КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 37

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Чередниченко, д-р філол. н., проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.Д.Бєлова, д-р філол.наук, проф.; В.Б.Бурбело, д-р філол.наук, проф.; І.О. Голубовська, д-р філол.наук, проф.; Н.Ю.Жлуктенко, к. філол. наук, проф.; В.І.Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.Ф.Клименко, член-кор. НАНУ, д-р філол.наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол.наук, проф.; Г.Г.Крючков, д-р філол.наук, проф.; О.С.Снитко, д-р філол.наук, проф.; Л.І. Шевченко, д-р філол.наук, проф., Л.В. Коломієць, д-р філол.наук, проф.
Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології від 15.11.2011 (протокол № 4)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію КВ№ 16155-4627Р від 11.12.2009 р.) Постановою ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-38-28; www.burago.com.ua, e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2011

Лабенко О.А., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКА МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ: ФОРМАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджується явище міжмовної омонімії на матеріалі французької та української мов. Виділено основні характеристики міжмовної омонімії у плані вираження та у плані змісту. Проаналізовано особливості формального вираження та семантичної структури французько-українських міжмовних омонімів.

Ключові слова: *мовні паралелі, міжмовна омонімія, формальні особливості, семантична структура.*

В статье исследуется явление межъязыковой омонимии на материале французского и украинского языков. Определены основные характеристики межъязыковой омонимии в плане выражения и в плане содержания. Проанализировано особенности формального выражения и семантической структуры французско-украинских межъязыковых омонимов.

Ключевые слова: *языковые параллели, межъязыковая омонимия, формальные особенности, семантическая структура.*

The article is devoted to the analysis of French-Ukrainian interlingual homonymy. The main characteristics of interlingual homonymy from the point of view of their form and content are determined. The formal peculiarities and semantic structure of French-Ukrainian interlingual homonyms are analysed.

Key words: *cross-lingual parallelism, interlingual homonymy, formal peculiarities, semantic structure.*

В сучасних умовах глобалізації контакти між мовами стають дедалі тіснішими, тому особливої актуальності набуває дослідження питання міжмовних паралелей, що дозволяє отримати висновки щодо взаємодії мов, особливостей функціонування лексичних елементів, що характеризуються відношеннями формальної чи змістової еквівалентності.

Питання міжмовних контактів та наслідків цих контактів привертало увагу вчених ще в 60-70-х роках минулого століття та й нині викликає значний інтерес у лінгвістів, про що свідчать численні дослідження, що присвячуються цьому явищу [Беднаж 2000; Кіцила 2000; Пономаренко 2006; Чайка 2008]. Фундаметальні дослідження в цій галузі були здійснені В.В. Акуленком, Г.К.М. Готлібом, Л.А. Булаховським, Р.А. Будаговим. Розроблені вченими принципи стали основою для визначення теоретичних засад дослідження явища мовних паралелей, яким присвячуються праці сучасних дослідників [Кияк 2010; Чайка 2008].

У сучасній лінгвістиці мовні паралелі визначають як спільні елементи (зокрема лексичні) у двох споріднених чи неспоріднених мовах [Кияк 2010]. Таким чином, до категорії мовних паралелей включають явище міжмовної синонімії, міжмовної омонімії та міжмовної паронімії. У цьому дослідженні ми зупинимось лише на вивченні особливос-

тей міжмовної омонімії в українській та французькій мовах як одному з проявів явища мовних паралелей.

Міжмовна омонімія досліджується у споріднених та неспоріднених мовах. Найбільш вивченим у сучасному мовознавстві є питання міжмовної омонімії близькоспоріднених мов. Наявність значної кількості теоретичних праць, присвячених проблематиці міжмовної омонімії, свідчить про те, що це питання є досить розробленим у слов'янському мовознавстві. В україністиці навіть сформувалася школа досліджень міжмовної омонімії в споріднених мовах, так досліджується українсько-російська міжмовна омонімія [Мартиросян 2001], українсько-польська міжмовна омонімія [Беднаж 2000], українсько-чеська міжмовна омонімія [Кіцила 2000], українсько-болгарська міжмовна омонімія [Пономаренко 2006].

Явище міжмовної омонімії між неспорідненими мовами залишається ще недостатньо вивченим. Досліджується міжмовна омонімія між українською та лише деякими неспорідненими мовами, зокрема німецько-українська міжмовна омонімія [Кійко 2010; Шаблій 2002] та турецько-українська міжмовна омонімія [Юзвяк 2010]. Явище французько-української омонімії ґрунтовно не вивчалося взагалі.

Більшість мовознавців [Беднаж 2000; Мартиросян 2001; Шаблій 2002] визначають міжмовні омоніми як семантично нееквівалентні повнозначні та неповнозначні слова, які мають у двох чи більше споріднених або неспоріднених мовах інтерферентно схожі фонетичні та/або графічні форми за умови варіативності в межах аналогічних фонем та національного графічного представлення. Варіативність плану вираження фонетичних та/або графічних форм лексичних одиниць, що зіставляються, має зводитись до регулярних фонемних, графічних, звукових та структурно-морфологічних відповідностей у контактуючих мовах. Розбіжності в семантиці міжмовних омонімів можуть варіювати від незначних стилістичних відтінків до навіть антонімічних семантичних розбіжностей.

Таким чином, дві основні ознаки характеризують явище міжмовної омонімії: тотожність або максимально можлива схожість плану вираження в межах регулярних відповідностей та відмінність у семантиці слів, що зумовлює розбіжність у плані змісту.

У результаті порівняльного аналізу лексичного складу французької та української мов [Французско-русский словарь 1991; Універсальний словник української мови 2005; Le nouveau petit Robert 2010] нами було виявлено 110 пар міжмовних омонімів, що засвідчило досить репрезентативний характер явища французько-української омонімії. Пари міжмовних омонімів формувалися на основі таких виділених нами ознак:

- **у плані вираження:** повний або частковий збіг фонетичних форм порівнюваних лексичних одиниць в українській та французькій мовах у межах регулярних фонемних, графічних, звукових та структурно-морфологічних відповідностей між мовами;

- **у плані змісту:** семантична нееквівалентність, що зумовлюється відмінністю всіх або деяких значень у семантичній структурі порівнюваних лексичних одиниць.

Зіставний аналіз особливостей формального вираження порівнюваних лексичних одиниць дозволив виділити пари міжмовних французько-українських омонімів, які повністю збігаються за фонетичною формою слів та пари омонімів фонетичні форми яких характеризуються незначними відмінностями у вимові.

Значна більшість виявлених пар міжмовних французько-українських омонімів характеризується повною тотожністю фонетичних форм слів при врахуванні особливостей

вимови відповідних звуків у порівнюваних мовах, наприклад: *bile* "жовч" – *біль* «відчуття душевного або фізичного страждання», *bosse* 1) «горб»; 2) «гуля»; 3) «пагорб» – *бос* «власник, керівник підприємства», *capote* 1) "пальто, шинель"; 2) "відкидний верх екіпажа" – *капот* «відкидна металева кришка в різноманітних механізмах», *mille* "тисяча" – *міль* «невеликий метелик», *cime* 1) "вершина"; 2) "верхівка, верх" та *сім* числівник, *desserte* 1) " обслуговування"; 2) "сервірувальний столик" – *десерт* «солодка страва, яку подають наприкінці обіду», *philtre* «любовний напій» – *фільтр* «пристрій або речовина для проціжування рідини», *somme* I 1) "сума"; 2) "підсумок"; *somme* II "тягар, ноша"; *somme* III "сон" – *сом* «риба», *stage* «стажування» – *стаж* «тривалість діяльності в певній галузі», *sonette* – "дзвіночок, дзвоник" – *сонет* «ліричний вірш», *tonne* "тонна, одиниця маси" – *тон* «звук певної висоти»; *tract* "листівки, що роздають з метою реклами" – *тракт* 1) *заст*. «велика проїзна дорога»; 2) «шлях проходження їжі в організмі», *trappe* 1) "пастка для тварин на полюванні"; 2) "люк, опускні двері" – *трап* 1) «сходи на судні» 2) «пересувні сходи для виходу з літака та посадки»; *trempe* 1) *тех*. «гартування, гарт» 2) «склад характеру, якість» – *трамп* «вантажне судно»; *parole* 1) "мовлення, слово" 2) "обіцянка" 3) "промова" – *пароль* «таємне слово, або фраза»; *piquette* «напій» – *пікет* 1) «невеликий сторожовий загін» 2) «група страйкарів».

Відмінності у формальному вираженні міжмовних омонімів, які характеризуються схожістю фонетичних форм у межах регулярних фонемних відповідностей між французькою та українською мовами, зумовлюються:

а) особливостями вимови деяких звуків у французькій та українській мовах:

- носовий у французькій мові – неносовий в українській мові: *bâton* 1) "палиця"; 2) "жезл"; 3) "шматок" – *батон* «різновид хліба», *tronc* 1) "стовбур дерева"; 2) "тулуб" – *трон* «символ монархічної влади»; *commande* "замовлення" *команда* «стислий усний наказ», *teinte* "тон, відтінок" – *тент* «навіс для захисту від сонця і дощу», *officiant* "священник, що проводить богослужіння" – *офіціант* «працівник ресторану, кав'ярні, їдальні»;

- помяшення звуку [l] у французькій мові, якому відповідає непом'якшене українське: *moule* I "форма для випічки"; *moule* II "мідія" – *мул* «липка грузька маса, що відкладається на дні річок, озер або морів», *panel* 1) "група спеціалістів, що проводить дебати" – *панель* 1) «велика пласка залізобетонна плита», tôle "лист заліза" – тол "вибухова речовина, тротил", val "долина" – *вал* «високий, земляний насип навколо поселення, міста»;

б) особливостями наголосу: *co'dex* "рецептурна книга" – *'кодекс* «єдиний законодавчий акт, який систематизує певну галузь права», *ob'lique* "косий – *'облік* «реєстрація осіб, предметів»;

в) регулярними фонетичними відповідностями між фонемами: *active* «кадрова армія» – *актив* 1) «найдіяльніші члени якоїсь організації»; 2) «частина бухгалтерського балансу підприємства».

Під час аналізу формальних особливостей було також виявлено міжмовні омоніми з розбіжностями афіксального оформлення: *appellation* "назва, найменування" – *апеляція* 1) «одна з форм оскарження судових рішень і вироків до суду вищої інстанції»; 2) «звернення до кого-небудь, чого-небудь за підтримкою», *effectif* I "дійсний, фактичний, реальний" *effectif* II "числений склад" – *ефективний* «результативний, дієвий», *dissertation* "твір" –*дисертація* «наукова праця», *primitivement* "спочатку, на самому початку"– *примітивно* «просто, обмежено».

Більшість порівнюваних лексем збігаються в основній формі та належать до іменників. Було виявлено лише декілька випадків, коли слова, що належать до різних частин мови, збігаються за вимовою чи написанням лише в одній з граматичних форм. Наприклад: *babille* від слова *babiller* «теревенити, лепетати» та *бабій* 1) «той, хто дуже упадає за жінками»; 2) «нерішучий, розніжений чоловік», *plaide* від *plaider* 1) «судитися»; 2) «захищати справу в суді» та *плед* «цупке покривало».

Зіставний аналіз семантичної структури французько-українських міжмовних омонімів показав, що в плані змісту всі омоніми розмежовуються на *абсолютні міжмовні омоніми та відносні міжмовні омоніми.*

До *абсолютних міжмовних омонімів* належать одиниці мовних систем порівнюваних мов, що збігаються за формою вираження при можливих розбіжностях в межах регулярних міжмовних фонетико-графічних відповідностей, але цілковито відрізняються в плані змісту. Абсолютні міжмовні омоніми характеризуються різними семантичними структурами та часто мають досить різні сфери функціонування. Наприклад : *banquette* 1) “сидіння”; 2) “полиця у вагоні” та *банкет* I “невисокий земляний вал уздовж верхнього краю дорожньої виїмки”; *банкет* II “урочистий обід або вечеря, які влаштовують на честь якоїсь особи або на відзначення якоїсь події”, *méta* “твердий спирт” та *мета* «те, що хтось намагається осягнути, здобути»; *morse* 1) “морж”; 2) “система телеграфічного зв’язку” та *морс* «напій із соку ягід чи плодів»; *trempe* 1) *мех.* «гартування, гарт»; 2) «склад характеру, якість» та *трамп* «вантажне судно»; *tare* 1) “вага”; 2) “недолік” – *тара* «загальна назва струнних щипкових інструментів». В семантичній структурі наведених прикладів абсолютних міжмовних французько-українських омонімів не виявляються спільні значення. Щодо формального вираження, то слід зазначити, що абсолютні міжмовні омоніми можуть характеризуватися як повним так і частковим збігом фонетичних форм.

Відносні міжмовні омоніми визначаємо як одиниці мовних систем порівнюваних мов, що збігаються у плані вираження при можливих розбіжностях в межах регулярних міжмовних фонетико-графічних відповідностей, у семантичній структурі яких можуть бути виявлені збіги деяких значень. Під час відбору матеріалу дослідження до групи відносних омонімів увійшли слова в семантиці яких виявлялося принаймні одне значення, що не співпадало. Наприклад у французькій мові слово *repertoire* позначає: 1) “перелік, список, каталог”; 2) “довідник”; 3) *театр.* «репертуар», а українській мові слово *репертуар*, запозичене з французької, функціонує лише в значенні «сукупність музичних і драматичних творів, які виконують у театрі», що співпадає лише з одним зі значень французького слова. Чи інший приклад: французьке слово *aplomb* позначає: 1) «вертикальне положення, вертикальність»; 2) «рівновага»; 3) «самовпевненість, наглість», а в українській мові слово *апломб*, запозичене також з французької мови, функціонує лише в значенні «манера повідінки, коли людина поводиться і розмовляє з надмірною самовпевненістю». Існують випадки, коли збігаються всі значення, крім основного, наприклад слово *balance* означає у французькій мові: 1) «прилад для зважування, вага»; 2) «рівновага»; 3) *бух.* «баланс», а в українській мові слово *баланс*, запозичене з цього французького слова позначає: 1) *цирк.* «мистецтво утримувати рівновагу тіла, або предметів під час яких-небудь вправ, трюків»; 2) «рівновага»; 3) *бух.* «порівняльний підсумок прибутків і видатків». Саме значення «прилад для зважування, вага» не збігається у мовах. Такі випадки зараховувалися також до відносних омонімів.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу формальних особливостей французько-українських міжмовних омонімів було виявлено три типи міжмовних омонімів відповідно до формального вираження: пари омонімів, що мають тотожні фонетичні форми, пари омонімів з незначними фонетичними розбіжностями та пари омонімів з відмінностями афіксального оформлення. Значна більшість міжмовних французько-українських омонімів мають тотожні фонетичні форми. Аналіз семантичної структури пар міжмовних омонімів дозволив виділити абсолютні та відносні міжмовні французько-українські омоніми.

Актуальним є також вивчення дидактичного аспекту явища міжмовної омонімії. Саме явище міжмовних омонімів найчастіше спричиняє виникнення міжмовної інтерференції, що своєю чергою призводить до непорозумінь чи перекручення змісту та до виникнення проблем перекладу. Оскільки, при мовній взаємодії ці слова вступають у системні відношення та можуть спричинити хибні асоціації з певними лексемами рідної мови, що мають схожу форму, але характеризуються різним змістом. Помилкове ототожнення значень слів, зумовлене подібністю фонетичних форм, може призвести до потрактування таких слів як міжмовних синонімів. Особливо небезпечними є відносні міжмовні омоніми, оскільки вони характеризуються частковою семантичною подібністю. Тому подальше вивчення проблеми міжмовної омонімії, з'ясування та опис основних характеристик цього явища та причин виникнення представляє значний інтерес і з теоретичної і з практичної точки зору.

1. *Беднаж М.А.* Польсько-українська міжмовна омонімія Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / М.А. Беднаж; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 19 с. 2. *Кияк Т.Р.* Фальшиві друзі перекладача як проблема міжкультурної комунікації / Т.Р. Кияк // Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Вип. 89 (1). – Кіровоград, 2010. – С. 17-20. 3. *Кійко С.* Національна специфіка семантики міжмовних омонімів / С.Кійко // Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Вип. 89 (3). – Кіровоград, 2010. – С. 48-53. 4. *Кіцила Л.Ю.* Деякі теоретичні дослідження омонімії в слов'янському мовознавстві / Л.Ю.Кіцила // Проблеми слов'янознавства. – Вип. 51. 2000. – С. 159-166. 5. *Мартиросян Л.І.* Українсько-російська міжмовна омонімія в генетичному і функціонально-семантичному аспектах (дієслівна лексика) Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Л.І. Мартиросян; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 20 с. 6. *Пономаренко Л.В.* Типи міжмовних омонімів у системі української та болгарської лексики / Л.В. Пономаренко // Слов'янський збірник : Збірник наукових праць. – Вип. XII. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – С. 164 – 174. 7. *Універсальний словник* української мови / Зоряна Куньч. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 847 с. 8. *Французско-русский* словарь / В.Г.Гак, Ж.Триомф, Г.Г. Соколова и др. – М., 1991. – 1055 с. 9. *Шаблій О.А.* Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.16 / О.А. Шаблій; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. 10. *Чайка Л.В.* Загальнолінгвістичний потенціал проблеми міжмовних паралелей / Л.В. Чайка // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – № 2. 2008.– С. 295-302. 11. *Юзвяк І.* Лексична міжмовна омонімія на матеріалі української та турецької мов // Проблеми української термінології: збірник наукових праць. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. С. 125-128. 12. *Le nouveau petit* Robert / J. Rey-Debove, A. Rey. – Paris : Le Robert, 2010. – 2837c.

Лавриненко С.Т., к.філол.н., доц.,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРО-ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИВНОСТІ У БАЛАДАХ ПРО СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ

У статті доведено, що українські балади про сімейні конфлікти відтворюють систему знаків народноправової інформативності, інтерпретація яких потребує застосування логіко-семантико-когнітивного підходу.

Ключові слова: *логоепістема, правова культура, українська балада.*

В статье рассмотрены знаки правовой культуры, представленные в текстах украинских баллад о семейных конфликтах. В основу анализа положен логико-семантико-когнитивный подход.

Ключевые слова: *логоэпистема, правовая культура, украинская баллада*

The article presents the argumentation of Ukrainian ballads, describing family conflicts contain the system of informative folk legal sings, the interpretation of which demands the investigation based on logic, semantic and cognitive principles.

Key words: *logo-episteme, legal cultural, Ukrainian ballad.*

Сучасні спроби дешифрації фольклорних текстів мають за мету відтворення генези народно-поетичного мислення шляхом виявлення параметрів й площин реалізації елементів пракультури, соціального досвіду, історичної пам'яті [Єрмоленко 2009; Жайворонок 2007; Кононенко 2008; Мойсієнко 2006; Беценко 2008; Данилюк 2010]. Інтердисциплінарне вивчення усного поетичного слова з позицій лінгвокультурології, етнолінгвістики, когнітивістики, лінгвопоетики, лінгвофольклористики зорієнтоване на пізнання мовно-естетичних вартостей української мови й закладеної в ній глибинної національно-культурної інформації.

Актуальність й новизна нашого дослідження зумовлюються пошуками нових схем опису фольклорного тексту як носія словесних кодів культуроправової інформативності. Вивчення знаків правового досвіду, представлених у текстах українських народних балад, не було раніше предметом філологічного дослідження. Метою статті є виявлення в тематичній групі балад про сімейні конфлікти різнорівневих одиниць, що акумулювали народні знання сфери права. Реалізація зазначеної мети потребує застосування лінгвоконцептологічного підходу, обґрунтованого в працях С.Г. Воркачева [Воркачев 2005], В.В. Красних [Красных 2002], Н.В. Слухай [Слухай 2005], О.О. Селіванової [Селіванова 2008], І.О. Голубовської [Голубовська 2004], В.Л. Іващенко [Іващенко 2006], П.В. Мацьківа [Мацьків 2007], Н.О. Мех [Мех 2008], Т.П. Вільчинської [Вільчинська 2008] та ін. Названі дослідники переконливо довели, що лінгвоконцептологічний аналіз дозволяє осмислити процеси пізнавальної діяльності (концептуалізацію) та виявити умовні ментальні одиниці, здатні забезпечити комплексне вивчення мови, свідомості, культури. З нашого погляду, встановлення лінгвоконцептологічних ознак культуроправової інформативності балад про сімейні конфлікти має здійснюватися шляхом логіко-семантико-

когнітивної інтерпретації текстових сегментів, зміст яких можна співвіднести з певним філософсько-правовим поняттям, і проходити такі етапи: накладання результатів спостережень на мережу гештальтів відповідної сфери людського досвіду; виявлення кластерних конекцій мовних фактів та одиниць свідомості на рівні фреймів, слотів, скриптів гіпертексту; узагальнення когнітивних класифікаційних ознак предмету дослідження.

Українські балади, що оповідають про сімейні конфлікти, включають цілий спектр знаків народноправової культури. Зокрема, у тексті балади «Жена мужа не злюбила» вміщено опис вбивства й схарактеризовано способи приховування його наслідків: «Жена мужа не злюбила, // Взяла з світу ізгубила, // Взяла з світа, взяла з світа ізгубила // Й у садочку схоронила… // Шавлією обсадила, // З буйним вітром говорила: // – Не вій, вітер, не вій, вітер буйнесенький, // Не розвівай, не розвівай шавлієньки, // Щоб не видно дружиноньки» [Балади 1987, 142]. Родичі вбитого мають право достовірно знати про його долю, тому вони реалізують дії, що є праобразами кримінально-процесуального доказування вини невістки й отримують незаперечні свідчення кривавого злочину: «Приїхало три діверки, // Питаються дружиноньки: // – Невісточко, невісточко, пані наша, // Ой де ж ти мужа заподіла? // – Ви, діверки, ви, діверки молодії, // Поїхав муж на охоту; // Да поїхав муж на лови, // На зеленії дуброві. // – Невісточко, невісточко, пані наша, // І хортики єго дома. // Ви, діверки, ви діверки молодії, // То ж хортики, да й не тії; // Єсть у єго ще й другії. // – Невісточко, невісточко ж пані наша, // Ой де ж мужа заподіла? // – Ви, діверки, ви діверки молодії, // Поїхав муж до церковки. // – Невісточко, невісточко, пані наша, // І шубонька ж єго дома. // – Ви, діверки, ви діверки молодії, // То шубонька, да й не тая; // … Єсть у єго ще й другая. // – Невісточко, невісточко ж пані наша, // Ой де ж мужа заподіла? // – Ви, діверки, ви діверки молодії, // Поїхав муж у дорогу. // – Невісточко, невісточко, пані наша, // І коники єго дома. // – Ви, діверки, ви діверки молодії, // То коники, да не тії, // …Єсть у єго ще й другії. // – Невісточко, невісточко, пані наша, // Ой ти ж мужа істребила; // …Всі сінечка скровавила» [Балади 1987, 143–144].

Сюжети, що оповідають про наслідки подружньої невірності, містять суттєву кількість енграм сфери народної правотворчості. Балада «Ой у ночі із півночі ще кури не піли» вербалізує уявлення про підбурювання до злочину: вдова підмовляє коханця вбити жінку й розробляє план кривавого дійства. «Ішов Яким до вдовоньки, люди не виділи: // – На добридень, бідна вдово, на добридень, серце! – А вна єму відповіла: – Забий жінку вперше!...// – Ти не вважай, Якимоньку, на єї прозьбоньку, // Прибий косу до лавиці та втни головоньку! // Заткай комин, запри двері, аби й загоріла, // Виведи ю в чисте поле, скажи, що вдуріла! // Виведь єї в чисте поле та в глибокі звори, // Заведи ю в темні дебрі, не верне ніколи!» [Балади 1987, 165]. Злочин проти життя й здоров'я людини здійснюється з особливою жорстокістю: чоловік завдає жінці тілесних ушкоджень, нехтує її проханням зважити на долю маленької дитини, що залишиться без матері. «Прийшов Яким додомоньку та й взяв жінку бити, // Слюбна жінка, як зозулька, взялася просити: // – Ти не вважай, Якимоньку, що я молоденька, // Але вважай, Якимоньку, – дитина маленька. // Ти не вважай, Якимоньку, що я марне гину, // Але вважай, Якимоньку на малу дитину» [Балади 1987, 165]. Скоївши злочин, вбивця прагне приховати наслідки свого діяння: «Заткав комин, запер двері, аби загоріла, // Виніс єї в чисте поле, нібито вдуріла. // Виніс єї в чисте поле, у глибокі скали, // Щоби за ню люди добрі не чули, не знали. // Заніс єї, молоденьку, у глибокі звори, // Закопав ю в темні дебрі, – не верне ніколи!» [Балади 1987,

165]. Вбивця усвідомлює свою вину та визнає її: « – Добрий вечір, моя сестро, скажу ти новинку: // Повім тобі щиру правду, що я забив жінку» [Балади 1987, 165]. Текст «Та служила Настя в пана» фіксує народні уявлення про навмисне вбивство з ревнощів: «Пані встала, подумала, // Собі Настю заволала, // Заволала до світлоньки, // А з світлоньки за рученьку, // Звела Настю в пивниченьку, // Прив'язала за косоньку, // Втяла Насті головоньку. // Нехай Настя в землі гниє, // Нехай пані з паном жиє!» [Балади 1987, 160]. Зізнання вбивці супроводжується підкресленням мотиву злочину й індексацією настання шкідливих наслідків умисного протиправного діяння: « – Нема нині твої Насті! // Не маю я з паном щастя! // Я вже Настю зарубала, // До пивниці заховала. – // Ой ввійшов пан до пивниці – // Лежить Настя на лавиці» [Балади 1987, 161].

Окрема група сюжетів відтворює народні уявлення про вбивство за підмовою, яке є результатом негармонійних стосунків у родині. У тексті «Іде стиха та Дунай бистренький» вербалізуються факти порушення чоловіком прав дружини: «Нема спину вдовиному сину, // П'є горілку раненько в недільку, // Іде додому б'є свою жінку» [Балади 1987, 180]. Мати, спостерігаючи суперечності в сімейному житті дітей, підбурює сина до особливо жорстокого поводження з жінкою, орієнтує його на застосування певних способів та знарядь катування, визначає термін та очікуваний результат мордувань: «Його мати іще научає: // – Іди, синку, да до міста зранку, // Купи собі нагайку-дротянку; // Іди, синку, да до міста пішки, // Купи собі дратовані віжки, // Бери, синку, дратовані віжки, // Зв'яжи милій ручки і ніжки; // Возьми, сину, нагайку-дротянку, // А бий милу з вечера до ранку; // А бий милу з вечера до ранку, // Зроби її як чорну галку» [Балади 1987, 180]. Налаштований підбурювачкою, чоловік завдає жінці особливо важких тілесних ушкоджень результатом чого стає її смерть: «По вечорі нагайка шуміла, – // К білу світку мила нежива. // Ой уже світ, уже й день біленький, // Лежить мила от, як буз синенький» [Балади 1987, 180]. У відповідь на докори сина мати намагається порадити йому методи ліквідації результатів злочину: « – Копай, сину, у коморі яму, // Та вкинь милу, як рибоньку в'ялу; // Зорви, синку, в коморі містницю // Та вкинь милу, тую мученицю» [Балади 1987, 181]. Вбивця має право відмовитися від подальшого обтяження злочину шляхом приховування його шкідливих наслідків й зізнатися в хибних діях: «Ой не буду мостини зривати, // Я не буду милої ховати! // …Запряжу я коня вороного // Да поїду аж до станового, // Приїжджає під новую браму, // Аж виходить становий на справу. // – Ой пане ж мій, що маю робити? // Вбив я жінку не маю з ким жити» [Балади 1987, 181]. Народне осмислення караності злочину проти життя презентується рішенням станового, як провідника правосуддя: «Кажу я коня у стайню взяти, // Тебе кажу в кайдани вкувати!» [Балади 1987, 181]. Фіксація етапів покарання відтворює праобрази примусово-виправних заходів, адекватних мірі вини злочинця: «Ой по милій усі дзвони дзвонять, // А милого у кайданах водять; // Уже милу гарно поховали, // А милого у неволю взяли» [Балади 1987, 181].

Причетність недоброї свекрухи до злочину проти невістчиного життя відтворено текстами «Ой уже сім літ Донця з-за Дону ніт» та «Але були в Грибанючки три синочки рідні». Уявлення про вольову ознаку умислу й наявність бажання настання злочинного наслідку представлено обмовою, яка є початковою стадією готування до вбивства: « – Ой ти їдь, козаче, та швидчій на Дон, // Ой уже твій двір іспустошений, // Вже твоя жінка заміж пішла, // Вже твої слуги без пана живуть, // Вже твої жупани поношені, // Вже твої меда одпечатані» [Балади 1987, 176] «Вже си твоя, Іванику, жінка розлямпартувала, // А

препишні кухаречки геть повідганяла. // А то пиво, а то вино геть повипивала; // Які були сиві коні геть попродавала» [Балади 1987, 177]. У баладах осмислено матеріальні наслідки злочину, вчиненого на фоні інтенсивного емоційного збудження, коли етап раціонального обдумування результату діяльності сильно скорочений або й взагалі відсутній: «Приїжджає козаченько на тихий Дін, // Зустріла його жінка молода. // Ой як вихопив та остренький меч // Та й зняв жінці головку з плеч» [Балади 1987, 176]. Суттєвим провокуючим чинником вбивства є віктимна поведінка потенційної жертви, яка не намагається виправдатися чи дати пояснення: «А як вийшов Грибанючок в сім літ до домочку: // – Вийди, вийди, Катерино, отвори брамочку! – // А як вийшла Катерина отворила браму, // Як узріла, так умліла, на коліна впала. // Винімає Грибанючок дорогії мечі // Та й стяв же він Катерині головку по плечі» [Балади 1987, 177].

Перебування злочинця у стані афекту спричиняє фактичну помилку, викликану тим, що чинники, пов'язані з діяльністю об'єкта злочину, були витлумачені помилково. Чоловік гадав, що карає розпусницю й зрадницю, але, оцінивши об'єктивні обставини, зрозумів, що марно вбив безневинну дружину: «Приїжджає козак та у свій двір: // Його дворочок – та як віночок, // Діточки його за столом сидять, // За столом сидять, все пером пишуть, // А слуги його золотом шиють, // Золотом шиють, сильненько плачуть // По своїй пані та по добренькій. // Як увійде він в нові комори, – // У його жупани та позлежувалися. // Як увійде він в новії погреби, – // У його меда позацвітали» [Балади 1987, 176–177]. «Та й уходить Грибанючок до свого дому: // А препишні кухарочки стоять коло столу; // Та й уходить Грибанючок до своєї пивниці, – // Та й є пива, та й є вина – повні бербениці. // Та уходить Грибанючок до своєї стаєнки, – // Та й ще кращі кониченьки, як були сивенькі» [Балади 1987, 177].

Вбивця дорікає матері за підбурювання до злочину, фактично визнає, що своїми діями мати значно звузила не лише коло його прав, але й обмежила потенціал дітей: « – Та що ж тобі, рідна мати, жінка завинила, // Що вна своє подвір'ячко кровцею сповила?» [Балади 1987, 178]. « – Ой мати моя, мати! // Ти не мати, – чорна гадина. // З'їла сонце, з'їж і місяця, // З'їж і зіроньки – дрібні діточки» [Балади 1987, 177]. Вину осмислено як психічне ставлення особи до злочинного діяння: «Катерину молоденьку у яму спускають, // Грибанюка молодого водов відливають. // Та як прийшов Грибанючок на високу гору: // – Проступися, сира земле, най я в тобі втону» [Балади 1987, 178].

Сімейні нещастя від розбійництва представлені групою сюжетів, що вербалізують народні уявлення про усвідомлену злочинну практику і її наслідки. У тексті балади «Ні на кого я не жалію – на свого татонька» зафіксовано маркери праобразів речових доказів злочину. Дружина розбійника впізнає серед награбованого добра майно своїх близьких: « – Кінь вороний – то мого братонька, // Срібло, злото – то мого татонька» [Балади 1987, 227]. Злодій приймає рішення позбутися жінки, яка є свідком його протиправної діяльності: « – Сідай, Ганю, в мальовані сани, // Поїдемо, Ганю, до рідної мами. – // Завіз Ганю в глибоку долину: // – Ой тут, Ганю, я тебе покину! – // Ой взяв Ганю під білі боченьки // Та й показав всі свої меченьки; // Ой взяв Ганю під білі боки, // Вкинув Ганю в Дунай глибокий: // – Було б тобі, Ганю, того не казати, // Тепер мусиш в морі потопати!» [Балади 1987, 227]. Балада «Била в Дана красна жона» вербалізує уявлення про низку злочинів (розбій, убивство, згвалтування), здійснених у відкритій формі групою осіб, що завчасно розподілили ролі й діяли з прямим умислом та розраховували на один і той самий зло-

чинний результат, керуючись жорстокістю й корисливими мотивами: «Розбійнички тото вчули. // …Зайшли Дана ізрубали, // А дитятко розтоптали, // А з Данихов нічку спали» [Балади 1987, 226– 227]. Уявлення про злочинну змову чоловіка, що хоче позбутися своєї дружини й збагатитися на її вбивстві, та розбійників представлено в баладі «На широкім полі» [Балади 1987, 211]: «На широкім полі – // Ой там багач оре. // Ой там багач оре з двома синоньками, // Штирма волоньками. // Приходят до нього // Аж три розбійники, // Всі три катівники: // – Орачу-багачу, // Дай ти, боже. щастя. // Нарадь нам, багачу, // Яку господиню, // Дамо ти, багачу, // Грошей повну скриню; // Але таку матку, щоб з першим дитятком. // – Я вам не нараю, – // Сам свою спродаю» [Балади 1987, 211]. Аналізований текст фіксує народне осмислення готування до злочину шляхом умисного створення умов для його вчинення та усунення перешкод, які могли б завадити досягненню наміченого результату «Сів багач на коню, // Поїхав додому: // – Збирай же ся, мила, // Поїдеш до млина. // Поїдем до млина, де густа калина» [Балади 1987, 211]. Визнаючи власну роль у загибелі вагітної дружини й, відповідно, дитини, що лише мала народитися, чоловік сам визначає собі міру покарання: «Вчепіть мене до коня, // Виженіть на поля // Та й за тоту штуку // Проведе кінь муку» [Балади 1987, 212].

Реальний замах на життя як наслідок підбурювання представлено в тексті «Мати сина оженила». « – Та піди, синку, у Китайгород, // У Китайгород та на ярмарок, // Та купи собі корабель новий, // Корабель новий хоч за сто рублів. // Та за сто рублів з половиною, // Та посади жінку з дитиною. // Одпихни її та од бережечка // Та не дай же їй а веселечка. – // Корабель пливе, аж Дунай реве, // А мила сидить, як свіча горить. // А дитиночка – як зориночка, // А милий стоїть, як билиночка. // Ой коли б ще більша хвиля била, // Щоб мою милу та затопила!» [Балади 1987, 149].

Ознаки заздалегідь обдуманого умислу (вибір обставин і готування засобів скоєння злочину) має спроба завдати шкоду життю й здоров'ю, відтворена текстом балади «Ой полин-трава да гірка була». «Ой вийшла к йому братняя жена // Да винесла к йому у чаші вина, // Сама не п'є і мужові не дає // Да все вона діверка силує. // – Ой як я вип'ю, сам не буду жить! – // Ой як взяв дівер срібную чашку, // Да вдарив її об сиру землю: // Срібна чаша покотилася, // Сирая земля загорілася» [Балади 1987, 146]. Шляхом дій, які можна вважати праобразом слідчої експертизи, дівер отримує підтвердження протиправного наміру невістки вчинити замах на його життя й висловлює своє бачення способу розправи зі зловмисницею: « – Ой візьми ти, брате. свою жену, // Прив'яжи її коню ік хвосту, // Нехай кінь-неук нагуляється, // Братняя жена призвичається» [Балади 1987, 146].

З народної точки зору заподіяння шкоди життю може бути наслідком прокляття як агресивної дії. Прокляття, зафіксовані баладним конструктом, усвідомлюються як волевиявлення одного суб'єкта, спрямоване на обмеження прав іншого. Результати, які має викликати прокляття, співвідносні з наслідками злочину: об'єкт прокляття має загинути, стати калікою, перетворитися на дерево чи тварину тощо.

У баладі «Іди, синку, куди знаєш» прокляття постає як міфологічний злочин, що має ознаки умисного діяння: « – Іди, синку, куда знаєш, бо ти мене не слухаєш. // Іди, сину, в чисті поля // Та чей тебе вогні спалять…// То йди. синку, в темні ліса, // Та чей тебе звірі ззідять… // То йди, синку, в синє море, // Та чей воно тебе втоне…» [Балади 1987, 198]. Текст відтворює народне осмислення настання шкідливого результату, аналогічного до результату злочину: «Та став коник купинкою, // А нагайка – гадинкою. // А сам хлопець

молоденький – // Та став явір зелененький» [Балади 1987, 200]. Прокляття, як і злочин, може викликати почуття вини й супроводжуватися каяттям: «Стала мати, задумала: // Нащо сина так прокляла?» [Балади 1987, 200].

Злочинне прокляття має суб'єктивну сторону, пов'язану з мотивом, метою, волевиявленням. У баладі «Поза лугом зелененьким» мотивом прокляття матір'ю рідного сина стає неприязнене ставлення до його обраниці. Мета міфологічного злочину проти життя козака (відвернення перспективи його одруження з удовою) постає з вольового рішення матері: «Не дозволю вдову взяти: // Вдова вміє чарувати» [Балади 1987, 201]. Прокляття, сформульоване в момент душевного хвилювання й осмислене адресантом як покарання за непослух, перетворюється на злочин. Мати свідомо бажає, щоб у сина не залишилося жодних прав і можливостей волевиявлення: «А син мати не послухав, // Всідлав коня та й поїхав. // Пішла мати до кімнати, // Стала сина проклинати: // – Щоб ти їхав – не доїхав, // Щоб ти звідти не приїхав. // Щоб твій коник став горою, // А сідельце – кремінною, // А нагайка – гадиною, // Ти ж, сину, яворином» [Балади 1987, 201]. Дії матері можна кваліфікувати як невизначений умисел, коли людина передбачає небезпечність наслідків своїх вчинків лише в загальних рисах, а не в індивідуально визначеному вигляді. Жорстокий результат прокляття спонукає матір до спроби змінити ситуацію спізнілим дозволом на шлюб: «Пішла мати жито жати, // Стала хмара наступати. // Стала хмара наступати, // Дрібний дощик накрапати. // Стала мати утікати, // Під явором ся ховати. // Під явором ся ховала // Та з явора листя рвала. // – Не рви, мати, листя з мене, – // Будеш мати гріх за мене. // Це ж не явір зелененький, // А це ж твій син молоденький. // – Іди, сину, додомоньку, // Сватай собі удівоньку, // – Пізно, мамо, догадалась, // Бо вдовиця вже віддалась» [Балади 1987, 201].

Прокляття матері та її рішення позбавити неслухняного сина крова, представлене в баладі «Мати сина проклинала» є карою за його бешкетницьку поведінку: «Мати сина проклинала, // На пустиню виганяла: // – Іди, сину, пріч од мене, // Най не маю гріх на тебе – // За п'ятничне співаненько, // За суботнє вмиваненько, // За недільне сніданенько» [Балади 1987, 198]. Результатом прокляття стає перетворення сина на неістоту, тобто суттєве обмеження його життєвих можливостей: «Терпіла рік, терпіла два, // А третього не стерпіла, – // Пішла мати в ліс шукати. // Стала собі під яворець // Та й узяла листя рвати, // А явір взяв промовляти: // Не рви, ненько, та листонько, // Бо то моє волосінько» [Балади 1987, 198]. Висловлене з метою покарання прокляття перетворилося на злочин з необережності: мати не передбачала наслідків своїх слів, не думала позбавити сина життя (вбити), не знала про можливість настання такого результату, який викликало її прокляття, і не бажала перетворення сина на явір, а лише хотіла застерегти його від хибної поведінки.

Вербальна агресія, як і злочин, постає із особливих психічних передумов, коли воля людини перебуває в стані сваволі, а розум – у стані ілюзій. Наслідки негативних побажань можуть виявитися нищівними, але не співпасти з прогнозованим результатом. У тексті балади «Ішов козак яром-долиною» жінка прагне смерті чоловіка, а гине її коханець: «Дай же , боже, дощу громового, // Гей, забий, залляй нелюбого мого. // Злини, злини, градовая туча, // Гей, забий, залий законного мужа. // А звечора свічечка горіла, // Гей, опівночі туча прогриміла. // Ой зринула градовая туча, // Гей, не забила законного мужа. // Гей, не вбила законного мужа, // Гей, тільки вбила, кого я любила. // Не забила, на кого просила, // Гей, а забила, кого я любила» [Балади 1987, 137].

Результати негативного волевиявлення співпадають із наслідками заздалегідь обдуманого злочинного умислу, наділеного вольовими ознаками. Свекруха, не злюбивши невістки, хоче позбутися її присутності, зловмисниця обирає час, коли заступник молодої жінки (чоловік) відсутній, і дає бідоласі непосильні завдання, заказуючи повертатися додому, у разі їх невиконання: «Виправила мати сина у дорогу, // А бідну невістку у поле до льону. // – Як недобереш льону, то не йди додому» [Балади 1987, 175]. «Проводжала мати сина у солдати. // Молоду невістку поле жито жати. // – Іди, іди, доню, в поле жито жати, // А як зайде сонце не вертай до хати» [Балади 1987, 170]. Результатом прямого умислу свекрухи стає перетворення невістки на тополю чи билину, обмеження її сімейних та майнових можливостей: «Ой брала, брала, льону не дібрала, // Пішла в чистім полі билинков зістала» [Балади 1987, 175–176]. «Жала вона, жала, жала – не дожала // І до сходу сонця тополею стала» [Балади 1987, 170]. Ознаки умислу виявляються в тому, що свекруха передбачає небезпечність своїх дій, свідомо допускає й бажає настання негативного результату – фізичного знищення невістки. Навіть тоді, коли молода жінка вже перетворилася на тополю чи билину (тобто втратила права господині, дружини й матері), свекруха підбурює сина зрубати рослину, тобто хоче остаточно знищити нелюбу невістку: «Ой вернувся син у сім літ з дороги // Та й упав матінці рідненькій у ноги. // Ой, мати, мати, де жона моя, // Що сі так сплакала дитина мала? // – Ой сину, сину, що то за новина, // Виросла у полі ясна билина. // Ой візьми си, сину, гірбиту сокиру, // Піди та зруби ясную билину. – // Цюкнув він її раз, она сі схилила, // Цюкнув її другий раз, она промовила: // – Ой мужу, мужу, я жона твоя, // Всьо то наробила матінка твоя» [Балади 1987, 176]. «Прийшов син до хати: – Здрастуй, рідна мати! // Де ж моя дружина, що не йде стрічати? // – Не питайся, сину, про свою дружину, // Бери топір в руки – рубай тополину. // Як ударив вперше – вона й похилилась. // Як ударив вдруге – вона й попросилась: // Не рубай, козаче, я твоя дружина, // На моєму листі спить твоя дитина» [Балади 1987, 170].

Таким чином, у баладах про сімейні конфлікти відтворено систему знаків народноправової культури. Особливо виразно представлено вербалізації уявлень про злочини та покарання. На мовному рівні це виражається низкою дієслівних одиниць у формі імперативу чи індикативу з семантикою знищення або ж завдання фізичної шкоди (убити, утопити, забити, отруїти); системою іменних позначень суб'єктів, об'єктів і знарядь злочину; складнопідрядними реченнями зі значенням мети; безсполучниковими складними реченнями обставинного типу; сегментами текстів, семантично співвідносними з уявленнями про порушення прав людини.

Перспективи дослідження пов'язуються з вивченням лінгвоправової концептосфери українського фольклору.

1. *Беценко Т.П.* Текстово-образні універсалії думового епосу: Структура, семантика, функції: [монографія] / Т.П. Беценко. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2008. – 400 с. 2. *Балади:* [збірник текстів / упорядники О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук, автор вступної статті О.І. Дей]. – К.: Дніпро, 1987. – 318 с. – (Серія «Бібліотека української усної народної творчості»). 3. *Балади.* Родинно-побутові стосунки: [збірник текстів / упорядники О.І. Дей, А.Ю. Ясенчук, А.І. Іваницький]. – К.: Наукова думка, 1988. – 522 с. – (Серія «Українська народна творчість»). 4. *Великий енциклопедичний юридичний словник* /

[Ю.С. Шемшученко, В.П. Горбатенко, Ю.Я. Касяненко та ін.]; за ред. Ю.С Шемшученка – К.: Юридична думка, 2007. – 990 с. 5. *Воркачев С.Г.* Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов: [монография] / С.Г. Воркачев. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 214 с. 6. *Вільчинська Т.П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: [монографія] / Т.П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 7. *Голубовська І.О.* Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія] / І.О.Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с. 8. *Vita in Lingua*: К юбилею профессора С.Г. Воркачева [сборник статей] / Отв. ред. В.И. Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – 256 с. 9. *Данилюк Н.О.* Поетичне слово в українській народній пісні: [монографія] / Н.О. Данилюк. – Луцьк, 2010. – 511 с. 10. *Дей О.І.* Українська народна балада: [монографія] / О.І. Дей. – К.: Наукова думка, 1986. – 262 с. 11. *Єрмоленко С.Я.* Мовно-естетичні знаки української культури: [монографія] / С.Я. Єрмоленко. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с. 12. *Жайворонок В.В.* Українська етнолінгвістика: Нариси / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 261 с. 13. *Іващенко В.Л.* Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецької термінології): [монографія] / В.Л. Іващенко – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с. 14. *Кононенко В.І.* Українська лінгвокультурологія: [монографія] / В.І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с. 15. *Красных В.В.* Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: [монография] / В.В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с. 16. *Мацьків П.В.* Концептосфера Бог в українському мовному просторі: [монографія] / П.В. Мацьків. – Дрогобич: Коло, 2007. – 330 с. 17. *Мех Н.О.* Інтерпретація концептів слово, мова в українській культурній традиції: [монографія] / Н.О. Мех. – Переяслав-Хмельницький: РВВ Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Григорія Сковороди, 2008. – 211 с. 18. *Мойсієнко А.К.* Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша [монографія] / А.К. Мойсієнко. – К.: Сталь, 2006. – 300 с. 19. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 20. *Слухай Н.В.* Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н.В. Слухай. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 167 с.

Левко О. В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ Ὁ ἈΓΩΝ У ДИСКУРСІ РАННЬОХРИСТИЯНСЬКИХ ГРЕКОМОВНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У статті досліджується лексико-семантичне поле ὁ ἀγών у християнському дискурсі IV ст. на матеріалі епідейктичних промов Василя Великого, Григорія Богослова, Іоанна Златоуста. Автор простежує зв'язок між семантикою ключових слів, метафор та образів лексико-семантичного поля ὁ ἀγών у дискурсі ранньохристиянських письменників та античних авторів класичної доби, а також досліджує актуалізацію нових се-

мантичних відтінків у значенні ключових одиниць лексико-семантичного поля ὁ ἀγών у патристичному дискурсі.

Ключові слова: *давньогрецька мова, лексико-семантичне поле, агоністика, патристика, епідейктичне красномовство, Василь Великий, Григорій Богослов, Іоанн Златоуст.*

В статье исследуется лексико-семантическое поле ὁ ἀγών в христианском дискурсе IV ст. на материале эпидейктических речей Василия Великого, Григория Богослова, Иоанна Златоуста. Автор прослеживает связь между семантикою ключевых слов, метафор и образов лексико-семантического поля ὁ ἀγών в дискурсе раннехристианских писателей и античных авторов классической эпохи, а также исследует актуализацию новых семантических оттенков в значении ключевых единиц лексико-семантического поля ὁ ἀγών в патристическом дискурсе.

Ключевые слова: *древнегреческий язык, лексико-семантическое поле, агонистика, патристика, эпидейктическое красноречие, Василий Великий, Григорий Богослов, Иоанн Златоуст.*

In the article the lexical and semantic area ὁ ἀγών is investigated in the discourse of epideictic sermons of Basil the Great, Gregory the Theologian and John Chrysostom. The author shows links between semantics of key words, metaphors and images of the area ὁ ἀγών in the discourse of Early Christian writers and Ancient Greek authors of the Classical period as well as investigates the actualization of new shades of meaning in the key units of the lexical and semantic area ὁ ἀγών in patristic discourse.

Key words: *Ancient Greek language, lexical and semantic area, agonistics, patristics, epideictic oratory, Basil the Great, Gregory the Theologian, John Chrysostom.*

Лексико-семантичне поле ὁ ἀγών у ранньохристиянському дискурсі досліджувалося лише на матеріалі Послань ап. Павла в працях В. Пфітцнера [Pfitzner 1967], М. Брандля [Brändl 2006]. Проте твори грекомовної патристики, у яких простежується тенденція вживання слів з агональною семантикою та оперування образами й метафорами зі сфери агоністики, залишаються поза детальним та прискіпливим поглядом науковців. Мета даної статі полягає в дослідженні лексико-семантичного поля ὁ ἀγών у християнському дискурсі IV ст. на матеріалі епідейктичних промов Григорія Богослова, Василя Великого, Іоанна Златоуста.

Агон – це одне з ключових понять давньогрецької цивілізації, рушій її розвитку, суть творчих процесів. Як зазначає Ж.-П. Вернан, у Стародавній Греції «агональний дух, дух змагання, пронизав усі сфери діяльності» [Вернан 1988, 66]. Агон був основою не лише спортивних ігор, а й політичного життя давньогрецького полісу, красномовства, словесних баталій на агорі, сюжетів античної трагедії, драматичних та музичних змагань. Елліни навіть влаштовували ὁ ἀγών τῆς εὐπαιδίας, який відбувався в останній день Тесмофорій, коли нагороду отримувала "щаслива мати, яка народила найпрекраснішу дитину у році" [Зелинский 1993, 53].

Центральна лексема досліджуваного лексико-семантичного поля ὁ ἀγών має значення struggle *"боротьба"*, *"змагання"*, battle *"битва"*, action *"бій"* [Liddell 1996, 18-19],

“боротьба поглядів”, *“інтелектуальна суперечка”* [Дворецкий 1958, 30], *“змагання на іграх”, “всенародні ігри”* [Вейсман 1991, 16; Дворецкий 1958, 30]. У Платона зустрічаємо словосполучення ὁ γυμνικὸς ἀγών *“гімнастичні змагання”*, ὁ ἱππικὸς ἀγών *“кінні перегони”*, ὁ μουσικὸς ἀγών *“музичні змагання”* (Pl. Lg. 658a), у Ксенофонта – ὁ χορηγικὸς ἀγών *“хорегічні змагання”* (Xen. Hier. 9, 11), в Арістотеля – οἱ τῶν λαμπάδων ἀγῶνες *“змагання з бігу зі світильниками”* (Arist. Ath. 57, 1). Серед всенародних давньогрецьких ігор найбільш відомі Олімпійські, Піфійські, Істмійські та Немейські ігри. Програма Олімпійських ігор (на честь Зевса) передбачала гімнастичні змагання (біг, пентатлон, боротьбу, кулачний бій, панкратій) та кінні змагання [Словарь античности 1989, 394]. На Піфійських (на честь Аполлона), Істмійських (на честь Посейдона) та Немейських (на честь Зевса) іграх, крім спортивних змагань та кінних перегонів, відбувався ще й музичний агон [Словарь античности 1989, 234, 376, 434].

У творах античних авторів ὁ ἀγών може отримувати інші контекстуальні значення. У Фукідіда (Th. 7, 71) та Полібія (Plb. 4, 56, 4) ὁ ἀγών інколи розуміється як mental struggle *“розумова боротьба”*, *“внутрішнє напруження”*, anxiety *“внутрішня турбота”* [Liddell 1996, 19]. Останнє значення може актуалізуватися в християнському дискурсі, наприклад, у Посланні ап. Павла до Колосян, де автор говорить про τὸν ἀγῶνα *“внутрішню тривогу”* його душі щодо адресатів твору (Col. 2, 1).

У християнському дискурсі відбувається актуалізація інших семантичних відтінків лексеми ὁ ἀγών. Змагання й боротьба розуміються в духовних вимірах, семи на позначення тілесних та інших видів змагань потрапляють на периферію досліджуваного лексико-семантичного поля, натомість актуалізуються семи духовної боротьби. У Посланнях ап. Павла міститься багато слів з семантикою агону на позначення духовного подвигу. Зокрема, привертають увагу наступні лексеми: ἀγωνίζεσθαι *“змагатися” “боротися”, “здійснювати подвиг”* (Col. 1, 29; Col. 4, 12; 1 Tim. 4, 10; 2 Tim. 4, 7), συναγωνίζεσθαι *“змагатися разом з кимсь”*, *“здійснювати подвиг разом з кимсь”* (Rom. 15, 30), ἀθλεῖν *“боротися”*, *“тренуватися”* (2 Tim. 2, 5; 2 Tim. 4, 7), συναθλεῖν *“боротися або тренуватися разом з кимсь”* (Php. 1, 27; Php. 4, 3), ἡ ἄθλησις *“боротьба”*, *“вправляння”* (Heb. 10, 32), γυμνάζειν *“тренувати”* (1 Tim. 4, 7), στεφανοῦν *“увінчуватися”* (2 Tim. 2, 5), ὁ στέφανος *“вінок”* (Php. 4, 1; I Thess. 2, 19). Крім того, автор часто використовує «атлетичні образи та метафори» [Polhill 1999, 11]. Показовим у цьому відношенні є уривок з I Послання до Коринтян (I Cor. 9, 24-27). У 2 Посланні до Тимофія ап. Павло говорить про себе, що він τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι *“подвигом добрим подвизався”* (2 Tim. 4, 7). В. Пфітцнер зазначає, що фраза ὁ καλὸς ἀγών часто зустрічається в стоїчній діатрибі [Pfitzner 1967, 188]. Крім того, дослідник приходить до висновку про існування паралелей у вживанні «атлетичних образів» між творами ап. Павла та стоїків [Pfitzner 1967, 188], що свідчить про лінгвокультурний діалог християнства та античності. Слід зазначити, що ὁ καλὸς ἀγών зустрічається також у досліджуваних епідейктичних промовах Григорія Богослова (Or. 21, 10; SC 270, 130).

У патристичному дискурсі ὁ ἀγών розуміється як spiritual struggle *“духовна боротьба”* та як agon of martyrdom *“мученицький агон”* [Lampe 1961, 25]. Коли слово ὁ ἀγών позначає spiritual struggle, то воно може отримувати у творах патристики наступні контекстуальні значення: a) spiritual struggle of Christian life *“повсякденна духовна боротьба”*, b) struggle for perfection *“боротьба за внутрішнє вдосконалення”*, c) struggle for

salvation others *"боротьба за спасіння інших людей"*, d) Christ's temptations *"Христові страждання"* [Lampe 1961, 25]. Григорій Богослов в епідейктичних промовах репрезентує духовний подвиг святого як ὁ τῆς ἀρετῆς ἀγών *"агон доброчесності"* (Or. 21, 18; SC 270, 146), ὁ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγών *"змагання у благочесті"* (Or. 24, 15; SC 284, 74), ὁ τῆς σωτηρίας ἀγών "боротьба за спасіння" (Or. 8, 14; SC 405, 276), τὸ τῆς ἀρετῆς στάδιον *"змагання у доброчесності"* (Or. 24, 14; SC 284, 72), ἆθλος τῆς ἀρετῆς *"подвиг доброчесності"* (Or. 24, 15; SC 284, 72; Or. 21, 7; SC 270, 122), οἱ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶνες *"агон за істину"* (Or. 7, 11; SC 405, 206), τὰ περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνίσματα *"змагання за істину"* (Or. 24, 19; SC 284, 82). Навіть сам Бог у промовах автора отримує епітет ἀγωνοθέτης *"Той, хто встановив агон"* (Or. 7, 12; SC 405, 210). До лексико-семантичного поля ὁ ἀγών у дискурсі Григорія Богослова потрапляють слова ἀγώνισμα "подвиг" (Or. 43, 7; SC 384, 130; Or. 43, 46; SC 384, 222; Or. 24, 14; SC 284, 70; Or. 8, 13; SC 405, 272), ἡ ἀγωνία *"боротьба"* (Or. 7, 12; SC 405, 210), ἡ ἄθλησις *"боротьба"* (Or. 43, 5; SC 384, 126; Or. 43, 8; SC 384, 130; Or. 24, 4; SC 284, 46). Автор називає своїх героїв οἱ ἀθληταί *"атлетами"* (Or. 24, 3; SC 284, 46; Or. 24, 8; SC 284, 54), οἱ γενναῖοι ἀγωνισταί "знаменитими агоністами" (Or. 24, 15; SC 284, 74), οἱ τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταί *"борцями благочестя"* (Or. 43, 7; SC 384, 130), οἱ τῆς ἀληθείας ἀγωνισταί *"подвижники істини"* (Or. 24, 8; SC 284, 54) та οἱ τροπαιοῦχοι *"володарями трофеїв"* (Or. 7, 13; SC 405, 212). Останні висловлювання швидше за все слід розуміти метафорично. В епідейктичних промовах Василя Великого духовний подвиг святого постає як ἡ ἄθλησις *"боротьба"* (In quadr. mart. PG 31, 508, 512).

У творах християнських авторів часто зустрічаються вислови ὁ τελευταῖος ἀγών τοῦ μαρτυρίου *"досконалий мученицький агон"* [Lampe 1961, 25]. Євсевій Кесарійський у *"Vita Constantini"* говорить, що τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνες οἱ θεωφιλεῖς διῆλθον μάρτυρες *"боголюбні мученики постраждали (букв. здійснили агон) за благочестя"* (Eus. V.C. 1, 15). В урочистому красномовстві мученицький агон святих репрезентується лексичними засобами, що вживалися в давньогрецькій літературі для опису спортивних змагань атлетів або драматичних агонів. Момент смерті мученика репрезентується Василем Великим як τὸ ἐναγώνιον θέαμα *"видовище на змаганнях"* (In Gord. PG 31, 501), τὸ θαυμαστὸν θέαμα *"дивовижне видовище"* (In Gord. PG 31, 508), τὸ σεμνὸν καὶ παγκαλὸν στάδιον *"священне та прекрасне змагання"* (In Gord. PG 31, 489), а сам мученик називається ὁ ἀθλητής *"атлет"* (In Gord. PG 31, 496; In Barl. PG 31, 484*)*, ὁ στεφανίτης *"увінчаний переможним вінком"* (In Gord. PG 31, 508). Іоанн Златоуст, висловлюючись у категоріях давньогрецької агоністики, у промові *In laudem Meletii* називає трьох біблійних юнаків οἱ ἀθληταί *"атлетами"*, а спостерігачів їх страждань οἱ θεαταί *"глядачами"* (Enc. Melet. 3; PG 50, 518). У промовах Василя Великого зі значенням внутрішньої боротьби та підготовки до мученицького агону вживаються властиві для досліджуваного лексико-семантичного поля дієслова ἐναθλεῖν *"боротися"* (In Gord. PG 31, 493), διαθλεῖν *"змагатися"* (In quadr. mart. PG 31, 516), γυμνάζεσθαι *"тренуватися"* (In Gord. PG 31, 496), ἀλείφειν *"намащуватися олією перед змаганнями"* (In Gord. PG 31, 496). У промові *In laudem Gordii* зустрічається словосполучення γυμνάζεσθαι καὶ ἀλείφειν πρὸς τὸν ἀγῶνα ταῖς νηστείαις, ταῖς ἀγρυπνίαις, ταῖς προσευχαῖς *"тренуватися і намащуватися до мученицького подвигу постуванням, утримуванням від сну, молитвами"* (In Gord. PG 31, 496). Григорій Богослов у промові *In laudem Maccabaeorum* називає мученицький агон

ἡ ἄθλησις *“боротьба”* (In Macc. 1; PG 35, 912), τὸ ἄθλημα *“бій”* (In Macc. 2; PG 35, 913)

Продовжуючи традиції словесного агону в жанрі епідейктичного красномовства, Григорій Богослов, виголошує хвалебну промову (λόγος) на честь мч. Кипріана й називає її τοῖς Λόγου θεραπευταῖς *“для служителів Слова (Логосу)”* найбільш відповідною нагородою τῆς ἀθλήσεως *“у духовній боротьбі”* (Or. 24, 19; SC 284, 84). Автор, уводячи духовний агон мученика в простір Олімпійських, Піфійських, Істмійських та Немейських змагань, протиставляє християнські цінності античним у сфері агоністики: τοῦτό σοι καὶ τῶν λόγων γέρας καὶ τῆς ἀθλήσεως οὐ κότινος ὀλυμπικός, οὔτε μῆλα δελφικὰ παίγνια, οὐδὲ ἰσθμικὴ πίτυς, οὐδὲ Νεμέας σέλινα, δι᾽ ὧν ἔφηβοι δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν· ἀλλὰ λόγος, τὸ πάντων οἰκειότατον τοῖς Λόγου θεραπευταῖς *“така тобі нагорода за твої слова і за подвиг, не олімпійський оливковий вінок, не дельфійські яблука (ці дитячі іграшки), не істмійська сосна, не немейська селера, якими вшановувалися бідні юнаки, але похвальне слово, найбільш гідна нагорода служителям Слова”* (Or. 24, 19; SC 284, 82-84). Автор у цитованому уривку перераховує нагороди переможців панеллінських ігор.

Полемізуючи з окремими видами давньогрецького агону, Григорій Богослов у промові *In laudem Heronis* представляє життя християнського героя як духовну боротьбу з духовними нагородами: δεῦρο σε ἀναδήσω τοῖς ἡμετέροις στεφάνοις καὶ ἀνακηρύξω λαμπροτάτῃ φωνῇ, οὐκ Ὀλυμπίᾳ μέσῃ οὐδ᾽ ἐν θεάτρῳ μικρῷ τῆς Ἑλλάδος οὐδ᾽ ἠγωνισμένων παγκράτιον ἢ πυγμὴν ἢ δίαυλον ἢ τι τῶν μικρῶν ἀγωνισμάτων καὶ ἐπὶ μικροῖς τοῖς ἀθλοῖς οὐδ᾽ εἰς τιμὴν ἡρώων τινῶν ἢ δαιμόνων συμφορᾷ καὶ μύθῳ τετιμένων, ... ἀλλ᾽ ἐναντίον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων καὶ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος καὶ νενικηκότα ψεῦδος αἱρέσεων εἰς τιμὴν Θεοῦ ζῶντος καὶ τὸ παθεῖν τοῖς οἰκείοις πάθεσιν ἐκδιδάσκοντος καὶ ὧν ἄθλον οὐρανῶν βασιλεία καὶ Θεὸν γενέσθαι τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον *“увінчаю тебе нашими вінками і дзвінко прославлю, бо не посеред Олімпії і не на малому зібранні жителів Еллади ти прославився, не брав участі ти ні у боротьбі, ні у кулачному бою, ні у двійному пробігу, ні у жодних інших змаганнях, які проводяться на честь героїв або божеств, оспіваних у міфах, а перед Богом, ангелами та всією повнотою Церкви ти переміг неправду єресей для слави Живого Бога і навчив своїми стражданнями мужньо терпіти муки, за які у нагороду дається Царство Небесне та можливість стати богом, непідвладним стражданню”* (Or. 25, 2; SC 284, 160). Григорій Богослов у цитованому уривку натякає на різні види спортивних змагань, зокрема, говорить про ὁ δίαυλος *“подвійний пробіг”* (cf. Pind. Olymp. 13, 37), τὸ παγκράτιον *“всеборст*во”, тобто вид змагань, де були поєднані боротьба й кулачний бій (cf. Pind. Nem. 5, 5; Isthm. 5, 19 etc.), τὸ πεντάθλον “*п’ять видів боротьби”* (cf. Pind. Olymp. 13, 30; Isthm. 1, 26 etc.), до яких належали ὁ δρόμος “*біг”*, τὸ ἅλμα “*стрибки”*, ἡ πάλη “*боротьба”*, ἡ δισκοβολία “*метання диску”*, ἡ πυγμή “*кулачний бій”* [Вейсман 1991, 971]. Як бачимо, автор засвідчує свою обізнаність у реаліях давньогрецької агоністики.

Отже, у грекомовному дискурсі християнських письменників слова та метафори лексико-семантичного поля ὁ ἀγών набувають нових відтінків у значенні. У творах патристики ὁ ἀγών починає розумітися як *“духовна боротьба”* та як *“мученицький агон”*. Ключові одиниці досліджуваного лексико-семантичного поля часто вживаються в епідейктичних промовах Григорія Богослова, Василя Великого та Іоанна Златоуста з метою мовної репрезентації внутрішнього вдосконалення героїв або їх мученицького подвигу у категоріях агоністики.

1. *Вейсман А.Д.* Греческо-русский словарь / А.Д. Вейсман; [репр. V-го изд. 1899 г]. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 1991. – 1370 с. 2. *Вернан Ж.-П.* Происхождение древнегреческой мысли: Пер. с. фр. / Ж.-П. Вернан / Общ. ред. Ф. Х. Кессиди, А. П. Юшкевича; Послесл. Ф. Х. Кесиди. – М.: Прогресс, 1988. – 224 с. 3. *Дворецкий И.Х.* Древнегреческо-русский словарь: В 2-х т. / И.Х. Дворецкий; под. ред. С.И. Соболевского. – М.: Гос. изд. иностр. и нац. слов., 1958. – 1904 с. 4. *Зелинский Ф.Ф.* Древнегреческая религия / Фаддей Францевич Зелинский. – К.: СИНТО, 1993. – 128 с. 5. *Словарь античности* / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1989. – 704 с. 6. *Brändl M.* Der Agon bei Paulus: Herkunft und Profil paulinischer Agonmetaphorik / Martin Brändl. – Tübingen: Mohr Siebeck, 2006. – 523 S. 7. *Gregoire de Nazianze*. Discours 6-12 // Sources Chretiennes / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par Marie-Ange Calvet-Sebasti. – Paris, 1995. – Vol. 405. 8. *Gregoire de Nazianze*. Discours 20-23 // Sources Chretiennes / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par Justin Mossay et Guy Lafontaine. – Paris, 1980. – Vol. 270. 9. *Gregoire de Nazianze*. Discours 24-26 // Sources Chretiennes / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par Justin Mossay et Guy Lafontaine. – Paris, 1983. – Vol. 284. 10. *Gregoire de Nazianze*. Discours 42-43 // Sources Chretiennes / Introduction, Texte Critique, Traduction et Notes par Jean Bernardi. – Paris, 1992. – Vol. 384. 11. *Lampe G.W.H.* A Greek Patristic Lexicon / G.W.H. Lampe. – Oxford: Clarendon Press, 1961. – 1632 p. 12. *Liddell H.G., Scott R.* Greek-English Lexicon / Compiled by Henry George Liddell, Robert Scott, revised by Sir Henry Stuart Jones. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 2042 p. 13. *Novum Testamentum* Craece et Latine / ed. Eb. Nestle, Er. Nestle, B. Alland, K. Alland, J. Karavidopoulos, C. Martini, B. Metzger; [27th. revised Edition]. – Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2002. – 812 p. 14. *Patrologiae* Cursus Completus. Series Graecae (PG) / Ed. J.P. Migne. – Paris, 1850-1887. – Vol. 31, 35, 50. 15. *Pfitzner V.C.* Paul and the Agon Motif: Traditional Athletic Imagery in the Pauline Literature / Victor C. Pfitzner. – Leiden: Brill, 1967. – 222 p. 16. *Polhill J.B.* Paul and his Letters / John B Polhill. – Nashville: Broadman & Holman, 1999. – 448 p.

Локота О. П., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ В ДИПЛОМАТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена питанням антонімії в дипломатичній термінологічній системі сучасної турецької мови.

Ключові слова: *антонімія, лексичні й граматичні антоніми, енантиосемія, контрарні, комплементарні й векторні антоніми, турецька дипломатична термінологія.*

Статья посвящена вопросам антонимии в дипломатической терминологической системе современного турецкого языка.

Ключевые слова: *антонимия, лексические и грамматические антонимы, энантиосемия, контрарные, комплементарные и векторные антонимы, турецкая дипломатическая терминология.*

The article is devoted to the phenomenon of antonymy in the diplomatic terminological system of modern Turkish language.

Key words: *Antonymy, Lexical and Grammatical Antonyms, Enantiosemy, Contrarian, Complementarian and Vector Antonyms, Turkish Diplomatic Terminology.*

Антонімія відіграє важливу роль у лексичній системі будь-якої мови й відображає суттєвий бік системних зв'язків у турецькій лексиці, що й зумовило актуальність обраної теми.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей явища антонімії в дипломатичній термінології турецької мови.

Об'єктом дослідження є вибірка дипломатичних термінів турецької мови, укладена за матеріалами спеціальної літератури й лексикографічних джерел з дипломатії, дипломатичних документів турецькою мовою, перекладних і дипломатичних словників.

Теоретико-методологічним підгрунтям проведеного дослідження є праці таких вчених, як В.П. Даниленко, Л.А. Новіков, В.В. Виноградов, Д.Э. Розенталь [Розенталь 2002, 5], Н.М. Шанський, Л.А. Булаховський [Булаховський 1953, 2], А.А. Уфімцева [Уфимцева 2010, 6], М.Р. Львов, Mehmet Zaman, Korkmaz Z.[Korkmaz 1992, 9], та інших.

Наукова новизна – вперше особливості антонімії досліджуються на матеріалі дипломатичної термінології сучасної турецької мови, здійснюється системний і формально-семантичний аналіз антонімів. Під час аналізу використовувались методи суцільної вибірки, компонентного й морфологічного аналізів.

У сучасному мовознавстві антонімія розглядається як протиставлення слів за змістом, при цьому для антонімічних відношень характерна семантична розбіжність. Явище антонімії притаманне лексико-семантичним системам усіх мов, водночас лексичні одиниці демонструють загальну структуру протилежних значень і значну подібність у структурній і семантичній класифікації антонімів. Антонімічні відношення характерні також і для термінологічної лексики. В.П. Даниленко зазначає, що «явище антонімії не тільки не чуже термінології, а, навпаки, саме тут, у термінології, антонімія стала засобом виразу необхідних і неминучих явищ науки» [Даниленко 1971, 1].

Антоніми (гр. anti – проти + onyma – ім'я) – це слова, різні за звучанням і написанням, що мають прямо протилежні лексичні значення. Антоніми утворюють у мові антонімічні пари і, як правило, належать до однієї частини мови. Основною ознакою антонімів є протиставлення слів, що дозволяє в більшості випадків пояснити значення одного з антонімів через заперечення іншого.

Л.О. Новіков зазначав, що антонімія у мові репрезентована не так широко, як синонімія, так як в антонімічні відносини вступають лише слова, що співвідносяться за будь-якою ознакою – якісною, кількісною, тимчасовою або просторовою й належать до однієї категорії об'єктивної дійсності, як невідповідні поняття [Новіков 1973, 3].

Як приклад антонімічних пар у дипломатичній лексиці турецької мови можна навести такі: dünyevî (світовий) – uhrevî (локальний), alenen (відкрито) – gizlice (таємно),

istikrar (стабільність) – dengesizlik (нестабільність), içişleri (внутрішні справи) – dışişleri (зовнішні справи), doğrulamak (підтверджувати) – yalanlamak (спростовувати).

Не всі семантичні типи слів мають антоніми, оскільки іменники з конкретним значенням, числівники, більшість займенників, а також власні імена не можуть виявляти протилежні значення.

На підставі аналізу дипломатичної термінології сучасної турецької мови можна зробити висновок, що антоніми досить широко представлені в досліджуваній вибірці лексикологічних одиниць. За структурою терміни-антоніми можна поділити на однокомпонентні та багатокомпонентні (терміни-словосполучення).

Багатокомпонентні словосполучення представляють собою численну групу, що пояснюється превалюванням у досліджуваній термінології багатокомпонентних словосполучень, наприклад: *iç borç* (внутрішня заборгованість) – *dış borç* (зовнішня заборгованість); yasal göçi (легальна імміграція) – *yasadışı göç* (нелегальна імміграція).

Своєю чергою однокомпонентні дипломатичні терміни-антоніми за структурою поділяються на різнокореневі (або лексичні) та однокореневі (або лексико-граматичні, або афіксальні) антоніми.

У результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що більшість антонімів дипломатичної термінологічної системи турецької мови становлять різнокореневі чи лексичні антоніми, у яких значення протилежності висловлюється кореневими морфемами, наприклад: *aleyhtar* (супротивник) – *taraftar* (прибічник); *barış* (мир) – *savaş, harp* (війна); *batı* (захід) – *doğu* (схід); *ekseriyet* (більшість) – *azınlık* (меншість).

В однокореневих антонімах значення протилежності виражається не коренем слів, а афіксальними морфемами. Основним засобом вираження антонімії однокореневих слів у дипломатичній термінології сучасної турецької мови є афікси, однак у ряді випадків використовуються також і запозичені префікси. Лексико-граматичні антоніми є результатом певних словотворчих процесів у мові.

Значну групу однослівних однокореневих дипломатичних термінів-антонімів представляють:

а) прикметники, утворені за допомогою антонімічних афіксів *-li* і *-siz*, які позначають наявність та відсутність ознак відповідно, наприклад: *sigortalı* (застрахований) – *sigortasız* (незастрахований); *teminatlı* (гарантований, забезпечений) – *teminatsız* (негарантований, незабезпечений).

б) дієприкметники теперішнього – майбутнього *(-ir/-ir /-ur/-ur, -ar/-er, -maz/-mez*), теперішнього – минулого (*-an/-en*) та минулого *(-mış/-miş/-muş/-müş*) часів у формах можливості й неможливості або в негативній формі, наприклад: *çevrilebili* (конвертований) – *çevrilemeyen* (неконвертований); *haram* (заборонений) – *helâl* (дозволений); *taşınabilir* (рухомий) – *taşınmaz* (нерухомий).

в) низка прикметників, запозичених з арабської мови з префіксом *gayri-* (не-, без-, анти-) та без префікса, наприклад: *maddi* (матеріальний) – *gayrimaddi* (нематеріальний); *menkül* (рухомий) – *gayrimenkül* (нерухомий); *resmi* (офіційний) – *gayriresmi* (неофіційний); *safi* (чистий) – *gayrisafi* (валовий).

Особливо слід відзначити явище енантіосемії (гр. enantios – протилежний + sema – знак) або внутрішньослівної антонімії, коли протилежний зміст мають різні значення багатозначного слова. Таким чином, енантіосемія – це здатність слова мати протилеж-

ні, антонімічні значення. Л.О. Новіков писав, що зовнішнім, формальним виразом внутрішньослівної антонімії «служать не кореневі або афіксальні морфеми, а сам контекст вживань слова в полярних значеннях, тобто характер синтаксичних і лексичних зв'язків слова в його протилежних значеннях з іншими словами» [Новіков 1973, 3].

У дипломатичній термінології сучасної турецької мови слова, що поєднують у собі протилежні значення, утворюють непродуктивний різновид антонімів і зустрічаються рідко.

Дипломатичні терміни сучасної турецької мови можна диференціювати не тільки щодо їх структурної належності, але й у зв'язку з їх змістовними взаємовідносинами, тобто за семантико-типологічною класифікацією, згідно з якою антоніми поділяються на відповідні класи, а саме: контрарні, комплементарні й векторні антоніми [Новіков 1973, 3; Пардаев 1988, 4; Цаголова 1985, 8]. Деякі лінгвісти виділяють в окремі класи також антоніми-конверсиви та енантіосемію. У дипломатичній термінології турецької мови в результаті аналізу виявлено всі основні семантичні види антонімів:

1. Контрарні антоніми виражають градуальну якісну протилежність і протилежність координаційних понять. Вони не передають спрямованість, але реалізують контрарну протилежність і виявляють градуальні (ступінчасті) опозиції [Новіков 1973, 3], наприклад: *ucuz* (дешевий) – *pahalı* (дорогий); *ağır sanayi* (важка промисловість) – *hafif sanayi* (легка промисловість).

Контрарні антоніми відповідають протилежним поняттям і є крайніми членами лексичної парадигми. Заперечення одного з членів протиставлення не дорівнює за своїм змістом іншому, так як припускає й інше значення, таким чином контрарним антонімам властива одностороння імплікація [Новіков 1973, 3]. Між двома контрарними термінами можливе включення середнього члена – проміжної ознаки, наприклад: *geri kalmış ülke* (відстала країна) – *gelişmekte olan ülke* (країна, що розвивається) – *gelişmiş ülke* (розвинена країна).

Антоніми з ознакою градуальності, у мові можуть використовуватися з метою усунення різкості фрази. Такі слова називаються евфемізмами (гр. eu – добре + phemi – кажу). На цій підставі можна говорити, що антоніми-евфемізми виражають значення протилежності в пом'якшеній формі [Фоміна 2001,7], наприклад: *önemli* (значний) – *önemsiz bir* (нікчемний); *önemli* (значний) – *hafif* (незначний).

2. Комплементарні (контрадикторні) антоніми виражають неградуальну протилежність, додатковість. Заперечення одного з комплементарних термінів – антонімів веде до утвердження іншого, тобто антоніми цього типу характеризуються наявністю двосторонньої імплікації. У дипломатичній термінології турецької мови до комплементарних антонімів можна зарахувати такі терміни: *basit arbitraj* (простий арбітраж) – *bileşik arbitraj* (складний арбітраж); *perakendecilik* (роздрібна торгівля) – *toptancılık* (оптова торгівля); *dünya çatışma* (світовий конфлікт) – *yerel çatışma* (локальний конфлікт).

3. Векторні антоніми виражають протилежну спрямованість дій, ознак і властивостей. Більшість векторних антонімів представлена термінами – дієсловами, що позначають протилежно спрямовані дії, наприклад: *ambargoyu kaldırmak* (знімати ембарго) – *ambargo koymak* (накладати, запроваджувати ембарго); *pahalılaşmak* (підніматися в ціні, дорожчати) – *ucuzlamak* (дешевшати).

Векторні антоніми в дипломатичній термінології турецької мови широко представлені також і віддієслівними іменниками, наприклад*: adavet* (ворожнеча) – *dostluk* (дружба); *artış* (зниження) – *azalış* (підвищення); *bulma* (знаходження) – *kayıp* (втрата).

У лексилогічній системі мови можна виділити ще особливий вид антонімів – конверсиви (лат. conversio – зміна), які описують одне й те ж явище з точки зору протиставлення один одному учасників ситуації. Конверсиви висловлюють відношення протилежності в прямому й зворотньому висловлюванні й відповідають одному предмету (денотату). Л.О. Новіков вважає, що цей тип антонімів не утворює вихідного класу й утворюється за рахунок особливого вживання термінів з трьох вищезазначених класів, які володіють конверсними властивостями [Новіков 1973, 3], хоча зараз багато дослідників розглядають конверсиви як окремий клас антонімів.

У дипломатичній термінології турецької мови антоніми-конверсиви представлені перш за все дієсловами конкретного значення, наприклад: *almak* (купувати) – *satmak* (продавати); *ihraç etmek (*експортувати) – *ithal etmek* (імпортувати).

Іменникові антоніми-конверсиви представлені переважно віддієслівними іменниками або словами з дієслівними коренями. Такі терміни, як правило, співвідносні з відповідними дієслівними конверсивами, наприклад: *kabul* (визнання) – *ret* (заперечення); *yapım* (творення) – *yıkım* (руйнування); *yenilgi* (програш) – *galibiyet* (перемога); *ihracat* (експорт) – *ithalat* (імпорт).

Серед антонімів можна також виділити загальновживані (постійні або мовні) та контекстуальні (індивідуально-авторські). Загальновживані антоніми мають протилежне значення й поза контекстом, наприклад: *aşırı* (надмірний) – *ölçülü* (помірний); контекстуальні антоніми протиставляються за значенням лише в певному контексті й полярність значень таких слів не закріплена в мові, їх протиставлення зумовлене авторською інтенцією.

Необхідно зазначити, що явище антонімії, як і явище синонімії, тісно пов'язане з багатозначністю слова. Кожне зі значень слова може мати свої синоніми та антоніми. Кореляція синонімічних і антонімічних відносин відображає системні зв'язки слів у лексиці. Тісний взаємозв'язок антонімії з багатозначністю підкреслює взаємозалежність і взаємозумовленість лексичних одиниць.

На підставі проведеного аналізу дипломатичної термінології сучасної турецької мови можна зробити висновок про те, що явище антонімії досить широко представлено в досліджуваній термінології. В аналізованій вибірці термінів були виявлені всі основні структурні й семантичні види антонімів. Розуміння структурних і семантичних можливостей антонімічних пар дозволяє найбільш правильно й раціонально використовувати антоніми в мові.

1. *Даниленко В.П.* Лексико–семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии: сборник статей. – М.: Наука, 1971.–С.7–67, 231 с. 2. *Булаховский Л.А.* Введение в языкознание / Л. А. Булаховский. – М.: Учпедгиз,1953. – 180 с. 3. *Новиков Л.А.* Антонимия в русском языке (Семантический анализ противоположности в тексте) / Л. А. Новиков. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – С.75 – 290 с. 4. *Пардаев А.С.* Антонимия в современном русском языке. Пособие по спецкурсу / А. С. Пардаев. – Ташкент: Укитувчи, 1988. – 93с. 5. *Розенталь*

Д.Э. Современный русский язык / Розенталь Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А. – М.: Айрис-Пресс, 2008. – 448 с. 6. *Уфимцева А.А.* Лексическое значение: Принцип семиологического описания лексики / Уфимцева А. А. – [Изд. 2-е]. – М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. – 240 с. 7. *Фомина М.И.* Современный русский язык: Лексикология / М. И. Фомина. – М.: Высшая школа, 2001. – 416 с. 8. *Цаголова Р.С.* Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии / Р. С. Цаголова. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 147с. 9. *Korkmaz Z.* Gramer terimleri sozlugu / Korkmaz Z. – Ankara: TDK, 1992. – 212 y.

Лук'янець Г.Г.,
НТУУ "КПІ"

ФУНКЦІЇ АТРИБУТИВНОГО ПРИКМЕТНИКА ПРИ ЗМІНІ СЕМАНТИКИ КОЛЬОРУ

У статті розглядаються три види функцій, які може виконувати атрибутивний прикметник на позначення кольору, при зміні значення кольороназви. Наголос робиться на роль референтної точки при зміні семантики кольороназви.

Ключові слова: *атрибутивний прикметник, кольороназва, референтна точка.*

The article is an attempt to trace semantic changes in colour terms use on the basis of attributive adjectives study. The article includes the description of adjective classifying functions and reference point role in modifying colour meanings.

Key words: *colour attributive adjective, colour term, reference point.*

Детальне вивчення функцій кольороназв дає додаткову інформацію про семантику кольорів. Назви кольорів, використані в різних контекстах, можуть набувати інших відтінків значення. Наприклад, red у поданих нижче реченнях позначає різні характеристики предметів.

(1) *Red* beets make a good garnish. (2) The boy with *red* hair stood out in the crowd. (3) The *red* paint spilled onto the floor. (4) Her *red* dress made her the center of attention. (5) He saw *red* when his secretary came in an hour late.

Red beets та *red* hair – не просто описує зовнішній вигляд буряків та волосся, а вказує на певний тип цих речей; в 3-му та 4-му реченнях *red* виконує дескриптивну функцію, а в 5-му випадку маємо справу з використанням слова в непрямому метонімічному значенні (перенос значення в сферу ANGER). Межа між окремими значеннями, в яких використовується назва кольору, дуже нечітка й мовець може час від часу класифікувати такого типу випадки по-різному. Спрямованість сучасних мовних студій на вивчення зміни семантики лексем у різному мовному оточенні визначає *актуальність* проведеного нами дослідження.

При детальному аналізі очевидним є, що назва кольору виконує різні функції в мовних контекстах. Тому метою цього дослідження є більш детальне вивчення функцій, які може виконувати кольороназва в позиції прикметникового означення в іменному словосполученні. Увагу буде приділено *типу модифікації* або *функції класифікації*, що зумовлено трьома причинами: по-перше, модифікація значення властива обмеженій кількості кольороназв, у той час як дескриптивна функція є обов'язковою для всього лексико-сематичного поля кольору; по-друге, функції класифікації дають можливість назвам кольорів використовуватися поза межами їх власного поля позначення (*red hair* позначає не лише руде, червоне, але й помаранчеве чи кольору іржі волосся, що значно розширює межі позначуваної дійсності); по-третє, функції прикметникової модифікації пов'язані з деякими аспектами непрямого фігуративного вживання.

Розглядаючи типи модифікації кольороназв, доцільно провести загальний опис класифікації функцій прикметників та визначити специфічні функції прикметників на позначення кольорів з позицій сучасних лінгвістичних досліджень та в межах когнітивної граматики.

За синтаксичною роллю в реченні прикметники можуть виступати означенням або іменною частиною складного дієслівного присудка. З позиції семантики ж, вони поділяються на *абсолютні*, значення яких не залежить від іменника, та *відносні*, семантика яких визначається іменником. Порівняймо прикметник *lively* (абсолютний) та *large* (відносний) у наступних реченнях:

(6) The *lively* Chihuahua was unusually *large*.

(7) The *lively* Irish Wolfhound was unusually *large*.

У той час, як значення lively залишається незмінним в обох реченнях, семантика *large* змінюється залежно від іменника, з яким цей прикметник узгоджується. Точніше, змінюється не стільки саме значення, скільки його «прочитання» (інтерпретація) та референційна сфера. Назви кольорів прийнято вважати абсолютними прикметниками, оскільки наше розуміння *red* не змінюється від того чи говоримо ми про машину, чи про квітку. Все ж, як видно з прикладів 1-5, – це не абсолютна істина, бо є розмиті значення навіть в абсолютних прикметниках. Побутує думка, що абсолютні прикметники не мають антонімів, більше того, семантичні опозиції є взаємодоповнюючими [Dixon 1982, 47]. Відносні ж, навпаки, характеризуються наявністю антонімів, наприклад, прикметники на позначення віку (*old*, *young*), інтерпретація яких, як правило, визначається головним словом у словосполученні (іменником).

Іншою класифікацією прикметників є класифікація означуваних (залежних прикметників в іменному словосполученні) Єсперсена, побудована на синтаксичному ґрунті. Дослідник розрізняє *обмежувані* (restrictive) та *не обмежувані* (nonrestrictive adjuncts) означувані на основі їх відношення до головного іменника [Jespersen 1963, 149]. Перші допомагають мовцю ідентифікувати об'єкт та специфікувати його, у той час як другі є "орнаментальними", виконують естетичну функцію прикраси.

У класифікації, запропонованій Таусєром, Вареном, Магнусоном та Персоном [Warren 1984, 23], представлено поділ прикметників за трьома групами їх функцій: ***ідентифікуючі***, ***класифікуючі*** та ***характеризуючі***. Останні дві групи прикметників у англомовній літературі також мають назви "reference-modifying" та "referent-modifying"

functions [Bolinger 1967, 1-3], “intensional” та “extensional” [Siegel 1980, 315], “non-predicating” та “predicating” [Levi 1976, 34].

Беззаперечно, основною функцією прикметників є приписувати та пов’язувати ознаки з предметами, проте мета цього процесу може визначатися по-різному, відповідно до визначених вище трьох груп прикметників. Функція ***ідентифікації*** визначає обмежувальне (restrictive) значення прикметника, оскільки має на меті ідентифікувати референт. При ***класифікації*** функція прикметника уподібнюється до категоризації семантичного порядку та використовується, щоб обґрунтувати або розширити притаманні головному іменнику “невизначеності”, тобто ступені розширення значення. Класифікація вважається постійною характеристикою прикметників, що утворює субкатегорії та межує з утворенням складених іменників в англійській мові. ***Дескриптивна*** функція прикметника полягає в описі іменника, визначаючи деякі релевантні в просторі та часі якості речей. Це означає, що відношення між іменником та означенням відрізняється характером від двох вищезазначених класів, оскільки ці прикметники є необмежуваними (nonrestrictive). На противагу функції класифікації, дескриптивна функція фокусується на специфічних випадках визначення референта, є частиною складного дієслівного присудка та може перефразовуватися в означальну підрядну частину (наприклад, a *red book – a book which is red*). Головна мета дескриптивної функції – сфокусувати увагу на ознаках предмета й привернути увагу до певних його якостей чи надати додаткової побічної інформації, оскільки щось інше визначається нею. Описувана річ є повністю незалежною в контексті, тому немає причини її ідентифікувати чи класифікувати.

Назви кольорів, що часто використовуються як типи модифікації семантики слова, утворюють підтипи, що є гарним прикладом *феномену прототипу* [Clark 1992, 171]. Кольороназви часто використовуються, щоб класифікувати маргінальні типи певної категорії чи створити нові назви кольорів, що мають невелику відмінність від первинного кольору. Таким чином, доцільно говорити про два рівні феномена прототипу: 1) у межах модифікованого кольору та 2) в рамках зміненого денотата. Тобто назва кольору набуває ‘нетрадиційного’ значення, що серед дослідників кольору здобуло назву радикалізації або декольорування (de-colouring).

Зазначений вище феномен доцільно також розглядати з позицій концептуальних та лексичних можливостей кольороназви.

Концептуальні модифікації класифікуються за трьома типами:

- бмеження за схожістю – для кожного окремого випадку в особливому концептуальному полі використовується назва з найбільш схожими можливостями із загального концептуального поля;

- обмеження за перевагою / домінуванням – перевага надається типовим кольороназвам над нетиповими із загального лексичного поля;

- обмеження за повнотою – розподіляються можливості в спеціалізованих концептуальних полях таким чином, щоб найбільш практичні цілі повністю покривалися обраною кольороназвою з найменшою кількістю інформаційних затрат.

Таким чином проявляються два типи семантичної взаємодії мовних одиниць: по-перше, різноманітні концептуальні поля включають різного типу набори можливостей семантичної зміни; по-друге, відповідні лексичні поля мають певну кількість аналогіч-

них можливостей. Наприклад, при визначенні кольору шкіри визначають певну кількість аспектів модифікації: залежність кольору шкіри від расової належності, емоційного стану та здоров'я і впливу сонця. Ведучи мову про расову належність, мовці надають перевагу *white* над *pink* (мова йде про європейців), що свідчить про роботу механізму обмеження за домінуванням, тобто приписування об'єкту найбільш домінуючої риси – світло-білий відтінок протилежний чорному.

Із позиції когнітивної організації, найкраще почати з явища *референтної точки відліку*, де прототип є початком відліку та характеризується егоцентричною, домінуючою позицією концептуалізатора. Для аналізу береться контекст, тобто комунікативна ситуація, у якій здійснюється модифікація значення [Maclaury 1997, 67-81].

Повернімося до питання, чому європейців називають white за кольором їх шкіри. Пояснити модифікацію кольору *white* тут неможливо без розгляду *black*. Варто зазначити, що класифікація людей як належних до групи *white* вторинна у відношенні до *black* та відображає двобічне розмежування або навіть зміну референтної точки. Тип модифікації зумовлює необхідність розгляду деталей, які відокремлюють цю субкатегорію (колір шкіри) від загальної категорії кольору. В аналізованому випадку очевидним є те, що чорний колір шкіри – найбільш визначальна риса. Крім того, референтною точкою в класифікації *black people* є світлошкірі європейці, для яких чорний є найвиразнішим кольором усього спектру та становить основу концепту BLACK, який у більшості випадків має негативну конотацію. Відповідно, оскільки категоризація *black* передбачає фокус на насиченості кольору, кольороназва *white* була обрана, як протилежна одиниця в перспективі використання. Історично *white* для позначення кольору шкіри з'явилося пізніше ніж *black*.

Розглянемо детальніше референтну точку в цьому прикладі. Вона передбачає використання однієї типової риси для визначення іншої менш значущої. Оскільки метою нашого контексту є визначення типів модифікації значення, назви кольорів, що знаходяться на вершинах опозицій і є сталою точкою відліку (референтною точкою) для визначення місця інших категорій, що належать до цього класу. Наша увага направлена на розрізнення, досліджуваний контекст звужується, а названа категорія розширюється. Важливою є роль когнітивної активності мовця MacLaury (1997: 93) та когнітивної аксіоми, що полягає в тому, що людина одночасно звертає увагу на подібність та відмінність і може змінювати напрямленість у будь-якому напрямку (позитивному чи негативному). Кольороназви направляють нашу увагу навіть на найбільш непомітні нюанси; безсумнівно, ми сприймаємо всі нюанси, як основу на фоні якої виділяємо один, важливий в цьому контексті. Це особливо очевидно на прикладі категоризації жителів Східної Азії як *yellow people*, а північноамериканських індіанців як *redskins*, де назви кольорів належать до важливої з когнітивного аспекту референтної точки та наголошують на денотативних відмінностях. Отже, назви кольорів шкіри, які виникли пізніше за аналогією до *white* та black, позначають не стільки риси свого денотата, скільки наявність певної домінантної риси в порівнянні з іншими представниками того ж класу: *redskins* позначає червоніший відтінок шкіри чим в азіатів чи європейців, але не вказує, де конкретно ми такий колір ще можемо знайти.

Інший цікавий приклад артефактного типу модифікації можна проілюструвати назвами типової класифікації видів кави *white and black coffee*. У той час як *black coffee* майже відповідає реальному темному кольору напою, напій, що називається *white coffee*, аж ніяк не білий. Протиставлення видів напоїв у рамках чорного та білого кольорів можна пояснити процесом спрощення та стиранням кольорів, за яким іде радикалізація, тобто подальше спрощення позначення (ігнорування ряду зовнішніх ознак природних об'єктів). Використання протиставлення чорного та білого кольорів також може стосуватися наявності чи відсутності в напої молока, таким чином тут кольороназви не виконують класифікуючу та дескриптивну функції, а стосуються референтної точки зору мовця – референція до молока, що додається до кави. Оскільки означення *milk* 'молочний' занадто громіздке в цьому контексті, використовується атрибутивний прикметник на позначення білого кольору.

Отже, на основі визначених теоретичних положень функціональних модифікацій атрибутивних прикметникових кольороназв та проаналізованих прикладів реалізації непрямих значень назв кольорів у різному семантичному оточенні було з'ясовано, що когнітивні риси референтної точки зору мовця в поєднанні з раціоналізацією та вивченням домінантних значень кольору можуть пояснити випадки, коли використання кольороназв виходить за рамки звичного позначення, а атрибутивний прикметник позначає тип модифікації значення.

Bolinger D. Adjectives in English: Attribution and Predication / D. Bolinger // Lingua. – 1967. – Vol. 18, No.1. – P. 1-34. 2**.** *Clark E.V.* Conventinality and Contrast: Pragmatic Principles with Lexical Consequences / E.V. Clark. // In A. Lehrer and E.F. Kittay (eds.). – Oxford : Oxford University Press, 1992. – P. 171-188. 3. *Dixon R.M.W.* 'Where Have All the Adjectives Gone?' and Other Essays in Semantics and Syntax / R.M.W. Dixon. – Berlin: Mouton Publishers, 1982. – 230 p. 4**.** *Jespersen O.* The Philosophy of Grammar / O. Jespersen. – London: George Allen & Unwin, 1924 [Reprinted 1963]. – 320 p. 5**.** *Levi J.N.* The Syntax and Semantics of Non-Predicating Adjectives in English / J.N. Levi. – Bloomington: Indiana University Linguistics Club, 1976. – 180 p. 6**.** *Maclaury R.E.* Hungarian Piros and Voros: Color from Points of View / R.E. Maclaury, J. Almasi and Z. Kovecses // Semiotica. – 1997. – Vol. 114, No.2. – P. 67-81. 7**.** *Siegel M.E.A.* Capturing the Adjective / M.E.A. Siegel. – New York: Garland Publishing, 1980. – 430 p. 8. *Warren B.* Classifying Adjectives / B. Warren. – Goteborg: Gothenburg Studies in English, 1984. – 56 p.

Лук'янець Т.Г.,
НТУУ "КПІ"

ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ ЯК ПОЛІКОДОВОЇ ЄДНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню полікодового характеру тексту та встановленню впливу кодів різних знакових систем на особливості його функціонування. Здійснено спробу розрізнити терміни на позначення цього лінгвістичного явища.
Ключові слова: *полікодовість, вербалізація, форма тексту*

Статья исследует поликодовый характер текста и влияние кодов разных знаковых систем на особенности его функционирования. Сделана попытка различить термины для обозначения этого лингвистического явления.
Ключевые слава: *поликодовость, вербализация, форма текста*

The article is devoted to the study of the text as multimodal unit of various semiotic codes. It is an attempt to differentiate existing terms that denote the notion of multimodality.
Key words: *multimodality, verbalisation, text form*

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень мовознавці звертаються до проблеми комунікації в повному обсязі, і це передбачає поєднання мовних засобів спілкування з немовними та вивчення їх організації в єдиному процесі. Таким чином, *актуальність* цієї статті обумовлюється загальною спрямованістю сучасних філологічних студій на дослідження мовних явищ у їх культурно-семіотичних та мультимедійних координатах.

Мета цієї статті полягає в з'ясуванні полікодового характеру тексту та встановленні впливу кодів різних знакових систем на особливості його функціонування. Мета роботи передбачає вирішення таких *завдань*: 1) зробити огляд існуючих термінів, що позначають поєднання в тексті знаків різних кодових систем; 2) охарактеризувати особливості візуалізації текстів як вияву інтермедіального характеру комунікації; 3) продемонструвати залежність інтерпретації художнього тексту від його форми.

Мовознавці наголошують на полісеміотичному характері процесу породження й сприйняття мовлення. Щодо художніх текстів ця проблема отримує особливе значення, про що Ю.М. Лотман пише так: "Створений автором текст виявляється включеним в складну систему нетекстових зв'язків, які створюють складний код, що дозволяє дешифрувати інформацію, закладену в тексті. Код сприйнятий завжди в тій чи іншій мірі відрізняться від коду, який передають" [Лотман 1994, 27]. Ускладнення структури тексту об'єктами іншого кодування дозволяє читачеві точніше декодувати інформацію.

Існує безліч різнорідних термінів, що позначають поєднання в тексті знаків різних кодових систем, такі як *креолізовані* (Ю.А. Сорокін, Є.Ф. Тарасов, А.А. Бернацька), *мультикомунікативні* (В.Г. Костомаров), *контаміновані* або *гібридні* (Ю.А. Бєльчик), *мультимодальні* (Г. Кресс, Т. ван Ліувен) тексти. Той же феномен позначається й терміном *синкретичні повідомлення* (Р.О. Якобсон). В інших дослідженнях також використовують термін *полікодові* (Г.В. Ейгер і В.Л. Юхт) тексти.

Креолізований текст аналізується як особливий різновид тексту, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної та невербальної, що належить до інших знакових систем, ніж природна мова [Сорокін, Тарасов 1990, 180]. Зміст креолізованного тексту кодується в різних знаках – вербальних і образотворчих, при цьому створюється особливий лінгво-візуальний феномен, у якому вербальний і образотворчий компонент утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, що забезпечує його комплексний, прагматичний вплив на адресата [Анісімова 1992, 73]. Е.Е. Анісімова розглядає креолізований текст з точки зору взаємодії вербальних і паралінгвістичних засобів у письмовій комунікації. Необхідно зазначити, що в цьому аспекті цей феномен досліджується й у семіотиці, теорії масових комунікацій та психолінгвістиці.

До такого типу креолізованих текстів відносять афіші, транспаранти, листівки, комікси, карикатури, плакати, кінотекст. Так, кінотекст аналізується як комплексна взаємодія лінгвістичної та нелінгвістичної семіотичної систем. У лінгвістичній системі виділяються письмова (титри, написи) та усна складові (мова акторів, голос за кадром). Нелінгвістичну семіотичну систему утворюють звукові знаки кінотексту, як-то: природні шуми, музика й візуальні знаки – пейзаж, інтер'єр, особливості руху персонажів.

У зарубіжній літературі під час аналізу явищ текстової змішаності використовують термін "*комунікат*" (Kommunikat; Gesamtkommunikat). Власне, "комунікат" з'явився в наукових дискусіях одночасно з обговоренням семіотичної та культурологічної експансії в область тексту. Наслідком цього деякі фахівці, що працюють традиційно в лінгвістиці тексту, бачать розмивання меж тексту й відносність цієї базової лінгвістичної категорії [Анісімова 1992, 75-78]. Тому в спробах відмежувати власне лінгвістичний текст як єдність вербальних знаків від складного багаторівневого знака, у якому інтегровані в єдине комунікативне ціле текст (вербальна складова), візуальне зображення (шрифт, ілюстрації, загальний дизайн тощо) й аудіо-компонент (звуковий супровід у рекламі, наприклад), було введено поняття комунікат.

Комунікат виступає як поняття, яке протиставляють тексту у вузьколінгвістичному розумінні: комунікат не тотожний тексту. Поділ тексту як переважно вербального знака та комуніката як полімедіального, полікодового знака має усунути понятійні й термінологічні суперечності [Бернацкая 2000, 46-53]. Так, в основі сучасного уявлення про текст лежить думка, що він заснований на єдності мовних знаків.

Невербальні елементи й процеси не виключаються повністю з лінгвістичного аналізу, але характеризуються як супутні мовним текстам так звані *пара-тексти*. Пара-тексти існують не як обов'язкова, внутрішньо необхідна частина лінгвістичного аналізу, але як додаткова складова в інтерпретації тексту, яка робить видимими відносини тексту в системі дискурсу, тобто забезпечує дискурсивну цілісність аналізу [Iedema 2003, 29-34]. Така позиція видається найбільш зваженою й утримує об'єкт і методи лінгвістики тексту від розмивання.

Комунікат, таким чином, це багаторівневий полімедіальний продукт комунікативної діяльності, вербальна і невербальна, пара- і екстравербальна знакова множинність.

У такому розумінні з комунікатом корелює ще один термін – *полікодовий текст*. Цей термін більш точно, ніж згадуваний термін "креолізований текст", передає суть розглянутого феномена. По-перше, полікодовий текст фокусує факт взаємодії різних кодів, якщо розуміти під кодом систему умовних позначень, символів, знаків і правил їх ком-

бінації між собою для передачі, обробки та зберігання (запам'ятовування) інформації в максимально прийнятній формі. У мовознавстві таке розуміння коду застосовується до мовних знаків та правил їх поєднання між собою. У соціолінгвістиці поняття "код" закріплено за соціально мінливими (стратифікованими) варіантами мови, а також для позначення стратегій вербального планування [Російська соціологічна енциклопедія 1998, 197-198].

По-друге, термін "полікодовий текст" звертає увагу на текстуальний характер означеного явища, його змістовно-смислову цілісність, що відходить на задній план при використанні терміну "комунікат". Отже, використання терміну "полікодовий текст" видається доцільним і органічним при позначенні тексту як когерентного цілого, що є поєднанням декількох семіотичних кодів.

Використання невербальних знаків у тексті, як наприклад, візуалізація повідомлення – це прояв загальної тенденції до унаочнення зображення й одночасно вияв інтермедіального характеру комунікації. Текст у багатьох своїх формах існування сприймається як єдність мовної складової і супроводжуючих картинок. Вербальне та візуальне поєднуються в когерентне ціле. [Kress, van Leeuwen 1996, 55]. Мова може йти про різні відношення між вербальною й візуальною складовими в полікодовому тексті, наприклад, про додаткове відношення, коли картинка служить лише декоративним обрамленням мовного повідомлення й фактично є його подвійним кодуванням для посилення інформаційної ваги. Наприклад, зображення задоволених покупців у комерційній рекламі або нещасних людей похилого віку/дітей у соціальній рекламі виступає засобом додаткової емоціоналізації та експресивності повідомлення, яке, сприймається цілком як вербально-візуальний текст переконливого характеру.

Полікодовим виявляється й вірш "A Girl with No Face" сучасної американської поетеси Пріян Мівелли. Зображаючи головного персонажа, автор акцентує на двоїстості характеру людини шляхом опису неспроможності визначити її справжнє обличчя. Використовуючи стилістичний прийом антитези, Мівелла зіставляє протилежні образи дівчини-персонажа для посилення враження нереальності жодного з цих штучно створених образів. Однак, вірш є незавершеним без ілюстрації, що його супроводжує. Намальоване зображення дівчини з порожнім обличчям, але двома театральними масками (доброю та злою) візуалізує образ порожнечі ("empty space") і наштовхує на роздуми про справжню сутність людини, яка має виражатися в рисах її обличчя.

Тенденція до візуалізації текстів пов'язана із процесом естетизації комунікації. Традиційно до засобів естетизації відносять мовні, а саме стилістичні, риторичні аспекти красномовства. Наприклад, метафора "Between the lower east side tenements the sky is a *snotty handkerchief*." ("The Butt of Winter" by Marge Piercy) описує пейзаж, візуалізуючи природні умови, а метафора "But my heart is a *lonely hunter* that *hunts* on a lonely hill." ("The Lonely Hunter" by William Sharp) використовується автором для характеристики закоханості через образ сміливого, але самотнього мисливця. Порівняння "as brave as a lion", "as brown as a berry", "as quiet as a mouse" також є стилістичним прийомом унаочнення людських рис характеру та властивостей.

Дослідження доводять, що матеріальна організація тексту містить значний естетичний потенціал. Це зумовлює посилену увагу до його форми, гру з формою тексту. Форма тексту виступає додатковим чинником його виділення в загальному інформаційно-

му просторі [Kress, van Leeuwen 2002, 76]. Форма стає тим маркером, який забезпечує максимальну концентрацію уваги на своєму об'єкті. Саме в такому контексті естетичне означає вказівку тексту на самого себе, через виділення, підкреслення власної форми.

Інтегровані відношення в полікодовому тексті виникають, коли неможливо відмежувати вербальну складову тексту від його невербальної, візуальної складової. Прикладом такого відношення може бути поезія, що оформлена у певну форму (shape poetry), як-от: "Idea: Old Mazda Lamp, 50-100-150 W" Джона Холландера.

Тут, текст, закутий у форму круглої електричної лампочки, яка знайома читачам як те, що тримає темряву осторонь, ставить візуальний акцент на ідеях, які запалюють світло розуму, на візуальному баченні як інтелектуальному. Ефект, який лампочка здійснює на читачів, містить форма вірша, таким чином, змішування тексту і його форми утворює візуальний каламбур. Фізичний акт включення лампи в кінці вірша стає метафізичним актом включення світла всесвіту, осягнення людиною основ життя через появу світла, а отже, і спроможності бачити в її житті. Таким чином, виявлена залежність змісту вірша від його форми доводить необхідність дослідження мовних та позамовних форм передачі змісту семіозису для семантичної та ідеологічної інтерпретації текстів.

У цілому, можна констатувати, що багатовимірний погляд на текст як полікодову єдність є наслідком і відображенням полікодового характеру людської комунікації на сучасному етапі. Лінгвістичне дослідження тексту з позицій полікодовості передбачає вивчення впливу одиниць різних семіотичних систем на функціонування тексту. А отже, аналіз взаємодії вербальної складової тексту та засобів його візуалізації відповідає новим тенденціям розвитку лінгвістичної науки в її культурно-семіотичних та мультимедійних координатах.

1. *Анисимова Е.Е.* Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Е.Е. Анисимова // Вопросы языкознания. – 1992. – №1. – С. 71-78. 2. *Бернацкая А. А.* К проблеме «креолизации» текста: история и современное состояние / А. А. Бернацкая // Речевое общение: Специализированный вестник / [Под ред. А.П. Сковородникова]. – 2000. – Вып. 3 (11). 3. *Лотман Ю.М.* Текст и внетекстовые художественные структуры / Ю.М. Лотман // Веллер М.И. Легенды Невского проспекта. – СПб.: Исскуство- СПб, 1994. – 349с. 4. *Российская Социологическая Энциклопедия* / [Под ред. Г. В. Осипова]. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 1998. – С. 261. 5. *Сорокин Ю.А.* Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука , 1990. – 268с. 6. *Iedema* R. Multimodality, Resemioticization: Extending the Analysis of Discourse as a Multisemiotic Practice. / R. Iedema // Visual Communication. – 2003. – Vol. 2. – №1. – P. 29-57. 7. *Kress G.R.* Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication. /G.R. Kress and T.van Leeuwen. – London: Edward Arnold, 2002. – 152p. 8. *Kress G.R.* Reading images. The grammar of visual design /G.R. Kress and T.van Leeuwen. – London: Edward Arnold, 1996. –248p.

Любашенко О.В., д.пед.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНА ДИСТАНЦІЯ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СПІВДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАННЯ МОВ

Стаття присвячена виявленню проблем особистісно-орієнтованого навчання мов. Автор пропонує побудову педагогічного дискурсу шляхом скорочення комунікативної дистанції.

Ключові слова: *суб'єкти діяльності, комунікативна дистанція, педагогічний дискурс.*

Статья посвящена выявлению проблем личностно-ориентированного обучения языкам. Автор предлагает построение педагогического дискурса на основе сокращения коммуникативной дистанции.

Ключевые слова: *субъекты деятельности, коммуникативная дистанция, педагогический дискурс.*

The article focuses on identifying problems of the person-centered language education. The author intends the way to build educational discourse by reducing communicative distance.

Key words: *stakeholders, educational discourse, communicative distance.*

Навчання мови в університеті вже не обмежується засвоєнням її системної організації й мовленнєвої реалізації. Мовна освіта стає формуванням особистості в інформаційному просторі, яка систематично мислить і легко адаптується в нових комунікативних ситуаціях. Одним із критеріїв успішності педагогічного дискурсу в університеті є відповідність дистанції між учасниками спілкування: викладачем і студентом. Особистісно-орієнтоване навчання в такому разі є новим етапом, порівняно зі статусно-орієнтованою співдіяльністю.

Педагогічний дискурс – елемент у системі інформаційно-комунікативного простору – будується як підконтрольна модель, у якій максимально ефективно здійснюється контакт між його суб'єктами. Отже чітка структура суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних стосунків у ньому визначає рівень його розвитку й прогресу. Термін „спільна діяльність" у лінгводидактиці та психолінгвістиці здебільшого визнається некоректним, оскільки використовується переважно для визначення розв'язання партнерами одного й того ж завдання, а в системі навчання завдання педагога й того, кого він навчає, різні. У навчанні „ми маємо справу не зі спільною, а з кооперативною діяльністю" [Машбиц 1987, 70], основна відмінність між якими полягає в тому, що суб'єкти діяльності розв'язують різні завдання для досягнення мети.

В останні десятиліття вживано термін «корпоративна діяльність», агенти якої (stakeholders) потрапляють у коло суб'єкт-суб'єктних відносин через суб'єкт-обєктну комунікацію. Таким чином, діяльність викладача не може розглядатися у відриві від суб'єкт-об'єктних відношень, адже вона просто не могла б здійснюватися, якщо б не спрямовувалася на студента. Навчально-пізнавальна діяльність завжди суб'єкт-об'єктна,

особливо тоді, коли студенти самі аналізують результати своєї діяльності, вносять зміни до процесу навчання, вибирають джерела інформації, спрямовують викладача на пошук відповідей на їхні питання. Цей вид діяльності є самокерованою системою, має мету та логіку розвитку. І хоча її функціонування суттєво залежить від того, як діяльність викладача нею керує, якими є методи навчання, все ж не можна стверджувати, що застосовані викладачем методи цілком визначають її.

Посередницькою ланкою завжди є особистість студента (учня), його мотиви, інтереси, здібності. На користь терміна „корпоративна співдіяльність" свідчить і те, що в навчанні здійснюється „взаємний обмін діяльностями, уявленнями, ідеями, установками, інтересами, розвивається система відношень „суб'єкт-суб'єкт". Їх результат – не перетворений предмет (матеріальний чи ідеальний), а стосунки з іншою людиною, з іншими людьми" [Ломов 1981].

Об'єднувальним началом співдіяльності є її мета – ті зміни, які виникають в особистості студента в результаті оволодіння матеріалом (мовою й мовленням). Діяльність індивіда не може бути цілком індивідуальною, тому що належить до системи зовнішніх зв'язків зі світом і перебуває в системі стосунків з іншими людьми. Процеси спілкування й діяльності (в межах будь-якого дискурсу) є взаємопроникними. Парадигма співдіяльності є замкненою: взаємодія суб'єктів опосередковується об'єктом, а суб'єкт-об'єктні відношення – другим суб'єктом. На таких позиціях, слідом за А. Петровським [Петровский 1984, 252-254], стоять прихильники діяльнісного підходу в лінгводидактиці. Уведені в таку парадигму суб'єкт-суб'єктні відношення є формою координації її учасників і забезпечують інтеграцію діяльності викладача та студента у співдіяльність навчання. Варто наголосити, що така співдіяльність – це не лише відношення між двома суб'єктами, але й спільне їхнє ставлення до реалізації мети. У цьому процесі відбувається спрямування діяльності на одного або іншого її учасника. Тобто навчально-пізнавальна діяльність студента спрямована на об'єкт – викладача так само, як педагогічна діяльність викладача спрямована на об'єкт – студента. Коли студент ставить запитання, відповідає на запитання, розв'язує навчальну проблему, у момент безпосереднього запиту-спілкування, викладач є для нього об'єктом діяльності.

Від обраних у процесі навчання цілей залежить вид мовленнєвого досвіду студента. В акті спілкування можуть бути виділені ті чи ті цілі, незважаючи на те що вони не завжди свідомо обмірковуються. Неусвідомлені цілі мовленнєвої поведінки, які систематизують мовний досвід людини є такими само потужними рушіями спілкування, як і цілі неусвідомлені. Безперечно те, що в процесі керованого навчання мета взаємопов'язана з параметрами особистості студента (бажаннями, мотивами, потребами), і саме вона визначає вибір ситуації для навчання мовлення.

Проблема формування усвідомлених комунікативних умінь студентів насправді має значно глибше підґрунтя, ніж суто лінгвістичне, оскільки сягає фундаментальних питань взаємовідношень мови зі свідомістю, дійсністю та мисленням, яке, за О.М. Леонтьєвим, є процесом свідомого відображення дійсності. Тому наукові підходи до її розв'язання принципово не обмежуються дослідженням одного з аспектів природи комунікації (лінгвістичного, психологічного, соціологічного, педагогічного), а, навпаки, мають комплексний та багатополюсний характер.

Особистісно-орієнтоване навчання, враховуючи щільність комунікації з навчальною аудиторією, повинно бути симетричним і взаємовигідним. Однак проблема полягає в тому, що, приймаючи це положення, університетська система не виявляє достатньої гнучкості в побудові адекватної діяльнісної моделі навчання як спілкування студента й викладача. Причини цього насамперед полягають у збереженні статусної нерівності учасників комунікативного процесу.

Прагнення до *особистісно-орієнтованої* співдіяльності в процесі навчання є прогресивним хоча б тому, що в такому разі особистість викладача й особистість студента потрапляють у сферу взаємного інтересу в усій повноті характеристик (емоційних, інтелектуальних, процесуальних). У *статусно-орієнтованому* навчанні, яке, попри розроблення й уведення багатьох інноваційних методик у навчальний процес, усе ж панує у сфері університетської освіти, комуніканти реалізують себе в обмеженому наборі рольових характеристик. Роль викладача змушує утримувати комунікацію на великій емоційній дистанції, вираження власних почуттів щодо предмета лекції, бесіди, дискусії сприймається як некоректне, зайве. Своєю чергою роль студента обмежує його в можливостях змінити предмет обговорення, повернути дискусію в інше річище, самостійно координувати ланки навчального тексту. Очевидно, розуміння комунікативної дистанції в педагогічному дискурсі тісно пов'язане зі сприйняттям і впровадженням особистісно-орієнтованої концепції навчання чи збереженням статусно орієнтованого підходу.

У соціоніці розуміння комунікативної дистанції як елемента комунікативного простору традиційно втілено в методиках її коригування відповідно до ситуації спілкування [Котов 2005]. Проте важко не погодитися з тим, що сфера педагогічного спілкування надзвичайно чутливо відображає всі трансформації інформаційного суспільства (свободу, розмаїття джерел комунікації, динамізм), і, разом з тим, залишається вразливою до деструктивних обмежень, що успадковуються в ній від попередніх етапів розвитку навчальних систем. Поняття «інформаційно-комунікативний простір» услід за впровадженим із кінця минулого століття в гуманітарну сферу знань поняття «інформаційний простір» стало визначальним у дослідженнях мовленнєвої комунікації, мовної освіти й розвитку теорії інформаційного суспільства [Campbell, C. & Rozsnyai 2002]. Для того щоб з'ясувати, на якому рівні перебігає навчальна комунікація, визначають комунікативну дистанцію й щільність комунікації [Trow 1991]. У більшості випадків основними методами реалізації цього завдання є робота в малих групах, діалог, гра, індивідуальний тренінг.

Сучасні тренінгові технології в навчанні мови є одними з найрозвиненіших у європейських університетах і можуть бути прикладом організації комунікативного навчального простору в українських вишах. Вони належать до дієвих засобів скорочення дистанції спілкування між викладачем і студентом. До операцій, які тренуються, слід уводити, зокрема, здійснення посилань, ремарок у тексті, записів на полях під час телефонної розмови, повторення інформації в різних мовленнєвих інтерпретаціях, розпитування кількох співрозмовників одночасно, переконання співрозмовника, надання доказів та аргументів, цитування. Опрацювання текстів через тренінг є важливою частиною навчальної діяльності, тому студентам слід пропонувати завдання пошуку інформації на сайтах іншими мовами, аудіювання тексту кількома мовами по черзі, побудову навчальних стратегій спільно з викладачем для розв'язання навчальних завдань (зокрема розроблення

плану наукової роботи, формулювання заголовків до тем чи параграфів, написання тез презентації продукту тощо).

Інший великий блок методик навчальної співдіяльності розробляється на основі діалогу, який можливий лише за умови скорочення дистанції спілкування партнерів навчання й налаштування свідомості мовців на спілкування як системний інтегрувальний процес. Такий підхід був підтриманий М. Бахтіним: вузькому розумінню діалогу як безпосереднього обміну висловлюваннями в конкретній ситуації спілкування він протиставляв тлумачення діалогу як сутності свідомості мовця. М. Бахтін вважав, що не потреба передати або отримати деякі відомості породжує діалог, а необхідність зіставлення своєї позиції з позицією іншого [Бахтин 1986]. Технології діалогічного спілкування побудовані на умовах збігу особистісних смислів, інтересів його учасників. Навчальний діалог – це ситуація міжсуб'єктного спілкування з метою розв'язання проблем, які вивчаються, та пошук свого особистісного смислу, який міститься в навчальному матеріалі.

Діалогові методики дають змогу узгоджувати ситуацію щодо комунікативного контексту (теми, навчального матеріалу, форми роботи, обсягу залучених джерел інформації). В університетській практиці зміст навчального діалогу пов'язаний із предметом вивчення, керівна роль у визначенні якого традиційно належить викладачеві, хоча й не завжди у формі безпосередніх впливів. Така керівна функція запрограмована статусно-рольовим режимом спілкування.

У площині особистісно-орієнтованого навчання співдіяльність студента й викладача переходить на контактно-комунікативний рівень і дозволяє виробити систему правил регулювання спільних навчальних дій. Найсприятливішими можливостями щодо ведення продуктивного діалогу відзначається індивідуальне навчання, за умов якого викладач керує переходом із однієї форми діалогу в іншу. Групове навчання не дає можливості керувати внутрішнім діалогом студента, оскільки викладач може лише задавати, але не визначати зміст та хід внутрішнього діалогу через його домінантну суб'єктність. Один і той же педагогічний стимул викликає різні внутрішні позиції студента, який може зовні погодитися із запропонованою тезою, але насправді перебувати в опозиції до неї. Цей процес зробити видимим дуже важко.

Тому функцію організації діалогу повинна виконувати чітка система методичних тактик і коректна комунікативна дистанція мовців. Серед чинників успішної реалізації діалогових методик можна назвати:

- співвідношення цілей та їх усвідомлення партнерами діалогу: викладач і студент повинні чітко розуміти, задля яких навчальних цілей відбувається діалогічне мовлення;
- вільне володіння інформацією обома учасниками діалогу (розуміння теми, наявність необхідних знань для побудови діалогу);
- оперування мовними одиницями (фонетичними, лексичними, морфологічними, синтаксичними);
- соціокультурні знання про правила ведення діалогу (дотримання норм етикету, толерантності, рольової відповідності);
- володіння компенсаторними стратегіями за умов неуспішної комунікації та непорозуміння, уміння здійснювати пошук спільних інтересів, долати комунікативні бар'єри.

Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання водночас формує уміння встановлювати необхідний контакт між суб'єктами навчальної співдіяльності й прогнозувати реакції, які заважають досягати мети навчання в аудиторії й поза нею.

Уміння використовувати комунікативну дистанцію як елемент побудови системи особистісно-орієнтованого навчання мов залежить від:

• ініціативи дискусії, діалогу (у статусно-орієнтованому навчанні така ініціатива належить стороні, що навчає, консультує, інформує);

• емоційного відгуку на різні зміни в комунікативному просторі (у статусно-орієнтованому навчанні обмін емоціями не відіграє значної ролі у розгортанні навчальної співдіяльності);

• формування й реалізація стратегії спілкування (у статусно-орієнтованому навчанні програма заздалегідь підготовлена й не підлягає корекції в навчальній ситуації);

• адаптації до ситуації й свободи комунікативної поведінки, у якій розкриваються партнери спілкування-викладач і студент.

Якщо продуктом навчання визнати зміни в самому суб'єкті, які відбуваються під час оволодіння певними способами дії, а не в зміні предметів, з якими діє суб'єкт, то розширення рольових можливостей суб'єкта педагогічного дискурсу й вихід за межі жорстких статусних приписів є одним із найважливіших завдань сучасних змін в університетській освіті. Збереження інституціональної або статусної нерівності учасників навчальної комунікації (вчителя і учня, викладача і студента) суттєво гальмує поглиблення внутрішньої демократизації університету, уповільнює наповнення змісту мовної освіти високими моральними цінностями, та навіть гарантує його беззахисність перед політико-ідеологічною кон'юнктурою.

1. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 444 с. 2. *Котов А.А.* Коммуникативная дистанція и настроение диалога: моделтрование с помощью Д-сценариев / Эмоции в языке и речи: Сборник научных статей / Под ред. И. А. Шаронова. М.: РГГУ, 2005. 342 с. 3. *Ломов Б.Ф.* Проблема общения в психологии // Проблема общения в психологии. – М.: Наука, 1981. – 275 с. – С. 3 – 23. 4. *Машбиц Е.И.* Психологические основы управления учебной деятельностью. – К.: Вища школа, 1987. – 224 с. 5. *Петровский А.В.* Вопросы истории и теории психологии: Избранные труды. –М.: Педагогика, 1984. – 272 с. 6. *Campbell, C. & Rozsnyai, C.,* Quality Assurance and the Development of Course Programmes. Papers on Higher Education Regional University Network on Governance and Management of Higher Education in South East Europe Bucharest, UNESCO, 2002, 7. *Trow Martin.* Role of Research and Higher Education. London: Kingsley Publishers, 1991.

Любченко Т.В., к. філол. н.,
Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТ КОХАННЯ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано вербалізацію, етнокультурну специфіку та семантичну структуру концепту КОХАННЯ в новогрецькій мові.

Ключові слова: *вербалізація, етнокультурна специфіка, семантична структура, концепт.*

В статье проанализированы вербализация, этнокультурная специфика и семантическая структура концепта ЛЮБОВЬ в новогреческом языке.

Ключевые слова: *вербализация, этнокультурная специфика, семантическая структура, концепт.*

The article focuses on the study of the concept LOVE in Modern Greek with the regard to verbal manifestation, ethnical cultural specificity, semantic and structural peculiarities.

Key words: *concept, verbal manifestation, ethnical cultural specificity, semantic and structural peculiarities.*

Етнічно-культурне відображення емоцій у мові, співвідношення універсального та етно-специфічного в уявленнях про почуття належать до актуальних питань у лінгвістиці. Вчені відмітили, що індивідуальні особливості сприйняття оточуючого світу найяскравіше виявляються при поясненні людиною складних для інтерпретації концептів, зокрема «КОХАННЯ». Архітектоніку концепту КОХАННЯ формує понятійний компонент, який базується на загально-філософських та моральних цінностях, визначених у працях відомих грецьких філософів та Біблії. [Гнаповська 2005]. Так, згідно з дослідженням Огаркової Г.А., концепт КОХАННЯ сучасної англійської мови є складним ментальним утворенням у єдності його понятійного, ціннісного та образного компонентів. Вчена підкреслює: «В англомовній філософській картині світу концепт об'єктивується переважно за допомогою термінів-класифікаторів кохання, запозичених із грецької мови (*agape, eros, philia, storge, praxis*). Переважна більшість сучасних англомовних філософських праць спирається на давньогрецьку класифікацію типів кохання [Огаркова 2005, 2-4]». Це обумовлює ***необхідність дослідження*** цього фрагменту концептуальної картини світу сучасної Греції. ***Завданням*** роботи є встановлення елементів семантичної структури концепту КОХАННЯ в новогрецькій мові. **Об'єктом** дослідження є вивчення когнітивного репрезентанта національно-культурної специфіки емоцій – лінгвокультурного концепту КОХАННЯ в новогрецькій мові. Поняття «лінгвокультурний» тлумачимо як умовну ментальну одиницю індивідуально-колективної свідомості, що об'єктивується в мові, позначена етнокультурною специфікою та уможливлює комплексне дослідження мови, свідомості та культури [Огаркова 2005, 6; Приходько 2008, с.46-48].

У науковій літературі концепт КОХАННЯ визначають як:

✓ *ментальну одиницю абстрактного характеру*, що відтворює в мовній свідомості багатовіковий досвід інтроспекції етносу у вигляді універсальних та етноспецифічних уявлень про це почуття [Огаркова 2005].

✓ *Лінгвокультурний концепт*, який складається з поняттєвого, образного, ціннісного, національно-культурного, символьного та ідейного компонентів [Бойко 2011, 14].

✓ *Універсальний концепт*, що має загальнолюдську значимість (однак, безсумнівно, що по-перше, представники різних культур у процесі історичного розвитку по-різному інтерпретують однакові концепти, по-друге, репрезентація емоцій носіїв етнокультур може відрізнятися. Як наслідок, у мовознавстві з'явилася низка робіт з емотиології, у яких концепт КОХАННЯ трактують як *емоційний* [Красавский 2001, 29]).

✓ *Телеономний концепт*, такий, що становить вищу цінність для людини [Воркачев 2007, 132]

✓ *Емоційно-телеономний концепт,* складне за структурою ментальне утворення [Сав'як 2009, 284].

Специфікою новогрецької мови є те, що до семантичного простору концепту КОХАННЯ входять три одиниці, що характеризують різні прояви кохання: αγάπη – основний засіб вираження чуттєвих відношень, духовна любов у тому числі; έρωτας – фізичний потяг між партнерами; στοργή – прив'язаність, самовідданість у коханні. Ключовою назвою досліджуваного концепту є лексема αγάπη (у електронному корпусі новогрецької мови зафіксовано 832 випадки вживання цієї лексеми, 478 – лексеми έρωτας, 22 – στοργή). Етимологію лексеми невизначено, словник фіксує первісне значення слова «симпатія, яка наближається до пошани», яке в процесі історичного розвитку набуло додаткового значення «чуттєвий зв'язок, ніжність, прихильність» [Μπαμπινιώτης 1998, 48].

За даними тлумачних словників новогрецької мови лексема αγάπη є полісемантом, виділяємо такі значення лексеми αγάπη:

1) психічний стан закоханості: *Με όλη μου την αγάπη;*

2) емоційний зв'язок з людиною, самовідданість: *Η τυφλή αγάπη της για το γιο της την κάνει να μη βλέπει τα ελαττώματά του;*

3) фізичний потяг між партнерами: *Η αγάπη τους ξεκίνησε από την πρώτη τους γνωριμία;*

4) у Християнстві – любов до Іісуса Христа та до ближнього: *Η πίστη, η ελπίδα και η αγάπη είναι οι κυριότερες χριστιανικές αρετές;*

5) властивість Бога: *Ο Θεός αγάπη εστί;*

6) альтруїзм: *Η αγάπη προς τον πλησίον εκφράζεται και με την ελεημοσύνη;*

7) у множині – вияв ніжності або стан закоханості, гарні стосунки: *είμαστε στις αγάπες*, антонім: *είμαστε στα μαχαίρια;*

8) стан сильної зацікавленості: *Έχει αγάπη για τα βιβλία;*

9) об'єкт зацікавленості: *Ο χορός ήταν η μεγάλη αγάπη της.*

До синонімічного ряду лексеми належать такі одиниці: *αίσθημα, αφοσίωση, αδυναμία, δεσμός, ενδιαφέρον, έλξη, έρωτας, πάθος, πόθος, συμπάθεια, στοργή, σχέση, τρυφερότητα, φιλία.*

Уточнення сенсу багатозначної лексеми αγάπη відбувається шляхом уживання відповідного прикметника-епітета: *αληθινή, αμοιβαία, ανυπόκριτη, αιώνια, ατέλειωτη, άσβεστη, αστείρευτη, άπειρη, απέραντη, απόλυτη, αγνή, αθώα, αγγελική, αξέχαστη, αλησμόνητη, αιθέρια, γνήσια, γλυκιά, διακριτική, ζωηρή, εκδηλωτική, θερμή, ιδανική, κρυφή, μητρική, μεγάλη, μικρή επιφανειακή, μοναδική, νεανική, παιδική, πατρική, πραγματική, παντοτινή, περίσσεια, πολλή - προδομένη, πρόσφορη, προστατευτική, πρώτη, πιστή, σπάνια, σταθερή, συζυγική, τρυφερή, τυφλή, τρανή, υποκριτική, φλογερή, χριστιανική:*

✓ *Η θερμή πίστη στον Θεό γεννάει **την θερμή αγάπη** προς τον Θεό και προς την εικόνα του θεού, τον συνάνθρωπό μας*

✓ *Αν και* ***η μητρική αγάπη*** *έχει πολυσυζητηθεί και μοιάζει να «κλέβει» την παράσταση, η αλήθεια είναι ότι,* ***η πατρική αγάπη*** *είναι αναντικατάστατη.*

✓ *Αγάπη* ***όμορφη αγάπη σπάνια αγάπη*** *εσύ είσαι η χαρά μου και η λαχτάρα μου όλα εσύ Τώρα που φεύγω μακριά θα σ΄έχω μέσα μου βαθιά και η ψυχή θα σ΄αγαπά στα σιωπηλά* ***αγάπη όμορφη***

Лексема αγάπη має потужний словотворчий потенціал та входить до словотворчого ланцюжка з такими одиницями: αγαπώ, αγαπίζω, αγαπημένος, αγαπητός, αγαπητερά, αγαπητικά, αγαπητικός, αγαπησιάρης, αγαπητικιά, αξιαγάπητος, πολυαγαπημένος: ***Αγαπημένη*** *πατρίδα****. Αγαπησιάρικο*** *παιδί.* ***Αγαπητικά*** *τον πόλεμον ετούτον να τονε ποίσετε. Γιατ' έχει μια* ***αγαπητικιά****, λάμπει σαν το φεγγάρι.* ***Ο αγαπητικός*** *της βοσκοπούλας.*

Образний компонент концепту КОХАННЯ в новогрецькій мові об'єктивується низкою метафор, зокрема:

✓ *Ευτυχώς, γρήγορα συνειδητοποιούν ότι η πλέον ανεξίτηλη* ***μαγεία*** *είναι η ανθρωπιά και* ***η αγάπη (кохання-магія).***

✓ ***Η αγάπη*** *αποτελείται από μία* ***ψυχή που κατοικεί σε δύο σώματα...(кохання-душа).***

✓ ***Η αγάπη είναι ποταμός*** *και πιάσε μου το χέρι, ή θα πνιγούμενε κι οι δυο ή θα γενούμε ταίρι* ***(кохання-ріка)****.*

✓ ***Η αγάπη είναι μέλισσα*** *και για να σε δαγκάσει...θα χρειαστεί πολύς καιρός ο πόνος να περάσει...* ***(кохання-бджола).***

✓ ***Η αγάπη είναι πόλεμος****. Πόλεμος με το σύντροφό σου, πόλεμος με τους κόσμους σου και τους ανθρώπους σου και -κυρίως- πόλεμος με τον εαυτό σου, με όλους σου τους εαυτούς...* ***(кохання-війна).***

✓ ***Αγάπη είναι μια ηλιόλουστη μέρα****, ευτυχία στον αέρα* ***(кохання-сонячний день)****.*

Аналіз паремій новогрецької мови показав, що основним смисловим компонентом концепту КОХАННЯ є невмотивованість почуття (в дужках запропоновані нами за поняттєвим критерієм українські відповідники-прислів'я):

✓ *Αγάπι με το ζόρι δεν γίνεται (Силою не бути милою).*

✓ *Άλλος αγαπάει τον παπά κι άλλος την παπαδιά (На любов і смак товариш не всяк).*

✓ *Η αγάπι είναι στραβή (Серце ні на що не вважає - свою волю має).*

✓ *Η πολλή αγάπη φέρνει και πολλή αμάχη (Від любові до ненависті один крок).*

Таким чином, у новогрецькій мові чітко розрізняється духовна й фізична сторона емоційного концепту КОХАННЯ, що знаходить відображення в існуванні різних лексем на позначення цих проявів почуття: αγάπη та έρωτας. Лексема αγάπη має позитивну й негативну конотацію: від щирої відданості, святості почуття до невмотивованості та мінливості. Ціннісний аспект кохання проявляється в існуванні шкали різних за природою почуттів, вербалізованих найрізноманітнішими словосполученнями з прикметниками-епітетами.

1. *Бойко Т.В.* Лінгвокультурний концепт MINNE\КОХАННЯ в німецькій поезії мінезангу XII-XIV століть: структурний та семантичний аспекти: Автореф. дис... канд. філол. наук / Т.В. Бойко; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2011. - 20 с. 2. *Воркачев С.Г.* ЛЮБОВЬ как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М.: Гнозис, 2007. -284 с. 3. *Гнаповська Л.В.* Концепт «Культура» в номінативному просторі «Кохання» [Електронний ресурс] / Л.В. Гнаповська, М.В. Дука // Вісн. Жито-

мир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – N 23. – С. 47-50. – Бібліогр.: 3 назв. – укр. 4. *Красавский Н.А.* Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с. 5. *Огаркова Г.А.* Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: Автореф. дис... канд. філол. наук / Г.А. Огаркова; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 20 с. 6. *Приходько А.М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики/ А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 331с. 7. *Сав'як Н.В.* ЛЮБОВ як емоційно-телеономний концепт / Н.В. Сав'як // Studia Linguistica: зб. наук. пр. Vol III – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 282-286. 8. *Μπαμπινιώτης Γ. Δ.* Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας με σχόλια για τη σωστη χρήση των λέξεων / Γ. Δ. Μπαμπινιώτης. – Αθήνα : Κέντρο λεξικολογίας, 1998. – 2064 σ.

Мазепова О.В., канд. філол. наук, доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МОВНИХ ЯВИЩ

Розглянуто специфіку семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ як одного з напрямів когнітивної лінгвістики, метою якого є моделювання змісту та структури окремих концептів як одиниць національної свідомості. На прикладі зіставного дослідження сукупності когнітивних ознак концепту душа в українській, російській, перській та гінді-мовній картині світу показано можливість та особливості застосування цього підходу до аналізу східних мов.

Ключові слова: *концепт, когнітивна лінгвістика, когнітивні ознаки, семантико-когнітивний аналіз мови.*

В статье рассмотрено специфику семантико-когнитивного подхода к анализу языковых явлений как одного из направлений когнитивной лингвистики, целью которого является моделирование содержания и структуры отдельных концептов как единиц национального сознания. На примере сопоставительного анализа совокупности когнитивных признаков концепта душа в украинской, русской, персидской и хинди языковой картине мира показано возможность и особенности применения этого подхода к анализу восточных языков.

Ключевые слова: *концепт, когнитивная лингвистка, когнитивные признаки, семантико-когнитивный анализ языка.*

The article deals with specifics of semantic-cognitive approach to analysis of language phenomena as one of the fields of cognitive linguistics, the goal of which is modeling the content and structure of discrete concepts as units of national consciousness. The example of comparative analysis of a set of cognitive features of the 'soul' concept in Ukrainian,

Russian, Persian and Hindi linguistic pictures of the world is used to show the possibility and peculiarities of using this approach to Oriental languages.

Key words: *concept, cognitive linguistics, cognitive features, semantic-cognitive language analysis.*

На сучасному етапі розвитку мовознавства, з огляду на антропоцентричність загальнонаукової парадигми, все більшої актуальності набувають дослідження, виконані в річищі когнітивної лінгвістики – галузі, яка активно розвивається й багато в чому визначає обличчя сучасної лінгвістичної науки. Разом з цим це порівняно нова, молода галузь науки, яка на сьогоднішній день ще не має остаточно сформованого термінологічного й категоріального апарату, а тому демонструє наявність певних розбіжностей та дискусійних моментів як у теоретичних аспектах, так і з погляду дослідницьких прийомів і практик.

Когнітивна лінгвістика досліджує ментальні процеси, що відбуваються при сприйнятті, осмисленні й, відповідно, пізнанні дійсності свідомістю, а також види й форми ментальних репрезентацій цих процесів. На відміну від інших когнітивних наук, таких як когнітивна психологія, теорія штучного інтелекту, нейрофізіологія, філософська теорія когніції, когнітивна антропологія, когнітивна соціологія тощо, які також досліджують свідомість людини, когнітивна лінгвістика передусім спирається на мовний матеріал. При цьому цілі лінгвокогнітивного аналізу в різних конкретних напрямках (школах) когнітивної лінгвістики можуть різнитися – від поглибленого дослідження мови за допомогою когнітивного категоріально-терімінологічного апарату до конкретного моделювання змісту та структури окремих концептів як одиниць національної свідомості (концептосфери) [Попова 2007, 10–12].

У своїй статті ми поставили за **мету** висвітлити специфіку лише одного з численних напрямів когнітивної лінгвістики – семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ, який був сформульований дослідниками російських теоретико-лінгвістичних шкіл і нині активно застосовується молодими вченими при проведенні власних лінгвокогнітивних досліджень. Як показує огляд літератури, такі дослідження проводяться переважно або на матеріалі рідної мови, або на матеріалі іноземних, здебільшого західноєвропейських, мов. Рідше можна зустріти лінгвокогнітивні дослідження, проведені в зіставному аспекті. Східні мови, однак, у цьому плані поки що залишаються осторонь загального процесу. Тому нам здалося необхідним й **актуальним** зробити розвідку в галузь сучасних лінгвокогнітивних досліджень і окреслити можливі й найбільш придатні для східних мов напрями досліджень. Отже, п**редметом** даної розвідки є специфіка семантико-когнітивного аналізу мови; **об'єктом** – особливості його застосування на матеріалі східних мов. **Новизна** дослідження полягає в окресленні перспектив і напрямків застосування семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ у східних мовах.

Як уже було зазначено, одним із можливих напрямків застосування семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ може бути моделювання змісту та структури окремих концептів як одиниць національної свідомості (концептосфери). Концепт є ключовим поняттям когнітивної лінгвістики, проте його зміст істотно варіює в концепціях різних наукових шкіл та окремих учених. Це пояснюється тим, що концепт – категорія свідомості, яка не може бути безпосередньо спостережена, і це відкриває широкий простір для її тлумачення. Окрім когнітивної лінгвістики категорія концепту сьогодні фігурує і в дослідженнях філософів, логіків, психологів, культурологів тощо.

Проаналізувавши численні визначення концепту, які можна зустріти в сучасній лінгвістичній літературі, доходимо висновку, що всі вони попри деякі відмінності, мають кілька спільних рис і сходні в тому, що: а) концепт є одиницею свідомості, а отже ментальним, а не мовним утворенням; б) концепт має речове вираження засобами мови, тобто є вербалізованим (репрезентованим, об'єктивованим тощо); в) крізь аналіз сукупності мовних засобів, що його об'єктивують, можна скласти уявлення про зміст і структуру концепту в концептосфері народу (або окремого його представника, наприклад, письменника чи поета) й описати цей концепт. При цьому потрібно пам'ятати, що в будь-якому разі такий опис, заснований лише на мовних даних, ніколи не буде вичерпним, оскільки концепти як одиниці свідомості крім вербалізованої складової мають ще й невербалізовану частку змісту. Ю.С. Степанов зазначає, що "в усіх духовних концептах ми можемо довести свій опис лише до певної риски, за якою лежить деяка духовна реальність, яка не описується, а лише переживається" [Степанов 1997, 13].

Стосовно структури концепту думки вчених різняться, але всі вони погоджуються в тому, що він має неоднорідну, шарову будову. Більшість учених (С.Г. Воркачов, В.І. Карасік, М.В. Нікітін, З.Д. Попова та ін.) виділяють у складі концепту образ, певне інформаційне-понятійне ядро й деякі додаткові ознаки (ціннісний, прагматичний або інтерпретаційний компоненти) [Попова 2007, 104-106]. Питання про типологію концептів також вирішується по-різному. Вважають, що концепти як структури, різноманітні за своїм змістом й організацією, у свідомості людини існують у вигляді мисленнєвих картинок, уявлень, схем, понять, фреймів, сценаріїв, скриптів, гештальтів, прототипів, пропозицій тощо. За належністю концептів до певних груп носіїв мови концепти поділяються на універсальні, національні, індивідуальні, групові, пізнавальні, художні, культурні тощо. За ступенем абстрактності змісту – на абстрактні (ментефакти) та конкретні (натурфакти і артефакти) [Там само, 115–121].

На нашу думку, найбільш придатним полем застосування семантико-когнітивного підходу до аналізу мовного матеріалу на базі східних мов є дослідження культурних (національних), художніх та індивідуальних концептів. Експлікація структури культурних (національних) концептів має відбуватися на матеріалі всієї сукупності текстів, досяжних для аналізу: перекладні й тлумачні словники, енциклопедії, пареміологічний фонд, твори художньої літератури, філософські праці, публіцистика тощо.

Для встановлення смислового об'єму того чи іншого концепту та місця, яке він займає в культурі певного мовно-культурного соціуму, В.А. Маслова пропонує здійснити такі процедури: 1) визначити референтну ситуацію, до якої належить даний концепт, а при наявності художнього тексту цю операцію провести на його основі; 2) встановити місце даного концепту в мовній картині світу й мовній свідомості нації за допомогою енциклопедичних та лінгвістичних словників; 3) звернутися до етимології для врахування її особливостей; 4) оскільки словникові тлумачення дають лише загальне уявлення про значення слова, а енциклопедичні словники – про поняття, потрібно долучити до аналізу різноманітні контексти: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні, прислів'я, приказки тощо; 5) отримані результати потрібно співвіднести з аналізом асоціативних зв'язків ключової лексеми (ядра концепту); 6) якщо для аналізу обраний важливий концепт культури, то він має бути багатократно повторений та інтерпретований у живописі, музиці, скульптурі тощо [Маслова 2008, 65–66].

Представники семантико-когнітивного підходу до аналізу культурних концептів пропонують методику, за якою потрібно: 1) побудувати номінативне поле концепту, яке включає ядро (прямі номінації концепту, його гіпоніми, інші різноманітні ознаки) та периферію (ближню, дальню, крайню); для визначення останньої залучають паремії, афоризми, фразеологізми, художні та публіцистичні тексти; 2) проаналізувати й описати семантику мовних засобів, що входять до номінативного поля концепту; 3) зробити когнітивну інтерпретацію результатів опису семантики мовних засобів, тобто виявити когнітивні ознаки, що формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю; 4) провести верифікацію отриманого когнітивного опису в носіїв мови (цей етап факультативний, але бажаний, оскільки носії мови в ході спеціального експерименту можуть підтвердити або спростувати правильність висновків дослідника, завжди певною мірою суб'єктивних); 5) описати зміст концепту у вигляді переліку когнітивних ознак.

Подальші кроки будуть залежати від того, яку мету ставить перед собою дослідник: або описати семантику тих чи інших мовних одиниць з використанням когнітивних даних або моделювати концепт як одиницю свідомості. Якщо дослідник має на меті моделювання концепту як одиниці свідомості, він повинен рухатися далі й описати макроструктуру концепту, його категоріальну структуру та представити зміст концепту у вигляді польової структури [Попова 2007, 160–161].

Аналіз розглянутих методик спонукає до певних роздумів стосовно їх застосування з боку студентів, які вивчають східні мови в університеті. Як можна помітити, дослідження культурних або національних концептів вимагає ґрунтовних знань мови й передбачає широку обізнаність дослідника не тільки з лексико-фразеологічним та пареміологічним фондом, а й публіцистичними, філософськими та художніми творами, створеними цією мовою. Зрозуміло, що студентам східних мов під час навчання навряд чи під силу зробити комплексне дослідження того чи іншого культурного концепту, адже протягом навчання вони просто не встигають прочитати достатню кількість художньої та іншої літератури, щоб апелювати до неї в процесі аналізу. Такі дослідження цілком доречно проводити уже в аспірантурі, у рамках дисертаційного дослідження. Студентам же можна пропонувати більш вузький підхід до аналізу концептів. Наприклад, в українській та російській науковій літературах уже зроблено опис таких культурних концептів, як *серце, душа, доля, воля, розум, совість* тощо. Студенти старших курсів можуть зробити зіставне дослідження таких (або будь-яких інших) концептів в українській та східній мовах з опорою на лексико-фразеологічну систему двох мов або на матеріалі прислів'їв, приказок, казок тощо. Аналіз репрезентації одного й того ж концепту в різних мовах дозволяє виявити національну специфіку мовних систем, яка виявляється в різних способах вербалізації цього концепту, визначити його важливість та місце в колективній свідомості представників різних мовно-культурних соціумів.

Як приклад контрастивного дослідження одного концепту в різних мовах наведемо дані, отримані нами внаслідок зіставного аналізу когнітивних ознак абстрактного концепту внутрішнього життя людини *душа,* реконструкцію якого почасти вже здійснено в українській, російській, перській та мові гінді.

Душа відноситься до компонентів моделі людини, недосяжних для безпосереднього спостереження. Це – продукт людського мислення, ідеальне явище, яке неможливо остаточно зрозуміти й описати. Як зазначає М. Михеїв, "денотат у душі відсутній, а де-

сигнат являє собою доволі аморфне утворення – по суті, лише деякий розпливчастий набір властивостей…, що не піддаються експериментальній перевірці" [Михеїв 1999, 145]. В межах українського та російського культурних ареалів душа виступає "символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і "високих" бажань, пов'язаних із задоволенням духовних потреб" [Голубовська 2002, 114]. "Душа – це орган внутрішнього життя людини, тобто всього того, що не пов'язане безпосередньо ані з фізіологією, ані з діяльністю інтелекту. Це зосередження внутрішнього світу людини, її істинних бажань і почуттів, всього життєво важливого для даної особистості" [Урысон 2003, 22]. Цей невидимий орган "може боліти; виступає як вмістище; є компактним; локалізований десь у грудях; може функціонувати незалежно від волі суб'єкта, хоча і частково контролюється ним" [Михеев 1999, 146].

У працях М.В. Пімєнової продемонстровано, що російський концепт *душа* концептуалізується через метафору *будинок*: душу можна замкнути на замок, у чужу душу можна проникнути як у чужий дім – забратися / влізти в душу, можна увійти в душу, у душу може проникнути холод, але душу можна й зігріти, у душі може погаснути світло, у душі можна жити (наприклад, у ній може жити страх, надія, кохання тощо), її можна очистити, у душу можна відкрити двері, а можна й закрити перед кимось, вона може бути відкритою й закритою тощо [Пименова 2004, 351–353].

О.М. Мотріченко в результаті дослідження лексичної репрезентації цього концепту в мові гінді дійшла висновку, що індійська душа також має ознаки вмістища: в ній селяться, живуть, тримають щось, сидять кракії (тобто гріхи); у ній щось може залишатися, утворюватися вузол (коли виникає проблема), який потім може розв'язатися, з неї можна виплеснути жар (коли людина заспокоюється), її можна відкрити тощо. Крім того, душа в індійській мовній свідомості може розквітнути (коли людина радіє), її можна забруднити, зміцнити тощо [Мотріченко 2007, 198–199].

Проаналізувавши лексичні та фразеологічні засоби вираження концепту *душа* в перській мові, ми встановили певний набір його когнітивних ознак, який далі перелічимо стисло [дет. див. Мазепова 2008]. Носії перської мови уявляють душу як деяку субстанцію, локалізовану всередині людського тіла, яку можна відібрати, вирвати, вкрасти, витягнути назовні тощо. Це засвідчує внутрішня форма таких похідних слів, як **jānsetān** *той, що забирає, захоплює душу*, **jānrobā** *той, що викрадає душу*, **jānbar** *той, що уносить душу*, а також складні дієслова **jān kandan** (досл.: виривати душу) зі значеннями: 1) страждати, терпіти незгоди; 2) важко, до знесилення, працювати та **jān kešidan** (досл.: тягнути душу) зі значеннями: 1) позбавляти життя, вбивати; 2) мучити, катувати.

Перська душа – рухлива субстанція; вона як сама може змінювати локалізацію, так і хтось сторонній може рухати її. Це зафіксовано в таких фразеологізмах, як: **jān-am be lab rasid (āmad)** *1) я виснажився, знесилився; 2) мені набридло, мій терпець урвався* (досл.: моя душа дійшла до губ); **jān-aš raft / jān-aš šod** *він помер* (досл.: його душа пішла); **jān-aš barāye u dar miravad** *він душі в ньому не чує* (досл.: його душа заради нього йде в двері); **jān-e kas-i-rā be lab āvordan / rasāndan** *виводити з себе; знесилювати* (досл. чиюсь душу приносити до губ); **jān be salāmat bordan** (досл. благополучно унести душу) у значенні *врятуватися* тощо. Перську душу, як і українську, потрібно тримати в чистоті, можна програти, пошкрябати, запалити, подарувати; вона може літати, бути сухою, твердою, важкою, подібною до скла; її потрібно виховувати, а можна й виснажити, заспокоїти, освіжити, вилікувати, зробити для неї укриття тощо.

Спільним для українського та перського мовних ареалів також є те, що: 1) перське слово جان **jān**, як і його український та російський відповідники, використовується для позитивно-оцінного звертання до людини; 2) цим номеном метонімічно можна позначити людину в певному морально-етичному ракурсі; 3) у мовній свідомості персів душа становить найвищу цінність і аналогізується з життям; 4) у багатьох сталих виразах номен *душа* варіюється з номеном *серце*.

Оригінальним перським уявленням є те, що душу можна розсипати, розкидати. Кілька фразеологічних сполучень із відповідними дієсловами передають ідею жертвування життям: **jān andāxtan** (досл.: кидати душу), **jān afšandan / jān pāšidan** (досл.: розсипати душу), **jān dar xatar andāxtan** (досл.: кидати душу в небезпеку), **jān dar pā-ye kas-i (dar qadam) rixtan** (досл.: розсипати душу перед чиїмось ногами/кроками) тощо.

Крім того, аналіз лексико-фразеологічної системи перської мови не підтвердив кореляції між уявленнями персів та представників інших індоєвропейських народів, а саме українців, росіян та індусів, про душу як певне вмістище, у якому щось може жити, виникає натхнення, містяться почуття й емоції тощо. На відміну від української та російської душі, перська душа не може функціонувати нібито незалежно від волі суб'єкта, а саме чогось хотіти, просити, щось приймати або не приймати, кудись рватися, боліти тощо. Жодного фразеологізму, який би засвідчив наявність подібних уявлень у персів, знайти не вдалося.

Отже, аналіз лінгвістичних засобів вираження того чи іншого культурного концепту в східних мовах, а контрастивні дослідження в цьому аспекті й поготів – перспективна царина пошуків, яка ще тільки чекає своїх дослідників. Склавши перелік когнітивних ознак того чи іншого концепту культури, можна краще зрозуміти, яким чином уявляють та сприймають цей концепт представники різних етносів, а контрастивні дослідження дозволять встановити спільне та відмінне у свідомості людей із різних мовно-культурних соціумів. Концептуальні розвідки із застосуванням семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ можуть не тільки відкрити шлях до кращого розуміння ментальності та мовленнєвої поведінки носіїв східних мов, а й відіграти неабияку роль у процесі встановлення і якісної підтримки міжкультурної комунікації в цілому.

1. *Голева Г.С.* Фарси-русский фразеологический словарь / Галина Сергеевна Голева. – М.: Грааль, 2000. – 648 с. 2. *Голубовская И.А.* Этнические особенности языковых картин мира: [монография] / Ирина Александровна Голубовская. – К., 2002. – 293 с. 3. *Мазепова О.В.* Лексичні та фразеологічні засоби вираження концепту *ДУША* в перській мові / О.В. Мазепова // Східний світ. – К., 2008. – № 4. – С. 104–108. 4. *Маслова В.А.* Введение в когнитивную лингвистику: [учебное пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с. 5. *Михеев М.* Отражение слова "душа" в наивной мифологии русского языка (опыт размытого описания образной коннотативной семантики) / М. Михеев // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 145–158. 6. *Мотріченко О.М.* Серце й душа як концепти індійської культури / О.М. Мотріченко // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2007. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 197–201. 7. *Пименова М.В.* Душа и дух: особенности концептуализации / Марина Владимировна Пименова. – Кемерово: Комплекс "Графика", 2004. – 386 с. 8. *Попова З.Д.* Когнитивная лингвистика: [учебное издание] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.

9. *Степанов Ю.С.* Константы: Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с. 10. *Урысон Е.В.* Проблемы исследования языковой картины мира. Аналогия в семантике / Елена Владимировна Урысон. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.

Мартинюк О.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНО-СМИСЛОВІ СКЛАДОВІ ГІПЕРТЕКСТУ ВЕБ-САЙТА (на матеріалі сучасної італійської мови)

Статтю присвячено аналізу структурно-смислових складових гіпертексту в його порівнянні з конвенційним друкованим текстом та їхній ролі в смисловому сприйнятті текстової інформації на прикладі італомовних веб-сайтів.

Ключові слова: *гіпертекст, гіперпосилання, когнітивне навантаження, принцип “перевернутої піраміди”.*

Статья посвящена анализу структурно-смысловых составляющих гипертекста в его сравнении с конвенциональным печатным текстом и их роли в смысловом восприятии текстовой информации на примере италоязычных сайтов.

Ключевые слова: *гипертекст, гиперссылка, когнитивная нагрузка, принцип “перевернутой пирамиды”.*

The article analyzes the structure and meaning of components of the hypertext as compared to the conventional printed text and their role in the perception of the copy. The study was conducted based on Italian-language websites.

Key words: *hypertext, hyperlink, cognitive overload, inverted-pyramid writing.*

Актуальність *обраної* теми зумовлено недостатнім вивченням структурно-смислових складових гіпертексту з огляду на його сприйняття.

Мета полягає у визначенні складових гіпертексту, пов’язаних з інформативною насиченістю та когнітивним навантаженням.

Об’єктом дослідження обрано електронний текст як змістову частину структури веб-сторінки.

Однією із форм організації інформаційного простору у веб-мережі є гіпертекст, який ми розуміємо як електронний текст, що характеризується нелінійною структурою представлення ідей, варіативністю, неоднорідністю, що зумовлює специфічність процесу сприйняття текстової інформації. У цьому виді тексту скомбіновано елементи різних знакових систем: тексти, графіка, зображення, анімація, музичні та відео-фрагменти.

Формально складовими гіпертексту є сукупність усіх текстів, пов’язаних із текстом, що читається, гіперпосиланнями. Гіперпосилання в тексті можуть бути як графічні зо-

браження у вигляді піктограм, стрілок, кнопочок, так і підкреслені слова, виділені синім кольором.

Текст веб-сайту є креолізованим текстом, який містить як вербальний знак, так й іконічний. На відміну від креолізованого тексту на папері, іконічний знак на веб-сайті не просто доповнює вербальний і часом заміщає його синтаксично, він структурує вербальну частину тексту, співвідносить і відправляє реципієнта в інші інформаційні області тієї ж тематики [Гульшина 2006, 38].

Як різновид тексту гіпертекст має структурні характеристики, які можна розглядати як з позиції самого тексту як об'єкта сприйняття, так і з позиції суб'єкта, який сприймає текст (реципієнта). Змістовими характеристиками тексту є його завершеність, членування, зв'язність, цілісність (А.І. Новіков, О.О. Леонтьєв, Ю.О. Сорокін, І.Р. Гальперін). Характеристиками тексту, вираженість яких залежить від особливостей реципієнта, який сприймає текст, є емотивність, комунікативна спрямованість, інформативність (Ю.О. Сорокін, І.Р. Гальперін, Т.М. Дрідзе).

Як відомо, **інформативність** тексту полягає в наявності в ньому повідомлення, змісту. Будь-який текст повинен містити нову інформацію, але при цьому для одного реципієнта текст буде інформативним, а для іншого – ні, тому як зміст повідомлення буде йому вже відомий або незрозумілий. Інформативність може виявлятися в різних формах: від нульової, коли зміст тексту не дає нічого нового, а лише повторює вже відоме, до концептуальної, коли для її виявлення текст піддається аналізу. Структура сторінки гіпертексту передбачає використання меншої кількості мовних засобів у тексті, ніж у його друкованому варіанті, та одночасно забезпечення його високої інформативності. На думку Т.М. Дрідзе, інформативність характеризує не абсолютну кількість інформації в тексті, а лише ту смислову інформацію, яка стане надбанням реципієнта [Дрідзе 1980, 59]. Інформативність уводиться в текст і фіксується в ньому не сама по собі, а для досягнення певної мети, і з точки зору автора, як зазначає О.С. Кубрякова, вона завжди значима, релевантна, повинна змінити поведінку реципієнта і розрахована на певний ефект і вплив на нього [Кубрякова 2004, 513].

Висока інформативність гіпертексту досягається не лише мовними засобами, але й через розміщення в тексті відео, аудіозаписів, малюнків, гіперпосилань, які дають змогу отримати додаткову інформацію, безпосередньо пов'язану зі змістом тексту чи окремими його частинами або словами. Таким чином, користувач отримує значну кількість інформації різними способами, яка релевантна або зовсім не пов'язана з його інтересами, що спричиняє додаткове когнітивне навантаження в процесі сприйняття гіпертексту.

Комунікативна спрямованість тексту виявляється у встановленні контакту з реципієнтом, досягненні взаємодії, кооперації, діалогу, переконання. Так на веб-сторінці елементами, які сприяють комунікації та встановленню контактів із їхнім подальшим розвитком, є розділ "Contatti" або "Conttattaci", де вказуються контактна інформація компанії або пропонується форма для написання листа, розділ "FAQ", де адресант відповідає на запитання, які надходять найчастіше, розділ "Aiuto", який є своєрідною інструкцією з пошуку інформації на сторінках веб-сайту. Важливим в електронній комунікації є дотримання нетикету, правила якого допомагають уникнути небажаних непорозумінь [Мартинюк 2010, 88].

Категорія **емотивності** "пов'язує знання, опредметнені в тексті, з емоціями, що викликаються або можуть бути викликані в результаті оброблення цих знань при сприйнятті та інтерпретації тексту" [Гладьо 2000]. Така характеристика виявляється залежно від жанру, стилю, функціонального значення гіпертексту. Наприклад, на італійському вебсайті компанії "Тойота" можна знайти тексти, для яких характерна емотивність:

на сторінці моделі Aygo:

Oggi di certe cose non si può più fare a meno. Aygo Connect è l'auto ideata per chi vuol vivere la città senza compromessi.
Muoversi in libertà, anche dentro il traffico cittadino, è un sogno che potrai finalmente realizzare grazie ad Aygo Connect.

і в яких вона відсутня:

на сторінці Servizi finanziari:

Toyota Financial Services

Toyota Financial Services è la finanziaria del gruppo Toyota, leader a livello mondiale fra i costruttori automobilistici.

La qualità inimitabile che da sempre contraddistingue i prodotti Toyota si estende anche ai servizi finanziari, flessibili e personalizzati.

У віртуальному просторі відсутність невербальних компонентів комунікації компенсується використанням емотиконів, які передають емоції та їх відтінки, мовленнєві, фізичні, ментальні дії та стани, виражають оцінку адресата, дають опис, характеристику осіб [Столярова 2005, 12]

Таку характеристику як **завершеність** можна розглядати з двох позицій: з позиції автора текст, за І.Р. Гальперіним, є завершеним, якщо його задум вичерпно реалізувався, коли бажаний результат досягнено розкриттям теми [Гальперін 2006, 131]. З позиції реципієнта – завершеність тексту залежить від того, наскільки вичерпно подається інформація, з точки зору поставлених цілей, залежить від рівня знань у даній сфері та наскільки функціональною є інтенція автора для реципієнта.

Зв'язність тексту забезпечується поєднанням різних взаємозалежних факторів, як то: логічним викладом, особливою організацією мовних засобів (фонетичних, лексико-семантичних, граматичних), комунікативною спрямованістю, композиційною структурою. [Леонтьєв 1979, 18-29]. Зв'язність характеризується особливістю поєднанням всередині тексту його елементів: речень, надфразних єдностей, фрагментів тощо.

Цілісність тексту, на відміну від його зв'язності, яка реалізується в окремих частинах, визначається як смислова єдність та реалізується в змісті. Комунікативна та смислова цілісність гіпертексту досягається семіотико-технічними засобами: виділення кольором, підкреслення, гіперпосилання, іконічні вставки, рядок меню тощо. З цього випливає, що зв'язність гіпертексту забезпечується не лише вербальними елементами, але й візуальними, що дозволяє реципієнту, користувачу самому складати схему навігації, а значить і зв'язності гіпертексту.

Суб'єктно-об'єктною характеристикою тексту є його **членування**. З одного боку, це формальна характеристика тексту, оскільки важко сприймати текст, який не поділений на розділи, частини, абзаци. З іншого боку, членування тексту зазвичай імпліцитно виражає настанову автора на сприйняття тексту читачем та одночасно виявляє його погляди, ставить акценти на певних епізодах, фактах [Гальперін 2006, 51-52]. Веб-сайт, який складається з великої кількості сторінок, передбачає розміщення кожного тексту, повідомлення на окремій веб-сторінці з наданням йому заголовку та можливого підзаголовку. Також на веб-сторінках використовується поділ на абзаци зі збільшеним відступом, вирівнювання тексту по лівому краю, не використовується відступ у першому рядку абзацу. Наприклад:

Il contenuto di qualità è appropriato

Pubblicate contenuto che sia adatto agli utenti e all'azienda

C'è in realtà solo un principio chiave per il contenuto di qualità: dovrebbe essere appropriato per il vostro business, per i vostri utenti e per il loro contesto. Appropriato nel metodo di distribuzione, nello stile e nella struttura, ma soprattutto nella sostanza. La content strategy è la pratica del determinare cosa significhino tutte queste cose per il vostro progetto e come arrivarci partendo da dove siete ora.

У креолізованому тексті, яким є гіпертекст, для передачі інформації використовуються зображення, оформлення заголовків за допомогою графіки (doodles) або ж виділення їх курсивом:

За дослідженнями Я. Нільсена, вербальна частина веб-сайту привертає увагу раніше графіки [Nielsen 1997]. Під час перегляду веб-сторінок тільки 22% користувачів у першу чергу звертали увагу на графіку, і 78% – на текст. Тобто, в основному користувачі спочатку дивляться на заголовки, підзаголовки й резюме, часто не звертаючи уваги на зображення аж до другого чи третього відвідування сторінки.

Щодо процесу читання з екрана монітора, то такий вид читання має свої характеристики, які стосуються позамовних чинників сприйняття інформації:

1. на відміну від паперового аркуша, монітор випромінює світло, що швидше викликає втому очей;

2. розмір екрана монітора дозволяє бачити лише частину тексту, що змушує користувачів переривати читання для прокручування сторінки, що в свою чергу спричиняє

зміщення тексту та збій у читанні. Вирівнювання мультимедійної структури призводить до підвищеного когнітивного навантаження, яке полягає в появі додаткового, не пов'язаного з основним (прочитання, розуміння), завдання (вирівнюванням структури тексту), що може зменшувати ефективність пізнання [Щебетенко 2007, 187-208];

3. використання різноманітних шрифтів не гарантує чіткості, деякі читаються дуже добре, інші погано, що пояснюється низькою роздільною здатністю екранів;

4. веб-сторінки мають здебільшого чіткий поділ тексту на абзаци без відступу в першому рядку та збільшеним відступом між кожним абзацом.

Тому звичайний процес читання ускладнився та перетворився на селекцію, пошук інформації. Користувачі Інтернету, отримуючи великий обсяг інформації, змушені швидко її обробляти. Часто під час читання вони не мають змоги глибоко вчитуватись у текст, але при цьому знаходять і отримують необхідну інформацію.

На думку Я. Нільсена, користувачі Інтернету здійснюють так зване, "переглядове" читання. Під час дослідження Я. Нільсена та Дж. Моркса "Як користувачі читають веб-сторінки" ("How users read on the Web") було встановлено, що 16% учасників експерименту вчитувалися в кожне слово тексту, а більшість, 79%, лише переглядали його. Так, автори дослідження дійшли висновку, що текст веб-сторінки повинен від початку бути розрахованим на переглядове читання та використовувати спеціальні засоби для привернення уваги до ключових ідей [Nielsen 1997].

Починаючи з 1994 року в США вивчають сприйняття інформації у веб-мережі, у тому числі й текстової. Такий напрямок досліджень, що займається вивченням психології користувачів, їхніх мотивацій, звичок, із метою оптимізації змісту й форми текстів, призначених для розміщення у веб-мережі, називається "**юзабіліті**" (від англ. *usability* – зручність та простота використання, практичність як характеристика якості програмного забезпечення). Якоб Нільсен є одним із засновників цього напрямку досліджень.

У результаті дослідження, проведеного Я. Нільсеном, було встановлено, що середньостатистичний веб-сайт стає на 53% зручнішим для сприйняття користувачами, якщо текст написано стисло та коротко, на 47% зручнішим, якщо текст легко переглядати, і на 27% зручнішим, якщо текст написано в інформативному стилі. Тобто текст на веб-сторінках повинен відповідати певним структурним, змістовим та стилістичним вимогам, а саме:

Інформаційне наповнення:

5. заголовки прості та змістові: вимоги, які висуваються для заголовків у друкованих текстах, відрізняються від заголовків електронних текстів. Електронні часто виводяться поза контекстом: наприклад, у списках результатів пошуку на пошукових серверах, у списках закладок браузера. Пошукові системи можуть видавати заголовок у результатах пошуку за запитом будь-якої тематики, тому заголовок повинен бути самостійною порцією інформації, яка дозволяє зрозуміти його за відсутності іншої частини контенту (інформаційне наповнення веб-сайту, як то текст, графіка, мультимедіа);

6. мова літературна та нейтральна: не використовуються гра слів, закручені заголовки, використовується стандартна термінологія, виділяється окремий абзац для кожного повідомлення-висловлювання, використовуються гіперпосилання, наявність яких підвищує довіру користувачів до сайту.

Toyota Auris LA PROVA DELLA 1.8 HSD	Toyota Auris 2010 *Rinnova l'immagine e l'efficienza, portando in dote l'ibrida*

Структура сторінки: наповнення має бути таким, щоб можна було легко читати та переглядати текст. Для цього використовують:

7. меншу кількість слів, ніж у звичайній статті, що забезпечує семантичну щільність;

8. виділення ключових слів (гіперпосилання можуть слугувати як один із видів виділення в тексті, може бути виділення кольором, шрифтом);

9. візуальне членування тексту з використанням підзаголовків;

10. списки з маркерами;

11. стандартні кольори гіперпосилань, що полегшує упізнавання вже переглянутих сторінок;

12. графічні елементи, однак, лише у випадку, якщо вони доповнюють текст;

13. принцип "перевернутої піраміди" в написанні тексту. Цим методом користуються в журналістиці: спочатку читача знайомлять із інформацією, потім подають найбільш важливу інформацію, а в кінці причини події. На початку статті коротко розміщується основна інформація. Поступово виклад стає все більш описовим. Характер статті змінюється від початку до кінця, від об'єктивного до суб'єктивного, від стислого до детального викладу, від чіткої однієї теми до пов'язаних із нею інших тем.

Крім того, початок має складатися переважно з іменників та дієслів. Так, враження в користувача від перших абзаців складе уявлення про текст як переконливий. Такий стиль дозволяє читачам зупинитися в будь-який момент, але при тому отримати основну інформацію зі статті.

У веб-письмі принцип “перевернутої піраміди” набуває все більшого значення, оскільки користувачі часто не прокручують сторінки й обмежуються читанням верхньої частини статті. Тому веб-сайт, побудований за принципом “перевернутої піраміди”, передбачає отримання інформації користувачем у декілька етапів, а саме:

- заголовок (який є водночас гіперпосиланням);
- заголовок з анотацією;
- частина тексту (декілька частин можуть відкриватися послідовно);
- повний текст (користувач, якому обсяг отриманих відомостей здався недостатнім, завжди може зробити запит для отримання додаткової інформації).

На площині екрана увага фіксується на заголовках та перших реченнях, гіперпосиланнях. Інформація зчитується тільки та, яка потрапила у фокус уваги, а після зчитування відбувається, як зазначає А. Є. Гульшина, корекція траекторії руху, тобто сприймається не текст, а картинка [Гульшина 2006, 43].

Перелічені вимоги, які висуваються до гіпертексту, слугують підвищенню його інформативності та обумовлені як технічним забезпеченням, так і композиційно-смисловою структурою тексту. Тому завданням адресанту є створення максимально логічного, точного, зрозумілого та доступного тексту, тобто тексту з послідовним викладом матеріалу, для якого характерна інформаційна та стилістична точність, тексту, який дозволяє реципієнту, користувачу, визначити його смисл та подолати можливі перешкоди, що виникають під час передачі інформації.

1. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 4-е, стереотипное. М.: КомКнига, 2006. – 144 с. (Лингвистическое наследие XX века). 2. *Гладьо С.В.* Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної прози): дис. канд. наук: 10.02.04 – 2000. 3. *Гульшина А.Е.* Лингвостилистические особенности текста веб-сайта: проблема смыслового восприятия: на материале презентационных текстов веб-сайта: дис. канд. филол. наук: 10.02.19. – Москва, 2006. – 155 с. 4. *Дридзе Т.М.* Язык и социальная психология. – М: Высш. школа, 1980. – 224 с. 5. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 6. *Леонтьев А.А.* Восприятие текста как психологический процесс // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия / Под ред. Ю.Л.Жлуктенко, Л.А. Леонтьев. Киев, 1979. – 125 с. 7. *Мартинюк О.М.* Нетикет як чинник впливу на мовленнєву поведінку комунікантів у інтернет-мережі (на матеріалі сучасної італійської мови) // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Сб. наук. пр. – К.: КНЛУ. – 2010. – №24. – С.87-95. 8. *Столярова М.О.* Етикет у віртуальній англомовній комунікації (на матеріалі чатлайнових сесій): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 20с. 9. *Щебетенко С.А.* Когнитивная нагрузка и стереотип в восприятии иммигрантов: эффекты и некоторые взаимодействия // Вестник Пермского государственного института искусства и культуры, 2007. – № 5. – С. 187–208. 10. 1/10/1997 *Nielsen J.* How users read on the Web http://www.useit.com/alertbox/9710a.html

Мегела К.І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЧИННИКИ МНОЖИННОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ (на матеріалі українських перекладів твору Р.Л.Стівенсона “Острів скарбів”)

У статті виділено основні фактори, що впливають на множинність відтворення дискурсивних маркерів, відібраних з роману Р.Л. Стівенсона “Острів скарбів”. Було проаналізовано три переклади твору, здійснених у різні часові періоди. Виявлено, що перекладна множинність може бути зумовлена як суб’єктивними, так і об’єктивними чинниками: індивідуальністю перекладача, традицією перекладання, багатозначністю оригінала, змінами в системі мови та естетичних норм цільової культури та ін.

Ключові слова: *варіативність, діахронна множинність, індивідуальність перекладача, контекст, часовий фактор, стилізація, літературна норма.*

В статье выделены основные факторы, которые влияют на множественность перевода дискурсивных маркеров, отобранных из романа Р.Л. Стивенсона “Остров сокровищ”. Проанализировано три перевода произведения, осуществленных в разные временные периоды. Обнаружено, что переводная множественность может быть вызвана как субъективными, так и объективными причинами: индивидуальностью переводчика, традицией перевода, многозначностью оригинала, изменениями в системе языка и эстетических норм целевой культуры и т.д.

Ключевые слова: *вариативность, диахронная множественность, индивидуальность переводчика, контекст, временной фактор, стилизация, литературная норма.*

The article highlights the main factors contributing to the plural reproduction of discourse markers selected from the novel “Treasure Island” by R.L. Stivenson. Three translations of the novel carried out within different time periods were examined. It was revealed that the translation plurality could be determined by both subjective and objective factors: the translator’s idyosyncracy, translating tradition, ambiguity of the original, changes in the language system and aesthetic norms of the target culture, etc.

Key words: *variability, diachronic plurality, the translator’s idiosyncracy, context, time factor, stylization, literary norm.*

У попередніх дослідженнях нами з’ясовано, що дискурсивні маркери (*well, oh, now, ah, you know, why* та ін.) – поліфункціональні лексеми, імпліцитні значення яких актуалізуються лише за допомогою смислових зв’язків у певному контексті – вимагають від перекладача художніх творів мобілізації творчих зусиль, зумовлюючи таким чином варіативний переклад.

За нашими спостереженнями, варіативність перекладу дискурсивних маркерів може бути викликана цілою низкою прагматичних факторів, які ми пропонуємо умовно розділити на дві групи. Перша група факторів пов’язана з комунікативною поведінкою персонажів-мовців: вона зазнає варіювання внаслідок психоемоційних, соціолінгвістичних

та соціокультурних чинників, що тією чи іншою мірою знаходить вираження в перекладі дискурсивних маркерів. Йдеться, зокрема, про врахування перекладачем конкретної мовленнєвої ситуації, у якій вжито дискурсивний маркер, тобто загальної емоційної тональності, а також соціального статусу, гендерної приналежності, рівня освіти, віку персонажа тощо.

Друга група факторів, на яких саме ми й зосереджуємо увагу в даній розвідці, тісно переплітається з поняттям множинності перекладу. Проблема перекладної множинності як явище існування в національній культурі кількох перекладів того самого іншомовного літературного твору неодноразово висвітлювалася в наукових дослідженнях (А. Федоров, Ю. Лєвін, А. Попович, Є. Еткінд, О. Лейтес, О. Фінкель, О. Чередниченко, М. Новикова, А. Пермінова, О. Ребрій та ін.), проте англійські дискурсивні маркери вперше розглядаються в даному аспекті, що й зумовлює **актуальність** статті.

Відомо, що акт художнього перекладу не вичерпується лише однією підстановкою міжмовних відповідників, що й призводить до різних прочитань першоджерела. Виникнення паралельних перекладів спричинене індивідуалізацією перекладацького процесу, особистісним підходом кожного перекладача. Як слушно зазначає В. Коптілов, "індивідуальність перекладача розкривається, насамперед, у тих складниках перекладу, які не мають прямих відповідників до першотвору" [Коптілов 1972, 112]. Саме до таких елементів і відносяться дискурсивні маркери, які доволі часто демонструють множинність відтворення цільовою мовою.

Багатоваріантність перевтілень оригіналу мовою перекладу зумовлюється насамперед неоднозначністю самого об'єкта перекладу, його мовною структурою, що складається з текстових та позатекстових зв'язків першотвору. Порівняння кількох паралельних перекладів діалогічних фрагментів, у яких мовою оригіналу вжито дискурсивні маркери, свідчить про великі ресурси цільової мови для вираження різних смислів. Таким чином, саме мовна структура дає можливість для перекладацького варіювання та творчих підходів перекладача.

Одним з об'єктивних критеріїв оцінки перекладацьких різночитань, суб'єктивних інтерпретацій першотвору є контекст. Контекст як цілісна змістовно-стилістична система пов'язаний із традицією перекладання, яка склалася в межах даної національної культури, з методом і стилем перекладача, включає як хронологічно різні переклади одного твору, так і переклади різними мовами. У цьому аспекті М. Новикова чітко виділяє три типи множинності: у просторі – коли один і той же твір переозвучують різними мовами, у часі – коли його перекладають заново в різні епохи, в стильовому спектрі – коли йде суперництво перекладачів сучасників і співвітчизників [Новикова 1986, 61].

Перекладацька множинність має різні витоки. А. Пермінова у своїй дисертації зазначає, що якщо синхронна множинність є наслідком багатозначності оригіналу, належності виконавців перекладу до різних шкіл, бажання позмагатися з перекладачами-сучасниками, то діахронна множинність виникає внаслідок значних змін у системі мови перекладу, соціальній сфері, естетичних норм цільової культури, поглядів на завдання перекладу, що призводять до нового сприйняття оригіналу [Пермінова 2007, 35].

Практичним матеріалом для даної розвідки невипадково було обрано пригодницький роман "Острів скарбів", оскільки переважну частину твору складають діалоги, що рясніють дискурсивними маркерами. Крім того, цей роман видається цікавим ще й з огляду на

співставлення оригіналу з його трьома перекладами, які, по суті, представляють першотвір у різних проекціях у плані відтворення в них часового фактора.

Проблема передачі часової віддаленості оригіналу в перекладі доволі ґрунтовно відображена в працях В. Виноградова, А. Федорова, А. Поповича, А. Андреса, І. Кашкіна, В. Коптілова, В. Ланчикова, І. Лєвого, Б. Хохела, Г. Салямова, О. Мешалкіної, О. Лучук, Н. Рудницької та ін., що можуть становити певну теоретичну цінність для вивчення питання множинності відтворення дискурсивних маркерів в англо-українському художньому перекладі.

Художній стиль перекладу відзначається особливими умовами творення й розвитку. Різні часові періоди появи перекладів дають підстави прив'язувати іншотвір до відповідного стану української мови. Мова художнього перекладу, не ототожнюючись із поняттям літературної мови, має здатність і можливість активізувати ту чи іншу основу літературного мовлення, по-різному залучати розмовні елементи, збагачувати за їх рахунок індивідуалізацію мови персонажів.

Відомо, що переклад із часом застаріває. Причини такого явища часто пов'язані з конкретно-історичними обставинами, у відповідності з якими визначаються мова та стиль перекладу. Для кожного конкретного моменту діють певні канони ефективності, від яких залежить і реципієнт перекладного твору. Метатекст створюється з розрахунку на сучасного читача, під впливом критеріїв, що визначаються сприйняттям даного покоління читачів. Канони читацького сприйняття кожного покоління визначаються в залежності від сукупності культурних, ідеологічних, політичних, економічних та соціальних параметрів даного історичного відтинку й не можуть не враховуватися при перекладі. Та й сам перекладач, що є представником конкретного покоління, теж підвладний часовому фактору. На нього певною мірою впливають зміни в реальній дійсності, внутрішні процеси розвитку мови, збагачення виражальних засобів.

Пригодницький роман Р.Л. Стівенсона "Острів скарбів" вийшов друком наприкінці XIX століття, але дія відбувається у XVIII столітті. Українські перекладачі цього твору зіткнулися з проблемою: якою українською мовою з позицій її історичного розвитку слід відтворювати оригінал, зокрема мовлення персонажів? Стилізувати мову Р.Л. Стівенсона в дусі української мови XVIII століття для перекладацької практики виявляється неприйнятним, що пов'язано, передусім, із нерівномірністю розвитку літературної мови оригіналу та перекладу. Мову, скажімо, Григорія Сковороди ми сприймаємо сьогодні як архаїчну, сучасний же англієць практично не відчуває різниці між англійською мовою періоду створення роману й мовою періоду його перекладу. Тобто, якщо перекладати твори англійського класика мовою Григорія Сковороди, то англійський письменник не наблизиться до нашого читача, а, навпаки, віддалиться від нього. Кожний перекладач по-своєму вирішує проблему подолання хронологічної дистанції між автором оригіналу та читачем перекладу.

У роботі з хронологічно віддаленими творами перекладач має прагнути до стилізації мови більш ранньої епохи, проте повністю відтворити цю мову все одно не видається можливим внаслідок того, що перекладач не належить до того періоду та не володіє досконало мовою тієї доби. Переклад здійснюється для сучасного читацького загалу, який також не володіє мовою минулої епохи та сприйматиме твір як застарілий вже за відсутності в тексті сучасної лексики та наявності елементів стилізації на різних мовних рівнях.

Дискурсивні маркери в мові оригіналу не зазнають архаїзації, вони є стислими, лаконічними, універсальними мовними елементами, що здатні розкрити ледь відчутні відтінки своїх значень, однак лише в контексті: за допомогою інтонації, переданої графічними засобами, авторських ремарок та ін. Якщо англомовний читач першотвору не зазнає труднощів у розпізнанні імпліцитних смислів, закладених у дискурсивних маркерах, то україномовна читацька аудиторія очікує від перекладача експлікації прагматики цих багатозначних лексем цільовою мовою.

Український переклад роману, виконаний у 1918 році анонімним перекладачем, виглядає доволі органічним під кутом зору наближеності до тогочасної української розмовної мови в її галицькому варіанті. Переклад був опублікований у Львові, коли в Західній Україні побутував галицький діалект, норми правопису там були інші, ніж у Східній та Центральній Україні, до того ж не існувало великої розбіжності між літературною та розмовною мовою. Головною функцією перекладу на початку XX століття було ознайомлення читача з класичними іншомовними творами, перекладач не намагався будь-що відтворити стиль автора, тому в даному перекладі значною мірою виявлена індивідуальність, самобутність перекладача, оскільки, як відомо, тогочасні перекладачі не надто дотримувалися строгих принципів художнього перекладу. Перекладач орієнтувався виключно на читача свого регіону, тому перекладав художній твір, виходячи з простонародної лексики тієї місцевості, де він жив та працював. Внаслідок цього текст перекладу насичений застарілими словами, а то й архаїзмами, характерними для галицької говірки та старослов'янської мови, що практично не вписуються в загальноприйняті норми української літературної мови

Творчість перекладачів, які творили в період до першої третини XX століття, за характерними ознаками можна віднести до "барокового" перекладацького напряму [Стріха 2006]. У цільових текстах спостерігається схильність до різноманітних мовних "експериментів", що характеризується широким використанням діалектного матеріалу, а також здобутків книжної мови XVII-XVIII ст. для відтворення стильових особливостей першотвору. Помітними є значні зрушення в лексичній та синтаксичній тканині твору, часо-просторові зміщення, іноді – орієнтація на свідому архаїзацію, українізацію реалій, на «народну поетику», фольклор. Слід врахувати ту обставину, що представники цього перекладацького напряму творили в дуже складний історичний період, коли задля збереження рідної культури часом доводилося жертвувати деякими нюансами, що негативно позначалося на адекватності перекладу.

Намагання копіювати характерні риси мовлення мовного середовища Західної України викликає інколи небажані явища: замість варіантів української мови перекладач вводить у текст ненормовані елементи. Вкраплені окремими острівцями в мовлення персонажів, ці елементи могли б виконувати певну стилістичну роль, але подані цілими масивами, вони не досягають стилістичної мети й вражають надмірним "одомашненням".

Дане явище яскраво проявляється на прикладі застосування перекладачем твору "Острів скарбів" застарілих форм, зокрема, прислівника *"оттак"*:

1. *And what do you call yourself, mate?'*
`Jim,' I told him.
`Jim, Jim,' says he, quite pleased apparently.
`Well, now, Jim, I've lived that rough as you'd be ashamed to hear of [Stevenson, 44].

-А *як твоє імя?*

-Джім –сказав я єму.

-Джім, Джім – повторив він очевидно вдоволений.

–Оттак, Джіме, я був такий розпусний, що тобі би аж стидно було слухати [анонім. пер.1918,84].

Сучасні перекладачі Ю. Корецький та Л. Кузнєцова вжили доречніший, на нашу думку, український контекстуальний відповідник *"знаєш",* що більш адекватно передає функцію дискурсивного маркера – привернення уваги співрозмовника, переходу до іншої теми розмови, але аж ніяк не підведення підсумку до попереднього повідомлення або схвалення тієї чи іншої думки, заохочення, що може виражатися прислівником *"отак"* або його архаїчною формою *"оттак"* в українській мові.

У першому варіанті перекладу роману Р.Л. Стівенсона неодноразово зустрічається розмовно-діалектне *"видиш"* як відповідник до дискурсивних маркерів, що був поширений на території Західної України, і який має старослов'янське коріння. Ілокутивне звернення "*видиш*", що слугує засобом заповнення паузи в мовленні, активації уваги співрозмовника, характерне для розмовного мовлення так званих русофілів, які досить помітно впливали на мовну ситуацію в цій місцевості у XIX- поч.XX ст.

2. *Why did that doctor give me the chart, Jim?'*

My face expressed a wonder so unaffected that he saw the needlessness of further questions.

`Ah, well, he did, though,' said he. `And there's something under that, no doubt - something, surely, under that, Jim - bad or good ' [Stevenson, 86].

Чи ти знаєш, Джіме, для чого мені доктор дав карту?

На мойому лиці проявило ся таке неудане здивуваннє, що він пізнав по тому, що нема чого розпитувати дальше.

-Отже видиш він мені її дав, говорив він дальше – а те на всякий случай щось має значити, Джіме, - або щось доброго або злого [анонім. пер.1918, 156].

Проте, як бачимо з вищенаведеного прикладу, поєднання двох маркерів *ah, well,* у контексті діалогу має відтінок роздумів мовця, домислювання, пошуку відповіді персонажа на власне питання. Перекладацький відповідник, запропонований Ю. Корецьким, виглядає доречнішим:

- А так, він дав мені карту, - додав він. - І щось за цим є, Джіме, щось є... - погане чи й добре [Корецький 1974, 98].

Перекладач Л. Кузнєцова, відтворюючи репліку з дискурсивними маркерами *ah, well*, взагалі невірно визначила особу, якій вона належить. Таким чином, її варіант перекладу не є прийнятним та виглядає швидше як перекладацька сваволя :

-Так…він дав мені вашу карту. Тут щось не так, точно, за цим щось криється. Добре чи погане, як ти гадаєш, Джиме? [Кузнєцова 2009, 208]

Дискурсивні маркери у варіантах деяких перекладачів нерідко набувають розлогої форми, що суперечать нормам економії мовних засобів та порушують ритміку фрази, змінюють динаміку розвитку діалогу:

3. `Well,' I said, `I don't understand one word that you've been saying [Stevenson, 45].

-То все добре і красно – сказав я, - але я твоєї бесіди зовсім не зрозумів [анонім. пер. 1918, 87].

Функція дискурсивного маркеру *well* є нейтральною, вона полягає лише в передачі роздумів мовця для перейняття мовленнєвого ходу. Лексема *well* в оригіналі не має відтінку оцінки, що відчувається в перекладі анонімного перекладача, а також у Ю. Корецького, який переклав її прислівником *"гаразд"*.

Описовість при відтворенні дискурсивних маркерів має місце й у наступному прикладі:

4. *Now, is my mate Bill in this here house?' [Stevenson, 4]*

Для того питаю ще раз, чи мій маат Біль єсть тут в отсій хаті?

[анонім. пер.1918, 12]

Ну, то чи вдома зараз мій приятель Білл? [Корецький 1974, 6]

Так от: я хочу дізнатися, чи вдома мій товариш Біллі? [Кузнєцова 2009, 16]

Не важко помітити, що окрім надмірної експлікації закладеного в дискурсивному маркері значення, відповідники, наведені анонімним перекладачем та Л. Кузнєцовою, передають наказову модальність, яка однак відсутня в оригіналі. Дискурсивний маркер *now* виконує в даному випадку функцію переходу до іншої теми розмови, тому варіант Ю. Корецького видається більш прийнятним.

Настанова перекладача відтворювати природність мовлення персонажів, повинна передбачати відбір таких елементів, які мали б справляти враження безпосередньої усної бесіди між типовими україномовними носіями, аби їхні репліки були природними та зрозумілими для сьогоднішнього читацького загалу, так і наступних поколінь. Тому, на наш погляд, стилістичні принципи, якими керується в перекладі "Острова скарбів" перекладач Ю. Корецький, є більш ефективними. Його стиль характеризується відсутністю так званих "відсебенькок", перекладач зорієнтований на високі літературні норми, що робить текст універсальним для сприймання читачами різних поколінь. Крім того, у його перекладі застосування архаїзмів зведене до необхідного мінімуму, що й забезпечує часову дистантність. Відтак, переклад Ю. Корецького має риси, характерні для класичної традиції українського художнього перекладу [Стріха 2006], яка ґрунтується на використанні всіх багатств української мови, проте з орієнтацією на літературні норми, на відмову від спроб аж надто помітної "українізації" реалій та стилю. Стиль його перекладу чіткий, прозорий, добре відшліфований.

Переклад роману "Острів скарбів", здійснений Ю. Корецьким, з'явився у 70-ті роки XX століття (перше видання), у ті часи, коли українським перекладачам "нав'язувалися" так звані штучні норми українського літературного перекладу. Традиції перекладання накладалися й на способи відтворення дискурсивних маркерів, що слугували лише як функціональні елементи художнього твору та не охоплювали поняття природного українського мовлення як такого. В українській перекладній літературі склався, сказати б, мовний дискурс страху перед живим українським мовленням, який породив своєрідну рафіновану мову, заздалегідь очищену від русизмів, «класики», неординарних конструкцій, іншими словами, від вербального розмаїття безпосередніх носіїв мови, самого народу. У період після "відлиги" в художній перекладній літературі, відбувалося відродження української мови, перекладачі прагнули активізувати українську лексику, українізувати художні твори. Задля підкреслення історичного колориту свідомо вводилися деякі рідковживані розмовні форми, з метою реанімування призабутих слів, серед яких виділяється, зокрема, вставне слово як *"далебі"*.

5. *Why, it makes me young again I was going to forget my timber leg, I was [Stevenson, 35].*

Я й сам, далебі, почуваю себе молодим, як гляну на цей острів, і ладен забути про свою дерев'янку [Корецький 1974, 43].

Більш сучасний варіант перекладу, виконаний на початку XXI століття перекладачем Л. Кузнєцовою, мав на меті оновити вже наявні варіанти, здобути ширшу читацьку аудиторію, у цільовому тексті спостерігається наслідування принципів постмодерністських течій. Легко помітити, що перекладач намагається відійти від традиційних канонів перекладу, прагне зробити переклад більш вільним, авторським, у своїй роботі керується насамперед бажанням позмагатися з перекладачем-попередником. Ці нюанси певним чином відображаються й на відтворенні дискурсивних маркерів, як невід'ємного складника діалогічного мовлення персонажів твору.

Вільна інтерпретація першотвору перекладачем нерідко призводить до викривлення смислу, закладеного в оригіналі, спричинюючи перекладацькі огріхи:

6. `Jim,' he said, at length, `you saw that seafaring man to-day?'

`Black Dog?' I asked.

`Ah! Black Dog,' says he. `He's a bad 'un; but there's worse that put him on [Stevenson, 8].

-Джиме, - сказав він нарешті, - чи бачив ти сьогодні того моряка?

-Чорного Пса? – уточнив я.

-Та біс із ним, з тим Чорним Псом, - чортихнувся капітан. –Він дуже погана людина, але ті, що прислали його, ще гірші [Кузнєцова 2009, 24].

Як видно з наведеного прикладу, перекладачка "не вжилася" в контекст твору, її хибний переклад дискурсивного маркеру *ah*, що виконує в даному фрагменті роль висловлення підтвердження, за допомогою фразеологічного виразу *"та біс із ним"* порушує розуміння комунікативної ситуації, надає репліці персонажа іншої тональності. Контекстуальні відповідники, запропоновані іншими перекладачами, а саме "*атож*" (Ю. Корецький), і "*так*" (анонімний перекладач) краще відтворюють прагматику лексеми.

Варто також зазначити, що в тексті перекладу, виконаного Л. Кузнєцовою, окрім відтворення дискурсивних маркерів засобами довільного та описового перекладу, приблизно в 35 % прикладах вживання дискурсивних маркерів спостерігається так званий нульовий переклад.

Довільна інтерпретація Л. Кузнєцовою функціональних елементів першотвору пояснюється тим, що її варіант цільового тексту за формою передачі змісту визначається як переказ. Часто надмірна свобода перекладача у виборі перекладацьких відповідників дискурсивних маркерів призводить до неадекватного відтворення даних лексем, нехтування деталями, веде до смислових порушень, зміни характеру комунікативної ситуації в цілому.

Отже, зіставивши три різні переклади одного оригіналу, можемо стверджувати, що англійські дискурсивні маркери отримують різне вербальне втілення в українських художніх перекладах, і це є свідченням неоднозначної інтерпретації перекладачами прагматичного наповнення цих, на перший погляд, несуттєвих, другорядних мовних елементів. Ми переконалися, що множинність відтворення дискурсивних маркерів у художньому діалогічному мовленні зумовлюється чинниками як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру.

Дослідження факторів, що впливають на множинність перекладу зазначених лексем, спонукає звернути особливу увагу на способи використання різними перекладачами синонімічного фонду української мови для відтворення дискурсивних маркерів, у залежності від стану розвитку мови другтвору, а також індивідуального стилю перекладача.

1. *Коптілов В.В.* Першотвір і переклад. К.: Дніпро, 1972. – 214 с. *2.Новикова М.А.* Прекрасен наш союз: Литература. Переводчик. Жизнь / М.А. Новикова. –К.: Рад. Письменник, 1986.–223 с. *3.Пермінова А.О.* Культуромовне буття художнього твору як перекладознавча проблема: дис….канд. філол. наук: 10.02.16 /Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Харків, 2007.–227 с. *4.Стріха М.В.* Український художній переклад: між літературою і націє творенням. – К.:Факт-Наш час, 2006.–344 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

5.Стівензон Р.Л. Остров з закопаними скарбами / переклад з англ. – Львів.: Українська літературна скарбниця, 1918. – 191 с. *6. Стівенсон Р.Л.* Острів скарбів: пригодницький роман / Р. Л. Стівенсон ; пер. з англ. Ю. Корецький. - К. : Молодь, 1974. - 191 с. - 210 р.– Режим доступу з: http://ukrkniga.org.ua *7.Стівенсон Р.Л.* Острів скарбів / переказ з англ. Л.Кузнєцової; іл.В.Котлярова. – К.: Країна мрій, 2009. – 256 с. *8.Stevenson R.L.* Treasure Island. – Режим доступу з: http://www.bibliomania.com/0/-/frameset.html

Мельник І.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРОВОКАЦІЙНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ТИП КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається провокаційне мовлення, робиться спроба описати мовленнєву провокацію як різновид мовленнєвого впливу, розумово-мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: *провокаційне мовлення, комунікація, мовленнєвий вплив, мовленнєва діяльність.*

В статье рассматривается провокационная речь, делается попытка описать речевую провокацию как разновидность речевого воздействия, умственно-речевой деятельности.

Ключевые слова: *провокационная речь, коммуникация, речевое воздействие, речевая деятельность.*

The article deals with the provocative speech. It is described here as a type of speech influence and speech activity.

Key words: *provocative speech, communication, speech influence, speech activity.*

Комунікація є невід'ємним об'єктом досліджень сучасної комунікативної лінгвістики, оскільки від рівня знань про процеси спілкування залежать результати людської

діяльності. Актуальними стають вивчення організації комунікативного процесу, аналіз мовленнєвої поведінки комунікантів у різних типах дискурсу, пошук шляхів підвищення ефективності мовної комунікації, виявлення успішних мовленнєвих взаємодій, дослідження національно-культурної специфіки мовленнєвого спілкування тощо. Сьогодні функціонування мови розглядається як різновид когнітивно-комунікативної діяльності, а когнітивні механізми та структура людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Кожний індивід формує власну ціннісну систему та особливий погляд на світ і події, які відбуваються в ньому. Людський фактор у мові став основною причиною інтересу до нової наукової парадигми, що змінила порівняльно-історичну та системно-структурну – антропоцентричною. Зміна наукової парадигми зробила необхідним аналіз мовних явищ не лише в комунікативному, а й у когнітивному аспекті.

Комунікація, безумовно, є невіддільним компонентом соціального життя. Сучасний комунікативний простір є складною системою, у якій людина в різних ситуаціях та за певних обставин поводиться й спілкується неоднаково, що характеризується багатогранністю та багатоаспектністю комунікативних процесів і зумовлює різноманіття типів комунікації. Розмовляючи, мовець може передавати інформацію про навколишній світ, виражати позитивні або негативні почуття, стимулювати будь-які дії з боку слухача, примушувати інших щось робити, впливати на емоційний стан співрозмовників тощо.

Наше дослідження присвячене вивченню особливого типу спілкування, внутрішньо розрахованому на отримання відповідної інформації, коли мовець говорить не для того, щоб передати певну інформацію, а, навпаки, для її отримання (іншими словами ми можемо говорити про „випитування" інформації). Такий тип спілкування в лінгвістиці ідентифікують як провокаційний. Оскільки цей вид комунікації залишається в лінгвістиці мало вивченим, це й зумовило **актуальність** даного дослідження.

Мета цієї статті – описати особливості провокаційного мовлення як типу комунікації.

Об'єктом виступає мовленнєва провокація, **предметом** є реалізація провокаційного спілкування в мовленні як різновиду мовленнєвого впливу й мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає в поглибленому вивченні провокаційного мовлення як виду комунікації.

Процес спілкування – це „не лише вплив адресанта на адресата для отримання певного результату (повідомлення інформації, отримання певних даних, спонукання до дії тощо), але і їх взаємна діяльність, тобто взаємодія, що передбачає результат для обох комунікантів" [Шевченко 2008, 140]. Спілкування є тим природнім середовищем, у якому учасники процесу комунікації реалізують себе, досягають (або не досягають) своїх цілей, змістом яких є певні реакції співрозмовників. Ефективність спілкування вимірюється плановими чи непланованими результатами.

Провокаційне мовлення ми вважаємо за доцільне розглядати як інструмент мовленнєвого впливу, різновид розумово-мовленнєвої діяльності, яка здатна коригувати та трансформувати картини світу комунікантів.

Ми переконані, що основою провокації є мовленнєвий вплив, адже під мовленнєвим впливом розуміють регуляцію діяльності однієї людини іншою людиною за допомогою слова [Живило 2002, 107]. Провокаційне мовлення існує для прямого впливу на інших

людей, причому людину „змушують" проти її волі та бажання повідомити певну інформацію, не усвідомлюючи того. Іноді репліка може бути провокаційною, і, починаючи висловлювати власну думку, людина опиняється під загрозою сказати більше, аніж хотіла. Провокація – це вишуканий силовий вплив, адже людина зазвичай не припускає, що її збираються спровокувати на дію, недоцільну та невигідну їй самій.

На думку В.Н. Степанова, провокаційне спілкування націлене на „проговорювання" того, про що думає в якості об'єкта когнітивної установки адресант, з метою відкрито виразити (експліціювати) її для адресата, і тим самим „нав'язати" йому певну мовленнєву дію, спровокувати на певного роду мовленнєвий „вчинок". Причому та частина, що містить власне номінацію конкретної установки, залишається прихованою. Таким чином, при вдалому для адресанта збігу обставин його когнітивна установка буде розпізнана й сприйнята, а провокація завершиться успіхом [Степанов, 2001, 116-117]. Отже, мовна провокація визначається як приховане нав'язування певної дії співрозмовнику по комунікації.

Провокаційне спілкування як і будь-який тип комунікації носить діяльнісний характер і є особливим видом розумово-мовленнєвої діяльності. У ході комунікації і в адресанта, і в адресата є свої мотиви, цілі й наміри, які впливають і на процес формування висловлювання, кодування інформації, і на процес декодування мовного повідомлення. Розуміння – це не просто пасивне конструювання репрезентації мовного об'єкта, а частина інтерактивного процесу, у якому адресат активно інтерпретує дії мовця [Т.А. ван Дейк, В. Кинч 1988, 161].

Провокація як мовленнєво-розумова діяльність є особливим процесом, у ході якого відбувається усвідомлення мотивів, потреб, цілей, реалізується ймовірне прогнозування результатів висловлювання на основі минулого досвіду й з урахуванням обставин та умов комунікативної ситуації. У розвиненого, у мовному плані комуніканта, зі швидкою реакцією ці підготовчі процеси протікають стрімко на підсвідомому рівні, їх завершенням є створення внутрішнього плану висловлювання, що передбачає підбір вдалої лексики, її розташування в потрібній послідовності та граматичному оформленні. Підбір слів здійснюється методом проб та помилок, шляхом відкидання слів, що недостатньо точно виражають окреслений зміст висловлювання. Успіх мовленнєвої дії провокації залежить від того, наскільки розвиненими є в мовця комунікативні навички та вміння. Досягнення поставленої цілі шляхом переконання співрозмовника вимагає знання основних риторичних прийомів, а також володіння мовленнєвими тактиками переконання й спонукання до дії [Гойхман, Надеина 2003, 9].

Для отримання потрібної інформації в ході провокаційного спілкування, для здійснення вдалого впливу на комуніканта важливим є отримання додаткової інформації про співрозмовника. Це стає можливим на основі знань об'єктивних закономірностей функціонування мови в суспільстві (щоб визначити рівень соціально-культурного розвитку людини, її соціальну приналежність), вміння розрізняти відтінки інтонації й голосу співрозмовника (щоб оцінити його емоційний стан), вміння тлумачити зміст його висловлювання, а також інтерпретувати можливий підтекст. Володіння такою інформацією дасть змогу провокатору знайти більш вдалий підхід до адресата й тим самим зробить можливим досягнення мети комунікації, а саме отримати бажану для нього (провокатора) інформацію.

В процесі спілкування провокатор виступає як носій наміру (інтенції), ціллю якого є досягнення певного результату, для якого використовуються необхідні мовні засоби, що, у свою чергу, сприяють досягненню мети комунікації.

З метою викликати довіру й вести розмову в більш відвертому руслі провокатор спершу може зробити комплімент чи сказати приємні слова на адресу партнера по комунікації, а потім поставити питання, що його хвилює чи цікавить. Наприклад:

Q: *Since you came to Spain, in just less than a year, we have seen and feel positive changes in the embassy building, staff relations and most especially your free interactions with Nigerians. Sir, what measures are you taking to improve the welfare of Nigerians living in Spain especially in this economic melt down period?*

Ambassador: *Thanks for your observations and acknowledgments. You know this is a mission of the external department of foreign ministry of the federal republic of Nigeria. The embassy carries out bilateral relations with the host country and the rest of the world, that is representing Nigeria in the World Trade Organization. The embassy is responsible for the welfare of Nigerians living in Spain, and represent the interest of Nigeria in the World Trade affairs. Since I got to Spain on 16th of May, 2008, and presented my letter of credence as the new Ambassador, we have been receiving cordial relations with the Spanish government and the Nigerians in all parts of Spain…*

We all aware of the economic crunch sweeping across Europe. The Embassy is now moving their services closer to Nigerians wherever they are living in Spain. To reduce their transportation cost of coming to Embassy office in Madrid, we have been going to Bilbao, Barcelona, Seville and Palma Mallorca to provide all related services to Nigerians except the scanning for new international passport that requires their physical presence at the head office. The embassy is also collaborating with nongovernmental organizations on this issue. We help in giving emergency services to those Nigerians that are suffering due to the economic melt down and encourage those that cannot cope with the situation here to go back home. Those willing to go back are well informed about the situations and opportunities at home… (8)

Комплімент мовця-провокатора (журналіста) справляє приємне враження на реципієнта (в даному випадку на посла Нігерії в Іспанії), який щиро надає інформацію про роботу посольства й соціальне забезпечення громадян Нігерії, що проживають в Іспанії, розмова протікає в невимушеній, природній манері й адресат конкретно дає відповідь на поставлене запитання.

Важливо зауважити, для того щоб реципієнт охоче давав інформацію варто запитати його про те, що його гостро турбує чи цікавить, що не залишає його байдужим чи викликає в нього бурю емоцій. Наприклад:

Q: *I understand that you were very angry during the 1990 gulf war, as angry as you've ever been.*

A: *Angry? No. But one thing, when people started blaming Saddam Hussein, then my heart went out to him.*

Q: *To Saddam Hussein?*

A: *Yes. Because this blaming everything on him -- it's unfair. He may be a bad man, but without his army, he cannot act as aggressively as he does. And his army, without weapons, cannot do anything. And these weapons were not produced in Iraq itself. Who supplied them? Western nations! So one day something happened and they blamed everything on him – without*

acknowledging their own contributions. That's wrong. The gulf crisis also clearly demonstrated the serious implications of the arms trade. War -- without an army, killing as few people as possible -- is acceptable. But the suffering of large numbers of people due to a military mission, that is sad (9)

Журналіст New York Times у бесіді з Тензином Гьяцо, 14-им Далай-ламою, намагаючись дізнатися про відношення духовного лідера Тібету до війни в Перській затоці і його оцінку тодішніх подій, провокує його на розмову про Садама Хусейна та сприйняття й ставлення до нього, не запитавши його про це прямо.

Важливим є в начальному етапі розмови вибудувати її в такому руслі, щоб адресат почувався безпечно й вільно, невимушено вів бесіду, не задумуючись про те, як відповісти на запитання аби не сказати зайвого. Маючи на меті викликати довіру, мовець-провокатор може поділитись своїм власним досвідом, щоб певним чином зблизитись зі співрозмовником і викликати його на відвертість. Наприклад:

***Oprah**: I think you're uniquely situated at this time. You know what? When I went to Africa with Christmas gifts, my prime goal was to show African children as happy and responsive and loving so that people could see, «Oh, these children are just like my children.» When people see children with distended bellies and flies on their eyes, they block it out and don't relate. When I got an e-mail from a white South African lady saying, «For the first time, I realize these children have birthdays,» I thought, «We won.»*

***Barack**: That's great. I often say we've got a budget deficit that's important, we've got a trade deficit that's critical, but what I worry about most is our empathy deficit. When I speak to students, I tell them that one of the most important things we can do is to look through somebody else's eyes. People like bin Laden are missing that sense of empathy. That's why they can think of the people in the World Trade Center as abstractions. They can just crash a plane into them and not even consider, «How would I feel if my child were in there?»* (10)

Поділившись своїм досвідом, при цьому не поставивши прямого запитання, журналістка (Опра Уінфрі) делікатно вивела свого співрозмовника (Барака Обаму) на відкриту розмову, яка демонструє його як співчутливу й чуйну людину. Це було зроблено не з наміром отримати конкретну інформацію чи міркування реципієнта, а більше для позитивної презентації майбутнього президента в очах читачів, оскільки інтерв'ю відбулось у рамках передвиборчої кампанії. Як бачимо, залежно від мети спілкування провокація може набувати не тільки негативного, а й позитивного значення.

Провокаційне спілкування − складний тип мовлення, який потребує мобілізації інтелектуальних та вольових сил співрозмовників. Не варто забувати про те, що в будь-якій комунікативній ситуації можна натрапити на людину, яка є більш підготовленою до розмови й у кращій психологічній формі. Тоді реципієнт може відповісти на поставлене пряме запитання, але не піддатись на провокацію. Наприклад:

***Oprah**: Do you think you'll be the first black president?*

***Barack**: A bunch of people have started talking about that. Listen, if you're in politics, at a certain point you think about where to take your career. But at this stage, it's way too premature. Politics is a marathon. So many things can change. You can't plan 12 years ahead. But what I will say is this: We can win the race we're in now. I think I have the aptitude to be a terrific United States senator. And if, at the end of my first term, the people of Illinois say, "This guy's been serving us well," then I'll be in a strong position to have a lot of influence in this country for a long time to come–whether or not I'm president* (10)

У розмові з на той час майбутнім президентом Бараком Обамою журналістка Опра Уінфрі поставила пряме запитання, та не отримала на нього прямої відповіді. Адресат політкоректно відповідає на запитання, але ухиляється від провокації.

Отже, провокація є інструментом мовленнєвого впливу, оскільки за допомогою мови адресант-провокатор може впливати на комунікативну поведінку, свідомість та вербальну реакцію адресата. Мовна провокація визначається як приховане нав'язування певної дії співрозмовнику по комунікації. Провокаційне мовлення є різновидом розумово-мовленнєвої діяльності. В процесі спілкування провокатор виступає як носій наміру (інтенції), ціллю якого є досягнення певного результату. З метою отримання бажаної інформації використовуються відповідні мовні засоби, що, у свою чергу, сприяють досягненню цілі комунікації: провокатор може поставити пряме чи непряме запитання, зробити комплімент реципієнту, поділитись власним досвідом тощо. Провокація передбачає логічну послідовність мовленнєвих дій, організованих відповідно до передбачуваних цілей мовця-провокатора. Перспективою дослідження вважаємо вивчення особливостей реалізації провокаційного мовлення як комунікативної стратегії.

1. *Гойхман О. Я., Надеина Т. М.* Речевая коммуникация: Учебник/Под ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 272 с. 2. *Дейк ван Т. А., Кинч В.* Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М., 1988. – С. 153–211. 3. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 284 с. 4. *Живило Т.С.* Мовленнєвий вплив як проблема мовленнєвого спілкування // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових праць. Випуск 8. / Від. ред. Н.М. Корбозерова. — К.: КНЛУ, 2002. — С. 107-111. 5. *Семенюк О.А.* Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О.А. Семенюк, В.Ю. Паращук. — К.: ВЦ «Академія», 2010. — 240 с. 6. *Степанов В.Н.* Провокационный дискурс (ПД) [Текст] / В.Н. Степанов // Русский язык: исторические судьбы и современность: материалы международного конгресса. – М., 2001. — С. 116-117. 7. *Шевченко И.С.* Основы теории языковой коммуникации: Учеб. пособие для студ. ф-та «Референт-переводчик» / И.С. Шевченко; Нар. укр. акад. — Х.: Изд-во НУА, 2008. — 168 с. 8. http://www.globalpolitician.com/26078-nigeria-spain. 9. http://www.sacred-texts.com/bud/tib/nytimes.htm 10. http://www.oprah.com/world/Oprah-Winfrey-Interviews-Barack-Obama

Мельничук О.П., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕКСТИ МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-МОВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовано тексти Мелетія Смотрицького в широкому лінгвокультурологічному аспекті XVII ст., на основі чого можливе дослідження зміни поглядів автора та його мовленнєвої поведінки.

Ключові слова: *текст, Мелетій Смотрицький, зміна поглядів, мовленнєва поведінка, оцінність.*

В статье проанализировано тексты Мелетия Смотрицкого в широком линвокультурологическом аспекте XVII в., на основании чего возможно исследование изменения взглядов автора и его речевого поведения.

Ключевые слова: *текст, Мелетий Смотрицкий, изменение взглядов, речевое поведение, оценочность.*

The article analyzes Meletiy Smotrytskyi's texts in a wide linguo-cultural aspects of the XVIIth century. On this basis the study of the changes in author's outlook and his speech behaviour can be carried out.

Key words: *text, Meletiy Smotrytskyi, changes in outlook, speech behaviour, evaluation.*

Дослідження текстів Мелетія Смотрицького з історико-мовного погляду є актуальним для сучасної науки, адже раніше твори цього автора розглядалися переважно в царині літературознавства, історії, рідше філософії. У вітчизняній науці є низка спеціальних робіт, присвячених Мелетію Смотрицькому, його переходу до уніатів (М. Грушевський, П. Кралюк, П. Яременко, В. Шевчук та ін.).

З лінгвістичного погляду досліджувалась "Граматика" Мелетія Смотрицького (Д. Фрік, М. Засадкевич, М. Дилевський, В. Німчук), "Учительне Євангеліє" (Ю. Кашета). Проте варто наголосити, що це або дослідження лише одного тексту Мелетія Смотрицького ("Граматика"), або одного лінгвістичного рівня, зокрема синтаксису в дослідженні Ю. Кашети. "Граматика" Мелетія Смотрицького привернула до себе увагу вчених і відома в науці, на відміну від "Казанья на чєсний погрєб…", оскільки воно збереглося "*въ единственномъ экземплярѣ въ библіотекѣ Кіево-Михайловскаго монастыря, было доступно для небольшого числа изслѣдователей и изучено сравнительно мало"* [Маслов 1908, 110]. "Казаньє на чєсний погрєб…" із лінгвістичного погляду досліджували: С. Маслов, О. Купчинський та ін. Загалом до творів, які написав Мелетій Смотрицький, належать: "Антиграфи" (1608 р.), "Тренос" (1609 р., написаний у стилі плачу польською мовою), "Граматика…" (1619 р.), "Верифікація невинності" (1621 р.), "Протестація" (1628 р.) та ін. Ці тексти в перспективі слугуватимуть для дослідження зміни мовленнєвої поведінки Мелетія Смотрицького у зв'язку з його переходом до уніатства. У статті ми концентруємо увагу саме на цьому малодослідженому творі, який репрезентує Мелетія Смотрицького як прихильника православної віри й несприйняття ним уніатів. У подальших наших дослідженнях на основі "Казанья на чєсний погрєб…" та пізніших текстів Мелетія Смотрицького, написаних після 1620 р. ми зробимо висновок про зміну його мовленнєвої поведінки після переходу до уніатів.

Мета дослідження полягає в аналізі текстів цього автора в широкому лінгвокультурологічному контексті XVII ст., на основі чого можливе дослідження зміни поглядів Мелетія Смотрицького та його мовленнєвої поведінки.

У дослідженні застосовано контекстуально-інтерпретаційний метод.

Новизна нашого дослідження визначається тим, що це є фактично одна з перших спроб комплексного аналізу текстів Мелетія Смотрицького з історико-мовного погляду та в перспективі – простеження зміни його мовленнєвої поведінки.

Перехід Мелетія Смотрицького до уніатства, зокрема, проаналізувавши це з історико-мовної точки зору, можна простежити хронологізувавши його твори:

- за різними періодами: 1) перебування Мелетія Смотрицького в Острозі; 2) 1600 р. – наставник білоруського княжича Богдана Соломерецького, здійснив разом зі своїм підопічним освітню мандрівку, слухаючи лекції у протестантських університетах Вроцлава, Лейпцига, Нюрберґа й Віттенберґа; 3) з 1608 р. мешкав у Вільно; 4) 1618 р. прийняв чернечий постриг у віленському монастирі; 5) 1620 р. був висвячений у сан полоцького архієпископа; 6) 1624 р. паломництво на Схід – усвідомлення реального стану східного християнства; 7) 1627 р. перехід до уніатів;
- за жанрово-стильовим аспектом;
- за мовою написання творів (“проста”, польська, церковнослов’янська).

Актуальне дослідницьке спостереження, спроектоване на “простеження межі достовірність/сумнів, впевненість/невпевненість”.

У нашій концепції особливу увагу приділяємо твору Мелетія Смотрицького: “Казаньє на чєсний погрєб” (1620 р., проповідь, яку виголосив Мелетій Смотрицький під час поховання архімандрита Віленського Святодухівського монастиря). Ми закцентовуємо увагу саме на цьому творі, тому що в ньому автор концентрує увагу на благочестивому, подвижницькому житті Л. Карповича, водночас у контексті цього оцінює злободенні церковні справи – унію, переслідування православних тощо. А вже через 5 років автор кардинально змінює свої погляди. Чим це могло бути спричинено і як це відображається в його творчості?

“Мелетій Смотрицький належить до найбільш яскравих і водночас найбільш контроверсійних постатей української культури першої третини XVII ст.” [Кралюк 2007, 6]. Народився в межах 1572-1579 рр. в Острозі, де він і здобув освіту. Великий вплив на формування особистості Мелетія Смотрицького мав його батько, Герасим Смотрицький.

Не буде зайвим наголосити, що основною проблемою українського суспільно-релігійного життя кінця XVI – першої половини XVII ст. була проблема церковної унії, прилучення православної церкви до церкви католицької. З приводу унії велися дискусії. У цих дискусіях Мелетій Смотрицький до 1627 р. залишався палким прихильником й оборонцем православ’я. Однак подорож Мелетія Смотрицького 1624 р. на Схід, де він хотів ознайомитися з головними осередками східного християнства, похитнула його позиції: Мелетій Смотрицький усвідомив, що в православній церкві немає єдності. Коли 1626 р. він повернувся зі Сходу до Києва, православні владики не прийняли Мелетія Смотрицького. Він перейшов в уніатську церкву, зрікся своїх полемічних творів і звернувся до князя Я. Заславського з проханням дозволити йому стати ігуменом уніатського монастиря в Дермані. Отже, зміна поглядів Мелетія Смотрицького – не одномоментне явище, це – тривалий і зважений шлях, який відображений у текстах.

Проаналізуємо ті оцінки, які використовує Мелетій Смотрицький ще як прихильник і оборонець православ’я у своєму творі “Казаньє на чесний погреб пречесного і превелебного мужа, пана і отця Леонтія Карповича, номіната єпископа володимирського і берестейського, архімандрита віленського. Через Мелетія Смотрицького, смиренного архієпископа полоцького, владику вітебського, елекга архімандрита віленського, здійснене у Вільно. Року від втілення Бога-Слова 1620, листопада, 2-го дня”.

Це український стародрук, хоч С. Маслов зауважував, що Мелетій Смотрицький писав *“більшою мірою польською мовою”* [Маслов 1908, 103]. Підкреслював, що він

наслідував тогочасну традицію, писав для польського й руського, які прийняли польську культуру, дворянства, щоб переконати їх. Разом з тим, М. Грушевський зазначав, що використання в той час в українській літературі польської мови *"является сумним симптомом… Заходи коло піднесення української культури не встигли захопити верхів громадянства і притримати їх при своїй вірі і народності..."* [Грушевський 1995, 281].

В даному контексті варто зазначити, що Мелетій Смотрицький, будучи оборонцем православної віри, пише як староукраїнською, так і польською мовою, що засвідчує поліфункціональну спрямованість текстів автора. Після переходу до уніатів він починає писати виключно польською мовою, що відображає звуження сфери впливу Мелетія Смотрицького.

"Казаньє на чєсний погрєб…" Мелетія Смотрицького важливе також як історичний документ. У ньому зібрані біографічні дані про Леонтія Карповича. Із тексту дізнаємося, що Карпович – син священика, походив зі шляхетного роду Пінського повіту й постійно мешкав у Вільно. Не досягнувши тридцятилітнього віку, він **"***подвергся тюремному заключению по происками уніатовъ и провелъ въ тюрьме целыхъ два года, что, наконецъ, он умеръ въ середине сентября 1620 г.".* [Маслов 1908, 115].

У творі присутні позитивні характеристики Карповича як представника православної церкви. Це є підтвердженням того, що на час написання й виголошення казання Мелетій Смотрицький залишався прихильником православ'я, як і сам Леонтій Карпович. Його автор оцінює за допомогою епітетів: *скромный и во(з)держный***,** градаційних синонімічних рядів: *кламства фальшу здрады по(д)ступку потвары пыхи самолюбства лакомства зазрости рєчій добрыхъ нєнависти отинюдъ нє знялъ.* (Каз., 13).

"Казаньє на чєсний погрєб..." має полемічне спрямування, Мелетій Смотрицький у творі виступає противником унії, у деяких місцях зазначає "*ярость*" [Маслов 1908, 117], знущання уніатів над православними, мріє про "*попраніи и испразнєніи богомєрзкой, скотско юродѣвшєй апостасій*" (Каз., 24). Він чітко й прозоро засвідчує неприязнь до уніатів, порівнюючи їх з левами, до речі, таке ж порівняння присутнє в "Треносі". Для порівняння: *"Нє яко лвы тиранско з ними ся рядилы…"* (Каз., 23) – "*Не пастирі се, а вовки хижі, не вожді, а льви голодні"* ("Тренос": пер. М. Грушевського).

Він постійно наголошує на правильності православної віри. Досить часто використовує цитати зі Святого Письма: "*Нє въ матєрій жалю й плача алє в матєрій оутѣхи и радости*" (Каз., 6), до того ж варто зауважити, що Мелетій Смотрицький до кожної цитати подає покликання.

У творі простежуються широкі синонімічні ряди-протиставлення, зокрема "*дни вєсєлыє, дни зацныє, дни вєликой радости обєрнулис в смуток и вєликиє жалости*." (Каз., 3), які можна накласти на антитетичну модель православ'я – унія.

Виокремлення й диференціація Мелетієм Смотрицьким у тексті двох епістемологічних категорій добра і зла, на нашу думку, можна спроектувати й співвіднести з іншою парою антитетичних понять, а саме православ'я як втілення добра, й унії як його протилежності. У подальших наших дослідженнях, здійснених на основі текстів автора після 1627 р., ми засвідчуємо бачення Мелетієм Смотрицьким унії й православ'я, а також асоціативних рядів, співвіднесених зі сприйняттям унії.

Отже, **"**Казаньє на чєсний погрєб…"– твір, який репрезентує Мелетія Смотрицького як прихильника православної віри та противника уніатів. Перехід до уніатів, на нашу

думку, можна пояснити кількома причинами: 1) усвідомлення недосконалості православної віри; 2) неприйняття Мелетія Смотрицького православними після повернення зі Сходу. За допомогою різних художніх засобів, що передають оцінність, автор наголошує на правильності православної віри. Ця позиція автора, як і жанр казання, зумовили оцінку Леонтія Карповича як представника православ'я.

У використанні Мелетієм Смотрицьким антитез вбачаємо барокові протиставлення життя і смерті, православ'я і унії, розуміння та протиставлення ним епістемологічних категорій добра і зла.

Оцінність виявляється у використанні Мелетієм Смотрицьким порівнянь, епітетів, метафор, широких синонімічних рядів, антитез.

Використання Мелетієм Смотрицьким цитат зі Святого Письма з покликаннями, звертання до Господа, що підтверджують його позицію як оборонця православної віри.

В подальшому дослідженні на основі "Казанья на чєсний погрєб…" та пізніших текстів, написаних Мелетієм Смотрицьким після 1620 р., ми зробимо висновок про зміну мовленнєвої поведінки Мелетія Смотрицького після переходу до уніатів.

1. *Грушевський М.С.* Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – К.: Либідь, 1995. – Т.V. Кн. 2. – С. 280 – 294. 2. *Кралюк П.М.* Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2007. – 208 с. 3. *Маслов С.Н.* Казанье Мелетія Смотрицького на чесний погреб о. Леонтія Карповича // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1908. – Кн. XX. – Вып. 3. – Розділ III. – С. 101 – 119.

Список умовних скорочень назв джерел

Каз. – Смотрицький Мелетій. Казаньє на чєсний погрєб… – Вільно, 1620. – 28 с.

Мініахметова Е.Х., ст. викл.,
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються способи використання антонімічних груп фразеологізмів у літературній турецькій мові. Дана стаття присвячена проблемі розробки лексикографічних принципів антонімії фразеологізмів турецької мови. Метою даної роботи є поглиблення знань по фразеології як розділу науки про мову, визначення синтаксичної ролі антонімічних фразеологізмів, а також використання антонімічних фразеологізмів у мові з метою її збагачення.

Ключові слова: *турецька мова, фразеологізм, антонімічна група, антонімічні фразеологізми.*

В статье рассматриваются способы употребления антонимических групп фразеологизмов в литературном турецком языке. Данная статья посвящена проблеме разработки лексикографических принципов фразеологической антонимии турецкого языка. Целью данной работы являются углубление знаний по фразеологии как разделе науки о языке, определение синтаксической роли антонимических фразеологизмов, а также употребление антонимических фразеологизмов в речи с целью её обогащения.

Ключевые слова: *турецкий язык, фразеологизм, антонимическая группа, фразеологические антонимы.*

The article considers the ways of use of antonymous groups of phraseologisms in literary Turkish language. This article is dedicated to the issue of working out lexicographical principles of phraseological antonyms in Turkish language. The aim of the work is to deepen the knowledge of phraseology as a part of science of language, to define the syntactical role of antonymous phraseologisms and also to use antonymous phraseologisms in the speech for its enrichment.

Key words: *Turkish language, phraseologism, antonymous group, phraseological antonyms.*

Знайомство з фразеологією дозволяє глибше зрозуміти історію народу, його ставлення до людських достоїнств і недоліків, специфіку світогляду. Фразеологізми здебільшого не лише позначають певне явище дійсності, але й характеризують його, дають йому певну оцінку.

Актуальність дослідження полягає в невивченості проблеми антонімії фразеологізмів турецької мови; у недостатній розробленості семантичної бази, на основі якої складаються антонімічні зв'язки фразеологічних одиниць; у необхідності підготовки словника антонімів фразеологізмів турецької мови.

Метою даного дослідження є вивчення антонімічних відношень у фразеологізмах турецької мови на матеріалі словників фразеологізмів, а також розробка принципів складання словника антонімів фразеологізмів турецької мови.

Досягнення поставленої мети визначило ряд завдань: - вивчити принципи й розробити критерії класифікації антонімів фразеологізмів; - систематизувати антонімічні групи фразеологізмів; - проаналізувати й узагальнити досвід вивчення антонімії фразеологізму, який був накопичений лінгвістичною наукою.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці сучасної турецької мови.

У роботі використовуються такі методи: метод словникових тлумачень; описовий метод; метод компонентного аналізу значення одиниць фразеологізмів, що застосовується при дослідженні структури значення фразеологізму; метод семантичного тлумачення.

Джерелами фактичного матеріалу дослідження є словники ("Турецький словник з прикладами" в 4 томах [Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2000], "Словник прислів'їв і фразеологізмів" у 2 томах за редакцією Омера Асима Аксоя [Alsoy Ömer 1988], "Великий турецько-російський словник" [Турецко-русский словарь 1977], "Словник турецьких фразеологізмів" за редакцією Юсуфа Зія Бахадинли [Bahadınlı Yusuf Ziya 1970]) і літературні тексти. Теоретичними основами дослідження послужили роботи вчених у галузі фразеології (роботи В.В. Виноградова, А.М. Бушуй, А.І. Алехиной, Н.Ф. Алефіренко, Я. Барана, О.С. Ахманової).

Антонімія в галузі фразеології вимагає розгляду історії проблеми, поняття антонімії фразеологізму, різних типологій фразеологічних антонімів. Вивчення робіт по антонімії Е.Р. Мардієвой, Р.М. Закирової, Л.А. Введенської допомогли виявити деяку класифікацію антонімічних фразеологізмів.

Фразеологічними антонімами називаються протилежні за значенням фразеологізми, співвідносні за основною семантичною ознакою. Співвідносність антонімічних фразеологізмів спостерігається у сфері всіляких ознак, вказуючих на відношення до кого-небудь, чому-небудь; оцінку дій, поведінку; інтенсивність дії, положення в просторі. Відмітними ознаками фразеологізмів-антонімів є протилежне лексичне значення, неповна тотожність компонентів складу й однакова структурна організація.

Антонімічні стосунки у фразеології розвинені менше, ніж синонімічні. Антонімія дієслівних фразеологізмів часто підтримується антонімічними зв'язками їх лексичних синонімів:

1) дієслів:

Yıldızı parlamak – досл. *загорітися про зірку – запалати (про славу).*

Ali Beyin, kitap yazdıktan sonra yıldızı parladı. – Після того, як пан Алі написав книгу, запалала його слава.

Yıldızı sönmek – досл. *погаснути про зірку – згаснути (про славу).*

Adamın milletvekilliği bitti, yıldızı söndü. – Депутатство цього чоловіка завершилося, його слава згасла.

Aklı başına gelmek – *досл.* пригодити (про розум) в голову – приходити в себе, отямитися.

Aklı başından gitmek – *досл.* йти з голови (про розум) – втрачати свідомість.

Ağzını açmak – *досл.* відкрити рот – заговорити (після мовчання); сказати, відповісти, виговоритися; пройтися за чиєюсь адресою; робити догану, лаяти; дуже здивуватися.

Bir daha ağzını açmaya cesaret edememişti. – Більше він не посмів заговорити. .

Müdür bey, işe geç gelenlere ağzını açınca herkes yerin dibine girdi. – Як тільки пан директор пройшовся за адресою тих, хто запізнився на роботу, всі не знали куди подітися.

Dondurmanın testereyle bile kesilmediğini görünce ağzını açıp etrafı seyre daldı. – Коли він побачив, що морозиво не ріжеться навіть пилкою, він, роззявивши рота від здивування, почав дивитися по сторонах.

Ağzını kapamak (ağzına kilit vurmak) – *досл.* закрити рот – змусити мовчати кого-небудь, заткнути (затиснути) рот кому-небудь.

Söze başlamak – *досл.* розпочати слово – розпочати розмову.

Söze son vermek – *досл.* закінчити слово – закінчити виступ, розмову.

İçin için ağlamak – *досл.* плакати потайки – засмучуватися; тихенько плакати від розпочу; всі очі проплакала (непомітно для оточуючих).

İçin için gülmek – *досл.* сміятися непомітно – сміятися в душі; сміятися про себе; внутрішньо радіти; на душі свято у кого-небудь.

2) інших компонентів:

Minder çürütmek – *досл.* згноїти подушку – роками займатися справою, яка вимагає, щоб виконавець сидів за письмовим столом; протирати штани; байдикувати; сидіти, склавши руки.

Dirsek çürütmek – *досл.* протирати лікоть – роками вперто опановувати знання; гризти граніт науки.

Küçük görmek – *досл.* бачити маленьким – недооцінювати; принижувати; нехтувати.

Büyük görmek – *досл.* бачити великим – розхвалювати понад міру, звеличувати, вихваляти, підносити до небес.

İyiye çekmek – *досл.* тягнути до хорошого – тлумачити що-небудь у хорошому сенсі; вважати хорошою прикметою.

Kötüye çekmek – *досл.* тягнути до поганого – перекручувати; спотворювати; тлумачити перекручено; витлумачити погано (у поганому сенсі) (слова і под.).

Tatsızlık çıkarmak – *досл.* викликати несмак – дати привід для сварки; нажити неприємність; наскочити на неприємність.

Tadını çıkarmak – *досл.* витягувати смак чого-небудь – отримувати задоволення; насолоджуватися вдосталь; чудово проводити час.

Alttan almak – *досл.* взяти знизу – вести себе скромно; триматися скромно; розмовляти тихо.

Üstten almak – *досл.* брати зверху – говорити з гонором; судити про щось звисока.

3) неантонімічних дієслів:

Yüz vermek – *досл.* давати обличчя – пестити, добре зустрічати; прихильно ставитися; потурати всім бажанням.

Yüz verirsen *astarını da ister. – Даси йому палець – відкусить руку.*

Arkadaşlarının birine biraz fazla ***yüz verecek*** *olsam hüngür hüngür ağlardı. – Варто було мені приголубити одного з її друзів, вона починала гірко ридати.*

Yüz çevirmek (döndürmek) – *досл.* відвернути (повернути) обличчя – перестати спілкуватися, порвати стосунки з ким-небудь; залишити, покинути кого-небудь; відвернутися від кого-небудь.

Okul arkadaşları da ondan bezmiş, ***yüz çevirmişlerdi****. – Шкільні товариші теж розчарувалися в ньому і порвали стосунки з ним.*

Yola yatmak – *досл.* лягти на дорогу – виправитися; порозумнішати; стати на шлях істинний.

Yoldan çıkmak – *досл.* зійти з дороги – збитися з дороги; піти по поганому шляху; стати на поганий шлях; по руках піти (ходити); йти на панель (про жінку); стати на неправильний, помилковий шлях у поведінці, у житті; стати поганою людиною; справи пішли на перекіс у кого-небудь.

Ali'nin oğlu ***yoldan çıkmış****, ne okur, ne çalışır. – Син Алі збився з дороги, і не працює, і не вчиться.*

İnsan bu yaşta ***yoldan çıktı*** *mı, yola gelemez. – Якщо людина в цьому віці збивається зі шляху, то він вже не виправиться.*

Kocası öldükten sonra kadın ***yoldan çıkmış****. – Після смерті чоловіка жінка пішла по руках.*

Herkes yönetimde söz sahibi olmaya kalkışınca işler ***yolundan çıktı****. – Коли кожен спробував бути головним у керівництві, справи пішли на перекіс.*

Adı dillere destan olmak – *досл.* стати легендою про ім'я – прославитися, бути на язику.

Onların aşkları ***dillere destan oldu.*** *– Їх любов була у всіх на язику.*

Adı kötüye çıkmak – *досл.* стати поганим (про ім'я) – отримати погану славу, прославитися (в поганому сенсі), заплямувати свою репутацію.

Aslında o iyi bir kadındır, fakat bir kez adı ***kötüye çıktı.*** *– По суті вона хороша жінка, але одного дня її ім'я набуло поганої слави.*

Uykusu kaçmak – *досл.* втікати (про сон) – не змогти заснути; позбутися сну; втратити сон; сну ні в одному оці немає; засмучуватися, журитися з приводу чого-небудь.

Yine ***uykum kaçtı****. – Я знову не міг заснути.*

Birikmiş borçlarımı düşündükçe ***uykum kaçıyordu.*** *– Коли я думав про накопичені борги, в мене зникав сон.*

Uykuya dalmak – *досл.* поринути в сон – заснути; зануритися в сон; перестати цікавитися тим, що відбувається навколо.

Bir akşam ***uykuya dalmışım*** *erken. – Одного вечора я рано поринув у сон.*

Evleneceğini dedene söylemeye gerek yok, o çoktandır ***uykuya dalmıştır****. – Немає необхідності говорити твоєму дідусеві, що ти збираєшся одружитися, він давно перестав цікавитися тим, що відбувається навколо.*

Dolaba gelmek (girmek) – *досл.* зайти в шафу – бути обдуреним; піддатися обману; бути введеним в оману; потрапити в халепу; попастися на вудочку.

Dolaba sokmak – *досл.* заштовхнути в шафу – спритно обдурити, обдурити, звабити, обдурювати, вводити в оману; замилювати очі; пудрити мізки; навколо пальця обвести.

4) заперечної частки -ma/-me:

Adam olmak – *досл.* бути людиною – стати корисною людиною для оточуючих.

Adam olmamak – *досл.* не бути людиною – не бути корисною та вихованою людиною.

Yakasını bırakmak – *досл.* залишити чийсь комір – залишити в спокої, не наполягати.

Yakasını bırakmamak – *досл.* не залишати чийсь комір – приставати з чим-небудь до кого-небудь (напр. з проханнями, побажаннями), не залишати в спокої, наполягати на чому-небудь; постійно бути поруч.

Ağız dil vermek – *досл.* давати рот, язик – могти розмовляти.

Ağız dil vermemek – *досл.* не давати рот, язик – не могти говорити (від слабкості, через хворобу).

Para etmek – *досл.* коштувати грошей – мати ціну.

Para etmemek – *досл.* не коштувати грошей – не коштувати; не мати ціни; бути марним; нікуди не годиться; не могти продати (реалізувати) за своєю ціною.

İş tutmak – *досл.* тримати роботу – працювати; виконувати роботу; займатися чим-небудь; про когось, хто при справі.

İş tutmamak – *досл.* не тримати роботу – не працювати, не виконувати роботу, не займатися чим-небудь.

5) Антонімічна фразеологія виражається також за допомогою застосування абсолютно не пов'язаних між собою слів і компонентів: **фразеологічних одиниць, які не містять спільних компонентів, але є антонімами:**

Devede kulak (kıl) – *досл.* у верблюда вухо (шерсть) – незначна частина (частка) чого-небудь; нікчемний (про кількість чого-небудь); крапля в морі; кіт наплакав.

Aslan payı – *досл.* левова частка – найбільша частка, незаслужено отримана найсильнішим при розподілі; найбільша частка при розподілі (напр. прибутку).

Karga nane yemeden – *досл.* поки ворона не з'їла м'яту – ні світ ні зоря; рано-вранці.

Geyikler kırkımında – *досл.* коли стрижуть оленів – коли рак на горі свисне; дуже пізно.

Mürekkep yalamış – *досл.* лизав чорнило – грамотний, начитаний.

Meşe odunu – *досл.* дубові дрова – дурень, тупиця.

Mal bulmuş Mağribiye dönmek – *досл.* перетворитися на мавра, який знайшов товар – бути надзвичайно радісним; відчувати велике задоволення.

Pabucuna kum dolmak – *досл.* заповнитися піском (про черевики) –турбуватися у зв'язку з ситуацією, що виникла; як у воду опущений; дуже сильно хвилюватися.

Bin bir – *досл.* тисяча один – величезна кількість; незліченна безліч; дуже багато; тьма-тьмуща.

Beş on – *досл.* п'ять-десять – дуже мало; небагато; декілька; один-два й усе; на пальцях перелічити можна.

Cıva gibi – *досл.* як ртуть – непосида, єгоза; активний, рухливий, енергійний, моторний; верткий, метушливий; як дзига.

Nane molla – *досл.* м'ятний кадій – млявий; кволий; ледь-ледь душа в тілі; як сонна муха; слабак, невинозливий; чахлий; дохляк.

Dili bağlı – *досл.* його мова прив'язана – безмовний; мовчазний, язик на прив'язі; мова проковтнув.

Lâf ebesi – *досл.* повитуха слова – балакучий; пустомеля; балакун; базіка; спритний; дотепник.

У антонімічні відношення вступають лише слова, співвідносні з будь-якою ознакою – якісною, кількісною, тимчасовою, просторовою й належать до однієї й тієї ж категорії об'єктивної дійсності як взаємовиключні поняття.

Розвиток антонімічних відносин у турецькій фразеології відображає наше сприйняття дійсності в усій її суперечливій складності й взаємозумовленості. Тому контрастні дієслівні фразеологізми позначають поняття, які не тільки протиставлені один одному, але й тісно пов'язані між собою.

Крім того, антонімія фразеологізмів може ґрунтуватися на їх багатозначності. Наприклад, фразеологізм "el uzatmak" залежно від контексту може мати зовсім протилежні значення:

El uzatmak:

1) *досл.* протягувати руку – зазіхати на чуже майно.

*Ne var ki niye bizim lokmamıza **el uzattılar**? – Чого це вони зазіхають на наше майно (на наш ласий шматочок)?*

2) *досл.* протягивать руку – допомагати кому-небудь, протягувати руку допомоги.

*Kızılay, yoksullara **elini uzatan** bir kuruluştur. – Товариство червоного хреста і півмісяця – це організація, яка допомагає бідним.*

На цих прикладах бачимо, що один і той же фразеологізм в одному випадку має значення "посягання на чуже майно", а в іншому навпаки – "надання матеріальної допомоги".

Антоніми знаходяться на крайніх точках фразеологічної парадигми, але між ними в мові можуть бути фразеологізми, що відображають вказану ознаку в різній мірі, тобто

її спадання чи зростання. У даний ряд можуть входити як дієслівні фразеологізми, так і інші типи фразеологізмів. Наприклад:

Paha biçilmez – *досл.* неможливо призначити ціну – безцінний, неоціненний, що не має ціни; дуже дорого, не купиш; недоступний за ціною.

Hayatım pahasına – *досл.* ціною у власне життя – дуже дорогий, дуже дорого.

Yanına salavatla varılmaz – *досл.* до нього з молитвами не добратися – дуже дорогий, недоступний.

Ateş pahası – *досл.* ціна вогню – дуже дорогий, ціна кусається.

Bini bir paraya – *досл.* тисячу за гріш – у великій кількості й дуже дешево, дуже багато й майже безкоштовно.

Yok pahasına – *досл. за ціною немає* – за безцінь, даром, задарма.

Sudan ucuz – *досл.* дешевше за воду – дуже дешевий, гроша ламаного не вартий.

Ölü fiyatına – *досл.* за ціною покійника – дуже дешево, задарма, за безцінь, даром.

Metelik etmez – *досл.* не варто старовинної монети в 10 пар – нікуди не годиться; нічого не варто; гроша ламаного не варто; гріш ціна.

Явище антонімії привертає до себе все більш пильну увагу дослідників на кожному новому етапі розвитку мовознавства й вимагає щоразу перегляду й додаткової розробки. Цікавість до цього мовного явища в наші дні пояснюється зростаючим прагненням наблизитися до виявлення складних і різноманітних зв'язків і відношень, у яких перебувають слова мови. Таким чином, антонімія є системним явищем мови, завдяки якому турецькі письменники й публіцисти висловлюють свої почуття, емоції, надають своїй промові образності й каламбурного звучання, а також відображають різні сторони дійсності.

Результати виконаної роботи можуть бути використані в лексикографічній практиці, а також при розробці лекцій та практичних занять із лексикології взагалі й фразеології зокрема. Фразеологічна антонімія може бути досліджена з семантичної точки зору компонентів, що визначить національно-культурний компонент фразеологічних антонімів.

1. *Алефиренко Н.Ф.* Фразеология в системе современного русского языка. – Волгоград, 1993. 2. *Алехина А.И.* Фразеологическая антонимия и структурные типы фразеологических антонимов в современном английском языке // Проблемы устности и вариантности фразеологических единиц. – Тула, 1968. 3. *Ахманова О.С.* Очерки по общей и русской фразеологии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 296 с. 4. *Баран Я. А.* Основні питання загальної та німецької фразеології. – Львів: Вища школа, 1980. – 156 с. 5. *Бушуй А.М.* Лексикографическое описание фразеологии. – Самарканд: СамГУ, 1982. – 114 с. 6. *Введенская Л.А.* О взаимодействии антонимии и синонимии // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка.- Ростов-на-Дону, 1968.-С. 68-74. 7. *Виноградова В.В.* Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Егоже. Избр. труды: Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – С. 140–161. 8. *Жуков В.П.* Русская фразеология. – Москва, 1996. 9. *Закирова Р.М.* Антонимы в татарском языке :Лексико-грамматические, семантические и стилистические особенности употребления. Казань, 2001. – 193 с. 10. *Мардиева Эльмира Радмировна*. Принципы составления словаря фразеологических антонимов русского языка: Дис. канд. филол. наук: 10.02.01: Уфа, 2003 319 с. РГБ ОД, 61:04-10/410. 11. *Турецко-русский словарь* = Büyük Türkçe-Rusça sözlük : [48 000 kelime / A.N. Baskakov, N.P. Golubeva, A.A. Kamileva, K.M. Lyubimov, F.A. Salimzyanova,

R.R. Yusipova; denetleyenler E.M-E. Mustafayev, L.N. Starostov]. – Москва : Русский язык, 1977. – 950c. – ISBN 975-7262-02-1. 12. *Aksoy Ömer Asım*. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2, Deyimler Sözlüğü. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988. – 1205s. – ISBN 975-10-0128-5. 13. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*: [dört cilt / yazma komisyonu üyeleri A. Fidan, N. Kardaş, S. Önen, S. Gökdemir, H. Erkıran, H. Koç, N. Başbuğ]. – İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000. – 3337s. 14. *Türkçe Sözlük* : [iki cilt / hazırlayanlar İ. Parlatır, N. Gözaydın, H. Zülfikar, B-T. Aksu, S. Türkmen, B. Yılmaz]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi, 1998. – 2523s. 15. *Yusuf Ziya Bahadınlı*. Türkçe Deyimler Sözlüğü. – İstanbul: HÜR Yayınevi, 1970. – 112s. – (Milli Eğitim Bakanlığınca okullara tavsiye edilmiştir).

Михайлова Є.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРЕЦЬКОГО СЛОВА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЙОГО ЧАСТИНОМОВНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ

У статті розглядаються морфологічні характеристики, характерні риси, будова слова, також визначаються його ознаки. Описується морфологічна будова турецького слова, його характерні особливості, флективні та деривaційні афікси. Також розглядається частиномовна класифікація сучасної турецької мови.

Ключові слова: *слово, частина мови, афікс, корень.*

В статье рассматриваются морфологические характеристики, черты, структура слова, а так же определяются его признаки. Описывается морфологическая структура турецкого слова, его характерные черты, флекционные и деревационные аффиксы. Так же рассматривается частиречевая классификация современного турецкого языка.

Ключевые слова: *слово, часть речи, аффикс, корень.*

The article is devoted to the morphological features, structure of the word. Morphological features of the Turkish words, its features, flexional and derivation affixes are viewed. The word classes of the modern Turkish language are viewed.

Key words: *word, word classes, affix, root.*

Визначення слова є однією з найважливіших проблем сучасного мовознавства. Мовознавці визнають слово основною одиницею мови. Слово, найважливіша структурно-семантична одиниця мови, службова для найменування предметів, процесів, властивостей. Проте визначення слова й надалі залишається актуальною проблемою, адже виникають питання за якими характеристиками визначається слово.

Метою цієї статті є визначення морфологічних характеристик турецького слова, його будови. Оскільки турецька мова – це аглютинативна мова, власне турецькі слова мають певну, чітко визначену будову й відповідно до цієї будови можна визначити їх частиномовну приналежність.

Найважливішими ознаками слова є: внутрішня впорядкованість звуків (складових слова); наголос; лексичне значення; можливість поділу на менші мовні одиниці, морфеми; поєднання з іншими словами в реченні за допомогою змістового й граматичного зв'язку; наявність у реченні граматичних форм і синтаксичних функцій.

Турецька мова має дуже різноманітну морфологічну будову. Семантичне значення слова може змінюватись у залежності від афіксів. Єдиним типом афіксів у турецькій мові є суфікси, тому під час морфологічного аналізу слова потрібно віднімати афікси з кінця слова, і таким чином рухатись до кореня. Цей метод може бути названим аналіз справа на ліво. Наприклад, слово «kalemlerim», перший афікс «-im» є присвійним афіксом, за ним іде «-ler» афікс множини, а вже далі сам корінь слова «kalem» [Eryiğit 2004, 2]. Більшість слів турецької мови, які складаються більш ніж з одного складу є складними словами. Процес словоутворення може бути постійним. Основним типом словотворення є суфіксальний, коли до кореня слова додаються афікси.

Баскаков О.М. виділяє в турецькому слові наступні структурні елементи:

1. корінь слова, який у тюркських мовах може бути самостійною лексемою та може мати лексичне значення та граматичну форму;

2. перша основа, яка складається з кореня та словотворчого афікса, що визначає лексичне значення;

3. друга основа, яка складається з кореня або першої основи та функціонально-граматичних афіксів;

4. афікси словозміни, які вказують на відношення даного слова до інших слів у складі словосполучення та речення [Баскаков 1957, 65].

Афікси турецької мови мають безліч варіантів, через закон гармонії голосних та приголосних. Хоча в загальному всі афікси турецької мови можна класифікувати наступним чином:

№	клас	тип
1	іменні дієслівні суфікси	флективні
2	деривaційні суфікси	деривaційні
3	номінативні суфікси	флективні
4	дієслівні суфікси часу та особи	флективні
5	дієслівні суфікси	флективні

Термін частиномовна класифікація вперше був запропонований на початку XX ст. структуралістами. Існує дві найбільш актуальні проблеми частиновомної класифікації:

частину мови деяких слів важко визначити, через можливість цих слів відноситись до різних категорій,

деякі класи слів мають різну кількісну характеристику (так є мови, у яких є безліч іменників та дієслів, а займенники та сполучники майже відсутні) [Haspelmath 2001, 16539].

Рішенням цих проблем є поділ частин мов на самостійні (іменник, дієслово, прикметник та прислівник) та службові (всі інші). Проте в прибічників структуралізму на початку XX ст. виникає потреба в більш чіткому та загальному опису кожної частини мови для окремо взятої мови, оскільки загальномовиний розподіл не був прийнятним для конкретної мови. Так, було вирішено надати перевагу в цій класифікації морфологічним та синтаксичним критеріям. Але деякі науковці, нехтуючи синтаксичним критерієм,

за морфологічними ознаками виділяли лише дієслово та іменник, об'єднуючи в одну групу іменник та прикметник.

Рішення цієї проблеми – це частиномовна класифікація для кожної окремо взятої мови, але за загальноприйнятими критеріями [Wierzbicka 2000, 285-317]

Так, іменником називаються слова, які позначають предмет або особу, дієсловом – слова на позначення дії або процесу, прикметником – слова, що позначають ознаку.

У різних граматиках мов світу частини мови виокремлювалися згідно з критеріями найбільш загальної понятійної ознаки (логічний принцип), загального категорійного значення (логіко-семантичний принцип), спільності формотворення та словозміни (формально-граматичний принцип), відповідності категоріям думки (психологічний принцип), значимості слова в складі речення (синтаксичний принцип), поєднання категорійної семантики з морфологічними та синтаксичними ознаками слів (лексико-граматичний принцип), функціональної природи в мові (функціональний принцип). Для кожного типу мов спрацьовує той чи інший принцип частиномовного поділу; наприклад, для кореневих й аналітичних мов домінантним узагалі є синтаксичний принцип, тобто синтаксична позиція слова в реченні.

Проте турецькі науковці виділяють наступні критерії, за якими відбувається частиномовна класифікація:

1. значення, досліджуючи частиномовну класифікацію турецької мови, зазвичай дослідники звертають увагу на семантичне значення слова. Самім Сінаноглу, керуючись цим критерієм, виділяє такі класи: слова, які позначають предмети та слова, що їх не позначають [Sinanoğlu 1959, 200-201].

2. форма, цей критерій враховує всі додані афікси, граматичні зв'язки з іншими словами. На думку таких вчених як Озан Башкан, Андре Мартінет, значення є змінним поняттям, а форма – більш сталим та точним [Başkan 2003, 100-101].

3. функція, сьогодні науковці визначають частини мови відповідно до функцій, які слово виконує в реченні.

4. позиція, класична морфологія визначає частини мови відповідно до місця, яке це слово займає в реченні.

О.М. Баскаков вважає, що потрібно встановити значення кожної основи слова, яка утворюється в процесі словоутворення, а також кожного афікса, що приєднується. У системі цих основ слова, які утворюються в процесі словотворення й мають матеріальне та категоріальне значення, формуються й частини мови [Баскаков 1957, 72]. У «Новій граматиці» Нуреттіна Коча частини мови виділяються відповідно до їх функцій у реченні, а також відповідно до місця, яке вони займають у структурі речення. Детально дослідивши структурні схеми речення, він прийшов до висновку, що кожній частині мови відповідає чітко визначене місце в реченні. Отже, Нуреттін Коч виділяє 8 частин мови: ім'я, займенник, прикметник, прислівник, післяіменник, вигук, дієслово [Koç 1992, 164].

У «Турецькій граматиці» Хайдара Едіскуна основна увага приділяється семантиці слова й відповідно до значення виділяються на наступні частини мови: 1) іменник, 2) прикметник, 3) займенник, 4) дієслово, 5) прислівник, 6) післяіменник, 7) сполучник, 8) вигук. На наступному етапі автор знову групує виділені частини мови в 3 більші класи: 1) іменні слова, 2) дієслово, 3) службові слова.

У граматичній теорії Мухарема Ергіна під час виділення частин мови особлива увага приділяється двом аспектам: 1) значенню; 2) виконуваній функції. На підставі цих критеріїв він виділив три групи: 1. ім'я 2. дієслово 3. службових слів. При цьому автор підкреслює, що перші 2 групи слів – це слова, що мають семантику, а третя група слів, наділена лише функціями. На наступному етапі М. Ергін пропонує подальше ділення, виділяючи в рамках імен наступні розряди: 1) іменники, 2) прикметники, 3) прислівник, 4) займенники [Ергін 2001, 206].

Джен Дені визначає наступні часини мови: зміювавані слова; імена та дієслова; та незмінювані слова; прикметники та прийменники [Deny 1941, 95].

Відомий російський тюрколог Кононов А.Н. відповідно до семантики та граматичних функцій виділяє наступні частини мови: 1. іменник, 2. прикметник, 3. числівні прикметники, 4. займенники, 5. дієслово, 6. прислівник, 7. післяіменники, 8. сполучник, 9. прийменик, 10. вигук, 11. слова, що імітуюь звуки [Кононов 1956, 69-70].

Тахсін Бангуоглу виділяє два основних класи турецьких слів: імена та дієслова [Banguoğlu 1995, 151]. Тахір Нежат Генджан відповідно до функцій у реченні визначає три групи слів: 1. основні слова: іменники та дієслова. 2. супутні слова: вказівні займенники. 3. післяіменники. Займенники через те, що вони займають місце іменника в реченні, окремо не виділяються. Вигук не виконує жодної функції в реченні, а лише передає емоції [Gencan 1979, 145].

Отже, відповідно до структури турецького слова можна визначити його частиномовну приналежність. Проводячи морфологічний аналіз слова, віднімаючи словотворчі афікси, визначається його частина мови, але якщо слово однокореневе та до нього не додаються словотворчі аффікси, за якими це можна чітко визначити, виникає проблема поділу на частини мови. У таких випадках використовується не тільки морфологічний аналіз, а й функціональний та граматичний принципи.

1. *Баскаков Н.А.*: Морфологическая стуртура слов и части речи в тюркских языках // Совет. востоковедение. – 1957. 2. *Кононов А.Н.*: Грамматика современного турецкого литературного языка.- М., 1956. 3. *Başkan Ö.*: Lengüistik Metodu. - Multilingual Yay. İstanbul, 2003. 4.*Banguoğlu T.*: Türkçenin Grameri, TDK Yay., - Ankara, 1995. 5.*Deny J.*: Türk dili grameri (Osmanlı lehçesi). Tercüme eden Ali Elöve. - Istanbul, 1941. 6. *Ediskun H.*: Türk dilbilgisi. - İstanbul, 1996. 7. *Ergin M.*: Universiteler için Türk dili. - İstanbul, 2001. 8.*Eryiğit G., Adalı E.*: An affix stripping mofphlogical analyzer for Turkish. - İnnsbruck, 2004. 9.*Gencan T.*: Dilbilgisi, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, TDK Yay., Ankara Üniv. Basımevi. - Ankara, 1979. 10. *Haspelmath M.*: Word Classes and Parts of Speech. - International Encyclopedia of the Social & Behavior Sciences, 2001. 11.*Koç N.*: Yeni dil bilgisi. - İstanbul, 1992. 12. *Sinanoğlu S.*: Kelimelerin Bölüklere Ayrılması. - Türk Dili, 1959. 13. *Wierzbicka A.*: Lexical prototypes as a universal basis for cross-linguistic identification of "parts of speech". - Berlin, 2000

Міщишина І.О., магістант,
Національна академія Служби безпеки України

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність». Теоретично обґрунтовано структуру й зміст комунікативної компетентності як складової комунікативної культури.

Ключові слова: *компетентність, комунікативна компетентність, комунікант, комунікативна культура.*

В статье проанализированы разные подходы к определению понятия «коммуникативная компетентность». Теоретически обоснованы структура и содержание коммуникативной компетентности как составляющей коммуникативной культуры.

Ключевые слова: *компетентность, коммуникативная компетентность, коммуникант, коммуникативная культура.*

In this article different approaches to defining the notion "communicative competence" were analysed. The structure and the content of communicative competence were theoretically substantiated as an element of communicative culture.

Key words: *competence, communicative competence, communicant, communicative culture.*

Бурхливий розвиток засобів масової комунікації, ускладнення людської діяльності, трансформаційні процеси мислення, новітні світоглядні парадигми – усі ці та інші чинники зумовлюють формування нового типу сучасного середовища – інформаційно-комунікативного. Значення слова та його комунікативні можливості вже не тільки традиційний об'єкт досліджень філологів, але й учених-психологів, криміналістів, юристів, політологів, педагогів, філософів тощо. Бути сучасним – означає бути комунікативно компетентним. Глобальні інформаційні процеси змінили підходи до розуміння самого процесу спілкування, який уже вийшов за межі традиційного розуміння обміну інформацією.

Комунікативна культура як основа загальної культури людини характеризується особистісною цінністю, формується в усіх видах діяльності та спілкування й, у свою чергу, об'єднує емоційну культуру, культуру мислення, культуру мовлення. Комунікативну культуру особистості визначають як сукупність умінь (лінгвістичних, соціокультурних, прагматичних), необхідних для реалізації процесу спілкування відповідно до конкретних цілей та умов комунікації.

На сьогодні особливості соціокультурної ситуації, посилення важливості значення не тільки вибору особистістю своїх поведінкових стратегій, але і її компетентності виводить формування комунікативної компетентності до числа пріоритетних. Різні підходи до визначення цього поняття й зумовлюють актуальність пропонованого дослідження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні поняття «комунікативна компетентність». Відповідно до мети поставлено *завдання:* проаналізувати різні підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність»; обґрунтувати структуру та зміст комунікативної компетентності як складової комунікативної культури.

Аналізуючи поняття «комунікативна компетентність», дослідники розглядали його по-різному, зокрема як: комунікативні знання (Л.Е. Орбан-Лембрик, Л.А. Петровська, А.П. Панфілова, О.Г. Коваленко), комунікативні здібності (Ю.М. Ємельянов, А.П. Панфілова, С.С. Макаренко, В.R. Nancy), комунікативні риси (Н.М. Мельникова, В.П. Черевко, Т.Д. Щербан, О.І. Гринчук, А.М. Сухов, А.О. Деркач) тощо.

Завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу поняття комунікативної компетенції ввійшло до наукового обігу в 1972 році. Його теорія спрямована на визначення того, що повинен знати мовець, щоб бути компетентним у спілкуванні. Важливим чинником у цій теорії є те, що необхідно зосереджуватися на комунікативних уміннях більше, ніж на знаннях граматичних структур [Hymes 1971].

Так, Л.Е. Орбан-Лембрик зауважує, що комунікативна компетентність – це поєднання різних видів знань, за допомогою яких людина має можливість орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, міжособистісних взаєминах, приймати правильні рішення та досягати поставлених цілей [Орбан-Лембрик 2003, 66].

Комунікативна компетентність – сукупність комунікативних знань для побудови комунікативної діяльності. Натомість В. R. Nancy трактує визначення комунікативної компетенції як комунікативні здібності, які варто набувати, тренувати, розвивати та вдосконалювати [Nancy 1985, 17].

Як своєрідний засіб, що дає можливість побудувати ефективну комунікативну діяльність у ситуаціях міжособистісної взаємодії, визначають комунікативну компетенцію Г.М. Андреєва та Я. Яноушек [Андреєва 1987].

За словами Ю.М. Ємельянова, комунікативна компетентність виступає здатністю людини орієнтуватися в ситуаціях спілкування за допомогою комунікативних знань [Ємельянов 1985, 73].

А.М. Сухов і А.О. Деркач розглядають комунікативну компетентність як можливість та вміння орієнтуватися в різних ситуаціях і безпомилкове та вільне володіння вербальними й невербальними засобами спілкування.

Компетентність як оцінну категорію ретельно досліджено в психолого-педагогічній літературі. Як стверджують дослідники, компетентність залежить від таких п’яти основних елементів:

- глибоке розуміння суті завдань і вирішуваних проблем;
- наявність досвіду в цій сфері;
- уміння обирати засоби й способи діяльності, адекватні конкретним обставинам місця й часу;
- почуття відповідальності за досягнуті результати;
- здатність учитися на помилках і вносити корективи в процес досягнення мети [Огарев 1995, 28].

У такому контексті розглядали компетентність І.Ф. Ісаєв, І.А. Зязюн, О.Є. Ломакін, В.В. Нестеров, І.П. Підласий, В.А. Сластьонін, В.М. Ягупов та інші вчені.

Так, В.А. Сластєнін, І.Ф. Ісаєв, І.А. Міщенко, Е.Н. Шиянов вважають, що «компетентність – якісно-своєрідне поєднання здібностей (якостей, ознак, параметрів), від яких

залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності» [Педагогіка 2000, 64].

Утім В.В. Ягупов вважає, що професійна компетентність становить одну з основних підвалин педагогічної культури, та виокремлює в ній «глибокі професійні знання, психолого-педагогічні навички та вміння, а також досконале володіння методикою викладання» [Ягупов 2003, 165].

Різні підходи до розуміння поняття «комунікативна компетентність» зумовлюють значну кількість визначень цього терміна. М. Халідей розглядав комунікативну компетенцію як функціональну основу використання мови, яка має відповідати певним функціям.

М. Фіноккіаро описує комунікативну компетенцію як здатність людини розуміти та відтворювати рідну мову не тільки правильно, а й відповідно до соціолінгвістичної ситуації реального життя.

Таким чином, можна стверджувати, що комунікативна компетенція є системним та складним утворенням. Як стверджує Р. Белл, у сучасній соціолінгвістиці комунікативну компетенцію трактують як своєрідну систему, до функцій якої входить балансування мовних форм, що спираються на мовну компетенцію комуніканта відповідно до соціальних функцій.

М. Кенел та М. Свейн запропонували таку структуру комунікативної компетенції, що складається з чотирьох компонентів:

- *дискурсивна компетенція* – вміння поєднувати окремі речення у зв'язне письмове чи усне повідомлення;
- *граматичну компетенцію* – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, зокрема словниковий запас, правила правопису й вимови, словотвору та побудови речень;
- *соціолінгвістична компетенція* – уміння своєчасно застосовувати й розуміти граматичні форми в різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);
- *стратегічна компетенція* – здатність використовувати вербальні та невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів» [Canal 1983, 10].

Натомість Л. Бахман і А. Палмер запропонували іншу модель комунікативної компетенції, складовими якої є:

- мовна компетенція
- стратегічна компетенція;
- психомоторні уміння;
- ілокутивна компетенція [Bachman and Palmer 1982, 149].

Свою модель комунікативної компетенції подає Н.І. Гез, зокрема:

- вербально-комунікативна компетенція;
- лінгвістична компетенція;
- вербально-когнітивна компетенція.

Як ми бачимо, всі наведені моделі комунікативної компетенції побудовані на засадах системного підходу, який наголошує на дослідженні комунікативної компетенції як системи, визначення її внутрішніх якостей, зв'язків і відношень. За допомогою такого підходу відбувається поділ на численні мікросистеми залежно від поставлених комунікативних завдань.

Комунікативна компетентність означає, що кожному висловлюванню притаманні свої правила, які підпорядковуються загальним правилам граматики, і засвоєння яких забезпечує спроможність використовувати мову в процесі комунікації. Суть комунікативної компетентності розкривається через прагматичний, дискурсивний та інформативний компоненти. До того ж, як зазначає І. Кухта, під прагматичним розуміють правила входження в контакт зі співрозмовником, здатність підтримувати його упродовж усього процесу спілкування та логічно завершити. Іншими словами, комунікативна прагматичність означає готовність передавати комунікативний зміст у конкретній ситуації спілкування [Кухта 2008].

Проаналізувавши та узагальнивши наведені вище визначення, можемо дати узагальнене визначення *компетентності*, яка становить:

- підґрунтя професійної діяльності;
- сукупність знань і вмінь людини;
- основу готовності людини до професійної діяльності.

Дослідники характеризують поняття «комунікативна компетентність» за різноманітними критеріями. Це дає розуміння того, що структурність цього явища відсутня, а складність – наявна. Як зазначає більшість учених, комунікативна компетентність – це стан, процес, результат тощо.

Кожен із зазначених напрямів можна вважати правомірним, оскільки вони відображають конкретний аспект комунікативної компетентності. Незважаючи на це, така складна система все ще залишається недостатньо дослідженою.

Не варто аналізувати комунікативну компетентність лише крізь призму знань, здібностей чи аналіз комунікативних характеристик, бо такий підхід видається дещо однобічним. З огляду на проаналізовані визначення можна стверджувати про доцільність використання цієї дефініції лише для визначення спрямованості особистості.

Проаналізувавши наявні визначення поняття «комунікативна компетентність», можемо зауважити, що воно не є остаточно визначеним і має динамічний характер. Це сукупність вмінь, знань, які дають можливість розвивати здібності, орієнтуватися в будь-яких ситуаціях, насамперед у комунікативних і зрештою формувати комунікативні характеристики. Отже, комунікативною компетентністю вважаємо, по-перше, сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, які забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу, орієнтування в різних ситуаціях спілкування; по-друге, систему внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови продуктивної комунікативної взаємодії, яка ґрунтується на психологічних, моральних засадах.

Звідси є очевидною й перспектива вивчення проблеми особливостей формування комунікативної компетентності залежно від ієрархічної побудови основних особистісних структурних компонентів.

1. *Белкин А.С.* Педагогические ситуации успеха / А.С.Белкин. – М.: ИП, 1993. – 158 с. 2. *Емельянов Ю.Н.* Активное социально-психологическое обучение. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с. 3. *Кухта І.В.* Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови // Гуманізм та освіта: міжнар. наук.-практ. конференція // conf.vstu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php. 4. *Леонтьев А.А.* Психология общения: Пособие для дополнительного образования. –

М.: Смысл, 1997. – 365 с. 5. *Педагогика*: учеб. пособие / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, И.А.Мищенко, Е.Н.Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 2000. – 512 с. 6. *Общение* и оптимизация совместной деятельности / Под ред. Г. М. Андреевой, Я. Яноушека. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 302 с. 7. *Огарев Е.И.* Компетентность образования: социальный аспект / Е.И.Огарев. – СПб. : РАОИОВ, 1995. – 85 с. 8. *Особистісний вибір*: психологія відчаю та надії / за ред. Т. М. Титаренко. – К.: Міленіум, 2005. – 336 с. 9. *Орбан-Лембрик Л.Е.* Соціальна психологія: Посібник – К.: Академвидав, 2003. – 448 с. 10. *Ягупов В.В.* Педагогіка / В.В.Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с. 11. *Bachman Lyle F.* and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Guarterli. – 1982. – Vol. 16. – September. – № 3. – P. 449-465. 12. *Canal M.* From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R. (eds.) Language and Communication. – London: Longman, 1983. – P. 2-27. 13. *Nancy B.-R.* Communication: Competencies and contexts. – N.Y.: Random House, 1985. – 385 p. 14. *Hymes D.H.* On communicative competence. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.

Монастирська О.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЖАРТУ В РІЗНИХ СФЕРАХ СУЧАСНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядається проблема функціонування мовленнєвого жанру жарту в таких сферах сучасного спілкування як побутовій, літературно-художній, науковій та діловій. Порушуються питання про ситуативну приналежність мовленнєвого жанру жарту; наводяться правила, дотримання яких передбачає успішну реалізацію мовленнєвого жанру жарту

Ключові слова: *мовленнєвий жанр, жарт, мовленнєвий жанр жарту, побутове спілкування, літературно-художнє спілкування, наукове спілкування, ділове спілкування, комунікативна ситуація, мовленнєвий акт.*

В статье рассматривается проблема функционирования речевого жанра шутка в таких сферах современного общения как бытовой, литературно-художественной, научной и деловой. Исследуется вопрос ситуативной принадлежности речевого жанра шутка; приводятся правила, соблюдение которых предполагает успешную реализацию речевого жанра шутка.

Ключевые слова: *речевой жанр, шутка, речевой жанр шутка, бытовое общение, литературно-художественное общение, научное общение, деловое общение, коммуникативная ситуация, речевой акт.*

The article observes the problem in the functioning of speech genre of joke in such areas of modern communication as household, literary and artistic, scientific and business. The

question of situational identity of the speech genre of joke is analyzed in the article; are rules with which compliance includes the successful implementation of the speech genre of joke.

Key words: *speech genre, joke, speech genre of joke, household communication, literary and artistic communication, scientific communication, business communication, communicative situation, speech act.*

Метою написання цієї статті є розкриття всього спектру реалізації мовленнєвого жанру жарту.

Об'єктом дослідження являються конкретні комунікативні ситуації, що проходять у формі жарту (на прикладі різноманітних сфер спілкування).

Предметом дослідження виступають наведені сфери сучасного спілкування (побутова, літературно-художня, наукова й ділова).

Опис окремого мовленнєвого жанру пропонує виявлення та опис його функціонування в різних сферах сучасного спілкування. Різноманітні види мовленнєвих жанрів виникають та існують у певних сферах спілкування в залежності від своїх конститутивних ознак та функціональних властивостей. М.М. Бахтін виділяє наступні сфери використання мови – наукову, ділову, ідеологічну, побутову, літературно-художню, кожна з яких, у свою чергу, може бути представлена як сфера поведінки тих чи інших стосовно стійких висловлювань [Бахтін 1979, 237].

Жарт у побутовому спілкуванні. Мовленнєвий жанр жарту (МЖЖ) – один із результатів творчої активності людини, формується, у першу чергу, у сфері побутового спілкування, яка різниться можливістю нестандартного підходу до мови й свободою експериментування. Функціонування МЖЖ у сфері побутового спілкування (ПС) являє собою сукупність двох взаємопов'язаних процесів: процесу виникнення МЖЖ (механізм його появи й можливості існування) й процесу сприйняття МЖЖ (характеру реагування на МЖЖ і ставлення до нього як до мовленнєвого витвору). Процес виникнення МЖЖ залежить від цілої низки факторів. Найбільш вагомим вважається питання про ситуативну приналежність МЖЖ, про можливість його виникнення в межах певної ситуації. У свідомості мовців та слухачів містяться попередні дані про набір ситуацій, що табуюють виникнення МЖЖ. Мовознавець Т.В. Шмельова пропонує виділити два види подібних ситуацій:

Ситуації, що за своїм характером однозначно не допускають появу МЖЖ: смерть, похорон, важка хвороба.

Ситуації, що не допускають появи МЖЖ у зв'язку з важливими обставинами, які є актуальними для одного з учасників комунікації (для іншого ці обставини можуть бути не настільки важливими, щоби мати вплив на МЖ) [Шмелева 1997, 95].

Процес сприйняття МЖЖ нероздільно пов'язаний з процесом його появи й відображає можливість виникнення різноманітних паралелей між уявленнями комунікантів щодо ситуативної приналежності МЖЖ. Це відображається у виникненні реактивних реплік на МЖЖ, що являє собою його оцінки в аспекті доцільності ситуативного й комунікативного контексту: «доцільний/недоцільний жарт», «відповідний/невідповідний жарт», «неочікуваний жарт», «жартувати недоречно». Крім цього, негативна реакція на недоречний жарт може проявлятися в демонстративній відсутності дії-відповіді.

Взагалі процес сприйняття МЖЖ досить складний, оскільки будь-яка дія-відповідь складається щонайменш з трьох стадій, коли йдеться про такий специфічний жанр, як

жарт: розуміння, оцінка, дія; складність процесу сприйняття зумовлює можливість виникнення неадекватних реакцій. Виявлення ситуацій комунікативного ризику для МЖЖ дозволяє сформулювати ряд основних правил (вимог), дотримання яких може слугувати успішній реалізації МЖЖ, передусім, у сфері побутового мовлення.

Слід відзначити, що ці правила до певної міри специфічні, оскільки спрямовані на свідоме й умотивоване використання МЖЖ.

Отже, з метою отримання адекватної реакції на продуктивність МЖЖ, буде бажаним для мовця дотримуватись наступних вимог, запропонованих мовознавцем Шмельовою:

Вимога доцільності МЖЖ – жарт повинен відповідати ситуації, у якій відбувається мовлення; його поява в невідповідних екстралінгвістичних контекстах відмічається характеристиками на кшталт: «недоречні жарти», «невідповідні жарти», «неправдоподібний жарт», «твій жарт недоречний», «зараз не час для жартів», «не місце для жартів».

Вимога етичної прийнятності (вибору належного об'єкта для МЖЖ) : існують загальноприйняті уявлення про те, з чого не можна жартувати, тому що недотримання вимоги веде за собою виникнення негативних оцінок на кшталт: «цим не жартують», «не потрібно так жартувати», «над цим не можна сміятися».

Вимога естетичної прийнятності : МЖЖ повинен відповідати певним естетичним вимогам учасників спілкування (адресата та аудиторії) – в протилежному випадку жарт може бути оцінений як «грубий», «примітивний».

Вимога оригінальності змісту МЖЖ (новизни, нетривіальності): недотримання цього правила викликає появу наступних епітетів: «банальний жарт», «застарілий жарт» і под.

Вимога тактовного відношення до співрозмовника (недоторканність меж його особистої сфери). Це правило, однак, часто не дотримується в тих випадках, коли в МЖЖ об'єктом є сам адресат, інтереси якого не співпадають з інтересами присутніх при комунікації аудиторії. Порушення правила призводить до оцінок на кшталт: «злий жарт», «жорстокий», «образливий», «стервозний», «грубий», «зухвалий», «нахабний» [Шмельова 1983, 44]. Наприклад:

...З горища ніхто не обзивався, тільки одна курка киркала на все горло, неначе її хто душив. Лаврін вискочив на драбину й заглянув на горище. Там стояла Мотря з куркою в руках.

– ЯКОГО ТИ НЕЧИСТОГО ПОЛОХАЄШ НАШИХ КУРЕЙ! – крикнув Лаврін, стоячи на щаблі.

– Хіба ти не бачиш? Свою курку впіймала на вашому сідалі.

– ХІБА Ж МИ ПРОСИЛИ ТВОЮ КУРКУ НА НАШЕ СІДАЛО? – гукнув Лаврін. – ЧИ ШАПКУ ПЕРЕД НЕЮ ЗДІЙМАЛИ, ЧИ ЩО?... [Нечуй-Левицький 1982, 124].

Для деяких ситуацій останнє правило можна вважати факультативним – його дотримання залежить від намірів та мотивів мовця, а також від того, наскільки виправдані в даній ситуації подібні, неприйнятні в нейтральному спілкуванні, мотиви. Таким чином, кодекс стандартних прагматичних правил мовленнєвої поведінки не може використовуватись у МЖЖ; однак існує ряд вимог, що використовуються саме в МЖЖ, а їх виконання цілком бажане з метою збереження оптимального напрямку комунікації.

Говорячи про прагматичні правила вживання МЖЖ, слід відзначити також, що сфера й тип спілкування визначають зміст і ступінь комунікативного регламентування.

Нестандартні екстремальні мовленнєві акти притаманні сфері побутового спілкування, де прагматична дозволеність має особливий характер (на відміну від стандартного, нейтрального мовленнєвого акту) [Вежбицька 1985, 39].

МЖЖ – один із нестандартних мовленнєвих жанрів, що містить у собі емоційний тонус, може опускати ряд обмежень – наприклад, вживання слів із заперечним значенням («йолоп», «балбес») можливе за наявності жартівливої нотки; недотримання стандартної комунікативної вимоги точності допускається при вживанні іронічних жартів зі зміщенням у бік генералізації. Наприклад:

...Мотря лазила по горищі та збирала по гніздах яйця. Сполохані сліпі кури кидались по горищі, падали в сіни на світ.

– Ой Боже мій! Це не Мотря, а БЕНДЕРСЬКА ЧУМА. Вона мене з світу зжене! – говорила Кайдашиха, – ще хату підпалить лампою. Покарав мене тобою Господь, та вже й не знаю за що!

– МАБУТЬ ЗА ВАШУ ДОБРІСТЬ, – обізвалася Мотря з горища... [Нечуй-Левицький 1982, 125].

М.М. Бахтін писав: «Новий вид спілкування завжди породжує і нові форми мовленнєвого існування: нові мовленнєві жанри, переосмислення ... старих форм ... наприклад, коли двоє вступають в близькі дружні стосунки, дистанція між ними зменшується, і тому форми мовленнєвого спілкування кардинально змінюються: ... з'являються чванливі висловлювання, які використовуються в пестливому значенні, виникає можливість взаємного висміювання...» [Бахтін 1990, 22].

Мовленнєві жанри, що формуються у сфері літературно-художнього спілкування (ЛХС), конструюються автором на основі переробки різноманітних первинних МЖ, які склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування (усного). Таким чином, значна частина мовленнєвих жанрів, що функціонують у сфері ЛХС, являє собою аналоги первинних МЖ, ніби отриманих із сфери побутового мовлення, що певним чином трансформуються у відповідності із задумом автора.

МЖЖ формується в подібний спосіб і в даному випадку виступає як органічний компонент художнього тексту, що є аналогом МЖ побутового спілкування.

У даному випадку мета автора складається з максимально достовірного й природнього відтворення реальної дійсності процесу побутового спілкування.

Сфери ділового й наукового спілкування мають по два види реалізації – усне та писемне мовлення. На відміну від побутового спілкування, що обмежене лише усним мовленням, а сфера ЛХС – писемним мовленням.

Письмові варіанти репрезентації ділового й наукового спілкування майже повністю виключають можливість свого виникнення в межах своєї реалізації МЖЖ, оскільки писемно-мовленнєві жанри ділового й наукового спілкування підкоряються меті немовленнєвої діяльності й повинні відповідати вимогам точності, повноти змісту, однозначності інтерпретації.

Усна сфера реалізації МЖЖ у діловому та науковому спілкуванні пропонує більшу свободу його використання.

Деякі жанри наукового спілкування пропонують довільну появу МЖЖ, напр., лекція. [Шмельова 1983, 45]. Комунікативною метою автора в даному випадку є прагнення його не лише передати певну кількість інформації, але й викласти її в якомога більш

доступному, зрозумілому та привабливому вигляді, надати своєму тексту додаткової естетичної цінності, а процесу комунікації – позитивної емоційної забарвленості.

Певні можливості використання МЖЖ у сфері ділового спілкування відкриваються в різноманітних нестандартних ситуаціях, коли необхідно швидко й кардинально змінити ситуацію (напр., зняти напругу).

Існує велика кількість ситуацій, коли поява МЖЖ просто недоречна, а також є чимало факторів, що обмежують його реалізацію строгими межами.

Та все ж таки МЖЖ доволі необхідне явище як у побутовому, так і в науковому, діловому та літературно-художньому спілкуванні, що допомагає «зняти напругу», «розвеселити», «покращити емоційний стан людини» та ін.

1. *Арутюнова Н.Д.* Жанры общения // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. М., 1992. – с.23. 2. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. /Сост. С.Г. Бочаров. – 2-е изд.- М.: Искусство, 1986. – 447с. 3. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2009. 4. *Біленко Т. І.* Слово у мовній грі та теорії мовленнєвих актів. // Вісник Харківського Націон. Університету ім. Каразіна. Філософ. проблеми науки та к-ри. – Харків, 2004. – с.16-20. 5. *Борев Ю.Б.* Комическое. М., 1970. 6. *ван Дейк Т.А.* Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. /Сост. В.В. Петрова; Под ред. В.И. Герасимова; Вступ. ст. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с. 27. 7. *Вежбицка А.* Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.XVI. М., 1985. 8. *Нечуй-Левицький І.* Кайдашева сім'я. К.: 1982. 9. *Сепир Э.* Язык. Введение в изучение речи. – М. – Л., Соцэкгиз, 1934. 10. *Шмелева Т.В.* Предложение и ситуация в синтаксической концепции Т.П.Ломтева//Филологические науки. 1983. №3. С.42-48 (а).

Наєнко Г.М., к. філол. н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ АДРЕСАЦІЇ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ІНОКЕНТІЯ ҐІЗЕЛЯ

У статті розглянуто метатекстові одиниці трактату Інокентія Гізеля «Мир з Богом чоловіку» (1669), зокрема засоби адресації.

Ключові слова: *історія української літературної мови, науковий текст, субтекст адресації, ментальний перформатив, Інокентій Гізель.*

В статье рассмотрены метатекстовые единицы трактата Инокентия Гизеля «Мир с Богом человеку» (1669), в частности средства адресации.

Ключевые слова: *история украинского литературного языка, научный текст, субтекст адресации, ментальный перформатив, Инокентий Гизель.*

The article describes ways of expressing individual metatextual elements a treatise of Inokentij Gizel "Peace with God to Man" 1669, namely the subtext of adressing.

Key words: *hystory of Ukrainian literary language, mental performative, scientific text, metatext, subtext of addressing, Inokentij Gizel.*

Сучасна лінгвістика тексту позначена «рішучим зміщенням дослідницьких інтересів від питань внутрішньотекстової організації до процесів тексто- і смислопобудови» [Чернявская 2006, 68]. Як вказує С. Єрмоленко, у лінгвостилістиці також «простежуємо тенденцію відходу від пошуків формальних ознак (вибір і комбінація мовних елементів) до встановлення психологічних, прагматичних засад, на яких формується специфіка стилю» [Єрмоленко 2005, 119].

Взаємодія глибинної (змістово-смислової) та поверхової (формально-мовної) сторони тексту проявляється в стилістичному узгодженні змісту й форми твору [Баженова, Котюрова 2006, 390]. У науково-екзистенційній парадигмі текст можна інтерпретувати, зауважує А. Загнітко, як «простір, де відбувається процес утворення семантичного каркасу…Процес формування значень і смислів постає як зумовлений мовленнєвим наміром прогресивний відбір функціональних і дійових потенцій вихідних елементів, їхня значущість універсальна. Його можна інтерпретувати і як процес індивідуалізації функцій, що визначені в системі мови, встановлені загалом або щодо певного класу й позначені формально» [Загнітко 2007, 15]. «Проблема смислу тексту – це проблема вияву цього смислу, віднайдення його в тлі тексту» [Загнітко 2007, 13].

У розбудові загальної теорії комунікації значимим є поняття ситуації як складової дискурсу; про різні спроби її структурування – див. [Селіванова 2008, 594]. Систему мовленнєвих засобів різних рівнів, обумовлених мовленнєвими цілями та шляхами їх досягнення в різних сферах, розглядають як функціональну семантико-стилістичну категорію (термін М.М. Кожиної); про це також [Селиванова 2002, 105]. В епістемічній ситуації як складовій наукового дискурсу розрізняють аспекти: онтологічний, методологічний, рефлективний та комунікативно-прагматичний [Баженова 2009].

Обравши за об'єкт дослідження смислову структуру наукових текстів середньоукраїнського періоду, простежимо за втіленням окремих компонентів субтекстів адресації в трактаті Інокентія Ґізеля «Мир з Богом человѣку» 1669 р. Наукова особистість І. Ґізеля останнім часом привертає увагу дослідників ранньомодерної філософії. Так, С. Йосипенко зауважує, що реконструкція ранньомодерної філософської спадщини церковних інтелектуалів мусить враховувати складні стосунки тогочасних філософії, науки та релігії: «Філософія цього періоду стоїть на роздоріжжі між релігією та наукою, оскільки філософія мислиться то в межах системи пізнання надприродного (теології), як елемент чи як конкурент релігії, або ж в подібній якості в межах системи пізнання природи» [Йосипенко 2008, 105-106]. Ідеали тогочасного академічного вчення продовжували впливати на інтелектуальний потенціал письменників, котрі творили вже поза стінами Києво-Могилянської академії: «архімандрит Києво-Печерської лаври І.Гізель опублікував «Мир з Богом чоловіку» – фундаментальну працю, присвячену проблемам суспільної моралі, через багато років після того, як перестав бути професором та ректором КМА, хоча в останній якості курсу етики не читав взагалі» [Йосипенко 2008, 95].

Засоби та форми адресації привертають увагу науковців, що працюють у різних пошукових парадигмах. Так, Н.Г. Озерова вивчає національну специфіку номінації адресата мовлення як функціонально-семантичну універсалію слов'янських мов [Озерова

1993]. І. Синиця – засоби діалогізації науково-гуманітарного тексту XIX ст. [Синиця 2006, 125], О. Зелінська – стилістичне навантаження звертань у барокових проповідях [Зелінська 2007].

Найважливішими функціями субтексту адресації О. Баженова визначає: маркування тематичного розгортання тексту за посередництва сигналів проспекції та ретроспекції, управління увагою адресата за рахунок фіксації логічних етапів розвитку наукової думки, акцентування найбільш значимих, з точки зору автора, смислових фрагментів, роз'яснення зв'язків між різноманітними частинами тексту й об'єднання елементів композиції в просторово-часовий континуум [Баженова 2001, 248].

У початковій частині трактату І. Ґізеля маркування базової термінології здійснюється наведенням короткого викладу дефініцій під заголовком *Увѣщанїѧ ПРЄДОСЛОВНАѦ*. Къ *ꙋдобнѣйшемꙋ Разꙋмѣнїю* всегѡ ꙋченїѧ сегѡ, *Подобаетъ предложити*, *прислꙋшающаѧ зде* нѣкаѧ, ѡснователнаѧ ꙋвѣщанїѧ: Что єстъ совѣсть? Волѧ? Блг҃(д)ть? Оправданїе? и Заслꙋга? (МБЧ, 1-4).

Дефініції як метатекст позначені апеляцією до внутрішньої форми тлумачених лексем, та можуть бути визначені як філологічні: описується мовне значення слова, імені або терміна, що співвідноситься з науковим концептом: *Совѣсть єст(ъ) свѣдѣнїе себе самагѡ.* Інший різновид дефініції – родо-видова: *Покаѧнїє єстъ Начало* В҆сѧкоѧ Проповѣди Хв҃ы: ѿтолѣ бо начать Іс҃ проповѣдати, и гл҃ати: Покайтесѧ приближибосѧ Цр(с҃)твїе Нб(с҃)ноє (МБЧ, 5).

Ґізель демонструє й звичну увагу до етимології окремих термінів, віддаючи данину філософії Логосу : *Sїмонїи Имѧ иматъ Начатокъ ѿ Сімона Волхва,* иже ѧкоже чтемъ въ Дѣанїихъ ст҃ыхъ Ап(с)лъ, Хотѣлъ себѣ кꙋпити Власт҆ Подаѧнїѧ Даровъ Дх҃а Ст҃аго (548). Не оминає він і проблеми розмежування простої та славенської мови: засобом популяризації слугують простомовні покрайні глоси : недꙋгꙋѧй *на єпилеѱїю* [*на кадꙋк*] (144) (про це також: [Наєнко 2008]) або нечисленні внутрішньорядкові переклади: Седмъ Грѣхѡвъ, Гордость, Лихоимствѡ, Нечистота, Чревоꙋгодїє, Зави(ст), Гнѣвъ, и Лѣност҆, *нарицаю(т)сѧ смр҃тными Началнѣйшими, или простѣ Головными* (МБЧ, 206).

Спеціально спрощені макродефініції, зведені до римованих чотирирядкових, набувають форми легко запам'ятовуваного вірша: Всѧ сїѧ предложеннаѧ Исповѣди свойства, *оудобнѣйшагѡ ради въ памѧти содержанїѧ,* могꙋтсѧ сокращеннѣ ѡписати в҆ стиха(х) сихъ://

Исповѣ(д) бꙋди Скора, Часта, Произво(л)на,
Нелицемѣрна: Тайна, Смире(н)на, Сле(з) полна.
Ѡбличающа, Проста, Ѩсна, Сты(д)на, Мꙋжна,
Всецѣла, Достовѣрна, Разсꙋ(д)на, Послꙋшна (17-18).

Водночас до адресації віднесемо згорнутий катехітичний (власне інформативний) діалог при описі окремих різновидів описуваних понять (напр., гріхів) у теоретичних частинах тексту: Ѿ Исповѣданїи.*Что єстъ* исповѣданїє: …*Каѧ сꙋть* свойства исповѣданіѧ? Свойств҆ Исповѣданїѧ исчитаетсѧ всѣ(х) Шест҆надесѧ(т)… (10-11).

Коло прецедентних текстів розширюється: крім Святого Письма, Ґізель покликається також на Лаврські видання, зокрема Требник Петра Могили та Печерський Патерик: ѡ *чесо(м) всем҆, в҆ Требницѣ Велико(м),* в҆ Уставѣ ѡ Тайнѣ ст҃го Покаѧнїѧ, *доволное Поꙋченїе є(ст)…(*494); Єгда ѡбѣща Помагати тѣмъ, [*ѧкоже Житїє єгѡ свѣдите(л)ствꙋетъ*] [на

полі – Патери(к): Пече(р)] (443). Особливу аргументуючу роль відіграють також вичленувані з прецедентних текстів афоризми: собываютсѧ словеса Гн҃ѧ: *Слѣпец аще слѣпца поведетъ, ѡба в҆ æмꙋ в҆падета* [на полі – Ма(ѳ): єі҃.] (443).

Заявивши методологічною засадою неупереджене ставлення до зовнішнього досвіду, зокрема практики католицької церкви, Ґізель покликається на іновірні джерела все ж у найзагальнішому вигляді, без точних паспортизацій та з нейтральною, що важливо, оцінкою: *В҆ Канѡнахъ же Римских* до Четвертаго точїю Степени, Лицам Покревным Черты Побо(ч)ноѧ, прїймати съ собою Супрꙋжество возбранѧетсѧ. Ѿ *чесомъ ꙋчатъ сице*: Аще бꙋдꙋтъ на Чертѣ Побочной двѣ Лица Равнѡ ѿстоѧщїи ѿ Корене общаго ѡбоимъ… (171). Він відзначає, що відмінності в інтерпретаціях позначені тільки способом номінування та мають неістотний характер: *и тако Развѣ по образꙋ именованїѧ, а не по самой вещи, Ра(з)нствꙋют* (172).

У цілому авторський метатекст трактату достатньо розгалужений, поділяється на декілька семантичних груп. Це ретроспективні маркери: показники зв'язності, покликання та нагадування про вищезазначене в основному тексті: Аще æковыѧ Вдовы пачеже юныѧ, *[по тоемꙋжде Ап(с)лꙋ якоже вы(ш)ше речесѧ:]* ꙋчатсѧ обходити домы..(393).

Інколи маркери проспекції та ретроспекції поєднуються: Но ѡ Дх҃овникꙋ *бꙋдетъ осѡбное Ученїе въ Части Третей Книги* сеѧ, и оуже нѣкїѧ ихъ слУчаи҃ *воспомѧнꙋшасѧ въ Части Первой*, ѡ Наложенїи довлетворенїѧ, и ѡ Ра(з)рѣшенїи, *инде* (385); також:…*по пре(д)ложе(н)ном вышше въ Первой Части* ѡ Свойствах Исповѣди Ученїю; *єже здѣ съ нѣкоимъ приложенїем, въ кратцѣ воспомѧнꙋти мѣсто єст* (431).

Проспективні маркери, зокрема широкі підзаголовки до частин, виконують функції анотації: ЧАСТЬ ВТОРАЯ.Ѿ КАЮЩЕМС. По ѡписанїи Кратчайшагѡ ꙋченїѧ, ѡ Покаѧнїи обще, *Пространнѣйшее предлежитъ ꙋченїе ѡ самомъ Кающемсѧ,* найпаче єликѡ ко Исповѣди, Чесогѡ имать Исповѣдатисѧ: сіестъ, Коихъ Грѣхѡвъ? Ихже Доволное *пре(д) ложитсѧ зде Изæсненїе*. Но понеже ко Исповѣди, нꙋждно єстъ имѣти Кающемꙋсѧ Сокрꙋшенїе Ср(д)чное, и ѡ Стѧжаванїи сегѡ *въ кратцѣ, пред ꙋготовленїємъ на Исповѣдь, предвоспомѧне'мъ* (62); Доґматъ з҃. Ѿ Тайнѣ сꙋпрꙋжества. Ѿ сей Тайнѣ мнѡгихъ ради не оудобствъ, *Пространнѣйшагѡ здє ꙋченїѧ требѣ*. (147). Крім виразно безособових конструкцій, автор послідовно вживає дієслова у формах 2 ос. мн., інколи – займенник *ми :* ихже Всѣхъ Рѡ(д)ства и Плѡды, по Се(д)ми Стынѧ(х) Таин Црковны(х), *здѣ опишем* (206); Часть Третѧѧ... Меж(д)ꙋ сими же и ра(з)сматрѧєтсѧ Дх҃овник якѡ Судїѧ, и æко Врачъ Дх҃овный. Ѿ *чесомъ всем в҆ Ра(з)личны(х) Должносте(й) Дх҃овничи(х) и в҆ прочїимъ ꙋченїи, зде на(м) пре(д)лежит слово* (441).

Надзвичайно широко користується автор різними метатекстовими засобами перелічування: нумерація абзаців за допомогою літерно-числових позначок а҃, в҃, порядкових числівників: *Первѣє* ꙋбо обычнѣ …*ВТОРОЄ*, такожде єстъ извѣстно…*ТРЄТЄЄ*, требѣ да бы Рукополагаемый имѣлъ Прислꙋшающїѧ ко сей Тайнѣ Лѣта (140-141).

Нарешті, це показники завершення розділу чи підрозділу: *Вѣдати подобає(т) в҆ конецъ,* Ѿ Прочїихъ Правилахъ Цр҃ковныхъ кромѣ Лѵторгїи, (80); *Послѣди,* Грѣхъ може(т) быти По Четыремъ степенемъ, (37); *Єще остае(т) зде(ж)е ꙋвѣщати о двои(х) веще(х). Первaѧ* єстъ, Æко не точїю из Супрꙋжества, но и ѿ…*Дрꙋгаѧ* же Вещъ Прислꙋшающаѧ здѣ до ꙋвѣщанїѧ, єстъ:… (185-186); *Вѣдати Ѿстаетъ Послѣжде,* яко может сѧ иногда слꙋчити… (665).

У науковому тексті, вказує Н. Рябцева, «ментальні перформативи є природним, обов'язковим, невід'ємним і стилетвірним елементом: метатекстовим засобом організації тексту і проявом *рефлексії* автора над своїм міркуванням та викладом, а до того ж іще й відображають його індивідуальний стиль мислення й мовлення. І, як результат, втілюють «суб'єктність» пізнання, міркування та викладу, а також нерозривний зв'язок когнітивного та комунікативного в науковому дискурсі» [Рябцева 2005, 459].

Ментальні перформативи вказують на особливо значущі елементи знань. Як правило, вони водночас є початковими реченнями абзацу: ѿ семъ бо оубо Совершенїи Разрѣшенїѧ, *Вѣдати зде подобаетъ Нѣкаѧ ѹвѣщанїѧ* (59); *Вѣдати же здѣ подобаетъ,* (23); А понеже воспомѧнѹхомъ Несовершенныхъ, *Имамы зде знати,* и ѡ Противныхъ имъ, Людехъ Совершенныхъ (53); *А здѣ Памѧтствовати Подобаетъ*, ѣкѡ … (190); *Здѣ же Прислѹшаетъ Знати,* ѣкѡ … (191); *Вѣдати же издѣ потребно,* ѣко (243); *Вѣстно оубо зде да бѹдетъ*, ѣко тѧжко согрѣшаетъ Дх҃овникъ (443).

Формування науки нового часу відбувається, як твердять сучасні епістемологи, не без впливу протестанстської етики. Завдяки їй, зауважує Н. Рябцева, «у західному суспільстві визрівала індивідуалістична психологія, формувався «когнітивно-етичний» раціоналізм і прагматизм. Судження «Мислю, отже, існую» перетворилося на наріжний камінь філософської системи завдяки двом соціально заданим умовам: переконанню в онтологічній перевазі пізнаного розумом над чуттєвим, та визнанню високої значимості людської особистості, внутрішнього світу людини та її самосвідомості» [Рябцева 2005, 191-192]. Католицьке минуле Гізеля, навчання в західних університетах як складові становлення світоглядно-пізнавальних орієнтирів, визначили його місце в розвитку української наукової думки ІІ пол. XVII ст.

«Мир з Богом чоловіку», ядерний жанр у науковому дискурсі середньоукраїнського періоду, має розгалужений метатекст. Він зберігає архаїчні засоби викладу включення інформативного діалогу на початку, глосування. Експліцитність субтекстів авторизації, поглиблений субтекст адресації вказують на новітні, передмодерні тенденції в процесах текстопобудови. Особливості метатексту визначені настановою на практичний характер текстотипу: визначальною є зручність сприйняття, саме тому автор неодноразово повторює: Къ ѹдобнѣйшемѹ *Разѹмѣнїю, оудобнѣйшагѡ ради въ памѧти содержанїѧ*, римує дефініції, нумерує абзаци, виділяє підзаголовки великим шрифтом тощо. Типовим, як можна спостерегти, є функціонування терміна *увѣщанїє* та власне ментальних перформативів *знати*, *памѧтствовати* та *вѣдати* (перцептивного походження – [Рябцева 2005, 465]), виразно індивідуалізованим – *Прислѹшаетъ*. Загалом нейтральний характер оцінки елементів католицької практики (у визначенні ступенів спорідненості) позиціонує автора у світській, «академічній» площині, віддаленій від полемічних пристрастей кінця XVI – початку XVII ст. Стереотипність – оригінальність І. Гізеля в текстотворенні ще потребує вивчення й у зв'язку з його латиномовною творчістю як автора академічних філософських курсів, і в порівнянні зі спадщиною авторів пізнішого часу.

1.*Баженова Е.А.* Научный текст в аспекте политекстуальности. – Пермь: Изд-во Пермского университета, 2001. - 272 с. 2.*Баженова Е.А.* Научный текст в дискурсивно-стилистическом аспекте / Елена Александровна Баженова // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. - Пермь, 2009. - Вып.5. - С. 24 - 32.

3.*Баженова Е.А., Котюрова М.П.* Смысловая структура (смысл) текста/ Е.А.БаженовА, М.П.Котюрова. //Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – 2-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2006. – С.388 – 392. 4.*Єрмоленко С.Я.* Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження/ С.Я. Єрмоленко // Мовознавство. - 2005. - № 3-4. - С.112-125 . 5.*Йосипенко С.Л.* До витоків української модерності: українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті / Сергій Йосипенко – К.: Український центр духовної культури, 2008. – 392 с. 6. *Загнітко А. П.* Лінгвістика тексту: Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник/ А.П. Загнітко. - Вид.2-ге, доп. і перероб. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд", 2007. – 313 с. 7. *Зелінська О.* Звертання в барокових проповідях / Оксана Зелінська // Українська мова. – 2007. – № 1. – С. 65-73. 8.*Наєнко Г.М.* Трактат Інокентія Гізеля «Мир съ Богомъ человѣку» як науковий твір XVII ст.// Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Вип. XVII . – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 37-49. 9. *Озерова Н.Г.* Номинация адресата речи в славянских языках / Н.Г.Озерова// Слов'янське мовознавство. Доповіді. XI Міжнародний зїзд славістів. Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р. – К.: Наукова думка, 1993.(Академія наук України. Український комітет славістів. Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. Інститут української мови). – С. 200 – 212. 10. *Рябцева Н.К.* Язык и естественный интеллект / Надежда Рябцева. – М.: Academia, 2005. – 640 с. (РАН. Ин-т языкознания: Монографические исследования: лингвистика). 11.*Селиванова Е.А*. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е.А. Селиванова. – К.: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с. 12. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – К.: Полтава: Довкілля , 2008. – 712 с. 13.*Синица И.А*. Языковая личность ученого-гуманитария XIX века/ И.А.Синица. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2006. – 352 с. (Институт языкознания имени А.А.Потебни НАН Украины). 14.*Чернявская В.Е*. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб.пособие / В.Е.Черняская – М.: Флинта: Наука, 2006.–136с.

МБЧ – Ґізель Інокентій. Миръ съ Бг҃омъ чл҃вѣку или Пока҃нїє ст҃оє, примира҃ющеє Бг҃ови чл҃вѣка. – К., 1669. - 704 с.

Непоп-Айдачич Л. В., к.філол.н., доц., докторант, кафедри полоністики КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ КОДІВ У ПОЛЬСЬКИХ НОМІНАЦІЯХ КВІТІВ

Автор досліджує процеси взаємодії рослинного (зокрема квіткового) та інших (людського, речового, сакрального, атрибутивного, медичного і т. д.) концептуальних кодів, відображені в польських літературних, діалектних та історичних номінаціях квітки братки (Viola tricolor).

Ключові слова: *етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика, концептуальний код, номінація, польська мова, квітка, братки (Viola tricolor).*

Автор исследует процессы взаимодействия растительного (а именно цветочного) и других (человеческого, предметного, сакрального, атрибутивного, медицинского и т. д.) концептуальных кодов, отраженные в польских литературных, диалектных, исторических номинациях цветка анютины глазки (Viola tricolor).

Ключевые слова: *этнолингвистика, когнитивная лингвистика, концептуальный код, номинация, польский язык, цветок, анютины глазки (Viola tricolor).*

The author analyzes processes of interaction between vegetable (in particular floral) and other (human, article, sacral, attribute, medical etc.) conceptual codes, which are reflected in the Polish literary, dialect and historical names of the flower pansy (Viola tricolor).

Key words: *ethnolinguistics, cognitive linguistics, conceptual code, nomination, Polish language, flower, pansy (Viola tricolor).*

До найактуальніших галузей сучасного мовознавства серед інших належать когнітивна лінгвістика й етнолінгвістика. Перша з них "вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду" [Селіванова 2008, 365]. Вона аналізує концептуальну картину світу, тобто "сукупність значень, знань та уявлень про світ, організовану в певну концептуальну систему" (тут і далі: переклад наш – Л. Н.-А.) [Снитко, Кулинич 2005, 18]. Друга "вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін." [Гриценко 2000, 164]. Її основним завданням є реконстукція мовної картини світу – "історично сформованої в повсякденній свідомості даного мовного колективу та об'єктивованої в мові сукупності уявлень про світ, певний спосіб мовної концептуалізації дійсності" [Снитко, Кулинич 2005, 18]. Отож, мовна картина світу твориться шляхом об'єктивації в мові концептуальної картини світу.

Одним із важливих та сьогодні ще мало розроблених питань етнолінгвістики є дослідження концептуальних кодів. Саме поняття концептуального коду (далі – КК) було впроваджене в науковий обіг С.М. Толстою в 2007 р.: "Якщо ми тепер перейдемо до того, що умовно називається **культурними кодами**, то побачимо, що в цьому випадку і субстанціональна природа, і гомогенність, і системність мають суттєво інший зміст і інший характер. Коли ми говоримо, наприклад, про рослинний код культури…, то "субстанцію" цього коду становлять не тільки і не обов'язково самі рослини, але передусім ті ментальні образи, які з рослинами загалом або окремими рослинами пов'язані. Точно так само у випадку зоологічного коду, його елементи – це не обов'язково самі тварини, це можуть бути і їх зображення, і їх мовні номінації, і їх стереотипи і конотації. Головне тут не форма вираження, а смисл. Тому такі коди можуть бути (умовно) названі **концептуальними кодами**, а їх "субстанцією" слід уважати певні ментальні сутності, одиниці смислу (концепти, ідеї, мотиви), які співвідносяться з різними матеріальними втіленнями цього смислу" [Толстая 2007, 28–29]. Пізніше авторка зазначала: "Такі коди, які об'єднують знаки на підставі спільного змісту, можна назвати концептуальними кодами" [Толстая 2008, 334].

Метою нашої праці є виявлення набору концептуальних кодів, із якими взаємодіє квітковий КК на мовному рівні. Об'єктом вивчення в цій розвідці став вербальний рівень рослинного (зокрема квіткового) КК, а предметом аналізу послужили прояви взаємодії концептуальних кодів, відображені в польських номінаціях квітів. Дослідження здійснюється на матеріалі літературних, діалектних та історичних номінацій квітки братки (Viola tricolor).

Польський мовний образ окремих рослин у загальнослов'янському контексті представлено в статтях етнолінгвістичного словника "Слов'янські старожитності" [СД 1995–2008]. Третій том "Словника народних стереотипів і символів" [SSiSL 1996; SSiSL 1999], робота над яким здійснюється в Любліні під керівництвом Є. Бартмінського, буде повністю присвячений рослинам. В опрацюваннях Є. Бартмінського й С. Нєбжеговської [Bartmiński 1993, 269–275; Bartmiński, Niebrzegowska 1998, 211–224], К. Пастусяк [Pastusiak 2007], Д. Пєкарчик [Piekarczyk 2004], К. Щесняк [Szcześniak 2008], В.Б. Колосової [Колосова 2009], а також у статтях, зібраних у спеціальних томах журналів "Коди слов'янських культур" [КСК 1996], "Мова та культура" [JaK 2001], уміщено інформацію про результати теоретичних і практичних розробок учених у галузі етнолінгвістичного вивчення мовного образу рослин. Н.І. Панасенко досліджувала фітонімічну лексику романських, германських і слов'янських мов із позицій когнітивної лінгвістики [Панасенко 2010]. Отож, назви рослин віддавна й до тепер перебувають у сфері наукових зацікавлень мовознавців, проте проблема відображення в них явищ міжкодової взаємодії ще не вивчалася.

А.К. Байбурін та Г.А. Левінтон, розглядаючи випадки т. зв. "цитування" елементів одних культурних кодів у межах інших, писали: "Використання елементів "чужих" систем (кодів) становить собою відсилання до місця цих елементів у структурах цих "чужих" кодів. У іншому випадку "відсилаюча" функція не могла б здійснитися. Тому "чужий", цитований код повинен виступати як раніше відомий, зрозумілий, впізнаваний, а текст, який його використовує, не змінює функцій або ознак використовуваних елементів…" [Байбурин, Левинтон 1998, 245].

Серед проаналізованих польських літературних, діалектних та історичних номінацій квітки братки нами було виявлено випадки запозичення елементів окремих концептуальних кодів до квіткового. Говорячи про запозичення, маємо на увазі використання в межах квіткового КК складових інших концептуальних кодів у якості мотивуючих основ флорономінацій.

1. Випадки переносу елементів людського КК представлені кількома прикладами польських назв братків. Загальнопольською сьогодні є номінація *bratki* [SJP Dor 2000; SJP Szym 2000] / *bratek* [USJP 2004]. Флороніми *bratki* [SNZBP 1898, 823; SJP Dor 2000; SJP Szym 2000; Rogowska-Cybulska 2005, 239], *bratek* [SNZBP 1898, 823; USJP 2004; Karłowicz 1900, 472-473], *braciszek* [SNZBP 1898, 823; Karłowicz 1900, 434], *braciszki* [SNZBP 1898, 823] утворилися від іменника *brat* 'брат'. (Детальний опис походження номінацій братків ми представили у своїй попередній статті [Непоп-Айдачич 2008], тому тут і далі наводяться лише відомості, необхідні для вивчення аналізованого в цій розвідці питання взаємодії КК). Перелічені форми виникли внаслідок трансформації первинної назви квітки *brat i siostra* та її варіантів: *brat i siostra* [Spólnik 1990, 17] / *brat i siestra* [SNZBP 1898, 823] / *brat y siostra* [Spólnik 1990, 17], *brat z siostrą* [SNZBP 1898, 823;

Linde 1854, 166; Spólnik 1990, 17; Brückner 2000, 39]*, siostra z bratem* [Brückner 2000, 39] / *syostra z bratem* [Spólnik 1990, 17]. У польській мові засвідчено також випадок заміни цілої конструкції *brat i siostra* другим її членом: *siostrzyczka* [SNZBP 1898, 823].

У польському, німецькому та сербському фольклорі побутує легенда про братки [див. Levi-Stros 1978, 340–341], покладена в основу такої групи номінацій: *macoszka* [SNZBP 1898, 823], *macoszki* [Budziszewska 1965, 247] / *maceszki* [SNZBP 1898, 823] / *macešk'i* [Sychta 1972, (5) 298] / *maczoschki* [Spólnik 1990, 17] / *maczonki* [Spólnik 1990, 17] / *macošk'i* [Sychta 1972, (5) 298], *štifmuterk'i* [Sychta 1972, (5) 298]; *sierotka* [Budziszewska 1965, 247], *sierotki* [SNZBP 1898, 823] / *sierotki* [Udziela 1890, 131]. В аналізованій групі польських назв братків представлено адаптоване запозичення з німецької мови (*štifmuterk'i* [Sychta 1972, (5) 298]) та кальку німецької номінації (*macoszka* [SNZBP 1898, 823]).

Уявлення про страждання, знедоленість, самотність сирітки, очевидно, зумовили використання за аналогією для називання братків також лексем: *wdówki* [SNZBP 1898, 823; Spólnik 1990, 17; Spólnik 1990, 98] / *wdowki* [Spólnik 1990, 17; Linde 1854, 166] та *newistka* [SNZBP 1898, 823].

2. Поєнання складової квіткового та атрибутивного (а), квіткового та числового (б), квіткового та людського КК (в) у якості мотивуючих основ для терміносполук, уживаних на позначення братків, фіксуємо в таких пркладах: а) *fijołki na poły modre i żółte* [Spólnik 1990, 17], *fiołek trójbarwny* [SJP Dor 2000; SJP Szym 2000; USJP 2004]; б) *potrójny fiołek* [SNZBP 1898, 823; Linde 1854, 166] / *potroyny fiołek* [Spólnik 1990, 17], *fiołki potroyne* [Spólnik 1990, 17] (див. також нижче); в) *fiołek Bratek* [SNZBP 1898, 823], *fiołek Brat z siostrą* [SNZBP 1898, 823] / *fiołek brat z siostrą* / *fiałek brat z siostrą* [Spólnik 1990, 17].

3. Існують також випадки, які представляють етапи кодування та перекодування, напр., спочатку засобами квіткового й числового КК – з подальшим переосмисленням і використанням елементів лише сакрального –а потім тільки числового КК. Прикладом такого процесу може послужити низка назв братків: *potroyny kwiat* [Spólnik 1990, 17] / *potrójny kwiat* [Linde 1854, 166], *potrójny fiołek* [SNZBP 1898, 823; Linde 1854, 166] / *potroyny fiołek* [Spólnik 1990, 17], *fiołki potroyne* [Spólnik 1990, 17], *kwiat Świętej Trójcy* [SNZBP 1898, 823; EZiZ 2000, 143], *trojanek* [SNZBP 1898, 823]. Сполуки *potroyny kwiat* / *potrójny kwiat* складаються з гіперонiма *kwiat* 'квітка' та прикметника *potrójny* 'потрійний'. На нашу думку, вони мотивуються будовою квітів братків, які складаються ніби з трьох частин: верхніх, бокових і нижніх пелюсток [EZiZ 2000, 143]. Конструкції *potrójny fiołek* / *potroyny fiołek*, *fiołki potroyne* теж мають у своєму складі гіперонім братків (який водночас є гіпонімом по відношенню до лексеми *kwiat* 'квітка', вжитої в попередньому випадку) у формі однини чи множини – *fiołek, fiołki* 'фіалка, фіалки'– та його означення *potrójny, potroyne* 'потрійний, потрійні'. Виникнення цих назв пояснюється так само, як попередніх. Натомість переосмислення вищого рівня, надання глибинного сенсу флорономінації фіксуємо в сполуці *kwiat Świętej Trójcy* 'квітка Святої Трійці', адже ця назва втілює ідею триєдності Бога-Батька, Бога-Сина і Святого Духа, спроектовану на тричленну будову квіткового віночка братків. Отож, відбувається залучення елементів сакрального КК. Від іменникового кореня *troj-* 'три-' за допомогою частотного суфікса *-an-* та зменшувально-пестливого форманта

-ek утворено назву *trojanek* 'братки'. Очевидно, вона теж мотивується триелементною будовою квітки та ілюструє цитування елемента числового КК.

4. На позначення братків також можуть уживатися лексеми, які є мовними проявами предметного КК, напр.: *dzwonki* [SNZBP 1898, 823]. Бутони братків (як усіх фіалкових) схожі на дзвіночки [SB 2003, 219], що могло б послужити підставою для виникнення аналізованої номінації. Дзвін же наділений властивістю відганяти нечисту силу. І ця здатність переноситься на дзвіноподібні предмети [СД 1999, (2) 550].

Номінації *maśluk* / *maśluki* [SNZBP 1898, 823] походять від іменника *masło* ‘масло’ й, на перший погляд, здаються невмотивованими. Однак етнографічні записи свідчать, що *“olejek wyciśnięty z bratka jest używany do usuwania strupów i pryszczy”* (‘олійка, витиснута з братків, використовується для видалення струпів і прищів’) [Brzegowy, Cieśla 1935, 155]. Таким чином, виникнення аналізованих назв зумовлене маслянистістю субстанції, яку отримують із братків.

5. Вербалізовані складові КК явищ, процесів ментальної сфери також використовуються для номінації братків. Засвідчена Е. Маєвським назва *niezapominajka* [SNZBP 1898, 823] походить від сполуки *nie zapominaj* ‘не забувай’ та пов’язується з польським звичаєм давати цю квітку “на знак дружби й любові. Полька дарує цю квітку лише своєму обранцю” [Софриħ 1912, 80].

6. Елемент атрибутивного КК мотивує назву братків *blëščk* [Sychta 1976, (7) 16], *bleszczek* [Karłowicz 1900, 253], яка спирається на особливості зорового сприйняття квітки людиною. Імовірно, вона походить від іменника *blask* ‘блиск, яскраве, сильне світло’ (від псл. **bleskъ* [Boryś 2005, 29]) та мотивується яскравим, блискучим забарвленням пелюсток квітки.

7. Можливість використання братків із лікувальною метою зумовила появу назв, які презентують запозичення складових медичного КК до квіткового. Флоронім *gardłówki* [Udziela 1890, 131] утворений від іменника *gardło* ‘горло’, який називає об’єкт лікування.

Назва *anginka*, зафіксована в текстах польових записів [МПЗ 1994, 5; МПЗ 1994, 14], використовується для позначення братків завдяки перенесенню назви з хвороби, від якої лікують, на рослину, за допомогою якої здійснюється лікування.

8. Донорським КК назви *oczki* [SNZBP 1898, 823] можна вважати людський або медичний, адже її виникнення може бути пов’язане як і з народнопоетичними уявленнями слов’ян, так і з лікувальними властивостями братків. На користь першого варіанта тлумачення свідчать відомості, наведені П. Софричем: “… ця квітка отримала свої красиві імена за одним явищем, яке є спільним для квітів, але яке в цьому разі пояснюється поетичним натхненням, а ним [явищем – Л. Н.-А.] є те, що ця рослина весь день поступово повертає свій квітковий віночок за сонцем, шукаючи тепла та світла. Звідти її красиве ім’я у нас *дикино око* [‘любляче око’ – Л. Н.-А.], яке безперервно дивиться на коханого, випромінює свою ніжність” [Софриħ 1912, 80-81].

Аргументом на користь другого варіанта (коли назва *oczki* переноситься з об’єкта на засіб лікування) слугують етнографічні дані: “*[Rutyna jest wyrabiana w Polsce i stosuje się ją przy zaburzeniach wzrokowych na skutek schorzeń w siatkówce oka.] Została ona po raz pierwszy wykryta w zielu ruty, ale występuje w bardzo wielu roślinach, jak np. w bratkach…”* (‘[рутина виготовляється в Польщі та застосовується при зорових розладах, які виникли внаслідок захворювань у сітківці ока.] Вперше вона була виявлена в траві рути, але міститься в дуже багатьох рослинах, як, напр., у братках’) [Muszyński 1936, 163]; “*No, na przykład rośliny o kwiatach niebieskich, to sie leczyło oczy. To było tak: bratki polne, które*

so po ugorach i w kończynach, następnie świetlik łąkowy, znam, bo tutaj jest koło mnie, to te rośliny leczyły oczy" ('ну, наприклад, рослини з блакитними квітами, то лікували очі. Це було так: польові братки, які є на перелогах та краях, потім очанка, знаю, бо тут є біля мене, то ці рослини лікували очі') [Niebrzegowska 2000, 139].

Здійснений нами аналіз польських літературних, діалектних та історичних номінацій квітки братки засвідчив, що процеси взаємодії квіткового та інших концептуальних кодів відображаються на вербальному рівні. Отож, з метою кодування об'єктів квіткового коду (у нашому випадку для називання братків) були використані засоби інших концептуальних кодів: людського, сакрального, числового, предметного, КК явищ і процесів ментальної сфери, атрибутивного, медичного, а також одночасно елементи квіткового й атрибутивного, квіткового й числового, квіткового й людського КК. Вивчення явищ взаємодії квіткового (та рослинного загалом) КК із іншими КК, де перший виступатиме не лише в ролі реципієнта, але й донора, дозволить реконструювати значний фрагмент польської мовної і концептуальної картини світу, а також відкриє широкі перспективи для здійснення подібних досліджень на загальнослов'янському тлі.

1. Байбурин А. К., Левинтон Г. А. Код(ы) и обряд(ы) / А. К. Байбурин, Г. А. Левинтон // Кодови словенских култура / гл. уред. Д. Ајдачић. – Београд : Clio, 1998. – Број 3: Свадба. – С. 239–257; 2. Гриценко П. Ю. Етнолінгвістика / П. Ю. Гриценко // Українська мова : енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.. – К. : "Укр. енцикл.", 2000. – (Національна академія наук України ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; Інститут української мови НАН України ; Видавництво "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана). – С. 164; 3. Колосова В. Б. Лексика и символика славянской народной ботаники. Этнолингвистический аспект / В. Б. Колосова. – М. : Индрик, 2009. – 352 с. – (Европейский университет в Санкт-Петербурге ; Серия: Традиционная духовная культура славян ; Современные исследования); 4. КСК – Кодови словенских култура / гл. уред. Д. Ајдачић. – Београд : Clio, 1996. – Број 1: Биљке. – 121 с.; 5. МПЗ 1994, 5 – Матеріали польових записів // Етнолінгвістичний архів Відділу текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. – TN 909 B/5. – Śliwica koło Krasiczyna, 1994; 6. МПЗ 1994, 14 – Матеріали польових записів // Етнолінгвістичний архів Відділу текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні. – TN 909 B/14. – Krasiczyn, 1994; 7. Непоп-Айдачич Л. В. Стереотипні риси братків у польській мові та культурі, реконструйовані на базі їх номінацій / Л. В. Непоп-Айдачич // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: зб. наук. праць, присвячених 100-річчю від дня народження док. філол. наук, проф. Ф. Т. Жилка. – К., 2008. – у друці; 8. Панасенко Н. И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономасиологического и когнитивного анализа) / Н. И. Панасенко. – Черкассы : Брама-Украина, 2010. – 452 с.; 9. СД – Славянские древности : этнолингвистический словарь : в пяти томах / под ред. Н. И. Толстого. – М. : Международные отношения, 1995–2009. – Т. 1–4. – (Российская академия наук ; Институт славяноведения); 10. Селіванова О. О. Когнітивна лінгвістика та лінгвоконцептологія // Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – С. 365–429; 11. Снитко Е. С., Кулинич И. А. Русский

язык в этнолингвистическом освещении : лекционный курс / Е. С. Снитко, И. А. Кулинич. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2005. – 88 с. – (Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко); 12. Софрић – Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба / по Ангелу де Губернатису скупио и саставио Нишевљанин (П. Софрић). – Београд : Штампарија "Св. Сава", 1912. – 281 с.; 13. Толстая С. М. К понятию культурных кодов / С. М. Толстая // АБ–60 : сборник статей к 60-летию А. К. Байбурина. – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2007. – (Европейский университет в Санкт-Петербурге ; Studia Ethnologica ; Вып. 4 / ред. Н. Б. Вахтин, Г. А. Левинтон). – С. 23–31; 14. Толстая С. М. Коды культуры и культурные концепты // Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2008. – (Российская академия наук ; Институт славяноведения ; Серия: Традиционная духовная культура славян ; Современные исследования). – С. 333–337; 15. Bartmiński J. O profilowaniu i profilach raz jeszcze / J. Bartmiński // O definicjach i definiowaniu / red. J. Bartmiński, R. Tokarski. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1993. – ("Czerwona seria" Instytutu Filologii Polskiej UMCS / rada red.: M. Abramowicz, J. Adamowski, J. Bartmiński et al. ; T. 5). – S. 269–275; 16. Bartmiński J., Niebrzegowska S. Profile a podmiotowa interpretacja świata / J. Bartmiński, S. Niebrzegowska // Profilowanie w języku i w tekście / pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – ("Czerwona seria" Instytutu Filologii Polskiej UMCS / rada red.: M. Abramowicz, J. Adamowski, J. Bartmiński et al. ; T. 9). – S. 211–224; 17. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego / W. Boryś. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. – 864 s.; 18. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – [Wyd. IX]. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2000. – 806 s. – (Przedruk z pierwszego wyd. – Kraków : Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1927); 19. Brzegowy F., Cieśla J. Królówka wieś rodzinna Kazimierza Brodzińskiego / F. Brzegowy, J. Cieśla // Orli Lot. – 1935. – R. 16. – S. 138–158; 20. Budziszewska W. Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej / W. Budziszewska. – Wrocław, Warszawa, Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich ; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965. – 360 s. – (Komitet Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk ; Seria: Monografie Slawistyczne / kom. red.: M. Jakóbiec, T. Lehr-Spławiński, A. Obrębska-Jabłońska, Z. Stieber ; nr 6); 21. EZiZ – Encyklopedia zielarstwa i ziołolecznictwa / pod red. H. Strzeleckiej i J. Kowalskiego. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 645 s.; 22. JaK – Język a kultura. – Wrocław, 2001. – T. 16: Świat roślin w języku a kulturze / pod red. A. Dąbrowskiej, I. Kamińskiej-Szmaj. – 281 s.; 23. Karłowicz J. Słownik gwar polskich / J. Karłowicz. – Kraków : nakł. Akademii Umiejętności, 1900. – T. 1 : A–E. – 454 s.; 24. Levi-Stros K. Divlja misao / K. Levi-Stros ; prev. J. i B. Jelić. – [2. izd.]. – Beograd : Nolit, 1978. – 366 s. – (Biblioteka Sazvežđa ; 12); 25. Linde M. S. B. Słownik języka polskiego / M. S. B. Linde. – [wyd. drugie, poprawione i pomnożone]. – Lwów : W drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854. – T. I : A–F. – 684 s. – (Przedruk: Warszawa : Wydawnictwo "Gutenberg-Print", 1994); 26. Muszyński J. Ludowe kaszubskie nazwy roślin / J. Muszyński // Acta Societatis Botanicorum Poloniae. – Warszawa, 1936. – Vol. XIII. – Nr 3. – S. 161–169; 27. Niebrzegowska S. Przestrach od przestrachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych / S. Niebrzegowska. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 265 s. – (Seria : Materiały etnolingwistyczne ; 1); 28. Pastusiak K. Pogranicze polsko-białorusko-ukraińskie w świetle danych językowych i etnograficznych na podstawie nazw

roślin / K. Pastusiak. – Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2007. – 417 s. – (Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk ; Fundacja Slawistyczna; Seria: Język na pograniczach ; 32 / kom. red.: H. Popowska-Taborska, W. Boryś, I. Grek-Pabisowa et al.); 29. Piekarczyk D. Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata / D. Piekarczyk.– Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004. – 241 s. – (Instytut Filologii Polskiej UMCS ; Seria: Literatura – Lingwistyka ; nr 7 / kom. red. S. Nieznanowski, J. Święch, R. Tokarski); 30. Rogowska-Cybulska E. Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim) / E. Rogowska-Cybulska. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005. – 359 s.; 31. SB – Słownik botaniczny / red. nauk. A. i J. Szweykowscy. – [Wyd. II]. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2003. – 1136 s.; 32. SJP Dor – Słownik języka polskiego / pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa: PWN, 1958–1962. – T. I–XI. – Przedruk elektroniczny. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 1 CD-ROM; 12 cm. – Wymagania sprzętowe: komputer PC ; MS Windows (3.x lub nowsze) dla komputera PC ; napęd CD-ROM; 33. SJP Szym – Słownik języka polskiego / pod red. M. Szymczaka: przedruk elektroniczny. – Warszawa: : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2000. – 1 CD-ROM; 12 cm. – Wymagania sprzętowe: komputer PC ; Windows 95 lub 98 ; RAM 32 Mb ; napęd CD-ROM ; karta graficzna SVGA 1 MB, rozdzielność ekranu 800×600, 65 tys. kolorów; 34. SNZBP – Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej. Źródło zestawione z synonimami naukowemi łacińskiemi / zebrał i ułożył Erazm Majewski. – Warszawa : Nakładem autora ; Skład główny w księgarni E. Wendego i S-ki; w Lipsku u F. A. Brockhauza, 1898. – T. II: Słownik łacińsko-polski. Pomnożony porównawczym materyałem, zaczerpniętym z innych języków słowiańskich. – Część druga : M–Z. – S. 467–890; 35. Spólnik A. Nazwy polskich roślin do XVIII wieku / A. Spólnik. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź : Zakład Narodowy im. Ossolińskich ; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1990. – 136 s. – (Prace Komisji Językoznawstwa ; Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie ; nr 58); 36. SSiSL – Słownik stereotypów i symboli ludowych / koncepcja całości i red.: J. Bartmiński, zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1996, 1999. – T. 1: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie; cz. 2: Ziemia, woda, podziemie. – (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej ; Instytut Filologii Polskiej); 37. Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej / B. Sychta. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich ; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967–1976. – T. 1–7; 38. Szcześniak K. Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny / K. Szcześniak. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008. – 410 s. + 1 dysk optyczny CD-ROM; 39. Udziela S. Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi [cz. 1] / S. Udziela // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. – 1890. – T. 14. – S. 1–136; 40. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego. Wersja 1.0 / pod red. S. Dubisza. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2004. – 1 CD-ROM; 12 cm. – Wymagania sprzętowe: komputer PC, Windows XP, Vista ; procesor Pentium III (Celeron) ; pamięć RAM 256 Mb dla Win XP, 512 Mb dla Vista. – Tytuł z opakowania.

Несина І. І., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КИТАЙСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ ІЗ НОМЕНКЛАТУРНИМ ЕЛЕМЕНТОМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглянуто способи відтворення китайських власних назв із номенклатурним елементом українською мовою, зокрема подано чітку схему перекладу та сформульовано способи перекладу таких назв.

Ключові слова: *китайська та українська мова, переклад, номенклатура, власні назви.*

В статье рассматриваются способы отображения китайских собственных имен с номенклатурным элементом на украинском языке, а именно дается четкая схема перевода и сформулированы способы перевода таких названий.

Ключевые слова: *китайский и украинский язык, перевод, номенклатура, имена собственные.*

This article deals with the ways of rendering Chinese proper names with nomenclatural element in Ukrainian language. A clear scheme of translation was offered and ways of translation of such names were formulated.

Key words: *Chinese and Ukranian language, translation, nomenclature, proper names.*

Наше дослідження присвячене вивченню способів та особливостей відтворення китайських власних назв із номенклатурним елементом українською мовою. Цей шар китайської лексики сформувався не так давно, тому в лінгвістичній науці існує мало робіт, які досліджують цю тему. Дослідженнями, присвяченими особливостям перекладу назв компаній, займається О.М. Шевченко [Шевченко 2009], засадами транскрибування китайської лексики українською мовою – Н.А. Кірносова [Кірносова 2009], контрастивний аналіз за експерементально-фонетичними даними здійснила П.С. Вовк [Вовк 2007], але комплексно до цієї проблеми ще не підходив ніхто. Нові економічні та соціальні умови розвитку України та Китаю спонукали до розвитку й поглиблення міжнародних контактів. Необхідність звернення до вивчення китайських власних назв компаній стимулюється тим, що ця система є однією з найбільш динамічних і активно розвивається в умовах зростання активності економічних зв'язків між країнами.

У ході дослідження було розглянуто приблизно 300 лексичних одиниць - назв з номенклатурним елементом. Виявлено, що основна кількість китайських власних назв з таким елементом становлять назви друкованих видань та китайських компаній. Ці назви характеризуються певною структурою. Їх можна поділити на 2 частини:

1) саме власна назва;

2) номенклатурний елемент.

Розглянемо приклад:

中国青年**报** (zhōngguó qīngnián bào):

1) саме власна назва - 中国青年 (zhōngguó qīngnián);

2) номенклатурний елемент - 报 (bào).

Зважаючи на таку структуру цих назв варто зазначити, що їх відтворення українською мовою необхідно поділити на 2 етапи:

1) відтворення власне назви;

2) відтворення номенклатурного елементу.

Деякі дослідники вважають за потрібне транскрибувати всю назву, поділяючи її на змістові компоненти. Такої думки дотримується Л.Р. Концевич [Концевич 2002] у своїй праці «Китайські власні назви і терміни у російському тексті». Користуючись його принципами, ми можемо передати цю назву українською мовою таким чином – Чжунго Цінняньбао. Однак, на нашу думку, такий спосіб передачі не є досконалим, адже назва газети для українського читача залишається абсолютно незрозумілою, тому ми вважаємо за потрібне намагатися по можливості адекватно перекладати власну назву. Ми пропонуємо наступний поетапний переклад:

1) 中国青年 (zhōngguó qīngnián) – китайська молодь;

2) 报 (bào) – газета.

Таким чином, отримуємо цілком зрозумілу українському читачу назву – газета «Китайська молодь».

В.С. Виноградов у своїй праці «Вступ до перекладознавства (загальні та лексичні питання)» [Виноградов 2001] відносить власні назви до ономастичних реалій, тому ми вважаємо за потрібне при відтворенні власної назви компанії використовувати способи перекладу реалій, які виділяє у своїй праці «Китайська мова. Теорія і практика перекладу» В.Ф. Щичко [Щичко 2010]. За В.Ф. Щичко, існують *такі способи перекладу реалій:*

1. Транскрипція. Наприклад: 麦当劳 - (màidāngláo) – «Макдональдс».

2. Калькування (переклад реалії зі збереганням її семантичного змісту). Наприклад: 雀巢– (quècháo) – «Нестле»(з англійської «nest» – гніздо).

3. Описовий переклад. Наприклад: 春联– (chūnlián) – «новорічні парні написи».

4. Приблизний переклад (переклад реалії з використання родово-видової заміни). 秀才 – (xiùcai) – вчена людина (перший вчений ступінь у старому Китаї, який присвоювали після складання екзаменів у повіті); 火锅– (huoguō) – «китайський самовар, у якому варять овочі, м'ясо, рибу і под.»;

5. Функціональний аналог. Наприклад: 顾客是黄帝– (gùkè shì huángdì) – «Клієнт завжди правий» (букв. клієнт – це імператор).

6. Комбінований спосіб, який поєднує:

• Транскрипцію та кальку. Наприклад: 吉尼斯世界纪录大全 – (jínísīshìjièjìlùdàquán) – «Книга рекордів Гінесса»;

• Транскрипцію та пояснення. Наприклад: 法论功– (fǎlùngōng) – «релігійна секта “Фалуньгун”»;

• Кальку та пояснення. Наприклад: 三峡– (sānxiá) – «три ущелини на річці Янцзи».

У ході дослідження було виявлено, що основна кількість китайських власних назв із номенклатурним елементом становлять назви китайських компаній та друкованих видань. Розглянемо ці дві групи назв більш докладно.

Назви періодичних видань ми можемо поділити за декількома ознаками. За місцем розповсюдження, ми можемо виділити такі групи:

1) загальнонаціональні періодичні видання.

Назви загальнонаціональних періодичних видань складаються з власне назви, що зазвичай містить у собі загальновживане слово нейтрального стилістичного забарвлення, і номенклатурного елементу. Наприклад, 解放**军报** (jiěfàngjūn bào) – газета “Народно-визвольна армія”. Часто у такій назві можна зустріти топонім 中国 (zhōngguó) – Китай.

2) регіональні.

Назви регіональних періодичних видань зазвичай складаються з власне назви – топоніма на позначення міста або провінції і номенклатурного елементу. Наприклад, 北京**晚报** (běijīng wǎnbào) – газета “Вечірній Пекін”.

За кінцевим номенклатурним елементом, ми можемо виділити 2 великі групи:

1) Назви з кінцевим номенклатурним елементом **报** (bào). Цей елемент ми зазвичай перекладаємо як «газета», «випуск», «видання». У китайській мові існує багато номенклатурних назв із таким кінцевим елементом. Розглянемо найпоширеніші з них:

日**报** (rìbào) – щоденна газета. 工人日**报** (gōngrén rìbào) – щоденна газета “Робітник”. Проте під час передачі назви періодичного видання, що складається з топоніму й такого елементу, ми пропонуємо наступне. Під час перекладу назв на кшталт 四川日**报** (sìchuān rìbào) – газета “Сичуань сьогодні” ми додаємо у власній назві газети слово “сьогодні”. Ми робимо це з метою полегшення сприйняття українським читачем такої назви, адже серед назв українських видань ми нерідко можемо почути назву на зразок “Київ сьогодні”. Таким чином, ми використовуємо калькування або комбінований спосіб – транскрипцію і пояснення.

晚报 (Wǎnbào) – вечірня газета. Зазвичай цей елемент використовується у назвах на кшталт 羊城**晚报** (yángchéng wǎnbào). При перекладі назви з таким елементом пропонуємо застосувати той самий прийом, що й у попередньому випадку. Назву 羊城**晚报** (yángchéng wǎnbào) варто перекласти як газета “Вечірній Янчен”, адже для українця набагато природнішим є така назва, ніж «вечірня газета “Янчен”». У варіанті перекладу газета “Вечірній Янчен” пересічному українцю одразу буде зрозуміло, що Янчен – це місто, адже ця назва дуже схожа на знайому всім назву газети “Вечірній Київ”. Таким чином, ми використовуємо комбінований спосіб – транскрипцію і пояснення.

晨**报** (chénbào) – ранкова газета. Застосовуємо той самий прийом, що й з **晚报** (wǎnbào). Наприклад, 上海晨报 (shànghai chénbào) – газета “Ранішній Шанхай”. Таким чином, ми використовуємо комбінований спосіб – транскрипцію і пояснення.

周末**报** (zhōumòbào) – газета, що виходить по вихідним дням. Пропонуємо наступний переклад на практиці 南方周末**报** (nánfāng zhōumòbào) – газета “Південний уїк-енд”. Таким чином, ми використовуємо калькування.

公**报** (gōngbào) – офіційна газета. Зазвичай, періодичні видання, які інформують читача про діяльність тієї чи іншої офіційної установи, українською мовою прийнято називати “вісник” (“Вісник Конституційного Суду України”, “Вісник Верховного Суду України”). Тому пропонуємо такий переклад – 国**务院公报** (guówùyuàn gōngbào) – Вісник Державної Ради Китаю. Таким чином, ми використовуємо калькування.

导报 (daobào) – довідник, путівник. Зазвичай, при перекладі цей елемент включається в саму назву, наприклад, **经济导报** (jīngjì daobào) – “Економічний довідник”. Таким чином, ми використовуємо калькування.

学**报** (xuébào) – науковий журнал. Зазвичай цей елемент використовується в назвах наукових вісників учбових закладів. Наприклад, 北京大学学**报** (běijīngdàxué xuébào) –

науковий вісник Пекінського університету. Таким чином, ми використовуємо калькування.

通报 (tōngbào) – вісник, бюлетень. Зазвичай використовується в назвах офіційних вісників державних установ. Наприклад, 科学院通报 (kēxuéyuán tōngbào) – вісник Академії Наук. Таким чином, найчастіше ми використовуємо калькування.

画报 (huàbào) – журнал, що містить багато малюнків і реклами, ілюстрований журнал. Зазвичай використовується в назвах глянцевих журналів для жінок або чоловіків. Наприклад, 体育画报 (tiyù huàbào) – ілюстрований журнал "Спорт". Таким чином, ми використовуємо калькування.

2) Назви з кінцевим номенклатурним елементом 刊 (kān). Цей елемент ми зазвичай перекладаємо як «видання», «випуск». У китайській мові існує багато номенклатурних назв із таким кінцевим елементом. Розглянемо найпоширеніші з них:

周刊 (zhōukān) – щотижневе видання, щотижневик. Зазвичай, при перекладі цей елемент не включається до назви. Наприклад, 商业周刊 (shāngyè zhōukān) – щотижневик "Бізнес". Застосовуємо калькування.

旬刊 (xúnkan) – щодекадне видання. Наприклад, 史料旬刊 (shiliào xúnkan) – щодекадник "Історичні матеріали". Застосовуємо калькування.

季刊 (jìkān) – щоквартальне видання, щоквартальник. Цей елемент також не включається до назви. Наприклад, 政治季刊 (zhèngzhì jìkān) – щоквартальник "Політика". Застосовуємо калькування.

期刊 (qīkān) – періодичне видання, збірник. Зазвичай використовується в назвах навчальних періодичних видань, наприклад, 中国中学数学期刊 (zhōngguó zhōngxué shùxué qīkān) – збірник навчальних матеріалів із математики для середньої школи. Тут застосовуємо описовий переклад.

专刊 (zhuānkān) – спеціалізоване видання. Цей елемент також не включається до назви. Наприклад, 明史研究专刊 (míngshi yánjiu zhuānkān) перекладаємо як спеціалізоване видання «Дослідження історії династії Мін». У даному випадку використовуємо описовий переклад.

导刊 (daokān) – довідник, путівник. Зазвичай, при перекладі цей елемент включається в саму назву, наприклад, WTO 经济导刊 (WTO jīngjì daokān) – "Економічний довідник СОТ". Таким чином, найчастіше ми використовуємо калькування.

集刊 (jíkan) – збірка праць, зазвичай означає збірку наукових праць, яку видає учбовий заклад. Наприклад, 近代汉语研究集刊 (jìndài hànyu yánjiu jíkan) – збірка наукових праць «Дослідження сучасної китайської мови». Найчастіше ми використовуємо калькування.

Отже, найефективнішими способами для передачі власних назв як складових елементів назв періодичних видань є калькування, описовий, комбінований спосіб, що поєднує транскрипцію і пояснення, і транскрипція.

Варто також зазначити, що існує окремий пласт назв із номенклатурним елементом, відомих в усьому світі. Ми вважаємо, що для перекладу таких назв варто застосовувати їх міжнародні назви. Це полегшить сприйняття та розуміння назв таких компаній українськими читачами. Наприклад, назву газети 人民日报 (rénmín rìbào) не варто передавати наступним чином – щоденна газета "Народ". У даному випадку ми погоджуємося з Л.Р. Концевичем [Концевич 2002] і вважаємо за потрібне просто транскрибувати цю назву – газета "Женьмін Жибао".

Тепер розглянемо другу тематичну групу назв з номенклатурним елементом – назви китайських компаній. Під час перекладу таких назв пропонуємо користуватись і тими рекомендаціями, які надає О.М. Шевченко у своїй статті [Шевченко 2009]:

1) поділити назву на окремі елементи;

2) географічна назва ставиться в кінці після коми;

3) прізвища, ім'я та номенклатурний термін перекладаються або передаються фонетично;

4) юридичний статус зазначається у вигляді акроніма й ставиться на початку;

5) схема перекладу по словах українською мовою: юридичний статус + вид діяльності + номенклатурний елемент + топонім.

Отже, найпоширенішими кінцевими номенклатурними елементами є наступні:

公司 (Gōngsī) – компанія, підприємство. Наприклад, 国家**电网公司** (guójiā diànwǎng gōngsī) – державне підприємство "Електричні мережі".

有限公司 (youxiàn gōngsī) або 有限责任公司 (youxiàn zérèn gōngsī) – товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Наприклад, 杭州娃哈哈食品**饮料营销有限公司** (hángzhōu wáhāhā shípin yinliào yíngxiāo youxiàn gōngsī) – ТОВ "Вахаха" з виробництва харчових продуктів та напоїв, м. Ханчжоу.

股份有限公司 (gufèn youxiàn gōngsī) – акціонерне товариство з обмеженою відповідальністю (АТОВ). Наприклад, 中国平安保**险股份有限公司** (zhōngguó píng'ān bǎoxiǎn gufèn youxiàn gōngsī) – Китайське страхове АТОВ "Добробут".

投资有限公司 (tóuzī youxiàn gōngsī) – інвестиційне товариство з обмеженою відповідальністю, інвестиційне ТОВ. Наприклад, 小松投资有限公司 (xiaosōng tóuzī youxiàn gōngsī) – інвестиційне ТОВ "Коматсу". Через те, що ця компанія є японською за походженням, то й назву передаємо з використанням транскрипції з японської мови.

无限公司 (wúxiàn gōngsī) або 无限责任公司 (wúxiàn zérèn gōngsī) – товариство з необмеженою відповідальністю, або повне товариство (ПТ). Наприклад, 青岛船舶重工无限责任公司 (qīngdao chuánbó zhònggōng wúxiàn zérèn gōngsī) – ПТ "Суднобудівельна компанія", м. Ціньдао.

总公司 (zonggōngsī) – головне підприємство. Наприклад, 中国海洋石油**总公司** (zhōngguó háiyáng shíyóu zonggōngsī) – головне підприємство Китайської національної офшорної нафтової компанії.

分公司 (fēngōngsī) – філіал. Відповідно, 中国海洋石油分公司 (zhōngguó háiyáng shíyóu fēngōngsī) – філіал китайської національної офшорної нафтової компанії.

贸易公司 (màoyì gōngsī) – торгівельна компанія. Наприклад, 北京国际贸易公司 (màoyì gōngsī) – Міжнародна торгівельна компанія, м. Пекін.

航空公司 (hángkōng gōngsī) – авіалінії. Наприклад, 中国南方航空公司 (zhōngguó nánfāng hángkōng gōngsī) – "Китайські Південні авіалінії".

集**团** (jítuán) – корпорація, концерн. Наприклад, 中国第一汽**车集团** (zhōngguó dìyī qìchē jítuán) – Перша китайська автомобільна корпорація.

集**团公司** (jítuán gōngsī) – корпорація, концерн, група компаній. Наприклад, 春**兰集团公司** (chūnlán jítuán gōngsī) – група компаній "Весняна орхідея", або «Чуньлань».

Отже, найчастіше для передачі власних назв як складових елементів назв компаній ми застосовуємо комбіновані способи, що поєднують транскрипцію й пояснення або транскрипцію й кальку. Це пояснюється тим, що, зазвичай, назви компаній складаються

з багатьох елементів. Також нерідко використовуються калькування й транскрипція.

У результаті дослідження ми виявили, що найефективнішими способами відтворення власних назв як елементів назв компаній та періодичних видань є:

1) комбіновані способи (транскрипція й калька, транскрипція й пояснення);

2) калькування;

3) транскрипція;

4) описовий спосіб.

Щодо відтворення номенклатурного елементу, то тут варто шукати повні мовні еквіваленти.

1. *Виноградов В.С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 2. *Вовк П.С.* Контрастивний аналіз української мови та мов Сходу за експериментально-фонетичними даними. Зіставлення української та китайської мов. – К., 2007. 3. *Кірносова Н.А.* Засади транскрибування китайської лексики українською мовою // Сходознавство, 2009, №45-46. 4. *Концевич Л.Р.* Китайские имена собственные и термины в русаком тексте (Пособие по транскрипции). - М.: Муравей, 2002. 5. *Шевченко О.М.* Особливості перекладу назв компаній/торговельних марок сучасного ділового китайського мовлення // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія «Філологія, педагогіка, психологія», 2009, Випуск 19. 6. *Щичко В.Ф.* Китайский язык. Теория и практика перевода. - М.: Восточная книга, 2010.

Нечипоренко Б.Ю., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ СУГЕСТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРЕДИКАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У КИТАЙСЬКИХ ЗМІ

У роботі проводиться аналіз особливостей актуального членування висловлювань політичного дискурсу та їхній вплив на формування комунікативної ситуації; розбираються принципи використання мовних варіантів та комунікативна прагматика. Одним із ключових явищ, які аналізуються в статті, є реалізація сугестивного впливу за допомогою зміни емфази. Об'єктом дослідження є політичний дискурс китайських ЗМІ.

Ключові слова: *синтаксис, емфаза, сугестія, політичний дискурс, китайські масмедіа.*

В работе проводится анализ синтаксической структуры политического дискурса и её влияние на формирование коммуникативной ситуации; рассматриваются принципы использования речевых вариантов и коммуникативной прагматики. Объектом исследования является политический дискурс итайских СМИ.

Ключевые слова: *синтаксис, емфаза, политический дискурс, китайские СМИ.*

This article provides an analysis of the syntactic structure of of political discourse: it shows, how this structure effects the communicative situation. The article touches upon the communicative pragmatics. The object of this research is political discourse of Chinese mass-media.

Key-words: *syntax, emphases, political discourse, Chinese mass-media.*

Структурування повідомлення в межах речення значною мірою регулює когнітивні процеси і впливає на сприйняття реципієнтом інформації. Шляхом синтаксично-структурного аналізу можна виявити базові парадигми, які змінюють інформаційну перспективу висловлюваня [Селіванова, 2008]. Цим зумовлена необхідність дослідження синтаксичних трансформацій у рамках когнітивної лінгвістики.

Недостатнє розуміння синтаксичних структур може спричинити суттєві неточності при перекладі, а відтак ускладнити встановлення міжнародного порозуміння, адже синтаксична зміна акцентів і зміщення емфази створюють простір для маніпуляцій поняттями та сугестивного впливу. Для дослідження синтаксису в когнітивній лінгвістиці утворилась окрема галузь – конструктивна граматика. В цій сфері працювали такі науковці, як Р. Лангакер, В. Крофт, Д. Алан Круз, Е. Карні, И.В. Острецова, В.З. Демьянков, Е.С. Кубрякова, та ін. Проте недостатньо дослідженою залишається когнітивна функція синтаксису в мас-медіа загалом і китайських ЗМІ зокрема.

Мета статті – показати сугестивний потенціал синтаксичної будови речень у китайській мові, який реалізується, зокрема, через предикативні конструкції та їх трансформації. Адже саме група дієслова утворює синтаксичне ядро речення, містить більшість іпліцитних нашарувань та розподіляє смислові акценти.

Під сугестією тут розуміється навіювання як особлива форма організації неконфліктної комунікації, яка реалізується вербальними та невербальними засобами, орієнтована не на критичне мислення, а на несвідомі механізми психічної діяльності – звертається до почуттів, викликає асоціативні образи, що стимулюють сприйнятя інформації [Болтаева С.В. 2003, 3]. Емфаза (від грецьк. – *тлумачення, вказівка, виразність*) – виділеня важливої змістовної частини висловлювання (групи слів, слова чи частини слова), що забезпечує його експресивність. Це досягається шляхом використання просодичних, лексичних та синтаксичних засобів [ЛЭС 1990].

Оскільки китайська мова є ізолюючою (морфологічна форма слова граматично незмінна), граматичні узгодження та вираження відношень між членами речення реалізуються за допомогою порядку слів. Тому для граматичного аналізу речень необхідно враховувати семантику синтаксичних елементів – зокрема, рамкових та предикативних конструкцій.

Група присудка[1] посідає ключове місце в китайських публіцистичних текстах, тож найперше варто розглянути елементарні предикативні конструкції (ряд присудка і його сильнокеровані елементи). У китайській мові виділяють такі предикативні конструкції: з дієсловом відношення, з дієсловом процесу/стану, з дієсловом спрямованого руху, з каузативним дієсловом, із транзитивним дієсловом.

[1] До групи присудка належать прямі іменникові додатки, дієслівні додатки результату, можливості, напрямкові дієслова 1-го та 2-го порядку тощо.

Предметом цього дослідження стали конструкції з транзитивним (перехідним) дієсловом[2], оскільки в них найбільш яскраво виявляється роль синтаксичної будови речення у формуванні конотативного значення. Крім того, це єдина предикативна конструкція, в рамках якої можливі такі трансформації, як пасив та інверсія додатка.

У складі означеннєвої конструкції транзитивне дієслово зміщує емфазу речення та підсилює експресивну силу й значимість якісної ідентифікації додатка. Так, у китайських засобах масової інформації часто використовується наступне кліше:

我**们建设**有中国特色社会主**义的经济。** – *Ми будуємо економіку з китайською соціалістичною специфікою* [Никитина, 2007, 6] .

Конструкція з транзитивним дієсловом 有中国特色社会主**义的** – *така, що матиме китайську соціалістичну специфіку* імпліцитно оформлює означення в майбутньому часі. Завдяки цьому когнітивна парадигма означуваного слова **经济** – *економіка* сприймається не як незмінна данність, а як мета діяльності, яку здійснює китайський народ: *Ми будуємо [не просто соціалістичну дметекономіку, а саме] соціалістичну економіку [яка матиме] китайську специфіку.*]

Отже, в означеннєвих конструкціях транзитивне дієслово втрачає своє семантичне навантаження й має суто емфатичну функцію. Це вимагає значних лексико-граматичних трансформацій при перекладі, – адже в реченнях такого типу міститься кілька смислових шарів, які не передаються простою сумою значень складових елементів.

Для перерозподілу емфази також важливим елементом є пасивна форма речень із транзитивним дієсловом. У реченнях такого типу докорінно змінюється співвідношення складових компонентів: іменник, який указує на об'єкт дії, перетворюється на підмет, а суб'єкт дії стає додатком і оформлюється через допоміжні частки 被 і 由:

地方政府推**动地方经济发展的积极性被最大限度地调动起来。** – *Сприяння місцевих урядів інтенсивному розвитку регіональної економіки було спричиненено найбільшими обмеженями [в цій сфері]*[11].

У зазначеному прикладі смисловий акцент (завдяки введенню частки 被) зміщується з об'єкта (最大限度地 – *найбільші обмеження*) на суб'єкт (地方**经济发展的积极性**– *інтенсивний розвиток місцевої економіки*). Таким чином, на перший план виступає позитивне повідомлення про розвиток місцевої економіки, а негативно забарвлена інформація про обмеження в цій сфері відсувається на задній план.

Отже, конструкція пасиву (за рахунок винесеня додатку в сильну позицію) перерозподіляє співвідношеня компонентів у реченні й зміщує акцент із суб'єкта на об'єкт, причому смисловий зв'язок між дією і суб'єктом дії послаблюється.

В рамках конструкцій із транзитивним дієсловом треба виділити інверсію додатка, – адже ця граматична конструкція, окрім своєї прямої функції (розвантаження другої частини речення[3]), використовується для емфатичного виділення додатка. Формально існують два принципи інверсії (див. Табл.1):

Синтаксична інверсія в політичному дискурсі часто вживається в реченнях, що посідають сильні позиції тексту: заголовки, вступні речення, епіграфи тощо. При цьому

[2] Транзитивне дієслово – (від лат. *переходити*) дієслово, що вказує на додаток, на який впливає підмет [6]

[3] Інверсія прямого додатка часто використовується за наявності дієслівних додатків, або дієслівних означень, які стоять у пост-позиції до присудка.

інверсована частина набуває дуже сильної емфази й сприймається як ключова частина всього повідомлення. Характерним прикладом є стаття “中国**污染谁来承担**？” – *“Китай: хто відповість за забруднення навколишнього середовища?”* [12]. В зазначеному заголовку прямий порядок слів (**谁来承担中国污染**？ – *Хто відповість за забруднення навколишнього середовища в Китаї?*) змінено на інверсований. Шляхом винесення лексеми 中国 – *Китай* на першу позицію в реченні концепт Батьківщини набуває пріоритетного значення, що має на меті апеляцію до патріотичних почуттів і підсилення аксіологічного забарвлення всього повідомлення.

Таблиця 1.

Інверсії додатка в китайській мові

Тип інверсії	**Приклад**	**Переклад**
Синтаксична (додаток переноситься у препозицію до підмета)	决**议**他**们都批准了。**	*Резолюцію вони вже затвердили.*
Граматична (за допомогою граматичної частки 把додаток переноситься у препозицію до присудка)	他**们**把决**议**批准了。	*Вони затвердили резолюцію [а не щось інше].*

[Никитина, 2007: 8]

Далі в тексті статті вжито граматичну інверсію: автор посилається на слова науковця-еколога, який серед іншого вбачає екологічну загрозу в глобалізації:

刘建国所**说的原因之一就是**，中国向**别国出口产品**，中国利用了自己的自然**资源**，却把**污染**留在了本国，所以**说**，**进口中国产品的国家对于中国的环境问题负有责任。** *Одна із причин, які називає Лі Цзєньгуо, полягає у експорті товарів за кордон. Китай виснажує свої природні ресурси, а все, що залишає собі – це екологічні проблеми. Тому країни, які імпортують китайську продукцію, також мають бути відповідальні за екологічну ситуацію в КНР* [12].

Ключовим моментом цього уривку є додаток **污染** – *екологічні проблеми*: за допомогою граматичної частки 把 на нього переноситься смисловий акцент. Внаслідок цього 利用了自己的自然**资源** – *виснаження природних ресурсів* (більш значуща проблема) відходить на задній план, а зумовлені об’єктивними процесами міжнародної економіки екологічні проблеми відтягують на себе увагу читача.

Іншим характерним прикладом вживання граматичної інверсії є стаття “心灵之花盛**开** 西藏公民道德建**设综述**” – *“На серці розквітають квіти: про етику і доброчесність тибетського народу”.*

党中央颁布 “公民道德建设实施纲要” 5年来， 我区把道德建设 与西藏实际紧密 联系，把贯彻落实“纲要”与学习实践社会主义荣辱观有机结合，采取有效措施,扎实推进公民道德建设，为建设和谐西藏、平安西藏。*Минуло 5 років з моменту виходу декларації КПК “Основні положення про впровадження принципів моралі в життя людей”. Найважливіше – щоб встановлення моральних устоїв відповідало тибетській реальнос-*

ті і щоб реалізація "Основних положень" поєднувалась із практичним вивченням злетів і падінь соціалізму. Задля цього ми вжили низку ефективних заходів, досягли значних успіхів у встановленні громадянської моралі. Це необхідно для створення гармонійного мирного Тибету [13].

У наведеному уривку об'єкти дії 道德建设 – *встановлення моральних устоїв* та 贯彻落实"纲要" – *реалізація "Основних положень"*, які при прямому порядку слів ставляться після присудка, за допомогою частки 把 інверсовані в препозицію до присудка. Відтак, на них перенесено основний акцент речення. Такі синтаксичні трансформації з метою наголошення в перекладі передаються за рахунок синтаксичних трансформацій або підсилювальних слів: саме, особливо тощо.

Як видно з наведеного, зміна парадигми повідомлення відбувається за рахунок інверсії прямого порядку слів; у такий спосіб зміщуються акценти в реченні: бажана інформація опиняється у фокусі, а небажана відсувається на задній план. В окремих випадках інверсія додатка надає повідомленню емоційно-оцінного забарвлення, що позиціонує частину повідомлення як особливо важливу й варту уваги.

Отже, синтаксичні трансформації суттєво змінюють парадигму речення, переформатовують повідомлення та зміщують емфазу. Предикативні конструкції можуть впливати на загальний тон речення: змінювати аксіологічне забарвлення, надавати повідомленню додаткових конотацій та перерозподіляти акценти. Ці функції реалізуються через використання пасивних форм та інверсії додатка. З метою зміни емфази відповідний елемент виноситься в сильну позицію тексту й приймає на себе основний акцент повідомленя.

У такий спосіб відбувається імпліцитний вплив на реципієнта інформації, – адже за рахунок перерозподілу акцентів адресант має змогу позиціонувати якусь інформацію як пріоритетну, а іншу нівелювати як незначущу. Зазначені трансформації речень допомагають обходитися без затушовування й замовчування гострих проблем, а за рахунок зміщення акцентів представляти їх в принципово іншому світлі, що допомагає переключити увагу реципієнта або змінити його уявлення про ситуацію.

1. Болтаева С.В. Ритмическая организация суггестивного текста: Автореф. дис… канд. філол. н. – Trfnthby,ehu, 2003. 2. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания, 1994. № 4. 3. Демьянков В. З., Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика // Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В.Ломоносова, 1996. – КСКТ. 4. Никитина Т.Н. Грамматика китайского публицистического текста. Санкт-Питербург: 2007. 5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: -К, 2008. 6. Лингвистстическийкий энциклопедический словарь/ [под ред. Ярцева М]. – М.: 1990. 7. Langacker R. Cognitive Grammar (a basic introduction) New York Oxford University press 2008. 8. Languages and culture in contrast and comparison. Amsterdam /Philadelphia: Johns Benjamins Publishing House, 2008. 9. The New Psyhology of language Cognitive ad Functional Approach to Language Structure. – New Jersey London:Mahwah, 1998. 10. 使用**现代汉语语法**/刘月**华等著。** - **曾订本。** - 北京：商**务印书馆**，2001。 11. **爱思想**: 当代中国地方政府行**为的新制度经济学分析**: http://www.aisixiang.com/data/29234.html (5.04.2011) 12. 徐可:中国**污染谁来承担**http://zhetenghui.blog.163.com/blog/static/390398902006723115154690/ 13. (05.04.2011). 14. 文章 **选刊**:

http://www.usc.cuhk. edu.hk/wk_wzdetails. asp?id=4393 (15.10.2010). 15. 新华网西藏频道: http://www.xz.xinhuanet.com/xizangyaowen/2006-09/20/content_8083891.htm (15.10.2010). 16. 湄洲在线：http://www.mozoo.net/tags.php?/%BB%EE%B6%AF/ (15.10.2010).

Ніколаєнко О.А., асп.,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РИМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА III-I СТОЛІТТЯ ДО Н. Е. (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ДОБИ РИМУ)

У статті аналізуються загальнолюдські й національно-специфічні позитивні та негативні цінності, висвітлено їх значення та вплив на римського слухача III-I століття до н. е.

Ключові слова: *цінності, загальнолюдські і національно-специфічні цінності, позитивні та негативні цінності.*

В статье анализируются общечеловеческие и национально-специфические положительные и отрицательные ценности, освещено их значение и влияние на римского слушателя III-I века до н. э.

Ключевые слова: *ценности, общечеловеческие и национально-специфические ценности, положительные и отрицательные ценности.*

The article analyzes the common and national-specific positive and negative values are established, their significance and influence on the Roman audience III-I century BC.

Key words: *values, human and national-specific values, positive and negative values.*

Становлення та розвиток ораторського дискурсу припадає на III-I століття до н.е. Цей період відзначався значною демократизацією республіканського устрою й, разом з тим, гострою суспільно-політичною боротьбою всередині держави. У результаті протистояння грецької та римської культури виробляються власне римські ціннісні установки, до яких звертаються римські політики, оратори. Апеляція до системи цінностей у давньому Римі була досить ефективною зброєю у виступах різної тематики, тому, дослідження змін у системі цінностей, а також вивчення ціннісних понять є досить цікавою та однією з найменш досліджених лінгвістичних проблем, особливо коли це стосується текстів, віддалених від сучасного читача.

Під цінностями ми розуміємо "критерії та способи оцінки позитивного або негативного значення об'єктів оточуючого середовища для людини, групи, суспільства в цілому, яке визначається не властивостями цих об'єктів, а їхнім залученням до сфери людської діяльності, інтересів та потреб, соціальних відносин. Цінності знаходять своє відображення у вигляді моральних принципів та норм, ідеалів, установок та цілей" [СЭС 1987, 1473].

Завдяки ціннісним орієнтирам у будь-якому суспільстві формуються різного рівня мотиви й цілі людей, визначаються засоби їхнього забезпечення. Цінності є регулятором громадської життєдіяльності, служать критеріями вчинків громадян. Цінності виступають одним із факторів розгортання політичної історії. Джерелом цінностей вважається суб'єкт і його воля, почуття, розумний вибір, матеріальні блага, політична та громадська позиція тощо. Цінність є орієнтиром і регулятором суспільно-політичного та громадського буття. Сутність цих цінностей складає культуру. Цінності мають велике коло функцій: інтеграція, соціалізація, комунікація, організація. Природа цінності – суб'єктивно-об'єктивна: цінність виростає з потреби та набуває ідеалізованих рис, стає взірцем. Людська діяльність є цілепокладальною, саме це об'єднує цінність із потребою та інтересом. Потреба – усвідомлення чи переживання нестатку, інтерес – орієнтація за умови задоволення потреб. Мета – спонукання до активності, що забезпечить розв'язання проблеми. Цінність завжди містить емоційні переживання: відбувається внутрішнє освоєння життєвих ситуацій, емоції перетворюються на стійкі почуття. Цінність – це одночасно й ставлення до об'єктивних речей, і сама річ. Відмінність цінності від цілі: перша є належною і тому духовно піднесеною, ціль – проективно-технологічна. Цінність не характеризується істинністю чи хибністю. Структура цінності: знання (про світ, політику), оцінка (відповідність дійсним потребам), емоційний компонент [Предборська 2006, 128].

Виходячи з цього, можна вважати, що цінності за своїми функціями не лише націлені в майбутнє. Вони діють також як культурні традиції, звичаї, усталені норми, завдяки чому забезпечується зв'язок із минулим, що має особливе значення при вихованні патріотичних почуттів, успадкуванні родинних обов'язків у їх моральному значенні.

Цінності є одним із найголовніших теоретичних понять та центральним компонентом емпіричного дослідження в соціальних науках. Це – саме той об'єкт, у дослідженні якого об'єднують свої зусилля психологи, соціологи, лінгвісти, оскільки такі поняття як цінності, установки, ієрархія цінностей, ціннісні орієнтації знаходяться у тісному зв'язку та взаємній обумовленості. У першу чергу, слід розглянути загальнолюдські цінності. Поняття загальнолюдських цінностей у сучасній лінгвокультурології називаються архікультуремами. Це універсальні елементи когнітивної системи, які мають однакове ціннісне значення для всіх націй [Воробьев 1997, 38].

Звертання до загальнолюдських цінностей забезпечує зближення комунікантів, а дискурс, у якому вони вживаються, є найефективнішим [Connoly 1994, 196].

Однією з таких архікультурем є сім'я, як основна складова суспільства. Концепт "сім'я" відноситься до соціально-політичних цінностей. У давньому Римі сім'я виступала оберегом високих моральних норм і ставлення до неї було дуже шанобливим, особливо це стосувалось кровних родичів, насамперед батька та матері: *"suos parentes amat"* [Malkovati 1930, 144, v.2]. – *Він любить своїх батьків*; *"tu matri meae maledicas, quae te peperit?"* [Malkovati 1930, 144, v.2]. – *Ти будеш моїй матері лихословити, яка мене народила?*

За допомогою національних цінностей визначається специфіка певного суспільства, але у світі існують такі цінності, які мають однакове значення для людей усіх країн. Загальнолюдські цінності входять до складу всіх культур, характеризуючи те загальне, що існує в усіх культурах, та водночас несуть на собі печатку особливості кожної конкретної культури [Злобин 1999, 77].

До таких загальнолюдських соціально-політичних цінностей у текстах ораторського дискурсу ми відносимо:

- jus, libertas: *"jure, lege, libertate, re publica communiter uti oportet"* [Malkovati 1930, 216, v.1]. – *Слід користуватися правом, законом, свободою разом з державою*; *"ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas"* [Malkovati 1930, 241, v.1]. – *З невинності народжується достоїнство, з достоїнства – честь, з честі – влада, з влади – свобода*. Свободу Г. Гракх у цьому уривку показує як найвищу цінність до якої слід прагнути;

- поняття honos належить до духовно-моральних цінностей, які є рушієм внутрішнього розвитку людини: *"verum peto a vobis non pecuniam, sed bonam existimationem atque honorem"* [Malkovati 1930, 137, v.2]. – *Я ж від вас вимагаю не грошей, але хорошої репутації та честі*; Окремо можна виділити в текстах ораторського дискурсу ті випадки, коли те чи інше слово або словосполучення, що відноситься до ціннісного поняття, пронизує значні відрізки тексту, чи весь виступ, стає його лейтмотивом. Окрім функції поєднання, така лексема, повторюючись, виконує функцію емоційного впливу, а також функцію підсилення. Так, наприклад, у промові Гая Гракха «Відмовляння від Ауфеєвого закону» автор, агітуючи проти прийняття закону, протиставляє себе й тих супротивників, що виступають за цей закон. За допомогою лексичних повторів, а також синтаксичного повтору структури речення оратор протиставляє свої цінності (honor, existimatio bona), які він ставить на перший план, проти прагнень суперників (pecunia, pretium et praemium), викриваючи їх жадібність: *"verum peto a vobis non pecuniam, sed bonam existimationem atque honorem. Qui prodeunt dissuasuri, ne hanc legem accipiatis, petunt non honorem a vobis, verum a Nicomede pecuniam; qui suadent, ut accipiatis, hi quoque petunt non a vobis bonam existimationem, verum a Mithridate rei suae pretium et praemium."* [Malkovati 1930, 137, v.2] – *Я ж вимагаю від Вас не грошей, але хорошу репутацію і честь. Ті, що виступають, відмовлятимуть, щоб Ви не приймали цей закон, просять від Вас не честі, а лише Нікомедові гроші; ті, що радять, щоб ви прийняли, вони також просять не від вас хорошої репутації, але від Мітрідата прихильності і платні своїм маєткам;*

- sapientia, virtus (духовно-моральні цінності): *"nam vos, Quirites, si velitis sapientia atque virtute uti, invenietis"* [Malkovati 1930, 137, v.2]. – *І ви, Квірити, якщо ви бажаєте використовувати мудрість чи мужність, ви знайдете*.

До національно-специфічної соціально-політичної цінності в ораторському дискурсі ми відносимо *res publica*. Піклування про місто та про власну державу в республіканському Римі "зберігає риси культу домашнього Генія" [Хейзинга 1997, 169], тобто держава вважається певною мірою живою істотою, на її день народження приносяться особливі жертви, піклуватися про неї є обов'язком та разом з тим і честю для будь-якого громадянина: *"praeterea pro re publica, pro scapulis atque aerario multum rei publicae profuit"* [Malkovati 1930, 182, v.1]. – *Крім того заради держави, заради верхівки та державної скарбниці він значно державі допоміг.*

Марк Порцій Катон, звітуючи про свої витрати, головним доказом на свою користь вважає піклування про державу: *"videsis in quo loco res publica siet, uti quod rei publicae bene fecissem"* [Malkovati 1930, 197, v.1]. – *Чи ж ти не бачиш, у якому стані була держава, чи що я зробив би краще для держави?*

У поняття res publica включалось два взаємопов'язаних елемента, з одного боку, це уособлення права, закону й свободи; а з іншого – певні державні органи (народне зібран-

ня, сенат, магістрати) [Гиленсон 2001, 38]. Враховуючи таку подвійну природу, авторитет держави був беззаперечний: *"tu dicere solebas sacram esse rem publicam: quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas"* [Malkovati 1930, 214, v.2]. – *Ти мав звичку казати, що держава – священна: хто б її не ображав, усі понесуть покарання.*

Відповідно, усі політичні діячі прагнули насамперед бути хорошими громадянами. Використання такого словосполучення у відношенні до якоїсь особи вважалось найбільшою похвалою: *"non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt"* [Malkovati 1930, 170, v.2]. – *І оскільки ти не захищаєш Опімія, Карбон, тому тебе вважатимуть там хорошим громадянином.*

Ще одну національно-специфічну соціально-політичну цінність виражає лексема *opus*. Особливо чітко цей концепт змальовано у промовах М. Катона, який відзначався як суворий охоронець чистоти моральних принципів та звичаїв римської держави: *"advorsae res edomant et dicent, quid opus siet facto"* [Malkovati 1930, 191, v.1]. – *Нещастя приборкують і вчать, що праця повинна бути діянням.* При чому праця для нього виступала не лише як безпосереднє виконання якоїсь роботи по господарству чи на землі, але й була гарантом недоторканості римських володінь: *"cum et vobis et omnibus, qui hanc rem publicam salvam volunt, maxime vivo opus est, Quirites"* [Malkovati 1930, 228, v.1]. – *Тому і вам, і усім, хто хоче, щоб ця держава була неушкодженою, праця, Квіріти, є найбільшим життям.* Апелювання до цього концепту здійснюється також за допомогою афоризмів, наприклад: *"verumvero inter offam atque herbam, ibi vero longum intervallum est"* [Malkovati 1930, 212, v.1]. – *Да, дійсно, від колоска до пирога шлях дуже довгий.* Очевидно, таке позитивнее сприйняття праці та заохочення до неї можна пояснити походженням самого автора, адже М. Катон народився в провінції і походив із плебейського роду. Ще з юнацьких років він займався сільським господарством, вважаючи раціональне землеробство головною основою міцності римської держави. Однак, Катон не єдиний оратор, у промовах якого зустрічається ця лексема. Г. Юлій Цезар у своїх промовах також відмічає необхідність та значення праці, а також зазначає її нестачу: *"equidem mihi videor pro nostra necessitate non labore, non opera, non industria defuisse"* [Malkovati 1930, 112, v.3]. – *Звичайно ж, мені здається, що для нашої потреби не вистачає ні праці, ні діяльності, ні трудолюбства.*

Поряд із позитивними чеснотами в республіканському Римі виступають "антагоністичні опозиції" [Утченко 1972, 22]. Найбільшого поширення такі негативні цінності набувають у період боротьби проти елліністичних впливів, виступаючи як вада, що зародилася або всередині римського суспільства під впливом чужоземців, або занесена ззовні.

До таких негативних духовно-моральних ціннісних понять у текстах ораторського дискурсу відносяться:

- malitia et nequitia: *"omnia mala, probra, flagitia, quae hominess faciunt, in duabus rebus sunt, malitia atque nequitia"* [Malkovati 1930, 237, v.1]. – *Усі лиха, позор, безчестя, які роблять люди, мають дві сторони – злоба і підлість;*

- avaritia et stultia: *"eae nationes, cum aliis rebus, per avaritiam atque stultiam, res publicas suas amiserunt"* [Malkovati 1930, 131, v.2]. – *Ці народи покинули свою державу з усіма речами через жадібність і дурість;*

- infamia: *"neque clients sine summa infamia deseri possunt"* [Malkovati 1930, 118, v.3]. – *І щоб клієнти не змогли втекти від найбільшого безчестя.* У наведеному уривку безчестя виступає як найбільша міра покарання для римлянина;

- turpe: "*credite mihi, non est turpe misereri"* [Malkovati 1930, 168, v.3]. – *Повірте мені, я не співчуваю аморальності.*

Звертання до національно-специфічних позитивних цінностей сприяє не лише зближенню комунікантів, але й дозволяє створити певний позитивний образ собі чи своїм діям. Привернення ж уваги до негативних цінностей, навпаки, створює негативний образ опоненту, викриває його дії і таким чином, є засобом емоційної аргументації.

Розглянувши загальнолюдські та національно-специфічні позитивні й негативні цінності в республіканському Римі, ми можемо зробити висновок, що загальнолюдські соціально-політичні цінності в текстах ораторського дискурсу відображає лексема "сім'я", а також – свобода, право. До духовно-моральних загальнолюдських цінностей належать поняття честь, мудрість, мужність. Національно-специфічні соціально-політичні цінності виражають лексеми "праця", "держава". При чому праця у творах ораторського дискурсу виступала не лише як безпосереднє виконання якоїсь роботи по господарству чи на землі, але й була гарантом недоторканості римських володінь. До негативних національно-специфічних духовно-моральних ціннісних понять ми віднесли: злоба, підлість, жадібність, дурість, аморальність. Викриття таких негативних рис у опонента для римського оратора мало велике значення (особливо це стосується судової промови), адже слугувало аргументом проти супротивника чи його дій.

1. Воробъев В.В. Национальная личность в парадигме языка и культуры // V Міжнародна конференція "Мова і культура". - Том І. "Філософія мови та культури". – К., 1997. – С. 36-43. 2. Гиленсон Б.А. История античной литературы: Учебник для студентов филологических факультетов педагогических вузов: В 2 кн. / Б.А. Гиленсон – Кн. 2. Древний Рим. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 384 с. 3. Злобин Н.С. Становление информационного общества и перспективы личности // Гаман-Голутвина О.В., Злобин Н.С., Кантор В.К., Келле В.Ж. Цивилизация, культура, личность / В.Ж. Келле (ред.). – М.: Эдиториал УРСС, 1999.- С. 61-81. 4. Предборська І. Філософські абриси сучасної освіти / Предборська Ірина, Вишинська Галина, Гайденко Вікторія, Гамрецька Галина, Кочубей Наталія / І. Предборська (ред.). – Суми: Університетська книга, 2006. – 225с. 5. Советский энциклопедический словарь / А.М. Прохоров (гл. ред.). – Узд-е 4-е. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 1600 с. 6. Утченко С.Л. Две шкалы римской системы ценностей // Вестник древней истории, № 4. – М.: Изд-во "Наука", 1972. – С. 19-33. 7. Хейзинга Й. Homo ludens: Статьи по истории культуры / Йохан Хейзинга.- М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с. 8. Connoly W. The Terms of Political Discourse / William Connoly. – London: Blackwell, Third edition, 1994. – 257 p. 9. Malkovati H. Oratorum Romanorum fragmenta: In 3 vol. / H. Malkovati – V.I. – Torino, 1930. – 195 p. 10. Malkovati H. Oratorum Romanorum fragmenta: In 3 vol. / H. Malkovati – V.II. – Torino, 1930. – 219 p. 11. Malkovati H. Oratorum Romanorum fragmenta: In 3 vol. / H. Malkovati – V.III. – Torino, 1930. – 249 p.

Нідзельська Ю.М., к. філол. н., викл.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА США

Статтю присвячено ролі єврейського народу в культурному середовищі Великобританії та США, визначенню культури, її основних параметрів, зв'язку єврейських та англійських імен, особливостям проникнення єврейських номінацій до культур цих країн.
Ключові слова: *культура, єврейські імена, запозичення, фонетична форма.*

Статья посвящена роли еврейского народа в культурной среде Великобританки и США, определению культуры, ее основных параметров, связи между еврейскими и английскими именами, специфике проникновения еврейских номинаций в культуру этих стран.
Ключевые слова: *культура, еврейские имена, заимствования, фонетическая форма.*

The article deals with the role of the Jewish people in the cultural sphere of Great Britain and the USA, definition of the culture and its main characteristics, the connection between the Jewish and English names, the peculiarities of the penetration of the Jewish items into the culture of these countries.
Key words: *culture, Jewish names, borrowings, phonetic form.*

Мова та культура перебувають у відносинах взаємного впливу, мова не існує поза культурою, й культура не може існувати без мови, оскільки вони є діалектичною єдністю [Красных 2003, 37; Маслова 2001, 9; Сепир 1993, 185]. *Новизна дослідження* виявляється в тому, що вперше аналізуємо аспекти єврейської культури через призму англомовного матеріалу, що відображає особливості категоризації та концептуалізації досвіду єврейського народу з урахуванням принципів когнітивно-дискурсивної парадигми в мовознавстві. *Об'єкт дослідження* – лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, які відображають внесок єврейської лінгвокультури в царину культури США та Великобританії. *Предмет* – мовні та мовленнєві особливості реалізації вищезгаданого внеску єврейського етносу. *Метою* статті є визначення вагомої ролі єврейського етносу в еволюції культури цих країн. Серед *основних завдань* – визначення культури, її базових параметрів, установлення зв'язку єврейських імен із англійськими, ролі євреїв у культурі англомовних країн, проникнення єврейських лексичних одиниць в систему англійської мови, впливу екстралінгвістичних факторів на цей процес. Мову вважають складовою культури, її продуктом та умовою існування. Зазначені чинники зумовили потребу звернутися до категорії культури в дисциплінах лінгвістичного циклу, що обумовлює *актуальність* дослідження. Відображення культури в мові розглядають як семантичний аспект змісту мовних знаків. Комплексну галузь наукового знання про взаємозв'язок і взаємовплив мови та культури називають лінгвокультурологією [Маслова 2001]. *Матеріалом* слугували лексеми, прислів'я, фразеологізми, оніми, словникові контексти використання засобів вербалізації головних аспектів єврейської культури в британському та американському дискурсі.

На думку, Е. Сепіра, "культуру можна визначити як те, що певне суспільство робить і думає. Мова – те, як думають" [Сепир 1993, 193]. Мова є найефективнішим транслятором культурного спадку, виконуючи кумулятивну функцію, відображає особливості мислення. Науковці виокремлюють п'ять найголовніших мовно-ментальних зон: 1) середземноморська; 2) ізраїльська; 3) близькосхідно-середньоазійська; 4) індійська; 5) далекосхідна [Ткаченко 2006, 30]. При дослідженні культур застосовують *теорію Хофштеде*, у якій йдеться про чотири параметри порівняння культур: *індивідуалізм – колективізм, дистанція влади, боязнь невизначеності, культури з чоловічим або жіночим початком* [Маслова 2001, 49-52]. Категорія контексту визначає поділ культур на *низькоконтекстні* й *висококонтекстні.* Перші потребують залучення додаткової інформації для контактів, оскільки в них практично відсутні неформальні зв'язки, висококонтекстні культури не потребують такої інформації через тісні неформальні зв'язки з оточенням [Маслова 2001, 41]. Вважають, що висококонтекстні культури є колективістськими, єврейську культуру сприймають такою. Ставлення до часу також відрізняє культури [Красных 2003, 259; Маслова 2001, 37].

Важливу роль для універсальної частини культури людства має Біблія – книга, яку найбільше перекладають у світі. Варто підкреслити, що англійська мова стала головною мовою для євреїв діаспори після Голокосту. До того часу євреї в англомовних країнах розуміли Біблію на івриті, багато Біблій були на їдиш. Такі постаті єврейського народу, як Мойсей, Ісус, Б. Спіноза, К. Маркс зробили епохальний внесок у культуру людства. Довга історія Іудаїзму, наполегливе виживання єврейського народу на противагу гонінням викликають зацікавленість. Одним із найбільших досягнень Іудаїзму вважають те, що саме в цій релігії розвинули концепт Бога з примітивного племінного божества до єдиного Бога. Значною мірою історія світової культури фіксує вплив єврейської етики на людське суспільство, вони дали світу ідеї рівності перед законом, святості людського життя, абстрактного ідеалу любові, основи справедливості.

Зв'язок євреїв із Америкою розпочався ще з моменту її відкриття. Існує думка, що подорож Х. Колумба завдячує єврейській фінансовій допомозі з Іспанії. Найпершими прибули до США євреї-сефарди. Велика хвиля – 200000 іммігрантів прибули в період 1820 – 1870 рр., яка називалася *the German wave.* Це були ашкеназійські іммігранти з Центральної Європи. Період після 1880-х рр. позначають як Велику Східно-Європейську імміграцію. Іспанська інквізиція та експульсія з Іспанії в кінці XV ст., репресії та контрреволюції в XIX ст. у Європі спонукали єврейську міграцію. Події XX ст. – Шоа (Голокост) та розпад СРСР – вплинули на переїзд євреїв до США. Варто підкреслити, що точні цифри єврейського населення в США значно відрізняються залежно від того, як визначають єврейську ідентичність: відповідно до Галахи, за світськими/політичними/спадковими факторами. Отже, єврейська громада в Америці, члени якої вважають себе євреями за народженням, незалежно від статусу за Галахою (йдеться про неперервну материнську лінію або офіційний перехід у єврейство *(гіюр)),* нараховує 7 млн. [Wikipedia]. Згідно з даними Єврейської агенції, у 2007 р. у США – 5, 3 млн. євреїв, інша цифра – 5, 1 млн. Іудейська громада дала високий відсоток професійних людей у межах американського суспільства. Євреї відіграють важливу роль в американській промисловості, економіці, політиці. Роботи на їдиш Шолома Алейхема описують єврейське життя в Східній Європі та в Америці [Wikipedia]. Починаючи з 1900 р., відомими стали бага-

то єврейських американських акторів, зірок кіноіндустрії: К. Меєрс, А. Сільверстоун, Н. Портман, Дж. Конелі, Р. Дауні. Численні єврейські міграції сприяли вживанню єврейських імен у межах англомовного соціуму. Світські імена звичайно відповідають певним чином єврейським іменам. Іноді ім'я може бути точно як єврейське, але в англізованому вигляді: *David, Michael* або *Sarah* вживають в івриті та в англійській мові. Таким чином, людина з єврейським іменем *Yosef* може називатися *Joseph*, а *Rivka* англійською мовою *Rebecca.* Трапляється, що англійські імена можуть зберігати тільки частину єврейського імені: *Aharon* може вживатися як *Aaron* англійською мовою або ж змінитися на *Harry* чи *Ronald.* До того ж іудейське ім'я Moses можуть змінити на *Mortimer, Nathan* на *Norton,* спостерігається трансформація єврейських імен в англійські еквіваленти.

В англійській мові існує багато слів, які пов'язані з єврейською культурою. Їх дослідження викликає зацікавленість через культурні, міграційні особливості, взаємодії між культурами, які є донорами та реципієнтами. Трансфер єврейських концептів у англомовне середовище може бути обмеженим субкультурно. Ідеться про те, що єврейські етноспецифічні смисли є невід'ємною частиною концептосистеми єврейської діаспори, яка є найчисельнішою в англомовних країнах світу.

Залучення одного народу до культури іншого відбувається через мову, а однією з форм такого пристосування є відтворення в одній мові елементів культури іншої мови [Гапченко 2005, 90; Козлова 2001, 6; Привалова 2005, 50]. Запозичення спонукають мову пристосовуватися до них. Проникненню запозичень із єврейської культури в англомовне середовище сприяє контактна етномовна взаємодія [Гапченко 2005, 92]. Сприйняття іноетнічного світу зумовлене особливостями процесу зіткнення культур та проходить етапи *зіставлення, протиставлення* та *співвиміру* концептуальних сфер [Козлова 2001, 6]. Із появою чужих концептів в етнокультуру привноситься нова структура знань, яка зберігає свої характерні ознаки, а результати концептуального запозичення впливають на процеси мовного мапування [Привалова 2005, 76]. Інтеркультурна передача концептуального змісту є його перекодуванням засобами іншої мови з різним ступенем повноти інтеріоризації понятійного, перцептивного, валоративного компонентів концепту. При передачі культурно маркованих змістів можлива втрата частини трансльованого змісту на вході та виході [Приходько 2008, 285]. Коли в приймаючій лінгвокультурі є вербальні репрезентанти, які здатні тільки частково доносити зміст трансльованого концепту, тоді в цьому разі останній реалізується мозаїчно. Нерідко при вираженні запозичених слів трапляються фонетичні компроміси [Сепир 1993, 177], *kashrut, kashruth, kashrus, cosher, kosher, Sabbath, shabbat, matzo, matzah, Hanukkah, Chanukah.* Запозичені концепти спочатку належать до розряду індивідуальних, але з поступовим освоєнням слова його форма стабілізується. Наприклад, поряд з уживанням форми множити з івриту *Sabbath<u>ot</u>* часто використовують *Sabbath<u>s</u>* за правилом утворення множини в англійській мові.

У межах англійської мови вже сформувався значний пласт запозиченої єврейської лексики, який побудував культурно й соціально значимий смисловий простір, що здатен сприяти зближенню єврейської та англомовної культур, наприклад: *amen, Armageddon, cabal, diaspora, Holocaust, holy of holies, kosher, Messiah*. Біблія здійснює великий вплив на фразеологічний склад англійської мови, наприклад: *"the root of all evil", "to cast pearls before swine", "the Good Samaritan"*. Перманентне перебування єврейського народу в іноземному середовищі сприяло тому, що євреї експортували своє культурно-мовне над-

бання в інші мови й культури, до цього спонукали міграції. Відомо, що протягом усього історичного розвитку мови контактували, у результаті цих динамічних процесів відбувалося запозичення слів, інтеракція культурної інформації. Одна з причин лексичного запозичення – необхідність у номінації нових явищ, з якими стикаються носії певної мови. Серед основних рис характеру євреїв виділяють почуття власної гідності, відсутність нерішучості. Для передачі вказаних якостей існує особлива номінація *chutzpah – хуцпа*, яка не має точного перекладу в інших мовах. Це особливий різновид гордості, що спонукає до дії, незважаючи на небезпеку виявитися нездібним. *Chutzpah* у єврейській КС може означати бажання боротися з непередбачуваною долею [Wikipedia; Merriam]. Іноді вказану номінативну одиницю *chutzpah* перекладають англійською мовою *"boldness", "barefacedness", "impudence", "daring", "audacity", "effrontery"*.

Ураховуючи домінуючу роль релігії в ментальності єврейства, закономірним вважаємо транслювання в англійську мову номінацій з цієї сфери. Англійською вживають позначення *the Holy of Holies,* що своїм початковим смислом мало: *the inner sanctum in the ancient Temple, where the Ark of the Covenant – the chest containing the Ten Commandments was kept* [Merriam]. Однак у процесі збільшення екстенсіоналу поняття, що є множиною речей (денотатів), із якими співвідноситься поняття (значення, ім'я), у цій номінації сформувався ЛСВ: *a room in a building where only important people are allowed to go* [Longman 1995, 683]. Іудейська релігія стала донором для англійської лексеми *the Messiah*. Переклад Біблії приніс багато слів, що не мають англійських еквівалентів, тому *"amen"* стало англійським словом, його використання в англомовному соціумі має єврейське культурне підгрунтя אמן *("so be it; truly")*. За допомогою *Amen* часто виражають емоційно забарвлену згоду, схвалення: *Amen to that!* Іншими семами *Amen* є *"firm", "straight", "true"* [Wikipedia; Merriam]. До того ж, Бог посилав євреям *манну* для харчування, звідси в англійській мові вислів *Манна небесна*, *manna from heaven у* Старому Заповіті – *the food provided by God for the Israelites during their 40 years of wandering in the desert on their way to the land of Canaan*. В англійській мові виникло таке значення цього вислову: *something very good that you get when you did not expect to, just when you really need it* [Longman 1995, 872].

Можна стверджувати, що єврейські концепти співвідносяться з англомовним оточенням, цьому сприяє велика єврейська діаспора в англомовних країнах. У результаті різних історичних обставин єврейська культура транспортувала свої етнічні смисли в англомовне середовище. Єврейські одиниці в англійській мові, характеризуються не стабільною і стабільною фонетичною формою. *Перспективою* подальших пошуків вважаємо детальне вивчення лексичних одиниць, які повністю асимілювалися в системі англійської мові та набули нових лексичних / конотативних значень.

1. *Гапченко О. А.* Мовні запозичення як результат діалогу культур / О. А. Гапченко // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 18. – С. 90–94. 2. *Электронная энциклопедия* Wikipedia. − Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki. 3. *Козлова Т. О.* Динаміка розвитку лексичної системи англійської мови в Австралії: етнолінгвістичний аспект (на мат. лексики з автохтонним компонентом значення): автореф. дис … на здобуття ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04. „Германські мови" / Т. О. Козлова. – Х., 2001. – 20 с. 4. *Красных В.* "Свой" среди "чужих": миф или реальность? /

Валентина Красных. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с. 5. *Маслова В. А*. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Academia, 2001. – 202 с. 6. *Привалова И*. Интеркультура и вербальный знак (Лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации) / И. Привалова. – М.: Гнозис, 2005. – 472 с. 7. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем’єра, 2008. – 332 с. 8. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологи; [пер. с англ. под. ред. и с предисловием д.ф. н. проф. А. Е. Кибрика] / Эдвард Сепир – М. : Изд. группа “Прогресс” “Универс”, 1993. – 654 с. 9. *Ткаченко О.* Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) / О. Ткаченко. – К.: Грамота, 2006. – 837 с. 10. *Longman Dictionary of Contemporary English.* – L.: Longman Dictionaries, 1995. – 1666 p. 11. *Merriam-Webster’s Online Dictionary* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.m-w.com/dictionary.

Носова О.В., асп.,
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

КОНЦЕПТ ЗРАДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТРАДИЦІЙНОГО ІСТОРИЧНОГО ОБРАЗУ

У статті аналізуються особливості створення та функціонування традиційних історичних образів у невід’ємному зв’язку з концептом зради. Своєрідне трактування цих образів розкривається на прикладі постатей Івана Виговського та Яреми Вишневецького.

Ключові слова: *Традиційний образ, концепт зради, Ярема Вишневецький, Іван Виговський*

В статье анализируются особенности создания и функционирования традиционных исторических образов в неразрывной связи с концептом предательства. Своеобразная трактовка этих образов раскрывается на примере личностей Ивана Выговского и Яремы Вишневецкого.

Ключевые слова: *Традиционный образ, концепт предательства, Ярема Вишневецкий, Иван Выговский*

The article deals with the peculiarities of creation and functioning of traditional historical images tied indissolubly with the concept of treachery. Original interpretation of these images is being revealed through the personalities of Ivan Vygovskiy and Yarema Vyshnevetskiy

Key words: *traditional image, concept of treachery, Yarema Vyshnevetskiy. Ivan Vygovskiy*

Серед солідного корпусу традиційних образів, які є концептуальними в теорії та практиці компаративістики, особливу увагу привертають образи історичного походження, які знайшли широке відображення в літературі. Так, чимало уваги приділено образам Івана

Мазепи, Роксолани, Марусі Чурай та інших, однак тут зустрічаються моменти, які дотепер все ще мало студійовані, як-от образ Івана Виговського, Яреми Вишневецького тощо.

Особливої уваги заслуговують традиційні образи історичного походження, за якими в тій чи іншій мірі закріплено концепт зради. Проблема зради як моделювальний чинник традиційних образів нерідко опиняється в полі зору дослідників. Так, образ Мазепи неодноразово інтерпретувався В. Шевчуком, М. Шкандрієм та ін., які намагалися осмислити літературну мазепіану в усій її суперечності. Незважаючи на посилену увагу вчених до традиційних образів, у літературознавстві все ще бракує спеціальних робіт із цієї теми. Скажімо, вкрай рідко приділяється увага образам І. Виговського чи Я. Вишневецького, які час від часу стають об'єктами мистецького зацікавлення, про що свідчать зокрема твори І. Нечуя-Левицького, П. Загребельного, Ю. Мушкетика, Г. Сенкевича та ін. Образи гетьмана Виговського та князя Вишневецького, хоч і меншою мірою, ніж, образ Мазепи в літературі, стали елементами моделювання концепту зради, яка, за словами Ю. Гречанюка **„постійна і поширюється на усталені образи-апологети"** [Гречанюк 1997, 55]

За одним із трактувань концепт – це носій „загальної ідеї", якоїсь низки явищ у розумінні певної епохи [Зусман 2003, 13]. Якщо говорити про концепт зради в образах Івана Виговського чи Яреми Вишневецького, то говоримо про зраду як загальну ідею, основу при творенні цих образів. У літературі архетипом зради виступає образ Юди, на основі якого, при порівнянні з яким і, часто, всупереч якому, творяться подібні образи. Кожен із них формує індивідуальну картину зради, зі своїми мотивами, вчинками, наслідками тощо. А часом це поняття співвідносять із такими образами, яких воно майже зовсім не стосується. За багатовікове побутування цього концепту у свідомості людства формується його власна ідеосфера, що може визначати нові аспекти сприйняття образу, відкривати нові можливості трактування, перекручування. Як зазначає В. Сулима, "концепт… містить у собі невизначену перспективу художніх асоціацій" [Сулима 2007, 14] і дає можливість безлічі індивідуальних та авторських його тлумачень. На основі цього доречно розглядати різні тлумачення зради в літературі та аналізувати модифікації традиційних образів І. Виговського та Я. Вишневецького.

В основі традиційних образів історичного походження мають прототипом реальну особу, яка ввійшла в історію і народну пам'ять, а потім була відтворена в літературі. Зазвичай, прототип такого традиційного образу є складною, суперечливою, неоднозначною особистістю (Сократ, Мазепа, Ярема Вишневецький, Роксолана тощо). У традиційних образах історичного походження первісно закладені взаємозаперечні оцінки – це завжди боротьба і єдність суперечностей.

Традиційні образи не є зовсім незмінними структурами. Вони можуть переосмислюватися в доволі широкому діапазоні, змінювати акценти тощо. Це призводить до того, що традиційні образи мають значну кількість різноманітних тлумачень, варіантів. М. Бахтін відзначає, що образ „стає відкритим, живим взаємодіянням світів, точок зору, акцентів. Звідси можливість переакцентування такого образу, можливість різних позицій у цьому питанні і, відповідно, різних тлумачень самого образу. Образ стає багатозначним символом" [Бахтін 1975, 220].

Багатство варіантів образів підтверджує ефективність використання традиційних образів для відображення актуальних проблем сучасності, показує їх невичерпні ідейно-естетичні та семантичні можливості.

В українській літературі більшість традиційних історичних образів бере початок із періоду козаччини. Особливе місце тут займає період після смерті Богдана Хмельницького, коли не було єдності й звичними стали відступництво, зрадництво, зневіра. Саме ці непрості часи, сповнені постійної боротьби, пошуку себе й сформували ті історичні особистості, які потім знайшли своє відображення в літературі.

Більшість традиційних образів, народжених на українському ґрунті, вирізняються своєю неоднозначністю й досі викликають багато суперечок. Щоб об'єктивно і якнайповніше розкрити й зрозуміти ці образи варто насамперед звернутися до історії. Історія України тісно пов'язана з історією сусідніх держав, особливо Польщі та Росії. Вплив цих країн наклав помітний відбиток на розвиток України, що широко відображений у літературі. Особливе місце тут займає проблема зради, яка поширюється майже на всі традиційні образи.

Традиційні образи, створені на українському ґрунті, яким притаманні елементи зради можна поділити на дві групи:

1) Традиційні образи, що сприймаються як зрадницькі українським народом, відповідно до ідейних позицій. Але водночас вони не є образами зради для держав-сусідів (Польщі чи Росії). Наприклад: Я. Вишневецький, Сава Чалий, Барабаш, Тетеря та інші.

2) Традиційні образи, що не є символом зради для України, але вони сприймаються як зрадницькі Польщею або Росією Наприклад: І. Мазепа, І. Виговський та інші.

Цей поділ підтверджується історичною дійсністю, що показує, як думка цих держав вплинула на свідомість українців, сформувавши в них певні стереотипи й кривотлумачення, які були чужі, інколи навіть загрозливі для українців, але відповідали позиції цих країн.

Здавалося б зараз цю проблему вирішено й цілком доведено, хто зрадник інтересів України, а хто ні, але й досі в пресі, літературі зустрічаємо суперечливі інтерпретації. Наприклад, вже є спроби реабілітації Яреми Вишневецького („Ієремія Вишневецький: спроба реабілітації" автор Ю. Рудницький). Так, дійсно, князь Ярема Вишневецький є видною історичною постаттю, вирізняється доволі складними світоглядними позиціями, тому багато письменників, звертаючись у своїх творах до подій 1648-54 років, для ілюстрації проблем зради нерідко використовували його образ.

Чи не найповніше, після роману Нечуй-Левицького „Князь Єремія Вишневецький", образ Яреми постає у романах „Богдан Хмельницький" та „Вогнем і мечем". Ці два твори української та польської літератури написані майже одночасно („Богдан Хмельницький" 1894-97 р., „Вогнем і мечем" 1883 р.), але відображають різні погляди на постать Яреми Вишневецького. У романі „Богдан Хмельницький" перша ж згадка про князя характеризує його досить повно: „...ждёт на помощь лубенского волка Ярему, а уж и лют же за то…" [Старицький 1963, 40]. Ці рядки виразно показують, що у свідомості українця Ярема є яскравим прототипом відступника та асоціюється з образом Юди. Г. Сенкевич із першого ж слова формує інший образ Яреми, наділяючи його внутрішньою силою і порівнює князя з Богданом Хмельницьким: „...было что-то необыкновенное – некая скрытая сила, которую, точно пламя жаром, дышал весь его облик; некая железная воля… Такою же волею исполнен был и облик князя Иеремии Вишневецкого…" [Сенкевич 1990, 11]. Для нього, на відміну від Старицького, Ярема не віровідступник чи зрадник, а патріот Речі Посполитої.

Народжений українцем, він прагне стати поляком; маючи віру предків, відмовляється від неї на користь католицтва; будучи амбіційною та гордовитою людиною полюбляє аскетичний спосіб життя. Ярема прагне наблизитися до тогочасної польської еліти й стає зрадником свого народу. Напевно, ця зрада зародилася ще в часи навчання в єзуїтській школі, коли Ярема замість рідної вивчав польську мову. В. Коваль, стверджує, беручи до уваги лише один фактор – мову, що „українська чужомовна еліта неминуче мала стати і стала класом національної зради" [Коваль 1996, 89]. Це повною мірою виявилося в часи польського панування над Україною. І одним із „назнаменитіших" і знакових зрадників став Ярема Вишневецький.

Також неоднозначною постаттю в історії, а отже й у літературі, є Іван Виговський. Тільки два роки – 1657– 1659 – гетьманував Іван Виговський, але за цей короткий час устиг отримати на свою адресу низку гостро критичних суджень, лайливих епітетів і від сучасників (особливо в цьому вправлялися цар та його урядовці), і від нащадків – українських радянських істориків, для яких при згадуванні імені гетьмана обов'язковими були такі дефініції – „підлий зрадник", „ставленик і прислушник шляхетської Польщі" тощо. З того часу як події 1658 – 1659 рр. стали об'єктом уваги представників української та російської історіографії XVIII ст., головним підходом до оцінки постаті гетьмана стала так звана концепція гетьманської зради, яка широко використовувалася й при трактуванні образу Мазепи. Цей підхід ґрунтувався на своєрідному трактуванні неприхильних до Виговського викладів подій козацькими літописцями XVII – XVIII ст. Таким чином, спираючись на подібні історичні джерела, пішла, за окремими винятками, російська, а потім і радянська література, в якій переважно замовчували постать Виговського, або відводили йому місце в групі так званих „антигероїв". Така однозначна оцінка виключала майже повністю будь-який інший підхід до висвітлення образу.

Однак, на думку багатьох дослідників, це була людина патріотичних поглядів, визначний український діяч середини XVII ст., політик, дипломат. Наприклад, В. Будзиновський говорить: „Основою політики і тактики Виговського... був такий націоналізм, який в Західній Європі проявився доперва в половині XIX віку. Виговський свідомо і планово старався... до здобуття та запевнення її [*України*] політичної самостійності" [Будзиновський 1990, 51].

Письменники зазвичай стримували себе в широкому змалюванні образу Виговського. Їм доводилося або йти на компроміс із офіційною позицією та обмежуватися напівправдою, або й узагалі оминати постать Виговського. „...українське письменство, відчуваючи тяжкий тиск... не вдавалося здебільшого до тематики про Виговського, бо не хотіло давати його образ викривленим, а створити образ правдивим не могло через цензурні утиски" [Бойко 1971, 193]. Тому художніх творів, у яких І. Виговський постає центральним, або одним із центральних персонажів, майже немає. Як один із винятків – роман Івана Нечуя-Левицького „Гетьман Іван Виговський". Та, незважаючи на це, часта епізодичність цього образу в літературі сформувала його традиційність. Гетьман у літературі з'являється переважно в кількох варіаціях: епізодично як писар у творах, присвячених часам Хмельницького; епізодично як гетьман-зрадник у творах, автори яких дотримувалися зрадницької концепції під час зображення образу; як епізодичний герой, але без яскраво вираженої негативної оцінки; і, зрідка, як історично правдивий образ державного діяча.

Отож, можемо зазначити, що концепт зради є майже невід'ємною частиною традиційного образу історичного походження. Створюється своєрідна асоціативна парадигма, в якій ці образи інтерпретуються від зрадника і до героя, залежно від того, які художньо-стильові й ідеологічні орієнтири превалюють у письменницькому світообразі.

1. Бахтін М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтін. – М.: Худ. Литература, 1975. – 502 с. 2. Бойко Ю. Вибране / Ю. Бойко – Мюнхен, 1971. – Т. 1. – С. 191 - 200. 3. Будзиновський В. Наші гетьмани / В. Будзиновський. – Тернопіль.: Редакційно-видавничий відділ по пресі, 1990. – С. 51. 4. Гречанюк Ю. Проблеми історизму і традиції в літературі XIX – XX ст / Ю. Гречанюк, А. Нямцу. – Чернівці.: Рута, 1997. – 124 с. 5. Концепт в системе гуманитарного знания / В. Зусман // Вопросы литературы. – 2003 – № 2. – С. 6. 6. Історичне прокляття України: двомовність / В. Коваль // Слово і час. – 1996. – № 10. – С. 85-90. 7. Сенкевич Г. Роман „Огнем и мечем" / Г.Сенкевич. – М.: Худ. лит., 1990. – 684 с. 8. Старицький М. Роман „Богдан Хмельницкий": історичний роман у 3 т / М. Старицький. – К.: Издательство ЦКЛСМУ „Молодь", 1963. – Т. 1. – 708 с. 9. Біблійні концепти і проповідницька традиція української літератури / В. Сулима // Слово і час. – 2007. – № 12. – С 3-14. 10. Шевчук В. Просвічений володар: Іван Мазепа як будівничий козацької держави і як літературний герой / В. Шевчук. – К.: Либідь, 2006. – 464 с. 11. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / М. Шкандрій – К.: Факт, 2004. – 496 с.

Овсейчик С.В., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

У статті проаналізовано предметно-понятєвий аспект української екологічної термінолексики й подано класифікацію цього шару лексики за тематичними групами.

Ключові слова: *термін, тематична група, українська екологічна термінолексика.*

В статье проанализирован предметно-понятийный аспект украинской экологической терминолексики и подана классификация этой группы лексики по тематическим группам.

Ключевые слова: *термин, тематическая группа, украинская экологическая терминолексика.*

The article is devoted to the conceptual aspect of the Ukrainian ecological vocabulary. The names of this vocabulary were classified according to the thematic groups.

Key words: *termin, thematic group, Ukrainian ecological vocabulary.*

Упродовж останніх десятиліть XX ст. і на початку XXI ст. розвинувся і продовжує розвиватися багатомовний термінологічний ринок. У контексті європейської інтеграції помітною стає тенденція до усвідомлення власне культурної ідентичності. Будучи мовним вираженням спеціальних понять, національні терміни творяться згідно із законами відповідної мови [Кочан 2009, 32].

За образним висловлюванням О.О. Реформатського, термін – «слуга двох господ» [Реформатский 1968, 56], тобто він є членом двох систем: логічної системи термінів і лексико-семантичної системи мови.

Екологічні поняття у вітчизняному науковому просторі з'явилися порівняно нещодавно, тому екологічна термінологія належить до тієї групи сучасних терміносистем, що перебувають ще на стадії становлення. Разом із тим вже сьогодні можна говорити про системність української екологічної термінології.

Актуальність обраної проблематики зумовлює той факт, що одним із показників системності галузевої лексики є наявність тематичних чи лексико-семантичних груп.

Зазначимо, що в сучасному мовознавстві нерідко поняття «тематична група» та «лексико-семантична група» ототожнюють. За „Словником лінгвістичних термінів" Д.І. Ганича та І.С. Олійника, *семантична група* – це підгрупа слів у межах однієї частини мови, які об'єднані спільністю значень, *тематична група* – ряд слів, які об'єднуються спільністю родових значень, тобто слова, які називають різновиди одного й того ряду предметів: назви птахів, квітів, мінералів [Ганич 198, 55].

У словнику О.С. Ахманової *семантична група* це – 1) слова в межах певної частини мови, об'єднані спільним значенням: любов, ненависть, довіра, недовіра, доброзичливість, заздрість; 2) слова, об'єднані спільністю значення, безвідносно до частини мови. *Тематична група* – 1) те саме, що й лексична серія: тематична група предметів домашнього вжитку; тематична група кольору; 2) ряд слів, який за своїм основним (стрижневим) значенням належить до того самого семантичного поля: хоробрий, сміливий, відважний, мужній, безстрашний тощо [Ахманова 1966, 118].

В енциклопедії „Українська мова" йдеться лише про лексико-семантичну групу. Вона виводиться з лексико-семантичного поля – групи слів зі спільною гіперсемою: „Лексико-семантичні поля розпадаються семантично на ще тісніші об'єднання – лексико-семантичні групи. Так, у темпоральному лексико-семантичному полі можна виділити назви точних (секунда, хвилина, година, доба, тиждень, рік, століття) і неточних (час, пора, епоха, ера і т.п.) відтінків часу, назви частин доби, пір року, місяців, днів тижня тощо. У межах лексико-семантичних груп виділяють мінімальні семантичні об'єднання, побудовані на відношеннях синонімії, антонімії, конверсії і гіпонімії" [ЕУМ 2000, 283].

Л.М. Васильєв вважає, що терміном „лексико-семантична група" можна позначати будь-який семантичний клас слів (лексем), об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою (або хоча б одним спільним семантичним множником). До тематичної групи, як зазначає дослідник, слід відносити лише такі класи слів, які поєднуються однією типовою ситуацією чи темою (пор. такі теми, як „транспорт", „спорт", „магазин", „театр" тощо), але спільна (ядерна) сема для них є не обов'язковою [Васильев 1971, 110].

О.О. Реформатський виводить поняття лексико-семантичної групи з поняття „термінологічного поля". Під термінологічним полем дослідник розуміє семантичне

поле, одержане на поняттєвій, а не на лінгвістичній основі, що забезпечує той чи інший склад лексико-семантичної групи у певній синхронії розвитку суспільства та мови [Реформатский 1961, 51].

На сучасному етапі розвитку східнослов'янського термінознавства, й українського зокрема, екологічні терміни можна проаналізувати за тематичними та лексико-семантичними ознаками, виділивши спеціальні групи термінів. Відмінність між тематичними та лексико-семантичними групами полягає в тому, що тематичні групи співвідносяться із зовнішнім світом (зумовлені предметно-логічними факторами), а лексико-семантичні – із семантичною системою мови (зумовлені власне мовними факторами). Найістотнішою ознакою лексико-семантичних об'єднань слів вважається однорідність усіх елементів, які входять до складу лексико-семантичної групи на основі спільної семантичної ознаки. Диференційні ознаки таких одиниць протиставляються саме в межах кожної з таких груп. Найчисельніші тематичні групи нараховують у своєму складі по кілька лексико-семантичних груп. Вивчення подібних угруповань слів допомагає визначити, яким способом у лексичних одиницях проходить опредмечення матеріального світу, як членується досвід даного народу за допомогою лексики [Чумак 1998, 19].

Під тематичною групою розуміємо сукупність термінів, об'єднаних однією темою. Екологічні терміни традиційно позначають елементи, відношення та особливості екологічної системи. Їх можна поділити на ряд тематичних найменувань загальних категорійних наукових понять: предметів, процесів (операцій), ознак, властивостей. У зв'язку з тим, що базовою категорійною тріадою екології є „людина – діяльність – довкілля", виділяємо такі основні тематичні групи екологічних термінів:

1. Назви екологічних дій та процесів: *абсорбція* [ЕЕІ 2007, 8], *антропохорія* [МС 2007, 37], *асиміляція* [МС 2007, 42], *біокорозія* [Мусієнко 2004, 50], *біоакумуляція* [МС 2007, 54], *забруднення* [МС 2007, 169], *затоплення* [ЕЕІІ 2007, 67], *іонізування* [РУСЕТУС 2002, 102], *живлення* [ЕЕІІ 2007, 15], *лісорозведення* [ЕЕІІ 2007, 253], *рекультивація* [РУСЕТУС 20022, 185], *відновлення земель* [РУСЕТУС 2002, 56], *злитизація ґрунту* [ЕЕІІ 2007, 94], *очищення стічних вод* [РУСЕТУС 2002, 153] тощо.

2. Назви екологічних властивостей, характеристик, здатностей: *міцність* [УРЕТС 2005, 186], *подразливість* [УЕЕ 2006, 561], *радіоактивність* [РУСЕТУС 2002, 181], *сапробність* [МС 2007, 406], *буферність ґрунту* [Мусієнко 2004, 60], *зрілість екосистеми* [РУСЕТУС 2002, 93], *кислотність води* [ЕЕІІ 2007, 168], *леткість радіонуклідів* [ЕЕІІ 2007, 234], *полезахисна лісистість* [ЕЕІІ 2007, 241], *стабільність біосфери* [УЕЕ 2006, 691], *активність природної води* [ЕЕІ 2007, 12] тощо.

3. Назви на позначення величин, показників, сталих коефіцієнтів, що застосовуються для обчислень та опису екологічних явищ, процесів тощо: *кларк* [ЕЕІІ 2007, 170], *ліхеноіндикація* [ЕЕІІ 2007, 255], *діапазон толерантності* [Мусієнко 2004, 106], *доза випромінювання* [УЕЕ 2006, 218], *індекс вологості* [РУСЕТУС 2002, 97], *коефіцієнт водообміну* [ЕЕІІ 2007, 179], *коефіцієнт зрілості* [РУСЕТУС 2002, 116], *коефіцієнт стоку* [ЕЕІІ 2007, 182], *ліміт дози* [ЕЕІІ 2007, 239], *показник поглинання, показник прозорості* [МС 2007, 343] тощо.

4. Назви методів та методик дослідження екологічних явищ: *аерометод* [РУСЕТУС 2002, 32], *йодування* [ЕЕІІ 2007, 147], *метод вегетації*, *метод Шора* [УЕЕ 2006, 446], *метод проекцій*, *метод ґрунтових профілів, метод природних аналогій*, *метод екологіч-*

них рядів, методика моделювання геологічного середовища [РУСЕТУС 2002, 131] тощо.

5. Назви приладів, пристроїв для дослідження екологічних явищ: *актинометр* [УРЕТС 2005, 19], *анемометр* [РУСЕТУС 2002, 19], *геліоконцентратор* [УРЕТС 2005, 70], *гідрограф* [РУСЕТУС 2002, 67], *деаератор* [УРЕТС 2005, 83], *дозатор, дозиметр* [УЕЕ 2006, 218], *піранометр, піргеліометр* [УРЕТС 2005, 202], *тумановловлювачі* [УРЕТС 2005, 257], *стрічковий фільтр* [УРЕТС 2005, 263] тощо.

6. Назви екологічних законів, принципів, правил, теорем: *закон Моза* [ЕЕІІ 2007, 147], *закон Бера* [УРЕТС 2005, 38], *закон Шелфорда* [УЕЕ 2006, 292], *правило Бергмана* [РУСЕТУС 2002, 31], *правило вікаріату* [МС 2007, 357], *правила лісокористування* [МС 2007, 356], *закон екологічної кореляції* [РУСЕТУС 2002, 255], *індекс живої планети* [ЕЕІІ 2007, 121], *індекс екологічної сталості* [ЕЕІІ 2007, 122] тощо.

7. Назви наук, наукових напрямків, галузей: *агроекологія* [ЕЕІ 2007, 13] *гляціологія* [УРЕТС 2005, 76], *екофемінізм* [ЕЕІ 2007, 344], *інвайронментологія* [ЕЕІІ 2007, 117], *іхтіологія* [ЕЕІІ 2007, 143], *ландшафтознавство* [ЕЕІІ 2007, 232], *екологічна геоморфологія* [ЕЕІ 2007, 314]*, екологічна економіка* [ЕЕІ 2007, 315]*, екологічна кліматологія* [ЕЕІ 2007, 316]*, екологічна орнітологія, екологічна токсикологія* [РУСЕТУС 2002, 229], *екологічний інжиніринг* [ЕЕІІ 2007, 129] тощо.

8. Назви об'єктів дослідження: *абісаль* [ЕЕІ 2007, 7], *антропосфера* [ЕЕІ 2007, 44], *довкілля* [ЕЕІ 2007, 287], *еврибіонти* [ЕЕІ 2007, 287], *екосистема* [ЕЕІ 2007, 342]*, повітря* [РУСЕТУС 2002, 54], *середовище* [РУСЕТУС 2002, 191], *космічне сміття* [ЕЕІІ 2007, 209], *ландшафтно-рекреаційна зона* [ЕЕІІ 2007, 102], *лісове середовище* [ЕЕІІ 2007, 244], *лляльні води* [ЕЕІІ 2007, 257], *природне забруднення* [РУСЕТУС 2002, 171] тощо.

Доцільно зазначити, що об'єктами дослідження можуть бути не лише конкретні предмети, а і явища, процеси, що входять до іншої тематичної групи; і навпаки, об'єкти дослідження можна розглядати як екологічні явища, тоді, зрозуміло, вони будуть належити до групи «Назви явищ, процесів». Таким чином, віднесеність деяких термінів до тієї чи іншої терміногрупи може залежити від контексту.

Зауважимо, що тематичні групи розрізняються між собою не лише за денотативною співвіднесеністю. Вони також дозволяють побачити різноструктурність екологічних термінів, їх кількісну та якісну неоднорідність.

Відношення всередині досліджених тематичних груп можуть бути доповнювальними, уточнювальними, а зв'язок між ними може здійснюватися або шляхом перетину всього кола значень однієї групи з колом значень інших груп, або за посередництвом різноманітних семантичних зв'язків одного члена групи з термінами, що не входять до цієї групи.

Природно, що наведена класифікація не є абсолютною, оскільки терміни у своїх значеннях здатні до взаємопереходу, можуть утворювати синонімічні паралелі, бути компонентами складених термінів.

Показовим є те, що екстралінгвальна класифікація певним чином корелює з власне лінгвальною класифікацією. Так, „Назви процесів та операцій" переважно є віддієслівниими іменниками, „Назви властивостей, характеристик і здатностей" – відад'єктивними тощо.

Деякі з досліджуваних екологічних термінів є полісемічними. Найбільше таких термінів зафіксовано у складі тематичних груп „Назви дій та процесів" та „Назви властивос-

тей, характеристик, здатностей". Пор., наприклад: *залуження* – 1) висівання багаторічних трав на природних кормових угіддях при докорінному їх поліпшенні; 2) лучний підвид фітомеліорації еродованих, ерозійно небезпечних, дефляційно вразливих та деяких інших виснажених ґрунтів і деградованих ландшафтів [ЕЕІІ 2007, 62]; *лісистість* – 1) відношення вкритої лісом площі до загальної площі певного регіону; 2) загальна площа лісів на певній території [МС 2007, 263]; *плодючість* – 1) еволюційно вироблена здатність організмів компенсувати природну смертність за нормальних умов розмноженням; 2) величина приплоду в сільськогосподарських тварин; 3) ступінь легкості та швидкості розмноження [МС 2007, 340] тощо.

Отже, екологічна термінологія є сукупністю взаємопов'язаних елементів, організованих на основі позамовних зв'язків у тематичні групи. Ця класифікація не є абсолютною, оскільки екологічна наука продовжує розвиватися, з'являються нові поняття, а відповідно й терміни, які можуть не входити в жодну з наведених вище груп. Проте основні тематичні групи окреслено, і цей факт засвідчує, що на сьогодні українська екологічна терміносистема є окремою структурованою підсистемою сучасної української літературної мови з обов'язковою взаємозалежністю та взаємовизначеністю своїх компонентів.

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с. 2. Васильев Л.М. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105 – 113. 3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с. 4. Кочан І. Українські терміни в парадигмі сучасних наукових учень // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць, вип.VIII. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 30-34. 5. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1968. 6. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии (Материалы Всесоюзного терминологического совещания). – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46 – 54. 7. Чумак О.Г. Структурно-компонентна організація фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові: Дис… канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1998. – 189 с.

Умовні скорочення

ЕЕІ – Екологічна енциклопедія: У 3т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (гол. редактор) та ін.. – К.: ТОВ «Центр еколог. освіти та інформації», 2007. - Т.1: А-Е. – 432 с.; ЕЕІІ– Екологічна енциклопедія: У 3т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (гол. редактор) та ін.. – К.: ТОВ «Центр еколог. освіти та інформації», 2007. - Т .2: Є-Н. – 416 с.; ЕУМ – Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.; Мусієнко – Мусієнко М.М. та ін. Екологія: Тлумачний словник. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.; МС – Мусієнко М.М., Серебряков В.В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. – К.: Знання, КОО, 2007. – 624 с.; РУСЕТУС – Російсько-український словник екологічних термінів та усталених словосполучень / За ред. Герасимчук В.А. – К., 2002. – 339 с.; УЕЕ – Українська екологічна енциклопедія / За ред. Романа Дяківа – К., 206. – 806 с.; УРЕТС – Українсько-російський екологічний тлумачний словник / Упор. А.М. Котляр / Пер. В.М. Копоруліна. – Х.: Факт, 2005. – 336 с.

Олексій К.Б., асист.,
Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського

ОЦІННІСТЬ ЯК МАРКЕР ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті простежено специфіку індивідуально-авторської картини світу. Репрезентовано різні погляди науковців на проблему її оцінності. Встановлено, що оцінність є однією з диференційних ознак авторських картин, що дає змогу кваліфікувати їх як оцінні.

Ключові слова: *індивідуально-авторська картина світу, оцінність, оцінна картина світу, художня картина світу, авторське світобачення.*

В статье исследована специфика индивидуально-авторской картины мира. Представлены различные взгляды ученых на проблему ее оценочности. Установлено, что оценочность является одним из дифференциальных признаков авторских картин, что позволяет квалифицировать их как оценочные.

Ключевые слова: *индивидуально-авторская картина мира, оценочность, оценочная картина мира, художественная картина мира, авторское мировоззрение.*

The specificity of individually author's picture of the world is traced in the article. The scientists' different points of view on the problem of its estimation are represented in the research. Estimation is set as one of differential signs of author's picture, that enables to characterize them as evaluative.

Key words: *individually author's picture of the world, estimation, estimative picture of the world, artistic picture of the world, author's world-view.*

Основним завданням запропонованого дослідження, що значною мірою визначає його актуальність, є визначення специфіки індивідуально-авторської картини світу та одного з основних її атрибутів – оцінності. Подібні картини створюються в текстах однієї людини, зокрема автора художніх творів, і кваліфікуються ще як авторські, художні, міфопоетичні, поетичні тощо. Дехто з науковців у такому ж значенні використовують терміни "поетична модель світу", "полістилістична модель світу" (Ю. Лазебник), "концептуальна парадигма світу в мовотворчості автора" (К. Голобородько), "індивідуально-авторська концептосфера" (В. Кононенко, Т. Космеда), а також "ідіостиль", "ідіолект" (С. Шуляк) та ін. У дефініціях цих термінів дослідники акцентують увагу на основних ознаках таких картин.

Так, В. Маслова на запитання, чим відрізняється поетична картина світу від мовної, відповідає, що остання об'єктивується в художніх текстах, "мовні простори яких відображають внутрішній світ автора і переломлений у його свідомості світ зовнішній". І якщо мовна картина світу є універсальною, то поетична – індивідуальною. Вона створюється в текстах однієї людини, тому "значною мірою суб'єктивна і несе в собі риси мовної особистості її творця. Це образна, "олюднена" картина, в якій особистість поета постає як відображення її існування. Така картина розуміється нами як альтернатива сві-

ту реальному" [Маслова 2004, 42-43]. При цьому дослідниця додає, що оскільки поет є виразником певної національної культури, то на "його когнітивну структуру накладає відбиток національна картина світу, яка інтерпретується ним через призму індивідуального сприйняття і реалізується через виразні мовні засоби". Тобто мова репрезентує не тільки "національний дух", за В. Гумбольдтом, але й особливості концептуалізації світу окремою особистістю [Маслова 2004, 41-42].

Подібні думки висловлюють й інші науковці. На думку В. Ніконової, на відміну від "мовної картини світу", що стосується особливостей вираження дійсності в різних етносів, "художня картина світу" або "художня модель" віддзеркалюють особливості мовної репрезентації дійсності в художньому тексті. "Що ж до питання про те, яка картина світу передує в художньому творі, мовна чи концептуальна, відповідь, на наш погляд, є однозначною: ці картини світу співвіднесені". Картина світу автора "формується поетом залежно від його індивідуального світовідчуття та суб'єктивного осмислення дійсності" [Ніконова 2007, 14].

На тому, що художня картина світу – це певна "світоглядна система, особливий склад світобачення, специфічне прочитання дійсності", "особлива когнітивна модель", наголошує Л. Петрова. "Оскільки ця модель будується на основі художніх текстів, то вона містить у своїй структурі мінімум три сфери: культурну, естетичну і знакову" [Петрова 2006, 15]. Акцентуючи увагу, як і інші лінгвісти, передусім на суб'єктивному характері художньої картини світу ("є вербалізацією картини світу автора як особистості, наділеної типологічними рисами"), дослідниця зауважує, що авторська комунікативна стратегія спрямована на стимуляцію читацького сприйняття. Відповідно, художня картина світу формується на двох рівнях: рівень творця художнього твору й рівень того, хто сприймає цей твір. Вона динамічна й реалізується в ланцюжку: "автор – текст ↔ текст – читач" [Петрова 2006, 17].

Кваліфікуючи картину світу автора як "індивідуально-авторську концептосферу", В. Кононенко також стверджує, що вона носить суб'єктивний характер. "Художній текст якраз і створює умови для виявлення широкого спектра різних відтінків, співзначень, трансформованих і переосмислених понять, що ускладнюються тими ж таки асоціаціями й оцінками… Більше того, письменник, якщо він справді виразник народних ідеалів, передає – свідомо чи несвідомо – не лише властиві йому уявлення …, але й етнопсихологічні, психолінгвістичні основи загальнонародного розуміння концептуальних понять" [Кононенко 2004, 15].

Окремі автори віддають перевагу терміну "індивідуально-поетична модель світу" (Ю. Лазебник, В. Ярмак). Одним із кваліфікаційних параметрів відповідної моделі є її більший потенціал у вираженні концептуальної моделі. Він зумовлений тим, що слово у поетичному тексті не тільки позначає більшу частину універсуму, ніж його словниковий корелят, а й видозмінює концептуальну картину світу на словесному, тезаурусному й прагматичному рівнях, репрезентуючи тим самим додаткове бачення світу [Лазебник, Ярмак 1992, 103-104]. Звідси автори роблять висновок, що поетична картина світу "претендує на універсальність, намагаючись покрити собою увесь світ…".

Отже, як би в сучасній лінгвістиці не визначали індивідуально-авторські картини світу, вчені обов'язково акцентують на їх суб'єктивному характері, оскільки формуються вони внаслідок авторських уявлень, трансформацій, реалізують письменницьке ставлен-

ня до зображуваних подій, явищ, героїв і под. Все це актуалізує питання про оцінність як маркер індивідуально-авторської картини світу.

Традиційно оцінність визначають як семантичну категорію, яка, ґрунтуючись на протиставленні часткових значень негативної, нульової, позитивної цінності, "виражає відношення мовця до названого словом предмета чи поняття" [Солганик 1981, 9]. Саме у вираженні такого відношення простежується важлива соціально-прагматична роль цієї категорії. Додамо, що оцінність вважається загальномовною категорією, властивою різним мовним стилям, лексичним групам тощо.

Відображаючи традиції художнього пізнання й сучасні творчі пошуки в літературі, індивідуально-авторські картини світу акумулюють певні естетичні цінності, що передбачає тлумачення їх як оцінних. Епітет "оцінна" стосовно картини світу в лінгвістиці вживають такі вчені, як В. Телія, В. Карасик, А. Уфімцева, І. Голубовська, Т. Космеда, Т. Вільчинська та ін, пояснюючи це тим, що під час розгортання свого змісту така картина обов'язково спирається на принцип ціннісної орієнтованості [Уфімцева 1988, 131].

Конституентами авторської оцінної картини світу можуть бути слова-образи, концепти-образи (Л. Синельникова, Т. Вільчинська), міфологеми, символи (Н. Слухай), лексичні одиниці з оцінним значенням (А. Уфімцева), стилеми (Ю. Лазебник) тощо. При цьому кожен із лінгвістів різною мірою акцентує на оцінності, яка їх характеризує. Так, на думку В. Кононенка, індивідуально-авторська концептосфера виявляє себе в художньому дискурсі як комплекс слів, образів, символів, оцінних характеристик і под. Звернення до аксіологічного аспекту дає змогу "побачити оцінку загальнолюдських і національних цінностей, … відчути зміни в настроях, переживаннях, позначених в оцінюванні, встановити різні типи оцінок, включаючи етнічні, аксіологічні градації тощо" [Кононенко 2004, 19].

А. Уфімцева стверджує, що основну роль у формуванні оцінної картини світу відіграє оцінна лексика, яка виражає оцінку предметів за їхньою утилітарністю або етичними й естетичними нормами мовного колективу [Уфімцева 1988, 131].

Вважаючи джерелом моделювання оцінної індивідуально-поетичної моделі світу стилеми, Ю. Лазебник акцентує на їх здібності оцінювати денотата за важливістю, значущістю, корисністю тощо. Стилеми формують "таку картину, яка експлікує систему індивідуальних переваг і відштовхувань творчої особистості у сфері етики й естетики" [Лазебник, Ярмак 1992, 106].

Безперечно, має рацію й І. Голубовська, коли стверджує, що мовна картина світу доступна для вивчення на всіх структурних рівнях мовної системи, включаючи семантичні категорії оцінності, модальності, агентивності і т. ін. Однією з багатьох проблем, порушених цією дослідницею, є саме виявлення оцінного аспекту у формуванні національномовних картин світу. І. Голубовська слушно зауважує, що оцінність нерозривно пов'язана з категоріями емоційності й експресивності, що знайшло відображення в терміні "емоційно-експресивно-оцінний" у лінгвістичних метатекстах. Авторка вважає, що на перше місце в цій термінологічній тріаді треба було б поставити компонент оцінний, всебічне вивчення якого дасть змогу отримати найповнішу аксіологічну картину [Голубовська 2004, 51].

В. Ніконова, інтерпретуючи художній текст із погляду його естетичної цінності, пропонує зважати на ситуаційну модель тексту, яка уможливлює виявлення імпліцитного

змісту твору, а саме: задуму автора, його оцінної позиції, моральних, політичних, естетичних та етичних настанов, переживань під час написання твору, а також відповідних настанов та переживань реципієнта… [Ніконова 2007, 14].

Т. Космеда зауважує, що вчені поступово усвідомлювали значущість категорії оцінки в процесі пізнання світу і прийшли до одностайного висновку, що пізнання світу завжди передбачає його оцінку. Поняття цінності надзвичайно широке, оскільки людина оцінює все, що було, є, буде, може бути й могло б бути [Космеда 2010, 77]. Активізацію дослідницьких зацікавлень оцінкою, оцінністю, її значенням для мовної картини світу дослідниця вбачає в антропоцентризмі сучасного підходу до лінгвістичних досліджень. Саме в мовній картині світу (і насамперед індивідуально-авторській) оцінка гармонійно пов'язана з категоріями персональності, темпоральності, простору, узагальненості, визначеності/невизначеності, загального, одиничного, особливого тощо [Космеда 2010, 78].

Помітно корелює з індивідуально-авторською картиною світу міфопоетична, або сакральна, яка "у вербалізованій формі репрезентує інтерпретацію письменником навколишнього світу і себе в цьому світі, засвідчує поєднання народнопоетичної стихії й індивідуально-авторських пошуків" [Вільчинська 2008, 26]. Однією з ознак такої картини, як і концепту-образу – основної одиниці її моделювання, на думку дослідниці, є оцінність.

Отже, робимо висновок, що, маніфестуючи певні характеристики загальномовного континууму, саме художні ідіолекти репрезентують індивідуально-авторську картину світу зі всією системою морально-етичних цінностей, світовідчуття конкретного митця. Ця картина є динамічною, може змінюватися, зазнавати певних естетичних, прагматичних модифікацій. Вивчення авторських картин світу, яке помітно активізувалося в останні десятиліття, закладає підвалини для відтворення національномовних картин. Дослідження зазначеної проблематики, зокрема оцінності як їх маркера, на зразках конкретних художніх текстів відкриває перспективи подальших українознавчих студій у цій царині.

1. *Вільчинська Т.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: Монографія. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 2. *Кононенко В.* Концепти українського дискурсу: Монографія. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с. 3. *Космеда Т. А., Плотнікова Н. В.* Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера Святки в українському мовному просторі: Монографія. – Львів: ПАІС, 2010. – 408 с. 4. *Лазебник Ю.С., Ярмак В.И.* Поэзия XX века: слово, текст, мир. – К.: Наукова думка, 1992. – 144 с. 5. *Маслова В. А.* Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой: Учебное пособие. – М.: Флинта, 2004. – 256 с. 6. *Ніконова В. Г.* Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра: Монографія. – Донецьк: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с. 7. *Петрова Л.* Лингвокогнитивные основы художественной картины мира: Монография. – Симферополь: ОАО "СГТ", 2006. – 284 с. 8. *Солганик Г. Я.* Лексика газеты. – М.: Высшая школа, 1981. – 112 с. 9. *Уфимцева А. А.* Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / За ред. Б. Серебренникова. – М.: Наука, 1988. – С. 108-140.

Онац О. М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ КАНАДИ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто явище варіативності французької мови Канади, зумовлене впливом англійської мови, наявністю запозичень та архаїзмів, виявлено основні лексико-семантичні особливості канадських регіонально маркованих одиниць, що потребують урахування при перекладі.

Ключові слова: *канадизм, варіативність, мовна норма, регіональний варіант, англіцизм, архаїзм, франкоканадська спільнота.*

В статье рассмотрено явление вариативности французского языка Канады, обусловленное влиянием английского языка, наличием заимствований и архаизмов, выявлено основные лексико-семантические особенности канадских регионально маркированных единиц, которые необходимо учитывать при переводе.

Ключевые слова: *канадизм, вариативность, языковая норма, региональный вариант, англицизм, архаизм, франкоканадское сообщество.*

In the present article we examined the phenomenon of linguistic variation in Canada conditioned by the English language influence, the presence of borrowings and archaisms, we revealed the main lexical and semantic peculiarities of Canadian regionalisms that should be taken into account in translation.

Key words: *canadism, variation, linguistic norm, regional variant, anglicism, archaism, French-Canadian community.*

У наш бурхливий час глобалізації, коли зростає роль міжмовної комунікації та постає необхідність у налагодженні міжкультурного діалогу, особлива увага перекладознавців та лінгвістів-дослідників спрямована на вивчення проблем національної ідентичності та культури етнічних спільнот, що превалюють у межах певного географічного та соціокультурного простору. Це лінгво-культурне розмаїття виявляється, зокрема, у появі та закріпленні в ужитку регіональних варіантів мови, які іноді дуже відрізняються від мовної норми. Якщо ці регіональні варіанти набувають значного поширення та міцно закріплюються узусом, то вони отримують статус національних літературних норм. Як зазначає О. І. Чередниченко, саме ці національні норми забезпечують інтеграцію мовців на певних теренах і разом з тим виокремлюють мовний колектив як національну спільноту з-поміж інших [Чередниченко 2007, 10].

Іноді ці національні мовні норми дуже відрізняються одна від одної, що може спричинити певні труднощі при перекладі, а іноді навіть призвести до викривлення змісту вихідного повідомлення, якщо перекладач не знайомий із національною нормою мови або не враховує її при перекладі, орієнтованому на спільноту, яка послуговується таким регіональним варіантом.

Говорячи про варіативність французької мови, прийнято виокремлювати такі її регіональні варіанти, як: канадський, бельгійський, швейцарський та варіанти франкомовних країн Африки. Кожен із них має свої особливості, а іноді й значні розбіжності у відношенні до центральнофранцузького варіанту, тобто норми французької мови «шестикутника», що потребують урахування при перекладі, адресованому тій чи іншій франкомовній спільноті.

У даній статті ми ставимо за мету проаналізувати найпоширеніші лексичні особливості французької мови Канади, зокрема, Квебеку, оскільки саме в цій франкомовній провінції національні почуття франкоканадців та їхнє прагнення до самоідентичності змусили їх боротися за існування власної мови, збереження її неповторності, а також вести постійну війну із впливом англійської мови та засиллям англіцизмів в умовах географічного анклаву на англомовній території.

Досліджуючи сучасну французьку мову Квебеку, можна побачити, що вона істотно відрізняється від центральнофранцузької норми мови, що виявляється в її особливій вимові, наявності великої кількості англіцизмів, архаїзмів центральнофранцузької мови й неологізмів власне квебекського походження, що відбивають бурхливу історію її розвитку та впливи мовного й позамовного характеру.

У цій статті ми розглянемо найважливіші особливості, які необхідно знати для здійснення перекладу, орієнтованого на франкоканадську спільноту. Для дослідження та розуміння цих особливостей необхідно зробити екскурс у минуле, щоб побачити корені виникнення варіативності у французькій мові на теренах Канади.

Спостерігаючи за особливостями мовного розвитку, можна зазначити, що французька мова Канади стала активно еволюціонувати починаючи з XVII ст., коли у Франції почалася хвиля еміграції до Нового Світу. Здебільшого емігрантами були мешканці північно-західної Франції та паризького регіону, а населення цих територій говорило французькою мовою, яка часто відзначалася наявністю провінціалізмів, так званих патуа, та арготичних виразів, що не могли не накласти свій відбиток на французьку мову Канади. Але вже починаючи з XVIII століття можна простежити чіткий вплив мови Шекспіра на французьку мову Канади з огляду на те, що Велика Британія стала власницею цих територій. А Паризьким договором 1763 року документально закріплюється британська влада та закінчується режим французького панування на цих теренах. Утім, незважаючи на британську експансію та масове поширення англійської мови, протягом двох століть франкоканадці зуміли зберегти свою рідну мову. А у 1977 році була прийнята Хартія французької мови (яка ще називається закон 101), відповідно до якої французька мова визнається державною мовою поряд із англійською. Однак, століття активного впливу англійської мови не могли не залишити сліду у французькій мові Канади, яка, зокрема, характеризується великою кількістю англіцизмів (слід зазначити, що з усіх варіантів французької мови саме канадський варіант їх містить найбільше).

Отже, опинившись у так званому англомовному «анклаві», французька мова Квебеку зазнає постійного впливу англійської мови на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному. У даній статті ми розглянемо та проаналізуємо лексико-семантичні особливості квебекського варіанту французької мови, що становлять найбільший інтерес із точки зору перекладу.

Говорячи про англізацію французької лексики, можна визначити декілька типів такого явища: повне запозичення лексичних одиниць із англійської мови, часткове запозичення (коли запозичується графічна форма лексеми, але вимовляється вона відповідно до норм вимови французької мови або ж, навпаки, англійська вимова слова відтворюється французькою графічною системою), калькування як слів, так і словосполучень, а також утворення нових слів шляхом додавання французьких афіксів до англійських слів.

Квебекська французька мова налічує велику кількість повних запозичень із англійської мови, які повністю замінили свої центральнофранцузькі синонімічні аналоги й перекладач повинен їх знати аби зрозуміти та правильно відтворити зміст повідомлення. Прикладами таких повних запозичень є наступні: tip (замість французького pourboire) – чайові, toaster (фр. grille-pain) – тостер, bumper (фр. pare-chocs) – бампер, fun (фр. amusant, plaisant) – кумедний, kit (фр. lot, panoplie) – набір, so so (фр. comme ci comme ça) – так собі, full (фр. beaucoup, plein) – багато, track (фр. voie ferrée) – колія тощо. Слід зазначити, що ці запозичені варіантні лексеми зберігають у канадській французькій мові свою графічну форму, фонетичний склад і семантичне наповнення.

Часто можна зустріти й приклади часткових запозичень, коли при збереженні графічної форми запозичення, ми спостерігаємо зміни у вимові або навпаки. Наприклад: game [gaj-me] – гра, mall [ma-ul] – торговий центр, napkin [nap-kin] – серветка, fake [faj-ke] – фальшивий, shape [ʃajp] – форма, adapteur (від adapter) – адаптер, spré (від spray) – спрей, аерозоль тощо.

Також можна навести велику кількість «квебецизмів», утворених способом калькування англійських слів та словосполучень, проілюструвавши їх наступними прикладами: couple de jours (від англ. couple of days) – декілька днів, seconde main (від англ. second hand) – секонд хенд, lait évaporé (від англ. evaporated milk) – згущене молоко і т.ін [Armange 2007, 34].

Ще однією характерною особливістю канадської французької мови є утворення в ній неологізмів на базі англійського кореня (який під впливом французької вимови іноді змінює своє написання) та французького афікса. Наприклад: steamé (англ. steam – пара) – приготований на парі, luncher (англ. lunch – обід) – обідати, tipper (англ. tip – чайові) – давати чайові, parquer (англ. park – паркувати) – паркувати, checker (англ. check – перевіряти) – перевіряти, ploguer (англ. plug – вмикати) – вмикати тощо [Armange 2007, 86].

Отже, перекладач повинен зважати на всі особливості, без знання яких переклад може вийти неточним або навіть невдалим.

Як бачимо, у французькій мові Канади існує надзвичайна кількість англіцизмів. Утім, останні кілька десятиліть франкоканадці докладають значних зусиль, аби не допустити подальшої англізації своєї мови. Особливого розвитку цей процес набув після прийняття Хартії французької мови. Як наслідок такого прагнення ми бачимо появу в канадському варіанті питомо квебекських неологізмів, які замінюють аналогічне англійське слово або словосполучення, вживані у французькій мові Франції. Напиклад: magaziner (франц. faire du shopping) – ходити за покупками, fin de semaine (франц. week-end) – вихідні, напр., у виразі bonne fin de semaine – гарних вихідних [Чередниченко 2007, 81], nettoyeur (франц. pressing) – хімчистка, traversier (франц. car-ferry) – пором тощо [Gazaille 2009, 54]. Отже, франкоканадці прагнуть зберегти свій національний колорит та мовно-культурну ідентичність, яка, зокрема, виявляється в появі та закріпленні

у вжитку таких регіонально маркованих варіантних одиниць, які необхідно враховувати при перекладі, орієнтованому на квебекську мовну спільноту.

Іншою характерною особливістю французької мови є наявність у ній великої кількості архаїзмів французької мови Франції XVII-XVIII ст. Це пояснюється тим, що після того, як Канада перейшла до рук англійців, більшість представників французької еліти повернулася до Франції, а сталий зв'язок між Францією та її колонією було втрачено. Усі історичні, соціально-економічні та політичні зміни, що відбувалися на теренах Франції та здійснювали вплив на розвиток мови, пройшли осторонь Канади і її мови, яка залишилася майже незмінною.

Отже, «архаїчний» характер канадського варіанту мови можна проілюструвати наступними прикладами: achaler (у сучасній французькій мові Франції – importuner) – набридати, possiblement (peut-être) – можливо, trâlée (flopée, bande) – ватага, зграя, canter (incliner) – нахиляти, menterie (petit mensonge) – незначна брехня, s'enfarger (trébucher) – спотикатися, écarter (perdre) – загубити, accommoder (rendre service) – зробити послугу тощо [Gazaille 2009, 72]. Франкоканадці використовують і донині застарілі прийменники, як, наприклад, à cause que (суч. франц. parce que) – тому що, mais que (quand, au moment où) – коли, в той момент, коли. Наприклад: Il est parti à cause qu'il était fatigué. – Він поїхав тому, що був втомлений. Tu m'appelleras mais que tu viendras chez toi. – Ти мені зателефонуєш, коли повернешся додому [Gazaille 2009, 85].

Не знаючи цих «архаїчних», а насправді живих, слів та словосполучень, що набули широкого вжитку в сучасній французькій мові Канади, перекладач не в змозі зрозуміти та правильно передати зміст повідомлення, що призводить до складнощів перекладу або взагалі непорозуміння.

Ще одна особливість, яка вирізняє канадський варіант французької мови, – це втрата словом первісного значення й набуття ним нового семантичного наповнення. До речі, саме поняття канадизму може охоплювати як слова та вирази канадського варіанту французької мови, які не існують у французькій мові Франції, так і лексичні одиниці, які є загальновідомими та вживаними на території Франції, але в Канаді вони набувають зовсім іншого значення, тобто йдеться про так званих «хибних друзів перекладача». Наприклад: fendant – гордовитий, зарозумілий (раніше у французькій мові воно означало «забавний, приємний»), piler – йти по чомусь, ступати (тоді як у сучасній французькій воно означає «товкти, розтирати»), piton – кнопка (у франц. – пік, шпиль), cadran – будильник (у франц. – циферблат), chaudière – відро, цеберко (у франц. – казан, котел) [Boulanger 1983, 45]. Найрозповсюдженішими прикладами таких хибних друзів перекладача в канадській французькій є слова на позначення прийому їжі: déjeuner (франц. petit déjeuner) – сніданок, dîner (франц. déjeuner) – обід, souper (франц. dîner) – вечеря. Знання цих лексико-семантичних особливостей надзвичайно важливе для перекладача, який при перекладі з французької канадської на українську та навпаки повинен враховувати специфіку даної лексики та наводити не центральнофранцузькі відповідники, а саме канадські перекладні еквіваленти.

Отже, як бачимо, французька мова Канади має свою специфіку, зумовлену постійним впливом на неї англійської мови, який проявляється на всіх мовних рівнях, але найбільше він відчувається саме в лексичному складі мови, який характеризується динамічним характером розвитку. Окрім того, при перекладі канадських варіантних одиниць треба

бути особливо уважним та уникати інтерференції з французькою мовою Франції, оскільки іноді це може ввести в оману перекладача й зміст вихідного повідомлення буде викривлено в перекладі.

Усі ці лексико-семантичні особливості потребують урахування під час перекладу з української мови на французьку, орієнтованого на франкомовну канадську спільноту Квебеку. Урахування такої специфіки французької мови Канади потрібне, коли йдеться про налагодження міжкультурного діалогу між представниками франкомовної квебекської спільноти та іншої країни.

Говорячи про українсько-французький переклад, орієнтований на франкомовну канадську аудиторію, можна говорити про таку необхідність, як явище прагматичної адаптації, метою якої є відтворення змісту українського повідомлення засобами французької мови з урахуванням регіональної варіативності норми мови та відповідним «пристосуванням» до французької мови Канади.

1. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. 2. *Armange C.* Parlez-vous québécois ? – Le Château-d'Olonne : Éditions d'Orbestier, 2007. 3. *Bergeron L.* Dictionnaire de la langue québécoise. – Montréal : V.L.B. éditeur, 1981. 4. *Boulanger J., Dubuc R.* Régionalismes québécois usuels. – P. : Conseil international de la langue française, 1983. 5. *Desruisseaux P.* Le livre des expressions québécoises. – Lassale : Hurtubise H.M.H., 1979. 6. *Gazaille M., Guévin M.* Le parler québécois. – P. : Éditions First, 2009.

Оробінська Р.В., асп.,
Київський національний лінгвістичний університет

ІМПЕРАТИВНЕ РЕЧЕННЯ У МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ НІМЕЦЬКИХ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ

Стаття досліджує вживання імперативних речень у мовленні персонажів німецьких художніх фільмів. Результати показують, що волевиявлення німці виражають не тільки імперативними, а й іншими типами речень: розповідними та інфінітивними. Вибір типу речення залежить від інтенції мовця, яка змінюється від ліберальної вказівки до категоричного волевиявлення.

Ключові слова: *імператив, типи імперативних речень, модель, структурно-семантична модель, інтенція мовця*

Статья исследует употребление императивных предложений в речи персонажей немецких художественных фильмов. Результаты показывают, что волеизъявление немцы выражают не только императивными, но и другими типами предложений: повествовательными и инфинитивными. Выбор типа предложения зависит от интенции говорящего, которая изменяется от либерального указания до категорического волеизъявления.

Ключевые слова: *императив, императивное предложение, модель, структурно-семантическая модель, интенция говорящего.*

The article investigates the use of imperative sentences in the speech of German films characters. The results show that Germans realise desire with not only imperative sentences but also with narrative and infinitive ones. The choice of sentence type depends on speakers intention, which changes from liberal guidance to categorical will.

Key words: *imperative, imperative sentence, a model, structural-semantic model, intention of the speaker.*

Завдання сучасних лінгвістичних досліджень полягає у поглибленні знань про особливості реалізації мовних одиниць у процесі спілкування індивідів. Теоретична граматика [Вельман 2009; Duden 2006; Engel 2009] визначає правила вживання речень у мові. Але в мовленні, де речення слугують засобом комунікації, їхня синтаксична будова може змінюватись.

Метою статті є визначення структурно-семантичних та прагматичних особливостей вживання імперативних речень у діалозі німецької мови. **Задачі** дослідження полягають у: 1) встановленні переліку синтаксичних структур, які використовуються німцями для вираження наказу; 2) визначенні прагматичної функції імперативних речень у мовленні індивідів.

Об'єктом дослідження є імперативне речення німецької мови; **предметом** – структурно-семантичні та прагматичні особливості реалізації імперативних речень у мовленні персонажів німецьких художніх фільмів. **Матеріалом дослідження** слугують 1000 синтаксичних структур речень, що вживаються для реалізації наказу. Вибірку здійснено з діалогів персонажів сучасних німецьких художніх фільмів: Das Experiment, 2001; Good bye, Lenin!, 2003; Im Juli, 2000; Mondscheinkinder, 2006; Wer früher stirbt, ist länger tot, 2006; Die Welle, 2008.

Актуальність статті полягає в її спрямованості на розкриття комунікативної ролі мовних одиниць. **Наукова новизна** роботи полягає у встановленні структурно-семантичної характеристики імперативних речень німецької мови, які в процесі спілкування використовуються для вираження волевиявлення індивідів.

Імператив (від лат. *imperativus* – наказовий) – спосіб висловлення наказу. Імперативні речення використовуються для здійснення прямого впливу на співрозмовника з метою примусити його практично виконати певну дію [Вельманн 2008, 4]. Мовні особливості таких речень у німецькій мові представлено в працях німецьких лінгвістів [Engel 2009, 128; Duden 2006, 906; Вельман 2009], а також у дисертаціях радянських дослідників [Бикель 1968; Милосердова 1973].

Імперативні речення належать до групи Frontsätze [Engel 2009, 128] або Verberstsätze [Duden 2006, 906]. Це означає, що на початку їхньої синтаксичної структури розташовується дієслово-присудок у граматичній формі імператива (VImp). „*Unter den Sätzen, die zum Ausdruck einer Aufforderung dienen und daher als Aufforderungssätze bezeichnet werden können, hebt sich eine besondere Unterart ab: der Imperativ oder Befehlssatz. Er zeichnet sich durch einen ganz bestimmten Modus des Verbes aus, den Imperativ. Gewöhnlich handelt es sich um Verberstsätze*“ [Duden 2006, 906].

Вказані характеристики дають змогу визначити моделі, на основі яких відтворюються імперативні речення в німецькій мові. „Моделлю“ в лінгвістиці називається „ідеалізація об’єкта“, яка відображає його основні характеристики [Апресян 1966, 81]. Модель схематично представляє внутрішню організацію об’єкта.

Дослідження особливостей реалізації імперативних речень у роботі проведено шляхом структурно-семантичного моделювання, що передбачає визначення способів організації речень у мові та встановлення їхнього змісту. Структурно-семантичною ми називаємо модель, яка репрезентує внутрішню організацію речень, що належать до групи подібних за будовою та змістом.

Згідно правил граматики імперативні речення в німецькій мові реалізують себе на основі таких структурно-семантичних моделей: 1) VImp!: *Kommt mal!* (Die Welle, 01:08); 2) VImp+E!: *Unterschätzen Sie nicht* (Das Experiment, 00:13); 3) VImp+N+E!: *Regeln Sie das unter sich* (Die Welle, 00:09).

(VImp. – дієслово-присудок, виражений у формі імператива, N – іменна частина мови у ролі підмета, E – додаток, Adv. – обставина).

Такі речення вживаються для висловлення «пропозиції / завдання виконати певну дію». У результаті аналізу практичного матеріалу, встановлено, що в 61% випадків (612 речень) для вираження волевиявлення мовці використовують саме такі структури речень. Але в 39% (388 речень) наказ у мовленні німців реалізує себе за допомогою інших видів речень.

- Lassen(Imp) + (N) + (E) + (V)! – Lassen (Sie) / lass (mich) (lesen). Дієслово *lassen*, виражене у формі імператива, перетворює зміст речення на „прохання дозволити виконати певну“ дію. Воно виконує роль присудка: *Lass mich in Ruhe* (Mondscheinkinder, 00:38) або є змінюваною частиною складного присудка: *Lass mich raten* (Mondscheinkinder, 00:38), *Lass dich auf Beppi aufpassen!* (Wer früher stirbt, ist länger tot, 00:06), *Lass mich!* (Die Welle, 01:21).

- Adv + VImp! – Dorthin gehen (Sie) / geh. Першу позицію займає обставина: *Jetzt sei bitte ruhig* (Die Welle, 00:15). Семантика лексеми на позначення цього члена впливає на зміст усього речення, обмежуючи його спрямованість просторово-часовими умовами. Виражається рішучий намір мовця змусити співрозмовника слухати його негайно.

Еліптичні імперативні речення виникають внаслідок скорочення структури простого речення. Вони відтворюються за принципом відсікання тих елементів, які не виражають нової інформації. В еліптичних реченнях залишаються тільки ті елементи, що реалізують зміст волевиявлення. Структурна неповнота не впливає, проте, на семантику таких речень. Зрозуміти їх допомагає контекст та комунікативні умови, в межах яких відбувається спілкування. Наприклад:

Isa: *Dir geht’s gut?*

Daniel: *Mir geht ,s ganz okay. Ja.*

Isa: *Schön. Dann raus* (Im Juli, 00:03)

Обставини *raus* вербалізує напрямок виконання дії, представляючи еліптизовану форму речення *geh raus aus dem Wagen!* Але можливість вживання скороченої форми імперативного речення виникає в результаті контекстуальної обізнаності обох співрозмовників про: місце спілкування (автомобіль) та характер виконання дії (вийти). Інформаційну новизну в такому випадку виражає тільки обставина. Тому, для вираження волевиявлення, мовець реалізував у діалозі саме цей член речення.

Змусити співрозмовника виконати певну дію, можливо також шляхом вербалізації інших членів речення:

- V! (дієслова): *Komm mit* (Die Welle, 01:02) – речення вказує на спосіб виконання дії.

- N! (особові іменники): *Anette!* (Im Juli, 0:08) *Marco!* (Die Welle, 01:08) – вказують на особу, якій адресовано висловлювання. Такі речення вживаються у випадку, якщо зміст прохання сформульовані раніше:

Daniel: *Wie hoch muss also jetzt der Körper x auf einer Rampe von zehn Grad beschleunigt werden, um 25 Meter Gravitationskraft zu überwinden? Anette!*

Anette: *Ich unterhalte mich g'rade. Das sehen Sie doch* (Im Juli, 0:08).

- E! **(**додатки): *Ende der Diskussion* (Mondscheinkinder, 0:04) – означення вживаються у випадку, коли цілісний зміст речення зрозумілий із ситуації.

- Adv! (обставини**)**: *Sofort! Raus!* (Im Juli, 1:17), *Nach Hause!* (Mondscheinkinder, 0:07), *Leise!* (Mondscheinkinder, 0:07), або кількох обставин одночасно: *Jetzt zum Ablauf* (Das Experiment, 00:14). Обставини акцентують увагу мовця на просторово-часових умовах виконання дії.

Реалізація волюнтативного висловлювання в німецькому діалозі відбувається також за допомогою складних синтаксичних структур: складносурядних та складнопідрядних речень.

Складносурядні речення відтворюються у двох випадках:

- I! (K) +I!=I! – поєднання двох простих імперативних речень спрямоване вказати на необхідність виконання кількох дій одночасно: *Na, mach schon, stell dich nicht so an!* (Mondscheinkinder, 0:03).

(I! імперативне речення, а К – сполучник сурядності).

- I! (K) + A.= I! – синтез імперативного та розповідного речень містить розпорядження до виконання тільки однієї дії. Розповідна частина є засобом уточнення семантики імперативу: *Komm, Marco, wir gehen auf mein Zimmer* (Die Welle, 00:22); *Komm schon, das kostet doch nichts* (Die Welle, 00:33).

(А. – просте розповідне речення)

Складнопідрядні речення – це поєднання імперативного (головного) з розповідним або питальним (у ролі підрядної його частини). Такі речення можуть вживатись для вираження волевиявлення, питання або повідомлення.

- I!, K + A. = I! – головне речення виражає розпорядження до виконання дії, а підрядне слугує засобом розширення інформаційної основи повідомлення: *Setz euch irgendwohin, wo ihr noch Platz findet* (Die Welle, 00:36).

- (I!, K + A. = A.) – головна (імперативна) частина речення відтворюється як мовне кліше, що семантично спрямоване активізувати увагу співрозмовника для висловленого повідомлення. Воно реалізує себе в підрядній частині (у розповідному реченні). У таких випадках речення набуває семантики розповідного. Прикладами мовних кліше, є: schau mal **…,** sieh (mal),…: *Sieh mal, wir haben noch ‚n verdammt langen Weg, Mann* (Im Juli, 00:04); stellen sich vor,…: *Stellen Sie sich bitte vor, dass ihre Frau nicht gestorben ist, sondern ein Pflegefall geworden* (Wer früher stirbt, ist länger tot, 00:17).

- (I!, K + F. = F!) – головне речення виражає розпорядження, а підрядна частина реалізується за допомогою питального висловлювання. У такому разі речення перетворюється на питання: *Sag du mir nicht was ich machen soll* (Die Welle, 01:23). Клішованими

формами вираження прохання відпости є вирази: sag (mal/mir)…, warte (mal)…: *Sag mal, bist du eigentlich bescheuert?* (Good bye, Lenin!, 01:09); *Warte mal, was kriegst du denn dafür?* (Im Juli, 00:13).

(F? – питальне речення)

Речення, що використовуються для вираження наказу, але за структурною будовою відрізняються від імперативних речень.

У спілкуванні змусити співрозмовника виконати певну дію можна не лише за допомогою імперативних, але й із застосуванням розповідних речень, а також інфінітивних словосполучень [Вельман 2009, 183-190; Бикель 1968; Милосердова 1973; Duden 2006, 906-908]. Вони набувають наказового характеру завдяки зміненій семантиці висловлювання.

Розповідне речення у ролі імперативу реалізується на основі таких структурно-семантичних моделей:

- Du/Sie (N) + Vmod + (E) + VInf: *Du musst es deiner Mutter sagen* (Good bye, Lenin!, 01:07) – розповідне речення набуває семантики імперативного у випадку, якщо складний присудок у його складі утворюється шляхом поєднання модальних дієслів (sollen, müssen, können, dürfen) у другій особі однини або множини з інфінітивним дієсловом: *Du kannst ihn nicht* (Im Juli, 00:51), *Jetzt musst du mich fragen* (Im Juli, 00:49).

На зміст повідомлення в таких реченнях не впливає відсутність підмета – суб'єкта дії. Граматичний зв'язок суб'єкта дії з присудком створює умови, за яких відсутність цього члена компенсується граматичними властивостями дієслова. Тому речення, що відповідають моделі Vmod + V за змістом ідентичні тим, що реалізуються на основі моделі Du/Sie + Vmod + V: *Müsst ihr euch aber beeilen* (Good bye, Lenin!, 00:05) = *Ihr müsst euch aber beeilen.*

Розповідне речення може вживатись для вираження волевиявлення у випадку розширення його структурно-семантичної основи за допомогою мовного кліше, семантика яких має ознаки волевиявлення: ***ihre Aufgabe ist/besteht…*** . Вони реалізують себе на основі моделі Ihre Aufgabe ist/besteht…+ VInf.: *Ihre Aufgabe ist eine Ruhe und Ordnung zu sorgen* (Das Experiment, 00:14). Розпочинаючи речення таким висловлювання, мовці відразу активізують увагу слухача та вказують на те, що подальша інформація, містить інструкцію до виконання завдання: *Ihre Aufgabe besteht darin den Gefangenen ihre Situation klar zu machen* (Das Experiment, 00:14).

- VInf. + (E) – речення, що побудовані на основі інфінітивних словосполучень: *So, meine Herren, frühstücken!* (Das Experiment, 00:36)*; Aufwachen!* (Mondscheinkinder, 00:06); *Umziehen sich meine Herren!* (Das Experiment, 00:34). Значення інфінітива полягає в „називанні дії або стану без зв'язку з особою" [Вельман 2009, 199]. У таких випадках дієслово позначає спосіб виконання дії. Воно може супроводжуватись іншими членами речення:

- обставинами (Adv+Vinf): *Raus treten!* (Das Experiment, 00:33); *Raus gehen!* (Good bye, Lenin!, 00:41);

- додатками (E+Vinf) *Briefe verteilen* (Good bye, Lenin!, 00:06).

- складносурядними реченнями (Vinf + K + Vinf): *Einatmen und ausatmen* (Das Experiment, 00:16); *Zusammen aufstehen und kommt* (Das Experiment, 00:16).

Висновок. У німецькій мові реалізація волевиявлення може здійснюватися за допомогою трьох видів синтаксичних структур: власне імперативних речень, розповідних із модальним дієсловом та інфінітивних речень. Імперативні містять вказівку на спосіб виконання дії. Розповідне речення набуває ознак імперативності у двох випадках: 1) якщо воно реалізує себе на основі складного присудка, що представлений поєднанням модального та змістовного дієслів у другій особі однини або множини; 2) до його складу входить словосполучення, що вказує на необхідність виконаних певних дій. Інфінітивна форма дієслова є засобом висловлення категоричного розпорядження.

1. *Апресян Ю.Д.* Идеи и методы современной структурной лингвистики (кратний очерк) / Юрий Дереникович Апресян. – М.: Просвещение, 1966. – 302 с. 2. *Бикель М.М.* Структура побудительных предложений в современном немецком языке : автореф. … канд. фил. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / Бикель М.М. – Л., 1968 – 22 с. 3. *Вельман Х.* Грамматика неметкого язика. Звук. Слово. Предложение. Текст / Ханс Вельман. – М.: Московский Лицей. – 2009. – 568 с. 4. *Гулыга Е.В.* Граматики неметкого языка (учебник) / Е.В. Гулыга, М. Д. Натанзон. – М.: «Менеджер», 2008. – 400 с. 5. *Милосердова Е.В.* Структура побудительных предложений в современном немецком языке : автореф. … канд. филол наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / Е.В. Милосердова. – Ярославль, 1973. – 27 с. 6. Duden. Die Grammatik : Dudenverlag: Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 1995– .– (Unentbehrlich für richtiges Deutsch) : in 12 Bände [Heraugegeb. Dudenredaktion] / Dudenredaktion. (7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Aufl.), 2006. – 1343 S. 7. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache [4. völlig neubearbeitete Aufl.] / Ulrich Engel – Berlin: E. Schmidt, 2009. – 309 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Das Experiment, Regie: ***Oliver Hirschbiegel***. – Deutschland: Fanes Film, Senator Film Produktion GmbH, Seven Pictures, Typhoon AG, 2001. – 119 Min. 2. Good bye, Lenin! (Spielfilm), Deutschland: Wolfgang Becker, – Produktion: X Filme / WDR / ARTE, 2003. – 120 Min. 3. Im Juli, Regie: Fatih Akın. – Deutschland: Bavaria ***Film*** International, Wüste ***Filmproduktion*** in zusammenarb. mit Filmförderung Hamburg, 2000. – 95 Min. 4. Mondscheinkinder **(**Spielfilm), Regie: Manuela Stacke.– Deutschland: Mathias Film Luna Film, 2006 – 87 Min. 5. Wer früher stirbt, ist länger tot (Spielfilm), Regie: Marcus Hausham Rosenmüller. – Deutschland: Roxy-Film Farbe, 2006. – 102 Min. 6. Die Welle (Spielfilm), Regie: Dennis Gansel. – Deutschland: Rat Pack Filmproduktion GmbH, Constantin Film Produktion, 2008. – 107 Min.

Охріменко В.І., к. філол. н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СМИСЛОВА СТРУКТУРА МОДАЛЬНОГО ІНКОРПОРОВАНОГО МАРКЕРА АСОЦІАТИВНОСТІ *CERTO* (на матеріалі італійської мови)

У статті здійснюється розкриття смислової структури італійського модального інкорпорованого маркера асоціативності certo з представленням ізоморфізму між модальною одиницею та параметрами мікротексту її функціонування.

Ключові слова: *модальність, модальний інкорпорований маркер, смислова структура, ізоморфізм.*

В статье раскрывается смысловая структура итальянского модального инкорпорированного маркера ассоциативности certo с представлением изоморфизма между модальной единицей и параметрами микротекста ее функционирования.

Ключевые слова: *модальность, модальный инкорпорированный маркер, смысловая структура, изоморфизм.*

The article focuses on sense structure of Italian associative modal incorporated marker certo. The isomorphism between this modal unit and parameters of microtext of its functioning is presented.

Key words: *modality, modal incorporated marker, sense structure, isomorphism.*

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю розробки методологічного апарату опису модальних засобів та представлення їх лексикографічного тлумачення, що дозволить виявити їхні мінімальні смислові розбіжності.

Метою статті є окреслення смислової структури італійського модального інкорпорованого маркера *certo.*

Об'єктом дослідження є встановлення ізоморфності модального маркера *certo* параметрам мікротексту його функціонування.

Предмет дослідження становить виявлення ізоморфності модального маркера *certo* параметрам мікротексту в приядерній зоні, ближній периферії та на периферії.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загальна проблема полягає в розробці авторської концепції когнітивно-семантичного поля модальності. Основними засадами концепції є розуміння модальності як чотирирівневої структури: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-семантичних варіантів (ФСВ). Модальна одиниця (модальний прислівник, дієслово, конструкція) є ізоморфною параметрам мікротексту й виступає ядром ізоморфності, здійснюючи експансію семантичного простору й визначаючи вживання модальних засобів у приядерній зоні (безпосередня сполучуваність), ближній периферії (частотність уживання мовних засобів у модальному висловленні), на периферії (закономірності квантування інформації в мікротексті, домінуючі засоби зв'язності, характер вербалізації інформації про сприйняття (перцептивні текстові сегменти), емоції (емотивні текстові сегменти), ментальну діяльність (епістемічні текстові

сегменти), волевияв (волітивні текстові сегменти), оцінку та систему цінностей (аксіологічні текстові сегменти). Дані на всіх рівнях ізоморфності окреслюють смислову структуру модальної одиниці.

Перейдемо до розгляду модального інкорпорованого маркера *certo*.

У діахронічному аспекті було досліджено російський корелят *certo* – ‘конечно’, що з усіх модальних прислівників, які зустрічаються в текстах починаючи з XVIII ст., є найдавнішим, задокументованим у XI ст. [Гатинская 2009] (на матеріалі італійської подібні дослідження не проводились). Н.В. Гатинська зазначає, що форма ‘конечно’, у своєму первинному, не десемантизованому значенні, вживалась на позначення кінцевого терміну ‘в останній раз’, ‘в останній, крайній термін’, а згодом ‘зовсім, цілком’, що походить від другого значення, оскільки кінцевість асоціюється із завершеністю [там само, 145, 149]. Дослідниця відмічає, що ядром семантики сучасного прислівника ‘конечно’ є ‘досягнення межі’ та ‘зовсім, цілком’, а в процесі десемантизації і формування власне модального значення мало велику кількість смислових відтінків, у тому числі ‘обов’язково’, ‘поза сумнівом’, ‘дійсно’ [там само, 145-150]. Етимологія російського відповідника італійського модального маркера *certo* – ‘конечно’, деривату ЛО ‘конец’, пов’язується з тим, що “кінець підлягає спостереженню” [Мечковская 2002, 118].

Внутрішня форма італійського модального прислівника *certo* не містить указування на кінцевість, проте зіставлення контекстів функціонування *certo* та *‘конечно’* в сучасних текстах свідчить про те, що ці форми є в принципі ідентичними. Варіювання смислових відтінків ‘конечно’ в діахронії: ‘дійсно’, ‘поза сумнівом’, ‘обов’язково’ (а ці форми існують у переважній більшості мов як окремі модальні лексеми) наводить на думку про те, що в процесі формування модального значення здійснювався підбір форми під один з уже існуючих смислів, “смисл адаптується до словника й до граматики мови” [Урысон 1996, 37]. Адже у Всесвіті усі смисли є потенційно заданими [Налимов 2007, 280].

Італійський модальний прислівник *certo* походить від латинської форми *certo,* утвореної від *certus,* деривата дієслова *cernĕre* ‘розрізняти’ [IDDLI, 394]. В італійському тлумачному словнику зазначаються такі функції *certo,* як акцентне виділення та підсилення, а також указування на відповідність дійсності, безсумнівність, автентичність, достовірність джерела інформації, впевненість [ibid, 394]. У перекладному словнику подаються такі основні значення італійського модального прислівника *certo*: ‘напевно’, ‘звичайно’ [НБИЯС 1995, 188].

Можна припустити, що смислова структура *certo* є також пов’язаною з бінарною структурою “неповне знання *vs* знання” (а не з реалізацією другого члена бінарної опозиції, як це прийнято вважати). Епістемічний стан знання мовця – суб’єкта модальної оцінки відносно змісту повідомлюваного має певне підґрунтя, що повинно вербалізуватися в ретроспективних висловленнях відносно модального висловлення з *certo*. Звідси можна висунути гіпотезу про *імплікатуру передбачуваності* семантики модального маркера. Якщо асоціювати *certo* з епістемічним станом знання, то це знання може бути різним, зокрема не тільки раціональним, але й емпіричним. Так, Н. Малкольм стверджував, що звичайного значення висловлення *I know* загалом не існує [Малкольм 1987, 250].

Для з’ясування цього питання розглянемо модальний маркер *certo* в основних типах функціональних текстових моделей.

1. Модальний маркер асоціативності *certo* у складі моделі сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу. Параметрами кореферентної дійсності ситуації є: ситуація *hic et nunc;* цілеспрямоване очікування: інтерпретація емоційно значимих даних; незначна часова асинхронізація; нерезультативність – результативність; опора на емпіричні та вивідні знання. Проілюструємо прикладом.

(1) *Attraversò la stanza, uscì nell'anticamera, origliò alla porta ch'egli aveva lasciata socchiusa. Eran quasi le cinque meno un quarto.*

Dopo un poco, egli udì su per le scale un passo, un fruscìo di vesti, un respiro affaticato. (1) *Certo,* (2) *una donna saliva. Tutto il sangue gli si mosse con tal veemenza, che, snervato dalla lunga aspettazione, egli credeva di smarrire le forze e di cadere* (2) *[D'annunzio IP, p. 20].*

Текстовий блок (1) містить інформацію про послідовність дій мовця, що вказують на емоційний стан неспокою (*Attraversò… uscì…*), цілеспрямоване сприйняття (*origliò alla porta…*) і свідоме очікування. При відтворенні мовними засобами перцепції *hic et nunc* має місце незначне часове зміщення, що фіксується темпоральним маркером (*Dopo un poco*). Перцепція ніби поділяється на два проміжки: нерезультативна тоді та результативна згодом: мовець нарешті чує кроки на сходах, шурхіт одягу й робить експліцитний висновок на основі емпіричних знань (*Certo, una donna saliva*). Модальний маркер *certo* вводить текстовий блок (2), що містить експліцитний висновок мовця та емоційну реакцію на прихід коханої жінки, яку він очікував. *Certo* є маркером трансфрастичного з'єднання і займає ініціальну позицію.

Параметрами текстового кореляту моделі сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу є: послаблення смислової єдності мікротексту; взаємодія перцептивного, емотивного, епістемічного модусів у мікротексті з домінуванням епістемічного ("поглинання" перцептивного модусу епістемічним); *перцептивні текстові сегменти* на позначення: – цілеспрямованої інтерпретації сенсорних даних у режимі очікування (а не сканування дійсності), – трансформації невизначеної перцепції у визначену (*scorgere → vedere, origliare → udire*); *емотивні текстові сегменти* на позначення зміни емоційного стану суб'єкта в залежності від непідтвердження / підтвердження очікувань (*essere eccitato, nervoso – rallegrarsi, calmarsi*); *епістемічні текстові сегменти* на позначення трансформації сумніву в упевненість; темпоральні маркери на позначення незначного часового зміщення (*fra poco, dopo un poco*); *certo* в якості маркера адекватної інтерпретації суб'єктивно значимих перцептивних даних в аспекті підтвердження очікувань.

2. Модальний маркер асоціативності *certo* у складі моделі рефлективізації емотивності. Параметрами кореферентної дійсності ситуації виступають: конкретна ситуація; конкретний суб'єкт, що оцінюється з позицій модальності; оцінка емоційного реагування в аспекті прогнозування впливу на дії (поведінку); опора емпіричні та вивідні знання. Розглянемо параметри мікротексту моделі без наведення прикладів.

Параметри текстового кореляту моделі рефлективізації емотивності визначаються в такий спосіб: контамінація епістемічного і емотивного модусів у мікротексті з домінуванням епістемічного ("поглинання" емотивного модусу епістемічним); *емотивні текстові сегменти* на позначення емоційного стану суб'єкта, що каузує емоційно залежний намір; *епістемічні текстові сегменти* на позначення: – зв'язку між емоційним станом та відповідним наміром суб'єкта, – загальної оцінки характеру суб'єкта, що оцінюється з позицій модальності; *certo* в якості маркера імплікації зв'язку між емоційним станом та наміром суб'єкта.

3. Модальний маркер асоціативності *certo* у складі моделі рефлективізації волітивності. Намір до дії пов'язаний з характером та системою цінностей суб'єкта, отже, у цьому разі знижується / зникає питома вага компонентів перцептивності та емотивності як конкретно-ситуативних чинників і зростає питома вага узагальнених якостей суб'єкта та оцінності як позаситуативних чинників. Параметрами кореферентної є: зв'язок рефлексії *hic et nunc* з узагальненістю: відношення 'суб'єкт – узагальнена якість – імплікація відповідної дії'; сформований валоритивний компонент (позитивна / негативна оцінка); опора на розділені (вивідні) знання. Розглянемо приклад.

"Ti ricordi com'era superbo mio padre?" disse ricacciando fra la pasta pallida le sue mani rosse venate di turchino. "Anche lui parlava così. Lui, certo, non avrebbe permesso a Giacinto neppure di sbarcare. Che ne dici, Efix?" [Deledda CV, p. 36]. У висловленні з модальним маркером *certo* йдеться про приписування наміру суб'єкту. Модальне висловлення з'єднує інформацію про залежність наміру суб'єкта, що оцінюється, від його типової риси характеру – зверхності (*com'era superbo ← Lui, certo, → non avrebbe permesso a Giacinto neppure di sbarcare*). Ця інформація надає можливість інтерпретувати його намір як належність Джачінто до нижчого соціального прошарку. Ретроспекція, що задається маркером імплікації *certo,* відсилає до попередньої інформації, що пояснює сімейну ворожнечу: батько донни Рут так і не зміг пробачити морганатичного шлюбу своїй доньці Естер, і не зміг би прийняти у своїй садибі ні її, ні її сина Джачінто. Міжблокові семантичні зв'язки характеризуються кореляцією між волітивним та аксіологічним компонентом.

Параметрами текстового кореляту моделі рефлективізації волітивності є: контамінація епістемічного, волітивного, аксіологічного модусів у мікротексті з домінуванням епістемічного; *поєднання аксіологічних* та *волітивних текстових сегментів* зі встановленням каузальних зв'язків: узагальнена риса характеру суб'єкта оцінки – прогнозування типового наміру / поведінки; формування *certo* категорії ретроспекції; *certo* в якості маркера імплікації зв'язку між якістю та відповідним наміром (дією) конкретного суб'єкта.

4. Модальний маркер асоціативності *certo* у складі моделі рефлективізації аксіологічності. Параметрами кореферентної ситуації є: узагальнена ситуативність; узагальнений референт модальної оцінки; втрата визначеності конкретних ситуативних чинників: суб'єктивної залежності, темпоральності, локативності; опора на вивідні знання. Розглянемо приклад.

Parevano tutti banditi, esseri superiori alla legge: non si pentivano certo delle loro colpe, se ne avevano, non si tormentavano se si erano fatta giustizia da sé, nella vita [Deledda CV, p. 149]. У наведеному прикладі групі осіб – злочинцям приписується типова якість у залежності від типових дій – вони не розкаювались у своїх злочинах, якщо їх скоювали. У мікротексті референція здійснюється не до індивідних, а до загальних імен, а семантичні зв'язки структуровані за асоціативним принципом (*banditi – colpe – non si pentivano)*. Висловлення характеризується високою інформативною щільністю і втрачає ретроспективність. Модальний маркер *certo* міститься в середині висловлення й виконує емфатичну функцію. Інформація є загальною та входить до загального фонду знань, а інформація, що входить до *common knowledge*, є *a priori* істинною [Радзиевская 2008, 155].

Параметрами текстового кореляту моделі рефлективізації аксіологічності є: контамінація *епістемічного* та *аксіологічного модусів* у мікротексті; імплікація усталених від-

ношень між суб'єктом, узагальненою якістю та типовою дією; референція до загальних імен; втрата ретроспективності та висока інформативна щільність висловлення з *certo* (феномен "смислової дестакації"); *certo* в якості маркера імплікації зв'язку між узагальненим суб'єктом та його типовими якостями.

Висловлення, що вводять інформацію, яка належить до загального фонду знань, характеризуються автосемантією, тобто є відносно незалежними від контексту, хоча під впливом контексту і втрачають частину своєї незалежності [Гальперин 2009, 101]. Ступінь автосемантії висловлень із модальним маркером *certo* є прямо пропорційним загальновідомості інформації. У складі текстових моделей синтезу (див. приклад, що ілюструє модель сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу) висловлення з *certo* є синсемантичними: у контексті їх функціонування здійснюється зняття сумніву мовця (щоправда, пов'язаного з суб'єктивними очікуваннями). У складі аналітичної текстової моделі рефлективізації аксіологічності питання про зняття сумніву не ставиться, а оцінка мовця при здійсненні імплікації типовому суб'єкту типової якості є об'єктивною, оскільки така інформація є не суб'єктивно залежною, а загальновідомою.

Абстрагування від конкретної ситуації, введення інформації, що структурує загальний фонд знань комунікантів, корелює зі *зростанням питомої ваги оцінності:* модальне висловлення з *certo* зазнає "смислової дестакації", характеризуючись зростанням смислової щільності, втратою ретроспективності та ступеня смислового зв'язку з мікротекстом. У такому разі в мікротексті вербалізується генеративний комунікативний регістр, що вводить інформацію, співвіднесену з узагальненим знанням (про типи комунікативних регістрів див.: [Золотова 2002, 16 і наст.])

Отже, асоціативність із квантом інформації, що входить до епістемічної сфери мовця – суб'єкта модальної оцінки, є основною функцією модального маркера *certo.* Відсутність реального підґрунтя призводить до втрати категоричності; зазвичай це відбувається в емотивному контексті. Розглянемо один із прикладів.

Grixenda stava appoggiata al muro e piangeva come contro una prigione che racchiudesse tutto il suo bene e dove lei non poteva entrare.

"Ebbene, che hai? Tornerà, certo".

"Lo senti, anima mia?" disse la vecchia, strappando la ragazza dal muro. "Tornerà! Non è andato via per sempre, no!" [Deledda CV, p. 110]. У наведеному прикладі йдеться про те, що Гріксенда була у відчаї через зникнення нареченого. Щоб заспокоїти її, один з комунікантів говорить, що її наречений обов'язково повернеться (*tornerà, certo*). Наступні висловлення комунікантів є емотивно маркованими, не вводять логічної аргументації, не містять жодного підґрунтя: епістемічний стан комунікантів визначається як "незнання". Модальне висловлення з *certo* втрачає основну функцію.

Наостанок зазначимо, що основні ФСВ модального маркера *certo* свідчать про певну варіативність підґрунтя модальної оцінки, що здійснюється на основі як інформації, що *стала відомою* в момент мовлення (у процесі цілеспрямованого спостереження або рефлексії), так і *вже відомої інформації*, що входить до епістемічної сфери мовця. Тому традиційні уявлення про асоціювання *certo* лише зі впевненістю вимагають уточнення.

На основі дослідження ментальних предикатів 'впевнений' і 'переконаний' на матеріалі російської мови було відмічено, що *впевненість* є емоційним та епістемічним станом суб'єкта, що допускає градації за ступенем вияву, виявляється у певний момент

часу, має причину, стосується конкретних ситуацій, у той час як *переконання* є власне епістемічним станом; висловлення переконання є абстрактні судження [Лауфер 2003, 484]. Вказані смислові відтінки не фіксуються безпосередньо в семантиці модального маркера *certo,* проте входять до його смислової структури. Функціонування *certo* у складі синтетичних текстових моделей є покажчиком впевненості; у складі аналітичних текстових моделей на здійснення імплікації типової поведінки певній групі осіб йдеться не стільки про впевненість, скільки про переконання: інформація, що вводиться *certo,* є незалежною від конкретної ситуації і входить до *common knowledge.*

Вживання модального маркера *certo* в синтетичних текстових моделях (сенсорно-емотивно-рефлективного синтезу) є відхиленням від прототипу: у такому разі мовець здійснює опору на емпіричні знання, а продукування модального висловлення пов'язується зі зняттям сумніву. У цьому разі характерною ознакою *certo* (на відміну від інших модальних маркерів!) є існування очікувань у мовця – суб'єкта модальної оцінки. Прототипною функцією *certo* є ***вичленення кванту інформації,*** що структурує епістемічну сферу суб'єкта модальної оцінки і належить до розділеного / загального фонду знань комунікантів. У висловленнях на приписування типовому суб'єкту типової якості та поведінки імплікативність *certo* виявляється максимально: асоціативні зв'язки структурують загальний фонд знань комунікантів, і модальне висловлення з *certo* можна переформулювати 'якщо *X*, то *Y*', де *X* – узагальнений суб'єкт (об'єкт), що оцінюється з позицій модальності, а *Y* – імплікована якість. Модальний маркер *certo* є засобом формування категорії **ретроспекції** *par excellence.*

У процесі дослідження функціонування модального маркера *certo* у складі синтетичних та аналітичних текстових моделей нами було виявлено безпосередню сполучуваність (приядерна зона), частотність вживання мовних засобів у модальному висловленні з *certo* (ближня периферія) та у мікротексті (периферія). Ці дані ми заносимо до абстрактно-логічного коду (АЛК) *certo.* АЛК є набором параметрів, що окреслюють смислову структуру модальної одиниці, її словниковим тлумаченням.

АЛК certo. *Внутрішня форма:* зв'язок з упевненістю. Етимон: лат. *certo,* дериват *certus,* утв. від *cernĕre* 'розрізняти'. *Первісне, неметафоризоване значення відображало процес отримання знань у конкретній ситуації (емпіричні знання), і в процесі їх накопичення поступово зазнавало метафоризації, вживаючись у ситуаціях їх конкретного застосування (розділені знання, а потім – загальні знання). Опозиція модального поля "уявлення про дійсність *vs* співвіднесення з дійсністю" нейтралізується через епістемічний стан знання (що є заданим у разі розділених та загальних знань і початково незаданим у разі емпіричних знань).

Модальний статус*:* модальний інкорпорований маркер.

Засіб вираження суб'єктивно-оцінного ***модального значення***. *Синонімічні засоби* вираження даного модального значення: дериват *certamente*; *sicuro, sicuramente, senz'altro.* В основі суб'єктивно-оцінного модального значення міститься констатація істинності з опорою на розділені та загальні знання (прототип), рідше – з опорою на емпіричні знання (відхилення від прототипу). Зв'язок смислової структури *certo* з бінарною опозицією "неповне знання *vs* знання", що нейтралізується через квант інформації, що структурує епістемічну сферу суб'єкта модальної оцінки. Загальна тенденція: послаблення зв'язку з перцепцією і суб'єктивною оцінкою → посилення зв'язку з загаль-

ними структурованими знаннями і об'єктивною оцінкою. Інтегративною ознакою ФСВ виступає 'імплікативність, прямо пропорційна узагальненості інформації та об'єктивній оцінці', а основними ФСВ є: 1) адекватної інтерпретації суб'єктивно значимих перцептивних даних в аспекті підтвердження очікувань; 2) імплікації зв'язку між емоційним станом та наміром суб'єкта; 3) імплікації зв'язку між якістю та відповідним наміром (дією) конкретного суб'єкта; 4) імплікації зв'язку між узагальненим суб'єктом та його типовими якостями.

Семантичні імплікатури: [істинність в аспекті імплікативності (передбачуваності), асоціативності, оцінності].

Приядерна зона: найчастотніша сполучуваність із маркером ствердження *sì,* ментальним предикатом знання *sapere (certo, lo so). Заборона на сполучуваність: *Certo?* (невживання у квеситивах); внутрішньофразова модальна контамінація з маркером модального значення епістемічної необхідності *certo dovere* + інфінітив. (Для *evidentemente* характерною є трансфрастична модальна контамінація *evidentemente → dover essere* + інфінітив, тобто сполучення із засобом модального поля епістемічної імовірності зміщується з приядерної зони до ближньої периферії).

Ближня периферія: *смислова дисперсія.*

Периферія: *максимальне зростання смислової дисперсії.* Формування категорії ретроспекції, прокладання *certo* векторних зв'язків у тексті, відсилаючи до висловлень, що характеризуються дистантним розташуванням. Переважне функціонування у складі аналітичних текстових моделей. Прототипним модусом мікротексту функціонування *certo* є епістемічний. Смислові відношення асоціативності між узагальненим суб'єктом та імплікованою якістю, що виступає частиною загальних знань.

Висновки. У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено найчастотнішу сполучуваність модального інкорпорованого маркера *certo* з часткою *sì,* ментальним предикатом знання та маркером модального значення епістемічної необхідності *dovere* + інфінітив (*приядерна зона*). Сполучення з покажчиком епістемічної необхідності свідчить про домінування епістемічного модусу в мікротексті функціонування *certo. Ближня периферія* та *периферія* характеризуються смисловою дисперсністю, що узгоджується з основною функцією *certo* – прокладанням у тексті векторних зв'язків.

Перспективою подальших досліджень є розкриття смислової структури інших модальних одиниць, що традиційно вважаються синонімами *certo* (*senza dubbio* 'поза сумнівом', *evidentemente* 'очевидно') для вияву їхніх смислових відтінків і визначення позамовних чинників, що знаходяться в основі продукування модальних висловлень, у яких вони вживаються.

1. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования: монография] / Илья Романович Гальперин; [отв. ред. Г.В. Степанов]. – [7-е изд.]. – М.: Книжный дом "Либроком", 2009. – 144 с. (Лингвистическое наследие XX века). *2. Гатинская Н.В.* История одного показателя ассерции в русском языке: *конечно* / Н.В. Гатинская // Логический анализ языка. Ассерция и негация: сб. науч.-аналит. обзоров /отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Издательство "Индрик", 2009. – С. 144-161. *3. Золотова Г.А.* Категории времени и вида с точки зрения текста / Галина Александровна Золотова // Вопросы языкознания / отв. ред. Татьяна Михайловна Николаева. – М.: Наука, 2002. –

№ 3. – С. 8-29. *4. Лауфер Н.И. Уверен* и *убежден*: два типа эпистемических состояний / Н.И. Лауфер // Логический анализ языка. Избранное 1988-1995: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Индрик, 2003. – С. 478-485. *5. Малкольм Н.* Мур и Витгенштейн о значении выражения "Я знаю" / Норман Малкольм; [пер. с англ.] // Философия, логика, язык: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. М.В. Лобанова – М.: Прогресс, 1987. – С. 234-263. *6. Мечковская Н.Б.* Концепты "начало" и "конец": тождество, антиномия, асимметричность / Н.Б. Мечковская // Логический анализ языка. Семантика начала и конца: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.Ф. Спиридонова. – М.: Индрик, 2002. – С. 109-120. *7. Налимов В.В.* Спонтанность сознания: Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектоника личности: [монография] / Василий Васильевич Налимов. – [2-е изд.]. – М.: Водолей Publishers, 2007. – 368с. *8. Радзиевская Т.В.* Справочно-информационный текстотип и стилистика истинности / Т.В. Радзиевская // Логический анализ языка. Между ложью и фантазией: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Издательство "Индрик", 2008. – С. 151-158. *9. Урысон Е.В.* Синтаксическая деривация и "наивная" картина мира / Елена Владимировна Урысон // Вопросы языкознания / отв. ред. Никита Ильич Толстой. – М.: Наука, 1996. – № 4. – С. 25-38. *10. (НБИЯС):* Новый большой итальянско-русский словарь / Герман Федорович Зорько. – [2-е изд.]. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2005. – 1230 с. *11. (IDDLI):* Il Dizionario della lingua italiana / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – [2-a ediz.] – Firenze: Le Monnier, 2000-2001. – 2390 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. D'Annunzio G. Il piacere. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 2003. – 268 p. *2. Deledda G.* Canne al vento. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 2003. – 188 p.

Павліченко Л.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ПРАВНИЧОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ РОЗГЛЯДУ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті представлено результат аналізу специфіки усного англомовного дискурсу на матеріалі транскриптів досудового розслідування з точки зору використаних стратегій і тактик вивідування інформації.

Ключові слова: *стратегії і тактики вивідування інформації, досудове розслідування.*

В статье представлен результат анализу специфики устного англоязычного дискурса на материале транскриптов досудебного расследования с точки зрения использованных стратегий и тактик выведывания информации.

Ключевые слова: *стратегии и тактики выведывания информации, досудебное расследование.*

The article presents an analysis of specific oral English discourse on the material of pre-trial transcripts from the perspective of inquiry strategies and tactics.
Key words: *inquiry strategy and tactics, pre-trial investigation*

Характерною рисою сучасних лінгвістичних досліджень є поєднання багатопрофільного підходу до вивчення та розгляду мовних та мовленнєвих явищ. Дослідження в зоні різних наук дозволяє вдаватись до поєднання використовуваного інструментарію, властивого кожній із суміжних дисциплін, зокрема, йдеться про інструментарій лінгвістики, психолінгвістики, права, зокрема, кримінального права. Розгляд дискурсу як об'єкта лінгвістичного дослідження зумовлений підходом до вивчення мовної системи в її функціонуванні та відповідного аналізу специфіки мовленнєвих реалізацій мовних одиниць, структур та реалізацій.

Основною **метою** цієї статті є дослідження специфіки проведення опитування й допиту свідків з метою вивідування інформації щодо гаданого правопорушення представниками правоохоронних структур Сполученого Королівства та Сполучених Штатів Америки. Уся проаналізована інформація є оригінальною (не зрежисованою), аналіз проведено на матеріалі транскриптів матеріалів досудового розслідування, відтак, представлені в ній особливості стратегії вивідування відбивають сучасні мовні реалії.

Актуальність дослідження даного матеріалу зумовлена сучасними тенденціями вивчення психолінгвістичного, психологічного та лінгвістичного аспектів у такому напрямку мовних досліджень, як мовне забезпечення судового процесу. Зокрема, як відзначається, наразі відбувається становлення судової психолінгвістики, що передбачає аналіз не стільки мовного повідомлення, скільки дослідження мовної і мовленнєвої особистості [Белянин, 2003]. **Новизна** представленого матеріалу полягає в тому, що оригінальний матеріал опитування та допиту суб'єктів кримінального процесу чи не вперше аналізується з погляду використання власне комунікативних тактик вивідування або приховування інформації.

Питання лінгвістичного розгляду та вивчення особливостей дискурсу судових засідань бере початок від дати формального започаткування судової лінгвістики, яка своїм об'єктом визначає опис комунікативних особливостей судового процесу. Увагу вчених і дослідників привертали питання вивчення дискурсу судових засідань [Тютюнова, 2008, Скуратовська, 2002, Васильянова, 2007], однак стадія досудових дій учасників та дотичних до процесу осіб не була раніше об'єктом уваги лінгвістичних досліджень, хоч і мала певне відображення в суто юридичній літературі. Це відображено, як правило, у методичних матеріалах для підготовки слідчих-дізнавачів, де центр уваги зосереджений на специфіці вивідування та методиці проведення допиту без огляду на мовні особливості здійснення такого виду комунікативного акту та без аналізу мовного матеріалу.

Майже не існує досліджень усної спонтанної комунікації в правовому дискурсі, тому здійснення аналізу на матеріалі, який був би не наближеним до природного мовлення, а становив "живий" усний корпус (oral corpus), відповідає сучасній тенденції в лінгвістиці – перенесенні акцентів з аналізу писемного на усний тип мовлення.

Окремим різновидом правничого дискурсу можна визначити дискурс на етапі досудового розслідування. Цей специфічний вид комунікації переслідує декілька цілей. Зокрема, він передбачає отримати якомога більше інформації від опитуваного про скоєний

злочин або навіть, за можливості, примусити підозрюваного зробити зізнання у скоєнні злочину, встановити, чи є інформація, яку повідомляє опитуваний, правдивою, і в разі, коли повідомлена інформація не видається правдивою, сприяти тому, щоб опитуваний почав говорити правду. Метою здійснення комунікації на етапі досудового слідства є отримання інформації, яка необхідна для розслідування справи, зокрема, з таких джерел, як допит свідків і допит підозрюваних у скоєнні злочину.

Вибір стратегій і тактик слідчого й опитуваного визначається їхніми комунікативними намірами й комунікативною компетентністю, при цьому опитувана особа і слідчий переслідують різні цілі, що впливає на певний конфліктний характер бесіди.

Головна мета слідчого, який проводить опитування або допит, є, передовсім, створення умов, що забезпечують якомога ширші можливості отримання інформації від свідків, а також стимулювання до надання такої інформації в разі, коли свідки мають намір приховати або не розкривати інформацію і вдаватись до комунікативного саботажу. Слідчий досягає своєї мети в отриманні необхідної інформації завдяки стратегіям, що пов'язані з провокуванням, оцінкою правдивості отриманої інформації і тиску на опитуваних осіб з метою примусити їх надати правдиву інформацію, в тому числі й через створення умов для визнання ними своє провини.

З метою реалізації стратегії отримання необхідної інформації від опитуваних слідчий вдається до різних тактичних прийомів. Він має, перш за все, встановити контакт із опитуваною особою, забезпечити умови для того, щоб у цієї особи виникло бажання говорити й ділитися інформацією. Для цього можуть використовуватись як прямі, так і непрямі запитання, в залежності від поведінки опитуваного. Особа, яка проводить допит може вдаватись до тактики маніпулювання з метою вплинути на підсвідомість людини, переконати її в необхідності розповісти необхідну для слідства інформацію.

Об'єктивним чинником є те, що опитувана особа намагається не розкрити інформацію, яка може її скомпрометувати, виставити в невигідному світлі, викликати щодо неї підозру і т. ін. Результатом такої стратегії мовної поведінки опитуваної особи є комунікативний саботаж (прийом мовленнєвого впливу, що виражає прихований опір і спрямований на ігнорування змістової частини висловлювання з метою ухилення від спілкування або приховування інформації [Яшенкова 2010, 283] і комунікативний провал (комунікативна невдача, що характеризується неадекватною комунікацією, повним нерозумінням комунікантами один одного, недосягненням очікуваного перлокутивного ефекту, – див. там же). Слід зазначити, що слідчий-дізнавач та опитувана особа – свідок або підозрюваний – мають різний статус у процесі комунікації і наділені різною дискрецією під час спілкування. Від слідчого залежить те, як скеровувати опитування, він вводить теми, змінює їх, керуючись вимогами норм, що застосовуються до процедур кримінального розслідування. За своїм статусом у комунікативному процесі ці два учасники є вочевидь нерівноправними, у слідчого позиція активна й домінантна, а опитувана особа є комунікантом, якого змушують вести розмову, він не може уникнути даного процесу спілкування, не може змінювати тему розмови, вдаватись до маніпуляції, впливу й таке інше. Зауважимо, що жоден із учасників дискурсу не має повної свободи у виборі форм та методів спілкування, оскільки вони є залежними від а) ситуативного статусу, б) усвідомлення того факту, що розмова фіксується технічними засобами і є об'єктом контролю та перевірки з боку інших осіб, в) необхідністю дотримання базових принципів прав люди-

ни, зокрема таких, як право на захист приватності, право не бути підданим такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, право не розголошувати конфіденційну інформацію або інформацію, яка може завдати шкоду третім особам. Слід також зауважити, що статус і особливості мовленнєвої поведінки учасників такого виду дискурсу визначаються регулятивними нормами, які зафіксовані в національному та міжнародному законодавстві, підзаконних актах, прийнятій практиці спілкування.

На початку спілкування слідчий, як правило, вдається до *тактики прямих запитань.*

- I am investigating false Co2 credits. Have you ever given false Co2 credits? - No. (Broke eye contact. Leaned away from interviewer. Change in pitch of voice. Bit lower lip.)

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html)

- If you had anything to do with taking the wallet or the money that was in the wallet, you should go ahead and tell me now. - See, the wallet wasn't took. The wallet was found. I found the wallet. It was empty except for an I.D. - and a few papers. ? (http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html)

- If you had anything to do with the money coming up missing you should tell me now. - No, I don't know anything about how the money came up missing. (stared without ever looking away).

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html)

- Why do you think an employee here at the bank would steal money?

- They needed it to pay bills, expenses?

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html)

Did you take the checks to pay bills for your family or are you angry with the bank and wanted to get them?

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html

Слідчий у ході допиту в окремих випадках вдається до використання *тактики позитивної конфронтації*. На відміну від прямолінійних запитань типу: «Хто? Що? Коли? Де?», які дозволяють отримати інформацію, але без вказівки на те, наскільки вона є правдивою, використання тактики позитивної конфронтації передбачає таку поведінку слідчого, при якій він від самого початку висловлює підозру щодо вини опитуваної особи, а потім створює атмосферу довіри й порозуміння. Слідчий спостерігає за реакцією опитуваної особи на висловлене ним обвинувачення й поступово змінює *тактику обвинувачення, домінування і нападу* на *тактику порозуміння*, нейтралізуючи при цьому реакцію опитуваної особи на обвинувачення. Як правило, після того як слідчий вдається до тактики непрямих запитань і тактики впливу на почуття та емоції опитуваного, мовленнєва поведінка допитуваного змінюється. Від *стратегії ненадання інформації* опитуваний може перейти до *стратегії повідомлення інформації* або навіть до зізнання в скоєнні правопорушення.

- Yeah, I've taken a couple of things. I mean, I ain't gonna sit here and lie no more. I mean, I have took a couple of small things and just 'cause I needed the money, you know, the extra money. I don't do it for a living and I don't do it for drugs.

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html

Слідчий може застосовувати різного роду тактики впливу на опитуваного, які сприяли б установленню атмосфери довіри, намагається встановити довірчі взаємовідносини

між ним і опитуваним і тим самим довести, що він вважає підозрюваного порядною людиною, яка могла б вдатись до протиправних дій лише через дуже складні життєві обставини, через скрутну економічну ситуацію в країні, специфіку умов праці. Водночас слідчий намагається знайти виправдання його діям і пояснити його поведінку, пом'якшити його провину, заспокоїти та звільнити від страху. Такі дії слідчого визначаються як застосування *тактик комунікативного співробітництва.*

На противагу слідчому, опитуваний не є добровільним учасником комунікації, відтак, він не може пропонувати, наприклад, зміну теми або вибір нових тем для обговорення, і застосовує значно меншу кількість тактик у процесі комунікації. У поведінці опитуваної особи в процесі проведення допиту переважають декілька стратегій і тактичних моделей поведінки. На початку допиту відбувається, як правило, *приховування або неповідомлення* інформації та, відповідно, заперечуються всі факти, які безпосередньо повідомляє слідчий, опитувана особа вдається до *обману, обвинувачення* інших осіб.

- How would you describe Ann Marie? -

She was a very hard baby. She would, uh, cry all the time. Always wanted to be held

-When she gets mad and she hurts, she bites herself and pulls her hair you know. She's very stubborn.

- .....she's way beyond a normal little kid. I mean she's like real clumsy, real you know. (http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html

Як уже зазначалось, опитувана особа не є добровільним учасником комунікації, вона не може застосувати *тактику прямої відмови*, тому така особа вдається до різноманітних *тактик обману, непрямої або прямої відмови* надати необхідну інформацію чи обговорити певне питання:

Q: Why do you think somebody would take the money out?

A: I don't know. No idea. (http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html

Вона звинувачує іншу особу або інших осіб з метою *відволікти* слідчого від основної лінії проведення допиту та ввести його в оману, і з цією метою надає багато інформації, яка не стосується суті справи і про яку слідчий не запитував.

Опитувана особа, яка вирішує перестати чинити опір і погоджується зробити зізнання, припиняє все заперечувати й опиратися*, змінює тактику нападу* на *тактику оборони*, починає уважно й спокійно слухати те, що говорить слідчий. У цей час слідчий використовує різні *тактики для привертання й утримання уваги* опитуваної особи. Для того, щоб підозрюваний став уважно слідкувати за розвитком запропонованої слідчим теми й визнав свою вину, слідчий повинен досягти того, щоб підозрюваний припинив заперечувати свою непричетність до скоєного правопорушення.

Отримати від підозрюваного визнання його провини простіше, якщо дати йому можливість одночасно розповісти про причини вчинення правопорушення й не принижувати при цьому його гідності. Більшість опитуваних осіб приймають *тактику применшення значимості* їхніх вчинків чи *виправдання* їх: *- I mean Annie just, I mean she always looks like she's beaten. She's always climbing or you know. I always can see a little bit of bruising and scrapes or whatever on her back. Her shins are always bruised. - She's always got bruises up and down her legs. It's nothing uncommon for her to look like she was fallen down you know* (http://www.reid.com/education_infor/r_post.html)

Водночас слідчий застосовує *тактику розвитку теми чи уточнення причин*, які дозволяють підозрюваному зберегти свою самоповагу під час визнання провини. Підтвердження визнання провини можна отримати ій завдяки деталям злочину, про які розповідає підозрюваний. Слідчий застосовує *тактику уточнення*, сприяння розкриттю таких деталей, усуненню суперечностей у розповіді підозрюваного, а також сприяє розкриттю інформації про інші злочини, які міг скоїти підозрюваний.

Щоб отримати перше зізнання від підозрюваного слідчий може застосовувати *альтернативні запитаня*, тобто запитань, на які можливі тільки дві альтернативні відповіді, кожна з яких пов'язана із зізнанням у вчиненні правопорушення.

- Did you leave the application and pick it up later, or did you knowingly let the beneficiary sign the insurer's name to it?

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html)

Різний статус у самому судовому процесі визначає і пояснює комунікативну поведінку учасників цього дискурсу, зокрема те, що слідчий намагається визначити, наскільки правдивими є показання свідка й домогтися отримання правдивої відповіді на поставлені запитання. Велике значення для оцінки правдивості наданої свідком інформації є аналіз *невербальних засобів* комунікації, які є часто важливими показниками поведінки опитуваної особи й можуть враховуватись при оцінці відповідей на питання. Часто спостерігається невідповідність між вербальною і невербальною поведінкою, яка може слугувати підтвердженням або спростуванням правдивості представленої текстової інформації. Особа, яка свідома своєї вини у скоєнні злочину або має якесь відношення до вчиненого кримінального правопорушення, як правило, займає таку позицію, коли чинить опір зусиллям слідчого вивідати достовірну інформацію. У процесі створення й підтримання структури вербального спілкування в опитуваної особи, яка щось приховує, виникає внутрішній конфлікт і напруга, які проявляються в невербальній поведінці. Вказувати не те, що опитувана особа говорить неправду, можуть певні специфічні рухи тіла, вираз обличчя, перебування в зоровому контакті або ухиляння від нього, положення тіла, жести і т.д.:

1) A: No, I don't know anything about how the money came up missing (stared without ever looking away)

2) Q: How do you feel about being interviewed concerning this investigation? A: I think it's bull-shit (re-adjusts himself in the chair, crossed legs, crossed arms in front of him).

3) Q: Do you feel the money was actually stolen?

A: Maybe he moved it and forgot about it, or maybe his sister took it (coughs, clears throat, stretched an arm over his head).

(http://www.reid.com/education_infor/r_post.html)

Як видно з наведеного вище запису допиту свідка, поведінка опитуваної особи була настільки важливим компонентом комунікативного процесу, що це було зафіксовано в протоколі допиту поруч із виголошеними відповідями, з тим, щоб якнайповніше представити процес комунікації, у тому числі й невербальними засобами комунікації.

Невербальні засоби комунікації можуть бути показниками того, чи опитувана особа лише просто слухає, чи готова підтримувати діалог, або навіть зробити зізнання. Для слідчого важливо не тільки отримати інформацію від допитуваного, але й оцінити її правдивість, тому для нього важливим є спостереження і правильна оцінка невербальних

засобів комунікації, до яких несвідомо вдається допитуваний, таких, як жести, міміка, загальний вигляд, погляд і т. ін.

- Mike, if you had anything to do with signing the signature or know who did, you should tell me that now?

- No, the lady, that I'm, the lady that was there signed the application. (Hand over mouth, scratched chin, leg still crossed right over left held by left hand on foot.)

- Mike, do you know who signed the name Policyholder to the GDB application?

- I have no clue who it was, no clue. (Began answering question before it was finished. Played with foot, shook head side to side.)

- Mike, who do you think signed Policyholder's name to the GDB application. Now, let me just say if you only have a suspicion I want you to tell me that, even though you may be wrong. I will keep it confidential and not report it to that person. Who do you think signed Sharon's name?

- I really don't know. Without knowing the family or friends, or their relatives I don't know. I'd hate to point a finger at anybody. But I'm assuming it's going to be a friend or family member. (Coughed, shifted dramatically in chair, crossed left leg over right as question was asked, broke eye contact).

(http://www.reid.com/success_reid/r_cstudies.html)

Після визнання підозрюваним своєї провини слідчий має отримати зафіксоване в письмовому вигляді (записане від руки, надруковане) зізнання. Важливе значення має встановлення правдивості такого зізнання та його добровільний характер, оскільки це є однією зі складових справедливого судового процесу – права, яким наділені всі учасники процесу кримінального судочинства, передовсім, обвинувачені особи.

Як видно з наведеного вище матеріалу, актуальним є дослідження використаних у досудовому дискурсі комунікативних стратегій та застосованих тактик вивідування, питання аргументації та підтвердження отриманих свідчень та зізнань у правовому дискурсі на досудовому етапі. Типовим і характерним для американського та англійського правового дискурсу на досудовому етапі є застосування таких стратегій, тактик і прийомів, які через здійснення впливу на емоції та почуття осіб сприяють отриманню запитуваної інформації. Відповідно, постає питання про професійне володіння навичками здійснення та забезпечення такого комунікативного процесу слідчим, який у рамках дотримання визначених на законодавчому рівні правил та стандартів та без порушення прав допитуваної особи сприятиме встановленню істини, отриманню комунікативного результату та, відповідно, розкриттю правопорушення, при цьому окрема увага має бути приділена визначенню набору прийомів, які характеризують тактичні комунікативні дії кожного із учасників даного виду дискурсу.

1. *Бєлова А.Д.* Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики /А.Д. Бєлова // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К.: КНУ імені Т. Шевченка, 2004. – С. 11-16. 2. *Белянин В.П.*, Психолингвистика, М.. 2003. с. 189. 3. *Васильянова И.М.* Особенности аргументации в судебном дискурсе автореф. дисс. ...канд. филол. наук : спец. 10.02.19/Васильянова Инна Михаловна – Тверь-2007. 4. *Карасик В.И.* О типах дискурса// Языковая личность: институциональный дискурс: Сб.научн. трудов/ ВГПУ.- Волгоград: Перемена, 1999. 5. *Скуратовська, Т.А.* Аргументація в американському судовому

дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних) автореф. дисс. ...канд. филол. наук : спец. 10.02.04/Скуратовська Тетяна Анатоліївна- Київ- 2002. 6. *Тютюнова, О.Н.* Коммуникативные стратегии и тактики судебного дискурса : на материале немецких и русских телевизионных передач : автореф. дисс. ...канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Тютюнова Олеся Николаевна-Волгоград, 2008- 247 с. 7. *Яшенкова О.В.* Основи теорії мовної комунікації: Навчальний посібник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2010.- 312 с. 8. *Case Study*: Success With the Reid Technique." [Electronic Resource]. – Mode of access:http://www.policeone.com/writers/columnists/JohnReid/articles/97420/ 9. *«Central Park Justice.»* Online NewsHour, Dec. 24, 2002. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.pbs.org/ 10. ewshour/bb/law/july-dec02/centralpark_12-24.html 11. *«Confessions:* Police Interrogation, Due Process, and Self-Incrimination." FindLaw. [Electronic Resource]. – Mode of access:http://caselaw.lp.findlaw.com/data/constitution/amendment05/09.html 12. «General Interrogation Techniques.» Just Cause Law Collective. [Electronic Resource]. – Mode of access:http://www.lawcollective.org/article.php?id=54 13. *Irsay, Steve.* "Fear Factor: How far can police go to get a confession?" CourtTV.com. [Electronic Resource]. – Mode of access:http://www.courttv.com/archive/movie/crowe/fear.html 14. *Kurz, Dylan.* "Dominance and Submission: How the Police Use Psychological Manipulation to Interrogate Citizens." [Electronic Resource]. – Mode of access:http://www.grayarea.com/police8.htm 15. *«Police Interrogation.»* freeBEAGLES. [Electronic Resource]. – Mode of access:http://www.freebeagles.org/articles/interrog.html

Панасевич В. А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОЗНАКИ БЕЗОСОБОВОСТІ РЕЧЕННЯ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено аналіз безособових речень новогрецької мови на основі формально-граматичної та синтаксично-семантичної структури речення. Виявлені ознаки категорії безособовості у новогрецькій мові, вказано на чинники, що впливають на її формування та відмінності з українською мовою.

Ключові слова: *безособовість, безособове речення, безособове дієслово, формально-граматична структура речення, синтаксично-семантична структура речення.*

В статье осуществлен анализ безличных предложений новогреческого языка на основе формально-грамматической и синтаксически-семантической структуры предложения. Выявлены признаки категории безличности в новогреческом языке, указаны факторы, влияющие на ее формирование и различия с украинским языком.

Ключевые слова: *безличность, безличное предложение, безличный глагол, формально-грамматическая структура предложения, синтаксически-семантическая структура предложения.*

The article observes the impersonal sentences of Modern Greek Language based on formal grammatical and syntactical-semantic structure of sentences. The features of impersonal category in Modern Greek language are stressed out with indicating the factors influencing on its development and differences with the Ukrainian language.

Key words: *impersonality, impersonal sentence, impersonal verb, grammatical sentence structure, syntactical-semantic sentence structure.*

Категорія безособовості в лінгвістиці становить чималий інтерес для дослідників-філолологів різних мов. Таку жваву зацікавленість можна пояснити рядом причин, що залишаються не повністю вирішеними, попри чималу кількість наукових праць та досліджень. Перш за все, варто наголосити на неоднаковому розумінні самого поняття безособовості в мовах світу (І.О. Голубовська, В.Ю.Копров). Причини існування, функціонування та значення безособових конструкцій у системах різних мов давно є предметом дискусій синтаксистів, лінгвокогнітологів та лінгвокультурологів. У зв'язку з цим виникають труднощі при спробі класифікації безособових речень. У свою чергу, це викликало дискусію щодо правильності дібраного терміна «безособове речення», оскільки часто особа в них чітко або частково виражена. Спірних питань, що стосуються безособових речень, набагато більше, ніж вирішених. Про це писали ще О. Потебня, О. Пєшковський, П. Лекант.

У аналізі безособових речень новогрецької мови ми також стикаємось із поки що невирішеними питаннями їхнього граматичного складу, синтаксису та семантики. Вони виникають у зв'язку з існуванням багаторівневого аналізу структури речення: формально-граматичного, синтаксично-семантичного та комунікативного. Як зазначає у своїх працях Л.Л. Іванова, в основі кожної синтаксичної одиниці повинна бути конструкція, побудована певним чином, яка вступає в синтаксичні відношення з іншими одиницями, тобто синтаксис повинен бути формальним. Будь-яка синтаксична одиниця має певний зміст, тому синтаксис повинен поставати семантичним. Синтаксичним одиницям притаманні певні функції, які реалізуються в процесі функціонування мови, тому синтаксис повинен бути функціональним. Функціонування відбувається з метою комунікації, тому синтаксис повинен бути комунікативним [Иванова 1991, 5].

Досить точне визначення, яке характеризує речення у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному й комунікативному аспектах, запропонував І.Р. Вихованець, наголошуючи, що "речення можна визначити як основну синтаксичну одиницю, що є мовним знаком ситуації (або взаємопов'язаних ситуацій) і вказує на стосунок до дійсності й до повідомлюваного, характеризується непреривністю синтаксичних зв'язків й семантико-синтаксичних відношень, а також виступає мінімальною, відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки" [Вихованець 1993, 53].

У формально-синтаксичному плані речення грунтується на синтаксичних зв'язках і виділюваних на їхній основі компонентах формального типу (членах речення). Особливість формально-синтаксичного аспекту речення полягає також у тому, що речення з боку формально-синтаксичної структури автономне й самодостатнє, тобто для визначення синтаксичних зв'язків і реченнєвих компонентів формального типу не потрібно якихось (зовнішніх) показників.

Формально-синтаксична організація речення значною мірою окреслює його синтаксично-семантичну організацію. Структурні особливості мови відіграють вирішальну роль у конструюванні семантичної структури речення. Прибічники денотативного напряму семантичний зміст речення розуміють як систему відношень, яку організовує предикат – центральний компонент речення. "Під семантичною структурою речення слід розуміти сукупність семантичних відношень між реаліями об'єктивної дійсності, відображених у синтаксичних конструкціях" [Загнітко 2001, 273]. Розгляд семантичної структури речення слід здійснювати з обов'язковим урахуванням типу предиката, його лексико-семантичної природи, від якої залежить кількість учасників дії. "Здатність дієслівного предиката вимагати певні формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні компоненти для розкриття власної релятивної семантики постає діагностичним показником встановлення ємності семантичної структури речення" [Загнітко 2001, 274-275].

Комунікативна організація речення спрямована не у сферу мови, а у сферу мовлення. "Комунікативна організація речення визначається мовленнєвою ситуацією, а отже, зумовленим цією ситуацією комунікативним завданням" [Вихованець 1993, 59]. У нашому аналізі безособових речень новогрецької мови ми здебільшого зосереджуємось на їхній структурі та семантиці.

Часто зустрічаються випадки, коли безособове речення в новогрецькій мові є двоскладним і, відповідно, особовим з погляду формально граматичної їхньої організації, але безособовими з погляду семантико-синтаксичної організації (*Η πληροφορία/ η γνώμη, ότι υπάρχει εδώ νερό, είναι σωστή – Думка, що тут є вода, помилкова.*)

За граматикою А. Красанакіса в новогрецькій мові безособовість досягається вживанням певних дієслів *(πρέπει/ потрібно , συμφέρει/ вигідно, χιονίζει/ сніжить, χαράζει/ світає)* або словосполучень (*Είναι άξιο/ важливо ευχάριστο/ приємно, υπάρχει φόβος/ страшно, Ο ορισμός ... είναι λάθος/ визначення.... помилкове)*. У цій статті ми розглянемо речення типу *Ο ορισμός... είναι λάθος.* Така граматична конструкція може вживатись як в особовому, так і безособовому значенні. Це, відповідно, впливає на віднесення того чи іншого речення до без-/особового. Тобто, згідно з А. Красанакісом такі речення є особовими:

Η πληροφορία/ η γνώμη του Γιάννη, ότι υπάρχει εδώ νερό, είναι σωστή/Інформація/думка Янніса, що тут є вода, правильна.

Ο ορισμός που έδωσε ο Γιάννης, σχετικά με το τι είναι γραφή, είναι λάθος/ Визначення, дане Янісом стосовно письма, помилкове.

Η πρόταση που ειπώθηκε από το Γιάννη, σχετικά με την εταιρεία, είναι καλή/Пропозиція, яку виніс Янніс щодо компанії, гарна.

До безособових речень дослідник зараховує такі:

Η πληροφορία/ η γνώμη, ότι υπάρχει εδώ νερό, είναι σωστή/ Інформація/думка про те, що тут є вода, правильна.

Η πρόταση, σχετικά με την εταιρεία, είναι καλή/ Пропозиція стосовно компанії гарна.

Ο ορισμός, σχετικά με το τι είναι γραφή, είναι λάθος/ Визначення стосовно письма помилкове.

Можна виділити деякі характеристики безособовості новогрецького речення: 1. Наявність узгодженого підмета з присудком не означає, що речення безособове *Η πρόταση (підмет) είναι καλή (присудок)*. 2. Особовим речення стає після вказівки на особу, від якої

певна дія, вчинок, думка залежить (*Η πρόταση που ειπώθηκε* ***από το Γιάννη*** *είναι καλή/ Пропозиція* ***Янніса*** *стосовно компанії гарна)*.

Стосовно наявності та відсутності підмета у безособових реченнях проведено чимало дискусій. Прихильники функціональної граматики наголошують на його існуванні, спираючись на семантичне значення речення та принциповій двоскладності речень. Традиційна ж граматика заперечує можливість існування підмета у будь-якому іншому відмінку, окрім називного. У новогрецькому реченні маємо повноцінний граматичний підмет у називному відмінку та семантичний підмет, що в реченні виступає в ролі додатка, тобто в межах обох підходів такі речення класифікуються як двоскладні особові згідно з традиціями слов'янської лінгвістики.

Слід зазначити, що такий приклад стосується тих безособових речень, що мають синтаксему: іменник+дієслово *είναι*+узгоджений з іменником прикметник.

Подібно можна охарактеризувати безособові речення зі значенням шкоди чи користі. Вони, так само як і попередньо охарактеризовані, можуть бути як безособовими, так і особовими. Наприклад, такі речення є особовими:

Το ποτό/ το κάπνισμα σε/με βλάπτει/ Алкоголь/паління тобі/мені шкодить.

Η άσκηση/ ο ήλιος/ η θάλασσα με/σε ωφελεί/ Вправи/сонце/ море корисні для мене/тебе .

А наступні – безособовими:

Το ποτό/ το κάπνισμα βλάπτει/ Алкоголь/паління шкідливий.

Η άσκηση/ ο ήλιος/ η θάλασσα..... ωφελεί / Вправи/сонце/ море корисні –

Аналіз вищенаведених прикладів викликає запитання, що саме в грецькій мові буде вважатись підметом: семантичний «підмет» *σε/με/* ***από το Γιάννη*** *тобі/мені/Янніса*, виражений у формі додатка, чи граматичний підмет *κάπνισμα/паління πρόταση/пропозиція* в називному відмінку (але чи можемо ми їх вважати підметом?) (в українській мові підметом буде το κάπνισμα/паління, а присудком βλάπτει/шкодить).

У будь-якому випадку, з прикладів робимо висновок, що для грецького безособового речення цього типу основним критерієм є особа, а не наявність головних граматичних членів речення. Якщо вона відсутня – речення безособове, присутня – особове. Це вказує на відмінність у розумінні поняття «безособовості» в новогрецькій та українській мовах та ще раз доводить зорієнтованість у першу чергу на семантику речення як носія певної інформації про особу, а не на його граматичний склад.

Варто згадати тут одну із запропонованих класифікацій Г.О. Золотової, яка поділяє безособові речення на групу ***(а)–*** двоскладні особові моделі (з вживанням дієслів типу *морозить, лихоманить, нудить*, та (***б)*** – локативно-суб'єктні моделі (*смеркає, світає і под.*) Їх «безособовість» виправдана відсутністю в них парадигми відмінювання. Але своє існування вони реалізують тільки в предикативному сполученні в категоріях часу і модальності з ім'ям суб'єкта-носія названого ознаки: сема особи міститься в самому лексичному значенні дієслів групи ***(а)*** й сема місця-простору в дієсловах групи ***(б)***. Дієслова групи ***(а)*** долають «безособовість» синтаксично: їхня парадигма особи відтворюється в предикативному поєднанні: *Мене* нудить, *Тебе* нудить, *Його, її, нас, вас, їх* нудить. Лексико-морфологічна ознака «безособовості» дієслів обертається синтаксичною ознакою особовості.

Отже, позиція Г.О. Золотової та А. Красанакіса збігаються, лише з тією різницею, що коли в українській мові речення, де вживається безособове дієслово із займенни-

ком (семантичним підметом), залишається безособовим, то в реченні новогрецької мови, вживання безособового дієслова чи словосполучення із займенником (семантичним підметом) змінює статус речення на особове.

Проаналізувавши речення з формально-синтаксичного та семантико-синтаксичного поглядів, зауважимо, що категорія безособовості виявляється по-різному на кожному з цих рівнів. Тому безособове речення треба кваліфікувати як окремий особливий структурний і семантичний тип речення, що потребує подальшого детального дослідження.

1. *Бондарко А.В.* Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. Изд. 5, стереот.2007. – 352 с 2. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис. Підручник. – К., Либідь, 1993. – 368с. 3. *Загнітко А.П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с. 4. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: «Наука», 1982. – 366 с. 5. *Иванова Л.Л.* Структурно-функциональный анализ простого предложения: Монография. К.: Вища школа, 1991. 167 с. 6. *Пешковский А.М.* Русский синтаксис в научном освещении. 7-е изд. М.: Учпедгиз, 1956. С.396-403. 7. *ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ Α. Γ.* ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ (ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ - ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ) Αθήνα, 2000. 8. *Μπαμπινιώτης Γεώργιος.* Λεξικό Της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. – Αθήνα. Κέντρο Λεξικολογίας Ε. Π. Ε., 2002. – 2032σ. 9. *Τζαρτζάνου Αχιλλ.* Α. Νεοελληνική Σύνταξις (της κοινής δημοτηκής). Ε/ΟΙ Αδελφών Κυριακίδη. – 1996. 10. *Φιλιππάκη Ειρήνη.* Εισαγωγή στη θεωρετική γλωσσολογία. Αθήνα, 1992.

Парасін Н. Д., к.філол.н., доц.,
Тернопільський національний педауніверситет імені Володимира Гнатюка

ВІЗУАЛЬНО – ПАРАМЕТРИЧНІ ПРОТОТИПИ ТА ЇХ ОБ'ЄКТИВАЦІЯ В МОВІ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті визначено форми об'єктивації значення розміру в мові творів Т. Шевченка. Охарактеризовано прикметники конкретного й загального розміру. Зроблено спробу визначити структуру прототипу «розмір».

В статье исследуются формы объективации значения размера в языке произведений Т. Шевченко. Охарактеризованы прилагательные конкретного и общего размера. Сделана попытка определить структуру прототипа «размер».

In article the forms of the objectivization of value of the size in language of works *of T. Shevchenko are investigated. Adjectives of the concrete and general size are characterized. Attempt to define the structure of a prototype "size" is made.*

Незважаючи на існування величезної кількості наукових методик, напрямів, окремих праць, розроблених у руслі когнітивної лінгвістики, її ресурси ще не вичерпані й відкри-

вають перед дослідниками широкі можливості й нові аспекти пізнання світу. Традицію прототипного підходу до тлумачення ментального освоєння простору і часу, започатковану працями Е. Рош, Дж. Лакоффа та ін., сформували їх послідовники з різних країн світу (Є. Бартмінський, П. Бжозовський, А. Вежбицька, В. Дем'янков, Є. Кубрякова, П. Лозовський, Ж. Пінто де Ліма та ін.). Відрадно назвати в цьому ряду й україномовні праці О. Селіванової, Н. Слухай, І. Насталовської, О. Левченко. Загальні методи прототипного моделювання базуються на тому, що низку образів можна об'єднати в одну категорію, якщо вони демонструють риси подібності або схожості з тим образом категорії, що визнається її кращим представником і найповніше реалізує цю категорію [Селіванова 2004, 147].

При розгляді прототипів моделі аналізу мусять узгоджуватися з ефектами прототипності, які полягають у тому, що центральні члени категорії (ближчі до прототипа, аніж інші) у порівнянні з нецентральними виявляють інші когнітивні характеристики: швидше упізнаються, швидше засвоюються, частіше використовуються, пришвидшують розв'язання різноманітних завдань, пов'язаних з ідентифікацією, а також використовуються в логічному встановленні того, що є референтом найменування, – словом, використовуються при розумінні категорії загалом [Демьянков 1994, 40].

Когнітивні структури базуються на досвіді людини, тілесному в першу чергу, тому Е. Рош виділила в ролі основних категорії природні, які утворюються об'єктами, що чуттєво сприймаються, та семантичні, що формуються як ментальні когнітивні явища [Rosch 1973, 349]. Такий дуалізм акцентує на ролі сенсорного освоєння дійсності, реалізованого в діяльності п'яти зовнішніх органів чуття: зору, слуху, нюху, смаку, дотику. За допомогою візуальної діяльності людина отримує майже 80% інформації про довкілля, зокрема, про її важливість для життєзабезпечення процесу людського існування. Опрацювання візуальної інформації людським мозком пов'язане з функціонуванням двох модулів зорової перцепції: один забезпечує сприймання предметів (колір, форму, розмір), другий – сприймання місця (локалізацію в просторі). Предмет і місце – це два види об'єктивної реальності, які вивчаються сенсорною системою і на яких зводиться будівля концептуальної картини світу, рефлексованого мовою як системою знаків [Кравченко 1996, 5–28]. Якщо колір і форма є еталонними характеристиками, то розмір являє собою яскравий приклад градуальної перцептивної категорії, для якої точкою відліку виступає не максимум, а медіум, тобто певна норма, від якої йде відлік в різні боки [Рузин 1994, 80].

Прикметники та, рідше, інші частини мови, що позначають розмір, неодноразово були об'єктом дослідження мовознавців (М. Бірвіш, О. Бондіна, Е. Ланг, В. Левицький, Т. Линник, Т. Щебликіна та ін.) й отримали чітку локалізацію в лексичній системі, заповнюючи нішу параметричних ознак. Визначальним атрибутом при цьому виступає протяжність за шкалою тривимірного простору: вісь OZ об'єктивується лексемами «великий» – «малий», «глибокий» – «мілкий», вісь OX і OY – лексемами «довгий» – «короткий», «широкий» – «вузький». Гіпероніми «малий» – «великий» охоплюють об'єкт сприйняття як багатовимірний образ синтезованої параметричної характеристики або й виводяться поза межі тривимірного простору [Рузин 1994, 90].

Вивчення візуального каналу накопичення знань про об'єктивну дійсність із позицій прототипності поки що тільки започатковано Н. Слухай (виступ на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій творчості Т. Г. Шевченка 10 березня 2011р.

в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка; без друку), тому метою нашої статті є охарактеризувати способи об'єктивації візуально-параметричних прототипів у авторській картині світу. Мета роботи зумовлює конкретні завдання: виявити форми позначення розміру в поезії Т. Шевченка; визначити ядерну та периферійну зони; схематично означити специфіку синтагматичних зв'язків аналізованих одиниць; установити структуру прототипу "розмір". Об'єктом дослідження виступають ознаки, що формують прототип розміру у свідомості індивіда та етносу. Предметом дослідження є лексика з параметричним компонентом. Джерелом дослідження слугує мова Т. Шевченка, яка донині є прикладом реалізації глибокого смислу в позірно простій поверховій формі.

Найповніше об'єктивованим у текстовій тканині мови Кобзаря виявилось функціонально-семантичне поле «великий», представлене 14 компонентами, реалізованими у майже 200 контекстах: *великий* (163 слововживання; тут і далі кількісні показники подаємо за [Словник 1964] – Н. Парасін), *величенний* (1), *велелюдний* (1), *велеречивий* (1), *великолітній* (1), *великомудрий* (1), *великомученик* (1), *великомученица* (3), *величество* (1), *величина* (1), *велій* (1), *здоровий-прездоровий* (1), *чималий* (7), *немалий* (2), *безкраїй* (7), *без краю* (1), *безконечний* (1). Дещо меншою кількістю відзначається поле «малий» (10 компонентів, 229 контекстів): *малий* (120), *маленький* (41), *малесенький* (3), *мало* (23), *молодушіє* (1), *малоліток* (1), *малосилий* (2), *невеликий* (7), *невеличкий* (24), *небагато* (7). Порівняно часто використовуються репрезентанти поля «високий» (5 компонентів, 90 контекстів): *високий* (76), *високо* (10), *високопреосвященний* (1), *високочолий* (1), *височенний* (2). Інші групи представлені стисло й на рівні частоти використання, і в аспекті форм вираження, зокрема, «низький» (5 компонентів, 21 контекст): *нижчий* (1), *низенький* (1), *низенько* (16), *низесенько* (2), *низько* (1); «широкий»: *широкий* (92), «вузький» (1): *нешироκий* (1); «глибокий» (4 компоненти, 32 контексти): *глибокий* (23), *глибоко* (6); *бездонний* (2), *без дна* (1); «довгий» (6 компонентів, 73 контексти): *довгий* (20), *довго* (43), *довгенько* (4), *довгоногий* (1), *довгополий* (1), *довготерпеливий* (4); «короткий» (6 компонентів, 18 контекстів): *короткий* (3), *недовгий* (3), *недовго* (8), *коротенький* (2), *коротенько* (1), *коротесенько* (1). Лакунарною у творах Т. Шевченка залишалася позиція «мілкий». Отже, на рівні кількісної репрезентації і формального вираження відчутно переважають компоненти функціонально-семантичних «великий» і «малий», а на рівні конкретної лексичної об'єктивації виділяються лексеми «великий» (163 слововживання) і «малий» (120).

Визнання того, що в основі усіх значень багатозначного слова лежить когнітивна модель, передбачає встановлення умов контекстного впливу й механізмів розвитку значень. Найбільш чіткою, на нашу думку, є восьмикомпонентна стаття «Малий» у СУМі (подаємо в скороченому варіанті): «1. Невеликий розміром. 2. Невеликий кількісно. 3. Короткий (про відрізок часу). 4. Невеликий віком. 5. Незначний за силою, ступенями свого вияву. 6. Неістотний. 7. перен., зневажл. Позбавлений внутрішньої глибини. 8. Який займає невисоке суспільне або службове становище» [Словник 1973, 606–607]. Лексикографічна стаття «Великий» [СУМ 1970, 318] дещо менша, проте приклади, наведені там же, дозволяють виділити ще два значення і вважати значення слів «великий» і «малий» бінарними опозитивами. Не вдаючись у деталі семантичного аналізу, все ж виділимо кілька моментів, вагомих для когнітивного аналізу. По-перше, лексикографічне

тлумачення виокремлює наявність кількісного компонента в усіх лексико-семантичних варіантах, тому логічно відносити аналізовані лексеми й до класу параметричних, і до класу квантитативних. Семантика кількості виявляється експліцитно в другому значенні прикметника «малий» і в значенні прислівника «мало», але імпліцитно вона наявна в усіх формах конституентів аналізованого класу й, отже, може вважатися однією з прототипних ознак категорії розміру на семантичному рівні. По-друге, в основних своїх значеннях прикметники загального розміру належать до різних груп: 1) розміру, 2) часу, 3) кількості, 4) способу вияву ознаки, дії чи стану, 5) суспільної (історичної, ментальної тощо) значимості, тобто вони використовуються для комплементарної характеристики основних концептуальних форм осмислення всесвіту – часу й простору, й, окрім того, вписують у картину світу людину, виділяють і кваліфікують її основні ознаки на фізичному, ментальному й соціальному рівнях. Це підкреслює велике значення таких лексем у мовній структурі й правомірність їх віднесення до базового прошарку лексики.

У «Словнику мови Шевченка», побудованому з урахуванням кількісних показників авторського слововживання, структура словникових статей дещо змінена. На перший план номена «малий» виходить значення «малолітній», зафіксоване у 81 випадку з 120 (60 % від усієї кількості слововживань лексеми). Менший сегмент номена заповнено значеннями: 2. Невеликий розміром (18). 3. Незначний за силою прояву, невиразний (11). 4. Короткий у часі (4). 5. Такий, що займає невисоке соціальне становище (4). 6. Нечисленний (2) [Словник 1964, 1, 390–391]. Автори СМШ аргументовано доводять найбільші можливості творення багатозначності лексеми «великий»: «1. Важливий, славний (68). 2. Значний силою чи ступенем свого вияву (57). 3. Значний розміром, обсягом, величиною (21). 4. Тривалий, довгий (7). 5. Численний (5). 6. Високий (3). 7. Дорослий (2)» [Словник 1964, 1, 65–66]. Як бачимо, у кожній з аналізованих словникових статей можна виокремити значення, що використовувалися Т. Шевченком дуже часто. Значна кількість слововживань лексеми «малий» із темпоральним, власне, віковим компонентом наближає використання цього варіанта до авторського стереотипу. У полі «великий» виділено значення «1. Важливий, славний» (68 слововживань з 163, тобто 41 %). Перцептивний компонент займає дуже малий сегмент у структурі шевченкового слововживання пари «малий – великий», відповідно 11 і 13 %, а прикметники кокретного розміру, навпаки, об'єктивують сенсорне значеня як основне у більше ніж 95 % кожен.

При укладанні тлумачних статей використовуються лексеми, що належать до інших груп цього ж поля, зокрема, для формування семантичного поля «великий» у СУМі задіяно компоненти «чималий» (про силу прояву, інтенсивність дії) [Словник 1970, 318], у СМШ – «довгий» (про час) і «високий» (про ріст) [Словник 1964, 1, 65–66]. У структурі словникової статті «Малий» аналоги з первинним сенсорним значенням використовуються ширше. У СУМі «малий» – це «невеликий» і за розміром, і за кількістю, і за віком, і короткий [Словник 1973, 606–607], у СМШ при поясненні значення «малий» використано номінативи з первинним сенсорним значенням «невеликий» (про розмір) і «короткий» (про час). «Високий» – це «великий» за розміром [Словник 1964, 1, 92]. При цьому треба врахувати, що в сучасних словниках активно використовуються лексеми широкої семантики: «значний», «важливий» тощо, які є узагальненими замінниками лексем із квантитативним значеням. Отже, при тлумаченні параметричних прикметників найчастіше використовується заперечна форма лексеми «великий».

Номінанти розміру за змістовною і когнітивною суттю є інтерпретаційними, оцінними в широкому розумінні цього слова. Вони призначенні для того, щоб виділяти, маркувати реалії, події та інформацію і давати їм оцінку в потоці життєдіяльності носіїв мови. Параметричні прикметники проявляють свої аксіологічні потенції перш за все завдяки наявності квантитативного компонента. Можливість позначити різну кількість вияву ознаки реалізується насамперед у здатності створювати похідні з афіксами розміру тощо, у результаті чого формуються розгалужені гілки форм для позначень обох полюсів – максимального й мінімального: *малий – маленький – малесенький, великий – величенний*, *широкий – широченний*, *високий – височенний*. Не відзначається високою частотою реалізації у творах Т. Шевченка модель оцінної характеристики, побудована на основі використання ступенів порівняння прикметників, з-посеред яких наявні тільки форми *менший* (8), *більший* (2), *глибший* (1). Прототипна ознака параметричності може виявлятися на словотвірному рівні наявністю відповідних афіксальних компонентів у словах, у яких відсутнє значення розміру. Принагідно зауважимо, що попри загальну мовну тенденцію домінування більшого полюсу в прикметниках на позначення розміру, тільки семантичне поле номена «малий» поповнюються у мові Т. Шевченка вказаними формами: *садочок*, *хатина*, *райок*, *дитиночка*, *дитяточко*, *гайок, гайочок* та ін.

Обсяг статті не дозволяє охопити форм візуально-просторової об'єктивації зусебіч, проте сказане підводить до певних результатів.

Градуальна параметрична лексика належить до базового, основного пласту мовлення й використовується для сприйняття й усвідомлення навколишнього світу в просторово-часових сценаріях. Ці форми мають високу здатність локалізувати в континуумі всесвіту людину й характеризувати її фізичні та соціальні якості.

У мові Т. Шевченка рефлексуються основні компоненти номінативів розміру. Аналіз використання параметричних прикметників у мові окремого автора виявляє їх специфіку. Кількість і різновиди перцептивних реалізацій наближають до ролі взірця сенсорного параметричного прототипу лексему «високий», проте врахування інших методичних настанов, зокрема, здатності створювати нові форми, нові значення, стереотипи, різноманітні аксіологічні контексти тощо акцентує роль компонентів «великий», «малий». Можливо, при відтворенні структури сенсорного параметричного прототипу доцільно модифікувати загальновідомі моделі прототипів, наблизити їх до вигляду парних кристалів з центрами «великий» – «малий», хоч таке зауваження потребує глибоких досліджень.

1. Демьянков В. З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка / В. З. Демьянков // Структуры представления знаний в языке / Отв. редактор Кудрякова Е. С. – М.: Российская академия наук, Ин-т науч. информации по общественным наукам, 1994. – С. 32–86. 2. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации / Александр Владимирович Кравченко. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1996. – 160 с. 3. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии именования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обояние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79–100. 4. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспект) / Олена Селіванова. – Київ – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. 5. Словник мови Шевченка: в двох томах / [авт.-уклад. В. С. Ващенко та ін.]. – К. «Наукова думка», 1964. Т. 1. – 1964. – 484 с. Т. 2. – 1964. – 566с. 6.

Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1: А – В [ред. П. Й. Горецький, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. – К.: Наукова думка, 1970. – 799 с. 7. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4: І – М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. – К.: Наукова думка, 1973. – 840 с. 8. Rosch E. Natural categories / Eleonora Posh // Cognitive psychology. – 1973. – V.4. – P. 328–350.

Сингаївська А.В., к.філол.н.,
Патєха Ю.І., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СФЕРІ ЗМІ (на матеріалі іспанської мови)

У статті проаналізовано різні підходи щодо тлумачення запозиченої лексики, висвітленні сучасні проблеми її адаптації в іспанській мові у сфері ЗМІ та проблеми її функціонування.

Ключові слова: *запозичення, іншомовні вкраплення, екзотизми, періодичні видання.*

В статье проанализированы различные подходы к толкованию заимствованной лексики, освещены современные проблемы ее адаптации в испанском языке в сфере СМИ и проблемы ее функционирования.

Ключевые слова: *заимствования, иноязычные вкрапления, экзотизмы, периодические издания.*

Various approaches to interpretations of vocabulary borrowings are analyzed in the article. Modern problems of vocabulary adaptations in Spanish mass-media and it's functional problems are covered.

Key words: *borrowings, foreign insertions, exotisms, periodicals.*

Мета статті полягає в розкритті специфіки проникнення іншомовних слів в іспанську мову, особливо у сферу ЗМІ, визначенні особливостей адаптації запозиченої лексики.

Взаємозбагачення на мовному рівні відбувається подібно до взаємозбагачення культури різних націй. Одним із способів збагачення лексичного складу є запозичення. Жодна мова не може існувати окремо від інших мов, не розвиваючись і не змінюючись відповідно до загальномовних тенденцій того чи іншого часу, не відбиваючи в собі сучасних соціально-економічних і політичних процесів.

Дослідження цієї проблеми на матеріалі іспанської мови свідчить про стрімке зростання в ній кількості іншомовних найменувань, у першу чергу англійських, у різних галузях науки, техніки, культури, спорту тощо.

Термін «запозичення» вживають у мовознавчій літературі у двох значеннях. У зв'язку з теорією мовних контактів, взаємодією мовних систем, запозиченням називають один зі шляхів збагачення словникового складу мови (І.О. Бодуен де Куртене (1920), Л. Блумфільд (1914), Е. Хауген (1953), Л.А. Булаховський (1948) [Вакуленко 2004, 5].

За Аристовою В.М. термін «запозичення» є родовим поняттям стосовно термінів «іншомовне слово» та «засвоєне слово», які перебувають на тому чи іншому ступені адаптації до мови-реципієнта. Іншомовними вважаємо запозичені слова, фонетично та граматично оформлені за зразком чужої мови (транслітерований запис, невідмінюваність). Ті з них, що проходять шлях пристосування до мови-реципієнта, змінюючи звукове оформлення, стаючи відмінюваними внаслідок появи флексій, виявляючи словотвірну активність і навіть утворюючи нові лексико-семантичні варіанти, стають повністю засвоєними мовою.

Деякі іншомовні за походженням слова займають проміжне положення між іншомовними словами та повністю засвоєними запозиченнями. Спочатку запозичені слова чужої мови можуть використовуватись у текстах цільової мови у якості іншомовних вкраплень, зберігаючи свою іншомовну структуру, а якщо вони (зазвичай як прояв моди) починають більш чи менш регулярно використовуватись, тому їх називають варваризмами.

Оскільки запозичення є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування, запозичення займають значне місце в лексиці багатьох мов.

Слід зазначити, що по відношенню до запозичених слів серед іспанських лінгвістів склалися різні точки зору [Виноградов 1970, 57]. Так, пуристи (puristas) вважають, що в мові повинні вживатися лише ті нові слова, у тому числі й запозичення, які прийняті Академією (Academia Real Española). Новатори (innovadores) допускають вживання усіх нових мовних назв. Ті, думка яких знаходиться посередині між цими обома напрямками, пропонують приймати запозичення лише в тому випадку, коли в мові немає відповідного слова чи словосполучення для позначення нового поняття.

Незважаючи на такі застереження, процеси запозичень, особливо в термінології, не згортаються, а активізуються, що пов'язано з розвитком різних наук – з одного боку, а з іншого – з процесами інтеграції та глобалізації в цій сфері, тобто розширенням міжнародних контактів, наукових зв'язків, розробкою спільних наукових програм тощо. Тому одним із найважливіших завдань створеного в Іспанії у 1977 році Термінологічного Центру (Hispanoterm) є фіксація всіх запозичених термінів, їх аналіз та тлумачення [Pratt 1980, 37].

У сучасному мовознавстві розрізняють зовнішні та внутрішні причини появи запозичень. До зовнішніх причин належать контакти між народами, зумовлені як близькістю географічного розташування, так і потребами спільного розв'язання відповідних політичних, економічних питань, культурним та науковим обміном. Суто лінгвальними причинами запозичення є:

а) потреба в поповненні, а то й створенні певної лексико-семантичної групи, недостатньо представленої або відсутньої на певному етапі розвитку тієї мови, що запозичує;

б) потреба в семантичному обмеженні питомого слова, усуненні його багатозначності;

в) вищий ступінь термінологічної визначеності запозичуваного слова, яка склалася в мові-джерелі, порівняно з наявним відповідником у мові-реципієнті.

Близько до запозичень стоять кальки (структурні запозичення), коли запозичена структура виражається питомим лексичним матеріалом. Великим джерелом для дослідження запозичень є також науково-технічна література, через те, що частина термінів, які вживаються в даного типу літературі була запозичена з латинської та грецької мов, тому ми не рідко зустрічаємо таке поняття, як термінологічне запозичення.

При розгляді питання про вживання іншомовних слів однією з найскладніших проблем завжди було розмежування понять, які позначають даний вид лексики. У лінгвістичній літературі для цього використовують різні терміни: іншомовні вкраплення, запозичення, іноземні слова, варваризми, інтернаціоналізми тощо. Найбільш поширеним терміном для позначення слів, які прийшли в мову з інших мов, є термін запозичення. Здебільшого ним позначають як мовний процес запозичення, так і результати цього процесу: тобто запозичення це й акт, у результаті якого одна мова засвоює елемент іншої мови, і сам запозичений елемент.

Запозичення, екзотизми та іншомовні вкраплення є джерелом збагачення іспанської мови неологізмами. Останні два являють собою, по суті, незамкнуті групи слів. Їх вживання обумовлено або тематикою-необхідністю описів обрядів, побуту, домашнього начиння, звичаїв, одягу того чи іншого народу, тієї чи іншої країни (екзотизми), або ступенем знайомства мовця з іноземною мовою, деякими стилістичними чи жанровими особливостями мови (іншомовні вкраплення) [Попов 1996,70].

Наведемо деякі приклади з газет*: Mijalkov, de convicciones monarquicas y que preside la unión de cineastas rusos, interpreta al **zar** Alejandro*. (“El Mundo”,10 de enero de 2000)

*Lo cierto es que vive como un **sultán**.* (“El Pais”, 2 de junio de 1999*) En la época de **glasnost** trabajo como contable en un departamento de la Sociedad de Defensa del Medio Ambiente de Moscú* (“El Mundo”, 10 de febrero de 2000). Іншомовні вкраплення передаються на письмі в тому ж написанні, яке їм властиво в передавальній мові й служать, більшою мірою для того, щоб продемонструвати рівень володіння автором іноземною мовою. Серед іншомовних вкраплень основне місце займають слова й словосполучення, які мають інтернаціональний характер і можуть бути вжиті в текстах будь-якої літературної мови. Це – латинські вирази типу *alter ego; post factum; terra incognita; pro i contra; dura lex, sed lex*, а також слова й вирази, що належать до французької, німецької, англійської та інших мов. Наприклад: *best-sellers, happy end, c ‘est la vie, dolce vita, dejd vu, vendetta* та ін. Ці одиниці є по суті міжмовним словесно-фразеологічним фондом. Одні з них вживаються в книжковій, науковій, публіцистичній мові (латинські слова й вирази). Інші характерні для невимушеного, жартівливого слововживання [Miranda 1994, 107].

Приклади цього явища ми можемо знайти і в іспанській газеті: Pese a todo, el director se niega a considerar su cine una ***rara avis***. («El Mundo”, 7 de diciembre de 1998).

*Deben ser autenticos **best-sellers**, ya que un ejemplar en Moscú apenas alcanza las 300 pesetas.* (“El País”, 29 de enero de 2000). *Brava música de Maria Monti, actriz italo-venezolana, quien disfrutó en Acapulco de la **dolce vita** más escandalosa. (“El Mundo”, 29 de abril de 2001)*. Крім того, вкраплювати в мову можуть і інші іншомовні елементи, які не належать до кола стійких й інтернаціональних. Їх використання в тексті часто пов’язане з художньо-стилістичними завданнями, а іноді відображає індивідуальне слововживання. Наприклад: *El lider de Forza Italia ha denunciado con nombres y apellidos afiscales y magistrados del **pool** de Milan en más de una ocasión.* (“El País”, 1 de marzo de 2002). У

газетних текстах ми постійно зустрічаємо окремі вкраплення з мов деяких регіонів Іспанії. Зокрема, у політичних текстах часто зустрічаємо лексему ***lehendakari*** або інше його написання ***lendakari***, що перекладається на українську мову «голова уряду». Стосовно цього органу влади використовується даний термін із баскської мови замість іспанського ***presidente del Gobierno***. Поряд із цією лексемою нерідко можна знайти запозичення з баскської мови **Euskadi** (уряд країни Басків). Подібні вкраплення створюють певну складність при перекладі, оскільки не фіксуються сучасними іспанськими словниками. Наведемо деякі приклади:*Él* ***lehendakari*** *Juan Jose Ibarretxe tendrá que abrir el periodo parlamentario con el obligado debate sobre política general*. ("El País",12 de mayo de 2003) *El Gobierno central cree que el* ***lehendakari*** *Ibarretxe convoque elecciones anticipadas en el País Vasco.* ("El Mundo", 5 de junio de 2001).

Іншомовне слово може використовуватися в мові для створення певного колориту, для виділення якої-небудь риси, специфіка якої в значній мірі втратиться, якщо відповідне слово замінити його перекладом. Так, наприклад, в іспанських газетах часто можна зустріти слово **glasnost**. В іспанській мові є еквівалент цьому поняттю: trasparencia informativa. Але тим не менш автор вважає за краще використовувати слово glasnost, оскільки воно, на його думку, підкреслює російський колорит. Наприклад*: Según* ***glasnost*** *las autoridades rusas reconocieron ayer la existencia de un "foco radiactivo" en la central nuclear rusa Novovoronezh, situada a unos 500 kilometres al sur de Moscú, junto al río Don.* ("El País", 1 de febrero de 2000).

Екзотична лексика та іншомовні вкраплення, на відміну від запозичених слів, практично не зазнають фонетичних і морфологічних змін у системі сучасної іспанської мови. Вони не належать, подібно запозиченням, системі, яка використовує їх у мові, не функціонують у ній в якості одиниць, більш-менш міцно пов'язаних із лексичною і граматичною будовою цієї мови.

Розглянемо запозичення з мов, які мали найбільший вплив на розвиток іспанської мови.

З початку XX століття в іспанську мову посилено проникають англійські слова й словосполучення. Багато поширених у даний час англо-неологізмів виникли в мові через необхідність найменування предметів чи явищ, які є новими для іспанських традицій, а також внаслідок необхідності перекладу нових термінів, які прийшли з англійської мови та продиктованих відкриттями й винаходами в області науки і техніки [Pratt 1980, 54].

Однією з перших робіт, присвячених проблемі запозичення з англійської мови, був «Diccionario de anglicismos» Р. Альфаро, виданий в Мадриді в 1948 р., до якого входило лише декілька десятків лексичних одиниць англійського походження. На початковому етапі (з XIX століття) англіцизмів у іспанській мові було небагато, і вони не всі нормувалися, але поступово, тому що вони міцно входили в ужиток, розпочався процес їх кодифікації. З кожним десятиліттям список вживаних у мові англіцизмів зростає, і вже в даний час в іспанській мові існує величезна кількість кодифікованих лексем англійського походження. Процес запозичення англіцизмів призводить до того, що поступово дані іноземні слова починають впливати не тільки на лексику, але й на інші лінгвістичні категорії, зокрема на синтаксис. Так, Е. Лоренсо у роботі «El anglicismo en español de hoy», опублікованій в 1966 р., відзначає, що результатом впливу англійського синтаксису на порядок слів у іспанському реченні намітилася тенденція ставити на перше місце підмет

навіть у підпорядкованому реченні. Крім того, він відзначає тенденцію вживання таких прислівників як lógicamente, fundamentalmente, inmediatamente, paradójicamente на початку речення. Приклади цього явища ми також можемо зустріти в сьогоднішній іспанській газеті*:* ***Paradójicamente*** *la principal impulsora de la idea de que Yeltsin debe renunciar a su cargo sería hoy nada menos que su hija y asesora, Tatiana Diachenco.* ("ABC", 27 de agosto de 2001).

Lógicamente *varios de los ecuatorianos residentes en Lorca comenzaron ayer a viajar a su país para arreglar su situación.* ("El Mundo", 22 de enero de 2000).

Процес запозичення обумовлений складним комплексом лінгвістичних та екстралінгвістичних причин, але як писав Х. Касарес «іспанська мова, незважаючи на численні запозичення і кальки, якими вона асимілювала в усі періоди свого розвитку, завжди зберігала чіткі контури» [Pratt 1994, 132].

1. Вакулик І.І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.15 / Вакулик Ірина Іванівна; Київськ. ун-т імені Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с. 2. Виноградов В.С. К вопросу об англицизмах в современном испанском языке / Виноградов Венедикт Степанович.- М.: Высш. шк., 1987. - №3.-С. 58-64. 3. Попов Р.Н. Новые слова и словосочетания в языке современной прессы / Попов Роман Никитович. М. :Высш.шк., 1996. – С.70-73 4. Pratt C. El anglicismo en español peninsular contemporáneo. – Madrid: Gredos, 1980. – 276 p. 5. J. Alberto Miranda: La formación de palabras en español, (Colección Problemas Fundamentales de Español), Salamanca, Ediciones Colegio de España, 1994. – 158 p.

Пацеєвська О.С., *асист.,*
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ)

У статті розглянуто особливості фразеологічного термінотворення в польській фаховій мові економіки: запропоновано визначення та окреслено лінгвістичний статус лексичних одиниць, які є результатом процесу фразеологізації у фахових мовах; наведено специфічні шляхи поповнення цієї групи лексики в польській мові.

Ключові слова: *термін-фразеологізм, польська мова, фахова мова економіки, термінотворення*

В статье рассматриваются особенности фразеологического терминообразования в польской профессиональной письменной речи экономики: предлагается определение и описание лингвистического статуса лексических единиц, являющихся результатом

фразеологизации в специальных языках; приводятся специфические способы пополнения этой группы лексики в польском языке.

Ключевые слова: *термин-фразеологизм, польский язык, специальный язык экономики, терминообразование*

The article highlights the peculiarities of the phraseologisation in the Polish sub-language of Economics: the author introduces a definition, determines the linguistic status of the lexical units which are the result of the process of phraseologisation in the sub-languages; there are suggested specific ways of completion this lexical group in Polish language.

Key words: *terminology, Polish language, sub-language of Economics, phraseologisated terms*

Актуальність пропонованої статті зумовлено тим, що в останні десятиліття спостерігаємо в мові найрізноманітніші процеси, пов'язані з побутуванням термінів, які, детермінологізуючись, поповнюють активний склад лексики, причому для них характерними є особлива експресивність, емотивність та стійкість. Цікавими в плані дослідження семантичних процесів є тзв. терміни-фразеологізми (ТФ). Залишаючись термінами у відповідних галузевих терміносистемах, в активному вжитку вони перетворюються на експресивні одиниці, які збагачують мовну палітру. Основна відмінність таких одиниць від звичайних фразеологізмів полягає в тому, що вони водночас є термінами в різних галузях знань (у нашому випадку – економічними термінами) і ФО, належачи до різних стратифікацій – якщо термін є лексичною одиницею, яка виражає наукове або спеціальне поняття, то фразеологізм є стійким словосполученням із ускладненою семантикою, загальне значення якого неможливо вивести зі значення його складових.

Таким чином, фразеологізація у фахових мовах – явище досить поширене, і на нього вже давно вказують лінгвісти, які працюють як у сфері термінознавства, так і у сфері фразеології (М. Думе, К.В. Житнікова, Т.Р. Кияк, С. Кюц, В.М. Лейчик, О.О. Нікуліна, Н.В. Подольська, О.В. Суперанська, В.А. Татарінов, В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко, К.Б. Уразбаєв, А.Д. Кубацький, С. Гайда, В. Змажер, С. Груча та інші).

Статтю обмежено вивченням польської фахової мови економіки на наявність у них специфічних мовних одиниць, які входять до складу терміносистем і виконують функції термінів у фаховому тексті й одночасно є при цьому фразеологізмами. Такі одиниці продовжують залишатися термінами, проте реалізують свої перші, буквальні й ускладнені значення, та другі, метафоричні – у залежності від контексту – термінологічного чи фразеологічного: *masa krytyczna* (фізичний темін) – *критична маса*, фразеологічне значення – значна кількість, кількість, яка переходить у якість. Опис таких одиниць подано у розділі, присвяченому ідіофразеоматиці, у фразеологічній теорії О.В. Куніна [Кунин 2005], який запропонував їх називати *ідіофразеологізмами*. У літературі предмету вживається також термін на позначення природи подібних утворень – *термінологічний фразеологізм* або *термінологізм*, а також *термін-фразеологізм* (ТФ), *термін-фразема* та *фразеотермін.*

Метою статті є дослідити фахову мову економіки на наявність у ній ТФ та з'ясувати основні шляхи їхнього виникнення.

Гіпотеза роботи полягає в тому, що у складі термінології економіки польської мови функціонує незначна за обсягом особлива група термінів, утворення яких забезпечено як процесами термінологізації, так і фразеологізації.

На межі економічної терміносистеми з іншими терміносистемами (інформатика, соціологія, психологія, політологія, міжнародні відносини, точні науки) й загальновживаною лексикою розташовані так звані «мігруючі» елементи (*kanał informacyjny, ekipa kierownicza*), які виконують функції термінів економіки одночасно з функціонуванням у терміносистемах інших галузей знань і загальновживаної лексики. У певний момент на базі таких мігруючих елементів можуть утворюватися термінологізми (*kanał pieniężny, drenaż rynku, fluktuacja siły roboczej, fuzja firm*), які поповнюють не лише периферійний пласт, а і ядерну лексику економічної терміносистеми.

Окрім того, усередині макросистеми відбувається постійний взаємообмін і міграція термінів між галузевими мікросистемами економічних термінів, який є складним для спостереження процесом, тому ми й не ставили собі за мету ані групувати ТФ за принципом галузевих мікросистем, ані простежувати згаданий рух термінів між ними. Терміносистема економіки постійно оновлюється ЛО, що спочатку мають статус *одиниць мовлення*, а потім набувають *статусу одиниць мови*, закріплених у вживанні за умови відповідності поняттям терміносистеми. Одиниці мовлення формують терміносистему, що постійно видозмінюється, модифікується, а за умов набуття ЛО статусу одиниць мови, певна термінологічна одиниця перетворюється на сталу конструкцію, фіксовану в словниках.

Серед ознак економічної терміносистеми є наявність у ній метафоризованих утворень ФО, термінологізмів та власне ТФ, що притаманно не лише мові й мовленню загалом, але й професійно-орієнтованому мовленню. Можна зафіксувати значну кількість конструкцій різної синтаксичної будови (переважно словосполучень, проте, також і слів, композитів і речень), що мають ідіоматичне значення різного ступеня експлікації (*pomostówka* або *emerytura pomostowa – пенсія «перехідного періоду»*, *worek emerytalny* (утворений за аналогією до «споживчого кошика») – ірон. *пенсійна торбочка, вузлик*, *masa konkursowa – майно боржника, виставлене на продаж*, *szeroki wachlarz towarowy – великий вибір товару*, *wyjść na parkiet – випустити власні акції, вийти на фондовий ринок*).

Як бачимо, актуалізація економічних процесів, особливо таких що викликають у середовищі експертів чи у громадськості емоції й небайдужі реакції, відбувається шляхом образного переосмислення явищ і процесів, евфемізацію тощо, отже, серед економічних термінів можна зафіксувати активне функціонування ТФ як дво- та більшекомпонентних ЛО, що мають властивості ФО й функціонують як терміни *(czarny rynek – чорний ринок*; *rynek wschodzący – ВЕМ; siła/moc rynkowa – сила ринку*; *program pomocy technicznej – програма технічної допомоги*).

Намагаючись описати шляхи поповнення цієї групи термінів, ми виявили певні тенденції, специфічні для польської економічної мови. Так, більшість досліджуваних одиниць є термінологізмами, тобто дво- та більшекомпонентними ТФ, джерельний термін в основі яких належить до іншої фахової мови або загальнолітературної мови. Наступним за чисельністю одиниць шляхом є запозичення ТФ переважно за допомогою калькування, особливе місце займає група гібридних одиниць, які становлять сполучення

польської та англійської лексеми у складі ТФ з перевагою джерельних англіцизмів. І, нарешті, група ТФ у складі польської економічної терміносистеми може збільшуватися за рахунок процесів метафоризації – функціональної і семантичної переорієнтації або трансорієнтації.

Можна простежити алгоритм появи економічних термінів-фразеологізмів від моменту функціонування ФО у ролі термінів, коли за ними закріплюється певне визначення й нормативність уживання для позначення спеціальних, професійно-зорієнтованих понять і в результаті категоріального зсуву ФО переходять у категорію термінів зі збереженням основних характеристик фразеологізмів – переосмислення значення (метафоризація/метонімізація) й семантичної неподільності. Термінологізація ФО має причиною відсутність відповідної однослівної одиниці в мові, що призводить до потреби пояснення понять і явищ за допомогою розгорнутих словосполучень, що свідчить про те, що вони є єдиним позначенням поняття й таким чином заповнюють лакуни в номінації [Ужченко 1988, 19].

Неоднозначність полісистемних термінів долається завдяки додаванню уточнюючих, конкретизуючих елементів, що є характерним, зокрема, для термінологізмів та ТФ узагалі, наприклад: ***operacja*** – 1) *med. zabieg leczniczy na ciele chorego dokonywany za pomocą odpowiednich narzędzi przez chirurga (operacja chirurgiczna, dentystyczna, plastyczna); 2) działanie albo szereg działań zmierzających do wykonania określonego zadania (operacje handlowe, finansowe, kredytowe* – загалом у ЯУП/ПУ наведено 28 аналітичних термінів цієї групи); 3) *zaplanowana akcja wojskowa wykonana przez oddział żołnierzy albo przez całą armię, mająca na celu zdobycie określonego punktu strategicznego (operacja wojskowa, desantowa, obłężnicza, startegiczna) (*ЯУП/ПУ, 564-566*)*.

Як бачимо, джерельний медичний термін із семантикою «дії, що виконується професіоналом для покращення стану об'єкта за допомогою спеціальних інструментів» отримав нове розширене значення загального характеру «дія або дії, необхідні для досягнення конкретної мети», яке зберігає відтінок продуманості, виконання професіоналами, залучення спеціальних інструментів і мету покращення стану чи ситуації. Наступне значення ТФ є черговим звуженням попередньої семантики до вживання військової сфери. Мету військової операції – здобуття певного стратегічного об'єкта можна вважати варіантом мети операції взагалі – покращення стану чи ситуації. Наведений приклад є типовим зразком типового шляху появи термінологізма або ілюстрацією явища функціонування одного терміна в несуміжних терміносферах із повним збереженням семантики джерельного терміна, причому додавання конкретизувальних елементів є механізмом появи нових термінів і ТФ.

Загальновживані слова польської мови, як видно з аналізу дібраного матеріалу, послужили джерелом для утворення частини корпусу економічних ТФ або, входячи в склад джерельних економічних термінів, або внаслідок переосмислення самі виступають визначниками економічних понять, наприклад: *azjatyckie tygrysy, bańka spekulacyjna, bąbel gieidowy, dom bankierski, ekonomiczny spokój, fundusz „pod parasolem"/parasolowy, korytarz energetyczny, koszyk walut/konsumpcyjny/minimum socjalnego, miasteczko handlowe, nacisk gospodarczy, nasycenie/pełne zaspokojenie potrzeb/rynku/popytu, nożyce cenowe, obszary biedy, portfel inwestycyjny/emeryta, przewodnictwo cenowe, przyjazne osiedle*, *silny/siaby gracz, spiętrzenie zapasów, ściana wschodnia, ucieczka firm.*

Окрім термінів, запозичених із загального вжитку, в економічній системі зустрічаються інші групи термінів, кожна з яких може надати джерельний матеріал для творення ТФ, зокрема, базовим терміном для ТФ може стати власне економічний термін, професійна лексика (професіоналізми, жаргонна лексика, професійний жаргон), терміни, запозичені з інших дисциплін та вже згадані загальновживані слова.

Терміни, запозичені з мов, що базуються на латиниці, так само, як і всі інші види запозичень, зберігають згідно норм польської літературної мови своє графічне оформлення й відмінюються відповідно до правил граматичної адаптації. Згодом мова намагається «одомашнити» такий інтернаціоналізм засобами транскрипції та/або транслітерації, пропонуючи декілька варіантів його оформлення, які певний час функціонують паралельно (*awizo – awiz; boutique – butik; clearing – kliring; manager – menażer, menedżer*). Запозичені терміни-слова та словосполучення можуть залишати своє графічне оформлення незмінним (*leasing, cargo, casco, , a-conto, al pari, dumping)*, що може призвести до порушень ідентифікації графеми з її прочитанням, або з часом з'являються кальки, що функціонують паралельно з перевагою інтернаціоналізмів (*ad valorem – od wartości, bear market – rynek niedźwiedzia, private banking – bankowość prywatna*) або переклад, який має переважне використання (*kredyt – pożyczka, diagram – wykres, aukcja – przetarg, recourse factoring – faktoring niepełny, niewłaściwy*). На базі незмінених формально інтернаціоналізмів згодом утворюються терміни, що належать до інших частин мови (*clearingowy/ kliringowy, leasingowy, dumpingowy, ubruttowiony, brokerski*) та аналітичні терміни і ТФ (*dług clearingowy, cło ad valorem, ubruttowione zarobki*).

Джерелом ТФ є професійна економічна лексика, специфікою якої є макаронічний стиль, висока насиченість текстів запозиченнями, розмовними й жаргонними елементами, густе вплетення вузькоспеціальних термологічних інтернаціоналізмів, англомовних професіоналізмів та професійних жаргонних скорочень і абревіатур: *Klasyczna teoria rynków efektywnych zakłada neutralność na ryzyko (risk/return), zachowują się racjonalnie (mają model działania rynku)... a volatilities & correlations są staie. Implikacja uncovered interest parity musi być spełniony, a carry trade returns mają rozkład normalny* [Najlepszy 2007, 12]. Очікувану насиченість такого типу текстів власними назвами їй реаліями в незміненій формі та скороченнями й цифровими даними варто відрізняти від проявів нестаранності – термінологічної невизначеності і непослідовності в уживанні польського й запозиченого терміна, некоректних скорочень, зайвого накопичення синонімів: *Hong Kong currency board do $ od 1983 (1974-83 floating) wymienialna, kurs zmienia się również do $ w małych zakresach, Hong Kong Monetary Authority, spread 0.002-0.003, wolumen dzienny 3-5 mld $, derywaty* [Najlepszy 2007,45].

Оскільки економічні терміни-професіоналізми, незважаючи на структурні особливості, не відповідають критеріям віднесеності до ТФ та ОТФ, ми не розглядаємо їх детально в нашому дослідженні, проте хочемо підкреслити, що описані тенденції мають високу продуктивність і можуть помітно впливати на розвиток економічної терміносистеми польської мови.

1. Кунин А.В Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. пос. для ин-тов и фак. иностр. яз. - 3-е изд. стереотип. – /А.В.Кунин. – Дубна: Феникс++, 2005. – 488 с. с илл. 2. Ужченко Г.Д. Народження і життя фразеологізму. –К., 1988. – 279с. 3. Najlepszy E. Finanse międzynarodowe przedsiębiorstw. – Warszawa:PWE, 2007.

Список умовних скорочень:

1. ЯУП/ПУ - Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник: Право. Фінанси. Економіка. Торгівля: близько 45 тис. слів і словосполучень/Уклад. І.С.Яценко,2004. – 739с. 2.

***Перевишко К. С.*,** студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ *ВЛАДА* В СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТ XIV- XV СТОЛІТТЯ)

У статті здійснено спробу аналізу концепту влада в староукраїнській літературній мові. Охарактеризовано найважливіші ознаки концепту влада, актуалізовані в текстах українських грамот XIV – XV століть.

Ключові слова: *концепт, українські грамоти XIV – XV століть, діахронічний аспект.*

В статье предпринята попытка анализа концепта власть в староукраинском литературном языке. Охарактеризованы важнейшие признаки концепта власть, актуализированные в текстах украинских грамот XIV – XV веков.

Ключевые слова: *концепт, украинские грамоты XIV – XV веков, диахронический аспект.*

In the article the attempt of the concept's power analysis in the Old Ukrainian literary language is accomplished. The most important features of the concept power actualized in the texts of Ukrainian documents of XIV – XV centuries are characterized.

Key words: *concept, Ukrainian documents of XIV – XV centuries, diachronic aspect.*

Концептуальний аналіз належить до перспективних методів сучасної лінгвістики. Базуючись на засадах антропоцентричної наукової парадигми, дослідження концептів відзначаються універсальним світоглядним характером: завдяки їм ми маємо можливість краще зрозуміти свою культуру, духовний код нації. Методологія таких досліджень на сьогодні найширше розроблена в межах когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Представники лінгвокогнітивного напрямку інтерпретують концепт як „квант знання" (О. Кубрякова), як „глобальну мисленнєву одиницю" (З. Попова, Й. Стернін), що відображає певний реальний чи уявний об'єкт і зберігається в національній пам'яті носіїв мови у вербально означеному вигляді. У лінгвокультурології загальноприйнятим є розуміння концепту як посередника між людиною і культурою (Ю. Степанов, Н. Арутюнова, С. Воркачов, В. Карасик, В. Телія та ін.). Хрестоматійними вже стали визначення концепту як згустка культури у свідомості людини (Ю. Степанов) або як результату зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини (Д. Лихачов). І якщо визначення концепту можемо вважати більш-менш усталеним, то чітко обґрунтованої, структурованої методики опису концептів у сучасній лінгвістиці, на жаль, не існує.

Оскільки концепт має складну структуру, входить до понятійного апарату одразу кількох мовознавчих дисциплін і, як зазначає Ю. Степанов, складається з кількох „шарів", то від самого початку, на думку вченого, варто припустити, що й метод дослідження виявиться не одним, а сукупністю кількох різних методів [Степанов 1997, 49]. Підсумовуючи численні лінгвоконцептологічні дослідження, О. Селіванова слушно зауважує, що „моделювання концепту повинне застосовувати принцип двовекторності, постульований ще Л. Виготським, – рух від думки до слова і від слова до думки..., тобто від зовнішнього мовного позначення до структури знань про позначене і навпаки" [Селіванова 2008, 419, 421], адже переважання одного з цих напрямків неодмінно призведе до хибних результатів. Саме тому, здійснюючи спробу аналізу концепту *влада* на матеріалі українських грамот XIV – XV століть, ми звертаємося, перш за все, до етимології ключового слова і його найближчого синоніма з метою встановити механізм його початкового формування; розглядаємо культурологічний ракурс становлення концепту, тобто вивчаємо енциклопедичні статті, присвячені концепту, та аналізуємо власне діахронічний аспект функціонування концепту, обираючи для цього тексти, значущі для національної мовної картини світу, що позначають важливі віхи в становленні літературної мови.

За даними етимологічного словника [ЕСУМ 1983, 409], українське слово *влада* є запозиченням із польської або чеської мови; українські ж форми мають повноголосну основу *волод-*. Польське слово *włodarz* має значення „управитель", „економ", „господар". Як бачимо, етимологія проливає світло на соціально-економічне начало розгляданого слова в українській мові. Для порівняння, у більшість романських та германських мов термін „влада" (в англ. – *power*) прийшов з латини, у якій слово potestas означає перш за все здатність, володіння силою для здійснення будь-якої діяльності [СФС 2004, 268].

Філософське тлумачення поняття *влада* акцентує увагу на усвідомленому застосуванні влади суб'єктом влади й вияві *волі до влади*. У філософії також підкреслюється антропоцентрична природа влади; філософи доводять, що владу людини над людиною не можна розглядати поза контекстом певної культури. „Припустимий обсяг влади, засоби досягнення влади, мета, заради якої владу використовують, – зазначає В.Лісовий, – усе це передусім залежить від особливостей культури та тих цінностей, які побутують у даному суспільстві (звичаїв, етичних та правових норм тощо)" [ФЕС 2002, 94]. Отже, маємо право зарахувати концепт *влада* до категорії культурних, адже він може бути своєрідним ключем до розуміння важливих особливостей культури народу, що послуговується даною мовою, слова якої і репрезентують концепт.

У контексті давньої української писемності особливо вагомим постає розуміння природи влади з погляду традицій православного християнства. У більшості релігієзнавчих досліджень, наприклад, у С. Аверінцева, *власті* визначені як янгольські істоти, причому як добрі, покірні Божій волі, так і злі, ворожі [Аверинцев 2001, 55]. Така амбівалентність трактування демонструє небезпідставність неоднозначного ставлення до ідеї секуляризації державної влади, яка яскраво простежується й у давньоукраїнських текстах.

Головним репрезентантом української мови XIV–XV століть були юридичні документи. Грамоти охоплювали практично всі сфери життя тогочасної людини. Серед найголовніших їхніх різновидів були грамоти дарчі, купчі, продажні, заставні, роздільні (землі), підтвердні (успадкування), присяжні, поручні, договірні, а також привілеї і заповіти. Власне лексема *власть* церковнослов'янського походження як репрезентант кон-

цепту *влада* в ділових документах XIV – XV століть вживається вкрай рідко. Однак цей факт не можна розглядати як свідчення недостатньої розробленості концепту, адже тематично більшість актових документів прямо чи опосередковано пов'язані з суспільними відносинами *володіння, влади* та *влади-власності,* її здобуття, втрати або добровільної передачі. Така особлива риса українських грамот XIV – XV століття потребує посиленої уваги й широкого пояснення, яке б залучало інтра- та екстралінгвальні фактори, бо, як стверджує М. Попович у своєму „Нарисі історії української культури", „за актами про дарування, купівлю, позичання тощо, за словами про владу над людьми стоять реалії, які не так просто відновити" [Попович 1999, 136].

На думку В. Карасика, вираження концепту – це вся сукупність мовних і немовних засобів, що прямо або опосередковано ілюструють, уточнюють і розвивають його зміст [Карасик 2004, 110]. Тобто концепт може знаходити своє вираження, навіть не маючи спеціального словесного позначення. У випадку з концептом *влада* варто зважати також на те, що іменник *влада* належить до абстрактних назв, які, за словами Л. Полюги, становлять „ніби вторинний ступінь узагальнення того, що вже згадувалося раніше при оформленні конкретних іменників" [Полюга 1991, 18]. Таким чином, невелику частотність уживання лексеми *власть* можна пояснити суто лінгвістично, тобто значно складнішим шляхом, який проходять словесні знаки всіх абстрактних назв, а тому варто говорити про різноманітні ситуативні характеристики, що розкривають суть концепту *влада,* навіть за відсутності в тексті безпосереднього лексичного позначення імені концепту.

Концепт *влада* в українських грамотах XIV – XV століття широко представлено засобами його частиномовних реалізацій та синонімів. Основною лексичною одиницею, належною до концептосфери *влади,* є дієслово *володіти : тымъ оусемъ <u>володети</u>. кн҃зю скирикгаилу брату нйму такжь волость свислочь. и с данью и с землею и с людми и со вс҃ѣмъ доходомъ* [Гр. XIV ст.,75]. Практично в усіх випадках уживання слово *володіти* супроводжується подальшим поясненням, конкретизацією, де обсяг поняття *володіти* найчастіше передається за допомогою означальних займенників *вс мъ, оусеми, оусею, весь, всѧ,* а також докладним переліком „об'єктів володіння" : *и даємъ. наше село. надѣєво. и с п(р)иселкомъ. исъ кропивники. <u>и со вс҃ѣмъ правомъ</u>. с лисомъ. и с дубровами. с полемъ. с бортми. и съ с҃ѣножѧтми. и съ р҃ѣками. со вс҃ѣмъ. оужиткомъ. како к нему. йз в҃ѣку. прислушѧло. старими границями. а то даємо тако. на в҃ѣку в҃ѣком*

[Гр. XIV ст.,143]. Різні словоформи дієслів *дати, давати, дарувати, купувати, продавати* ніби вказують на процеси звичайної купівлі-продажу, проте, за історичними та культурологічними даними, ці акти не можна тлумачити буквально як передачу у власність. Хоч на той час, згідно з руським звичаєм, приватна власність існувала, це – не стільки власність, скільки влада, оскільки функції власника опосередковані причетністю до влади. А владний адміністративний контроль над територією давав князям і панам такі матеріальні вигоди, що його передача відверто оформляється як купівля [Попович 1999, 137]. І лише деякі деталі в текстах прояснюють характер відносин влади й власності в тогочасному українському суспільстві. Так, наприклад, у попередньому прикладі увагу привертає те, що польський король Володислав дарує село своєму слузі *со вс҃ѣмъ правомъ*, яке чомусь поставлене в один ряд з кропивниками, лісами, діброваами та ін., що ніби приховує владний характер документа, на перший план висуваючи економічні переваги. Коли йдеться про вигоди, передбачені щойно засвідченим у грамоті актом, часто

натрапляємо в ділових пам'ятках на предикат у нечленній формі *воленъ: а тако вл̃дка продалъ. ѩко самъ держалъ...воленъ продати. волен замѣнити, воленъ кому ѡ(т)дати* [Гр. XIV ст.,107], з чого можна зробити висновок про прямо пропорційну залежність волі та права від влади. Показово, що «Словник староукраїнської мови XIV – XV століть» визначає *власть* саме через поняття права та волі як „право підпорядковувати своїй волі кого або що" [ССУМ 1977, 81], доводячи нерозривність цих понять у свідомості тогочасної людини. Коли пані Хонька Васкова продає пану Івану Губці Калеників монастир і спочатку заявляє, що просто *исталасѧ торгувлѧ*, то потім постає суттєве пояснення, що торгівля ця опосередкована *доброю волею своєю и добрым оумышлѣныемь своимъ. а никоторою силою,* яка традиційно асоціювалася з владою, хоч словник цього значення ще не містить.

Силу реальної адміністративної влади підтверджують і численні означальні займенники (*всѣмъ, оусеми, оусею, весь, всѧ*), об'єднані спільною семою „всеохопність": якщо вже володіти, то володіти всім. Темпоральна специфікація концепту *влада* традиційно небагатозначна. Завдяки вживанню слів *вѣчно, нєпороушно, на вѣки, на вѣку вѣком* та ін. передається семантика довічності, незворотності, що корелює з християнським тлумаченням божественного походження влади, яке також виразно представлене в текстах грамот: *...яко сам отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ*... [Гр. XIV ст.,21–22].

Найближчими синонімами дієслова *володіти,* засвідченими в текстах грамот, є дієслова *держати, мати, обладати,* а синонімом іменника *власть* – слово *держава,* що походять від праслов'янського *držati „тримати, міцно тримати, володіти" [ЕСУМ 1985, 39]. Взаємозамінність цих слів у грамотах XIV – XV століття репрезентує первинний зв'язок між поняттями, необхідність цілеспрямованої на утримання влади сили: щоб була влада, її треба тримати. Проте найширше концепт *влада* у пам'ятках XIV – XV століть репрезентують численні іменники на позначення посадових осіб, представників влади, які власне мають цю владу і влада яких охоплює всі сфери суспільного та релігійного життя людини.

Втрата державності, розпад україно-руських земель на слабо пов'язані територіальні комплекси, підпорядкування їх різним державам – за таких обставин концепт *влада* у свідомості тогочасних українців не міг бути чітко сформованим. Хоча в структурі концепту традиційно виокремлюють понятійний, оцінний та образний складники, останній ще виявити важко, проте деякі важливі смисли вже були актуалізовані. Концептуальними на ті часи були такі ознаки влади як, всеохопність, довічність, силова спрямованість. Правова основа влади, її божественне походження, а також передбачена владою певна міра волі дозволяють аксіологічно трактувати владу в позитивному сенсі. Але сам факт прихованості владного характеру різноманітних актів нібито купівлі/продажу, підміни їх економічними формами залежності/незалежності свідчить про складність, неоднозначність владних відносин у XIV – XV століттях. Лише додаткова екстралінгвальна інформація та уважне прочитання докладних описів можливостей особи після здійснення цих актів доводять, що навіть попри зміни політичної залежності та існування прав та інституцій приватної власності адміністративна влада в невеликих містах і князівствах усе ще залишалась сильною, а причетність до певної владної посади була визначальною при окресленні соціально-економічних вигод власника.

1. *Аверинцев С.* София-Логос. Словарь. Второе исправленное издание. – К.: Дух і Літера, 2001. 2. *Карасик В. И.* Языковой круг : личность, концепты, дискурс. – М. : Наука, 1993. 3. *Полюга Л. М.* Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. / АН України. Ін-т сусп. наук; відп. ред. Л.С.Паламарчук. – К.: Наук. думка, 1991. 4. *Попович М.В.* Нарис історії культури України. – К.: „АртЕк", 1999. 5. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика : Напрями та проблеми. – Полтава : Довкілля, 2008. 6. *Степанов Ю.С.* Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Шк. «Языки русской культуры», 1997.

Використані джерела :

Гр. XIV ст. – Грамоти XIV ст. Упоряд., вступ. стаття, коментарі і словники-покажчики М.М.Пещак. – К.: Наукова думка, 1974. ЕСУМ 1983 – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К.: Наукова думка, 1983. - Т.1. ССУМ - Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1977 – 1978. СФС 2004 – Современный философский словарь./ под общ. редакцией В.Е.Кемерова. – М.: Академичесий проект, 2004. ФЕС 2002 – Філософський енциклопедичний словник/ гол. редколегії В.І.Шинкарук. – К.:Абрис, 2002. УГ XV ст. – Українські грамоти XV ст. Упоряд., вступ. стаття і коментарі В.М. Русанівського. – К.: Наукова думка, 1965.

Перепльотчикова С. Є., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МІФОЛОГЕМИ КОНЦЕПТУ ΘΥΜΟΣ/ГНІВ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті представлено спробу простежити зв'язок концептуальних метафор вогню та тимчасового божевілля, які використовуються для розуміння ΘΥΜΟΣ/ГНІВ у новогрецькій мові, з міфологемами помста та тимчасове божевілля, актуалізованими в особі давньогрецьких богинь помсти Ериній та Ахілла, божеств божевілля Лісси та Манії.

Ключові слова: *концепт ΘΥΜΟΣ/ГНІВ, вербалізація концепту, міфологема, концептуальна метафора.*

В статье представлена попытка определить связь концептуальных метафор огня и временного сумасшествия, которые используются для понимания ΘΥΜΟΣ/ГНЕВ в новогреческом языке, с мифологемами месть и временное сумасшествие, актуализированными в образах древнегреческих богинь мести Эриний и Ахилла, божеств безумия Лиссы и Мании.

Ключевые слова: *концепт ΘΥΜΟΣ/ГНЕВ, вербализация концепта, мифологема, концептуальная метафора.*

The article presents an attempt to specify a connection between conceptual metaphor fire and temporary insanity, used to comprehend ΘΥΜΟΣ/ANGER in Modern Greek, with

mythologem revenge and temporary insanity, actualized in the person of the ancient Greek goddesses of revenge Erinyes and Achill, goddesses of insanity Lyssa and Mania.

Key words: *concept ΘΥΜΟΣ/ANGER, concept verbalization, mythologem, conceptual metaphor.*

В останні роки зросла кількість лінгвістичних робіт, присвячених дослідженню етнокультурної специфіки називання емоцій різними народами, що зумовлено потребою вивчення культурно детермінованих мовних феноменів під антропоцентричним кутом зору для випрацювання засад забезпечення успішного перебігу міжкультурної комунікації. Незважаючи на досить добру розробленість тематики на матеріалі індоєвропейських мов [Шаховский 2008; Вежбицкая 2001; Красавский 2001; Филимонова 2001 та інші], номінації грецької мови ще не ставали матеріалом таких досліджень, що зумовлює наукову новизну цього дослідження. У цій статті представлено спробу дослідити роль міфів у вербалізації концепту ΘΥΜΟΣ/ГНІВ у грецькій мові. Об'єктом нашого дослідження є міфологеми концепту ΘΥΜΟΣ/ГНІВ у новогрецькій мові, а предметом виступають поняття, що пов'язані з міфологією і утворюють семантичний простір концепту ΘΥΜΟΣ/ГНІВ грецької мовної картини світу.

У лінгвістиці доведено, що процеси концептуалізації зумовлено багатьма чинниками, серед яких велику роль відіграють образи, сформовані на основі метафори, що характерні для культури певного народу, стосуються його звичаїв і стереотипів поведінки [Kövecses 2010, 172]. Ці образи допомагали первісній людині і продовжують допомагати сучасникам, забезпечуючи таким чином безперервність традиції та цілісність картини світу окремої групи, пізнати та осмислити об'єкти реальності, яка її оточує. Можна сказати, що метафора поглинає ірраціональне, перетворюючи його в раціональне на базі способів порівняння або аналогії. Вона представляє своєрідне зміщене бачення світу, можливість якого фіксує міф, який і послужив джерелом для метафори. [Співак 2008]

Міф − це перша форма раціонального осягнення світу, його образно-символічного відтворення та пояснення. Міф перетворює хаос у космос, створює можливість осягнення світу як певного зорганізованого цілого, виражає його у вигляді простої та доступної схеми, і, виступаючи своєрідною магічною дією, є засобом підкорення неосяжного. Міф − це символ, де реально здійснюється тотожність ідеї та речі [Лосев 1991]. При цьому міфологія намагається створити такий образ реальності, який збігався б із бажаннями, цілями та очікуваннями носіїв міфологічної свідомості [Барт 1989]. Ключовим для осмислення реальності за посередництва міфу є певний результат, наслідок функцій того чи іншого персонажа міфологічного світу [Мифы народов мира 1991, 13], в особі якого у міфології актуалізуються міфологеми, «згорнуті знаки, що відсилають до тексту» міфу та частково репрезентують його [Слухай 1995, 17]. Міфологеми є одиницями міфологічного тексту, які представляють його в конденсованому вигляді та, розгортаючись у письмовому чи усному мовленні, вивільняють закладену в них міфологічну інформацію.

Аналіз фразеологічних та образних лексичних висловлювань новогрецької мови показав, що гнів у грецькій картині світу концептуалізується, перш за все, як вогонь [Перепльотчикова 2011], що є одним із засобів покарання осіб, які викликали гнів. Давні греки уявляли його собі як вогонь, *πυρ*, яким вибухала одна з Ериній Алекто, персоніфікація шалу та безумства (манії) (окрім значної кількості похідних від *πυρ* слів, маємо ще *έγινα*

πυρ και μανία (буквально ставати вогнем та манією) «рвати й метати, пашіти вогнем»). Давньогрецькі божества помсти Еринії або Евменіди, образ яких еволюціонував від хтонічних божеств, які охороняють права померлих, до тих, які облаштовують космічний порядок, уособлювали прокляття порушників закону чи порядку. І саме міфологема *помста*, згідно з Аристотелем, сповнене болю бажання побачити когось покараним [Potegal 2010, 15], є ядерним семантичним складником у семантичній структурі *оргή,* домінанти концептуального поля ΘΥΜΟΣ-ГНІВ у новогрецькій мові, що вживається на позначення агресивної імпульсивної поведінки, зумовленої бажанням помсти. Назва Ериній етимологічно походить або від *erinô* чи *ereunaô* «я переслідую», або від аркадського *erinuô* «бути сердитим», відповідно Еринії були або божествами, які переслідують, або просто сердитими божествами. З Ериніями ототожнюються римські фурії (від латинського *furia* «шал, манія» [Μπαμπινιώτης 2002, 1899]), що у новогрецькій мові відбилося у вживанні *φουριόζος* «запальний».

Проте, перш за все, *оργή* у свідомості грека співвідноситься з олімпійськими богами і їхніми нащадками. Саме *оργή*, якому в Гомера відповідало *μήνις*, є першим словом «Іліади», яку фактично можна вважати історією гніву Ахілла до Агамемнона. У поемі знаходимо багато описів вираження гніву на обличчях героїв, реплік, пов'язаних з ним (у вигляді мовленнєвих актів скарги, погрози) і багато описів агресивних фізичних дій. Герої «Іліади» навіть не намагаються контролювати свій гнів, у зв'язку з чим літературні критики говорять про «Іліаду» як про «розгорнуте споглядання гніву» [Potegal 2010, 13]. Окрім того, в «Іліаді» яскраво відображено класовий характер гніву, оскільки господар здається сильнішим, коли він виливає свій гнів на підданих [Potegal 2010, 21]. Зважаючи на сказане, а також беручи до уваги той факт, що давні греки значний час проводили у війнах, але не загарбницьких, а з метою відстоювання новостворених полісів, можемо констатувати, що в давньогрецькій моделі гніву причини породження емоції мали більше соціальний, моральний характер, тобто досвід греків змушував їх фокусуватися не на фізіологічних проявах емоції, а на моральних наслідках, покаранні, помсті людині, яка розгнівила суб'єкта емоції. При цьому в Давній Греції не лише боги могли гніватися на людей. Людина теж могла гніватися на богів, що зафіксовано мовою у вислові *απειλώ θεούς και δαίμονες* «погрожувати богам та демонам» у стані сильного гніву.

Християнський бог, що прийшов на зміну давньогрецьким богам, теж досить злий і виступає за покарання грішників. Його гнів *оργή Θεού* або *θεομηνία (Θεός+μήνις «оργή»* [Μπαμπινιώτης 2002, 746]) виявляється у великих нещастях та бідах, які він насилає на грішників як покарання. Мова зафіксувала страх, який викликав у людини розгніваний Бог, у вислові *Ποιος είδε το Θεό και δεν (τον)φοβήθηκε!* буквально «Хто бачив Бога, і не злякався його!», який уживається на позначення страху від будь-чийого вибуху гніву.

Інша міфологема важлива для розуміння грецького уявлення про гнів як не підвладне контролю явище, це тимчасове божевілля, з важливим акцентом на втраті контролю над собою/ситуацією внаслідок помутніння розуму, що пов'язано з неадекватністю поведінки людини в момент гніву. Власне цей аспект теж має стосунок до тілесного, фізіологічного вияву гніву. Дослідження показали, що в людей у сильному приступі гніву, як і ненависті, активізуються ті самі зони кори головного мозку, які, зазвичай, є ураженими в психічнохворих.

У концептуальній метафорі гнів як тимчасове безумство центральними поняттями є *λύσσα* і *μανία*, які в сучасній мові у першому своєму значенні є медичними термінами:

перше на позначення сказу, друге − на позначення гострого психічного розладу, який супроводжується неконтрольованими діями хворого. У переносному значенні ці слова є синонімами (так само, як і похідні від них дієслова *μανιάζω (μανίζω, μανιώνω)* і *λυσσάω (λυσσ(ι)άζω)*, з тією відмінністю, що *μανία* позначає сильний і особливо безумний, несамовитий гнів, а у визначенні *λύσσα* основною семою є порив, стрімкість, з якою виникає гнів. І *λύσσα*, і *μανία* охоплюють людину *πιάνουν*, що вказує на непідвладність їй цих емоцій, неможливість стримувати й контролювати їх. Дієслово *λυσσομανώ* (λύσσα+μανία) вживається на позначення надзвичайної сили природних чи суспільних явищ (в основному війни) і надзвичайно інтенсивного бажання чогось.

Оскільки основним способом опису реальності для архаїчної людини була персоніфікація в міфах навколишнього природного середовища, це зумовило переважно номінативний вияв міфологем, що здебільшого представлені в міфах власними іменами. І Λύσσα, і Μανία є власними іменами давньогрецьких божеств. Лісса (чи Літта в аттичному діалекті), дочка Нікти, була демоном безумства. Її зображували з надітим на голову капелюхом у вигляді собачої голови. І вона була тісно пов'язана з Манією, уособленням божевілля, яке насилали на людей боги як покарання за порушення установлених законів та звичаїв, та Ериніями, богинями помсти.

Згідно з сюжетом трагедії Еврипіда «Геракл» Гера відправляє до нього Ліссу, іншими словами, спричиняє у нього напад безумства (в грец. оригіналі вживається слово μανία), тимчасовий стан психічного розладу, перебуваючи в якому, герой втрачає здоровий глузд і вбиває власних дітей. При цьому самому Гераклові здається, що він вбиває царя Еврисфея, за наказом якого він виконував свої подвиги і який вигнав його родину з палацу, повідомивши, що той помер. Таким чином, напад несамовитої люті в Геракла є реакцією на повідомлення дружини про вигнання, сильним гнівом, який засліпив йому очі. Уявлення про те, що гнів, як і ненависть, засліплює людину, у значенні блокує її розумову та психічну активність, зафіксоване в мові у вислові *ο θυμός μάτια δεν έχει* буквально «у гніву очей немає», також *θολώνει το μάτι μου* «на очах полуда».

Еврипід, описуючи перебування Геракла в храмі, зазначає, що герой якось враз, раптово заціпенів, його очі, сповнившись безумства, налилися кров'ю, а з рота побігла густа піна. Вочевидь саме цей симптом епілепсії, на яку страждав Геракл, і яку вважали покаранням від богів і виправданням його нерозважливої, нерозсудливої поведінки, послужив асоціативною основою для частотного вживання іменника *λύσσα*, дієслова *λύσσαω* та їхніх похідних разом з дієсловом *αφρίζω* та його похідними («пінитися, сходити піною»). Наприклад: *αφρίζεις σα λυσσασμένη* [Ταχτσής 1986, 96] «сходити піною неначе скажена», η *αφρισμένη λύσσα άρχισε να θαμπώνει* [Τερζάκης 2000, 185] «шал почав тьмяніти», *βγάζω αφρούς απ'το κακό μου* «сходити піною через лють». Тут варто згадати й вислів *Μ΄ έπιασε υστερία / έπαθα υστερία όταν το άκουσα* «мене охопила істерика», оскільки симптоматика й перебіг приступу істерики подібні до сказу – від тремтіння якогось нерву чи цілої частини тіла до серцебиття, розладу відчуттів, коли людина не бачить, не чує, і після приступу нічого не пам'ятає. Щоправда, вважалося, що істерика трапляється переважно у жінок, що пов'язано з розладами в матці (грецьке *υστερικός* етимологічно походить від *υστέρα* «матка») [Μπαμπινιώτης 2002, 1859].

Слово *λύσσα* в Гомера позначає нестримний порив, шал, який характеризував воїнів у бою. Г. Бабіньйотис вважає, що слово *λύσσα* спільнокореневе з *λύκος*, і назву характерної

для вовків хвороби сказу пов'язує з вовкоподібним божеством Ліссою, яка обертала собак на вовків. [Μπαμπινιώτης 2002, 1028]. До речі, появу божевілля, лікантропії, у давні часи приписували надмірній кількості чорної жовчі в організмі, що, як вважалося, може викликати різного роду психічні розлади, включаючи депресію, галюцинації, манію, божевілля. У Середньовіччі деякі лікарі думали, що в спотвореному сприйнятті реальності меланхоліками винен диявол, який полює на них. І ми знаходимо відбиток цього уявлення в мові. У християнській міфології Ліссу й Манію замінили демони, злі духи, які негативно впливають на поведінку людини, і через них вона втрачає самоконтроль. Вважалося і вважається, що якщо людина дратується, то це означає, що в її душу вселився біс [Селігей 2001, 14]. У новогрецькій мові *λυσσάω* «скажені ти (сказ)», співіснує з *δαιμονίζω / -ομαι, δια(β)ολίζω* (від *ο δαίμονας* «демон», *ο διάβολος* «диявол») «сатаніти, біснуватися, біситися». А на сучасному етапі фіксуємо ще слововживання *βρικολακιάζω* («ставати вампіром, повертатися до життя (про негативні речі)») з основним значенням «регулярно не спати вночі (через різні причини)» у значенні «лютувати, біснуватися», що є природною реакцією організму на нестачу сну. На нашу думку, появу таких значень цього слова в молодіжному сленгі зумовлено впливом культури готів та модою на фільми про вампірів, які належать до сучасної міської міфології.

Стосовно чорної жовчі доречно згадати гуморальну теорію темпераментів Гіппократа. Він вважав, що рівень життєдіяльності організму визначається чотирма рідинами, які циркулюють у людському організмі – кров'ю, жовчю, чорною жовчю і слизом (лімфа, флегма). На основі теорії Гіппократа поступово сформувалося вчення про чотири типи темпераменту за кількістю головних рідин, переважання яких в організмі й дало назву чотирьом основним типам темпераменту: сангвінічному (кров), холеричному (жовч), меланхолічному (чорна жовч) і флегматичному (слиз). При цьому вважається, що ці чотири рідини є замінниками і з'єднують у людському тілі чотири основні стихії світу: повітря – кров, вода – слиз, вогонь – жовч, земля – чорна жовч. У грецькій мові цей зв'язок відбився у вживанні *χολός*, *χολιάζω*, похідних від *χολή* «жовч», у значенні «лють з ненавистю, злобою», що окрім іншого пов'язане з вогнем, про який ішлося на початку. Цікаво, що у Давній Греції іменник *χολός* вживався на позначення емоції, яку переживає лише жінка. Оскільки жінка не мала права проявляти свій гнів відкрито, це почуття з часом слабшало, перетворюючись на затаєну, відстояну злість (холецистит переважно жіноча хвороба), яка потім потроху проявлялася у різного роду інтригах (у мові вживаються дієслова *στάζω* «сочитися, виділяти щось по краплі», *χύνω* «проливати», *ξερνάω* «вивергати, відригувати» χολή (εναντίον κάποιου). Натомість слово *οργή*, «спалах, вибух гнівом», вживалося щодо чоловіків.

Отже, те, як у грецькій мові концептуалізується ГНІВ, зумовлено в першу чергу нервовою системою, фізіологією розгніваної людини. Осмислення давніми греками причин виникнення гніву й співвідношення їх зі станом гніву призвело до появи міфів про богів, які карають порушників установленого закону та порядку, або вбиваючи їх вогнем, або тимчасово позбавляючи їх розуму. Міфологема помста актуалізована в грецькій міфології в особі богинь помсти Ериній та Ахілла розвинулася в концептуальну метафору вогню в прямому та переносному (войовничий запал) значенні. Міфологема тимчасове божевілля актуалізована в давньогрецькій міфології в особі богинь Лісси та Манії у християнські часи актуалізувалася ще в особі демонів та бісів, а на сучасному етапі

− вампірів. При цьому мова оперує усіма відповідними поняттями незалежно від часу їх виникнення.

1. *Барт Р*. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Ролан Барт. − М.: Прогресс, 1989. − 616 с. 2. *Вежбицкая А*. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая. − М.: Языки славянской культуры, 2001. − 272 с. 3. *Маслова В.А*. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. − М.: Флинта : Наука, 2007. − 296 с. 4. *Красавский Н. А*. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография / Н. А. Красавский. − Волгоград: Перемена, 2001. − 495 с. 5. *Лосев А. Ф*. Философия, мифология, культура / Алексей Федорович Лосев. − М.: Политиздат, 1991. − 525 с. 6. Мифы народов мира : энциклопедия : в 2-х т. / гл. ред. С. А. Токарев. − М.: Советская энциклопедия, 1991. − Т.1. − 671 с. 7. *Перепльотчикова С. Є*. Вербалізація концепту ГНІВ у новогрецькій мові / Світлана Євгеніївна Перепльотчикова // Studia Linguistica : зб. наук. праць. − К., 2011. (Подано до друку). 8. *Селігей П. О*. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / П. О. Селігей. − К., 2001. − 20 с. 9. Словник античної міфології / Укладачі І. Я. Козовик, О.Д. Пономарів. − К.: Наукова думка, 1985. − 236 с. 10. *Слухай (Молотаева) Н. В*. Художественный образ в зеркале мифа этноса : М. Лермонтов, Т. Шевченко / Н. В. Слухай. − К.: Укрспецмонтажпроект, 1995. − 486 с. 11. *Співак О. Е*. Метафора і міф в концептуальному дискурсі / О.Е. Співак // Філософські дослідження : зб. наук. праць. − Луганськ, 2008. − Вип. №9. // http://www.nbuv.gov.ua/portal/ Soc_Gum/Phd/ 2008_9/ spivak. pdf. 12. *Филимонова О. Е*. Язык эмоций в английском тексте. Когнитивный и коммуникативный аспекты: монография / О. Е. Филимонова. − С.-Пб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. − 259 с. 13. *Шаховский В. И*. Лингвистическая теория эмоций: монография / Виктор Иванович Шаховский. − М.: Гнозис, 2008. − 416 с. 14. *Kövecses Z*. Cross-cultural experience of Anger: a psycholinguistic analysis / Zoltan Kövecses // International Handbook of Anger: Biological, Psychological, and Social Processes (ed. by M. Potegal, G. Stemmler, Ch. Spielberger). − New-York: Springer, 2010. − P. 157-174. 15. *Potegal M., Novaco R. W*. A brief history of anger / M. Potegal and R.W. Novaco // International Handbook of Anger: Biological, Psychological, and Social Processes (ed. by M. Potegal, G. Stemmler, Ch. Spielberger). − New-York: Springer, 2010. − P. 9−26.

Джерела

1. Словник синонімів української мови. − Т. 1,2. − К., 1999. 2. *Μπαμπινιώτης Γ.* Λέξικο της Νεας Ελληνικής Γλώσσας / Γεώργιος Μπαμπινώτης. − Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002. − 2032 σ. 3. *Ταχτσής Κ*. Το τρίτο στεφάνι / Κώστας Ταχτσής. − Αθήνα: Ερμης, 1986. − 316 σ. 4. *Τερζάκης Α*. Η Μενεξεδένια πολιτεία / Αγγελος Τερζάκης. − Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2000. − 215 σ. 5. http://www.slang.gr/lemma/show/ brikolakiazo_11833: *βρικολακιάζω*

Пічахчи О.В., ст.викл.,
МДУ

НЕОЛОГІЗМИ З АФІКСОЇДНИМИ КОМПОНЕНТАМИ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто морфемний статус афіксоїдів, описано визначальні особливості морфем перехідного типу на матеріалі неологізмів новогрецької мови.
Ключові слова: *деривація, афіксоїд, префіксоїд, суфіксоїд, неологізм.*

В статье рассмотрен морфемный статус афиксоидов, описаны определяющие особенности морфем переходного типа на материале неологизмов новогреческого языка.
Ключевые слова: *деривация, афиксоид, префиксоид, суфиксоидив, неологизм.*

The article reviews the status of affixes, describes special features of transition morphemes of neologisms based on the Greek language.
Key words: *derivation, affix, prefix, suffix, neologism.*

Взаємовплив та взаємообмін сучасних мов уможливлює використання не тільки інтернаціональних лексичних одиниць, але й словотвірних моделей та інтернаціональних морфем. Слова з міжнародними терміноелементами, такими, як *βιο-, αερο-, τηλε-, -λογια, -γραφω* та іншими, можна виокремити в окремі багаточисельні групи.

Визначення статусу цих компонентів є суперечливим, тому що деякі науковці їх називають афіксами (В. Лотте), відносно вільними (відносно зв'язаними) морфемами (О. Кубрякова), зв'язаними опорними компонентами (В. Лопатін), міжнародними терміноелементами (В. Григор'єв), основами складних слів (Н. Клименко). Так, К. Городенська, М. Степанова пропонують розглядати афіксоїдний спосіб утворення як стійку самостійну систему словотворення. Н. Клименко, М. Шанський визначають афіксоїди як складники композитів. Г. Бамбінйотис і Х. Клеріс розрізнять деривaційне утворення слів за допомогою афіксів (προσφυματική παραγωγή) та за допомогою афіксоїдних утворень (συμφυματική παραγωγή), які вони називають лексичними префіксами та суфіксами (λεξικά προθήματα та λεξικά επιθήματα) [Μπαμπινιώτης 1996, 77].

За визначенням О. Селіванової, афіксоїд – це колишня коренева морфема, що втратила свою мотиваційну роль у семантиці слова й отримала ознаки службової морфеми [Селіванова 2006, 49].

У сучасній лінгвістичній літературі афіксоїд визначають як проміжну морфему, частину або компонент складного або складноскороченого слова, здебільшого співвідносного з повнозначним словом чи основою, яка повторюється з тим самим значенням у ряді слів і наближається за словотворчими функціями до афіксів [Селіванова 2006, 37-38]. Але отримане новоутворення можна розгорнути в мотивувальне словосполучення, наприклад: *χρηματοδότηση → παροχή χρημάτων, ακτινοσκόπηση → σκόπηση με ακτίνες, τηλεχειριστήριο → τηλεοπτικό χειριστήριο*. Саме на специфіці складних слів наголошує Н. Клименко, стверджуючи, що в їх структурі є елементи, які відображають компоненти еквівалентного словосполучення [Клименко 1984, 113].

Науковці виокремлюють два типи афіксоїдів згідно з їхньою позицією відносно кореня слова: префіксоїди (передує кореню) та суфіксоїди (слідує за коренем). Запозичені з інших мов кореневі морфеми отримують статус афіксоїдів за умови несприйняття пересічними носіями мови їхнього змісту та відсутності їх як вільних коренів у мові, яка запозичує. До афіксоїдів іноді відносять і регулярні кореневі морфеми складних слів, які створюють продуктивні моделі й відзначаються частотністю у деривaційному процесі [Селіванова 2006, 49].

Функціонально афіксоїди ототожнюються з афіксами, оскільки проявляють словотвірну активність. Наприклад: *τελειοποιώ, ωραιοποιώ, μεταλλοποίηση, βιομηχανοποίηση, χρηματοδότηση, αξιολογία, βαθμολογώ.* Але з наведених прикладів можна зрозуміти, що здатність утворювати деривaційні ряди слів неоднакова й цілком залежить від характеру їх значення.

У грецькій мові афіксоїдних компонентів існує велика кількість. Префіксоїди, на думку Г. Бамбінйотиса, Х. Клеріса, – це словотвірні елементи, які походять від архаїчних слів, або не є самостійними словами, а тільки частиною слів, і мають певні значення. Далі наведено таблиці префіксоїдних компонентів за граматикою Г. Бамбінйотиса, Х. Клеріса [Μπαμπινιώτης 1996, 80-81]:

Префіксоїди	Значення	Приклади
αερο-	аеро-	*αερο-δυναμική, αερο-σταθμός*
αρχι-	позначення першості або переваги	*αρχι-μάγειρας, αρχι-μουσικός*
αυτό-	само-, авто-	*αυτο-άμυνα, αυτό-συντήρηση*
βιο-	біо-	*βιο-θεραπεία, βιο-τεχνολογία*
γεω-	найменування, пов'язане із землею	*γεω-λογία, γεω-πονία*
ενδο-	внутрішній	*ενδο-σκόπηση, ενδο-διαφορές*
ευρω-	евро-	*Ευρω-βουλή, ευρω-εκλογές*
ημι-	пів- (незавершеність)	*ημι-διατροφή, ημι-αναισθησία*
παν-	позначення найвищого ступеня якоїсь ознаки	*παν-αγιότητα, παν-ζουρλισμός, παν-δαιμόνιο,*
υδατο-	найменування, пов'язане із водою	*υδατο-γραφία, υδατό-πτωση*
υδρο-	найменування, пов'язане із водою	*υδρο-δυναμική, υδρο-θεραπεία*

Суфіксоїди – це елементи, що найчастіше використовуються для утворення нових слів та функціонують як продуктивні морфеми з певним значенням. Вони також походять від архаїчної лексики грецької мови та не є самостійними словами [Μπαμπινιώτης 1996, 92-94]:

Суфіксоїди	Значення	Приклади
-αλγία	найменування болю в певній частині тіла	*καρδι-αλγία, κεφαλ-αλγία, νευρ-αλγία*

-δότηση	надання	*χρηματο-δότηση, τροφο-δότηση*
-κομία	систематичне виготовлення певного виду товарів	*γαλακτο-κομία, τυρο-κομία, δασο-κομία*
-κτονία	вбивство	*ανθρωπο-κτονία, γενο-κτονία, μητρο-κτονία*
-κτόνος	людина, яка здійснює вбивство	*συζηγο-κτόνος, παιδο-κτόνος*
-κτόνο	найменування засобу, який нейтралізує щось	*εντομο-κτόνο, κατσαριδο-κτόνο*
-λογία	- найменування певних галузей наук; - тема розмови; - концентрація, сукупність предметів або понять	*βιο-λογία, εθνο-λογία,* *κινδυνο-λογία, θριαμβο-λογία, ανθο-λογία, θεματο-λογία, επιχειρηματο-λογία*
-λόγος	позначення професіоналізмів	*αρχαιο-λόγος, γλωσσο-λόγος*
-ποίηση	найменування певної дії	*παγκομιο-ποίηση, ισχυρο-ποίηση, ομαλο-ποίηση, υλο-ποίηση*
-ποιείο	найменування місця професійної діяльності	*ωρολογο-ποιείο, επιπλο-ποιείο*
-ποιΐα	найменування організованого підприємства	*επιπλο-ποιΐα, οινο-ποιΐα*
-σκόπηση	найменування дослідження	*ακτινο-σκόπηση, δημο-σκόπηση*
-σκόπιο	найменування засобу, за допомогою якого здійснюється дослідження	*τηλε-σκόπιο, στηθο-σκόπιο*

Визначення структури афіксоїдів є складним питанням, оскільки в них можна виділити кореневі морфеми, які виявляють продуктивність, і кореневі морфеми, що змінили свою природу й зазнали семантичної мутації. Можна визнати афіксоїди продуктом регулярного словоскладання, але треба встановити певні правила, яки б дозволили відділяти кореневу морфему від афіксоїда, тобто фіксувати, в який момент під час словотворення відбувається деривація або основоскладання.

Дослідження питання частиномовної класифікації лексичного матеріалу з афіксоїдними компонентами дозволяє зробити висновок, що продуктом афіксоїдного словотвору є іменник та дієслово. Пояснити це явище можна тим фактом, що іменник та дієслово є ядром речення, тому що вони використовуються для найменування дій та явищ [Ξυδόπουλος 2008, 355].

Дієслова з суфіксоїдним компонентом досліджувала Н. Клименко [Клименко 2010, 24]. До більш продуктивних вона відносить *-λογώ, -ποιώ, -γραφώ, -βολώ, -κοπώ*; менш продуктивним – *-φορώ, -μετρώ, -δρομώ, -δοτώ, -περνώ, -ζώ, -μιλώ, -πατώ, -τομώ*, але не всі ці компоненти беруть участь у творенні неологізмів, унормуванні нових значень та запозичень.

Г. Бамбінйотис, Х. Клеріс стверджують, що префіксоїди, які використовуються для утворення дієслів, надають новоутворенням відтінки значення [Μπαμπινιώτης 1996, 92-94]:

αυτο- – зворотне значення; продукт деривації – дієслово пасивного стану (*αυτοελέγχομαι, αυτοδιοικούμαι*);

αλληλο- – значення взаємності, зворотності; результатом словотвору є також дієслово пасивного стану (*αλληλοκοιτάζονται, αλληλοβοηθούνται*), винятки: *αλληλογραφώ, αλληλοεπιδρώ;*

ψιλο-, μισο-, κουτσο-, ψευτο- – використовуються на позначення зменшувально-пестливого відтінку (*ψιλοβλέπω, μισοδιαβάζω, κουτσοπερνώ, ψευτοκλαίω*).

Суфіксоїди зазвичай мають такі значення:

-βολώ – значення повторюваності, достатку: *γεννοβολώ, πετροβολώ;*

-δοτώ – давати: *χρηματοδοτώ, τροφοδοτώ;*

-κομώ – піклуватися: *παιδοκομώ, γεροντοκομώ;*

-κοπώ – значення повторюваності, наказовості: *γλεντοκοπώ, βροντοκοπώ;*

-λογώ – говорити, або займатися чимось: *χαζολογώ, απεραντολογώ;*

- збирати: корφολογώ, ανθολογώ;

-μανώ – посилює значення дієслова: *βροντομανώ, φυσομανώ;*

-ποιώ – здійснювати, робити: *νομιμοποιώ, δραματοποιώ;*

-σκοπώ – досліджувати: *ακτινοσκοπώ, σπλαχνοσκοπώ.*

Існує тенденція щодо відокремлення морфологічних родин суфіксоїдів, наприклад, *-δοτώ, -δότηση; -ποιώ, -ποίηση; -σκοπώ, -σκόπηση, -σκόπιο* та ін. Трактувати це явище можна тим фактом, що виконання дії потребує її найменування, тим більше якщо це стосується утворення та фіксування нових слів.

Аналізуючи лексичні інновації (неологізми), зафіксовані Атенською Академією, зазначимо, що найпродуктивніші дериваційні ряди формує суфіксоїдний компонент *-ποίηση*, який походить від давньогрецького дієслова *ποιώ* та вже не вживається самостійно, але є активним елементом словотворення. Із 298 прикладів новотворень – 32 мають у своєму складі цей компонент.

У загальній кількості афіксоїдів суфіксоїдів більше, ніж префіксоїдів: *-ποιώ* – 10, *-σκοπώ* – 4, *-δότηση* – 14, *-ποίηση* – 32, *-σκόπηση* – 5; *αερο-* – 5, *βιο-* – 7, *αντι-* – 9, *τηλε-* – 6 [Δελτίο 2000].

Крім того, спостерігається тенденція до ліквідації афіксоїдного компонента *-ποίηση*, зумовлена його нестабільністю та прагненням греків винайти власні терміни, тому що *-ποίηση* дуже часто є перекладом англомовного афікса *-tion* під час запозичення з англійської мови, наприклад: *απανθρωποποίηση → απανθρώπηση, αποκεντροποίηση → αποκέντρωση, βιομηχανοποίηση → εκβιομηχάνιση, μεταλλοποίηση → εκμετάλλωση* [Δελτίο 2000]. Результатом є лексема з одним коренем.

Отже, дослідити сутність афіксоїдного засобу деривації лексичних одиниць грецької мови, а саме неологізмів та неосемантизмів, встановити склад афіксоїдів неможливо без окреслених критеріїв їх визначення з урахуванням структурних, семантичних та функціональних характеристик.

1. Клименко Н.М., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексикону / Н.М. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. – К.: Видав-

ничий дім Бураго, 2008. – 336 с. 2. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н.Ф. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. 3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Селіванова О.О. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 4. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – 750 с. 5. Клименко Н.Ф. Способы глагольного действия в новогреческом и современном украинском языках // Материалы межд. науково-практ. конф. эллинистов памяти М.Л. Рытовой «Греция и Кипр: язык, культура, страны, народы». – М., 2010. – С. 19 – 29 6. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания. – М.: Наука,1977. – 315с. 7. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию / Н.М. Шанский. – М.,1968. – 310с. 8. Δελτίο επιστημονικής ορολογίας και νεολογισμών // Τεύχος 7. – Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2000. – 243 σ. 9. Μπαμπινιώτης Γ. – Κλαίρης Χρ. Γραμματική της νέας ελληνικής: δομολειτουργική-επικοινωνιακή / Γ. Μπαμπινιώτης, Χρ. Κλαίρης. – Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1996. – 1160 σ. 10. Ξυδόπουλος Γιώργος Ι. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού / Γ.Ι. Ξυδόπουλος // Λεξικολογία. – Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2008. – 380 σ.

Плахотнікова О.Ю., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АСИМІЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі виступів депутатів Верховної Ради України)

У статті описано асиміляційні процеси в консонантних сполуках сучасного українського спонтанного мовлення. Експериментально-фонетичне дослідження проводилося на матеріалі виступів народних депутатів Верховної Ради України. Викладені результати засвідчують, що найчастотнішими виявилися порушення асиміляції за глухістю та місцем і способом творення.

Ключові слова: *асиміляційні процеси, експериментально-фонетичне дослідження, відхилення від мовної норми, орфоепічні особливості, індивідуальні транскрипції.*

В статье изложены ассимилятивные процессы в сочетаниях согласных современной украинской спонтанной речи. Экспериментально-фонетическое исследование проводилось на материале выступлений депутатов Верховной Рады Украины. Представленные результаты свидетельствуют о том, что наиболее частотными оказались нарушения ассимиляции по глухости и месту и способу образования.

Ключевые слова: *ассимилятивные процессы, экспериментально-фонетическое исследование, отклонения от языковой нормы, орфоэпические особенности, индивидуальные транскрипции.*

The paper describes assimilative processes within consonant combinations of modern Ukrainian spontaneous speech. The experimental phonetic study was based upon the speech of

Ukrainian Verkhovna Rada deputies. The results submitted in the paper indicate that violations of assimilation in voicelessness, place and manner are the most frequent.

Key words: *assimilative processes, experimental phonetic study, deviances from language norm, orthoepic peculiarities, individual transcriptions.*

Вивчення системи консонантизму української мови має значення як для уточнення сучасних орфоепічних норм літературної мови, так і для загального розуміння взаємодії звуків у процесі мовлення. Асиміляція приголосних у різних виявах вимагає особливої уваги під час вирішення завдань розпізнавання комп'ютером українського спонтанного мовлення, оскільки вона певною мірою залежить від індивідуальних особливостей вимови, чіткості та зрозумілості мовлення.

Асиміляційні процеси в українському мовленні були предметом вивчення багатьох мовознавців. Серед українських фонетистів цією проблемою цікавились О. Синявський, М.Ф. Наконечний, Н.І. Тоцька, Л.І. Прокопова, М.А. Жовтобрюх, П. Коструба, П.Д. Тимошенко, В.М. Брахнов, О.Д. Пономарів та інші. На сучасному етапі дослідженням цього явища займаються Л. Хоменко, В. Маргалик, О. Іщенко, а також співробітники Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України.

Використання найновіших досягнень у дослідженні акустичних параметрів приголосних дозволяє окреслити загальні тенденції функціонування аналізованих явищ та виявити стан мовної норми, а також використати результати роботи в процесі розпізнавання мовлення (перетворення комп'ютером вхідного звукового сигналу, невідомого йому раніше, у вихідний текстовий запис).

Наукова новизна дослідження, результати якого викладено в статті, полягає у вивченні зрізу сучасного українського мовлення, а також у принципах аналізу отриманих результатів, зокрема створенні індивідуальних транскрипцій, виведених на основі особливостей вимови кожного диктора.

Мета роботи – виявлення й систематизація індивідуальних і типових відхилень від орфоепічних норм у спонтанному мовленні дикторів – депутатів українського парламенту. Створені внаслідок цього індивідуальні транскрипції при автоматизованому комп'ютерному опрацюванні промов та виступів повинні покращити якість розпізнавання усного мовлення.

Об'єктом експериментального дослідження обрано фрагменти звукових текстів, що містили сполуки приголосних, у яких відбувались (чи були прогнозованими) асиміляції за м'якістю, за глухістю та за місцем і способом творення. Предмет аналізу становили асиміляційні явища приголосних за вказаними ознаками. Матеріалом експериментально-фонетичного дослідження стали : 1) 20 фонозаписів виступів 15 депутатів Верховної Ради України (2002-2003 рр., загальна тривалість близько 85 хв.); 2) 30 записів мовлення професійного диктора Р. (2008 р., загальна тривалість близько 2 хв.). Усі фонозаписи файлів опрацьовувались у wav-форматі. Транскрипції, наведені в статті, створено за "Орфоепічним словником", укладеним М. Погрібним [Погрібний 1984, 630].

Усі диктори були розподілені на дві групи. До першої групи (з умовною назвою "Worse") потрапили ті мовці, звукові записи яких розпізнавалися з невеликою надійністю (правильність розпізнавання становила близько 50%). До другої групи (з умовною назвою "Best") потрапили мовці, правильність розпізнавання мовлення яких становила

близько 70-80% [Пилипенко, Робейко 2009, 70]. Після завершення роботи ми мали змогу визначити, наскільки покращилось розпізнавання комп'ютером мовлення дикторів обох груп.

На підготовчому етапі роботи було розглянуто комплекс теоретичних питань, пов'язаних з нормативним виявом асиміляцій приголосних за м'якістю, глухістю та місцем і способом творення. Наступним кроком стало опрацювання репродукованого мовлення дикторів за допомогою комп'ютерних програм, призначених для обробки звукового сигналу. Після цього було описано мовлення кожного диктора й досліджено характер орфоепічних особливостей, виявлено індивідуальні закономірності вимови з метою виведення загальних тенденцій у мовленні всіх дикторів. Відхилення від орфоепічних норм класифікувалися на три групи (за наявністю/ відсутністю асиміляцій за м'якістю, глухістю та місцем і способом творення відповідно). На завершальному етапі роботи було створено індивідуальні транскрипції мовлення кожного диктора, які згодом були використані для автоматично згенерованого словника вимови дикторів, що використовувався під час розпізнавання мовлення [Пилипенко, Робейко 2009, 70]. Ці фонетичні транскрипції передбачали максимально точну фіксацію вимовлених мовцями звуків (особливо в сполуках, сприятливих для асиміляційних процесів). Наприклад, *перевищують [пе"ре"вИш':уйут'], економічних [иканам'Іч'них, відсотками [в'іцсОтками]*.

Записи експериментального матеріалу дикторів-депутатів дозволили зіставити орфоепічні характеристики мовлення різних осіб одного колективу (до того ж, представників різних регіонів України) та виявити типові ознаки мовлення парламентського політикуму. Записи професійного диктора Р. були використані як контрольні: з ними порівнювалися результати аналізу мовлення депутатів. До мовного матеріалу було застосовано перцептивний (аудитивний) та акустичний аналіз.

Перцептивний аналіз, тобто слухове сприйняття, полягав у прослуховуванні записів мовців із метою встановлення відповідності вимови орфоепічним нормам у сполуках, де відбуваються чи повинні відбуватися досліджувані асимілятивні процеси. Помилки фіксувалися за допомогою транскрипційного запису слів для подальшого використання в дослідженні.

Акустичний комп'ютерний аналіз мовного матеріалу проводився з використанням програми Praat 4.0.2, а також програми FindRealTranskription, розробленої спеціально для досліджень такого типу. При цьому на осцилограмах визначалися межі сполук, де асимілятивні процеси відбувалися з порушенням, і за характером амплітуди коливань проводилася ідентифікація вимовлених звуків.

Парламентське мовлення у більшості випадків спонтанне та емоційно забарвлене: мовці виступають із промовами, не підготовленими заздалегідь, або з низьким рівнем готовності; це позначається на темпі мовлення (переважно він є швидким – за рахунок обмеження часу виступів), паузації, характері орфоепічних помилок.

Більшість мовців не є носіями природного українського мовлення; зокрема в людей із російськомовного середовища на сегментному й надсегментному рівнях спостерігається потужний вплив російської мови на українську (наприклад, *порядку [пар'Атку], в Китаї [ф_китАйі]*). Як слушно зазначає О. Козієвська, "виникнення мовних помилок в умовах синхронного функціонування споріднених мов пояснюється тісними асоціативними зв'язками, які передують логічному поступовому розвитку думки, чи невідпо-

відністю швидкості мовлення швидкості його фіксації" [Козієвська 2003, 8]. В українськомовних парламентарів – вихідців із різних регіонів України, які літературною українською володіють не дуже вправно, виявляється діалектний вплив на сегментному та надсегментному рівнях мови (наприклад, *справедливості [справе^{и}длИво**с'ц'**і], вноситься [ўнОси^{е}**ц'**а]*).

Аналіз записів мовлення 15 народних депутатів Верховної Ради України та порівняння отриманих результатів із записами професійного диктора дали змогу зробити такі узагальнення:

I. При дослідженні асиміляції за м'якістю у вимові дикторів найпоширенішими виявилися два види мовленнєвих відхилень:

a. Відсутність обов'язкового м'якшення в сполуках із приголосними **[д],[т],[н]**: *народні [нарО**дн'**і], міжнародній [м'іжнарО**дн'**ій], дня [**дн'**а]*.

b. Пом'якшення приголосних усупереч орфоепічним нормам: *виборчий [вИбо**р'ч'**ій], технічне [те^{и}**х'н'ч'н**е], сьогоднішній [с'О:д'н'**іш'н'**ій], якщо [йак**ш'**:О], інші [І'**н'ш'**і]*.

II. При дослідженні асиміляції за глухістю було виявлено чотири різновиди мовленнєвих порушень:

a. Оглушення кінцевих приголосних: *також [такО**ш**], провів [пров'І**ф**]*.

b. Оглушення приголосних у середині слів усупереч нормам: *зв'язку [звйа**ск**У], тобто [тО**пт**о], порядку [пар'А**тк**у], наслідків [нАсл'і**тк**'іў]*.

c. Асиміляція за глухістю на початку слів та в прийменниках: *всебічну [**фс**е^{и}б'Іч'ну], в Китаї [**ф_к**итАйі], в своєму [**ф_с**войЕму], встановленої [**фс**танОўле^{и}нойі], без підняття [бе^{и}**с_п'**ід'н'ат':А]*.

d. Асиміляція за глухістю на межі слів: *також слід [тАко**ш_с**л'ід], вимог Конституції [ви^{е}мО**х_к**онсти^{е}тУц'ійі], поперед все [попЕре^{и}**т_ф**се]*.

III. У сполуках, сприятливих для асиміляцій за способом творення та за місцем і способом творення, простежувалися чотири різновиди мовленнєвих відхилень:

a. Відсутність асиміляції в дієсловах 3-ої особи однини та множини теперішнього часу: *призначаються [при^{е}значАйу**т'с'**а], займаються [займАйу**т'с'**а], проводятся [провОд'а**т'с'**а], живеться [жи^{е}вЕ**т'с'**а]*.

b. За даними перцептивного аналізу, спостерігалася відсутність подовження приголосних в аналогічній позиції: *оголошується [оголОшуйе^{і}**ц'**а], вноситься [ўнОси^{е}**ц'**а], пропонуються [про^{у}по^{у}нУйу**ц'**а], створюються [ствОр'уйу**ц'**а], повертаються [пове^{и}ртАйу**ц'**а]*. Це допускається при швидкому темпі мовлення й не вважається порушенням.

c. Подвійні й потрійні асиміляції: поєднання асиміляції за глухістю з асиміляцією за місцем і способом творення (інколи й з асиміляцією за м'якістю): *відстоками [в'і**цс**Отками], представити [пре^{и}**цс**тАви^{е}ти], чотирнадцятого [чоти^{е}рнА**ц'**атого], під час [п'і**чА**с], від цього [в'і**ц'**Ого]*.

d. Перехід **[т']** у **[ц']** у сполуці **[с't']**: **[с't']→[с'ц']**: *справедливості [справе^{и}длИво**с'ц'**і], діяльності [д'ійАл'но**с'ц'**і], можливість [можлИв'і**с'ц'**], діяльності [д'ійАл'но**с'ц'**і], промисловості [проми^{е}слОво**с'ц'**і]*.

Таким чином, результати, одержані нами внаслідок дослідження явища асиміляції приголосних у спонтанному мовленні на сучасному етапі розвитку мови, дають підста-

ви для таких висновків: асимілятивні процеси в межах приголосних у мовленні депутатів мають специфічні особливості (як типові, так й індивідуальні). Найчастотнішими виявилися порушення асиміляції за глухістю та місцем і способом творення (93,75 % випадків). Особливості культури мовлення можуть бути пов'язані з недотриманням орфоепічних норм, міжмовною інтерференцією, діалектним впливом та впливом орфографічної традиції. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу є досить широким для певних узагальнень, тому отримані результати можна вважати репрезентативними для характеристики мовлення парламентського політикуму. Виявлення й систематизація індивідуальних і типових відхилень від орфоепічних норм дозволили покращити якість розпізнавання усного мовлення, зокрема при автоматизованому комп'ютерному опрацюванні промов та виступів, виголошених депутатами у парламенті. Завдяки використанню в програмі створених для кожного диктора індивідуальних транскрипцій відбулося покращення надійності розпізнавання мовлення в межах 5 %.

У перспективі – дослідження всіх типів асиміляції приголосних на значно ширшому матеріалі сучасного українського спонтанного мовлення.

1. *Губарєв М., Хоменко Л.* Асиміляційні процеси в сучасній українській літературній мові та відтворення їхніх результатів в орфоепічних словниках.// Мова. Суспільство. Журналістика: за матеріалами XIV-ої міжнародної науково-практичної конференції з проблем функціонального розвитку української мови. – Київ, 18.04.2008. – С. 21-28. 2. *Козієвська О.І.* Особливості формування культури мовлення у професійній діяльності державних службовців: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України.- К., 2003. – 20 с. 3. *Погрібний М.І.* Орфоепічний словник.- К., "Радянська школа", 1984.- 630с. 4. *Pylypenko V., Robeiko V.* Experimental System of Computerized Stenographer for Ukrainian Speech.// Proc. of the 13th International Conference "Speech and Computer: SPECOM '2009 ".- St.Petersburg, Russia, 2009.- P.67-70.

Подорожна К.Ю., студ., ***Кожедуб Л.Г.,*** к.пед.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВИДИ КОН'ЮНКТИВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ (на матеріалі німецьких публіцистичних статей економічної тематики)

У статті розглядаються основні види вживання кон'юнктива (умовний спосіб) у німецьких публіцистичних статтях економічної тематики та особливості його перекладу українською мовою. Особлива увага приділяється Konjunktiv I, а саме передачі непрямої мови та конструкціям es sei(en) + Partizip II, man + Präsens Konjunktiv, а також підрядним допустовим реченням із вживанням кон'юнктива.

Ключові слова: *публіцистичні статті, економічна тематика, конструкції з Konjunktiv, непряма мова, підрядні допустові речення, адекватний переклад.*

В статье рассматриваются основные виды употребления конъюнктива (условное наклонение) в немецких публицистических статьях экономической тематики и особенности его перевода на украинский язык. Особенное внимание уделяется Konjunktiv I, а именно передаче косвенной речи и конструкциям es sei(en) + *Partizip II, man + Präsens Konjunktiv, а также придаточным уступительным предложениям с употреблением конъюнктива.*

Ключевые слова: *публицистические статьи, экономическая тематика, конструкции с Konjunktiv, косвенная речь, придаточные уступительные предложения, адекватный перевод.*

This article examines the main types of use of Konjunktiv (subjunctive mood) in German newspapers, namely in articles on economic themes and peculiarities of its translation into Ukrainian. Particular attention is paid to Konjunktiv I, namely to the translation of indirect (reported) speech and constructions es sei (en) + Partizip II, man + Präsens Konjunktiv, and dependent **concessive** *sentences with Konjunktiv.*

Key words: *newspaper articles, economic themes, constructions with Konjunktiv, reported speech, dependent concessive sentences, adequate translation.*

Актуальність цієї роботи зумовлена орієнтацією сучасної лінгвістики на вивчення вживання та функціонування кон'юнктива, а також його адекватний переклад із німецької мови українською зі збереженням лексико-граматичних та стилістичних особливостей. **Мета статті** – дослідити та проаналізувати основні види та особливості перекладу кон'юнктива в німецьких публіцистичних статтях економічної тематики українською мовою.

Об'єктом дослідження виступають види кон'юнктива, які найчастіше вживаються в публіцистичних статтях, предметом є їх відтворення українською мовою. Відсутність дослідження вживання кон'юнктива в публіцистичних статтях економічної тематики саме в такому аспекті свідчить про наукову **новизну** роботи.

Матеріал статті може бути використаний у теоретичному й практичному аналізі передачі умовного способу українською мовою, у підготовці до занять (семінарських і практичних) з теорії і практики перекладу, виконанні студентських наукових досліджень із проблем перекладу умовного способу, а також під час проходження різних форм перекладацької практики, що й визначає **теоретичну і практичну цінність** статті.

Дослідженням кон'юнктива займалися: Й. Буша, Л. Гетце, В. Карабан, В. Козловський, О. Лопатюк, О. Марунько, О. Морозова, Т. Панчишина, А. Приходько, Ю. Степанова, Н. Філічова, І. Цох.

У кожній мові існують свої граматичні, лексичні та стилістичні норми, дійсні тільки для даної мови. При переході до вираження думки іншою мовою необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б з ним, як зливається із своїм змістом форма оригіналу [Паршин 2000, 9]. Це дуже важливе завдання для перекладача.

Як відомо, Konjunktiv (умовний спосіб) виражає оцінку мовцем змісту висловлювання щодо реальної можливості його здійснення. Саме це визначає подальші модальні відтінки припущення, сумніву, невпевненості тощо. У передачі кон'юнктива (умовного

способу) з німецької мови українською існують істотні розбіжності, які є наслідком уніфікації як форми і значення умовного способу, так і сфери його вживання в рідній мові. В українській мові є лише одна форма умовного способу, аналітична за своєю структурою. Вона утворюється від форм дієслова минулого часу за допомогою частки *би (б)*: знали б. Оскільки ця форма єдина, вона не може виражати значення часу. Час у рідній мові виражається лише в дійсному способі. В німецькій мові кон'юнктив утворює цілу систему дієслівних форм, які розподіляються зазвичай на презентні (Präsens, Perfekt und Futurum Konjunktiv) та претеритальні (Präterit, Plusquamperfekt und Konditionalis Konjunktiv). У німецькій мові існують також особливі форми кондиціоналіса (Konditionalis I та II) для позначення обумовлених дій та вираження допущення, можливості, бажаності й некатегоричного твердження. Уживання цих форм має суттєві відмінності, не менш специфічним є і їх переклад. Отже, розглянемо види та конструкції кон'юнктива, які найчастіше зустрічаються в публіцистичних статтях.

Презенс кон'юнктива в простих (головних) реченнях має значення, близьке до наказового способу і обмежується наступними конструкціями:

man + Präsens Konjunktiv вживається в інструкціях, рецептах і висловлює припис, рекомендацію, повинність. Українською ця конструкція перекладається інфінітивом, а також словами «слід, треба»: *Man beachte folgende Zahlen. Зверніть увагу/ Слід звернути увагу на такі підрахунки* [www.tagesspiegel.de]

1)Часто застосовуються фрази-кліше типу es sei bemerkt (слід зазначити), es sei betont (слід наголосити), es sei erwähnt (слід згадати), es sei darauf hingewiesen (слід вказати на те), es sei darauf zurückgeführt (слід пояснити тим), es sei darauf eingegangen (слід зупинитися, розглянути.)

Es sei(en) + Partizip II використовується, в основному, у науковій і технічній літературі. Українською перекладається: потрібно, слід, необхідно + неозначена форма основного дієслова: *Es sei bemerkt, dass das Problem nicht neu ist* [www.goehthe.de/markt.]. *Слід зазначити, що ця проблема не нова.*

Зворот Es sei + Partizip II часто вводить підрядне речення: *Es sei erwähnt, dass ein anderes Ergebnis erwartet wurde* [www.goehthe.de/markt.]. *Слід згадати, що очікувався інший результат.*

Hier sei darauf hingewiesen, dass die Zahlen noch einmal zu prüfen sind [http://www.magazin-deutschland.de]. Слід вказати на те, що ці підрахунки необхідно ще раз перевірити.

Презенс кон'юнктив у самостійному реченні може також вживатися і для вираження спонукального значення [Євгененко 2002, 228]: *«Die Lage verschlimmert sich. Man denke an ständige Kostensteigerungen»* [www.tagesspiegel.de]. *«Положенняня погіршується. Згадаймо постійне зростання витрат».*

Слід зауважити, що презентні форми кон'юнктива не відповідають умовному способу української мови і ніколи не перекладаються дієсловами в минулому часі з часткою «б» [Кияк 2006, 251].

Одне з головних завдань кон'юнктива – це передача непрямої мови. Непряма мова – це недослівне, опосередковане відтворення чужої мови [Великий тлумачний словник 2004, 614]. Презентні форми кон'юнктива застосовуються в статтях переважно для вираження чужої думки / слів іншої людини в непрямій мові. Їх переклад українською

здійснюється за допомогою дійсного способу. Умовний спосіб у непрямій мові часто витісняється індикативом, особливо в розмовній мові. Але в публіцистиці, в офіційно-діловому стилі перевага віддається умовному способу. Вживанням кон'юнктива в непрямій мові підкреслюється, що людина, яка передає чужі слова та думки не несе відповідальності за відповідність їх дійсності.

Непряма мова приймає форму підрядного речення зі сполучником dass (що), причому після dass можна вживати як Indikativ, так і Konjunktiv, це залежить від ступеня достовірності того, що передається, а також від часу дієслова головного речення (Konjunktiv зустрічається переважно в тому випадку, коли дієслово вжито в минулому часі). Проте сполучник dass нерідко опускається, тоді підрядне речення по формі перетворюється на головне й у цьому випадку вживання Konjunktiv обов'язково.

Труднощі при перекладі кон'юнктива в непрямій мові полягає в тому, що в економічних текстах слова автора й чужа мова іноді перемежовуються [Мелихова 2007, 15]. Щоб уникнути неправильного розуміння з боку читача, слід уводити в речення уточнюючі слова типу «як стверджує ...»,»за даними ...», «за словами ...»: *Die Bundesregierung, so Schröder, könne und wolle Europas Probleme nicht mit dem Scheckbuch lösen [http://www.magazin-deutschland.de]. – За словами Шредера, німецький уряд не може і не хоче вирішувати проблеми Європи чековою книжкою.*

Для перекладача важливо знати й пам'ятати, що претерит і плюсквамперфект кон'юнктив у самостійному реченні використовується не для вираження ірреальної умови, а для констатації факту завершення дії, тому й переклад повинен бути відповідний: *«Den Kredit hätten wir erhalten. Jetzt...»* [www.goehthe.de/markt.]. *«Кредит ми отримали. Тепер...».*

У деяких випадках у самостійному реченні кон'юнктив виражає «м'яке» твердження: «Der erste Weg wäre, ...». «Перший спосіб (мабуть) полягає в тому, що ...». У невеликій кількості випадків зустрічається вживання плюсквамперфекта кон'юнктива в пропозиціях, що вводяться запереченням *nicht*, яке перекладається як правило виразом *«не те, щоб…». «Nicht, dass die Zinsen plötzlich gefallen wären. Sie sind nur nicht so schnell gewachsen"* [www.goehthe.de/markt.]. *«Не те, щоб відсоткові ставки раптом впали. Вони тільки не так швидко зростали".*

Кон'юнктив може також вживатися і в допустових реченнях. Такі речення вводяться питальними словами *wer, wo, wohin, wie* та ін., а також прислівником so [Веденькова 1981, 137]. При цьому в підрядному реченні завжди стоїть частка *auch, noch* або *immer*. Порядок слів у головному реченні завжди буває таким самим, як у самостійному реченні. Підрядне речення з'єднується з головним комою, двокрапкою або тире. Наприклад допустові речення, які вводяться сполучником *wie,* зустрічаються в чотирьох варіантах, проте значення їх те саме:

1) „Wie berechtigt die Warnungen auch sind (seien, sein mögen), die Unternehmen..."; 2) „So berechtigt..."; 3) „Seien die Warnungen noch so berechtigt..."; 4) „Die Warnungen seien noch so berechtigt..." [Мелихова 2007, 23]. „Якими б правомірними не були ці застереження, фірми...».

Також кон'юнктив застосовується в реченнях з *es sei denn, (dass)... - «хіба що «, «за винятком того випадку, коли ...»* із допустово-обмежувальним значенням [Иванов 2000, 15]., проте в публіцистичних статтях зустрічається дуже рідко. Сполучник *dass*

може опускатися: *„Zinnpreise werden kaum steigen, es sei denn, dass der Bedarf sprunghaft zunimmt“*, або *„es sei denn, der Bedarf nimmt sprunghaft zu*“ [www.tagesspiegel.de]. *«Ціни на олово навряд чи підвищаться, хіба що (за винятком того випадку, коли) попит різко зросте».*

Іноді речення з кон'юнктивом містять протиставлення, виражене *„sei es... sei es”* або *„sei es... oder” «чи то…. чи то …», «або ... або ...»: „Der Markt zerfällt in Segmente, sei es nach Qualität oder Vertriebskanälen“* [www.goehthe.de/markt.]. *«Ринок поділяється на сегменти чи то (або) за якістю чи то (або) за каналами збуту».*

У деяких типах речень, таких, наприклад, як підрядні речення способу дії, що вводяться сполучником *ohne dass*, підрядні речення наслідку, що вводяться сполучником *als dass*, зустрічається вживання, як форм кон'юнктива, так і форм індикатива в тому ж значенні, причому в минулому часі частіше зустрічаються форми кон'юнктива. Перекладемо, наприклад, таку фразу: *«Die Sanktionen wurden aufgehoben, ohne dass das Ziel erreicht worden wäre» [http://www.magazin-deutschland.de]*. Недосвідчений перекладач скоріше всього збереже і синтаксичну конструкцію, і порядок слів оригіналу: «Санкції було скасовані без того, щоб мета була досягнута «. Однак такий переклад навряд чи буде сприйматися читачем. Структура цього німецького речення різко відрізняється від прийнятого в таких випадках оформлення думки в українській мові. Необхідно знайти в українській мові таку форму, яка б відповідала змісту, складала з ним повну єдність. Для перекладу українською доцільно буде замінити *«ohne dass»* вставним словом *«однак «* і тоді переклад цього речення виглядатиме так: *«Санкції було скасовані однак, мета не була досягнута».* За змістом і за стилем це речення відповідає оригіналу, а також сприймається читачем як не перекладне речення, а як звичне речення в українських публіцистичних статтях. Це і є адекватний переклад.

У ході роботи було проаналізовано 27 статей, в яких було вжито кон'юнктив та досліджено основні форми його вживання в статтях економічної тематики. Таким чином, можна зробити такі висновки:

Частіше всього в публіцистичних статтях вживається кон'юнктив для передачі непрямої мови. Кон'юнктиву, на відміну від індикатива, надається перевага в публіцистиці, при офіційному спілкуванні, а також при цитуванні в наукових статтях, оскільки саме за його допомогою вдається чітко розмежувати слова автора та відтворюваний ним вислів, тобто зняти з себе відповідальність за наведену інформацію.

Слід також пам'ятати, що презентні форми кон'юнктива не відповідають умовному способу української мови і ніколи не перекладаються дієсловами в минулому часі з часткою «б». Презенс кон'юнктив у самостійному реченні може також вживатися і для вираження спонукального значення. Претерит і плюсквамперфект кон'юнктив у самостійному реченні використовується не для вираження ірреальної умови, а для констатації факту завершення дії. Претеритні форми кон'юнктива (Präteritum Konjunktiv, Konditionalis I; Plusquamperfekt Konjunktiv, Konditionalis II (вживання якого стає застарілим)), які засвідчують ірреальну дію в теперішньому, минулому та майбутньому часі, а також порівняльні речення зі сполучниками „als ob“ , „als wenn“ вживаються в публіцистичних текстах економічного характеру дуже рідко.

Важливим є знання цих основних конструкцій кон'юнктива та вміння адекватно перекласти їх українською мовою з німецької. Адже переклад це не лише складна й відпо-

відальна справа, це і своєрідне мистецтво. Мистецтво так подати переклад тексту мови оригіналу, щоб він не був "чужим" для читача мови перекладу й більше того, сприймався не як переклад, а як окремий оригінальний текст. Якщо людина не знає мови оригіналу, то текст перекладу вона й буде сприймати як оригінал, тому перекладач несе відповідальність за адекватність свого перекладу, за збереження змісту та стилістичних особливостей тексту мови оригіналу.

1.Веденькова М.С. Употребление временных форм глагола по коммуникативным регистрам. К.: «Образование», 1981. – 285 с. 2. Євгененко Д.А., Білоус О.М. Практична граматика німецької мови. – Вінниця: «Нова книга», 2002. – 334 с. 3. Иванов А.В. DER KONJUNKTIV wird so heiß gegessen, wie er gekocht wird: Учебное пособие для студентов институтов и факультетов иностран- ных языков. – Нижний Новгород, 2000. –110 с. 4. Кияк Т.Р., Науменко А. М., Огуй О.Д. Теорія і практика перекладу.– Вінниця: Нова книга, 2006 – 592 с. 5. Мелихова Н.В. Пособие по экономическому переводу (нем.яз.) Ч.1 НВИ-Тезаурус, Москва, 2007.- 151 с. 6. Паршин А. Теория и практика перевода.- М.: Русский язык., 2000. – 161 с. 7. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

Список ілюстративного матеріалу: 1. „Markt", Materialien aus der Presse. Goethe-Institut, www.goehthe.de/markt. 2. www.tagesspiegel.de 3. http://www.magazin-deutschland.de/de.html . 4. Бик І.С. Теорія і практика перекладу. Тексти лекцій: http://www.franko.lviv.ua/faculty/intrel/tpp/

Подшивайлова А. М. **,** к. филол. н., м.н.с.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ГРАНИЦЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ЭКСПЕРИМЕНТА В ИССЛЕДОВАНИИ МАНИПУЛЯТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА МАССОВУЮ АУДИТОРИЮ

Стаття присвячена розгляду меж і можливостей проведення експерименту в дослідженні маніпулятивного впливу на масову аудиторію.

Ключові слова: *експеримент, маніпулятивний вплив, масова аудиторія.*

Статья посвящена рассмотрению границ и возможностей проведения эксперимента в исследовании манипулятивного воздействия на массовую аудиторию.

Ключевые слова: *эксперимент, манипулятивное воздействие, массовая аудитория.*

The article is dedicated to consideration of experiment's scopes and possibilities in research of manipulative influence on a mass audience.

Key words: *experiment, manipulative influence, mass audience.*

Возрастающий в последние годы интерес лингвистов к изучению воздействия, в том числе манипулятивного, обусловливает и активизацию процесса поиска методологической базы исследования.

В частности, нередко озвучивается вопрос, являются ли данные исследования подтвержденными экспериментально. Другими словами, возможно ли и в каком виде возможно проведение эксперимента в исследовании манипулятивного воздействия, например, на массовую аудиторию.

Такая постановка вопроса фактически содержит в себе запрос о доказательности научного знания и точности научного метода. А также о соотношении теории и практики.

И действительно, в гуманитарных науках в последнее время наблюдается усиление стремления к точности, которая ранее считалась прерогативой естественных («точных») наук. Но очень часто это стремление к точности выражается скорее в преобладании практики над теорией, обращении к статистическим и / или математическим методам, а также в абсолютизации данных, полученных в результате эмпирических исследований.

Статистические методы в филологии еще только начинают становиться популярными. Обращение к математической статистике в лингвистических исследованиях в настоящий момент не есть массовым и негласно обязательным, как, например, в психологических. Психологи уже пишут о том, что им приходится применять математические методы лишь для того, чтобы избавиться от необходимости объяснять, почему эти методы не использовали; что легче использовать математическую статистику, чем доказать, что в этом не было необходимости [Сидоренко 2002, 6]. При этом уже в предисловии пособия «Методы математической обработки в психологии» особо отмечается, что интерпретации «результатов сложных обсчетов несут в себе лишь видимость научной объективности», поскольку исследователь по прежнему субъективно интерпретирует, «но уже не реальные результаты наблюдений, а результаты их статистической обработки» [Сидоренко 2002, 7]. Простой перенос методов математической статистики на материал гуманитарных исследований еще не есть гарантией абсолютной точности.

Вопрос соотношения теории и практики не является особенностью лишь гуманитарных наук. В частности, такая естественная наука как физика, которая определяется как *экспериментальная* наука и законы которой базируются на фактах, установленных опытным путем [Прохоров 1983, 812], содержит в себе как *экспериментальную* физику (опыты, проводимые для обнаружения новых фактов и проверки известных физических законов), так и *теоретическую* физику, цель которой состоит в формулировке законов природы и объяснении конкретных явлений на основе этих законов, а также в *предсказании новых законов* [Прохоров 1983, 812]. Именно способность *предвидеть*, то есть сообщать, чт**о** случится в опыте, который никогда прежде не ставился, определяется как *основа науки* в «Фейнмановских лекциях по физике» [Фейнман и др. 1967, 233]. Фактически, даже представители естественной экспериментальной науки считают, что при изучении любого явления «опыт и теория в равной мере необходимы и взаимосвязаны» [Прохоров 1983, 812]. И даже в точных (естественных) науках огромное множество частных результатов (что соотносится и с экспериментальными данными) «не может заменить обобщающих идей, перехода на новый более глубокий уровень понимания явлений природы» [Курдюмов и др. 1988, 42]. Предсказание развития явлений или иных единиц и есть одна из основных функций научного познания – прогностическая.

Объективность и доказательность исследования также нередко в гуманитарных науках начинают связывать с преобладанием объяснения над описанием. И хотя описательный метод всеми признается как базовый, все больше начинает доминировать мнение, что для достоверности и «научности» исследования необходимо применять иные, как бы более доказательные методы. Такая постановка проблемы представляется достаточно спорной. Опять же, если обратиться к опыту естественных наук, сохраняющих имидж наиболее точных и доказательных, то можно увидеть, что закон всемирного тяготения, открытый Ньютоном, вовсе не объяснение, а как раз *описание*. Что прекрасно осознавал как сам Ньютон, так и последующие поколения естественников. Все предложенные объяснения причин тяготения оказались неудовлетворительными, позднее от этих «попыток отказались, и гравитацию стали воспринимать как общепризнанный, хотя и по существу непонятный факт», но «несмотря на полное непонимание физической природы тяготения, Ньютон дал количественное описание его действия, что само по себе было важно и эффективно» – именно в этом М. Клайн увидел парадокс современной науки, который состоит в том, что «довольствуясь поиском малого, она достигает столь многого» [Клайн 1988, 139]. Собственно, единственное, что экспериментально удалось сделать в исследовании явления гравитации, это рассчитать гравитационную постоянную (впервые гравитационную постоянную опытным путем рассчитал Г. Кэвендиш). Позже теорию гравитации разработал А. Эйнштейн в общей теории относительности, но опять же, это была сугубо теоретическая концепция.

Одним из наиболее доказательных научных методов считается эксперимент. **Экспериментом** называют проведение исследования в условиях заранее запланированного (в частности, специально созданного) изменения реальности с целью получить результаты, которые можно обобщить: средство проверки экспериментальной гипотезы [Готтсданкер 1982, 452]. Эксперимент является не только с*планированным*, но и *управляемым* исследованием [Копець 2010, 276]. Собственно, и в языкознании экспериментальные методы понимаются как «методы, позволяющие изучать факты языка в условиях, управляемых и контролируемых исследователем», при этом отмечается тот факт, что в современном языкознании термин «экспериментальные методы» не является четким, а лингвисты «часто говорят об эксперименте там, где имеет место *наблюдение*» [Фрумкина 1990, 590].

Действительно, не только в лингвистике, но и в гуманитарных науках в целом, по-прежнему нередко присутствует неразличение *эксперимента* (заранее запланированного и контролируемого исследователем изменения реальности) и э*мпирического исследования* (наблюдения, синхронного среза реальности).

Возвращаясь к соотношению теории и практики, следует отметить, что любому эксперименту (как и любому эмпирическому исследованию) должна предшествовать разработанная с учетом специфики исследуемого объекта теоретическая база. Экспериментирование «ради экспериментирования в надежде получить «что-нибудь интересное»», как справедливо отмечает А. А. Залевская, принесет мало пользы или вообще дискредитирует саму идею применения эксперимента [Залевская 2005, 195].

Чаще всего понимание эксперимента сужают до одной из двух его основополагающих разновидностей – до так называемого *реально выполняемого эксперимента*, который в свою очередь делится на подвиды – естественный, искусственный и лабораторный эксперимент.

Вторая разновидность эксперимента в широком понимании этого слова – *мысленный эксперимент*. Если в реальном эксперименте гипотезы проверяются путем планомерного управления условиями действительности (в частности, социальной), то в мысленном эксперименте проверке подлежат не реальные явления, а информация о них (без целенаправленного вмешательства в реальные процессы); именно мысленный эксперимент открывает существенные характеристики объектов, что и приводит к пониманию их в общем виде [Копець 2010, 72]. Парадоксально, но *безупречным* (в том числе, *идеальным*) экспериментом называют как раз *мысленный образец* для проведения любых возможных реальных экспериментов [Готтсданкер 1982, 454]. Идея безупречного эксперимента соотносится с понятием валидности эксперимента (достоверности вывода, которую обеспечивают результаты реального эксперимента по сравнению с результатами безупречного эксперимента) [Готтсданкер 1982, 429–431, 452–454].

Именно с понятием мысленного эксперимента, в частности, соотносится и понимание лингвистического эксперимента Л. В. Щербой [Щерба 1974].

В то же время, любой реальный (то есть, практический) эксперимент можно считать квазиэкспериментальным из-за его отклонений от идеального: *квазиэкспериментом* называют план исследования, в котором экспериментатор отказывается от полного контроля за переменными, поскольку это невозможно совершить в силу объективных причин [Копець 2010, 72].

В случае исследования манипулятивного воздействия на массовую аудиторию проведение так называемого *реально выполняемого* эксперимента ставит ряд вопросов.

Первый вопрос возникает в связи с тем, что объект эксперимента – человек.

Для проведения реального эксперимента нужно сформировать две гомогенные группы людей – одна из них будет подвергаться воздействию, а другая – нет (контрольный образец). Результат, полученный в первом случае, следует рассматривать с учетом результата у контрольной группы (то есть, только то, что **не** совпадает). При этом, при совершенно (!) одинаковых первоначальных показателях у обеих групп, следует исключить иное (кроме экспериментального) воздействие.

Не вызывает сомнения тот факт, что невозможно найти даже двух человек, которые были бы изначально абсолютно одинаковыми (со всей совокупностью знаний, представлений, отношений, эмоций, чувств и т. п.). В то время как для более-менее объективной выборки необходимо две одинаковые ***группы*** людей. Следовательно, группы будут формироваться по каким-то отдельным признакам. Как правило, – преимущественно внешним – возраст, пол, социальное положение, уровень образования (последнее, кстати, вовсе не есть гарантией наличия ***идентичных*** знаний и умений). Не менее противоречивым есть и определяемое по внешним признакам или опросам отношение к чему-либо или кому-либо – внешнее оценивание будет ориентироваться на отношения к нужным субъектам или объектам самого оценивающего, а опрос может дать погрешность в связи с нежеланием испытуемого эксплицировать свои истинные отношения, например, в связи со страхом или же нежеланием разбираться в собственных ощущениях и отношениях. Не говоря уже о том, что элементарная формулировка вопроса и последовательность расположения оцениваемых субъектов/объектов/явлений в опроснике сами по себе будут оказывать влияние на ответ испытуемого. Только это элементарное условие, как видим, уже содержит целый ряд возможных погрешностей, а сочетание всех этих погрешностей

исказит конечный результат. Рассчитать же **все возможные** погрешности в процессе такого эксперимента на данном этапе развития науки представляется невозможным – как и выделить отдельно полный перечень всех факторов, способных привести к погрешности и исказить результат эксперимента.

Второй вопрос – сопутствующие воздействия. Человек (объект эксперимента) – существо по своей природе многогранное. И невозможным (по крайней мере, в настоящее время) представляется учет и контроль абсолютно *всех* его процессов, мыслей и ощущений. Объект исследования может в процессе эксперимента произвольно испытывать чувство голода, ощущать иные разнообразные физические потребности; могут возникнуть непроизвольные мысли (в том числе, и не касающиеся эксперимента). Человек в процессе эксперимента (неконтролируемо экспериментатором) может думать, к примеру, о неотвратимой необходимости после окончания эксперимента выполнить какие-нибудь действия (вернуться на работу и работать, пойти в библиотеку, подготовиться к будущим занятиям, сдать экзамен, доехать / дойти домой и т. д.), об информации, воспринятой до эксперимента (посредством масс-медиа или в процессе межличностного общения), о желании посмотреть фильм / передачу или прочесть книгу, послушать музыку – перечень можно продолжать до бесконечности. В конце концов, исказить результат эксперимента может даже мысль о необходимости по какой-то причине участвовать в эксперименте. И это при условии, что все возможные внешние раздражители в процессе самого эксперимента будут убраны. Что тоже проблематично. Так, ощущение холода / тепла, «свежести» воздуха, удобства-неудобства мебели, требования к освещению и т. п. – у каждого человека индивидуальны. И эти параметры также могут оказать нежелательное воздействие на объект эксперимента. Кроме того, есть еще немаловажный фактор настроения человека – и настроение является весьма нестабильным параметром. Если воспринимать группы, над которыми будет проводиться эксперимент, как опытные образцы, то в идеале можно представить, что на каком-то этапе научного и технологического прогресса, вероятно, может появиться возможность «отключить» у подопытных людей все нежелательные чувства, мысли ощущения и т. п. – но, по отношению к людям, такая «подготовка» их к эксперименту противоречит всем этическим и нравственным представлениям человечества. Кроме противоречия этике и нравственности, возникнет также другая проблема: такое «отключение» покажет результат именно в ситуации подобного «отключения», а в реальной жизни результат может оказаться абсолютно другим (с учетом всех сопутствующих факторов).

Незапланированным воздействующим фактором становится и сам экспериментатор. Во-первых, он непроизвольно может оказывать на опытные образцы неосознаваемое им самим и, следовательно, незафиксированное воздействие. Во-вторых, он сам является человеком (образно говоря, он из того же материала, что и сами подопытные группы, т. е. свойства экспериментатора и объектов эксперимента в общем совпадают), а, значит, может оказаться под таким же воздействием (даже несмотря на предварительную подготовку), что и опытный образец. Подобное же развитие ситуации несомненно повлияет на объективность обработки результатов эксперимента (например, может быть выпущен из внимания ряд важных факторов, или же в качестве важных параметров воспримутся незначительные и т. п.).

Еще один вопрос, возникающий в связи с возрастающим желанием лингвистов с помощью реального эксперимента изучать манипулятивное воздействие – профессио-

нальная деонтология. До тех пор, пока лингвистика не касалась личности человека, а тем более не задавалась опросом, какие изменения в личности могут произойти в результате воздействия, лингвисту достаточно было обычных норм научной этики. С изменением парадигмы и попытками вмешательства в структуру личности человека появляется проблема создания этического кодекса. Другие воздействующие на личность науки уже разработали определенные этические ограничения. Ряд нормативных документов, как международных, так и национальных, ограничивает (в определённой степени) стремление, к примеру, психолога поставить интересы науки выше интересов исследуемого. Основной постулат профессиональной этики психологов «Не навреди!» становится в наше время актуальным и для лингвиста.

К тому же психологи (Э. Шостром [1994] и др.) подчеркивают тот факт, что в процессе манипулятивного воздействия разрушается не только личность манипулируемого, но и личность манипулятора. В таком ключе каждому исследователю, занимающемуся вопросами воздействия, необходимо решить для себя вопрос – насколько приемлемо на практике проверять эффективность того или иного механизма манипулятивного воздействия на живых людях.

Нужно учитывать также, что после проведения так называемого реального эксперимента результат воздействия (в виде, который документально фиксируется) может проявиться не сразу, а после довольно длительного временного промежутка – то есть исследование должно быть лонгитюдным – и все время эксперимента исследуемый человек должен быть огражден от иных воздействий (иначе доказать, что результат проявился именно от исследуемого воздействия – будет невозможно). В свете изложенного одной из предпосылок эксперимента в исследовании воздействия также должно быть знание экспериментатором **всех** воздействий, оказывавшихся на испытуемых до эксперимента (чтобы понимать, что полученный результат есть результатом именно эксперимента, а не отсроченным во времени результатом иного воздействия, ставшего актуальным в сложившейся ситуации). Это требование представляется практически невыполнимым, поскольку следует учитывать, что каждый человек ежедневно получает свою порцию манипулятивного «облучения» из различных источников (как намеренное воздействие, так и случайное).

И наконец, воздействие **всегда** оказывается на человека целым **рядом взаимосвязанных факторов** (составляющих). В реальном эксперименте же в настоящее время есть возможность исследовать не воздействие в целом как таковое, а лишь отдельные элементы этого воздействия. Но такой эксперимент не может показать даже того, как поведёт себя именно этот элемент в иной ситуации с учетом взаимодействия с другими элементами (составляющими) воздействия, а не то, что позволить сформулировать объективный закон и утверждать, что результат будет только таким всегда и везде. В случае исследования развивающегося объекта необходимо учитывать, что простая сумма его элементов без учета отношений между этими элементами не будет равна целому. Определение взаимодействия элементов (то есть, отношений, в которые вступают эти элементы внутри системы) имеет значение не только для исследования манипулятивного воздействия. Достаточно вспомнить, что в языкознании одним из основных положений структурных методов определялось следующее: подлинной реальностью признается не отдельный факт какого-либо языка, а язык как система; «система не суммируется из эле-

ментов, а, напротив, определяет их: каждый элемент языка существует в силу его отношений к другим элементам в составе системы» [Степанов 1990, 298]. Манипулятивное воздействие (собственно, так же как и язык в целом) является развивающейся системой с определенной структурой. Выявление и описание этой структуры, определение отношений между её элементами может, как представляется, привести к пониманию сути исследуемого явления и, как следствие, к возможности прогнозировать общий результат воздействия.

Таким образом, на данном этапе развития науки проведение реального эксперимента ставит перед исследователем целый ряд вопросов, касающихся факторов, способных неконтролируемо изменить результат эксперимента (привести к погрешностям, влияющим на объективность результатов). В то же время, у современного лингвиста есть возможность фиксировать манипулятивное воздействие, которое постоянно оказывается на массового адресата средствами массовой информации, а затем наблюдать за реакцией, которая рано или поздно будет проявляться в конкретных действиях адресата. Такие наблюдения и возможное параллельное (дополняющее эмпирические данные) использование методов математической статистики в совокупности с теоретическим осмыслением исследуемого явления предоставляют возможность получить достоверные научные знания в виде выявления и описания структуры манипулятивного воздействия. Наиболее оптимальной формой эксперимента в исследовании манипулятивного воздействия на массового адресата представляется мысленный эксперимент.

1. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента / Роберт Готтсданкер; пер. с англ. Ч. А. Измайлова и В. В. Петухова; науч. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с. 2. Залевская А. А. Вопросы теории и практики межкультурных исследований // Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст : Избранные труды / Александра Александровна Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – С. 194–203. 3. Клайн М. Математика. Поиск истины / Морис Клайн; пер. с англ. Ю. А. Данилова; под ред. и с предисл. В. И. Аршинова, Ю. В. Сачкова. – М. : Мир, 1988. – 295 с. 4. Копець Л. В. Класичні експерименти в психології / Людмила Копець. – К. : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2010. – 283 с. 5. Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г., Потапов А. Б., Самарский А. А. Структуры в нелинейных средах // Компьютеры и нелинейные явления: Информатика и современное естествознание / Авт. предисл. А. А. Самарский. – М. : Наука, 1988. – С. 5–43. – (Серия «Кибернетика – неограниченные возможности и возможные ограничения»). 6. Прохоров А. М. Физика // Физический энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. Ред. кол. Д. М. Алексеев, А. М. Бонч-Бруевич, А. С. Боровик-Романов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 812–817. 7. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2002. – 350 с. 8. Степанов Ю. С. Метод / Ю. С. Степанов // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 298–299. 9. Фейнман Р., Лейтон Р., Сэндс М. Фейнмановские лекции по физике / Richard P. Feynman, Robert B. Leighton, Matthew Sands; пер. с англ. А. В. Ефремова, Г. И. Копылова, Ю. А. Симонова; под ред. Я. А. Смородинского. – Вып. 3. – 2-е изд. – М. : Издательство «Мир», 1967. – 237,[2] с. 10. Фрумкина Р. М. Экспериментальные методы / Р. М. Фрумкина // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. –

М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 590–591. 11. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / Э. Шостром ; пер. с англ. А. Малышевой. – М. : „Дубль-В“, „Дельта-92“, 1994. – 128 с. 12. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – Ленинград : Наука, 1974. – С. 24–39.

Пожидаєва І.В., ст. викл.,
Міжнародний науково-технічний університет ім. акад. Ю.Бугая

КОНЦЕПТ *ПАТРІОТИЗМ* У МАНІПУЛЯТИВНОМУ ДИСКУРСІ БЛОГОСФЕРИ РУНЕТУ ТА УКРНЕТУ

У статті досліджується один із домінуючих концептів блогосфери – концепт патріотизм. Автор визначає ознаки концепту, які становлять його понятійне ядро; описує формально-функціональний тезаурус концепту; аналізує динамічні процеси, пов'язані з модифікацією концепту в маніпулятивному дискурсі блогосфери Рунету та Укрнету.

Ключові слова: *маніпулятивний дискурс блогосфери, концептуальний аналіз, понятійне ядро, формально-функціональний тезаурус.*

В статье исследуется один из доминирующих концептов блогосферы – концепт патриотизм. Автор определяет признаки концепта, которые составляют его понятийное ядро; описывает формально-функциональный тезаурус концепта; анализирует динамические процессы, связанные с модификацией концепта в манипулятивном дискурсе блогосферы Рунета и Укрнета.

Ключевые слова: *манипулятивный дискурс блогосферы, концептуальный анализ, понятийное ядро, формально-функциональный тезаурус.*

The article researches concept patriotism as one of the dominant blogosphere concepts. The author defines the features of the concept making up its notion core; represents formal functional concept thesaurus; analyses dynamic processes connected with concept modification in manipulative discourse of Russian and Ukrainian blogosphere.

Key words: *manipulative blogosphere discourse, conceptual analysis, notion core, formal functional thesaurus.*

Для дослідження маніпуляції в жанровому середовищі блогосфери потрібний інтегральний підхід. Е.С. Кубрякова констатувала, що в основі інтегральної парадигми лежить *когнітивно-дискурсивний підхід*, за якого мету дослідження становить вивчення функцій мови «в постійній взаємодії і узгодженні однієї [функції] з іншою» [Кубрякова 2001, 178].

Однією зі складових названого підходу є *лінгвоконцептуальний аналіз дискурсу*, який дає змогу з'ясувати, як у «лінгвістичних структурах» [Гаврілова 2005] репрезенту-

ються структури знань людини про світ загалом і про певну сферу людської діяльності зокрема, «...в рамках реальної дискурсивної практики *концепт* виступає інтеграційним елементом відносно свідомості, культури і мовної системи в цілому» [Олешко 2009, 70].

Об'єктом нашого дослідження є маніпулятивний дискурс блогосфери, один із домінуючих концептів якого – *патріотизм*. **Метою** нашого дослідження є аналіз цього концепту в маніпулятивному дискурсі блогосфери. Відповідно до мети дослідження, поставлено такі **завдання:** визначити ознаки концепту, які становлять його понятійне ядро; описати формально-функціональний тезаурус концепту; дослідити динамічні процеси, пов'язані з модифікацією концепту в маніпулятивному дискурсі блогосфери.

Виклад основного матеріалу. Аналіз блогових записів дає змогу виявити об'єктивні процеси, пов'язані з трансформацією поняття *патріотизм*, що відбулися в російській і українській мовній свідомості, при цьому виявляються часто протилежні погляди на розуміння феномену *патріотизм*. На думку О.В. Малишевої, «одні адресанти трактують прояв патріотизму як *псевдопатріотизм,* або *ерзац-патріотизм*, і навіть протиставляють поняття *патріотизм* і *любов до батьківщини* як антонімічні; інші – вербалізують стереотипні уявлення про вияв патріотизму, як про «перший крок» на шляху до відродження *любові до батьківщини*» [Малишева 2011].

Проілюструємо це твердження фрагментами з блогових записів:

- «*Для одного слоя нашего общества слово «патриотизм» означает фанатизм, когда ты готов с остервенением в глазах порвать за слово критики любого, для них слово «патриот» зачастую находится в опасной близости с словами «национализм», «фашизм», «фанатизм». Есть другая категория людей. У них слово «патриотизм» вызывает зуд и раздражение. В основном эти люди по какой-то непонятной мне причине, относят себя к либерала»* [блог Ш. Горгадзе. – http://blogs.mail.ru/mail/grant-pravo];
- «*Так скажіть мені будь-ласка, хто є патріотом? Той, хто співає гімн на кожному кроці, чи той, хто кожного дня працює на свою державу? Той, хто говорить на українській, чи той, хто говорячи російською, кожного дня ризикує своїм життям для держави? Той, хто має жовто-блакитний прапор, чи той, хто вважає свою країну найкращою, незважаючи на заробітну плату 1000 гривень? Той, хто кричить про любов до держави, чи той, хто показав свою любов на ділі – не зневірився в своїй країні?*» [блог M@XIMKO. – http://www.kaniv.net].

Існують різні методики аналізу концептів. Так, С.Г. Воркачев пропонує досліджувати понятійну, метафорично-образну й значеннєву складові семантики концепту, при цьому понятійна складова концепту, на думку ученого, є визначальною. О.В. Малишева запровадила методику тезаурусного опису лексико-семантичної репрезентації концепту в дискурсі, а також теоретично обгрунтовує виокремлення видів метафоричних і метонімічних концептуальніх моделей. О.В. Поніч у дослідженні реалізації концепту лінгвістичними методами на перший план висуває питання організації вербалізаторів абстрактних структур, таких, як *оцінка* й *цінність*. О.Ю. Бутенко, аналізуючі концепт «перебір», звертається до контекстуального вживання слова з метою багатократного визначення поняття-концепту. Л.В. Басова у своєму дослідженні концептів використовує методику лінгвокультурологічного, пареміологічного й когнітивного аналізу. О.П. Панасова пропонує виявляти набір концептуальних ознак, релевантних для сучасного носія мовної свідомості в процесі асоціативного експерименту.

Для дослідження концепту *патріотизм* пропонуємо таку методику: визначення ознак концепту, які становлять його понятійний зміст за словниками; складання й опис формально-функціонального тезаурусу лексичних репрезентантів концепту; аналіз асоціативних рядів.

У формуванні тезаурусів виходимо з положення когнітивної лінгвістики, що концепт має польову структуру, де виділяється ядро, приядерну сферу, яка містить концептуальні ознаки (концептуальні шари), менш та більш абстрактні, і, нарешті, периферія, «інтерпретаційне поле», яке включає «оцінки і трактування вмісту ядра концепту національною, груповою і індивідуальною свідомістю», що характеризується «слабкою структурованістю» [Попова, Стернін 2003, 64]. Елементи поля концепту (ядро, при ядерна сфера і периферія) реалізуються в різних групах лексем і словосполучень (семантичних групах), заданих семантикою концепту [Малишева 2009, 79].

Формальний тезаурус концепту формують семантичні групи, які репрезентують ядро і приядерну сферу концепту, формуються лексемами й поєднаннями лексем, що відображають цей концепт у мові. **Функціональний тезаурус концепту** фіксує специфіку інтерпретаційного поля концепту й, відповідно, прагматичні складові семантики досліджуваного концепту, об'єктивованому в певному типі дискурсу.

Тлумачний словник російської мови С.І. Ожегова дає таке визначення: ПАТРІОТИЗМ – це «відданість і любов до своєї вітчизни, до свого народу» [Ожегов 2010]; згідно з Тлумачним словником В.І. Даля: ПАТРІОТ, патріотка, «любитель вітчизни, ревнитель про благо його, отчизнолюб, співвітчизник або отчизник»; ПАТРІОТИЗМ, «любов до батьківщини» [Даль 2009]; сучасний тлумачний словник вид. «Велика Радянська Енциклопедія» дає таке визначення: ПАТРІОТИЗМ (від грец. patriotes – співвітчизник, patris – батьківщина), «любов до батьківщини; прихильність до місця свого народження, місця проживання» [ВРЕ 1998]. Тлумачний словник української мови визначає *патріотизм* як «любов до своєї батьківщині, відданість своєму народові, готовність для нього на жертві й подвиги» [Новий тлумачній словник 2005]. Згідно з «Етимологічним словником російської мови» М. Фасмера, слово *патріот* позначається як пізнє запозичення з німецької – Patriot (з XVI ст.) або безпосередньо з французького *patriot* (від лат. *Patriota)*. У латинь це слово прийшло зі старогрецької мови й означало *земляк.*

Відповідно до «внутрішньої форми» [Степанов 1997, 21] і ознак концепту, що визначаються словниками, понятійне ядро концепту *патріотизм* у російській мові становлять такі словоформи: *любов до вітчизни, прихильність до місця народження і проживання*, в українській мові – *відданість своєму народові, готовність для нього на жертви й подвиги*.

Дослідимо мовну об'єктивацію концепту *патріотизм* у класичних творах російської і української літератури. М. Ломоносов у 1739 році у своєму вірші «Ода блаженныя памяти государыне императрице Анне Иоанновне на победу над турками и татарами и на взятие Хотина 1738 года» називає *патріотизм* – «*отечества любовь*». Як пише С.В. Светана-Толстая, слово «*патріот*» і похідні від нього слова в російській мові були наділені «святим сенсом», об'єктивуючись у смислах жертвування власним життям на благо вітчизни, служіння своїй державі, нехай навіть ціною власного життя. Загалом, патріотизм мав значення *військового патріотизму*.

Дослідження формально-функціонального тезаурусу концепту організовуємо за принципом належності лексем до частин мови: номінативи (співвіднесені з позначенням

суб'єктів і об'єктів), атрибутиви (співвіднесені з характеристиками суб'єктів і об'єктів), предикати (співвіднесені з діями, пов'язаними з патріотизмом).

Дослідимо тезаурус лексичних репрезентантів концепту *патріотизм* на прикладі аналізу лексико-семантичної групи номінативів «Суб'єкти», актуальною для формальної і функціональної частини тезаурусу.

Номінація суб'єктів, безпосередньо пов'язаних із семантикою концепту *патріотізм* у формальному тезаурусі, представлена формами особового займенника першої особи *ми, нам, нас*, а також субстантивованим займенником *наш* (*наша, наші*). Вживання саме цих займенників у функції назви суб'єктів, безпосередньо пов'язаних із семантикою концепту *патріотизм*, зовсім не випадкове, оскільки диференціальною семою першого з них – *ми* – є об'єднання особи, що говорить, та інших осіб, а диференціальною семою другого – *наш* – те, що належить особі, яка говорить, та іншим особам. Через специфіку маніпулятивного дискурсу репрезентація об'єднуючого початку в номінаціях суб'єктів є надзвичайно важливою. Крім того, номінація *наш,* виступаючи «усіченим» варіантом номінативних поєднань *наш по духу*, *наш співвітчизник* (*співвітчизник, земляк*), *член нашої партії*, безпосередньо вказує на спільність національної, державної, партійної належності адресанта й адресатів і відіграє визначальну роль в експлікації семантичної опозиції *свій/чужий,* що безпосередньо стосується когнітивної і культурно-мовної «проекції дискурсу», яка пов'язана зі свідомим позиціюванням людини (носія певної мови і культури) в системі заданих «координат» *свій/чужий*» [Жданова 2005, 16]. Функцію актуалізації координати *свій* виконують традиційні для маніпулятивного дискурсу номінації в Рунеті: *російський, росіянин (-ни), росіянка, співвітчизники*, і в Укрнеті – *українці, козаки*. Ці номінації мають позитивну конотацію.

Лексико-семантична підгрупа «Суб'єкти», що входить у функціональний тезаурус лексичних репрезентантів концепту *патріотизм*, представлена набагато більшою кількістю лексем, які означають суб'єкти маніпулятивного дискурсу. У цій підгрупі представлені: а) номінації об'єднань людей (*свой народ, братские народы,скинхед, громадяни України українська нація*; б) найменування державно-територіального суб'єкта (*государство, страна, империя, ця країна*); в) номінації окремих суб'єктів, у тому числі ті, які містять оцінні компоненти смислу (*русский характер, зона наших интересов, сыны свого отечества, рабы своего правительства, мы – сила, которая…, ненька Україна, козацький дух, людина яка за свою батьківщину віддасть все, навіть життя*). «*Цікава річ, я її спостерігаю останнім часом все частіше. Якщо людина живе в Росії й любить її він патріот, якщо людина живе в Україні й любить її він хто завгодно й бандерівець (для когось це таке страшне слово), й фашист, й т.д тільки не патріот.... Якого ... воно так? Хтось пояснить?»* [http://slovokalinove.blogspot.com/].

У лексемах блогових записів Рунету актуалізація когнітивних ознак у значенні, що відповідають концепту, який вивчається, відбувається завдяки сполучуваності з прикметниками *свой, братский*, *российский*, *советский*, *русский* або з присвійним займенником *наш,* блогах Укрнету – за рахунок сполучуваності з вказівним займенником *цей* (за аналогією до вживання *this country* в американському політичному дискурсі) і прикметниками *український, козацький, гетьманський.*

Найменування об'єктів (атрибутів) групи номінативів, що репрезентують концепт *патріотизм*:

• формальний тезаурус (найменування об'єктів, безпосередньо пов'язаних із семантикою концепту): *родина, страна, отечество, родная земля, «такі формальні речі, як паспорт і кордони країни, в межах яких він діє»* [блогер Фемида. – http://h.ua/art.php?id];

• функціональний тезаурус (найменування об'єктів, опосередковано пов'язаних із семантикою концепту): «*мы империя*», «*що якби не ми, то в Європі би давно жили татаро-монголи*» «*Існує групка людей, які вирощують вуса, носять національні костюми і просто кричать про свою готовність служити Батьківщині. І дехто помилково думає, що ось так і виглядає український патріот. А тим часом справжні, негаласливі патріоти, роблять свою маленьку справу на благо країни. І, може, вони розмовляють російською, можливо, не виступають на мітингах. Але краще за деяких політиків виконують гасло: «не словом, а ділом»* [блогер Фемида. – http://h.ua/art.php?id9].

Абстрактні найменування із семантикою дії, якості, властивості:

• формальний тезаурус (найменування характеристик, безпосередньо пов'язаних із семантикою концепту): «*борьба с врагами*», «*защита национальных интересов*», «*любовь к Родине как нормальное человеческое чувство*», «*гордиться нашей культурой, нашим языком*»;

• функціональний тезаурус (найменування характеристик, опосередковано пов'язаних із семантикою концепту): *фанатизм, национализм, фашизм, ксенофобия,* «*мы лучше всех, а вы хуже нас*», «*если патриотизм, то завтра жди погромов*», «*українськість*», «*патріот заслуговує на більші преференції в суспільстві, ніж «не патріот», або патріоту більше дозволено*», «*Несомненно остались истинные патриоты в нашей Стране, этих людей можно перечесть по пальцам, их – единицы... Народ! Ау! Проснитесь! Мы скоро вымрем*!!!»[блог М.Нероновой. – http://7370047.blogspot.com]; «*Елейная любовь к матрёшечным пенатам*» [Блог С.Маркелова. – http://blogs.ruvr.ru/]; «***Слава Україні! Героям слава!*** *Пароль і відгук для ідентифікації патріота. Та невже цього достатньо?Про патріотизм заходить мова тоді, коли немає що сказати*» [Блогер Фемида. – http://h.ua/art.php?id9]. «*Патриотизм выпустил демона национализма из заточения*» [Блог С.Маркелова. – http://blogs.ruvr.ru/].

Атрибутивні характеристики, що репрезентують концепт *патріотизм:*

• формальний тезаурус (найменування атрибутивів, що безпосередньо характеризують суб'єкт): *общие ценности, защита своих национальных интересов;*

функціональний тезаурус (найменування атрибутивів, що опосередковано характеризують суб'єкт): «*заздалегідь придуманий політичний візерунок, в який нас стараються втиснути насильственно*»[блогер Фемида. – http://h.ua/art.php?id9]; «*запихиваемую в нас любовь к отечеству*»[Блог С.Маркелова. – http://blogs.ruvr.ru]; «*за Родину, за Сталина? окурок не бросить под ноги, мусор за собой в горах убрать*» [Блогер Эсмеральда. – http://blog.arvo.ua/]; «*Эти жалкие, ограниченные, необразованные защитники родного говна Я люблю Москву, потому что родился в ней. А Россия – моя родина. Поэтому я могу ездить куда хочу без ограничений, фоткать столько говна, сколько мне вздумается, писать всю правду где и когда мне захочется, а всех пидарасов, которые живут на засранных лестничных клетках с бычками в трещинах, приглашаю незамедлительно отправиться нахуй*»[блог А.Лебедева. –http://tema.livejournal.com/]; «*несоромитися наших лідерів та пишатися нашим президентом*» [коллективный блог «Клана українських патріотів». – http://patriotclan.realbb.net].

Предикативні характеристики, що репрезентують концепт *патріотизм:*

формальний тезаурус (предикати з диференціальною семою *любити батьківщину)*: «*единое целое со всей страной*»; «*робити свою роботу якісно та чесно*»; «*говорити українською мовою*»; «*бути громадсько активним*»; «*Патриотизм – как любовь к родному, как трепетное отношение к Родине, как стремление сохранения и развития культурных особенностей своей нации – несомненно есть добродетель*» [блог Эсмеральды. – http://blog.arvo.ua/]; «*А нам з тобою своє робити, відкрити очі і далі йти. І, зуби сильно стиснувши, землю рідну любити, хто ж тоді, як не ми, брати*?» [Коллективный блог «Клану українських патріотів». – http://patriotclan.realbb.net];

функціональний тезаурус (предикати з диференціальною семою гіпертрофованих форм любові до батьківщини): «*проявления нечеловечной любви к родине*»; «*не только ностальгируют о прошедших днях, но еще и стремятся улучшить положение дел*»; «*одягти синьо-жовту стрічку, вишиванку*»; «*не «з'їжджайте» на російську, не боятися і не мовчати, жити і ходити по землі на якій народилися*»; «*извержение паток любви*»; «*дивитися на всіх каналах чергові привітання Президента (будь-якого) з якимсь там днем*»; «*маршировати під військові пісні*»; «*Найгірше – це коли іноземцям починають втирати наші тости і викручувати їм руки, щоб пили до дна Лише у таких міжкультурних контекстах доводиться відчувати себе в першу чергу українкою, але страшного кайфу я від цього не отримую*» [блог Я.Боренько. – http://zaxid.net/blogentry/]; «*использовании чувства ответственности людей за все что им любо и дорого*» [блог Эсмеральды. – http://blog.arvo.ua/]; «*патриотизм – это только то, что я чувствую и считаю правильным, а не то, что думает военрук, чиновник или хуй с полторашкой «Ягуара*» [блог А.Лебедева. – http://tema.livejournal.com/]; «*об»єднання України, ЗАХІД + СХІД*»; «*Українці духовно мертві, вони не поважають свій народ, вони байдужі до минулого своєї рідної країни, патріотизм десь загубили*» [коллективный блог «Клану українських патріотів». – http://patriotclan.realbb.net].

У виявлених прикладах актуалізуються семи обману, лицемірства, особистої вигоди, тому можна говорити про конституюючий характер метафоричних моделей «*патріотизм – пастка*», «*патріотизм – дорога у владу*» в маніпулятивному дискурсі української та російської блогосфер.

Розширилася сполучуваність і, відповідно, ряд слів асоційованих із концептом *патріотизм*: «*страна подсела на патриотизм, как на наркотическую иглу*» [блог С.Маркелова. – http://blogs.ruvr.ru/], «*пучина патриотизма*», «*патриотическая пилюля», «патриотический угар», «патриотические пустышки», «патриотическое безумие», «конвейер для патриотизма», «патриотическая показуха», «профессиональные патриоты», «взрыв патриотизма», «патриотизм, как форма самооправдания», «приказывать быть патриотом»* та ін. Поєднання слова *патріотизм* з емоційно забарвленими словами говорить про те, що внутрішня форма слова в його сучасному використанні значно віддалилася від прямого номінативного значення. За термінологією О.А. Данилової, слово *патріотизм* набуло ознак «абстрактного денотативно вільного слова» [Данилова 2009, 128], «слова-амеби» [Кара-Мурза 2000]. Під денотативно-вільними словами ми вслід за О.А. Даниловою розуміємо «лексичні одиниці, внутрішня форма яких значно віддалилася від прямого номінативного значення, а домінуючим значенням стало емоційно-оцінне. Особливою характеристикою таких слів є широка розтяжність сигніфіката» [Данілова 2009, 133].

Висновки.

1. Концепт *патріотизм*, який ми вивчаємо, репрезентується в маніпулятивному дискурсі блогів різними мовними засобами, причому лексичні одиниці функціонального тезаурусу не збігаються з одиницями формального тезаурусу. Це свідчить про те, що основу формування концепту *патріотизм* становить когнітивний дисонанс. Форматування мовної картини світу відбувається в інтерпретаційній зоні концепту.

2. Дискурс, що формується на основі концепту *патріотизм,* є маніпулятивним.

3. У маніпулятивному дискурсі береться під сумнів «істинність» набору базових когнітивних ознак концепту *патріотизм.*

4. Асоціативне поле концепту розширюється. Це свідчить про те, що міняється понятійний зміст слова, яке є репрезентантом концепту *патріотизм* у мові.

1. Гаврилова М. В. Лингвокогнитивный анализ русского политического дискурса: Дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.01/ СПб.: СПб. гос. ун-т, 2005. – 27 с. Режим доступа: http://www.lib.ua-ru.net. 2. Данилова А.А. Манипулирование словом в средствах массовой информации / А.А.Данилова. – М.: Добросвет, Изд-во КДУ, 2009. – 234 с. 3. Жданов С.С. Национальность героя как элемент художественной системы: Автореф. дисс… канд. филолог. наук: 10.01.01 / НГУ. – Новосибирск, 2005. – 28 с. 4. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г.Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2000. – 464 с. 5. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 6. Малышева Е.Г. Русский спортивный дискурс: теория и методология лингвокогнитивного исследования: Автореф. дис… док. филолог. наук: 10.02.01 / Омск : Омский гос. ун-т, 2011. – 28 с. Режим доступа: http://dibase.ru/article/ 7. Малышева Е.Г. Концепт *губернатор* в региональном массово-информационном дискурсе (на материале текстов радийных и телевизионных СМИ Омской области) // Политическая лингвистика [Гл. ред. А.П. Чудинов]. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2009. – Вып. 2. – С. 76-86. 8. Олешков М.Ю. Лингвоконцептуальный анализ дискурса (теоретический аспект) // Дискурс, концепт, жанр: коллективная монография / отв. ред. М.Ю. Олешков.– Нижний Тагил: НТГСПА, 2009. – С. 68-85. 9. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д Попова., И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во «Истоки», 2003. – 191 с. 10. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования / Ю.С.Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с. 12. Современный толковый словарь изд. БСЭ он-лайн. Режим доступа: http://www.classes.ru. 13. Новий тлумачний словник української мови : в трьох томах / [укл. В. Яременко, О.Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2005. – Т. 3. – 2005. П–Я. – 928 с. 14. Толковый словарь В.И Даля. он-лайн. Режим доступа: http://dal.sci-lib.com. 15. Толковый словарь С.И.Ожегова, Н.Ю.Шведовой он-лайн. Режим доступа: http://www.ozhegov.ru. 16. Этимологический словарь русского языка М.Фасмера он-лайн. Режим доступа: http://vasmer.narod.ru.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Блог Ш.Горгадзе. – http://blogs.mail.ru/mail/grant-pravo. 2. Блог М@ХІМКО. – http://www.kaniv.net. 3. Блог Фемиды. – http://h.ua/art.php?id. 4. Блог М.Нероновой. – http://7370047.blogspot.com. 5. Блог С.Маркелова. – http://blogs.ruvr.ru. 6. Блог

Эсмеральды. – http://blog.arvo.ua. 7. Блог А.Лебедева. – http://tema.livejournal.com. 8. Блог Я.Боренько. – http://zaxid.net/blogentry. 9. Блог С. Мостачева. – http://mostachev.livejournal.com. 10. Блог И.Исамухамедовой. – http://ilonaisa.livejournal.com. 11. Блог Д.Яковлева. – http://denisbeta.livejournal.com. 12. Блог блогера Ботинка. –http://botinok.co.il/node. 13. Блог Уборщицца – http://uborshizzza.livejournal.com. 14. Блог А.Гораня. – http://blogs.pravda.com.ua. 15. Блог С.Терена. – http://blogs.korrespondent.net/users/blog. 16. Коллективный блог «Слово калинове». –http://slovokalinove.blogspot.com. 17. Блог-платформа «Наши» – http://www.nashi.su. 18. Коллективный блог «Клан українських патріотів». – http://patriotclan.realbb.

Покровська І.Л., доц., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОХІДНИХ КОЛЬОРАТИВУ *ЧЕРВОНИЙ* У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються групи іменників, утворені за допомогою кольоративу червоний, який у турецькій мові може виражатися трьома лексемами al, kızıl, kırmızı. Подається аналіз та взаємозамінність кольоративного компоненту у виділених семантичних групах. Зокрема, зосереджується увага на специфічності перекладу лексем із кольоративним компонентом червоний та відмінностях у вираженні об'єктів реальної дійсності турецьким етносом.

Ключові слова: *кольоратив, семантична класифікація, компонент червоний.*

В статье рассматриваются группы существительных, образованные с помощью названия цветообозначения красный, которое в турецком языке может выражаться лексемами al, kızıl, kırmızı. Подается анализ и взаимозаменимость цветообозначающего компонента в выделенных семантических группах. В частности, фиксируется внимание на специфичности перевода лексем с цветообозначением красный и отличиях в выражении объектов реальной действительности турецким етносом.

Ключевые слова: *цветообозначение, семантическая классификация, компонент красный.*

In the article the group of nouns formed by the red colour name, which in the Turkish language can be expressed by three words as al, kızıl, kırmızı. There is given the analysis an the possibility of the changing of the colour names in the found semantic groups. In particular, the attention is paid to the specific features of the translation some words with red colour name and differences in the terms of objects of reality Turkish people.

Key words: *the name of the colour, the semantic classification, the component red.*

У мовній картині світу колір постає у якості однієї з найбільш центральних категорій, оскільки людина пізнає світ в першу чергу органами зору. Концепти кольору пов'язані

безпосередньо з історією розвитку мови у різні епохи. Дослідниця кольоропозначень башкірської мови З.С. Файзулліна [Файзуллина 2005] здійснює лексико-семантичний аналіз прикметників-кольоративів. Зокрема, кольоропозначення в ботанічних та зоологічних назвах, мастях коней, складі топонімів та імен. У турецькій мові дослідженню похідних кольоративу на позначення червоного кольору присвячене дослідження Несрін Байрактар [Bayraktar Nesrin 2005], яка, зокрема, виділяє зоологічні та ботанічні назви, найменування хвороб та медичні терміни, назви одягу, страв, речей тощо з даним компонентом. Проте дане дослідження містить розрізнені дані та незначний фактичний матеріал, зокрема відсутній аналіз щодо взаємозамінності компонентів *al, kızıl, kırmızı*.

Актуальність даного дослідження визначається недостатністю вивчення зазначеного пласту лексики навіть із лінгвістичної точки зору не лише в українському, але й у турецькому мовознавстві. Зокрема, більшість лексем, які вивчаються, відсутні у великому турецько-російському словнику. Аналіз внутрішньої форми запропонованих термінів в українській тюркології здійснюється вперше. Крім того, здійснення наукових студій у даному напрямку забезпечить розуміння специфіки формування та функціонування концепту кольору в турецькій мові.

Метою даного дослідження є класифікація іменників – назв реальної дійсності та власних назв (топонімічних та ономастичних назв) із компонентом *червоний* та аналіз взаємозамінності компонентів і внутрішньої форми виділених лексем та словосполучень.

Об'єктом дослідження є вибірки з "Великого словника турецької мови" Мехмета Догана та "Словника турецької мови", укладеного Турецьким мовним товариством, "Турецько-російського словника" за редакцією О.М. Баскакова.

У турецькій мові існує три майже синонімічні лексеми на позначення червоного кольору: *al, kızıl, kırmızı*. Лексеми *al, kızıl* належать до питомо тюркської лексеки, а *kırmızı* – це запозичення з арабської мови.

Зокрема існують такі тлумачення данних кольоративів у словниках. Лексема *al – яскравий червоний колір*, синонім *kızıl* [Doğan 2005, 39], а також *al – колір крові, синонім kızıl, kırmızı* [Türkçe sözlük 1988, 43]; *kızıl – яскравий червоний колір, дуже червоний* [Doğan 2005, 764], *kızıl – яскравий червоний колір* [Türkçe sözlük 1988, 868]; k*ırmızı – один з основних кольорів, колір крові, al, kızıl, червоний-пречервоний* [Doğan 2005, 756], *kırmızı – al, kızıl* [Türkçe sözlük 1988, 857]. Несрін Байрактар зазначає, що лексема *kırmızı* використовується у словотворі у значно меншій кількості порівняно з лексемами *al, kızıl* [Bayraktar Nesrin 2005, 7].

Проте всі три дані лексеми активні в утворенні назв тварин. Дану групу можна розподілити на такі підгрупи:

- зооніми:

1) власне зооніми: а) дикі тварини: *al yanaklı maymum* (букв. мавпа з червоними щоками) – зоол. *макак-резус; kırmızı başlı mangabey – зоол. мангобей червоноголовий, kırmızı buldok yarasası* – зоол. *летюча миша-бульдог, kırmızı dağ keçisi (букв. червоний гірський козел)* – зоол. *безоаровий (дикий) козел; kırmızı kurbağa* – зоол. *червона жаба, kırmızı sincap* – зоол. *червона білка;* б) свійські тварини: велика рогата худоба: *Belçika kırmızı sığırı* – зоол. *червона бельгійська порода, Belarus kırmızı sığırı* – зоол. *червона білоруська худоба, Danimarka kırmızı sığırı* – зоол. *червона датська худоба, Estonya kırmızı sığırı* –

зоол. *червона естонська порода, Doğu Anadolu kırmızısı sığırı* – зоол. *червона східно-анатолійська худоба;* мала рогата худоба: *Kaliforniya kırmızı koyunu – червона каліфорнійська овечка;*

2) орнітоніми: *kırmızı* (або *kızıl*) *çaylak* (букв. червоний коршун) – зоол. *коршун звичайний*; *kırmızı kuyruklu tropik kuşu* – зоол. *червонохвостий тропічний птах; kırmızı* (або *kızıl*) *cennet kuşu* – зоол. *червоний райський птах* (птах, що належить до ряду горобцеподібних), *al* (або *kızılca*) *kuyrukkakan* – зоол. *червонохвоста кам'янка*, *al gerdan incir kuşu* або *kızıl gerdanlı incir kuşu (букв. червоногруда пташка-інжир)* – зоол. червоногрудий лісовий коник (щеврица).

3) іхтіоніми: *kırmızı balık* (букв. *червона риба*) або *kırmızı havuz balığı* (букв. *червона риба басейнів*) – зоол. *золота рибка* (синонім тур. *altınbalık*), *kızılkanat* (букв. червоне крило) – зоол. *червонопірка*. Велику кількість акваріумних неонів, включаючи щонайменші подробиці їх зовнішності, виділяють у турецькій мові *kırmızı çizgili neon* (букв. червонополосий неон) або *kırmızı ışıklı neon* (букв. *неон з червоним світлом*), *kırmızı ağızlı neon* (букв. червоноротий неон), у той час, як в українській мові акваріумну рибку *неон* класифікують зазвичай на два типи: червоний неон та чорний неон;

4) ентомоніми: *kırmızı orman karıncası* (букв. червона лісова мураха) або *kızılkarınca* (букв. червона мураха) – зоол. *червона мураха*

- фітоніми: назви дикорослих рослин: *kırmızı ağaç* або *kızıl ağaç* (букв. червоне дерево) – бот. *вільха*; *kızılçam* (букв. червона сосна) – бот. *калабрійська сосна*, назви дикорослих їстівних рослин: *kırmızı yaban mersini* (букв. червоний дикий мирт) – бот. *брусниця;* назви городніх культур: *kırmızı biber – червоний перець*, *kırmızı turp* (букв. червона редька) – *редиска*; назви квітів: *kızıl çiçek* (букв. червона квітка) (або *gelincik*) – бот. *максамосійка*;

- медичні терміни: *al bastı* (букв. настало червоне) – мед. *лихоманка породіллі, kızılavruv* (букв. червоний хворий) – мед. *дифтерія* (синонімом цього терміну є *kuşpalazı* – букв. пташеня), *kızılyara* (букв. червона рана) – мед. *карбункул*;

- назви елементів повсякденного життя: назв продуктів: *kırmızı et* (букв. червоне м'ясо) – *м'ясо великої рогатої худоби*; *kızıl vala – червона хустинка;*

Поруч із загальними назвами з кольоративом *червоний* можна виділити досить велику іншу групу – власні назви, які у свою чергу поділяються на підгрупи таким чином:

- топоніми: *Albayrak* (букв. червоний прапор) – *Албайрак* – адміністративна одиниця в області Амасья, яка підпорядковується району Езінепазари; *Albayrak* (букв. червоний прапор) – *Албайрак* – адміністративна одиниця в області Амасья, яка підпорядковується району Джюнгюш, *Alköy* (букв. червоне село) – *Алкьой* – адміністративна одиниця, яка підпорядковується району Пософ області Ардахан, *Alhisar* (букв. червона фортеця) – *Алхісар* – адміністративна одиниця, яка підпорядковується області Айдин району Боздоган, *Kızılırma*k (букв. червона ріка) – річ. *Кизилирмак;*

- ономастичні назви: чоловічі імена з компонентом *al*: *Albayrak* (букв. червоний прапор), *Albora* (букв. червона гроза), *Aldemir* (букв. червоне залізо), *Alhan* (букв. червоний хан), *Alkılıç (букв. червоний меч), Altaş* (букв. червоний камінь), *Altop* (букв. червоний м'яч), жіночі імені з компонентом *al: Alçiçek* (букв. червона квітка), *Algül* (букв. червона троянда), *Alsu* (букв. червона вода), зустрічаються також імена, які є одночасно іменем, як чоловіка, так і жінки: *Algün* (букв. червоний день) з компонентом *kızıl* в турецькому словнику виділяються лише чоловічі імена: *Kızıl* (букв. червоний), *Kızıldemir* (букв. чер-

воне залізо), *Kızılaslan* (букв. червоний лев), *Kızılelma* (букв. червоне яблуко), *Kızılateş* (букв. червоний вогонь), *Kızılkurt* (букв. червоний вовк), *Kızılbars* (букв. червоний барс), *Kızılboğa* (букв. червоний бик), *Kızıltunç* (букв. червона бронза); з компонентом *kırmızı* жодного імені не зафіксовано.

Кольоратив *червоний*, який входить до складу термінів (на відміну від топонімів та ономастичних назв), при перекладі на українську мову не завжди зберігає кольоративний компонент. Терміни з компонентом кольору можуть перекладатися: однією лексемою *kırmızı ağaç* (букв. червоне дерево) – *вільха*, *kırmızı yaban mersini* (букв. червоний дикий мирт) – бот. брусниця*;* прикладкою: *kızıl çiçek* (букв. червона квітка) – бот. *максамосійка*; двома лексемами із заміною кольоративу на інший термін: *kırmızıbalık* (букв. *червона риба*) – зоол. *золота рибка*, *kızılçam* (букв. червона сосна) – бот. *калабрійська сосна, kırmızı dağ keçisi* (букв. червоний гірський козел) – зоол. *безоаровий (дикий) козел;* однією лексемою з компонентом кольору: *kızılkanat* (букв. червоне крило) – зоол. *червонопірка.*

У переважній більшості компоненти *al, kızıl, kırmızı* не є взаємозамінними. Наприклад, про червоні породи рогатої худоби використовують лише лексему *kırmızı*. Проте існують певні випадки, коли дане явище має місце: *kırmızı* (або *kızıl*) *cennet kuşu* – зоол. *червоний райський птах* (птах, що належить до ряду горобцеподібних), *al gerdan incir kuşu (букв. червоногруда пташка-інжир)* та його синонім *kızıl gerdanlı incir kuşu* – зоол. *червоногрудий лісовий коник (щевриця)*. Цей вираз є цікавим із точки зору того, що у словосполученні з лексемою *al, gerdan* використовується у формі називного відмінку, а з лексемою *kızıl* – з афіксом *-lı*.

Інколи при заміні компонентів-кольоративів може варіюватися кількість слів: *kırmızı orman karıncası* (букв. червона лісова мураха) або *kızılkarınca* (букв. червона мураха) – зоол. *червона мураха.* Лексеми також можуть при взаємозаміні приймати певні афікси. У словосполученні *al* (або *kızılca*) *kuyrukkakan* – зоол. *червонохвоста кам'янка* – лексема *kızıl* використовується у формі послабленого значення, що виражається за допомогою афікса *-ca: kızılca – досить червоний.*

Кольоропозначення є досить розповсюдженим компонентом власних назв, які є усталеними формами і в яких варіювання елементів не допускається. Топоніми з компонентом-кольоративом досить часто мають декілька значень, зокрема, використовуються для позначення районів різних областей, що є наслідком тривалого історичного процесу.

Турецька дослідниця Несрін Байрактар зазначає, що лексема *al* утворює похідні переважно з позитивним значенням, а лексема *kızıl* – з негативним. Проте слід відмітити, що дана аксіома далеко не завжди є непохитною [Bayraktar Nesrin 2005, 21]. Лексема *kızıl* дійсно використовується з назвами хвороб: *kızılavruv* (букв. червоний хворий) – мед. *дифтерія* (синонімом цього терміну є *kuşpalazı* – букв. пташеня), *kızılyara* (букв. червона рана) – мед. *карбункул*; проте у складі термінів її значення досить часто нейтралізується, а часто й паралельно використовується з *al*: *al* (або *kızılca*) *kuyrukkakan* – зоол. *червонохвоста кам'янка*.

Таким чином, зазначимо, що кольоратив червоний (тур. al, kızıl, kırmızı) використовується у складі як універсальних термінів, так і входить до складу позначених етнічною конотацією лексем. Відображення специфіки турецької мови передається в назвах топонімів та власних назв, які самі по собі є власне реаліями. Перспективи подальших досліджень полягають у статистичному аналізі похідних кольоративу червоний, здій-

сненні більш детальної класифікації, що допоможе виявити чітку самобутність цього прошарку лексичної системи сучасної турецької мови.

1. *Большой* турецко-русский словарь [ред. А.Н. Баскаков]. – М.: Русский язык, 1998. – 966 с. 2. Файзуллина З.С. Этнокультурные особенности цветообозначения в современном башкирском языке. Дис. … канд. филол. наук – Уфа, 2005. – 170. 2. *Bayraktar Nesrin*. Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl /İnternational Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları I-II, Hazırlayan: Cemal Yıldız, Latif Beyreli. – Ankara: Pegem Yayıncılık, 2005. – S. 35-50. 3. *Doğan Mehmet.* Büyük Türkçe Sözlük. – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s. 4. *Türkçe Sözlük* [Başkan prof. Dr. Hasan Eren] – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.

Пономаренко О. В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТІВ VS ДИПЛОМАТИЧНИЙ ДИСКУРС

У статті йдеться про розмежування понять політичного та дипломатичного дискурсу, виокремлення останнього як окремого виду та його дефініцію.
Ключові слова: *політичний дискурс, дипломатичний дискурс.*

В статье речь идет о разделении понятий политического и дипломатического дискурса, выделении последнего как отдельного вида и его дефиницию.
Ключевые слова: *политический дискурс, дипломатический дискурс.*

The deals with the phenonmena of the political and diplomatic discourse and the separation of the two notions as well as with the difinition of the diplomatic discourse as a new type of discourse.
Key words: *political discourse, diplomatic discourse.*

З утворенням незалежної Української держави у 1991 році (як, власне, і нині, 20 років по тому), з визначенням головних підвалин, засад і напрямів її внутрішнього розвитку, а також домінуючих векторів діяльності й співробітництва на зовнішньополітичній арені, постала нагальна потреба в побудові ідейно та змістовно нової, власне української дипломатії, що було неможливим без урахування досвіду передових країн світу і стратегічних партнерів – членів Євросоюзу, НАТО, СНД, «Великої 8», серед яких немаловажливими завжди були і є місце, роль і вплив Італії.

Дипломатія – це засіб здійснення зовнішньої політики держави, а саме – сукупність невоєнних практичних заходів, прийомів і методів, застосовуваних з урахуванням конкретних умов і характеру розв'язуваних задач; офіційна діяльність глав держав і урядів, міністрів закордонних справ, керівників іноземних відомств, дипломатичних представництв за кордоном, делегацій на міжнародних конференціях по здійсненню цілей і задач

зовнішньої політики держави, захисту прав та інтересів країни, її установ і громадян за кордоном.

З поняттям «дипломатія» пов'язують мистецтво ведення переговорів для запобігання чи врегулювання конфліктів, пошуків компромісів і взаємоприйнятих рішень, розширення та поглиблення міжнародного співробітництва [Дипломатія].

Отже, уже навіть із першого-ліпшого хрестоматійного визначення дипломатії стає зрозумілою роль мовних і мовленнєвих засобів, які перетворюються на чи не найголовнішу «зброю» реалізації тих самих «невоєнних заходів» і «ведення переговорів». Відтак, очевидною є й потреба в описі, систематизації та класифікаціції згаданого арсеналу засобів, якими послуговуються діячі цієї сфери й роду занять.

Актуальність вивчення мовлення дипломатів зумовлена важливістю тієї суспільної функції, яку виконує мова у сфері зовнішньополітичної діяльності, а також фактичною відсутністю серед вітчизняних наукових розвідок комплексного дослідження різнорівневих суто мовних і мовленнєвих засобів італійської мови, використовуваних у дипломатичній сфері.

Для уможливлення проведення якісного та релевантного аналізу, доцільно окреслити сферу вжитку та поле застовування досліджуваних засобів.

Таким чином, першочерговою метою систематизованого вивчення, класифікації та структуризації способів висловлювання італійських дипломатів є визначення спілкування у сфері дипломатії як окремого функціонального стилю (виду мовлення), а саме – дипломатичного дискурсу.

Об'єктом дослідження стали загальнодоступні тексти, аудіо- та відеозаписи промов, інтерв'ю, послання та відкриті листи італійських кар'єрних дипломатів у період з кінця XX – початку XXI сторіччя.

Предметом дослідження було обрано – в теоретичному плані – існуючі наукові праці в галузі лінгвістики, міжнародної політики, міжнародних відносин, а також – у практичному плані – специфічні характеристики, логічну структуру, особливі елементи, мовні формули, тощо, котрі видається можливим кваліфікувати як характерні чи притаманні одному й тому ж виду мовлення – дипломатичному дискурсу.

Слід констатувати, що досі серед вітчизняних наукових розвідок у галузі філології, зокрема – італьяністики не існує ґрунтовних досліджень італійського дипломатичного мовлення суто з лінгвістичної (а не історичної, політичної чи дипломатичної точки зору). Саме з метою заповнити цю прогалину нами й було розпочато детальне вивчення особливостей спілкування, кодифікації, декодифікації, інтерпретації, розуміння та сприйняття інформації італійськими дипломатами.

Незайвим буде зазначити, що раніше нами було досконально проаналізовано, вивчено та описано суміжну сферу спілкування – сучасний італійський політичний дискурс [Пономаренко 2004]. Водночас варто наголосити, що в той час мовлення дипломатів не виділялося більшістю вчених-лінгвістів як окремий вид дискурсу; його вивченню приділялося несправедливо менше уваги.

Наразі, з подальшою інтенсифікацією міждержавних контактів, підвищенням суспільно-політичної значущості, збільшенням інтересу світової спільноти не лише до Італії, а й до України, зацікавленість і потреба у вивчення діяльності дипломатів дедалі частіше виявляється не лише у вузькопрофесійній площині, але й у лінгвістиці, зокрема.

Вочевидь, першочерговим питанням, яке постає при здійсненні філологічного дослідження сфери спілкування дипломатів, є *визначення статусу*, кваліфікація, класифікація (категорізація) та опис *цього виду мовлення*.

Для пошуку відповіді на поставлене запитання доцільно навести існуючі бачення вітчизняних і зарубіжних дослідників, які в останні роки зверталися до вивчення мовлення представників дипломатичних служб різних країн.

Досі звичною залишається ситуація, коли в наукових виданнях і навчальних посібниках зі стилістики як української, так і інших мов спілкуванню у сфері дипломатії приділяється мізерна увага. При цьому його згадують, переважно, побіжно, та й то – у межах офіційно-ділового стилю, як то у працях (М.М. Пилинський, В.С. Перебийніс, А.П. Коваль, А.Ф. Марахова, М.П. Брандес, Д.Е. Розенталь та ін.) чи не виокремлюють взагалі. Практично єдиним більш-менш повним дослідженням, але в україністиці, є кандидатська дисертація Н. Поліщук "Українська дипломатична лексика періоду УНР" (1994 р.), у якій проаналізовано наявну лексику, джерела формування й шляхи поповнення лексики тільки дипломатичних документів УНР і ЗУНР. Проте спеціальних монографічних праць, присвячених мовним засобам сучасних дипломатичних текстів Італії на теренах незалежної України не існує. Досить детальний опис мовних формул у текстах дипломатичного спрямування сучасної української мови викладено у дисертації О.М. Мацько. У цій праці автор реферує до досліджуваного явища як до «*дипломатичогой підстилю*» офіційного-ділового стилю, «*дипломатичного мовлення*», «*дипломатичного спілкування*», «*дипломатичного дискурсу*», остаточно надавши перевагу першому визначенню [Мацько 2001].

Натомість В.О. Соболь, вивчаючи праці Пилипа Орлика та надаючи власне тлумачення поняттю «дискурс» у його історичному розвитку та у найширшому розумінні, вживає термін «*дипломатичний дискурс*» [Соболь 2007, 152].

Цієї ж думки дотримується і Р.В. Поворознюк, аналізуючи особливості перекладу протокольних промов як жанру *дипломатичного дискурсу*. При цьому, дослідниця наголошує, що характеристики дипломатичного дискурсу загалом ще не висвітлено з позицій сучасних досягнень ані комунікативної лінгвістики, ані перекладознавства [Поворознюк 2004, 4, 6].

Термін «*дипломатичний дискурс*» («*il linguaggio diplomatico*») можна зустріти й на шпальтах італійських періодичних видань у розділах і статтях, присвячених подіям політичного та дипломатичного життя [Linguaggio 2010].

Кількома роками раніше, вивчаючи *політичний дискурс* на матеріалі італійської мови, нам не вдалося виявити достатньо підстав для виділення мовлення дипломатів як окремого виду дискурсу. Тому дипломатичний, авторитарний, терористичний, бюрократичний тощо види мовлення визначалися нами як підвиди чи складові політичного дискурсу.

З часом, продовження та поглиблення наукових розвідок у розпочатому напрямку засвідчило, що на сьогодні вже на часі говорити про існування та притаманність мовленню дипломатів усіх тих властивостей, які відрізняють його від інших узусів, як це у свій час було виокремлено та описано стосовно політичного дискурсу.

Йдеться про такі основні диференційні ознаки як використання дипломатами особливих схем мовлення (*... esprime i suoi complimenti, colgo questa gradita occasione per rinnovare...*) та наявність спеціальної лексики (*агреман – il beneplacito*). Спеціальну лекси-

ку складає здебільшого термінологія, котра стосується специфічних і вузькопрофесійних понять (*дипломатична нота – la nota diplomatica, вірчі грамоти – le (lettere) credenziali*), а також позначення закладів (*il consolato, l'ambasciata*). Зазначена лексика складає ядро дипломатичного словника, яке постійно зазнає змін старого та закріплення нового значень, залежно від соціальних перетворень, пріоритетів і кон'юнктури. Більшість термінів дипломатичного дискурсу лишаються незмінними упродовж всього існування, водночас менша частина з них змінює своє значення, вслід за позначуваними ними концептами, що інтерпретуються з позицій різних ідеологій [Пономаренко 2004, 8].

Зважаючи на визначення дискурсу, сформульоване нами раніше [Пономаренко 2004, 7, 8] у результаті аналізу наявних дефініцій фахівців у галузі лінгвістики, а також висновків, одержаних після здійснення власних наукових розвідок й аналізу, беручи до уваги ту обставину, що всі риси та ознаки дискурсу притаманні, зокрема, і спілкуванню дипломатів, – схиляємося до думки, що на сьогодні цей вид мовлення вже достатньо сформувався, його риси утвердилися, а їх сукупність і системні прояви дають достатні підстави й дозволяють визначити досліджуване явище саме як *дипломатичний дискурс*.

Відтак, під «дипломатичним дискурсом», як робочою дефініцією, розумітимемо комплексне комунікативне явище, котре має статус окремого виду дискурсу, що охоплює всю палітру мовленнєвих інтеракцій (актів) дипломатів, реалізується в усній та писемній формі, регламентується жорсткими рамками як загальних (міжнародних), так і етноспецифічних правил, існуючих історичних традицій, риторико-стилістичних норм, а також має власні характерні риси.

1. *Дипломатія*. – http://uk.wikipedia.org/wiki. 2. *Пономаренко О.В.* Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі: дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с. – http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/31910.html. 3. *Мацько О.М.* Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз) 2001 год. – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.М. Мацько; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2001. – 21 с. – укр. – http://www.lib.ua-ru.net/inode/4561.html. 4. *Соболь В.О.* Поняття «дискурсу» в історичному розвитку. – Донецький вісник наукового товариства ім. Т.Шевченка Літературознавство. Т. 17. Донецьк, Український культурологічний центр Східний видавничий дім, 2007. – С. 143-157. – http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/linguo.pdf. 5. *Поворознюк Р.В.* Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів): дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2004. – 20 с. – http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/31904.html**.** 6. *Поворознюк Р.В.* Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів) [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Поворознюк Роксолана Владиславівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 229 арк. – арк. 189-219. – http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN. 7. *Linguaggio diplomatico*. – Il Fatto Quotidiano, 30 novembre 2010. – http://www.ilfattoquotidiano.it/2010/11/30/un-tempo-prima-di-wikileaks-si-diceva/79507/

Потапова Г.М., к.филол.н., ст. викл.,
КНЛУ

МОРФОНЕМА – КОНСТИТУТИВНАЯ ИЛИ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ЕДИНИЦА?

У статі розглянуто можливості відокремлення та опису особливої одиниці – морфонеми Проаналізовано основні морфонологічні теорії. Надано та доведено оригінальну точку зору автора на можливість існування морфонеми як функціональної одиниці.

Ключові слова: *морфонологія, морфонема, альтернація, альтернаційний ряд, словотвір, фонеми, що чергуються, парадигматичний ряд, морфема, слабка позиція, сильна позиція, ізоморфізм, абстрактна одиниця, функціональна одиниця.*

В статье рассматривается возможности выделения и описание особой единицы - морфонемы. Рассматриваются основные морфонологические теории. Проанализированы все возможные на сегодняшний день определения морфонемы. Представлена и доказана оригинальная точка зрения автора на сущность морфонемы как функциональной единицы.

Ключевые слова: *морфонология, морфонема, альтернация, альтернационный ряд, словообразование, чередующиеся фонемы, парадигматический ряд, морфема, сильная позиция, слабая позиция, изоморфизм, абстрактная единица, функциональная единица.*

In the article the possibilities of distinguishing and description of a particular unit - a morphonem are considered. The main morphonological theories are examined. All the existing today morphemes are analyzed. The original point of the authors' view of the essence of morphonem as a function unit is presented and proved.

Key Words: *morphonology, word-forming nest, contraction of word-forming stem, consonant interchange, vocal interchange, change of accentuation, word-forming capacity, morphonological potential.*

Несмотря на то, что впервые о морфонологии было заявлено Н.С.Трубецким в тридцатые годы двадцатого века (первая работа по морфонологии была опубликована в 1929 году), многие вопросы этой «загадочной» области лингвистики по-прежнему остаются не решенными. Морфонологию без преувеличения можно назвать самой загадочной областью лингвистики. Если исходить из изоморфности уровней языковой системы, то место морфонологии, безусловно, находится между фонологией и морфологией. Однако специфика ее в том, что, по сути, она не может считаться языковым ярусом (уровнем), и, соответственно, не может иметь самостоятельной языковой единицы, являясь переходной ступенью от уровня фонологического к уровню морфологическому. Другими словами, если и допустить существование морфонемы, то такая единица скорее будет функциональной, чем конститутивной. Причем содержание такой единицы будет зависеть от той или иной морфонологической операции представленной в рассматриваемых парадигмах. Другими словами, сущность морфонологии в использовании фонологических средств в морфологических целях, иными словами, задача морфонологии - изуче-

ние «правил фонологической реализации морфологических структур слова и составляющих их морфем в той мере, в какой они проявляются при выполнении морфологических и грамматических функций» [Кубрякова, Панкрац 1983, 10].

Однако, существует и другая точка зрения на сущность морфонологии. Согласно ей морфонология обладает собственной конститутивной единицей. Впервые Г. Улашин назвал такую единицу морфонемой и трактовал ее как фонему в семасиолого-морфологической функции, а фонему как звук речи. Другими словами, морфонемой исследователь называл то, что в современной лингвистике принято называть фонемой.

Н.С. Трубецкой воспользовался термином Г.Улашина. В своих работах он несколько раз определяет это понятие. Сначала он предложил назвать морфонемой комплексный образ двух или более фонем, которые в зависимости от условий морфологической структуры слова могут замещать друг друга в составе одной морфемы [Trubetzkoy 1929,V.1, 80–91; 85]. Это определение критиковалось за излишний психологизм. Например, А.А.Реформатский, не видел доказательств существования этой единицы в языковой реальности, «там существуют только корреспонденции или чередования вариантов морфем» [Реформатский 1975, 92–113]

Позднее Н.С.Трубецкой уточнил определение и предложил считать морфонемой единицу, которая представлена в виде совокупности фонем, которые участвуют в соответствующих чередованиях [Трубецкой 1987, 88]. Это определение, на наш взгляд, максимально приближено к понятию альтернационного ряда.

Е.Курилович, разделяя точку зрения Н.С.Трубецкого, считал морфонему центральным понятием морфонологии. При этом исследователь настаивал на избыточности и необязательности морфонологических явлений с точки зрения морфологии, синтаксиса и семантики

Генеративисты предложили определение морфонемы, близкое к понятию Н.С. Трубецкого, но не идентичное ему. Они описали морфонемы в терминах дифференциальных признаков. Для них это элемент глубинной структуры морфемы. Определение морфонемы Р. Лясковского основывается на морфологической форме. Морфонема - это элементарная единица, абстрагированная от морфологического контекста, инвариантная (идеальная) форма морфемы, которая может быть представлена разными фонологическими формами (алломорфами), но не совпадет ни с одной из них. Здесь прослеживается не только смешивание понятий разных уровней абстракции (инвариантных - вариантных единиц языка), но и разных по значимости языковых подсистем. С одной стороны, морфологической и фонетической, с другой – морфонологической.

Большинство российских исследователей, признающих существование морфонемы, трактуют ее максимально приближено к фонемному ряду Р.И. Аванесова. М.В. Панов предложил объединить в морфонему «фонемы, чередующиеся в зависимости от грамматических условий» [Панов 1967, 207]. При этом Р.И Аванесов ввел понятие, признанное объединить фонетику и морфологию, а именно «фонемный ряд». Под таким рядом понимается набор фонем чередующихся в данной позиции в составе той же морфемы, т.е. класс фонем, находящихся в отношениях автоматического варьирования в данной позиции в составе определенной морфемы. В.Г. Чурганова отождествила понятие фонемного ряда и морфонемы. Согласно ее определению «морфонема - единица, отражающая единство сильных и слабых фонем данного класса, рассматриваемых в качестве компо-

нента реальной морфемы (морфа)» [Чурганова 1979, 35], Однако тут же автор предлагает считать морфонемой единство фонем каждого ряда, занимающего определенное место в морфеме и распределяющего свои составляющие в зависимости от фонологических позиций. На наш взгляд, такое «расплывчатое» определение отражает неоднозначность представленной единицы. Возможно ли считать морфонемой отдельный класс или, исходя из задач морфонологии, это все-таки чередующийся ряд? Можно ли определить план выражения этой так называемой «единицы»? В.Б. Касевич в своей работе «Морфонология» критикует определение В.Г.Чургановой. Он считает, что, если рассматривать морфонему как абстрактный объект, сопоставленный с классом морфонологически тождественных фонем, должно предполагаться, что морфонема – инвариант, представленный набором вариантов (чередующихся фонем). Именно таково соотношение конкретных и абстрактных единиц в фонологии, где фонема противопоставлена аллофонам. Однако такое противопоставление невозможно в морфонологии, когда например речь идет не о чередованиях, а об опущении или приращении фонем. Развивая позицию В.Б. Касевича, можем предположить, что в случае морфонологии речь идет все-таки о функциональных, а не о конститутивных единицах. Именно поэтому отношения «вариант-инвариант» здесь невозможны. Е.А.Земская называет морфонемой чередующиеся фонемы одного алломорфа, например *с/с'/ш* или *б/б'/бл* [Земская, 1973, 99], Н.Е Ильина понимает под морфонемой «обобщение фонем, заменяющих друг друга в разных грамматических позициях, заданных аффиксом» [Ильина 1981, 26].

В «Лингвистическом энциклопедическом словаре» [Лингвистический энциклопедический словарь 1990, 315] предлагается следующее определение морфонемы. Прежде всего, это элементарная единица морфонологии, предельный элемент означающего морфемы. В динамических моделях морфологического синтеза морфонема представляется как элемент морфонологического уровня репрезентации словоформ, этот уровень противопоставлен графическому, фонетическому, а иногда и фонологическому уровням как более глубинный, условный более поверхностному. Морфонема, согласно точке зрения авторов, является символом морфонологической транскрипции и соответствует на фонологическом уровне не только фонеме, но и дифференциальному признаку.

Сегодня в век IT–технологий интересны определения морфонемы, предлагаемые сетью интернет. Вот несколько из них:

1. Морфонема**,** морфофонема, термин, созданный польским лингвистом Г. Улашиным в 1927 для обозначения *фонем* в функции морфемо- или смыслоразличения, но используемый с 1929 Н. С. *Трубецким* как название для сложного представления, которое, якобы, стоит за фонемами, способными замещать друг друга при реализации одной морфемы (ср. рус. к/ч в «рука – ручной»). Со становлением *морфонологии* употребляется для обозначения либо любых фонологических составляющих *морфы* (в трансформационных и порождающих грамматиках), либо отдельных фонологических черт, сопутствующих выражению морфологических категорий 2.МОРФОНЕМА - единица языка: две фонемы (или несколько фонем), чередующиеся в алломорфах одной и той же морфемы, напр., русские к/ч в «рука - ручной».

3. Морфонема, *морфофонема* – единица языка, представляющая:

совокупность фонем, чередующихся в алломорфах одной морфемы, синоним морфонологического ряда (*о / а* в *рост – взращивать*; *г / ж* в *город – горожанин*, *к / ч* в *рука – ручной*);

отдельную фонологическую черту, проявляющуюся в выражении морфологических категорий;

любую составляющую морфа.

Таким образом, проанализировав определения «морфонемы», мы пришли к выводу, что все они в той или иной степени могут содержать понятие альтернационного ряда или пары. Из этого следует, что само название термина «морфонема» ведет к некоторой терминологической путанице, потому что суффикс *–ем(а),* ставит этот термин в один ряд с такими единицами, как фонема, морфема и лексема, - конститутивными единицами соответствующих подсистем. Но морфонема не может быть признана конституционной единицей, так как это противоречит ее характеру. Термины, образованные с помощью этого суффикса, пришли в лингвистику из фонологии. Впервые К.Пайк в фонологии назвал эмическим уровень абстрактных единиц и этическим - уровень их конкретных воплощений. Впоследствии эти определения были распространены на другие языковые подсистемы. Как последний аргумент в пользу невыделения термина «морфонема» хочется привести высказывания «отца русской морфонологии» И.А. Бодуэна де Куртенэ, утверждавшего, что отношения между морфами одной морфемы можно определить, как альтернационное отношение фонем ,при котором с фонетическим различием бывает связано ассоциируется какое-нибудь психическое различие норм и слов, то есть какое-нибудь морфологическое или семасиологическое различие [Бодуэн де Куртенэ 1963,301].

Исходя из всего сказанного, можно сделать вывод, что понятие «морфонема» не может считаться конститутивным элементом системы, так как

1) не принадлежит самостоятельному ярусу (уровню) языковой подсистемы;

2) не является членом оппозиции “вариант-инвариант” (т.е. не может быть абстрактной единицей, так как с точки зрения формы, объединяет неоднородные явления);

3) может быть представлена в виде альтернационных рядов или пар (ее «наполнение» зависит от типа морфонологической операции);

Таким образом, мы может рассматриваться это понятие исключительно как функциональную, а не конституционную языковую единицу.

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Опыт теории фонетических альтернаций // Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т.1. – С.265–348. 2. Касевич В.Б. Морфонология. Л.: Издательство Ленинградского университета. 1986., - 160 с. 3. Кубрякова Е.С, Панкрац Ю.Г. Морфонология в описании языков. - М: Наука, 1983. - 119 с, 4. Макаев Э.А., Кубрякова Е.С. О статусе морфонологии и единицах ее описания // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. - М.: Наука, 1969, -С. 87-121. 5. Лингвистический энциклопедический словарь. Под ред. Ярцевой В.Н.-М.: Советская энциклопедия, 1990.-685 с. 6. Панов М.В. Русская фонетика. М.: Просвещение,1967.С.207. 7. Реформатский А.А. Фонологические этюды. М., 1975. -С. 99. 8. Чурганова В Г. Очерк русской морфонологии. - М.: Наука. 1973. -239с. 9. Trubetzkoy N.S. Sur la “morphologie”// Travaux du Cercle Linguistic de Prague.- 1929.-V.1.- P.80-91; 85. 10. http://bse.sci-lib.com/article078374.html 11. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/203422 12. http://www.wikiznanie.ru/ru-wz/index.php

Прожогіна І. М., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕРОТИЧНО-РЕПРОДУКТИВНА СИМВОЛІКА ВЗУТТЯ У ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДАХ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Досліджується шлюбна символіка взуття у східних слов'ян, зокрема у весільних ритуальних актах дарування взуття та роззування.

Ключові слова: *шлюбна символіка, еротична символіка, репродуктивна символіка, весільні обряди, взуття.*

Исследуется брачная символика обуви у восточных славян, в частности, в свадебных ритуальных актах дарения обуви и разувания.

Ключевые слова: *брачная символика, эротическая символика, репродуктивная символика, свадебные обряды, обувь.*

The erotic and reproductive symbolism of footwear has been examined in the East Slavic betrothal and nuptial rites.

Key words: *wedding symbolism, erotic symbolism, reproductive symbolism, betrothal rites, nuptial rites, footwear.*

Ритуальні дії, пов'язані зі взуттям, а саме його даруванням, узуванням та роззуванням, зафіксовані у весільних обрядах усіх східних слов'ян, незважаючи на регіональні особливості весілля. Оскільки в будь-якому обряді, а тим більше весільному, що належить до найголовніших родинних свят, немає нічого незначущого, то роль взуття у цьому обряді має бути спеціально досліджена, тим більше що дотепер це питання зачіпалося лише побіжно, як елемент опису, а не прискіпливого аналізу. Запропонована стаття є продовженням нашого дослідження, попередні висновки якого викладено в [Прожогіна 2011].

До викладених у нашій попередній публікації фактів ритуального використання взуття на весіллі додамо насамперед ті, що стосуються дарування взуття молодій молодим, – ритуалу, який фіксується скрізь у східних слов'ян. В описах українських та білоруських весільних обрядів зазначається, що молодій несли постоли з волоками, які плів сам наречений [Пашкова 1978, 34]. У примітках до збірки П. Кіреєвського зазначено, що серед подарунків молодого молодій були так звані «коты» – «жіноче взуття у вигляді напівчобітків або черевиків з невисокими халявами; бували оздоблені червоним сукном» [Киреевский 1983, 339]. У російських весільних піснях ідеться про молодого як про чоботаря, який мусить виготовити взуття для майбутньої дружини: *«Не пора ли тебя, Натальюшка, С терема долой? Ай, ляли, али-ляй-али, с терема долой* [повторюється після кожного двовірша]. *Жёлты ковры пораскинем, Ты ступнешь. Зелену карету подвинем, Посадим, Посадим тебе извозчика, Молодого, Молодого, холостого, Неженатого, Холостого, не женатого – Василья. Ен сам кузнец, ен сам чеботарь, Сапожник – Сошьёт своей Натальюшке Башмачки С пучками, вот с лендачками* [тобто «с ленточками» – І.П.]*, С позументочками»* (Кир., № 197); пор. інший варіант: *«Молодой*

кучер В нас Виктор. Эй, али-али, в нас Виктор. Он швец, он кузнец, Чеботарь. Эй, али-али, чеботарь. Сошьёт своей Настасьюшке Башмачки. Эй, али-али, башмачки. Сошьёт своей Тимофевне Алые. Эй, али-али, алые. С хохольчиком, с мохорчиком, Со пучком. Эй, али-али, со пучком» (Кир., № 105) [там само, 96, 70]. Окрім весільних пісень, подібна символіка взуття (як шлюбного подарунку) простежується в наступній пісні, що вважається ігровою або ж плясовою: *«В моём муже правды нет, правды нет. На чужой жене башмаки, башмаки, Да своей жене лаптей нет, лаптей нет! Я своей жене ашмётки, ашмётки: – Ты носи, жена, наблюдай, наблюдай, Да по праздникам надевай, надевай, По праздникам обувай, обувай, По пятницам, середам, середам, По субботам, четвергам, четвергам! Я сама мужу отплачу, отплачу: Я сошью мужу рубашку, рубашку Я из тонкого полотна, полотна, Из крапивного листа, из листа. – Ты носи, муж, наблюдай, наблюдай, По праздникам надевай, надевай!»* (Кир., № 114) [там само, 67]. Тут згадується й про сорочку як звичаєвий дарунок молодому від молодої; взаємні кпини тут стосуються, так би мовити, якості подарунків – старого, зношеного взуття (фактично, його решток) та сорочки з кропиви: зрозуміло, що обидва «подарунки» непридатні для вжитку, і це є підставою для глузування; проте використання саме взуття та сорочки відсилає до весільних дарунків молодят одне одному. Докір жінки чоловікові про те, що він дбає про взуття для іншої, символічно дорівнює звинуваченню у подружній зраді. Доказом того, що дарування взуття нареченій приурочувалося до першої шлюбної ночі, на нашу думку, є й той факт, що тільки при первинних шлюбах та шлюбах удівців з дівчатами мали місце ритуальні подарунки; шлюби вдів чи розлучених жінок узагалі не супроводжувалися традиційним весіллям, зокрема, не було й ритуальних дарів [Зорин 1981, 62]. Отже, дарування взуття жінці може символічно означати її перший, проведений із дотриманням усіх звичаєвих правил, статевий контакт, тобто шлюб. Сексуальне навантаження взуття підтверджується наступним звичаєм, зафіксованим на Середньому Поволжі: молода вдаряла своїх неодружених подруг по спині черевиками, подарованими їй молодим, для того щоб вони швидше вийшли заміж [там само, 108]. Функціонально подібний ритуал зафіксовано в англійців: правий черевичок молодої перекидають від гостя до гостя. Хто його спіймає, одружиться наступним [Энциклопедия суеверий 2001, 290].

В українців та білорусів на весіллі зафіксовано дарування взуття тещі.

У білоруському весільному обряді присутні настільки промовисті деталі, що доречно буде навести цілий фрагмент опису, пов'язаний зі взуттям. Щоб молодого впустили до хати молодої після вінчання, він посилає свата з горілкою та грошима домовлятися з тещею. Тут і відбувається звичай, який М. Нікольський вважає вельми архаїчним: «Мати нареченої сидить боса на печі «на стаўпе», тобто на дерев'яному широкому стовпі з аршин заввишки, який ставили в хаті біля пічного кута <…> В очікуванні свата мати нареченої плете лапті; сват дає їй або рубль «на боты» або ж готові «боты». Отримавши цей подарунок, мати злазить з печі, взувається, вдягає вивернутий хутром назовні кожух, бере пляшку горілки, жито та воду й виходить до молодого» [Никольский 1956, 79]; після певного ритуалу вона вводить молодого за руку до хати. Отже, дарування взуття тещі є не звичайним подарунком, а незамінним елементом, без якого унеможливлюється власне весілля («вяселля» білоруською, тобто традиційний обряд, якому передує вінчання). На думку дослідника, не пристати до якої немає жодних аргументів, цей обряд сягає епохи материнських родів, коли главою дому була мати або бабця, берегиня домашнього куль-

ту, яка й мала право приймати до свого роду чоловіка «дочки» роду. Взагалі, роль матері молодої на весіллі чи не найважливіша після самих молодят (хоча їхня роль переважно пасивна), принаймні, незрівнянно важливіша за роль батьків молодого та батька молодої, що неодноразово підтверджувалося дослідниками традиційного весільного обряду. Очевидно, релікти матрилокального родового устрою простежуються і в тому, що мати нареченої хоча б частково виконує функції або має атрибути самої молодої. Саме так, на нашу думку, можна тлумачити звичай дарувати взуття або й взувати тещу на весіллі.

На відміну від білоруського «вяселля», яке й починалося, власне, з дарування взуття тещі молодим, в українців зять дарував тещі чоботи на другий день весілля, а саме під час його приїзду до тещі або на від'їзд жінчиної родини. (Хоча в записах П. Чубинського 1872-1878 рр. зять дарує тещі чоботи перед розплітанням коси молодої в її хаті, а в дещо пізніших записах В. Кравченка, опублікованих 1889 р., наречений дарує чоботи молодій першого ж дня, а тещі – лише під час повесільщини). Якщо весілля триває один день, то взувають тещі чоботи того ж дня, в кінці весілля. Цей звичай широко побутував і досі побутує у волинян та подолян, хоча поліщукам він незнайомий. Як зазначає дослідник волинського весілля В. Давидюк, «тепер свашки вимагають, щоб він [молодий] ще й взув її [тещу] в них [у чоботи]. Відбувається це дуже весело, бо перед тим зять має помити тещі ноги, а взувши в чоботи – перетанцювати з нею» [Давидюк 2007, 90]. Принагідно зауважимо, що й тут мати нареченої виконує функції молодої, адже з багатьох етнографічних описів відомо, що танець з чоловіками роду молодого – це обов'язок молодої (пригадаймо: «пляшущая бо жена многим мужем жена есть»). В. Давидюк вважає, що чоботи є відступним подарунком матері за дочку від зятя, і це начебто доводить пісня: *«Ой піду я до комори по муку – Висять мої чоботи на кілку. Чоботи, чоботи ви мої, Наробили клопоту ви мені. А за тую чортову шкапину Взяли мою рідную дитину»*; пор. інший варіант цієї ж пісні: *«Ой піду я у комору по муку, Висять мої чоботи на суку. Чи це тії чоботи, що зять дав, А за тії чоботи дочку взяв. Та за цю поганую шкапину Узяв мою кохану дитину»* [там само, 90-91, 99-100]. Проте сам факт тотожності подарунків молодого дружині та тещі примушує замислитися над смисловим навантаженням цих подарунків. У контексті всієї еротично-репродуктивної символіки весілля та збігу, хоча б і часткового, функцій молодої та тещі ймовірним видається припущення щодо сексуального характеру дарування взуття тещі в давнину.

Звернімося тепер до звичаю роззувати молодого перед шлюбною постіллю, що був розповсюджений серед усіх східних слов'ян, а також і в інших народів [Іларіон 1991, 354]. Через це весільний обряд у Давній Русі навіть називався «роззуванням» молодого. Вважається, що цей обов'язок молодої є обрядовим підтвердженням її добровільного вступу до шлюбу [Зорин 1981, 135, 158]; пор. відомі слова Рогніди з «Повісті врем'яних літ»: *«Не роззую Володимира та волію роззути Ярополка»*. У росіян цей ритуал має пісенний супровід: *«Как по погребу бочоночек катается, То-то люли, то-то люли, то-то люлюшки мои!* (другий рядок повторюється після кожного наступного) *Как Иван над женой церемонится, «Прасковьюшка, ты разуй, Егоровна, разобуй!» «Я бы рада, разула, я не знаю, как назвать. Праву ноженьку разула – я Иваном назвала, Другу ноженьку разула – я Григорьевичем»* [Лирика русской свадьбы 1973, 198] (пор. № 361, 351, 848 у Кіреєвського; вміщено й в інших збірках). Цікаво, що тут факт роззування молодою молодого прирівнюється до називання його на ім'я та по-батькові, а знання імен та по-батькові

молодих функціонально подібне до відгадування ними загадок, що було невід'ємним елементом обряду й підтверджувало їхні знання та готовність приєднатися до іншого, чужого роду (див., наприклад: [Ярмоленко 2000, 174]). Суттєво, що цю пісню виконували наприкінці весільного бенкету, перед обрядом комори («клеть» у росіян). У багатьох описах ритуалу роззування молодою молодого є свідчення, що в одному з чобіт були гроші; якщо молода вгадувала й знімала першим чобіт з грошима, це було щасливою прикметою; дехто свідчить, що в тому разі, якщо молода не вгадувала, де гроші, вони їй не діставалися [Балашов 1985, 296]. Раніше ми припустили, що роззування молодого молодою символічно означає вивільнення його сексуальної енергії [Прожогіна 2011]. Дослідники підтверджують, що роззування молодою молодого, яке передувало шлюбній ночі, мало продукуючий зміст [Червинский 1989, 133]. Юхим Карський вважав роззування (без уточнення, кого ким) символом шлюбу в білорусів та росіян [Карскі 2001]. Ми також натрапили на цікаве свідчення взаємного роззування перед шлюбною постіллю: на Вологодчині молодий теж роззував свою молоду дружину й мав шанс дістати за це гроші. Вважалося, що хто примусить роззути себе першим, той візьме гору в подружньому житті [Балашов 1985, 296]. Цей забобон, очевидно, з тієї ж низки, що й прикмети про головування того з подружжя, хто першим стане на рушник при вінчанні чи хто перший ляже в постіль або перелізе через того, хто вже ліг, проте він не суперечить припущенню про сексуальний підтекст роззування. Факт роззування обох молодят дружбою на Гуцульщині [Марчук 2005, 215] доводить не лише те, що витоки цього звичаю сягають комунального гетеризму, за нормами якого молода в першу шлюбну ніч належала не тільки молодому, але й підтверджує наше припущення про смислову насиченість роззування як про вивільнення сексуальної енергії, у цьому разі – обох молодят, так само як при їхньому взаємному роззуванні на Вологодчині.

Нарешті, розповімо про звичай, на опис якого ми натрапили в етнографічній літературі, який підтверджує наші висновки про репродуктивну символіку взуття у весільному обряді, зокрема, при даруванні його на весіллі. В одному з сіл Карелії, населеному росіянами, існував особливий обряд під назвою «башмаки», який полягав у наступному: «Молодий привозив нареченій туфлі або черевики з колошами, а також мило та гребінку, котрою молодій розчісували волосся після вінчання, коли їх заплітали в дві коси перед вдяганням повойника. Черевики дарували нареченій лише в багатих сім'ях і тільки при «дводенному» весіллі, тобто коли обряд запросин рідні тривав не менше двох днів. На дарування черевиків у домі в нареченої збиралися її рідня та рідня молодого, сиділи за столами, частувалися, але брали участь лише одружені пари» [Русская свадьба Карельского Поморья 1980, 33]. Те, що лише одружені пари запрошувалися на обряд дарування черевиків, переконливо свідчить про його репродуктивний зміст.

Отже, роззування, яке відбувається перед шлюбною постіллю, символічно прирівнюється до вивільнення сексуальної енергії й пов'язується насамперед із чоловіком, але може стосуватися обох молодят. Дарування взуття нареченій, яке відбувається частіше на заручинах, означає готовність дівчини до шлюбу, закріплену звичаєвим правом; дарування взуття тещі є відгомоном матрилокального устрою; в обох випадках (при даруванні взуття молодій та її матері) взування асоціюється зі статевим актом. Загалом, узування та роззування у складі весільних обрядів є складовими найважливішого для традиційної народної культури смислового комплексу – еротично-репродуктивного.

1. *Балашов Д. М., Марченко Ю. И., Калмыкова Н. И.* Русская свадьба: Свадебный обряд на Верхней и Средней Кокшеньге и на Уфтюге (Тарногский район Вологодской области). – М.: Современник, 1985. – 390 с. 2. *Давидюк В.* Концепції і рецепції. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – 288 с. 3. *Зорин Н. В.* Русская свадьба в Среднем Поволжье. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1981. – 200 с. 4. *Іларіон,* митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історична релігійна монографія. – К.: АТ «Обереги», 1991. – 424 с. 5. *Карскі Я.* [Карский Ефим]. Беларусы. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с. 6. Лирика русской свадьбы / АН СССР. Литературные памятники. Изд. подготовила Н. П. Колпакова. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1973. – 323 с. 7. *Марчук З. В.* Генеалогія українського весілля. – Луцьк: Інститут культурної антропології, 2005. – 284 с. 8. *Никольский Н. М.* Происхождение и история белорусской свадебной обрядности. – Минск: Изд. АН БССР, 1956. – 273 с. 9. *Пашкова Г. Т.* Етнокультурні зв'язки українців та білорусів Полісся. (На матеріалах весільної обрядовості). – К.: Наук. думка, 1978. – 119 с. 10. *Прожогіна І. М.* Дослідження символіки взуття у контексті етнолінгвістичних поглядів О. О. Потебні // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – Вип. 34. – К., 2011. – С. 161-166. 11. Русская свадьба Карельского Поморья (в сёлах Колежме и Нюхче). Изд. подготовили А. П. Разумова, Т. А. Коски. – Петрозаводск: Карелия, 1980. – 221 с. 12. Собрание народных песен П. В. Киреевского. Записи П. И. Якушкина (Памятники русского фольклора. Редкол.: А. А. Горелов (отв. ред.), Л. И. Емельянов, Ф. Я. Прийма). Т. 1. Подготовка текстов, вступ. статья и комментарии З. И. Власовой. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1983. – 342 с. 13. *Червинский П. П.* Семантический язык фольклорной традиции. – Изд-во Ростовского ун-та, 1989. – 224 с. 14. *Ярмоленко Н.* Загадаю загадочку… (до питання про ґенезу міфологічної системи жанру) // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – Вип. 7. – К.: ВПЦ «Київ.ун-т», 2000.– С. 168-178. 15. Энциклопедия суеверий / Сост. Э. Рэдфорд и др.; Пер. с англ. – М.: ООО «Изд-во Астрель»: МИФ: ООО «Изд-во АСТ», 2001. – 560 с.

Прушковська І.В., к. філол. н., доц.,
Інституту філології КНУ імені Тараса шевченка

ТУРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ ХХ СТОЛІТТЯ У ПЕРЕКЛАДАХ МИКОЛИ МІРОШНИЧЕНКА

У статті проаналізовано переклади українською мовою поетичних творів турецьких авторів ХХ ст., здійснених поетом, перекладачем М. Мірошниченком. Зазначено важливий внесок перекладача у взаємозбагачення української і турецької культур.

Ключові слова: *художній переклад, верлібр, турецька поезія, друготвір.*

В статье проанализированы переводы на украинский язык поэтических произведений турецких авторов XX в., осуществленных поэтом, переводчиком М. Мирошниченком. Отмечен вклад переводчика во взаимообогащение украинской и турецкой культур.

Ключевые слова: *художественный перевод, верлибр, турецкая поэзия, текст перевода.*

In the article are analysed translations by Ukrainian of poetic works of the Turkish authors of XX c., translated by a poet M. Miroshnichenko. Important payment of translator is marked in mutual enriching of the Ukrainian and Turkish cultures.

Key words: *artistic translation, verlibr, Turkish poetry, text of translation.*

Художній переклад відіграє надзвичайно важливу роль у культурному житті українського народу і як виховний засіб, і як засіб самовиразу нації та збагачення спроможностей рідної мови. У цій боротьбі за існування нації неабияка роль належить Миколі Мірошниченку, який залишив нам переклади поетичних творів з понад шістнадцяти літератур.

Микола Мірошниченко був талановитим дослідником та літератором, поетом та перекладачем, серед його здобутків – переклади поетичних творів із азербайджанської, турецької, кримськотатарської, узбецької, туркменської, румунської, російської та інших мов, власний поетичний доробок (збірки «Рік-осокір» та «Око»). Перекладацька творчість Миколи Мірошниченка дає змогу сучасному українському читачу ввійти у світ тюркомовної поезії. Ще у 1981 р. у «Всесвіті» вийшла друком добірка віршів Орхана Велі українською мовою, а у 1982 р. – велика добірка з турецької поезії XX ст., до якої ввійшли вірші Ісмаїла Уяроглу, Октая Ріфата, Бедрі Еюбоглу, Фазила Дагларджи, Уміта Яшара та багатьох інших. Дібрані Миколою Мірошниченком для перекладу вірші турецьких поетів позначені багатовіковою мудрістю, висловленою по-сучасному. Перекладач не випадково звертається до творчості учасників об'єднання «Триніжок» (Орхан Велі Каник, Октай Ріфат Хорозчу, Меліх Джевдет Андай), адже саме вони задекларували необхідність новаторських змін, зокрема й відмови від традиційних рим та розмірів [Мірошниченко 2009, 13]. Ці поети були представниками літературної течії, яка називалася «Ґаріп» («Дивний»). Вони навіть опублікували збірку своїх поезій під назвою «Ґаріп», а також були співавторами літературного журналу «Япрак», який довгий час виходив на теренах Туреччини. Основними новаторськими змінами, привнесеними ґаріповцями, можна назвати наближення поетичної мови до мови народної, відмова від арабських та перських запозичень, від алегоричних і метафоричних конструкцій, притаманних класичній поезії, широке використання вільного вірша.

У перекладацькому доробку Миколи Мірошниченка переважають вірші Орхана Велі (1914-1950), одного з учасників об'єднання «Триніжок», який активно боровся за зміст поетичного твору, а не за його форму. Орхан Велі на початку свого творчого шляху використовував традиційні поетичні прийоми при написанні віршів, коли згодом став палким прихильником вільного вірша, вільного від рими, розміру, порівнянь, гіпербол тощо.

Поет привніс у турецьку поезію першої половини XX ст. живу розмовну мову, зробив поезію доступною більшості людей.

На відміну від традиційних віршових систем, віршотворчий порядок як точний відповідник загальної поетичної концепції у верлібрі створюється ніби наново для кожного твору й лише в його контексті оприявнює свою вартість і доцільність. Верлібр потребує підготовки, праці, пошуку, певного хотіння осягнути щось, на перший погляд, неосяжне. Попри багаторічну історію цього жанру, не кожен читач готовий сприйняти вільний вірш, визнати існування верлібрів як таких. Поезія Орхана Велі сприймалася його сучасниками неоднозначно. Не всі були готові до таких різких змін, до нового й не дуже зрозумілого. Але якщо аналізувати поезію Орхана Велі з точки зору складності перекладу, то можна сказати, що перед перекладачем Миколою Мірошниченком стояло основне завдання – зрозуміти внутрішній світ поета, вдало передати його почуття й перенести систему віршотворення турецької мови на українську. Останнє не було завданням зі складних, адже як в турецькій, так і в українській мовах вже давно наявні приклади верлібру.

Треба володіти особливою магією слова, щоб уміло передати в перекладі атмосферу твору-оригіналу, відчути й зберегти особистість автора. На наш погляд, М. Мірошниченко володів такою магією:

Değil	***Не те***
Bilmem ki nasıl anlatsam;	*Не знаю, як вам і пояснити*
Nasıl, nasıl, size derdimi!	*Моє горе.*
Bir dert ki yürekler acısı,	*Таке горе – що аж гіркощів море!*
Bir dert ki düşman basına.	*Таке горе – на голову ворога б гори!*
Gönül yarası desem...	*Сказав би: через всі груди рана зліва –*
Değil!	*Не те!*
Ekmek parası desem...	*Сказав би: на увесь голод крихітка хліба –*
Değil!	*Не те!*
Bir dert ki...	*Таке горе, що аж…аж…*
Dayanılır şey değil	*Найнестерпніша річ – не те!*
[Say 2003, 304]	[Мірошниченко 2009, 345].

У наведеному перекладі відкарбовується індивідуальність поета, який перекладає, його власний біль і власні асоціації. Взяти хоча б, наприклад, фразу *«ekmek parası desem»* (досл. Якщо я скажу: «Гроші на хліб»), українською вона звучить боляче, гірко, нагадує страшні роки голодомору: «*Сказав би: на увесь голод крихітка хліба»*. Рух поетичної думки в українському варіанті настільки чіткий, що навіть не помічаєш додатків у деяких рядках, тому що вони не руйнують поетичної моделі. У перекладі можна побачити підсилення експресивно-емоційного забарвлення деяких слів оригіналу: *Bir dert ki... (досл. Таке горе, що…) Таке горе, що аж…аж*, в якому відчувається почерк Миколи Мірошниченка.

Відомий турецький поет Неджет Евліягіль (1927-1992) чи не вперше заговорив українською завдяки творчим зусиллям М. Мірошниченка. Його вірш «Наскільки можливо відчути» звучить переконливо, лапідарно не лише в оригіналі, але й у перекладі:

Duyabildiğine	***Наскільки можливо відчути***
Kuşun	*Мрія*
Kanadında arzu	*На крилах птаха,*
Alabildiğine..	*Наскільки можливо піднятись.*
Tohumun	*Біль*
Toprağında sızı	*У землі під засів,*
Derinliğine..	*Наскільки можливо заглибитись.*
Denizin	*Знада*
Mavisinde dâvet	*У синяві моря,*
Görebildiğine..	*Наскільки можливо побачити.*
Gözyaşının	*Радість і сум*
İçinde sevinç-keder	*У сльозині,*
Duyabildiğine..	*Наскільки можливо відчути.*
İnsanın	*Скрижаль на чолі людини,*
Alnında yazı	*Наскільки можливо вчитатись* [Мірошниченко
Çözebildiğine [Say 2003, 278].	2009, 365].

Наведений вище переклад – найцікавіший як результат сприймання, як синтез художнього світовідчуття автора й перекладача. У художньому сприйманні оригіналу перекладачем неминуче присутній момент пізнаванності світу й новизни даного явища порівняно з іншими. Переклад як результат індивідуального творчого процесу залежить від особливостей світогляду перекладача, його таланту [Криса 1985, 13]. Цілісність художньої структури зумовлена гармонійністю і стійкістю світовідчуття автора, якою у високохудожньому творі освітлюється кожен рядок. Сучасний перекладач, конкретизуючи рідною мовою образ першотвору, що виник у його свідомості, найперше дбає, аби крім усіх формальних ознак, передати цю освітленість кожного мікрообразу загальною художньою ідеєю твору. Координати пошуків і відбору засобів рідної мови визначаються конкретними обставинами, які так чи інакше визначають той кут зору і ту глибину, з якою сприймає перекладач свого автора [Криса 1985, 22,23].

Взаємозбагачення і взаєморозуміння культур можливо лише тоді, коли національна своєрідність однієї з них сприймається іншою як визначальний елемент її рівноцінності [Криса 1985, 20]. А якщо тематика художніх творів дуже схожа й близька обом народам, то взаєморозуміння цих двох різних культур розвивається якнайшвидше. Одна спільна тема не лише для українського й турецького народів, але й для більшості народів світу – тема війни і страждання дітей. В українському друготворі вірша турецького літературознавця і поета Ісмаїла Уяроглу (нар.1948 р.) «Дитина і зброя» передано біль всього людства:

Різна зброя
І за звуком різна:
Пістолет – бабах-х!
Гвинтівка – тарах-х!
Гармата – бубух-х!
Бомба – гуррюх-х!
Але діти, що ними забиті,

Де б не були, по всім світі
Однаковим болем скрикували:
- Ах-х-х!..[Мірошниченко 2009, 352]

Художня повноцінність цього перекладу виявляється не лише в тому, що в системі культурних відносин він повністю замінює оригінал, а в тому, що межі його сприймання значно ширші, ніж це може передбачити перекладач, працюючи над своїм текстом. Перекладач досить вдало впорався із завданням, яке полягало в донесенні ідейно-емоційної спрямованості оригіналу шляхом конкретизації його художньої своєрідності, що робить твір доступним і відкритим, здатним впливати.

Учасник об'єднання «Триніжок» Меліх Джевдет Андай (1915-2002), як і інші його представники, активно підтримував ідею спрощення поетичних форм, хоча сам у своїх поетичних творах не міг повністю відмовитися від класичних канонів віршування. У своїх творах поет зображає негативні сторони життя сучасної Туреччини, бідність і злидні простого люду. Поезії Меліха Андая притаманна іронія, ліричність, оптимізм. Вона перекладена французькою, англійською, болгарською, грецькою, сербською, польською, російською та українською мовами. Микола Мірошниченко вибрав для перекладу близько шести віршів Меліха Андая, які найбільше припали йому до душі, а саме «Листя на верхівці дерева», «Я не звик», «Мана», «З віршів про подорож», «В гостях».

У друготворі «Я не щовечора такий» українською мовою строфи відтворено чудово, а зміст передано без втрат. Перекладач зумів досягти навіть більшого: у його перекладі римуються не лише відповідні строфи, але й деякі рядки, в яких в оригіналі рима не відчувається. Цим Микола Мірошниченко зміг підкреслити потяг поета до традиційності, класичності у віршотворенні:

Her gece böyle değilim
Benim de öyle akşamlarım vardır.
Kapıdan girince anama sarıldığım,
Çocuklara karamela ve çekirdek getirdiğim,
Meyhaneye uğramadan çakır keyif,
Düşmanım yok,
Gündeliğim cebimde,
Küfretmeden
Öyle tasasız döndüğüm akşamlar..
Benim de öyle akşamlarım vardır.
Her gece böyle değilim [Say 2004, 216].

Я не щовечора такий
У мене теж бувають вечори,
Коли ще в дверях маму обіймаю,
А малечі приношу карамельки та насіння…
Приходжу без турбот, родина рада,
Бо не звернув я до хмільного раю,
В якому ворогів не маю.
Світу не лаю – Лиш пропиваю
Свій денний заробіток. У мене теж бувають вечори…
Я не щовечора такий [Мірошниченко 2009, 356].

Поетичні переклади українською мовою турецької поезії XX ст. заслуговують на всебічне вивчення в контексті літературного життя України та розвитку світової перекладознавчої думки. Адже жоден поетичний переклад не може бути остаточним, тому що завжди залишаються нереалізовані резерви оригіналу, приховані в багатогранності його асоціативних зв'язків. І кожен переклад – лише певна ланка, перегук голосів у процесі функціонування художнього образу.

1. *Криса Б.С.* Світоглядні аспекти художнього перекладу. – К.: Наукова думка, 1985. – 128 с.; 2. Мірошниченко М. На світловидноті. – К.: «Етнос», 2009. – 400 с.; 3. *Say H.* Meşhur şairlerden meşhur şiirler. – İstanbul: Zambak, 2004. – 419 s.

Рєзнік В.Г., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОЛІСЕМІЯ У ЗАГАЛЬНОВЖИВАНІЙ МОВІ ТА ПРАВНИЧІЙ МОВІ ЯК ФАХОВІЙ. ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ПОЛІСЕМІЯ (FACHPOLYSEMIE)

Стаття присвячена дослідженню зв'язку між фаховою правничою та загальновживаною мовами з точки зору лексико-термінологічної неоднозначності. Особлива увага приділяється аналізу однозначності й точності інформації у правових документах та неможливості довільного добору лексики для термінотворення, різночитання термінології, невпорядкованості семантичних відношень в юридичній терміносистемі.

Ключові слова: *фахова правнича мова, лексико-термінологічна неоднозначність, полісемія.*

Статья посвящена исследованию связи между профессиональным юридическим и общеупотребительным языками с точки зрения лексико-терминологической неоднозначности. Особое внимание уделяется анализу однозначности и точности информации в юридической документации и невозможности произвольного подбора лексики для образования терминов, разночтения терминологии, неупорядоченности семантических отношений в терминосистеме права.

Ключевые слова: *профессиональный юридический язык, лексико-терминологическая неоднозначность, полисемия.*

The article is devoted to the research of connection between the professional legal and common languages from the point of lexically-terminological ambiguity. The special attention is given to the analysis of unambiguity and exactness of information in legal documents and impossibility of arbitrary selection of vocabulary for formation of terms, different interpretation of terminology, disorder of semantic relations in legal terminological system.

Key words: *the professional legal language, lexically-terminological ambiguity, polysemy.*

Актуальність нашої статті зумовлена тим фактом, що законодавство за внутрішньою сутністю тяжіє до точних знань, вимагає однозначності саме через те, що системне,

соціально стратифіковане знання складає основу його інформації. Ця вимога для законодавства є особливо суттєвою, оскільки правові приписи мають бути точно й однозначно викладені. Однозначність і точність інформації у правових документах, текстах неможливі при довільному доборі лексики для термінотворення, різночитання термінології, невпорядкованості систематичних відношень у юридичній терміносистемі. Лексико-термінологічна неоднозначність завжди є серйозним недоліком такої розвиненої інформаційної системи, як законодавство.

Мета роботи полягає в тому, щоб зробити спробу в загальних рисах визначити роль, місце і значення багатозначності у загальновживаній та фаховій правничій мовах.

Основними **завданнями** дослідження були: надати визначення поняттям фахова мова та з'ясувати особливості правничої мови як фахової; розкрити зв'язок між загальновживаною та спеціальною мовами через призму полісемічності.

Досліджуючи фахові мови («спеціальні мови», «технолекти») у першу чергу науковців цікавлять особливості мови певної галузі науки. Специфічна лексика фахових мов та проблеми, які з нею пов'язані, створили умови для виділення окремої науки – термінознавства, предметом дослідження якого є не мова як така, а саме термін як єдність поняття і назви [Кияк 2006, 28]. Існує велика кількість визначень поняття *спеціальна мова у* розумінні зарубіжних лінгвістів. Але найбільш точним, на нашу думку, є тлумачення даного поняття відомим німецьким мовознавцем Лотарем Гофманом: «Eine Fachsprache ist die Gesamtheit aller sprachlichen Mitteln, die in einem fachlich begrenzbaren Kommunikationsbereich verwendet werden, um die Verständigung zwischen den in diesem Bereich tätigen Menschen zu gewährleisten"[Hoffmann 1987, 53]. Тобто, спеціальна мова розглядається як сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Під *сукупністю мовних засобів*, згідно з Л. Гофманом, потрібно розуміти не лише так званий інвентар фонетичних, морфологічних, лексичних елементів та синтаксичних правил, але і їхню функціональну взаємодію у будь-яких можливих у цій галузі актах комунікації. До таких засобів належать як елементи всіх рівнів від звуку (букви) до речення, так і стилістичні принципи, і т. д. Усі названі засоби мають відношення в першу чергу до загальновживаної мови, однак вони утворюють функціональну єдність і в спеціальних фахових мовах.

Відмінні особливості правничої мови простежуються в межах їхнього безпосереднього функціонування – у текстах, які є вираженням специфічних правових ситуацій [Stickel 1984, 31], та потребують різних засобів мовного вираження, що в свою чергу призводить до існування різних типів текстів (Textsorten). У якості найповнішої класифікації юридичних текстів у німецькій лінгвістичній традиції визнається класифікація В. Отто. Автор поділяє усі юридичні тексти *горизонтально* на тексти окремих правничих галузей (напр., цивільного права, податкового права, адміністративного права і т.ін.) та *вертикально* залежно від джерела, змісту та інформаційної мети [Otto 1982, 311; 1978a, 11]. А саме: 1) мова законів (die Gesetzsprache); 2) мова судових рішень (die Urteils- und Bescheidssprache); 3) наукова мова та мова експертиз (die Wissenschafts- und Gutachtensprache); 4) мова офіційного службового листування (die Sprache der behördlichen Schriftsverkehrs); 5) адміністративний жаргон (die Verwaltungsjargon); 6) інші різновиди текстів, наприклад, мова усного спілкування з громадянами, компетентними в галузі права, або з фахівцями [Otto 1978a, 11-12; 1978b, 481; 1981, 51].

Розглядаючи правничу мову з точки зору різних рівнів юридичних текстів, німецькі дослідники дійшли висновків, що правнича мова як спеціальна фахова мова має наступні характеристики, які відрізняють її від інших спеціальних фахових мов: *наявність правничої термінології, вживання особливих синтаксичних конструкцій, компактний спосіб викладу, наявність особливих стилістичних прийомів.* З усіх вищевказаних характеристик мови права центральними на нашу думку є *правнича термінологія* та *правовий стиль*. Лише за допомогою даних показників представляється можливим встановлення меж між фаховою правничою мовою і загальновживаною літературною мовою, а також іншими спеціальними мовами.

Як лінгвісти, так і більшість німецьких правознавців, які досліджують фахову правничу мову, стверджують, що мова права у значно більшій мірі застосовує загальновживану лексику, ніж інші спеціальні мови через те, що мова права має бути зрозумілою простим громадянам [Duwe, Weirich 1981, 118].

Проте такий міцний зв'язок між загальновживаною літературною мовою та правничою мовою має не лише позитивні сторони, але є джерелом багатьох специфічних проблем правничої мови. Однією з таких особливих проблем потрібно назвати *полісемію,* коли одне й те ж саме слово розуміється експертами інакше, ніж нефахівцями.

Проблемами полісемантичності слова займалися ряд вітчизняних та зарубіжних науковців: Муравицька, Афанасьєва, Щерба, Звегінцев, Пауль, Ердман, Стерн та ін. Однак поки що єдиної точки зору на явище полісемії немає. Та найбільш повним і вірним, на нашу думку, слід навести таке визначення: *полісемія* (грецьк. polysemos – *багатозначний*), або *багатозначність,* наявність у мовній одиниці (слові, фраземі, граматичній формі, синтаксичній конструкції) кількох значень – як один із важливих виявів самобутності лексики національних мов, один з головних шляхів збагачення словарного запасу (поруч зі словотворенням та запозиченням), реалізує використання потенційних можливостей слова й представляє природний розвиток лексичної системи будь-якої національної мови.

Існує декілька причин виникнення полісемії, та головною причиною багатозначності слів природної мови, на думку Ф.А. Литвина, є природа слова як інструмент пізнання, який намагається відобразити різноманітність явищ навколишнього світу з урахуванням тих зв'язків та відносин, які фіксуються за допомогою мови у свідомості людини у момент відображення діяльності [Литвин 1984, 4]. Ці зв'язки та відношення призводять до об'єднання двох або декількох значень в одному слові.

Питання про полісемію термінів – одне з принципових питань термінознавства. Вирішується воно термінологами неоднозначно. Якщо в загальновживаній лексиці це явище веде до розширення й збагачення словникового складу, то в спеціальній лексиці воно є небажаним, тому що порушує спроби мови зберегти однозначну відповідність між референтом і номінуючим його знаком, а також наявність багатозначних термінів у межах однієї наукової галузі є виявом невпорядкованості конкретної термінології [Волкотруб 2004, 76]. За традицією прийнято розглядати дане мовне явище як недолік термінології.

У сучасному термінознавстві можна виділити три точки зору на багатозначність терміна: 1) Р.А. Будагов, Д.С. Лотте вважають полісемію термінів негативним явищем, багатозначні слова варто усувати з термінології. При наявності полісемії термін втратить первинну і важливу функцію розрізнення, з одного боку, а з іншого – «сама природа знака-терміна з однозначним співвідношенням того, що означає і того, що означаєть-

ся позбавляє його будь-яких передумов для розвитку полісемії» [Будагов 1971, 65]; 2) В.П. Даниленко, визнаючи й виправдуючи полісемію термінів, зокрема категоріальну полісемію, вважає контекст однією з умов досягнення семантичної однозначності термінів. Повторюваність контексту закріплює за терміном суворо визначене його значення. Такий постійний стійкий контекст В.П. Даниленко називає стандартним. [Даниленко 1978, 76-86]; 3) А.И. Моісєєв, О.С. Прозоров, Л.Л. Кутіна визнають багатозначні слова в термінології. Однозначність терміна – лише тенденція й ідеал [Моісєєв 1970; Прозоров 1968; Кутіна 1970]. Однак останнім часом усе частіше можна зустріти в різних термінологічних дослідженнях визнання того факту, що термінам властива полісемантичність не менш, ніж словам загальновживаної мови [Бєрєзін 1984, 118].

Деякі вчені хоча й оцінюють багатозначність термінів, як недолік, проте стверджують, що це однак не заважає розумінню, якщо різні значення слова належать до різних фахів і тому не мають змоги в одному контексті ускладнювати розуміння. Осмислення терміна ускладнюється, якщо він є багатозначним у межах однієї галузі [Арнольд 1959, 252]. Для прикладу розглянемо багатозначність деяких термінів в межах окремої правничої галузі (адміністративного права Німеччини):

das Amt: 1) посада (як виконання функції) місце; служба (як діяльність); 2) установа, управління, відомство; 3) адміністративна територіальна одиниця.

der Ausgleich: 1) збалансування, врівноваження; 2) угода, компроміс; 3) відшкодування, компенсація.

der Erlass: 1) видання, ухвалення; 2) указ, декрет, постанова, припис; 3) зняття, звільнення (від чогось).

die Erklärung: 1) пояснення; 2) заява, декларація, оголошення; 3)волевиявлення (Willenserklärung); 4) проголошення (Verkündigung).

das Gewerbe: 1) промисел (підприємницька діяльність у сфері промисл., торгівлі, або транспорту); 2) заняття, професія.

die Verwaltung: 1) – управління (як процес); – дирекція, адміністрація (установи, підприємства), правління; – управління (як орган); 2) державна адміністративна діяльність, адміністрування, державне управління; 3) виконавча влада; органи управління.

Термінологічне значення, що вкладається в дані лексичні одиниці, визначається у більшості випадків через законодавчі дефініції та контекст. Тому, сміливо можна стверджувати, що правнича мова лише здається точною. Якщо поняття викривлюється, мета тексту не може бути досягнута [Lampe 1970, 28].

Характеризуючи німецьку правничу мову, не можна не згадати про такий лексико-семантичний процес як *внутрішньогалузева полісемія (Fachpolysemie)*. Одне й те ж саме правове поняття зі, здавалося б, однаковим змістом, часто застосовуються в різних законах по-різному, що призводить до труднощів у розумінні. Наприклад, термін ***die Urkunde*** (документ, акт; грамота; посвідка; свідоцтво) має неоднакове тлумачення в Цивільному та Кримінальному кодексах; термін ***der Beamter*** (чиновник, держслужбовець) вживається у розділі *Amtsdelikten* (Посадові злочини) Кримінального кодексу ФРН у ширшому розумінні, ніж в *Beamtenrecht* (Сукупність норм, які врегульовують правовий стан державних службовців). Тому термін ***der Amtsträger***, який на сьогоднішній день використовується замість двох попередніх, дозволяє уникнути полісемії.

Однак вимога використовувати однакові поняття у правничій мові вважаються німецькими правниками та лінгвістами утопічними, тому що закони переслідують різні цілі й неможливо уникнути різних нюансів у значеннях, наприклад між Цивільним та Кримінальним правом, або між Цивільним та Податковим правом. У такому випадку потрібно було б шукати для різних значень нові слова (або утворювати нові). Таким чином відбулось би збільшення кількості спеціальних юридичних виразів, а це призвело б до ще більшого віддалення правничої мови від загальновживаної [Noll 1973, 262].

Слід зауважити, що питання стандартизації та впорядкування правничої термінології Німеччини на сьогоднішній день є актуальними та викликають дискусії серед науковців. Завданням стандартизації перш за все є викладення поняттєвого змісту (Begriffsinhalten), а саме *дефініція.* Принциповими вважаються такі питання термінотворення як, наприклад, чи слід дозволяти присутність синонімів; чи потрібно прагнути співвідношення між позначенням та поняттям, за якого поняття має лише одне позначення (Einnamigkeit, Mononymie) та ін. Для прикладу, у § 142 Карного кодексу ФРН термін *Delikt* (злочин) може мати як мінімум п'ять значень такого поняття – втеча водія з місця (дорожньо-транспортної) пригоди: 1)*Fahrerflucht,* 2)*Verkehrsflucht,* 3)*Unfallflucht*, 4) *unerlaubtes Entfernen vom Unfallort,* 5)*Verkehrsunfallflucht.* Якщо така різноманітність позначень не викликає непорозумінь, то немає ніякої необхідності, на думку У. Даума, застосовувати в процесі стандартизації правничої термінології мононімії, що неминуче призвело б до збіднення мови. Для порівняння наведемо ще приклад: *Grundstück* (земельна ділянка, на якій розташоване нерухоме майно) – *unbewegliche Sache* (нерухоме майно) – *Liegenschaft* (нерухомість) [Daum 1981, 91-93].

Висновки. Виконане дослідження надає нам право стверджувати, що явище полісемії – це природний процес поповнення лексичного запасу будь-якої загальновживаної та спеціальної мови. Більшість слів має не одне, а декілька значень.

Взаємозв'язок загальновживаної та фахових мов відображається в тому, що останні запозичують у першої більшу частину свого лексичного складу, по-новому комбінуючи та переосмислюючи матеріал, віддають назад ряд слів з їхніми новими значеннями.

Оскільки термін – це не штучний знак, а слово або словосполучення в особливій функції вираження спеціального поняття, тому в термінологіях відбуваються такі ж самі лексико-семантичні процеси, що й у лексиці загальновживаної мови.

Терміни відіграють важливу роль у розвитку мови. Більшість лексичних одиниць, які входять до складу мови, це саме терміни. Пояснити це можна тим, що значно зростає роль науки й техніки в житті суспільства.

Для німецької правничої мови характерною ознакою є наявність власного універсуму понять та дефініцій, які відрізняються від таких самих у загальновживаній мові. Маючи справу з фаховою мовою як з об'єктом дослідження, так і користуючись нею на практиці, наприклад, у перекладах, обов'язково потрібно знати як загальновживані значення того чи іншого поняття, так і їхні особливі значення у правничій мові. Тобто, досліджувати фахову мову права, не володіючи значеннями й поняттями юридичної термінології, неприпустимо.

Поза нашою увагою залишилися такі надзвичайно важливі питання, як з'ясування основних причин формування нових значень у терміносистемі права, визначення типів

багатозначності правничих термінів. А тому вважаємо за доцільне визначити їх як перспективу наших подальших досліджень у названій сфері.

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. Л.: Просвещение, 1959.-350 с. 2. Березин Ф.М. История линвистических учений: Учебник для филол. спец. вузов. - 2-е изд.. - М.: Высшая школа, 1984. - 319 с. 3. Будагов Р.А. Проблемы развития языка. – М.: Наука, 1965. – 73 с. 4. Гринев-Гриневич С.В., Сорокина Э.А., Скопюк Т.Г. Основы антрополингвистики (к лексическим основаниям эволюции мышления человека): Учеб. пособие. – М.: Компания Спутник, 2005. – 114 с. 5. Даниленко В.П. Русская терминология. – М.: Наука, 1977. – 246 с. 6. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с. 7. Кутина Л.Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С. 92-94. 8. Литвин Ф.А. Многозначность слова в языке и речи - М: Высшая школа; 1984.-117 с. 9. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с. 10. .Медникова Э.М. Проблемы общего и германского языкознания: сборник статей. - М.: Изд-во МГУ, 1978. - 184 с. 11. Моисеев А.И. О языковой природе термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С. 127-138. 12. Прозоров О.С. Роль научно-технической терминологии в развитии словарного состава современного французского языка: Автореф. дис...канд. филол. наук. – М., 1968. – 22 с. 13. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М.: Просвещение, 1976. – 543 с.14. Степанов Ю.С. Семантика // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.15. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962. - 284 с. 16. Шлоер Б., Сойко І. Німецько-український коментований словник з адміністративного права / Загальна редакція Б.Шлоера та Ю.Зайцева. – К.: Український центр правничих студій, 2003. – 464 с.17. Arntz, Reiner/Picht, Heribert. Einführung in die Terminologiearbeit. Hildesheim / Zürich / New York: Olms, 1989.18. Daum U. Rechtssprache – eine genormte Fachsprache? // Der öffentliche Sprachgebrauch. Stuttgart, 1981. Bd.2: Die Sprache des Rechts und der Verwaltung. S.119-127. 19. Duwe H., Weirich H. Die Verständigung zwischen dem Bürger und den Juristen kann verbessert werden // Der öffentlicheSprachgebrauch. Stuttgart, 1981. Bd. 2. S. 119-127. 20. Otto W. Amtsdeutsch heute, bürgernah und praxisnah. Stuttgart-München-Hannover, 1978a. 21. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache // Der öffentliche Sprachgebrauch. Stuttgart, 1981. Bd. 2. S. 44-57. 22. Otto W. Die Sprache als Verwaltungsmittel // Bayerische Verwaltungsblätter 24. 1978b. S. 481-486. 23. Otto W. Erwartungen an die Rechts- und Verwaltungssprache der Zukunft // Muttersprache 92. 1982. S. 309-315. 24. Podlech A. Rechtslinguistik // Grimm, Dieter (Hrg.). Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften. München: Beck, 1976. Bd.II. S. 105-116. 25. Sandrini, Peter: Terminologiearbeit im Recht/ Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers, Wien, 1996. 26. Schmitt, Peter A. (1986): Die „Eindeutigkeit“ von Fachtexten: Bemerkungen zu einer Fiktion, in Snell-Hornby, Mary (1986) (Hrsg.): Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis, Tübingen, Tübingen, Francke UTB 252-282 27. Stickel,

G. Zur Kultur der Rechrssprache // Mitteilungen 10: Aspekte der Sprachkultur. Mannheim, 1984. – S.29-60.

Рижикова М. Д., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЛАУДАЦІЇ У ВИДАВНИЧИХ РЕКЛАМНИХ ОГОЛОШЕННЯХ (на матеріалі англійської мови)

У статті досліджуються особливості лаудації в англомовних видавничих рекламних оголошеннях: визначаються та описуються лексичні одиниці, граматичні конструкції, стилістичні та риторичні прийоми, що використовуються в цьому жанрі лаудативного дискурсу.

Ключові слова: *видавниче рекламне оголошення, лаудація, лаудативний дискурс.*

The article examines linguistic means of expressing laudation (lexical units, grammatical constructions, stylistic and rhetoric devices) in English-language blurbs.

Key words: *blurb, laudation, laudatory discourse.*

В статье исследуются особенности лаудации в англоязычных издательских рекламных объявлениях: определяются и описываются лексические единицы, грамматические конструкции, стилистические и риторические приемы, используемые в этом жанре лаудативного дискурса.

Ключевые слова: *издательское рекламное объявление, лаудация, лаудативный дискурс.*

Актуальність дослідження зумовлена інтересом у сучасній лінгвістиці до вивчення дискурсу, позамовних чинників формування дискурсу, а також відсутністю комплексних лінгвістичних досліджень жанрів лаудативного дискурсу.

Об'єктом дослідження були англомовні видавничі рекламні оголошення, а його **предметом** – мовні засоби вираження лаудації в оголошеннях, а саме: лексичні одиниці, граматичні конструкції, стилістичні та риторичні прийоми.

Матеріалом роботи були 223 видавничих рекламних оголошення (англ. *blurb*), відібраних методом суцільної вибірки.

Метою дослідження було виявити та описати мовні засоби вираження лаудації у видавничих рекламних оголошеннях.

Лаудативний дискурс виокремлюється за комунікативною метою, яка полягає у висловленні похвали, викликанні поваги, гордості, тощо. До основних жанрів англомовного лаудативного дискурсу, зокрема, належать некрологи, промова свідка на весіллі,

персональні оголошення в газетах і мережі Інтернет, а також видавничі рекламні оголошення, що публікуються на задній частині обкладинки книжок.

Аналіз електронних словників виявив такі визначення слова *blurb*: інформація, що друкується на зворотній сторінці чогось, особливо чогось для продажу, на зразок книжки, для опису та викликання бажання придбати цю річ; рекламне ствердження; короткий опис книжки, фільму або іншого продукту, написаний з метою просування продукції; коротка видавнича нотатка; короткий опис, який вихваляє щось (напр., книжку) так, щоб у людей виникло бажання купити це [Oxford, Merriam-Webster, Cambridge, Macmillan, OneLook, Macmillan for English learners, Macmillan Thesaurus]. Письменник Пітер Кларк називає *blurb* "жанром, формою поп-арту, хайку реклами" [Peter Clark:2006].

Перше видавниче рекламне оголошення було написане в 1907 році. Американський гуморист Джелет Бургес (Gelett Burgess) використав його для висміювання надмірної похвали, що друкувалася на обкладинках книжок. Зараз видавничі рекламні оголошення можна вважати лінгвокультурною особливістю англомовної світу, адже слов'янській культурі вони не притаманні.

Біл Кук аналізує видавниче рекламне оголошення та застосовує це поняття стосовно створення сайту. Дослідник визначає такі функції оголошення: чітко та швидко підсумовує зміст, на який вказує (тобто книжки), обіцяє винагороду або користь для користувача (читача) та заохочує користувача (читача) відповідним тоном або "голосом" [Bill Cook].

Читання видавничого рекламного оголошення має містити експліцитну або імпліцитну інформацію про користь книжки, оскільки оголошення дають "зелене світло" для продажу книжок, їх розповсюдження, росту їхньої популярності у читачів, наприклад: *"This new edition of Inferno is distinctly user-friendly", "[The narrator] will break your heart…".* Важливою також є імпліцитна обіцянка, оскільки багато читачів, після ознайомлення з оголошенням, можуть поставити типове для англомовної культури запитання "Як я можу це використати? Яка користь особисто для мене?", тому оголошення має щось обіцяти, вказувати на певну цінність книги та пояснювати, в чому саме вона полягає, наприклад: *"Martinez and Durling's Introduction and Notes are designed with the first-time reader in mind, but will be useful to others as well. The concise Introduction presents essential biographical and historical background and a discussion of the form of a poem…".* Як свідчать наведені приклади, "обіцянка" корисності та цікавості книжки забезпечується використанням майбутнього невизначеного часу (*will break, will free, will be useful*) або позитивно забарвленої лексики (*user-friendly*).

Видавничі рекламні оголошення розміщуються на зворотній обкладинці книжки та становлять невеликий текст, зазвичай в одне (напр., "*This is a haunting work of art"*), але не більше трьох речень (напр., *"I was so obsessed with this book I had to take it with me out to dinner and hide it under the edge of the table so I wouldn't have to stop reading. The story kept me up for several nights in a row, because even after I was finished, I just lay in bed wide awake thinking about it… the Hunger Games is amazing.")*. Такі речення, як правило, еліптичні (напр., *"Splendid…")* або прості, зазвичай поширені (напр., *"Women, Food and God is daring, dazzling, funny, comforting, wise and profoundly spiritual"*), що зумовлено головною метою таких оголошень, а саме: коротко висловити ставлення й думку про ту чи іншу книжку певної людини/організації, яка обов'язково вказується (напр., *Stephenie*

Meyer, author of the Twilight Saga; Time magazine; The New York Times Book Review, Library Journall, etc.). Видавничі рекламні оголошення, на відміну від звичайної реклами, завжди мають автора (одного або колективного), що має авторитет в очах читачів. Авторами видавничих рекламних оголошень, як правило, є відома людина (письменник, актор/акторка, тощо) або відома організація (видавництво, журнал, газета та ін.).

Жанровою особливістю видавничих рекламних оголошень є той факт, що вони присутні не на всіх книжках, що свідчить про вплив на них вікового чиннику. На сайті www.amazon.com, який досліджувався, представлено літературу для таких вікових категорій: діти від 3 до 5 років, діти віком до 6 до 12, підлітки та дорослі. У книжках першої вікової категорії видавничі рекламні оголошення відсутні, що можна пояснити тим, що такі книжки обирають, як правило, не для читання, а для перегляду картинок. Крім того, книжки обирає не сама дитина, а дорослі. Слід зазначити, що на книжках для дітей віком від 3 до 5 немає також видавничих рекламних оголошень, які б були призначені для дорослих.

Тематика оголошень зумовлена соціальними чинниками, оскільки їхній автор має бути відомим та мати певний авторитет, щоб становити зразок для наслідування – в іншому випадку читач не прийме до уваги вихвальну рекомендацію і, можливо, не купить книжку. Крім того, важливу роль відіграє також віковий чинник: автори видавничих оголошень мають складати їх таким чином, щоб вони були зрозумілі читачам.

Видавниче рекламне оголошення можна розглядати як комунікацію, у якій беруть участь два учасники – автор та читач. Адресантом повідомлення може бути будь-яка відома людина (письменник, редактор, журналіст, дослідник – у залежності від сфери, до якої належить книга) або організація (наприклад, авторитетне книговидавництво, видавництво газети чи журналу). Адресатом, загалом, може бути будь-яка людина, яка зацікавилася певною книжкою, але можна зробити припущення, що існують вікові та соціальні обмеження, оскільки діти не читають "дорослі" книжки, крім того, люди обирають книжки відповідно до освіти та інтересів. Хоча, у такому випадку, незацікавлений читач, можливо, проігнорує видавниче оголошення та книжку взагалі.

Головною комунікативною метою видавничого рекламного оголошення є висловлення похвали книжці або автору з метою викликати інтерес, зацікавленість книгою з боку читача та, таким чином, сприяти рекламному просуванню книжки та здійсненню покупки.

Оскільки видавничі рекламні оголошення прямо пов'язані з рекламою (що очевидно навіть із їхньої назви – "рекламні"), мовець використовує стратегії, поширені у рекламному дискурсі. Дані стратегії за класифікацією М.Ю. Олешкова належать до прагма-маніпулятивних [Олешков 2007], за допомогою яких мовець нав'язує необхідність покупки товару, що рекламується, наприклад: *"Read this when a lesson goes terribly wrong…"*. Такі стратегії, як правило, реалізуються граматичним засобом використання наказового способу. Іншою головною стратегією є власне стратегія вихваляння [Іссерс 2008], оскільки похвала і є основною комунікативною метою мовця. Ці стратегії реалізуються наступними тактиками: похвали (напр.: "*Elegant, accurate, and highly readable", "It is simply the best edition"*), повідомлення інформації (напр.: *"In this new translation, Durling tries to be as concrete as possible, producing a version that is more fluent and accurate than the*

versions of Mandelbauma dn Musa… Highly recommended!"), корекції моделі світу (напр., *"Shortlisted for the 2006 Commonwealth Writers' Prize"*) та обіцянки (напр., *"Readers will prize the directness and clarity"*).

Для того, щоб видавниче рекламне оголошення було переконливим (що також важливо), і що сприятиме досягненню комунікативної мети, адресант використовує різні лінгвістичні засоби, які, власне, слугують втіленню стратегій та тактик вихваляння.

Так, для емоційного забарвлення, а також для викликання емоційного впливу на адресата автори видавничих рекламних оголошень використовують книжну піднесену лексику, зокрема іменники (напр., *life-changer, #1 Bestseller, book of the year, winner, perfection, work/ piece of art*) та прикметники (напр., *mesmerizing, funny, beautiful, extraordinary, searing, daring, dazzling, comforting, wise*), які створюють віддтінок урочистості, висловлюють якісну (позитивну) оцінку книжці або автору. Для підтримки своїх слів мовець використовує емотивні прислівники, такі як *profoundly, hugely, absolutely, extremely*. Разом лексичні засоби впливають на створення позитивної емоції-відгуку, яка може втілитися в уявну "картинку" в читача або просто здійснити позитивний емоційний вплив на нього або неї. Даючи оцінку авторові книги, адресант вживає евалюативні дієслова (напр., *load, generate, map, free, improve, present*), які увиразнюють таку позитивну оцінку.

Для наголошення важливості твору, як підкреслення результату, автор оголошення використовує теперішній завершений час (напр., *"Geneen Ruth has written an extraordinary book…", "Collins has done that rare thing…"*), найвищий ступінь порівняння прикметників (напр., *the most important, the best*) та емфатичні конструкції (напр., *"What makes Incendiary such a POIGNANT and COMPELLING novel is its narrator"*). Як свідчить останній приклад, емфаза також підкреслюється невербальними засобами висловлення лаудації, серед яких графологічні засоби, напр. використання великих літер (*WELL WORTH READING*) та вживання окличного знаку (*Highly recommended!*).

Створенню емоційного впливу на читача також сприяють стилістичні та риторичні засоби, серед яких метафора (напр., *"It maps the journey from the darkness of obsession to the pure sense of being", "Geneen Roth is an international treasure", "Whereas Katniss kills with finesse, Collins writes with raw power"*), порівняння (напр., *"Justin Halpern tosses lightening bolts of laughter out of his pocket like he is shooting dice in a back alley"*), перебільшення (напр., *"It left me breathless", "I couldn't stop reading"*), епітети (напр., *brilliant, notable, stunning, haunting, warm, relievable, addicting, powerful*), градація (напр., *"Read this when a lesson goes horribly wrong, when your whole class 'forgets' a major project, or when a parent curses at you in front of the kids"*), іронія (напр., *"This book is ridiculously hilarious, and makes my father look like a normal member of society"*), повторювання (напр., "*really, really funny"*).

Підсумовуючи результати дослідження, можемо зробити такі **висновки.** Видавниче рекламне оголошення рекламного характеру – це невилике за обсягом повідомлення вихвального характеру, яке друкується на зворотній обкладинці книжки з метою просування й продажу книжки. Вибір мовних засобів, що використовуються у написанні видавничого рекламного оголошення, зумовлений соціокультурними, зокрема віковим, чинниками.

Для реалізації стратегії вихваляння книги та переконання читача в необхідності її придбання автори видавничих рекламних оголошень використовують переважно лексичні (піднесені книжні іменники та прикметники) та стилістичні (метафора, порівняння, епітети, перебільшення) засоби.

Подальшим напрямом досліджень видавничих рекламних оголошень може бути вивчення впливу інших соціокультурних чинників на висловлення лаудації в цьому жанрі лаудативного дискурсу.

1. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – Изд. 5-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с. 2. *Олешков М. Ю.* Интенция как основа коммуникативной стратегии в институциональном дискурсе / М. Ю. Олешков // Русский язык: исторические судьбы и современность: III Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М.В. Ломоносова, филологический факультет, 20-23 марта 2007 г.): Труды и материалы / Составители М.Л Ремнева, А.А Поликарпов. – М.: МАКС Пресс, 2007. – С. 401-402. 3. Русакова О. Ф. [Електроний ресурс] / Ольга Фредовна Русакова. – Режим доступу до статті: http://beztemy.usu.ru/?base=mag/0002(02_2006)&xsln=showArticle.xslt&id=a06&doc=../content.jsp 4. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: //http.:dictionary.cambridge.org/ results.asp?searchword=blurb 5. Clark, Peter [Електроний ресурс] / Peter Clark. – Режим доступу до статті: http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/columns-and-blogs/soapbox/article/13598-the-art-of-the-blurb-.html 6. Compact Oxford English Dictionary [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: //http.:www.askoxford.com/ 7. Cook, Bill [Електроний ресурс] / Bill Cook. – Режим доступу до статті: http://www.webreference.com/internet/writing/headlines/blurbs/ 8. Macmillan Dictionary [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: http://www.macmillandictionary.com/ 9. Merriam-Webster On-Line Dictionary [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: //http.www.merriam-webster.com/ dictionary/blurb 10. OneLook Dictionary [Електроний ресурс] – Режим доступу до статті: http://www.onelook.com/?w=blurb&ls=b

Рыжова И.А., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФОРМИРОВАНИЕ ФИЛОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В КИЕВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ И ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО КАК ИНОСТРАННОГО

У статті розглядається історія створення й формування філолого-педагогічної школи в Київському національному університеті з моменту його заснування до наших днів, особливий акцент зроблено на викладання російської (РЯІ) та української (УЯІ) як іноземних мов.

Ключові слова: *російська словесність, філолого-педагогічна школа, науково-методична база, система навчання російській як іноземній (РЯІ), українській як іноземній (УЯІ).*

В статье рассматривается история создания и формирования филолого-педагогической школы в Киевском национальном университете с момента его основания до наших дней, особый акцент сделан на преподавание русского (РКИ) и украинского (УКИ) как иностранных языков.

Ключевые слова: *российская словесность, филолого-педагогическая школа, научно-методическая база, система обучения русскому как иностранному (РКИ), украинскому как иностранному (УКИ).*

The article is reviewed the history of creation and formation of Philological and Pedagogical School at the Kyiv National University from its foundation to the present days. A special emphasis was made on the teaching of Russian (RAF) and Ukrainian (UAF) as a foreign languages.

Key words: *Russian language, Philological and Pedagogical School, scientific and methodological basis, the system of teaching Russian as a Foreign Language (RAF) and Ukrainian as a Foreign Language (UAF).*

В Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко преподаются и изучаются филологические дисциплины более 175 лет. Это срок достаточный для того, чтобы полностью определились основные направления исследований в этой области, которые послужили созданию и формированию филолого-педагогической школы университета, и в этом заслуга плеяды тех филологов, которые стояли у истоков формирования школы, и тех, которые продолжили и продолжают традиции, заложенные первым ректором университета М.А. Максимовичем. Это И. П. Хрущов – магистр русской словесности, А. И. Селин – доктор славяно-русской филологии, А.И. Соболевский – доктор русской словесности, А. Л. Метлинский – доктор славяно-русской филологии, И. Н. Жданов – магистр русской словесности, Н.Т. Костырь – доктор славянской филологии, А. А. Котляревский – доктор славянской филологии, П.В.Владимиров, А.М. Лобода, Т. Д. Флоринский – магистр славянской филологии, Н. П. Дашкевич – магистр всеобщей истории литературы, В.М. Перетц и др. Деятельность каждого из перечисленных филологов заслуживает отдельного исследования.

На преподавание истории русской литературы, русского языка, славянской филологии, основ классической филологии и других дисциплин оказывали влияние основные традиции старых российских (Московского, Петербургского, Харьковского) университетов, однако здесь, «в центре юго-западного края», процесс обучения происходил в особых условиях. По словам американского исследователя Микаела Е. Хама, «восстание 1831 года подчеркнуло отсутствие в Киеве и провинции русской культуры. Киевляне больше полагались на польские календари, которые издавались в Бердичеве, и польскую орфографию; восстания 1830-31 годов создали специфический образ поляков, что облегчило Николаю I начать план русификации региона. В 1836 году был закрыт польский банк в Бердичеве, русский язык заменил польский в гимназии, в реги-

оне было закрыто 245 польских школ. Чтобы создать противовес польскому влиянию, в 1834 году был основан Киевский университет Св. Владимира.» [Hemm E. Michael, 1993,61-62].

Среди филологических наук со времен открытия Киевского университета значительное место занимали русская литература и русский язык.

Специальных кафедр для этих дисциплин в дореволюционный период не существовало. Сначала была основана кафедра русской словесности, которая входила в состав гуманитарного отдела философского факультета; только с 1850 года она стала кафедрой созданного в тот период историко-филологического факультета.

В состав дисциплин кафедры входила не только русская словесность, но и другие дисциплины, например, старославянский и русский языки, теория словесности, диалектология и палеография, так как историзм на протяжении всего XIX века был одним из основных принципов преподавания гуманитарных наук. В фольклористике, этнографии и диалектологии интерес к прошлому объединялся с изучением современного состояния культуры украинского народа.

Чуть позже, в 1867 году, когда историко-филологический факультет был разделен на три отделения – классической филологии, славяно-русской филологии и исторических наук, появилась кафедра русского языка и словесности.

Преподаватели кафедры читали разнообразнейшие курсы. Специализация по дисциплинам «литература», «язык», «древнеславянский язык», «древняя литература», «современная литература», «устная поэзия», «народное литературное творчество» появилась позже в связи с дифференциацией филологических наук.

Русский язык преподавался в университете с момента его основания и для студентов всех факультетов. До 1842 года обязательными были лекции по российской словесности, российской истории, но в первые годы, из-за того, что большая часть студентов состояла из поляков, в университете Св. Владимира был издан устав, который регламентировал преподавание польского языка и создание кафедры католической теологии. Тем не менее университет Св. Владимира должен был быть «русским » университетом, а польский язык преподавался только до 1836 года, хотя поляки еще в течении десятилетий продолжали доминировать среди студентов.

В 1856 году из 806 студентов университета Св. Владимира 413 были католиками, в основном поляками, 336 – православными (русские и украинцы), 13 – протестантами. [Xemm E. Michael,1993,63]. Поляки часто совсем не владели русским языком.

Первый ректор университета М.А. Максимович, человек с широким кругозором и энциклопедическим образованием, был первым профессором истории русского языка и литературы. М.А. Максимович с 1934 по 1935 был ректором университета, а с 1936 года стал деканом философского факультета и на протяжении первых шести лет возглавлял кафедру русской словесности. Можно сказать, что М.А. Максимович был одним из первых преподавателей русского языка как иностранного для студентов-поляков.

Больше тридцати лет на кафедре работал А.И.Селин. Одаренный, хорошо образованный, воспитанник Московского университета, он был блестящим лектором и публицистом. Его лекции пользовались большим успехом. Как и М.А. Максимович, он рас-

сматривал литературные произведения в связи с развитием общественной жизни народа и придерживался принципов исторической школы.

В 70-90-х годах позапрошлого века на кафедре русской словесности работали И.П. Хрущов, И. М. Жданов, А.И. Соболевский, П.В. Владимиров, М.П. Дашкевич, О.М. Веселовский, А.М. Лобода.

Весной 1903 года на должность профессора и заведующего кафедрой был избран В.М. Перетц. На протяжении одиннадцати лет он преподавал в Киевском университете историю древнерусской литературы, ряд смежных дисциплин и вел большую научно-исследовательскую работу. Под названием «Литература юго-западной России XV-XVIII веков» он читал специальный курс запрещенной тогда истории украинской литературы. Человек больших организаторских способностей, разносторонних знаний, живой и очень энергичный, В.М. Перетц развернул широкую научно-исследовательскую деятельность. Он опубликовал около ста работ, посвященных истории русской и украинской литератур. Ученый неоднократно выступал в прессе за поддержку необходимости изучения украинской литературы и культуры, создания кафедр русского и украинского языка в университете.

Большой популярность пользовался организованный в 1907году «Семинарий русской филологии», из которого вышли такие ученые, как В.П. Андрианова-Перетц, С.О. Бугославский, М.К. Гудзий, О.К. Дорошевич, М.Я.Калинович, Б.О.Ларин, Е.И. Маслов, В.И. Маслов, О.А.Назаревский, С.В.Савченко, М.О.Скрыпиль, Ф.П. Сушицкий, С.О.Щеглова и др.

Мощная филологическая школа, ее традиции, научные исследования - весь этот накопленный опыт и багаж знаний послужили базой для подготовки иностранных студентов и обучения их русскому языку.

Подготовка иностранных граждан в Киевском национальном университете имеет давние традиции, заложенные еще в 60-х годах прошлого века и сформировавшие научно-методическую базу филолого-педагогической школы Киевского университета в новой сфере педагогической деятельности.

В начале 60-х годов Киевский национальный университет стал центром подготовки иностранных учащихся в Украине. На базе университета был создан первый подготовительный факультет, который стал ведущим в Украине, а также Республиканский научно-методический совет по вопросам преподавания русского языка как иностранного при Минвузе Украины, который координировал работу кафедр высших и средних учебных заведений Украины, где обучались иностранные учащиеся, привлекал преподавателей, работавших в Украине, к научно-исследовательской и научно- педагогической работе в области русского языка как иностранного (РКИ).

Преподаватели РКИ Украины внесли значительный вклад в развитие этого нового направления в системе образования. В течение десятилетий были сформированы методические школы и научно-методические направления ведущих специалистов: Г.И. Макаровой, М.А. Карпенко, С.А. Воробьевой, С.Б. Бураго, П.С. Вовк, Л.С. Головяшиной, Л.А.Прядиной, В.И. Лященко, Н.К. Присяжнюк. В конце 90-х годов в Украине насчитывалось 1400 преподавателей русского как иностранного. Силами этих специалистов в Украине были разработаны эффективные методы обучения, выработаны научно-методические концепции обучения и преподавания, что было успешно внедрено в учебный процесс и получило широкое применение в форме учебных пособий, учебников, учеб-

ных серий для обучения иностранцев русскому языку, благодаря чему тысячи представителей стран Азии, Африки и Латинской Америки получили качественное образование в Украине.

Опыт языковой подготовки иностранных учащихся, накопленный в Киевском национальном университете, был плодотворно использован для развития нового направления – преподавания украинского языка как иностранного в высшей школе.

1. Michael E.Hamm. Kiev. A Portrait.- Princeton, 1993. 2.Владимирский-Буданов М.Ф. История императорского университета св. Владимира.- К.-1884. – т.1,-674с. 3.История Киевского университета.- Из-во Киевс. ун.:1959.- 629с.

Римар Є.Ф., ад'юнкт,
ВІ КНУ

ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ, КОНКРЕТИЗАЦІЯ ТА ЗАМІНА ЯК ПРАГМАТИЧНО ЗУМОВЛЕНІ ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВИХ ТЕКСТІВ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У статті розглянуто прагматичний аспект перекладу на прикладі військових текстів та їх перекладів українською мовою, виявлено та проаналізовано найпоширеніші прагматично зумовлені лексичні трансформації. Визначене місце трансформацій у принципах подолання лінгво-етнічного бар'єру. Встановлено два умовних етапи процесу перекладу. Крім цього, існує дві моделі світу: концептуальна і лінгвістична. Кожна конкретна мова ґрунтується на своїй особливій моделі світу й членує світ по-своєму, має свій специфічний засіб концептуалізації, а відповідно, і мовної репрезентації.

Ключові слова: *прагматичний аспект, лексичні трансформації, генералізація, конкретизація, заміна, фактор адресата*

В статье рассмотрен прагматический аспект перевода на примере военных текстов, а также их перевод на украинском языке, определены и проанализированы самые распространенные прагматически обусловленные лексические трансформации. Определено место трансформаций в принципах преодоления лингво-этнического барьера. Предусматривается два условных этапа процесса перевода. Кроме этого, существуют две модели мира: концептуальная и лингвистическая. Каждый конкретный язык обосновывается на своей особенной модели мира, имеет свое специфическое средство концептуализации и, в соответствии, языковой репрезентации.

Ключевые слова: *прагматический аспект, лексические трансформации, генерализация, концентрация, замена, фактор адресата.*

The paper deals with the pragmatic aspect of translation illustrated by examples of Ukrainian translation of military texts. The most frequently used and pragmatically caused lexical transformations are identified and analyzed. The role of transformations in the principles of

overcoming of linguo-ethnic barrier has been analyzed. Two conventional stages of translation have been stated. Also there are two world models: conceptual and linguistic. Each separate language is based on its particular world model and divides world in its own way, it has its specific means of conceptualization and, respectively, linguistic representation.

Key words: *pragmatic aspect, lexical transformations, generalization, specification, substitution*

Знайомство з новими явищами у мові сприяє підвищенню професійного рівня перекладача, усуненню як помилок сприйняття тексту оригінала, так і помилок під час перекладу. Перекладознавці наголошують на тому, що врахування лише особливостей мов вихідного тексту та перекладу не забезпечує високого рівня роботи перекладачів. Комунікативно-прагматична рівноцінність текстів оригіналу й перекладу необхідна для досягнення кваліфікованого перекладу. З цієї причини й застосовуються у перекладі прагматично зумовлені трансформації.

Актуальність роботи зумовлена загальною проблемою динамізму мови, великими недостатньо дослідженими зрушеннями у мовній картині світу турецької лінгвокультурної спільноти у тій її частині, що репрезентує військову концептосферу.

Метою дослідження є виявлення найпоширеніших прагматично зумовлених лексичних трансформацій під час перекладу фахових військових текстів із турецької мови українською мову, усунення можливих перекладацьких труднощів, які пов'язані з трансформацією лексичних одиниць військової лексики. Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**: проведення комплексного аналізу прагматично зумовлених лексичних трансформацій під час перекладу військової лексики з турецької мови на українською мовою, урахування фактора адресата під час перекладу.

Значний внесок у дослідження прагматичного аспекту перекладу зробив вітчизняний перекладознавець В.І. Карабан [Карабан 2003]. Із зарубіжних науковців власне розуміння прагматичної норми перекладу, адаптації, прагматичної адекватності у своїх працях висвітлили М. Бейкер [Baker 1992], Е.В. Бреус [Бреус 2000], В.Н. Комісаров [Комиссаров 1990] та А.Д. Швейцер [Швейцер 1988].

Ми розглядаємо переклад як соціально-детермінований комунікативний процес, як соціальну норму й відображення соціальної дійсності. Мова й мислення виступають, з одного боку, як два самостійних явища, кожне зі своїми особливостями та законами формування та використання, але в той же час у нерозривному зв'язку єдиного цілого, у діалектичній єдності, розрізняють дві моделі світу: концептуальну і мовну.

Концептуальна модель світу визначається науковцями як динамічне утворення в свідомості людини, яке виникає з метою обробки, накопичення й використання інформації про світ у загальному вигляді. Тоді як мовну картину світу ми розуміємо як певний спосіб відбиття сприйнятої реальності або віртуальної дійсності через призму мови та національних історично-культурних особливостей її носіїв, тобто як систему колективних ментально-психологічних образів-комплексів, зафіксованих у семантиці мовних одиниць. Якщо розглядати лінгвокультурну спільність як мовний колектив, то стає очевидним, що в різних мовах вербалізується різний обсяг загальної концептуальної моделі світу. Кожна конкретна мова ґрунтується на своїй особливій моделі світу й членує світ по-своєму, має свій специфічний засіб концептуалізації, а відповідно, і мовної репрезен-

тації. Специфічні риси семантики мовних одиниць будь-якої мови обумовлені елементами оточуючого носіїв мови світу, на яких вони акцентують свою увагу, їх світосприйняттям та світоуявленням. Зі зміною концептуальної моделі світу відповідно змінюється й мовна картина світу.

Репрезентуючи концептуальну модель світу, у висловлюванні мовні одиниці можуть змінювати основні функції мовного знака, синтаксичні функції, категоріальні характеристики, а разом з ними й свої прагматичні особливості.

Розглядаючи переклад як один із різновидів комунікації, у якому спілкування відбувається шляхом ідентифікації окремих, знайомих для відправника й реципієнта рис репрезентованої ситуації, що робить можливим сам процес комунікації і дозволяє свідому інтерпретацію повідомлення, ми вважаємо, що при роботі над перекладом фахових військових текстів перекладачеві, щоб уникнути помилок сприйняття тексту оригінала або помилок породження перекладного тексту, необхідно враховувати прагматичні аспекти перекладу. Сукупність таких чинників, як зв'язок значення мовних одиниць і позамовної дійсності, експліцитний та імпліцитний контекст, комунікативна настанова, що пов'язує висловлювання зі змінюваними комунікантами, забезпечує синтезуючу функцію прагматики [Швейцер 1988, 144].

Адресант для здійснення певного повідомлення підбирає для передачі інформації мовні одиниці з необхідним предметно-логічним та конотативним значенням і організовує їх у висловлюванні з певним смисловим зв'язком. У створеному тексті виникає прагматичний потенціал. Отже, прагматичний вплив на читача чи слухача детермінований такими чинниками: 1) зміст висловлювання; 2) характер знаків, що утворюють повідомлення, оскільки з метою здійснення певного впливу на реципієнта мовець обирає конкретні мовні засоби для побудови висловлювання та 3) особливості особистості рецепієнта[Комиссаров 1990, 210].

Встановлення необхідного прагматичного відношення реципієнта перекладу до повідомлення залежить від вибору перекладачем мовних засобів під час створення ним тексту перекладу. В.Н. Комісаров вважає, що для досягнення необхідного комунікативного ефекту слід вдаватися до прагматичної адаптації перекладу, оскільки прагматичний потенціал оригіналу по-різному реалізується у різних мовах [Комиссаров 1990, 221; Комиссаров, Коралова 1990, 43]. За умови врахування в перекладі прагматичного аспекту оригіналу, текст перекладу вважається прагматично адекватним [Паршин 2000, 16; Соколов, 6].

У перекладі особливості адресата стають одним із основних чинників: нехтування ними призводить до втрати текстом перекладу функції комунікативного послання, і зміст іншомовного тексту залишається річчю в собі.

Адресат – це особа, група осіб або ширший загал людей, які виступають як реципієнти тексту перекладу, зміст якого був би зрозумілим реципієнту конкретного соціально-психологічного типу та відповідав би його мотивації щодо ознайомлення з документом.

Для реципієнтів документів військової сфери характерна неоднорідність аудиторії, тобто наявність читачів перекладу військового тексту з різним ступенем освіченості й мотивації для ознайомлення з таким документом. Адресатами можуть бути військові фахівці, представники інституту влади, які втілюють у життя підписані угоди, або пересічні громадяни, які ознайомлюються з ними, задовольняючи свої професійні чи духовні потреби.

Переклад має враховувати когнітивний досвід адресатів і комплекс їхніх прагматичних ознак: соціальний контекст, у якому здійснюється ознайомлення з текстом перекладу військового документа, комунікативні наміри адресата, мотивацію його діяльності тощо.

Адекватність сприйняття й розуміння змісту документа залежить від соціально-психологічних особливостей реципієнтів, тому в роботі створено типологію адресатів (Табл. 1)

Таблиця 1.

Типи адресатів перекладу документів військової сфери

Тип адресата		Наявність освіти	Наявність військової освіти	Мотивація	
				Професійна необхідність	Політичні потреби
1	Адресат військовий командир (офіцер)	+	+	+	+-
			-	+	+-
2	Адресат військовий (не офіцер)	-	-	+	+-
3	Адресат цивільна особа	+	-	-	+
		-		-	+

Текст оригіналу, адресованого реципієнтам типу 1, потребує адаптації, яка полягає у використанні особливого виду перекладу – перекладу з компресією тексту, спеціалізованої уваги до військових термінів, конкретизацією.

Текст оригіналу, адресованого реципієнтам типу 2 і 3, підлягає адаптації, яка враховує такі напрямки роботи перекладача:

- спрощення або пояснення військових термінів мовним кодом, доступним адресатам;
- генералізація під час перекладу;

Існує два умовних етапи процесу перекладу. На першому етапі перекладач виступає у ролі реципієнта оригіналу й намагається якнайкраще зрозуміти повідомлення. Для цього він повинен володіти тими ж фоновими знаннями, що й носії вихідної мови [Швейцер 1988, 153]. Тому якісна робота перекладача вимагає усебічного знання історії, культури, літератури, сучасного життя народу, що спілкується вихідною мовою [Паршин 2000, 176]. Перекладач-професіонал повинен залишатися прагматично нейтральним, не вдаючись до модифікацій, роз'яснювати адресату незрозумілі чи незнайомі поняття та явища, а не замінювати їх знайомими та звичними, що може призвести до спотворення змісту оригіналу [Бархударов 1975, 131].

На другому етапі процесу перекладу слід забезпечити розуміння тексту перекладу реципієнтом, враховуючи те, що він є представником іншої культури, належить до іншого мовного коллективу [Baker 1992, 222]. Мова йде про внесення доповнень та пояснень, вилучення деяких деталей оригіналу в перекладі, заміну імпліцитної інформації в оригіналі експліцитною, генералізацію та конкретизацію [Швейцер 1988, 46; Карабан 2003, 358].

Застосування різних трансформацій є ще одним із найкращих способів подолання лінгвоетнічного бар'єру. При цьому перекладач повинен керуватися наступними принципами: 1) вмотивованість трансформації (необхідність досягнення рівноцінності впли-

ву вихідного тексту та тексту перекладу на своїх адресатів); 2) мінімальність трансформації (досягнення еквівалентності впливу за рахунок менших семантико-структурних відступів від оригіналу); 3) принципова обмеженість міри перекладацьких трансформацій (недопустимість супертрансформацій навіть у тих випадках, коли їх застосування формально виправдане намаганням досягнути рівноцінності впливу вихідного та перекладеного текстів) [Латышев, Провоторов 2001, 21].

На підставі зазначених фактів можна визначити найпоширеніші прагматично зумовлені лексичні трансформації під час перекладу військового тексту. Встановлено, що для досягнення рівноцінного комунікативного ефекту оригіналу та перекладу часто використовуються такі прагматично зумовлені лексичні трансформації як генералізація, конкретизація та заміна.

Генералізація – це заміна родового поняття видовим, що може призводити до певної втрати інформації, тому використовувати її слід тільки у тих випадках, коли словниковий відповідник слова, що перекладається, може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм мови перекладу [Карабан 2004, 307]. Наведемо приклади узагальнення під час перекладу військових текстів:

Albaydan tutun da korgenerala varıncaya kadar her subay bu üs taproğına girebilir.
Вхід на територію бази був дозволений тільки вищому керівництву.[16]
Geçen yılı devletimiz 12 zırhlı taşıt Ukrayna'da satın almış.
Наша країна минулого року закупила в Україні 12 одиниць військової техніки.[16]

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу й традиціях мовлення [Карабан 2003, 300]. Часто за допомогою цієї трансформації інформація, що була в оригіналі імпліцитною, стає в тексті перекладу експліцитною. Прагматично зумовлену трансформацію конкретизації спричиняють:

- мовні чинники
- екстралінгвістичні фактори.

11-14 Nisan, Sevastopol: üç TCG ('Salih Reis', 'Saldıray' ve 'Güngör') Sevastopol limanına ziyaret ettiler.
11-14 квітня три кораблі ВМС ЗС ТР (фрегат «Саліх Реіс», підводний човен «Салдирай», танкер «Ґюнґьор») здійснили захід до порту Севастополь. [16]
Ukrayna Hava Kuvvetlerinin heyeti bilgi paylaşım bulunmak üzere İzmir'e ziyaret etti.
Делегація ВПС ЗС України здійснила візит до Ізміру з метою обміну досвідом з питань льотної підготовки. [16]

Прагматична трансформація заміни передбачає заміну форм слова:

а) Заміна числа в іменниках:

24-27 Nisan, Ankara: USK üç subayı TSK Kara Kuvvetlerinin manevralarına katıldılar.

24-27 квітня в Анкарі три офіцери ЗС України взяли участь у навчаннях підрозділів Сухопутних військ ЗС ТР. [16]

б) Заміна частин мови

Відбуваються випадки заміни дієслова на іменник:

Ukrayna Savunma Bakanı Y.Yekhanurov Türkiye Cumhuriyeti'ne resmi ziyaret etti. Ziyaret çerçevesinde Y.Yekhanurov TC Milli Savunma Bakanı V.Gönül, TC Genelkurmay Başkanı İ.Başbuğ ve Savunma Sanayi Müsteşarı M.Bayar ile görüştü

Під час офіційного візиту Міністра оборони України Ю.І. Єханурова до Туреччини проведено переговори з Міністром національної оборони ТР В. Гьонюлем, Начальником ГШ ЗС І. Башбугом та Директором Департаменту оборонної промисловості М. Байяром [16]

в) Заміна членів речення

2003 yılında bu konu ile ilgili dünya topluluğun bildirilmesinde önemli adım olan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Belgesi olarak Holodomor'un 70. yıldönümü ile ilgili ortak bildiri yayınlamıştır.

У 2003 році було розповсюджено як документ Генеральної Асамблеї ООН спільну заяву з приводу 70-ї річниці Голодомору, що стало важливою віхою в справі підвищення рівня поінформованості світової спільноти з цього питання [16].

В українській мові складне означення önemli adım olan передається складнопідрядним реченням що стало важливою віхою.

Також необхідно звернути увагу на переклад вигуків:

Ölmek var dönmek yok! – Вмерти, але не відступити!

Отже, застосовувати заміну можна лише тоді, коли це не спотворюватиме зміст оригіналу. При цьому на особливу увагу заслуговують кліше, сталі вирази та вигуки. Що стосується екстралінгвістичних факторів, які спричиняють використання трансформації заміни, то тут варто відзначити одиниці виміру. Наприклад, турки часто позначають відстань аршинами, а українці сантиметрами. Зважаючи на те, що не кожен середньостатистичний українець знає, що один аршин дорівнює 70,9 сантиметрам, перекладач здійснює заміну.

Оптимальні перекладацькі рішення детермінуються адаптацією кінцевого тексту до іншомовного соціокультурного середовища, тобто в ідеалі вони повинні бути вербальною інтерпретацією фрагмента певної концептуальної картини світу.

Оскільки перекладу підлягають не вербальні форми, а концепти, які вони репрезентують, то визначальну роль при трансформації вихідного змісту відіграє знання перекладачем відповідних концептуальних систем, концептосфер. Переробка інформації під час перекладу повинна мати когнітивний характер. Чим у більшому обсязі концептуальні моделі будуть накладатися одна на одну, тим меншими будуть „зони нерозуміння", які можливі при перекладі. Під час перекладу україномовному перекладачу бажано активізувати ті концепти, які існують у сучасній тюркомовній спільноті, і відповідно враховувати те, що співвіднесеність ментальних структур та вербальних одиниць не є константною

1. *Бархударов Л.С.* Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междунар. Отношн., 1975. – 235 с. 2. *Бреус Е.В.* Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 448 с. 3. *Вагапова Л.Л.* Прагматический аспект перевода [Электронный ресурс] // Самиздат / Б-ка М. Мошкова. – М., 2008. 4. *Герасимова Т.Г.* Коммуникативно-информативная специфика текста и проблематика перевода. – М.:Прогресс, 1988. – 220 с. 5. *Карабан В.І.* Переклад англійської

наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с. 6. *Карабан В.І.* Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: Навч. посіб. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 608 с. 7. *Комиссаров В.Н., Коралова А.Л.* Практикум по переводу с английского язика на русский: Учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 127 с. 8. *Комиссаров В.Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 249 с. 9. *Латышев Л.К., Провоторов В.И.* Структура и содержание підготовки переводчиков в языковом вузе: Учебно-методическое пособие. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 136 с. 10. *Молодых Е.А.* Проблема стилистической адекватности русских переводных текстов (на примере исторических романов В. Скотта) // Вестник Воронежского гос. Ун-та. Серия: Лингвистика и Межкультурная Коммуникация. – 2008. – №3. – С. 163-170. 11. *Паршин А.А.* Теория и практика перевода / А.А.Паршин. – М. : Русский язык, 2000. – 161 с. 12. *Соколов А.Н.* Метод прагматичної парадигми. – Режим доступу: www.utmn.ru/frgf/journal/No21/. 13. *Ульянов Е.А.* Прагматический аспект перевода комического в романе М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита». – Режим доступу: http://frgv.utmn.ru/last/No4/text21.htm. 14. *Швейцер А.Д.* Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 253 с. 15. *Baker M.* In Other Words. A coursebook on translation. – London: Routledge, 1992 – 317 p. 16. http://www.mfa.gov.ua/turkey/tur/publication/content/12067.htm

Романченко В.І., асп.,
Інститут філології, КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В КРАЇНАХ ЄС

Розглянуто основні об'єкти свідомого впливу суспільства на мову, визначено місце термінології як найбільш відкритої для свідомого регулювання мовної сфери, проаналізовано особливості термінологічного планування на різних рівнях, запропоновано власне визначення термінологічного планування, розглянуто особливості термінологічного планування в ЄС.

Ключові слова: *термін, свідомий вплив суспільства на мову, термінологічне планування, термінологічна модернізація та стандартизація, соціолінгвістика, терміносистема ЄС.*

Рассмотрены основные объекты сознательного воздействия общества на язык, определено место терминологии как наиболее открытой для сознательного регулирования языковой сферы, проанализированы особенности терминологического планирования на разных уровнях, предложено собственное определение терминологического планирования, рассмотрены особенности терминологического планирования в ЕС.

Ключевые слова: *термин, сознательное влияние общества на язык, терминологическое планирования, терминологическая модернизация и стандартизация, социолингвистика, терминосистема ЕС.*

Main objects of conscious influence of society on language are considered, terminology is defined as the most open for conscious control language area, terminology planning features at different levels are analyzed, an own definition of terminology planning is offered, the features of EU terminology planning are considered.

Key words: *term, conscious influence of society on language, terminology planning, terminology modernization and standardization, sociolinguistics, EU term system.*

В історії кожної національної мови існує безліч прикладів більш або менш успішного свідомого втручання народу в природній процес її розвитку. Вплив суспільства на мову вважається свідомим тоді, коли цілі зусиль людей спрямовані на саму мову [Мечковская 1996, 134]. Перші спроби такого впливу, як відомо, стосувались писемності, а згодом поширились і на усну форму мови.

Цілеспрямований вплив суспільства на мову, на відміну від несвідомого (що простежується на всіх мовних рівнях, оскільки складає стрижень мови як соціального явища), обмежується декількома основними сферами.

Вважають, що основними об'єктами свідомого впливу суспільства на мову є: графіка та орфографія; термінологія та нормативно-стилістична система мови [Мечковская 1996, 134, 141]. Із трьох вищеназваних об'єктів особлива увага приділяється термінології як такому мовному явищу, "де результати свідомого впливу суспільства на мову є найбільш відчутними та перспективними" [Мечковская 1996, 138], тому проблема термінології є сьогодні одним із найважливіших аспектів соціолінгвістичних досліджень.

Перша особливість зв'язку терміна та суспільства випливає уже з самої його природи і, згідно з характеристикою Н.Б. Мечковської, є результатом того, що вже у своєму зародженні термінологія (поряд із письмом та стилістикою) є найбільш тісно пов'язаною зі свідомо-культурним та штучним началом в мові [Мечковская 1996, 141], а, отже, є в більшій мірі доступною для свідомого регулювання. Термін виникає як реакція на специфічні потреби суспільства, віддзеркалюючи тим самим особливості суспільного розвитку, створюється людиною або групою людей за узгодженими раніше правилами для виконання окреслених заздалегідь функцій і належить до однієї з найбільш керованих розумом мовних сфер протягом усього свого існування.

Термінологія, за словами Н.Б. Мечковської, з точки зору комунікативної сутності мови є периферійною, проте людиною сприймається як одна з центральних та найбільш вагомих сфера мови [Мечковская 1996, 141] і тому перебуває в постійному полі зору. Це те, на що людина звертає увагу в першу чергу, те, що може схвилювати, викликати емоційно-оціночну реакцію "гарно", "погано", "безглуздо", "безграмотно". Ось чому навіть незначні зміни в цьому напрямку можуть сприйматись суспільством як зміни на рівні всієї мови [Мечковская 1996, 142].

Беручи до уваги вищенаведені факти, можемо пояснити також другу характеристику свідомого впливу суспільства на термінологію, а саме – як найбільш перспективного. Ключовим фактором у даному контексті є зворотній зв'язок, що виникає між терміноло-

гією та суспільством. Саме він дає можливість на різних етапах мовного розвитку оцінити, наскільки ефективним є те, що свідомого планується і створюється в мові, а також врахувати цей позитивний/негативний досвід у майбутньому й тим самим зробити процес подальшого термінотворення більш ефективним.

Про роль термінології в житті суспільства свідчить той факт, що кількість термінів у розвинених мовах у декілька разів перевищує кількість загальновживаних слів, зараз досягає кількох мільйонів лексичних одиниць і невпинно зростає [Д'яков, Кияк, Куделько 2000, 9]. Звідси випливає, що "невдала", тобто неоднозначна, незрозуміла для суспільства термінологія може легко викликати хаос у мові та призвести до непорозумінь. Усвідомлення цього факту перетворило якісну розбудову термінології на один із пріоритетних напрямків свідомого впливу суспільства на мову.

Основним засобом вирішення термінологічних проблем у розвинених країнах сьогодні вважається термінологічне планування. По своїй суті, як зазначають дослідники цього питання, воно є різновидом планування корпусного, проте водночас тісно пов'язане з плануванням статусним, бо саме статус мови диктує напрям розвитку її терміносистем [Д'яков, Кияк, Куделько 2000, 148].

Більшість сучасних науковців, що займається дослідженням питань термінології, схиляється, слідом за Г. Піхтом та Дж. Драскау, до визначення термінологічного планування як сукупності заходів із термінологічної модернізації та стандартизації. [цит. за Д'яков, Кияк, Куделько 2000, 146]. Термінологічна модернізація полягає у створенні нових термінів, а термінологічна стандартизація – у виборі та затвердженні обов'язкових термінологічних норм, усуненні двозначності в спілкуванні, гармонізації та уніфікації терміносистем [Д'яков, Кияк, Куделько 2000, 146-147]. Разом ці два взаємопов'язаних напрями термінологічної роботи розглядаємо як сукупність дій, спрямованих на забезпечення якісної розбудови терміносистем або окремих галузевих термінологій.

Дещо іншими словами, але таку ж саму думку висловлює О.В. Боровська в дисертації, присвяченій аналізу сучасного стану української термінології галузі фізичної культури, з фокусом на співвідношення національних та інтернаціональних термінів у її складі. Термінологічне планування авторка розуміє як сукупність методологічних (теоретичних) принципів і методик та сукупність технічних прийомів та організаційних заходів з боку держави, наукових організацій, фахових інституцій, котрі покликані забезпечити цілеспрямоване вирішення термінологічних проблем галузі [Боровська 2003].

Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо вживати таке визначення термінологічного планування – сукупність заходів із термінологічної модернізації та стандартизації, здійснюваних державою, науковими організаціями, спеціальними об'єднаннями і т.ін., з метою вирішення термінологічних проблем та забезпечення якісного розвитку термінологій.

Якщо завданням термінологічної модернізації є, шляхом поповнення лексичного складу певної мови новими термінологічними одиницями, задовольнити потребу суспільства у нових номінаціях і тим самим "надати можливість рідною мовою висловлювати будь-яку наукову думку" [Д'яков, Кияк, Куделько 2000, 146], то завданням термінологічної стандартизації, можемо назвати піклування про ясність (однозначність) та зрозумілість термінології, її подальше функціонування в суспільстві, що є можливим головним чином за допомогою унормування (національних) терміносистем.

Термінологічне планування може здійснюватись на різних рівнях, а саме: національному, регіональному, міжнародному. Цю функцію покладено як на відповідальні організації та установи, залежно від потреб – національні, регіональні чи/та міжнародні (що відповідають за термінологічну стандартизацію та модернізацію), так і на менші за обсягом об'єднання та подекуди навіть окремих осіб (що займаються здебільшого термінологічною модернізацією).

За багатьма мовами сьогодні закріплено один або декілька інститутів, що відповідають за мовне планування в цій мові в цілому і за термінологічне планування як одну з його складових або фокусують свою діяльність виключно на плануванні термінологічному.

У Швеції центральними інститутами з термінологічного планування є, створений ще в 1941 році, Шведський термінологічний центр (шв. *Terminologicentrum, TNC*) [Felber, Budin 1989, 55], Шведська комісія зі стандартизації (шв. *Standardiseringskommissionen i Sverige, SIS*); за термінологічне планування окремих галузей науки відповідають, наприклад, Шведська група з комп'ютерної термінології (шв. *Svenska datatermgruppen*) та ін.

У Німеччині питаннями термінологічного планування займаються такі установи, як Німецький інститут зі стандартизації (нім. *Deutsches Institut für Normung DIN*), Федеральна спілка перекладачів (нім. *Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer, BDÜ*) тощо.

Розподіл термінологічного планування на національний, регіональний та міжнародний рівні використовується для позначення кількості країн, які воно охоплює. Важливо зауважити, що ці процеси не є ізольованими, а навпаки – взаємодоповнюють один одного. Успіх регіонального та міжнародного термінологічного планування є неможливим без активної термінологічної роботи на національному рівні, саме тому одним із найважливіших завдань мовної політики ЄС є сприяння у термінологічному плануванні в усіх офіційних мовах Європейського простору.

Термінологічне планування ЄС ми характеризуємо як планування на міжнародному рівні, оскільки Європейський Союз за своєю масштабністю давно вийшов за межі регіонального економічного об'єднання, створеного під час його заснування, і сьогодні являє собою унікальне міжнародне утворення з чи не найбільшою кількістю офіційних мов в світі [Andersson, Josephson, Lindberg, Thelander 2010, 23].

Терміносистема ЄС є одночасно частиною 23 національних терміносистем і належить до інтеграційного типу, що й зумовлює головним чином специфіку термінологічного планування в Європейському Союзі.

Діяльність ЄС позначається на термінологічному апараті всіх її членів. Нові терміни виникають переважно шляхом перекладу першоджерел, створених однією з робочих мов, на національні мови окремих держав. Кожен з них має одночасно увійти до терміносистеми ЄС та стати частиною національної терміносистеми; утворюватись відповідно до стандартів ЄС та з урахуванням національного компоненту (особливостей термінотворення в кожній окремій національній мові); зберегти зміст терміна оригіналу й бути зрозумілим для суспільства, на яке він розрахований, та зважаючи на те, що в ролі терміна може виступати будь-яке слово, оскільки терміни – це не особливі слова, а тільки слова в особливій функції [Винокур 1939, 5], виконувати в кожній з національних мов однакову функцію.

Систематичне термінологічне планування допомагає в цьому контексті вже на етапі створення нових термінів врахувати аспекти їх якості, продуктивності та особливостей їх подальшого сприйняття та застосувати ці знання на практиці [Galinski C., August D. de V., Budin G. 1998, 2214], що забезпечує максимальну якість термінотворення.

Дії Європейського Союзу в термінологічному напрямі не обмежуються термінологічною модернізацією та стандартизацією, здійснюваною його інститутами. ЄС проводить також ряд заходів, спрямованих на розвиток європейської термінологічної інфраструктури в цілому та спонукає кожну країну-члена ЄС до самостійного термінологічного планування на національному рівні, оскільки важливо, щоб кожна країна зробила свій внесок у розвиток терміносистеми ЄС.

Ініціативи Європейського Союзу в цьому напрямі можна окреслити наступним чином:

цілеспрямоване сприяння у термінологічному плануванні для всіх мов Європи, а також у формулюванні конкретної політики з термінологічного планування;

підтримка у створенні та подальшій діяльності інститутів, що відповідають за створення галузевої термінології;

сприяння у створенні європейського термінологічного ринку тощо [Galinski C., August D. de V., Budin G. 1998, 2213-2214].

Тривалий час активне термінологічне планування проводилось далеко не в усіх європейських країнах, а в деяких було відсутнім взагалі, проте в останні роки і не в останню чергу завдяки внеску саме Європейського Союзу цим питання приділяється все більша увага. Європейські країни почали усвідомлювати необхідність розбудови якісної галузевої термінології як вагомої частини економіки, техніки й науки та інших сфер суспільного життя.

1. *Боровська О.В.* Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». – К., 2003. – 20 с. 2. *Винокур Г.О.* О некоторых явлениях словообразования русской технической терминологии // Труды Московского института истории, философии и литературы. – М.: МИФЛИ, 1939. – Т. 5: Сб. ст. по языковедению. – С. 3-54. 3. *Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.* Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. – 218с. 4. *Мечковская Н.Б.* Социальная лингвистика. – 2-е изд., испр. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 207 с. 5. *Andersson L-G. Josephson O. Lindberg I. Thelander M.* Språkvård och språkpolitik. Svenska språknämndens forskningskonferens i Saltsjöbaden 2008. (Småskrift utarbetade av Språkrådet 2010.) – Stockholm, 2010. – 322 s. 6. *Felber H., Budin G.* Terminologie in Theorie und Praxis. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1989. – 315 S. 7. *Galinski C., August D. de V., Budin G.* Terminologieplanung und Sprachplanung // Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / L. Hoffmann, H. Kalverkämper (Hrsg), Bd. 2. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1998. – S. 2207-2215.

Савеленко Л.М., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧИСЛОВИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ПОЕТИЧНИХ ПОСТМОДЕРНИХ ТЕКСТАХ

Дослідження присвячено одній з актуальних проблем сучасного мовознавства – вивченню можливостей утворення оказіоналізмів на базі граматичної категорії числа в мові української постмодерної поезії кінця XX – початку XXI століття.

Ключові слова: *числовий оказіоналізм, емоційно-експресивні іменники, естетична модальність, числова парадигма.*

Исследование посвящено одной из актуальных проблем современного языкознания - изучению возможностей образования оказионализмов на базе грамматической категории числа в языке украинской постмодерной поэзии конца XX - начала XXI века.

Ключевые слова: *числовой оказионализм, эмоционально-экспрессивные существительные, эстетическая модальность, числовая парадигма.*

The article analyses the possibilities of occasional words formation using the grammatical category of number in the Ukrainian postmodern poetry language at the end of the XX – the beginning of the XXI century.

Key words: *numerical occasional word, emotionally expressive nouns, aesthetic modality, numerical paradigm.*

Морфологічні оказіоналізми, пов'язані з модифікаціями числової словозміни, стосуються переважно тих морфологічних форм, які репрезентують неповні парадигми, що в будь-який час можуть трансформуватися в повні, бо в системі мови закладені такі потенції.

Іменники, які виражають почуття чи емоції, належать, в переважній більшості, до абстрактних. Такі слова, як правило, відносяться до іменників Singularia tantum, форма ж множини є засобом творення лексико-семантичних варіантів. Множина абстрактних іменників у поезії створює різноманітні естетичні ефекти, які ми досліджуємо на матеріалі творчості поетів літературного угрупування *"*БУ-БА-БУ*"* (Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Ірванець) та відомої української письменниці, поетеси і перекладача Оксани Забужко.

Коли виникає необхідність виразити відношення «однина – множина», у ряді іменників Singularia tantum можуть бути утворені форми множини, але при цьому має місце розходження лексичних значень форм однини та множини. Метою нашого дослідження є проаналізувати специфіку оказіональних іменників щодо вираження категорії числа в поетичних постмодерних текстах, виявити випадки утворення семантико-граматичної асиметрії у сфері морфологічної категорії числа абстрактних іменників, визначити причини та способи виникнення зрушень у формі вираження та в значенні.

Сукупність кількісно усталених і постійно відтворюваних морфологічних форм визначає морфологічну природу кожного іменника. Зміни їхнього кількісного та якісного

складу сприяють появі неузуальних граматичних модифікацій, морфологічних оказіоналізмів.

Постмодерністи в поетичному мовленні застосовують для створення ефекту естетичної модальності категорії числа та для створення оказіоналізму тавтологію – "фігура мови, що використовується з метою семантичного й емоційно-експресивного підсилення висловлення, для затримання уваги на вираженні певного поняття й увиразнення його" [Енцикл., 702], наприклад, *"В цій країні* ***на дивах дива****, / Бо ж які умови благодатні."* [Ірванець 2005, 22], *"Вони потрапили в життя, як на базар, / не платячи за вхід, пірнули в вир, / вони не розібрали – раб чи цар – їм тицяє задурно* ***віру вір****."* [Неборак 2005, 53]. *"яка направду кайфова уся ця* ***марнота марнот****"* [Неборак 2009, 37], "*віра вір*", "*марнота марнот*", – у другому слові застосовується множина для підсилення значення якості, "*на дивах дива*" – обидва слова вжиті у множині для підсилення експресивності висловлення та для вираження необмеженої кількості.

У поетичній мові також застосовується така фігура мови, як повтор, яка є синтаксичним засобом увиразнення, для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту: *"Гудітимуть* ***болі*** *в чорнім гнізді мікрофона, / Гудітимуть* ***болі****, що ніч їх не вколисала"* [Забужко 1985, 9], множина абстрактних іменників, які вжиті дистантно один від одного, застосовується для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту.

Числові оказіоналізми можуть знаходитися в поезії у синонімічних відношеннях. В.М. Русанівський зазначав, що "синонімія – одна з ознак варіативності мови. Під варіативністю, властивою всім рівням мови, слід розуміти можливість висловити ту саму думку різними, а головне, з різним ступенем емоційної оцінки, словами" [Русанівський 1988, 77]. У постмодерній поезії оказіональні іменники вступають у синонімічні відношення з конкретними іменниками, які знаходяться у формі множини: *"Уникли б ми і* ***пасток і халеп****, / Якби нам своєчасно пояснили..."* [Ірванець 2005, 33] – іменники *пастки і халепи* знаходяться в синонімічних відношеннях, тому першу слово вимагає від другого невластивої йому множини.

Множина абстрактних іменників, які знаходяться в антонімічних відношеннях у тексті виконує функцію кон'юнкції (з'єднання протилежностей), яка знаходить вираження у поетів за допомогою сполучника *і*, що підкреслює деякі зі значень і об'єднує протилежності в одне ціле: *"Бо крізь станцію "Я" пролітають навзрид всі* ***любові і втрати****, / Ну а душі – на те вони й душі: / Встають, як прим'ята трава"* [Забужко 2009, 21], *"Як згусток* ***щасть*** *людських і* ***бід*** */ стоїть містечко Карбоніт / стоїть воно далеко від / глобальних* ***щасть*** *космічних* ***бід****."* [Неборак 1993, 28], *"Щоб потім в чорно-білих гратах / Дрібненьких* ***радощів і бід*** */ його бездарно розіграти – / З перепочинком на обід..."* [Забужко 2009, 36], "*радощів і бід*" –іменник Pluralia tantum у контексті вимагає від абстрактного іменника Singularia tantum форми множини. Антонімічні пари вводяться в текст за допомогою метафор та епітетів, які реалізують етичну й естетичну оцінку явищ.

Використані в межах тропів емоційно-експресивні іменники у формі множини набувають посиленого естетичного значення: *"Позлизуй задирки з сухих, загризлих вуст / (На хусточці пливуть сліди ропи рудої) – / Крізь* ***сум'яття чуттів*** *проходить штивний глузд, / Мов стюардеса з мінеральною водою."* [Забужко 2009, 215]. Іменник *"сум'яття"* – "безладний рух, метушня, зам'яття» [НТУМ 1998, 453], що входить до складу метафори *"сум'яття чуттів"*, несе в собі негативну оцінку значення, яка посилюється у поєд-

нанні з емоційним іменником у множині *"чуття"*. Так само у поезії Віктора Неборака *"Втікаючи, шмигнем у **пащу лих**, / і там таку вже січ влаштуєм, де би / ніхто не вижив."* [Неборак 2005, 104], *"...хто присягав і не зрадив присяги у **кублищі лих**, й срібла свого не давав на лихву, і ніколи не брав / за безневинного підкупу. Той марноту подолав."* [Неборак 2005, 47], іменник *паща* у переносному значенні в межах тропу означає темний отвір, який у поєднанні з експресивним іменником у множині *лих* набуває додаткового негативного забарвлення, так як і метафора *"кублище лих". "Я себе не зносила на плічках **печалей** чужих, / Я себе берегла для великої іншої муки..."* [Забужко 1985, 28]. Авторська метафора *"плічки печалей"* – поєднує в собі два емоційно-оцінні компоненти, перший з яких утворений за допомогою суфікса здрібнілості, а другий, лексичне значення якого – «те, що засмучує кого-небудь, завдає комусь горе, журби; смуток, сум, журба» [НТУМ 1998, 332], вжитий у множині, у такому контексті емоційне значення абстрактного іменника посилюється.

Використання форми множини оказіональних іменників у постмодерній поезії може створювати явище внутрішньої конверсії: *"Плавиться крейдяна зірка в гарячому присмерку жмені, / І дзвоник у коридорі скінчив виливати **жалі**."* [Забужко 1985, 12], *"От ви й розкололи яйце самотности, / Знайшовши кому виливати **жалі**..."* [Забужко 2009, 148]. Слово *жаль* за словником – "додавати жалю, збільшувати переживання, тугу, печаль" [НТУМ 1998, 10], у контексті – *"виливати жалі"* – змінюється об'єкт впливу в складі предикативної метафори.

Утворення оказіоналізмів може відбуватися й у складі порівняння: *"Облітають із мене, **як листя** із клена, усі мої **приязні**, / Телефони, прощання, прощення без імені і без лиця..."* [Забужко 1985, 28] – збірний іменник, який містить у собі значення сукупності, вимагає від абстрактного форми множини. *"Земля – гробниця, каталог **смертей**. / А хто живий – прикутий Прометей."* [Неборак 2005, 54] – *каталог* – "список, перелік книжок, рукописів, картин та ін." [НТУМ 1998, 228] – містить у собі збірну семантику, тому вимагає множини від іменника *смерть*. У поезії трапляються випадки, коли порівнюються два абстрактні іменники у однині й у множині: *"За тисячу облич від міста, що болить / В **перебігах тривог**, хапливих, **як омана**, - / Отак, як є, стою серед боліт, / По пояс вгрузши в мокрий сумринок туману."* [Забужко 1985, 31], *"Дівчата дістають легкі гребені, / вичісують маліють і зникають, з'являючись у Києві моїми / **коханнями** летючими, як **літо**."* [Неборак 1993, 33], у такому випадку множина іменників *тривога* та *кохання* зумовлена тим, що слово знаходиться в межах тропу поряд з іменником у формі множини. У порівнянні *"Твої **кохання** – бородаті / **фавни**."* [Неборак 1993, 13] – абстрактний іменник порівнюється з іменником, який містить властивості живих істот: *«бородаті фавни»*, тому слово *кохання* в тексті уособлюється. Також у межах порівняння можуть використовуватися числівники, що зумовлюють створення форми множини абстрактного іменника: *"**П'ять** щупалець моїх **чуттів**, **як змії** з голови Горгони, окреслять яблуко червоне."* [Неборак 1993, 18].

Числові оказіоналізми, у переважній більшості, утворюються в складі комбінованої метафори для підсилення образного значення: *«творив **квадрат** для збудження уяви / **з твоїх кохань**, радів, що ця краса / не марнувалась до моєї зяви..."* [Неборак 1993, 39], *"Коли мене обліпить все це **місто** / цілунками будинками очима / і в мене **виллє** сонного геть чисто / усі **свої** пивниці і **дива**"* [Неборак 1993, 43], *«Клясти і кохати – поверх /*

*Душі, що **дрижить у брижах / Півлюбовей і півутеч**!..»* [Забужко 1985, 43], *«З яких **смертей**, з якої **тьми й полуди**,/ з яких **кохань**, з яких забитих **тіл**? – / З німих **побоїщ** і з гучних **побід**! Сама любов зіп'ялась невтолима в очах ночей»* [Андрухович 1989, 69], *"Я – вухо їх **жалям**, я – око їхнім **снам**..."* [Забужко 2009, 323].

Поети-постмодерністи вживають оказіональні лексеми у формі множини стилізовано, відповідно до потреб контексту й форми поетичного твору. Вони «вибудовують» різні семантичні відтінки та емоційне забарвлення. Кожен абстрактний іменник, ужитий у формі множини, несе певний елемент новизни, вживається переважно у складі багаточленних комбінованих метафоричних структур, що надає авторській словоформі вагомої естетичної значущості та нових семантичних відтінків. Завдяки використанню форми множини елементи мови в межах художніх тропів глибше осмислюються, стають точнішими, впливовішими і стилістично виразнішими. Вживання новотворів у поезії виражає індивідуально-авторську мовленнєву систему відображення дійсності – ідіостиль.

1.Андрухович Ю.І. Середмістя: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1989. – 101 с.; 2. Забужко О. Друга спроба: Вибране. – 2-е вид., виправл. і доп. – К.: Факт, 2009. – 432 с.; 3. Забужко О.С. Травневий іній: Поезії. – К.: Молодь, 1985. – 64 с.; 4. Ірванець О. Преамбули й тексти. К.: «Факт», 2005.; 5. Неборак В. Вірші з вулиці Виговського. – Львів: Срібне слово, 2009. – 116 с.; 6. Неборак В. Повторення історій. – К.: «Факт», 2005.; 7. Неборак В.В.Розмова зіслугою: Поезії. – Івано-Франківськ: «Перевал», 1993. – 96 с.; 8. Неборак В. Alter eqo. – К., 1993.; 9. Новий тлумачний словник української мови. – Т 4. – Укладання В.Яременко, О.Сліпушко. – К., Видавництво «Аконіт», 1998. – 944 с.; 10. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: «Наукова думка», 1988, – 240 с.; 11. «Українська мова». Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім М.П. Бажана, 2007. – 856 с.

Саволоцька А.А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ *FEAR* ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Наукова розвідка присвячена окремим вербалізаторам емоційного концепту Fear та перекладацьким трансформаціям в ході перекладу з англійської на українську мову. На матеріалі художньої літератури за принципом частотності було виокремлено сім одиниць та проаналізовано приклади вживань та варіативність їх перекладу. Дослідження демонструє відносно стабільний набір перекладацьких трансформацій з-посеред виокремлених одиниць досліджуваного концепту та підсумовує аналіз висновком про можливості перекладу вербалізаторів зі сфери емоційного концепту Fear загалом.

Ключові слова: *емоційний концепт Fear, вербалізатор, перекладацькі трансформації, варіативність перекладу, вербалізація.*

Научное исследование посвящено отдельным вербализаторам эмоционального концепта Fear и переводческим трансформациям в ходе перевода с английского на украинский язык. На материале художественной литературы по принципу частотности было отобрано семь единиц и проанализировано их примеры использования. Исследование обращает внимание на стандартный набор переводческих трансформаций среди отобранных вербализаторов, и делает выводы о анализе итогом о безпроблемности перевода номинаций сферы эмоционального концепта Fear в общем.

Ключевые слова: *эмоциональный концепт Fear, вербализатор, переводческие номинации, достоверный перевод, вербализация.*

The study focuses on the individual nominations within the emotional concept of fear as well as the translation transformations in the course of translation from English into Ukrainian. Based on the frequency of their use, seven verbalizers were selected from fiction for the analysis of their usage as well as versions of their translation. The research points out a relatively standard set of translation transformations among the selected nominations, and sums the analysis up, concluding that the nominations from the realm of the emotional concept of fear are not generally problematic in terms of their translation.

Key words: *emotional concept of fear, verbalizer, translation transformations, faithful translation, verbalization.*

Номінативний простір світу емоцій англомовної спільноти вже неодноразово досліджувався, але через значущість ролі емоційних концептів, їх реалізації в художній літературі та відтворення одиниць, за допомогою яких вони вербалізуються, є важливим питанням для лексикології, стилістики, емотіології та перекладознавства.

Питанням про емоційний концепт Fear та засоби відтворення його вербалізаторів в перекладі займались українські та російські науковці: О.О.Борисов, Н.В.Глінка, О.О.Будянська та Е.Ю.Мягкова, але ряд концептуальних корелятів ЕК Fear не сформований до кінця через велику кількість одиниць сучасної англійської мови, що відносять до ЕК Fear.

Мета дослідження полягає у виявленні найбільш точних відповідників концептуального ряду, що позначають емоцію страху в сучасній англійській мові, їх змістова класифікація та встановлення максимально наближених засобів відтворення одиниць, за допомогою яких вербалізується ЕК.

Матеріалом дослідження було обрано тексти з художньої літератури англомовних авторів та їх переклади українською мовою (Р.Л.Стівенсон "Острів скарбів", Даніель Дефо "Робінзон Крузо", А.Конан Дойл "Записки про Шерлока Холмса", Д.Лондон "Біле ікло", Чарльз Діккенс "Великі сподівання"), здійснені харківським видавничим домом "Школа" за редакцією Д. Дерев'янченко.

Об'єкт дослідження – вербалізатори ЕК Fear.

Предметом наукового дослідження були перекладацькі трансформації в ході перекладу та їх вплив на обрання певного способу перекладу.

Для правильного тлумачення будь-якого емоційного концепту важливою є ціннісна картина світу. В.І.Карасик стверджує, що концепт постає перед нами значущою інформацією, яка зберігається в індивідуальній або колективній пам'яті, має певну цінність і

переживається [Карасик 2004, 12]. Саме тому розгорнутий ряд номінативних одиниць у складі ЕК Fear так різниться за рівнями емоційної забарвленості.

Для того, щоб достовірно відтворити значення мовних одиниць українською мовою, слід упорядкувати і послідовно класифікувати значення ЕК Fear. Адже кожен вербалізатор має різний рівень емоційної забарвленості, що відтворюється в перекладі. Спершу ми виявили основний відповідник слова *fear* в українській мові. Цим відповідником є слово *страх*. За Палмером Б.Г., це слово є базовим, а його синонімічний ряд належить до периферії - інших значень. Отриманий досвід про слово структурується у свідомості людини у вигляді прототипної психолінгвістичної моделі емоції "страх", що описується визначеним набором подій:

1) небезпечна ситуація

2) власне емоція "страх" та мимовільні реакції індивіда

3) певним чином усвідомлені дії й мовні реакції людини [Палмер 2002, 150].

Було проведено дослідження вербалізаторів ЕК на обраному ілюстративному матеріалі, які вирізняються своєю частотністю, синтаксичною поліфункціональністю та полісемантичністю і виявлено ряд специфічних відмінностей між словами синонімічного ряду досліджуваної емоції. Коло досліджуваних одиниць концепту Fear ми окреслили до семи*:* ***fear, dread, fright, alarm, consternation, terror, horror.*** Отже, у номінативному колі вербалізаторів досліджуваного концепту було виявлено 5 максимально точних ознак, а саме:

1. Інтенсивність емоції
2. Актуальність – постійність
3. Характер емоції
4. Зовнішній вияв емоції
5. Причини емоції

Як свідчить аналіз тлумачних значень, який базується на даних Oxford Advanced Dictionary, за *першою ознакою* fear, fright, alarm, dismay протиставлені решті словам синонімічного ряду як імена менш сильних емоцій.

За допомогою вищезгаданого видання було проаналізовано, що за *другою ознакою* відрізняються інтенсифікатори одиниць fear, dread, terror і horror, з одного боку, і fright, alarm, consternation, з іншого.

Щодо *характеру та зовнішнього вияву емоцій* можна зазначити, що перші чотири номінації можуть означати як актуальний стан страху через конкретні події, так і постійну емоцію через деякі фактори, внаслідок чого вона перетворюється на характерну людську рису: to *scream in fear/in dread*, *in terror, in horror*- верещати від страху/від жаху; *fear of the dark* - страх темряви; *cats have a great dread of water*- кішки дуже бояться води*; terror of the dark* - страх перед темрявою; *to have a horror of dirt* – боятись /не виносити/ бруду. Останні п'ять вербалізаторів означають тільки актуальні емоційні стани.

Нижче наведено приклади речень з художньої літератури, у складі яких присутні вербалізатори ЕК Fear. Досліджувані одиниці засвідчують, що далеко не всі вони можуть бути відтворені у тій самій формі мови-джерела. Звичайно, серед них є такі, що мають адекватний український еквівалент, але вони не є найчастотнішими. З огляду на це доводиться застосовувати перекладацькі трансформації.

1. **Fear** (страх, побоювання) означає найменш специфічну емоцію, яка виникає через очікування загрози або потенціальної небезпеки, яка, на думку суб'єкта емоції, не піддається жодному контролю

- Buck and Curly grew excited and half wild with **fear**.
- Бак та Кьорлі так сполошились, що ледь не померли **з переляку**.

У цьому прикладі подано переклад прийменникової фрази з англійської мови відповідною прийменниковою фразою українською – тобто структурних трансформацій в процесі перекладу не відбулося, проте одиниця із більш широким значенням *fear* була відтворена одиницею з вужчою семантикою *переляк*, тобто мала місце трансформація лексична.

2. **Dread** (жах) відрізняється від *fear* тим, що має на увазі сильніше почуття страху на межі з жахом, яке виникає, як правило, не в зв'язку з безпосередньою загрозою, а передбачуваною чи потенційною небезпекою.

- This is a **dread**! I said to Holmes.
- «Який **жах**!», - сказав я Холмсу.

У даному випадку одиниця зберігає свій первинний відповідник в українській мові, тобто вдалося уникнути лексичних трансформацій; проте висловлювання, що містить цей вербалізатор, зазнало структурних змін, а саме – притаманна англійській мові структура *This is* була перекладена рівноцінно емфатичним вживання займенника.

3. **Fright** (переляк) означає короткочасне відчуття страху, яке характеризується великим збудженням і, як правило, появою миттєвої реакції на тільки**-но** пережиту небезпеку.

- Any one may judge what a Condition I must be in at all this, who was but a young Sailor, and who had been in such a **Fright** before at but a little.
- Можете гадати, що я повинен був відчувати весь цей час, зовсім новачок у морській справі, який незадовго перед тим так з**лякався** невеликого хвилювання.

У цьому випадку прослідковується лексико-граматична трансформація, а саме – субституція частин мови у мові оригіналу та мові перекладу – іменник *Fright* було перекладено відповідним дієсловом, що має спільну з іменником *переляк* основу.

4. **Alarm** (сум'яття, страх, тривога) позначає стан збентеження, викликаний раптовим розумінням чи відчуттям безпосередньої загрози.

- Robinson Crusoe was seized with **alarm** when he saw the footprint on the sand.
- Робінзона Крузо охопила **тривога**, коли він побачив сліди на піску.

У цьому прикладі подано переклад прийменникової структури іменником, тобто невеликої синтаксичної трансформації, що викликана несиметричністю синтаксичних структур англійської та української мов; відтак додаток в англійській мові перейшов у роль підмета, що власне й було спричинено заміною стану на активний.

5. **Consternation** (заціпеніння) позначає стан, викликаний безпосередньою небезпекою, що супроводжується втратою самоконтролю, яке зовнішньо виявляється в заціпенінні, не змозі діяти, повній психічній і фізичній прострації.

- They looked at each other in **consternation**.
- Вони дивились один на одного **в заціпенінні**.

У даному прикладі спостерігається переклад прийменникової англійської фрази відповідною українською прийменниковою фразою – тобто структурних трансформацій в процесі перекладу не відбулося, як і лексичних.

6. **Terror** (жах) позначає відчуття дуже сильного страху через передбачувану небезпеку, природа якої часто представляється таємничою або важко зрозумілою.

- As for my mother, when we had carried her up to the hamlet, a little cold water and salts and that soon brought her back again, and she was none the worse for the **terror**, though she still continued to deplore the balance of the money.
- Там дали їй понюхати ароматичної солі, побризкали на неї холодною водою, і вона опритомніла. Незважаючи на всі перенесені **страхи**, вона не переставала скаржитися, що не встигла взяти з капітанових грошей всю суму, що законно належала їй.

У цьому прикладі присутня лексична трансформація розширення значення – в той час як *страх* є парасольковим терміном для досліджуваних вербалізаторів, англійська одиниця *terror* є більш специфічною та емоційно забарвленою. Також присутня невелика граматична трансформація – перехід іменника у іншу форму числа.

7. **Horror** (жах) - це сильне відчуття страху, яке супроводжується відчуттям відрази. На відміну від інших номінацій цього ряду, *horror* рідко означає страх за себе особисто.

- But if I can express at this Distance the Thoughts I had about me at that time, I was **in** tenfold more **Horror** of Mind upon Account of my former

Convictions

- Але якщо після стількох років пам'ять мене не зраджує, не смерть була мені **страшна** тоді, а те, що я зрадив своє рішення.

У даному прикладі спостерігається лексико-граматична трансформація – заміна частин мови у мові оригіналу та мові перекладу – прийменникова фраза *in Horror* була перекладена прикметником *страшна.* На рівні значення відбулося послаблення конотації одиниці «страху» у процесі перекладу та висловлювання зазнало структурної трансформації.

На основі проаналізованих нами текстів та їх перекладів, ми дійшли висновків, що для достовірного перекладу номінативних одиниць ЕК «страх» перекладачі використовували переважно достовірний, послівний переклад, переклад окремими усталеними словосполученнями, відтворення одиниць частково полісемантичного синонімічного значення. Ці одиниці не становлять особливої складності у перекладі – оскільки перекладачам не доводилося вдаватися до більш громіздких способів перекладу, як от описовий. Проте, хоча не вдалося уникнути певних перекладацьких трансформацій, були прослідковані як лексичні (генералізація, специфікація), так і граматичні трасформації (зміна числа чи частини мови) та їх поєднання (трансформація синтаксичних структур у поєднанні з семантичним зсувом одиниці). Хоча переважна більшість вербалізаторів ЕК зберігають ідентичну структуру й значення в українській мові, слід зазначити, що мовна асиметрія вимагає застосування відзначених нами перекладацьких трансформацій – характерні для англійської мови прийменникові структури трансформуються у більш компактні одиниці в українській мові через природу українського іменника, а, власне, наявність парадигми відмінків.

Досліджувані одиниці не є полісемантичними, і якщо і мають по кілька значень, то близьких за значенням і синонімічних, тому в різних контекстуальних оточеннях будуть реалізовувати чітко окреслені значення. У цьому випадку можна припустити, що перекладацькі трансформації використовувались не через асиметрію значень у мовах, а задля надання певного стилістичного забарвлення та компенсації значень не притаманних українській мові (чи взагалі у ній відсутніх) структур, виразів, зворотів тощо.

1. О.О.Борисов, “Мовні засоби репрезентації фонаційної зони слоту. СИМПТОМ емоційного концепту СТРАХ (на матеріалі творів англомовної художньої прози 18-20 століть)” http://eprints.zu.edu.ua/2237/1/06booeks.pdf 2. О.О. Борисов, “Прикметниковий номінативний простір «страх» сучасної англійської мови” http://eprints.zu.edu.ua/1578/1/22.pdf 3. О.О.Борисов, Діахронія лексичної номінації концепту страх (на матеріалі англомовних лексикографічних джерел) http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Filol/2010_13_2/8.pdf 4. Н.В.Глінка, Лінгвістичні аспекти дослідження емоційного концепту страх http://www.confcontact.com/2009fil/6_glinka.htm 5. О.О.Будянская, Е.Ю.Мягкова, Сопоставление средств описания эмоций в английском и русском языках (на примере страха) http://lse2010.narod.ru/yazik_kommunikatsiya_i_sotsialnaya_sreda_vipusk_2_2002/oobudyanskaya_eyumyagkova_sopostavlenie_sredstv_opisaniya_emotsii/ 6. Е.Ю. Мягкова, К проблеме исследования эмоциональности единиц индивидуального лексикона http://fccl.ksu.ru/winter.99/cog_model/myagkova.pdf 7.Карасик В.І., “Языковой круг: личность, концепты, дискурс”. - М.:Гнозис, 2004. - с.12- 225 8. Kovecses Z., Palmer B.G, Dirven R. Language and Emotion : The Interplay of Conceptualization with Physiology and Culture // Cognitive Linguistic Research- N.-Y.: Mouton de Gruyter, 2002. – Vol. 20. – с.150

Ілюстративні джерела:

1.Р.Л.Стівенсон, “Острів скарбів“.- Х.:Школа, 2003. 2.Robert Louis Stevenson, “Treasure Island” . – NY.: Scholastic Inc., 1996. 3. Даніель Дефо, “Робінзон Крузо“.- Х.:Школа, 2003. 4. Daniel Defoe, “Robinson Crusoe” . -London and Cambridge: Macmillan and Co., 1866. 5. А.Конан Дойл, “Записки про Шерлока Холмса”.- Х.:Школа, 2003. 6. Sir Arthur Conan Doyle, “ The Case-Book of Sherlock Holmes”.- GB.: Wordsworth E.L., 1993 7. Д.Лондон, “Біле ікло“. - Х.:Школа, 2003. 8. Jack London, “The Call of Wild”.- Maruland.:ArcManor, 2009. 9. Чарльз Діккенс, “Великі сподівання“. – К.: Веселка, 1986. (Переклад Р.Доценка).

10. Charles Dickens, “ Great expectations’. – H.: Harvard College Inc., 1965.

Сандюк І.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАД ЗАГОЛОВКІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЗМІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються деякі особливості перекладу німецьких заголовків у публіцистичних текстах. Особлива увага приділяється лексико-граматичним та стилістичним особливостям заголовків, а також специфіці та труднощам перекладу.

Ключові слова: *газетно-публіцистичний стиль, заголовок, лексико-граматичні та стилістичні особливості, еквівалентність.*

В статье рассматриваются некоторые особенности перевода немецких заголовков в публицистических текстах. Особое внимание уделяется лексико-грамматическим и стилистическим особенностям заголовков, а также специфике и трудностям их перевода.

Ключевые слова: *газетно-публицистический стиль, заголовок, лексико-грамматические и стилистические особенности, эквивалентность.*

The article deals with peculiarity of the translation of newspaper headlines from German into Ukrainian. Special attention is devoted to lexico-grammatical and stylistic peculiarities of headlines, and to specific character of headlines and difficulties by their translation.

Key words: *newspaper style, headline, lexico-grammatical and stylistic peculiarities, equivalence.*

Актуальність роботи визначається розширенням можливостей німецького газетного заголовку та ускладненням його перекладу й адаптації.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть використовуватись при підготовці до занять (семінарських і практичних) з теорії і практики перекладу, написанні рефератів, а також курсових робіт.

Об'єктом дослідження виступають заголовки німецькомовних газетних текстів. **Предметом** вивчення є специфіка перекладу заголовків суспільно-політичного спрямування.

Новизна нашої роботи полягає в послідовному аналізі застосування перекладацьких трансформацій, а також граматичних та лексичних особливостей німецькомовних газетних заголовків.

Основне завдання матеріалів газетно-інформаційного (публіцистичного) стилю полягає в повідомленні інформації з певної позиції, тобто в досягненні бажаного впливу на реципієнта.

Мова публіцистики дає багатий матеріал для досліджень у галузі функціональної і практичної стилістики, для з'ясування проблем функціональних стилів, для розроблення теорії газетних жанрів і чітко виділяється як окремий об'єкт вивчення. На газетних шпальтах публіцистичний стиль репрезентований якнаповніше, а тому поняття «мова газети» і «публіцистичний стиль» часто ототожнюються. Досі дослідники найбільшу увагу звертали на газетно-журнальний різновид цього стилю – найпопулярніший вид масової комунікації. До основних рис мови газети належать: економія мовних засобів, стисліть викладу і водночас інформативне його навантаження; вживання зрозумілих слів та висловів; використання суспільно-політичної термінології; помітна наявність мовних кліше, штампів; переосмислення лексики інших функціональних стилів.

Базові теоретичні поняття перекладу включають адекватність перекладу і неминуче пов'язану з нею прагматичну адаптацію. У зв'язку з цим А.Д. Швейцер зазначає: «Адекватність спирається на реальну практику перекладу, яка часто не допускає вичерпної передачі всього комунікативно-функціонального змісту тексту. Вона виходить з того, що рішення, яке приймається перекладачем, нерідко носить компромісний характер, що переклад вимагає жертви» [4;96]. Цим А.Д. Швейцер доводить, що досягнення перекладацької адекватності пов'язане з деякими смисловими втратами у змісті тексту. Перекла-

дачу нерідко доводиться шукати особливі засоби для передачі смислових і стилістичних складових оригіналу. У такому разі досягається прагматична еквівалентність між оригіналом і перекладом, що і визначає комунікативний ефект газетних повідомлень.

Специфіка публіцистичного стилю полягає в особливій виразності, експресивності висловлювання. Однією з характерних рис газетної експресії називають виразність заголовків. Зміст і форма німецького газетного заголовка відображають загальну комунікативну і прагматичну направленість газетної статті. Газетний заголовок повинен не тільки називати статтю, а й викликати у читача справжній інтерес до неї.

У науковій літературі представлені дослідження багатьох вчених з питань особливостей назв газетних та журнальних статтей (Аверкина Л.А., Орел М.С., Саночкина Н.Н., Суворов С.П., Царєва Є.Є, Швейцер А.Д.).

Будь-який газетний заголовок виконує три основні функції: номінативну, інформативну і прагматичну. *Номінативна функція* газетного заголовка полягає в тому, що він називає текст. Ця роль заголовка надає читачу можливість ідентифікувати текст, розділити газетний номер на публікації. *Інформативна функція* газетного заголовка полягає у вираженні основного змісту матеріалу статті у стислій формі. *Прагматична функція* полягає у тому, що заголовок своєю формою викликає у читача цікавість, допитливість або здивування. При цьому заголовок спонукає читача звернутися до тексту статті.

Розглянемо деякі мовні особливості німецьких газетних заголовків. Оскільки газетний заголовок – речення особливого типу, нами виділено такі структурні моделі німецького газетного заголовка:

газетні заголовки – односкладні речення – Perfektes Patt. – Ідеальний пат (тобто гра в нічию). [Прим. автора: тут і надалі пропонується власний переклад].

газетні заголовки – двоскладні речення – Wir müssen das Biest aushungern. – Ми змушені морити худобу голодом.

газетні заголовки – еліптичні речення – Mutmaßliche Terroristen erschossen. – Розстріл ймовірних терористів.

Найпоширеніший тип, як виявилося, − односкладні та еліптичні речення, що демонструють закон економії засобів у мові газет. Такі структурні моделі концентрують увагу читача на важливій з точки зору автора змістовій структурі тексту.

У дієслівних заголовках німецькомовної преси найчастіше використовуються неперфектні форми дієслова. Таким чином, коли мова йде про події, що відбулися в недавньому минулому, зазвичай використовується теперішній час Präsens. Вживання теперішнього часу надає заголовкам жвавості, наближає події до читача і повинно зберігається при перекладі: *Leben geht allmählich. – Життя поступово проходить.*

Проста форма минулого часу (Präteritum) вживається в заголовках, що відносяться до минулих подій, здебільшого тоді, коли в заголовках є обставина часу або читач точно знає, що подія відбулася в певний момент в минулому. При перекладі Präteritum доцільно передавати дієсловом недоконаного виду в минулому часі: *Der Killer schoss von hinten in den Kopf. – Кіллер стріляв в потилицю.*

Для передачі майбутнього часу в німецьких заголовках часто використовується форма теперішнього часу (Präsens). Для української преси таке використання форм теперішнього часу не характерне, тому при перекладі рекомендується вживати дієслова в майбутньому часі: *Wer rettet die Steuerzahler vor den Rettern. – Хто врятує платників податків від рятівників*?

Для досягнення адекватності перекладу вдаються до трансформацій. У сучасній науці існує багато класифікацій перекладацьких трансформацій запропонованих різними авторами (Л.С. Бархударов, В.Г. Гак, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, Я.І. Рецкер, А.В. Федоров). Ми використовуємо класифікацію Л.С. Бархударова, за якою виділяють заміну синтаксичної конструкції, лексико-граматичні трансформації, опущення та додавання.

Якщо ж перекладач копіює синтаксичні конструкції з тексту оригіналу, він ризикує порушити норми мови, на яку перекладає, тому необхідно звертатися до однієї з найпоширеніших синтаксичних трансформацій – *заміни синтаксичної конструкції.* Наприклад: *Barack Obamas Rede an die Seele Amerikas (Welt, 20. 01. 2009). – Барак Обама звернувся до душі Америки.*

Для досягнення адекватності перекладу перекладачі застосовують різноманітні лексико-граматичні трансформації: компенсацію, конкретизацію, антонімічний переклад.

Під *компенсацією* розуміють заміну стилістичних засобів оригіналу іншими рівноцінними стилістичними засобами в тексті перекладу або в відшкодуванні в одній частині тексту стилістичних засобів рівноцінними засобами в іншій, напр.: *Die Zeitung der Todesmutigen (Welt, 31. 01. 2009). – Газета тих, хто зневажає смерть.* В опублікованій статті Die Welt з наведеним вище заголовком йдеться про вбивство чотирьох журналістів Нової газети. Оскільки в українській мові відсутній еквівалент іменника «der Todesmutige», то українською мовою його можна перекласти тільки підрядним реченням.

Конкретизація полягає в уточненні незрозумілих понять. Наприклад, партія ХДС в німецькій пресі часто позначається як «die Union» – Союз. Оскільки ця форма не буде зрозуміла українському читачу, при перекладі слід застосувати прийом конкретизації: *Union: Nicht unser Problem (SZ, 26. 01. 2009). – ХДС: це не наша проблема.*

Для більш точного висловлення думки українською мовою в деяких випадках використовують *антонімічний переклад*. Він полягає у вживанні при перекладі слів протилежного значення для додавання або навпаки зняття заперечення, що міститься в тексті оригіналу. Засвичай цей прийом застосовується при подвійному запереченні: *Gaza: Neuer Konflikt nicht unmöglich (Spiegel, 23. 06. 2007). – Сектор Газа: можливий новий конфлікт*.

Опущення − явище, прямо протилежне додаванню. При перекладі опущенню зазнають слова, що є семантично надмірними, з огляду на їх смисловий зміст, напр.: *Jedes Lebewesen hat im Naturganzen seine besondere Aufgabe. – Кожна істота має у природі своє особливе завдання.*

Додавання використовують для кращого розуміння читачем змісту заголовку: *Hamburger Mediziner setzen neue HUS-Therapie ein. – У Гамбурзі медики запроваджують нову терапію в лікуванні гемолітико-уремічного синдрому*.

У заголовках можуть використовуватися усі відомі лексичні та синтаксичні засоби виразності. Заголовок може бути побудований на основі переносного значення слів, емоційно забарвленої лексики, синонімів та антонімів. Приказки, назви відомих пісень, кінофільмів, цитати, розмовні елементи, фонетичні й морфологічні засоби виразності також часто зустрічаються в заголовках. І тут необхідно розкрити внутрішній механізм перекладу, визначити еквівалентні одиниці, а також прослідкувати зміну форми і змісту, що відбувається при заміні одиниці оригіналу еквівалентною одиницею тексту перекладу, тобто забезпечити такий тип міжмовної комунікації, за якого створений заголовок

міг би виступати в якості повноцінної комунікативної заміни оригіналу, відповідати усім нормам і правилам мови, на яку перекладають [5, с. 397]. Наприклад, в антиприказці у заголовку *Liebe geht durch den Wagen* спостерігаємо алітерацію зі словом *Magen* в приказці *Liebe geht durch den Magen*. Внаслідок заміни ключового слова в традиційній приказці є зміна змісту оригіналу. У тексті мова йде про «велику любов» чоловіків у Німеччині до автомобілів.

Специфіку газетно-інформаційних матеріалів складають кліше, а також фразеологізми. У суспільно-політичних текстах, статтях, оглядах широко використовується образна фразеологія. Характеризуючись метафоричністю, вона надає висловлюванню виразності, яскравості, своєрідності. – *Bock zum Garten gemacht Kasachstan darf OSZE führen* (Welt, 27. 12. 2008). – *Пусти цапа до капусти: Казахстан отримав право очолити ОБСЄ*.

Іншою характерною рисою заголовків є скорочення слів та абревіатури. Скорочення поділяються на загальноприйняті та оказіональні (випадкові). Цікаво, що легше розшифровуються оказіональні скорочення, адже вони існують у межах даного тексту і здебільшого подаються в повному вигляді на початку або в середині тексту. Для ідентифікації скорочень є багато довідників та посібників. Під час перекладу скорочень оригіналу для збереження функціонально-стилістичної адекватності перекладного тексту застосовують відповідні українські скорочення: *EWG – Europäische Wirtschaftsgemeinschaft (Європейська економічна спілка, ЄЕС)*.

У межах роботи ми спробували висвітлити особливості мови газети як різновиду публіцистичного стилю, оскільки студентам, майбутнім перекладачам необхідні знання про особливості цього стилю і практичного володіння ними в подальшій роботі. У процесі роботи перекладач використовує різноманітні синтаксичні й лексико-граматичні трансформації. Отож, при перекладі необхідно враховувати, що системи німецької та української мови багато у чому не збігаються. Основна відмінність полягають в синтаксисі обох мов. Для того, щоб не копіювати невластиві українській мові синтаксичні конструкції, перекладач звертається до різних граматичних трансформацій.

Досліджуючи особливості перекладу газетно-інформаційних повідомлень, ми використовували статті з газет «DIE ZEIT», «F.A.Z.», «DIE WELT», «Der Spiegel».

1. Аверкина Л.А., Капитонова А.М. К проблеме перевода газетно-журнальных заголовков. Вестник НГЛУ. 2009. №4. с. 47-56. 2. Завьялова Ю.А. Лексико-стилистические особенности газетных заголовков современной немецкой прессы. Вестник ИГЛУ. 2009. №1. с.13-16. 3. Орёл М.А. Как можно переводить газетные заголовки. Вестник НГЛУ. 2009. №8. с. 73-83. 4. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М: Воениздат, 1973. с. 270-275. 5. Царева Е.Е. Специфика перевода газетных заголовков // Вестник Казанского технологического университета, 2010. №3. с. 398-406.

Сапун М.В., к.філол.н., ст. викл.,
Уманський державний педуніверситет імені Павла Тичини

КОНЦЕПТ ТА АРХЕТИП У КАРТИНІ СВІТУ ПИСЬМЕННИКА

У статті проаналізовано різні трактування терміну «концепт» та взаємозв'язок цього терміну з терміном «архетип». Розглянуто місце цих двох понять у мовній та концептуальній картині світу письменника.

Ключові слова: *концепт, архетип, мовна картина світу, концептуальна картина світу.*

В статье проанализированы разные толкования термина «концепт» и взаимосвязь этого термина с понятием «архетип». Рассмотрено место этих понятий в языковой и концептуальной картинах мира писателя.

Ключевые слова: *концепт, архетип, языковая картина мира, концептуальная картина мира.*

The article analyzes the various interpretations of the term «concept» and the relationship that term with the term «archetype». The place of these two notions in linguistic and conceptual world picture of the writer.

Key words: *concept, archetype, language world, a conceptual picture of the world.*

Сучасне трактування поняття "концепт" у лінгвістиці пов'язане із значенням цього поняття у філософії та логіці, звідки він потрапив до лінгвістики. Наприклад, дослідниця Іванова І. Б. розглядає концепт як ідею, продукт ідеального світу, який означує складне поняття і є структурно відкритим, багаторівневим утворенням, якому властива тенденція до тривалих трансформацій-"удосконалювань" [8; 39].

На жаль, на сьогодні поки що не існує загальноприйнятого визначення поняття "концепт", яке почало активно вживатися у вітчизняній лінгвістиці лише у 80-х роках XX ст. Концепт у сучасній лінгвістиці переважно досліджується як ментальна сутність. Цим питанням займалися такі мовознавці, як С. А. Аскольдов [1], І. А. Бехта [2], К. Ю. Голобородько [3], Л. В. Дмитренко [5], В. В. Жайворонок [6], О. С. Кубрякова [13], Л. А. Лисиченко [14] та інші.

Одним із найбільш повних визначень поняття "концепт" вважаємо формулювання, подане О. С. Кубряковою – "це термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці" [11, 90].

Важливою проблемою сучасної лінгвістики є дослідження зв'язків та відношень між мовною і концептуальною картинами світу. Тому завданням нашого дослідження стало з'ясування суті понять «концепт», «архетип», «мовна картина світу» і «концептуальна картина світу», а також встановлення співвідношень між цими поняттями.

Відповідно до поділу вербальних та невербальних типів знань у сучасному мовознавстві розрізняють поняття "мовна картина світу" та "концептуальна картина світу"

[19, 34–35]. Досліджуючи лексико-семантичний вимір картини світу, Л. А. Лисиченко виділяє три рівні:

- психоментальний превербальний рівень, одиницею якого є концепт;
- концептуальний (логіко-лінгвальний) або поняттєвий рівень – одиницею є поняття;
- лінгвальний рівень, одиниця якого – слово [15, 6–24].

На думку дослідниці, домовна (превербальна) картина світу є джерелом, матеріалом для концептуальної та мовної. У домовному, ментальному рівні МКС містяться ті уявлення, зв'язки, враження, які в разі потреби фіксації їх у свідомості індивіда шляхом абстрагування й узагальнення утворюють поняття, що стають основою для концептуальної і лінгвальної картини світу і фіксуються в лексичному значенні [15, 21].

Розрізняючи поняття "мовна картина світу" та "концептуальна картина світу" зауважимо, що мовна картина світу розвивається, відбиваючи зміни у пізнанні світу: зміни в ментальній, концептуальній картинах неминуче приводять до відповідних змін у мовній картині світу [15, 30].

Поняття "мовна картина світу письменника" ми розглядаємо як мовномисленнєву картину світу, що перебуває у постійному живому зв'язку з людською свідомістю. Лише у поєднанні з людською свідомістю статична картина світу оживає, стає дійсністю, здатною поширюватися в просторі й часі, нести інформацію, випромінювати емоційно-експресивну енергію [16, 8–11]. Наше бачення мовної картини світу та її образних мовних засобів сформувалося під впливом наукової теорії А. К. Мойсієнка, у якій стверджується, що досвід образного компонента тексту, поєднаний із загальнокультурним досвідом індивіда, "формує" образно-смислову і естетичну перспективу читацького пізнання твору, передбачення того нового, що стоїть за звичайним вживанням слова-сигналу [17, 91].

Призначення художнього стилю мови – образно відтворювати дійсність, тобто змальовувати життя через образи, втілені в слові. Безперечним є факт, що у мовній картині світу письменника репрезентовано одночасно його індивідуальність та проблеми часу, у якому жив письменник [18, 15]. Саме в аспекті мовної майстерності автора вбачаємо основну цінність художнього твору.

Якщо ж розглядати твір як систему, що у взаємозв'язках з людиною виступає не лише пасивним об'єктом сприйняття, а й активним суб'єктом породження нової інформації, не завжди передбачуваної автором літературного твору, то маємо підстави стверджувати, що художній образ пізнається не лише на основі досвіду автора, а й перевіряється (а отже – пізнається), верифікується через досвід інтерпретатора [17, 15]. Це можливість породження нових смислів (термін "смисл" ми вживаємо у значенні – "мовленнєва реалізація семантичного змісту, яка базується на мовному значенні / понятті як його обов'язкової частини, також на додатковій / факультативній інформації, пов'язаній з метою, умовами, ситуацією та структурою мовленнєвого акту" [4, 54]), ймовірності залишити читача небайдужим, "зачепити" його свідомість та змусити мислити.

Вивчення смислового потенціалу авторського тексту та його конститутивних одиниць, на нашу думку, дає змогу вирішити найбільш актуальну проблему дослідження ідіостилю письменника: встановити мотивацію використання письменником конкретних мовних засобів.

Такий підхід у дослідженні художнього тексту запропонований Н. М. Сологуб, яка зазначає, що "художній текст проходить стадії породження (під кутом авторського заду-

му, бачення світу письменником) і сприйняття (під кутом бачення світу і твору читачем). Текст змінюється від читача до читача. Текст – "це творення, що відбувається на наших очах", "підключення до інших текстів, до інших кодів". У тексті розкривається здатність слова втягувати в свою орбіту додаткові уявлення, розширювати свій семантичний потенціял" [20, 14–15].

Безперечно, концепти кожної національної мови неповторні і своєрідні, але водночас існують і спільні для всього людства концепти, характерні для свідомості кожної людини[10, 4]. Для того, щоб пояснити причини одночасного виникнення спільних концептів у різних мовах зазначимо, що людська психіка – це першоарена виникнення смислів і понять, вона породжує ті першоелементи, які формують концепт, а також його вербальне втілення у формі лексико-семантичного поля.

Ми вважаємо, що використання елементів психоаналізу у процесі дослідження концептуальної картини світу письменника допомагає зрозуміти суть твору, адже «творчість – це унікальний психологічний феномен самопізнання і пізнання світу… під час творення відбувається енергетичне перевантаження: психічна енергія в полі свідомості різко знижується, натомість активізуються глибинні енергетичні потоки неусвідомленого: водоспад міфологічних та архетип них (первинних) образів і символів виноситься з глибин душі [7; 13].

Ми переконані, що термін «архетип» у тому трактуванні, яке розробив К.Г. Юнг [21], [22], [23] допомагає встановити взаємозв'язок свідомого і неусвідомленого, а також вплив цього неусвідомленого на процес формування концептів як одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості [11, 90].

Думки про взаємопроникнення концепту і архетипічного образу висловлювали багато учених, зокрема, К. Ю. Голобородько, який писав, що архетипічна й міфологічна семантика залучається до семантичної структури концептів, але не вичерпує їх [3, 29], а В. І. Кононенко наголошував, що в основі концепту лежить колективне несвідоме, архетип, нерідко й міфологема [9, 6].

За визначенням Н.В. Зборовської, архетип – це ідеальна, порожня форма, наділена енергетичною силою, що походить з неусвідомленого і формує уявлення [7; 133]. Дослідниця наголошує, що архетип – це певна апріорна можливість формотворення, чиста, одержима силою енергія, при цьому, якщо особистість переживає дію архетипу, то виявляє його характерну рису – нумінозність – невидиму присутність або таку якість видимого об'єкта, що викликає зміну свідомості на основі глибинного емоційного потрясіння [7; 134]. Тобто архетипом називають колективне неусвідомлене, яке існує в будь-якій людській особистості, і має приховану психічну енергію. Якщо архетип – реалія підсвідомості, то в свідомості людини він виявляється через архетипний образ. Саме тоді спадщина предків, яка зберігається в кожній душі формально і несвідомо, має змогу «прозріти» через життєву конкретику [7; 134].

Поняття, архетипу існує у підсвідомості кожної людини, воно пов'язане з інстинктами і має величезний психічний потенціал. У свідомості людини архетипи виявляються у вигляді архетипних образів.

Як же співвідносяться поняття «архетипний образ» і «концепт»? На нашу думку, поняття «архетипний образ» має іншу природу, ніж поняття «концепт». Відзначимо, що першоосновою виникнення концепту є явище реальної дійсності, людські знання про

яке узагальнюються та абстрагуються аж до виникнення певного концепту. У процесі формування концепту як ментальної одиниці до цих логічних та об'єктивних знань додається емоційний елемент – враження, асоціації, судження. Але безперечною є логічна першооснова виникнення концепту. Це підтверджує також глибокий взаємозв'язок концепту й поняття.

Процес виникнення архетипного образу суттєво відрізняється від попереднього. Виникнення архетипного образу, який є частиною підсвідомості людини і за основу має емоційне начало, характеризується глибокими протиріччями. Так як це поняття стосується насамперед людської особистості, то воно мало б носити суто індивідуалістичний характер. Але архетипний образ є відображенням у свідомості людини колективного несвідомого – архетипу, тому він має універсальний, всеохоплюючий характер. Про цю специфіку колективного несвідомого говорив К.Г. Юнг, коли вказував на те, що поза нашою безпосередньою свідомістю, яка має цілком особистісний характер і яку ми вважаємо єдиною емпіричною психікою, існує інша психічна система колективного універсального і безособистісного характеру, ідентична у всіх індивідів [23; 339].

Той факт, що архетипний образ є способом вияву архетипу у свідомості [7; 133] переконує в емоційній першооснові архетипного образу. На нашу думку, на одній із стадій виникнення концепту як ментальної одиниці до логічно упорядкованих, узагальнених та асоціативно пов'язаних знань додається емоційний компонент. Саме цей момент є моментом взаємодії концепту і архетипного образу. Їх взаємовідношення, на нашу думку, становить прямо пропорційну залежність: чим більша частина архетипних значень включається у процес творення концепту, тим більший експресивний потенціал він буде мати як для індивідуально-авторської картини світу письменника, так і для свідомості тих людей, які сприйматимуть мовні реалізації цього концепту.

Досліджуючи мовну репрезентацію концептів, враховуємо думку В.І. Кононенка, який вважає, що слово, зрештою, є репрезентантом самого концепту, але заголовне слово – ім'я концепту – не вичерпує власне мовних засобів його відтворення, адже навколо слова, що позначає концепт, і пов'язаних із ним слів-понять створюється свого роду семантичне поле, максимальний і достатній контекст, у межах якого й виявляються численні конотативні супроводи, додаткові значення, асоціативно-оцінні ряди [9, 7–19]. Важливими для нашого дослідження є також узагальнення Л. А. Лисиченко, яка вважає, що концепт як психоментальне явище має за одиницю лінгвального вираження лексико-семантичне поле [15, 24].

Отже, поняття «концептуальна картина світу» є логічно-ментальною системою, яка має невербальний характер, а її одиницею є «концепт». «Мовна картина світу» – вербальна репрезентація «концептуальної картини світу». Вона носить мовний характер, одиницею її є лексико-семантичне поле. Архетип як своєрідна ідеальна форма неусвідомленого, у свідомості людини втілюється у вигляді архетипного образу, який відіграє активну роль у процесі формування концепту. У свою чергу, кожен концепт більшою чи меншою мірою включає в себе архепні образи, які визначають глибину його експресивного навантаження.

1. Аскольдов С. А. Концепт і слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: антология. – М.: Academia, 1997. – С. 267–279; 2. Бехта І. А. Концептосфера у динаміці: (текст і дискурс у світлі когнітивно-дискурсної парадигми) / І. А. Бехта // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наукових праць. – К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2001. – № 5. – С. 22–26; 3. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту / К. Ю. Голобородько // Культура народов Причерноморья: науч. журнал / глав. ред. Ю. А. Катунин. – Симферополь: Таврический нац. университет им. В. А. Вернадского.– 2002. – № 32 – С. 27–29; 4. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – К.: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. – 294с; 5. Дмитренко Л. В. Концептуальна картина світу в поетичних творах: (на матеріалі поетичних образів американської поезії XX ст.) / Л. В. Дмитренко // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 1999. – С. 37–44; 6. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В. В. Жайворонок // Культура народов Причерноморья: науч. журнал / глав. ред. Ю. А. Катунин. – Симферополь: Таврический нац. университет им. В. А. Вернадского. – 2002. – № 32. – С. 51–53; 7. Зборовська Н.В. Психолоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: «Академвидав», 2003. – 392 с; 8. Іванова І. Б. Фразеосемантичне поле "життя/смерть": національні стереотипи та їх кореляції: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова/ І. Б. Іванова – К., 2008. – 198 с; 9. Кононенко В. Концепти українського дискурсу: монографія / В. Кононенко. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с; 10. Конькова Е. Н. Концепт, понятие и значение как важнейшие единицы в исследовании языковых сущностей / Е. Н. Конькова // Разноуровневые характеристики лексических единиц: сборник научных статей по материалам докладов и сообщений конференции. Часть 1. Лексика и фразеология. Терминология (Смоленск, 19–20 мая 2001 г.). – Смоленск: СГПУ, 2001. – 214 с; 11. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Н. Г. Лузина; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 246 с; 12. Кримский С. Архетипы украинской культуры / С. Кримский // Вістник НАН України. – 1998. – № 7–8. – С.74–87; 13. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с; 14. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Л. А. Лисиченко. – Х.: Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – 1997. – 129 с; 15. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А.Лисиченко – Х.: Вид. група "Основа", 2009. – 191 с; 16. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів: поетика текстових структур / А. К. Мойсієнко. – Умань: Редакційно-видавничий центр "Софія", 2008. – 280 с; 17. Мойсієнко А. К. Слово в апперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша: монографія / А. К. Мойсієнко. – К.: Сталь, 2006. – 304 с; 18. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга; Богдан, 2000. – 248 с; 19. Пустовіт Л. Є. Засоби вираження метафори / Л. Є. Пустовіт // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1976. – Вип. 11. – С. 34–42; 20. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К.: Дніпро; Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с; 21. Юнг К. Г. Душа и земля: проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг. – М.: Наука, 1993. – 474 с; 22. Юнг К.Г. Воспоминания. Сновидения. Размышления. – К., 1994. – 405с; 23. Юнг К.Г. Человек и его символы. – М., 1998. – 670 с.

Седлерова А.І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ І ЕСТЕТИЧНИЙ ПРИНЦИП «ОБ'ЄКТИВНОГО РЕАЛІЗМУ» ГІ ДЕ МОПАССАНА: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті аналізуються мовно-стилістичні особливості французьких романів «Любий друг» і «Монт-Оріоль» Гі де Мопассана та їхній переклад українською мовою В. Підмогильного.

***Ключові слова**: художній переклад, реалізм, синтаксичні та граматичні трансформації.*

В статье анализируются языково-стилистические особенности французских романов «Милый друг» и «Монт-Ориоль» Ги де Мопассана и их перевод на украинский язык В. Пидмогильного.

***Ключевые слова**: художественный перевод, реализм, синтаксические и грамматические трансформации.*

In this article we analyze language and stylistic particularities of French novels «Bel ami» and «Mont Oriol» of Guy de Maupassant and their translation on Ukrainian language made by V. Pidmohylnyi.

***Key words**: translation, realism, syntactic and grammatical transformations.*

Гі де Мопассан належав до французької реалістичної школи. Як відомо, реалістичний роман – це роман, який характеризується багатством описів природи та психології персонажів. Одним з найголовніших завдань письменника-реаліста було відтворити буденну реальність (людей, події) об'єктивно і з точністю, не вдаючись до ідеалізації. На реалістів впливали й позамовні чинники: розвиток важкої промисловості, робітничого класу, розвиток транспортної мережі, наростання революційних настроїв, прагнення до лібералізації та демократизації [Dictionnaire des termes littéraires 2001, 10].

Анрі Міттеран у «Словнику літературних жанрів та понять» пише, що поняття «реалістичний роман» є антонімічним, оскільки роман першочергово включає в себе фікцію, вигадування персонажів та різних сюжетів. Роман також включає в себе певний порядок дій, тоді як у реальному житті панує безлад [Dictionnaire des genres et notions littéraires 2001, 9].

Роман «Любий друг» Гі де Мопассан написав у 1885 році, а роман «Монт-Оріоль» у 1886 році. В обох романах автор виражає негативне ставлення до людської підлості та продажності, широко використовує неприховану іронію, різко критикує вчинки та дії головних героїв.

Реалістичні романи були розраховані на широке коло читачів, які іноді не були надто освіченими, тому й писали реалісти живою мовою народу.

Про свій стиль Мопассан, наслідуючи Гюстава Флобера, писав, що якою б не була річ, існує лише одне слово, щоб її описати, лише одне дієслово, щоб її оживити, і лише

один прикметник, щоб надати їй характеристику. І ніколи не слід задовольнятися словом близьким за значенням, вдаватись до гіперболізації чи мовленнєвої клоунади. Не потрібно вживати іменники, дієслова чи прикметники, сенс яких важко зрозуміти, а треба будувати різноманітні речення, звучні та ритмізовані. Варто намагатися бути чудовими стилістами, а не колекціонерами рідкісних термінів. Арман Лану зазначає, що немає жодного видатного французького письменника, який писав би так гарно і з такою малою кількістю слів, як Мопассан [Maupassant 1979, 11].

Отже, саме з такими принципами автора зіткнувся В. Підмогильний, перекладаючи Гі де Мопассана. І саме їх він мав відтворювати, адже, як зазначає Альбер Бенсусан, перекладач має промовляти як і автор, має йти його слідами, вдягати його старого халата, його капці, вловлювати його жести, стати його тінню та відтворювати його інтонації [Bensoussan 1995, 8].

За переклади творів Гі де Мопассана Валер'ян Підмогильний узявся в період власного переходу до напрямку реалізму.

Переклад роману «Любий друг» В. Підмогильний здійснив у 1928 році, коли працював над романом «Місто». Деякі дослідники зазначають, що з погляду сюжету й композиції роман «Місто» В. Підмогильного нагадує «Любого друга» Гі де Мопассана. [Костюк 1954, 2; Шерех 1955, 7; Ласло-Куцюк 1980, 3]. Після виходу друком переклад був одразу високо оцінений фахівцями. В. Державин, у рецензії на українські видання творів Мопассана, писав: «Якісний переклад великих творів французького класика бездоганною українською мовою – це залишається великою заслугою В. Підмогильного у справі підвищення нашої перекладної белетристики» [Державин 1928, 1].

Об'єктивний чи критичний реалізм Мопассана полягає в його непримиренні з суворою правдою життя, у співчутті людському горю. Мопассан багато писав про тяжке життя народу, особливо селян. У своїх творах він протиставляв працелюбство та добродушність селян безсердечності й продажності міських кар'єристів.

Об'єктивний реалізм Мопассана виявляється особливо яскраво в портретних та пейзажних описах. При їх перекладі В. Підмогильний вдається до граматичних трансформацій, віднаходить експресивні українські відповідники для рядів епітетів, чудово відтворює порівняння та перерахування.

За допомогою портрету Мопассан показує зміни, які відбуваються з кожним персонажем. Наприклад, головний герой роману «Любий друг», Жорж Дюруа, спочатку постає перед нами привабливим, хоча й досить невпевненим у собі юнаком.

«Comme *il portait beau*, par nature et par pose d'ancien sous-officier, il cambra sa taille, frisa sa moustache *d'un geste militaire et familier*, et jeta sur les dîneurs attardés *un regard rapide et circulaire*, *un de ces regards de joli garçon, qui s'étendent comme des coups d'épervier.*»

«Від природи він був *добре збудований*, ще й поставу мав колишнього унтер-офіцера, отже *вирівнявся по-військовому й недбайливо покрутив вуса* й скинув на запізнілих одвідувачів *швидким, побіжним поглядом*, *тим поглядом гарного хлопця, що падає прудко, як шуліка.*»

Вдавшись до перестановок, синтаксичних трансформацій, майстерно переклавши епітети і порівняння, В. Підмогильний відтворив образ «гарного хлопця», націленого на успіх і готового до бою у світських салонах.

«Quoique habillé d'un complet de soixante francs, il *gardait* une certaine *élégance tapageuse*, un peu *commune, réelle cependant*. *Grand, bien fait, blond, d'un blond châtain vaguement roussi*, avec *une moustache retroussée*, qui *semblait mousser sur sa lèvre*, *des yeux bleus, clairs, troués d'une pupille toute petite*, des cheveux *frisés naturellement*, *séparés par une raie au milieu du crâne*, il ressemblait bien *au mauvais sujet* des romans populaires.»

«Хоч костюм був на нім шістдесят франковий, він *не втрачав*, проте, якоїсь *підкресленої елегантности*, трохи *шаблонової, але справжньої*. *Високий, стрункий, білявий, певніш трохи русявий шатен*, із *закрученими вусами*, що *немов пінились на губі*, *з блакитними, ясними очима та маленькими зіницями*, *з кучерявим від природи волоссям*, *зачісаним на проділ посередині*, він дуже нагадував *героя* популярних романів».

Притаманні Мопассану нагромадження епітетів, перерахувань, порівнянь, вкраплення метафор, передані В. Підмогильним напрочуд вдало завдяки антонімічному перекладу, замінам, гнучкому, легкому синтаксису, підбору соковитих, іноді фразеологічних емоційно-оціночних і експресивних атрибутів, іноді неочікуваних еквівалентів, що змальовують портрет типового персонажа бульварних романів.

У кінці роману перед читачами головний герой постає вже зовсім іншою людиною, навіть з трохи іншим прізвищем, зі звичайного Дюруа, головний герой став Дю-Руа, тобто сам собі приписав титул:

Puis Georges Du Roy parut avec une vieille dame inconnue. Il levait la tête *sans détourner non plus ses yeux fixes, durs, sous ses sourcils un peu crispés*. *Sa moustache semblait irritée sur sa lèvre*. On le trouvait *fort beau garçon*. Il avait *l'allure fière, la taille fine, la jambe droite*. *Il portait bien son habit* que tachait, *comme une goutte de sang*, *le petit ruban rouge de la Légion d'honneur*.

Потім з'явився Жорж Дю-Руа з невідомою старою дамою. Він підносив голову, *не одвертаючи, проте, пильного, твердого погляду з-під трохи наморщених брів*. Вуса його *немов насторбучились на губі*. Всі визнали його за *красуна*. *Поставу мав горду, стан тонкий, ноги стрункі*. На ньому *добре сидів фрак*, *прикрашений, як краплею крови*, *червоною стрічкою Почесного Легіону*.

У перекладі вдало відтворено низку епітетів (прикметників, іменників, прислівників), порівняння, які створюють образ надто впевненої у собі і своїй досконалості людини.

Описи пейзажів та інтер'єру також побудовані на контрасті – від сповнення надією до повного розчарування. Спочатку перед читачами постає пейзаж, що гармоніює з описом стану закоханості головної героїні.

«Ils vivraient là, dans *le silence*, sous les arbres, *au fond de ce cratère qui contiendrait toute leur passion*, *comme l'eau limpide et profonde*, dans *son enceinte fermée et régulière*, sans *autre horizon pour leurs yeux* que *la ligne ronde de la côte*, sans *autre horizon pour leur pensée que le bonheur de s'aimer*, sans *autre horizon* pour *leurs désirs que des baisers lents et sans fin*.»

«*Жити б тут* у *тиші* під деревами, і цей кратер *умістив би* всю їхню любов, *як воду ясну та глибоку*, в своєму *замкненому й поправному обводі*, і *єдиний обрій був би їхнім очам – кругла лінія берега*, *єдиний обрій їхній думці – щастя кохання*, *єдиний обрій бажання – повільні й нескінченні поцілунки*.»

Акумуляція слів із семами тиші, ясності, замкненості, безкінечності, порівняння,

синтаксичний паралелізм передають думки – мрії героїні сховати своє щастя із коханим у цьому тихому і величному куточку природи. І це вповні відтворено перекладачем. В. Підмогильний, до того ж, змінивши на початку речення особову конструкцію на безособову, акцентував прийом невласне прямої мови, застосований автором.

Наприкінці роману солодкі мрії поступилися розчаруванню і розпачу.

«*Un très mince rayon* de lune entrait par *une fente de ses rideaux* et posait sur le parquet *une petite tache ronde et claire*. Elle l'aperçut ; tous ses souvenirs *l'assaillirent* ensemble : le lac, le bois, ce premier «Je vous aime», *à peine entendu*, si *troublant*, et Tournoël, et toutes leurs caresses, le soir, par *les chemins sombres*, et la route de La Roche-Pradière. Tout à coup, elle vit cette *route blanche*, par une nuit pleine d'étoiles, et lui, Paul, tenant par la taille une femme et lui *baisant la bouche* à chaque pas.»

«Крізь *щілину в завісах* пробився *тоненький місячний промінь*, і на паркет лягла *ясна й кругла пляма*. Вона помітила її; всі спогади *обпали* її відразу: озеро, ліс, оте перше «люблю вас», *ледве чутне, тихе, хвильне*, і Турноель, і всі їхні ласки ввечері по *темних дорогах*, і Ля-Рош-Прадьєрський шлях. Раптом вона побачила цей *білий шлях зоряної ночі* і його, Поля. Але він іде тепер з іншою й, обіймаючи її за стан, цілує її щокроку.»

Світ звужується – від краєвидів до інтер'єру кімнати. Реальний пейзаж постає лише у вигляді спогадів і у вигляді проекції його на нове кохання Поля. Перекладач зумів передати почуття жалю за минулим, точно відтворюючи контрасти світлого сяючого і темного нічного, а також ритм абзацу, створений акумуляцією однорідних членів речення, повтором сполучника «і». Сплеск відчаю підсилюється у перекладі утворенням окремого протиставного речення («*Але він іде тепер з іншою …*»).

Для кожного персонажу романів Гі де Мопассана притаманне власне мовлення, властиві йому вирази. Оскільки всі жінки обожнювали героя роману «Любий друг», то в їх мові часто зустрічаються зменшувально-пестливі слова. В. Підмогильний вживає прямі відповідники *« mon chat » - «котик», «gros serin» - «щиглик», «mon petit Géo» - «Жоржик»*, або замінює на більш характерні для українського дискурсу кохання пестливі слова: *«ma mignonne»- «ясочка», «mon enfant» - «голубка».*

«Merci, **mon chat**. Tu n'as pas la parole facile». «Дякую, **котику**. Ти важкий на розмову».

«Bonjour, **mon chat**. Tu vas bien ?... Moi, pas mal». «Добридень, **котику**. Як ся маєш? І я не кепсько.»

«Ça prouve que tu m'as plu, **gros serin**, et que nous recommencerons quand ça te dira».

«Значить, що ти сподобався мені, **щиглику**, і ми знову почнемо діло, коли тобі до серця».

«Dis que tu veux bien, **mon petit Géo**, dis que tu veux bien ?» «Скажи, що ти згоден, **Жоржику**, скажи, що згоден.»

«Écoute, **ma mignonne**, je ne voulais point te blesser…» «Слухай, **ясочко**, я зовсім не хотів тебе образити…»

«Mais oui, **mon enfant**». «Гаразд, **голубко**».

Поряд із пестливими словами головні персонажі часто використовують лайливу та просторічну лексику, для перекладу яких В. Підмогильний вживав прямі відповідники: «Bigre» – «Чорт», «nom d'un chien » – «хай йому грець», «un malin» – «хитряк», «un roublard» – «пройда», «un débrouillard» – «крутій», «Sacristi» – «Чорт бери», «Je suis

stupide.» – «Йолоп я», «Je suis bête» – «Дурень я», «Bougre !» – «Трясця твоїй матері!», «Nom d'un nom» – «Сто чортів», «Sacré mâtin !» – «Матері його біс», чи вводив в текст більш виразні українські лайливі слова «un semblable animal» – «такий гевал», «ce cornichon de Forestier» – «той бевзь-Форестьє», «cet animal » – «мурло», «Quelle brute c'était !» – «Тварюка-ж він був!».

Помітною є різниця між мовою селян та міських жителів. Мова селян простіша, сповнена лайливих слів та просторічних граматичних та фонетичних форм: «C'est-i té, not' fieu ?» – «Це ти, синочку?», «Seigneur Jésus, c'est-i té, petiot ?» – «Господи Ісусе, це ти, хлоп'ятко?», «J'pouvons-ti l'embrasser tout d'même ?» – «І поцілувати все-таки можна?», «Bougre ! «… «Nom d'un nom, c'est une belle femme.» – «Трясця твоїй матері! … Сто чортів, це гарна жінка.», «Veux-tu gagner une pièche de chent francs ?» … «Hein ! chent francs ?» … «Fouchtra, quo sé damando pas ! - Eh bien ! mon païré, vlà ché qui faut faire.» – «Хочеш жаробити што франків? … Ну, што франків? … Што чортів, ще й питають! – Та ошь, штарий, яка робота.», «Ché pas vrai bougrrre que t'as chauté par-dechus le foché à Jean Mannezat et que t'es parti par le creux Poulin ?» – «Неправда, що ти, штерво, перештрибнув через рівчак у Жана Манежа й подавшя Жереб'ячим міжгір'ям?».

В. Підмогильний також намагався використовувати лексику, характерну для сільських жителів: «хлоп'ятко», «синочок». При перекладі роману «Монт-Оріоль» він відтворював говірку овернців, використовуючи букву «ш» замість «с», «ж» замість «з», натомість граматичні особливості говірки відтворити було важко.

При відтворенні реалій В. Підмогильний розраховував в основному на їх контекстуальне осмислення читачем, тому не пояснював їх: «une bouteille d'eau de Lubin» – «пляшка любенської води», «des cailloux du Rhin» – «райнські камінці», «l'arc de triomphe de l'Étoile» – «тріумфальна арка Зорі», «faire une partie de chat perché» – погуляти в «кицьку на сідалі»»

Іноді В. Підмогильний не зовсім виправдано перекладав та одомашнював реалії. Як наприклад відтворення власних назв:

«Ils s'étaient levés et suivaient le boulevard, vers **la Madeleine**.»

«Вони встали й пішли бульваром до **Магдалини**.»

«… qu'a renversé **Nicolas** sur l'palier»

«звалила **Микольцю** на сходах»

Мова романів Мопассана рясніє фразеологізмами, які В. Підмогильний майстерно відтворював, вживаючи прямі відповідники (*«On doit **battre le fer quand il est chaud**, que diable !» – «Треба **кувати залізо, поки гаряче**, сто чортів!», «Je suis un pasteur, moi, je saisis toutes les occasions pour **ramener mes brebis**.» – «Я пастир і при всякій нагоді радий **напучувати свої вівці**.», «Il ne faut jamais **couper son blé en herbe**.» – «Ніколи не слід **жати хліба зеленим**.», «**A bon chat bon rat**, ma camarade.» – «**Гарному котові гарна й миша**, друже мій.»)*, чи віднаходив питомо українські фразеологізми, що за сенсом відповідають французьким (*« Rue du **Cherche-Midi à quatorze heures**, n'est-ce pas ?» – «На вулиці **«шукай вітра в полі»**, правда?», «Allons, **ne fais pas ta poire**.» – «Ну, **не клей дурня**», « Je vas te **faire cosci**, mon vieux. » – «От я тобі **роги наставлю**, друзяко!», «Mais si on me reprend à me tourmenter pour toi, **il fera chaud au pôle Nord**.» – «Та коли знову мене почнуть через тебе мучити, то й **небу гаряче буде**.», «Je crois **qu'il file un bien mauvais coton**. Il ne fera pas de vieux os.» – «Здається, **на тонку вже він пряде**. Не довго потягне.»).*

В. Підмогильний майстерно відтворив мову та стиль об'єктивного реалізму романів Гі де Мопассана. Г. Кочур писав про перекладацьку діяльність В. Підмогильного: «Підмогильному доводилося виступати в багатьох випадках піонером: він мусив перший знаходити відповідники для багатьох термінів, синтаксичних зворотів, тонкощів стилістики. І в багатьох випадках він переможно виходив з цих труднощів. Мова його перекладів, а надто пізніших, надзвичайно багата й барвиста і одночасно дуже природна. І для нинішнього перекладача уважне вивчення стилістичної майстерності Підмогильного може бути дуже доброю школою.» Недарма переклади Валер'яна Підмогильного почали перевидаватися видавництвами за часів незалежності України, коли ім'я Валер'яна Підмогильного повернулося в літературу та перекладознавство.

1. Державин В. Гі де Мопассан. Твори: Т.II, т.III // Критика. – 1928. - №5 (черв.) – С.191. 2. Костюк Г. Післямова до «Міста» - Нью-Йорк, 1954. – 327 с. 3. Ласло-Куцюк М. «Шукання форми». - Бухарест, 1980. – 348 с. 4. Мопасан Гі де Любий друг / Пер. з фр. В. Підмогильного. – Х.: Книгоспілка, 1928. – 316 с. 5. Мопасан Гі де Монт-Оріоль / Пер. з фр. В. Підмогильного. – К.: Держ. видавн. худож. літ-ри, 1957. – 220 с. 6. Мопасан Гі де Монт-Оріоль / Пер. з фр. В. Підмогильного. – Львів: Каменяр, 1993. – 192 с. 7. Шерех Ю. «Нові дні» - Нью-Йорк, 1955. – 246 с. 8. Bensoussan A. Confessions d'un traître – P : Presses Universitaires de Rennes, 1995. – 370 p. 9. François Nourissier Dictionnaire des genres et notions littéraires, 2001. – 653 p. 10. Dictionnaire des termes littéraires, P: Champion, 2001 – 547 p. 11. Maupassant le Bel-Ami, P: Grasset – 1979. – 428 p.

Сидоренко М. О., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНИЙ САБОТАЖ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті описується феномен комунікативного саботажу, зважаючи на різні підходи до вивчення цього явища, здійснюється спроба глибше розкрити його природу, причини і механізми застосування.

Ключові слова: *кооперативне та некооперативне спілкування, інтеракція, дискурс, інтенції, комунікативний саботаж.*

В статье описывается феномен коммуникативного саботажа с учетом различных подходов к изучению этого явления, предпринимается попытка глубже раскрыть его природу, причины и механизмы применения.

***Ключевые слова*:** *кооперативное и некооперативное общение, интеракция, дискурс, интенции, коммуникативный саботаж.*

The article describes the phenomenon of communication sabotage from various perspectives and attempts to better reveal its nature, reasons for, and application mechanisms.

Key words: *cooperative and non-cooperative communication, interaction, discourse, intentions, communication sabotage.*

Комунікативна лінгвістика – як і комунікативна філософія, а також психологія – наших часів зосереджена на досягненні порозуміння між людьми, що забезпечить ефективну взаємодію між ними, таку важливу в несприятливих умовах аномії, які склалися в добу науки й техніки [Єрмоленко 1999; Бацевич 2008]. Тому все докладніше вивчають фактори, які впливають на ефективність мовленнєвої взаємодії між людьми, її механізми та явища, що спричиняють або супроводжують комунікативні невдачі, збої, конфлікти (див. праці О. В. Алфьорова, Й. А. Стерніна, Л. О. Афанасьєвої, Н. С. Гюрджян, Г. Г. Хісамової та ін.). Дослідження ефективності мовної комунікації як взаємодії призвели до концентрації уваги науковців на понятті кооперативності спілкування та докладнішого вивчення його стратегій і тактик, феноменів, які характеризують кооперативну або некооперативну комунікацію, а згодом – явищ із проміжним статусом, які не можна однозначно класифікувати як суто кооперативні чи суто некооперативні (див. роботи В. В. Андрєєвої, Т. М. Ніколаєвої, О. В. Яшенкової та ін.). Прикладом такого явища є комунікативний саботаж, який лише нещодавно став предметом спеціального вивчення і залишається недостатньо дослідженим феноменом. Однак, саме ця неоднозначність зумовлює цікавість вивчення, багатогранність і широку вживаність комунікативного саботажу. Його детальніший всебічний розгляд необхідний для ефективнішого розв'язання проблеми взаєморозуміння та вирішення практичних завдань мовної комунікації, що визначає актуальність і новизну запропонованої статті. Основна мета статті – описати феномен комунікативного саботажу в контексті сучасної теорії комунікації. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: проаналізувати та визначити витоки, прояви, причини й механізми застосування комунікативного саботажу, зважаючи на досягнення не лише теоретиків мовної комунікації, а й представників інших наук, насамперед комунікативної філософії та психології спілкування.

Донедавна феномен комунікативного саботажу лише згадувався в обмеженій кількості робіт у некооперативному й навіть маніпулятивному аспекті; при цьому науковці по-різному розуміють це явище: як одну з фігур лінгвістичної демагогії [Николаева 1990]; як маніпулятивну технологію інформаційного впливу [Доценко 1997]; як прийом маніпуляції [Мегентесов 1997]; як лінгвістичну фігуру ігнорування питання та вводу нового змісту у відповіді [Меньшиков 2005]; як утілення принципу некооперації [Хисамова 2008]; як спосіб досягнення свідомої комунікативної невдачі, що здійснюється навмисно і є складовою стратегічної програми мовця [Яшенкова 2010].

Слід зауважити, що й інші науковці досліджували явища, які співвідносяться з поняттям комунікативного саботажу, без вживання введеного Т. М. Ніколаєвою терміну (див. роботи О. Б. Йокоями 1990, Х. Корнеліус і Ш. Фейр 1992, І. М. Кузнецова 2000, І. П. Кузьмич 2001, В. М. Степанова 2001, Л. Л. Федорової 2001, О. С. Іссерс 2003, В. Ю. Апресяна 2003, І. Б. Шатуновського 2004, О. Г. Прохвачевої 2005, В. І. Шляхова 2008, а також праці у сфері конфліктології К. Ф. Сєдова 1996, Н. В. Муравйової 2002, І. І. Гулакової 2004). Проте феномен комунікативного саботажу не має ані жорстко закріпленого змісту, ані чіткого загальноприйнятого визначення.

У найповнішому наразі дослідженні цього явища В. Ю. Андрєєва розглядає його у межах теорії мовленнєвої діяльності як прийом мовленнєвого впливу, що виражає прихований опір і спрямований на ігнорування змістової частини висловлювання з метою ухилення від спілкування, перекручення або приховування інформації [Андреева 2009, 56].

Російська дослідниця поділяє його основні причини на: *зовнішні*: порушення комунікативних норм і правил поведінки у конкретній ситуації спілкування; порушення комунікативних норм і правил поведінки, пов'язані з соціальним або комунікативним статусом співрозмовника (наприклад, провокаційні питання або вислови, що не відповідають за своєю інтимністю статусу співрозмовника); та *внутрішні*: психофізіологічні особливості комунікантів (наприклад, налаштованість на некооперативне спілкування, пов'язана з несприятливим психоемоційним станом); захисна реакція, викликана вторгненням у приватну сферу.

Серед основних стратегій і тактик комунікативного саботажу вона виокремлює: стратегію ухилення, що реалізується тактиками ухилення від відповіді, ухилення від теми, зміни теми, контролю за темою, переадресації; стратегію ігнорування з тактиками ігнорування та мовчання; стратегію відкритого негативного реагування з тактиками відмови, незгоди, обурення, образи, заперечення.

Комунікативний саботаж може спровокувати або загострити конфлікт чи навпаки – стати засобом його нейтралізації. Якщо адресат бажає продовжувати комунікацію в кооперативному руслі, він має розпізнати імпліцитно виражене небажання співрозмовника розвивати певну тему і змінити її на нейтральну. Тому як основні варіанти розвитку діалогу після використання комунікативного саботажу зазначаються:

з погляду кооперації/некооперації:

а) провокування або розвиток конфлікту;

б) нейтралізація конфлікту;

в аспекті подальшого розвитку діалогу:

а) зміна теми;

б) повторний саботаж;

в) припинення комунікації [Андреева 2009].

Цей докладний аналіз феномену комунікативного саботажу можна розширити та поглибити, спираючись на спільне в розумінні комунікації, дискурсу та саботажу у вивченні людського спілкування такими науками, як лінгвістика, психологія та філософія.

Дослідження комунікативного саботажу в сучасному дискурсі ґрунтуються на розумінні комунікації як спільної діяльності її учасників (комунікантів), у ході якої формується спільний (до певної міри) погляд на речі та дії; при цьому нерідко комунікацію ототожнюють зі спілкуванням [Кашкин 2000]. Наголошують, що комунікаційний процес передбачає створення сфери спільних дій, консенсуальної лінгвістичної (або семіотичної) сфери [Воронцова 2005, 75]. Дискурс у лінгвістиці розглядають як вербальне спілкування, діалог, бесіду; як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, що регулюється стратегіями і тактиками учасників, постає як синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування [Бацевич 2004, 138].

У сучасній психології спілкування часто розглядають як синонім поняття «взаємодія» і визначають як процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів

один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість. Сутність поняття «спілкування» у контексті взаємодії пояснюють так: спілкування – це процес встановлення та розвитку контактів між людьми, що породжується їхніми потребами у спільній діяльності та охоплює: 1) обмін інформацією; 2) вироблення спільної стратегії діяльності, до якої залучені суб'єкти спілкування; 3) сприйняття та розуміння людьми одне одного у процесі вирішення спільних задач [Горянина 2002]. Бесідою у психології спілкування називають взаємодію, яка є послідовним взаємообміном думками та почуттями між двома та більше людьми, що спрямовується учасниками і для досягнення максимальної ефективності має спиратися на принцип співпраці, коли об'єднуються для досягнення цілей бесіди та розмова є приємною для кожного учасника [Вердербер 2003].

У філософії дискурс – це будь-який інтерсуб'єктивний процес аргументативного взаєморозуміння, що передбачає взаємоповагу та консенсус для всіх можливих учасників. Дискурс розглядають як довершену форму комунікації, що має стати інстанцією, за допомогою якої індивіди, діючи комунікативно, мали би змогу спільно обговорювати та обґрунтовувати норми, цінності співжиття [Єрмоленко 1999, 21].

Ідеться про спільність, єдність, взаємність, інтеракційність, порозуміння, – тобто інтеракцію індивідів заради взаємного порозуміння, згоди, єдності для досягнення спільної мети на засадах співпраці. А саботаж розглядається як прихована протидія та навмисний розлад, зрив цієї інтеракції.

Отже, комунікативний саботаж можна визначити як навмисний розлад процесу ефективної комунікації – яка є інтеракцією індивідів заради взаємного порозуміння, згоди, єдності для досягнення спільної мети на засадах співпраці – шляхом прихованої протидії.

Оскільки процес розуміння (порозуміння) у межах мовленнєвої взаємодії (інтеракції) представляють як синхронізацію інтенційностей співрозмовників [Гюрджян 2009, 7], комунікативний саботаж постає таким явищем, де і причиною, і наслідком може бути несинхронізованість або дезсинхронізація інтенцій учасників. Це призводить до порушення одного з основних принципів ефективного спілкування – принципу кооперації (співпраці) Г.-П. Грайса, який передбачає повну відповідність комунікативного внеску на кожному кроці діалогу спільній меті або напряму діалогу [Вердербер 2003, 76; Яшенкова 2010, 98-99]. А співпраця, як відомо, є єдиним взаємно виграшним способом взаємодії навіть у конфліктних ситуаціях [Вердербер 2003, 138].

Зважаючи на тлумачення слова «саботаж» як навмисного розладу або зриву роботи за дотримання видимості її виконання, прихований супротив виконанню чогось [Ожегов 1992], до визначення комунікативного саботажу можна додати уточнення про те, що він є порушенням суті спілкування за збереження його форми. Оскільки порушення суті спілкування неодмінно впливає на його якість, не можна не згадати про порушення максими якості принципу кооперації, що передбачає істинність висловлювання і вимагає повідомляти достовірну інформацію [Вердербер 2003, 76; Яшенкова 2010, 99], коли йдеться про стратегії й тактики комунікативного саботажу. Надання неправдивої інформації може доповнити запропоновану В. Ю. Андрєєвою класифікацію цих стратегій і тактик як спосіб утілення стратегії ухилення.

Окрім того, за нашими спостереженнями комунікативний саботаж може:

1. Мати свідому або несвідому природу. Хоча найчастіше вважається, що до комунікативного саботажу мовці завжди вдаються свідомо [Яшенкова 2010, 183], адресат може саботувати репліку адресанта:

1) через неможливість відкрито відреагувати на подразник – свідомо;

2) відповідно до своїх мотивів і настанов:

- свідомо, якщо він від початку мав некооперативні інтенції;
- свідомо або несвідомо, якщо йдеться про вплив упереджень і атрибуцій на сприйняття індивідом інших людей та їхньої поведінки;

3) під впливом психоемоційних процесів – свідомо або несвідомо.

2. Бути реальним або уявним феноменом. Явище, яке комунікант може сприйняти та класифікувати як комунікативний саботаж, може або дійсно бути ним, або лише здаватися йому таким через вплив його емоційного стану та атрибуцій. Як відомо, атрибуціями називають причини, якими ми пояснюємо поведінку інших людей. Згідно з теорією атрибуції, наші припущення (правильні й неправильні) щодо причин поведінки інших людей безпосередньо впливають на наше сприйняття цих людей [Вердербер 2003, 40]. Цей взаємозв'язок дає змогу припустити, що наше сприйняття людей, яке залежить і від нашого емоційного стану, також впливає на формування наших атрибуцій щодо них.

3. Носити реактивний або інтенційний (стратегічний) характер. Комунікативний саботаж може бути спровокований порушенням комунікативних норм або зумовлений іншими чинниками, зокрема некооперативними інтенціями комуніканта.

Доречно доповнити запропоновану В. Ю. Андрєєвою класифікацію причин комунікативного саботажу, додавши:

1) до зовнішніх причин – сторонні чинники, обставини, середовище (наявність стороннього реципієнта, формальність ситуації тощо):

- стримуючі фактори, що запобігають більш відкритому прояву некооперативності;
- провокуючі фактори, що призводять до застосування саботажу;

2) до внутрішніх причин – індивідуально-особистісні характеристики мовців, зумовлені їхнім темпераментом, вихованням, рівнем комунікативної компетенції за здатністю до кооперації та схильністю до гармонізації / дисгармонізації мовної інтеракції [Седов 1996].

Всі розглянуті внутрішні причини, які спонукають індивіда вдаватися до комунікативного саботажу, можна умовно розділити на три групи:

- перманентні, постійно притаманні особистості (вищезгадані індивідуально-особистісні характеристики мовців);
- тимчасові тривалі (такі психофізіологічні особливості комунікантів, як налаштованість на некооперативне спілкування через несприятливий психоемоційний стан);
- тимчасові короткотривалі (захисна реакція, викликана вторгненням у приватну сферу).

Отже, проведений аналіз свідчить, що комунікативний саботаж є ознакою непродуктивного спілкування із застосуванням неконструктивних стратегій контакту. Комунікативний саботаж – це переважно розлад процесу ефективної комунікації, він пов'язаний із порушенням суті спілкування за збереження його форми. Таке розширене бачення сутності комунікативного саботажу дає ширші можливості подальших розвідок у цьому напрямі.

1. *Андреева В. Ю.* Стратегии и тактики коммуникативного саботажа : дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 / А. В. Юрьевна. – Курск, 2009. – 211 с. 2. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К: ВЦ «Академія», 2004. – 344 с. 3. *Бацевич Ф. С.* Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 240 с. 4. *Вердербер Р.* Психология общения / Р. Вердербер, К. Вердербер. – СПб.: «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 320 с. 5. *Воронцова Т. А.* Деструктивное речевое поведение в публичном диалоге / Т. А. Воронцова // Вестник Удмуртского университета. – 2005. – № 5 (2). – С. 75-80. 6. *Горянина В. А.* Психология общения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Горянина. − М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 416 с. 7. *Гюрджян Н. С.* Речевые манифестации когнитивного конфликта в диалоге (на материалах английского и русского языков) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. С. Гюрджян. – Пятигорск, 2009. – 198 с. 8. *Доценко Е. Л.* Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М.: ЧеРо, Изд-во МГУ 1997. – 344 с. 9. *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія : підручник. / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с. 10. *Кашкин В. Б.* Введение в теорию коммуникации : учеб. пособие / В. Б. Кашкин. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – 175 с. 11. *Мегентесов С. А.* Лингвистические аспекты психического воздействия и приемов манипуляции / С. А. Мегентесов. – Краснодар, 1997. – 111 с. 12. *Меньшиков И. И.* Лингвистические фигуры воздействия в системах официального общения [Електронний ресурс] / И. И. Меньшиков, 2005. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2008_14/article/33.pdf 13. *Николаева Т. М.* О принципе «некооперации» и/или категориях социолингвистического воздействия. / Т. М. Николаева // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста / Ин-т языкознания; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1990. – С. 225-235. 14. *Ожегов С. И.* Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Издательство «Азъ», 1992. – Режим доступу : http://ozhegov.info. ***15.*** **Седов К. Ф.** ***Типы языковых личностей и стратегии речевого поведения (о риторике бытового конфликта) / К. Ф. Седов // Вопросы стилистики. Язык и человек. Саратов, 1996. –*** Вып. 26. – С. 8-14. 16. *Хисамова Г.Г.* Исследование коммуникативных неудач в аспекте прагмалингвистики / Г. Г. Хисамова // Лингвистический семинар 2008. Материалы Международной Интернет-конференции. – Уфа, 2008. – С. 186-191. 17. *Яшенкова О. В.* Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

Синявская О. Е., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СОВРЕМЕННЫЕ РУССКИЕ НЕЙМЫ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Статья посвящена рассмотрению процесса нейминга в этнолингвистическом аспекте. В работе отражена специфика использования этнических реалий в наименованиях. Был проведен анализ мифологических проекций в неймах, что позволило зафик-

сировать активное использование в коммерческих номинациях ключевых концептов культуры (времени и пространства), символики колоративов и чисел. Данное исследование демонстрирует, что для повышения манипулятивного потенциала нейма активно используются этнические и этномифологические маркеры.

Ключевые слова: *нейминг, нейм, этнолингвистикий аспект, этномифологические маркеры, концепты культуры, манипулятивный потенциал.*

Стаття присвячена розгляду процесу неймінгу в етнолінгвістичному аспекті. У роботі відображена специфіка використання етнічних реалій у найменуваннях. Був проведений аналіз міфологічних проекцій в неймах, що дозволило зафіксувати активне використання в комерційних номінаціях ключових концептів культури (часу і простору), символіки колоративів та чисел. Дане дослідження демонструє, що для підвищення маніпулятивного потенціалу нейма активно використовуються етнічні та етноміфологічні маркери.

Ключові слова: *неймінг, нейм, етнолінгвістичний аспект, етноміфологічні маркери, концепти культури, маніпулятивний потенціал.*

The article is devoted to the problem of naming in the ethnolinguistic aspect. The issue reveals how ethnic realities are used in naming. The analysis of mythological projections in names allowed to commit numerous uses of culture key concepts (of time and place) and symbolics (of colours and numbers) in commercial names. As a result, we can assert that ethnical and ethnomythological markers are widely used to raise the manipulative potential of names.

Key words: *naming, name, ethnolinguistic aspect, ethnomythological markers, culture key concepts, manipulative potential.*

Одной из актуальных проблем теории номинации, в частности нейминга, является изучение отражения специфики этнических реалий в наименованиях.

Идея о связи языка и ментальности народа имеет богатую историю изучения. Язык, по словам В. фон Гумбольдта, - это самопроизвольная эманация духа говорящего на нем народа [4, 370]. Связь между языком и остальной частью культуры общества, которое им пользуется, фиксируется и в широко известной гипотезе лингвистической относительности Э. Сепира и Б. Уорфа [14]. Данное положение развивается в этноцентрической концепции лексического значения А. Вежбицкой, согласно которой в каждом языке находят отражение своеобразные этнические черты [3, 33-89].

Развитие современной теории номинации, в особенности нейминга, способствует дальнейшему исследованию проблемы отражения этнических реалий в языке. Анализ русских неймов напитков и кондитерских изделий показывает, что при создании эффективного коммерческого наименования неймеры апеллируют к ментальным особенностям потребителей с целью повышения его манипулятивного воздействия. Среди основных особенностей русского менталитета различные ученые называют такие, как коллективизм, материализм, пассивность, экспавертность, иррациональность [5], почитание духовных ценностей, страх перед властью, надежда на лучшее будущее, фатализм [10]. Некоторые из данных этнических реалий частично коррелируют с коммерческими номинациями.

Ориентация русского характера на ***духовные ценности*** частично соотносится с неймами вина *«Душевный разговор», «Русская душа»;* кваса *«Благодей», «Монастырский»;* конфет *«Золотые купола»;* минеральной воды *«Святой источник», «Священный Байкал».*

По мнению исследователей А. Сергеевой, О. Донченко, Ю. Романенко, одной из важных особенностей русского характера является ***коллективизм*** . Осознание смысла жизни, как отмечает Н. Уфимцева, неразрывно связано с ***соборностью***, с ощущением чужой души как близкой [15]. Многие коммерческие номинации апеллируют к данному чувству русских. Например, наименования, которые содержат компонент «брат», «друг» (вино *«Братское», «Осенней стужи друг»*); названия с притяжательным местоимением «наш» (водка *«Наша Марка»*; молоко *«Наш продукт», «Наша коровка»*); номинации, указывающие на объединение людей (водка *«Народная», «Русь-Матушка»*; конфеты *«Родные просторы»*; коньяк *«Русь Великая»;* сок *«Золотая Русь»*). Данные неймы создают семантику принадлежности к «своему кругу», и, таким образом, воспринимаются как положительные.

Также для русской ментальности характерно ***уважение к власти*** [10,162]. Наименования представителей власти и символов государственности находят свое частичное отражение в неймах вин *«Князь Лев Голицын»*; водки *«Кремль», «Парламент»;* коньяка *«Президент»;* пива *«Сибирская корона»;* сока *«Его Величество»;* чая *«Екатерина Великая», «Корона Российской Империи».* Данные номинации следует признать удачными, так как они также подчеркивают престижность товара.

Русским также характерна ориентированность на ***лучшее будущее***. С этим связана такая психологическая особенность, как фатализм, пассивное отношение к миру. Данную черту отражает название водки *«Госпожа Удача»*.

Таким образом, анализируя русские неймы, можно отметить, что при создании коммерческой номинации уделяется большое внимание тому, чтобы название отражало этно-национальные особенности ментальности покупателя.

Актуальной проблемой современной теории номинации является также исследование мифологических проекций, служащих на когнитивном уровне средством языковой репрезентации концептуальных реляций синергетической системы этносознания [9].

Символические значения языковых единиц генетически связаны с мифологией народа, с мифологическим сознанием этноса [7, 34]. Миф – это тот тип информации, который на глубинном уровне присутствует в сознании каждого, а задача при создании нейма состоит в том, чтобы активизировать эту информацию в выгодном для неймера направлении.

Миф потенциально обладает высокой манипулятивностью. Он оказывает вполне реальное воздействие на сознание и поведение людей. Будучи внедренными в сознание, мифы воздействуют на мировоззрение, чувства, поступки людей.

Интерес к изучению этого явления привел к появлению различных публикаций по мифологичности дискурса рекламы (А. Лебедев-Любимов, Н. Слухай, В. Бородачев, А. Притчин, Б. Теременко, А. Петриченко, С. Демченко), паблик рилейшнз (Г. Почепцов, С. Демченко), политического дискурса (Г. Почепцов, Ю. Мазиев, О. Сарафанникова), телевизионных текстов (И. Прожогина, А. Самусенко), повседневного общения (К. Богданов, Я. Еремеев), текстов Интернет-ресурсов (Н. Слухай), текстов массовой культуры (Н. Семаан) и многие другие [12; 124].

Эффективная коммерческая номинация не столько задает новые сообщения, сколько подключается к уже имеющимся в массовом сознании представлениям [2].

Создание мифологического образа товара осуществляется с помощью различных средств. В современных неймах актуализируются парадигмы таких категорий, как мифологическое время, пространство, число, цвет и мн. др. Цель мифопроекций заключается в идентификации и формировании подсознательных установок потребителей на приобретение определенного товара.

Наиболее важные концепты культуры – **время** и **пространство** – находят разнообразное отражение в неймах напитков и кондитерских изделий. Довольно высокий процент использования в наименованиях демонстрирует обозначение ***сакральных точек истории социума*** и ***отдельной личности***: неймы вин *«Пасхальное»,* пива *«Рождественская ночь»,* водки *«Юбилейная»*. Анализ неймов также показывает, что среди наименований преобладают те, которые несут в себе ***обращение к прошлому***, традиционному, устоявшемуся: вино *«Древний Монах»;* водка *«Забытая водка»;* квас *«Древнекиевский»;* пиво *«Старый мельник»*. В отношении к пространству среди неймов наблюдается высокий процент обозначения ***горизонтального, необъятного пространства***: вино *«Алазанская долина»***;** молоко *«Альпийский луг»;* пиво *«Терновое поле»;* сок *«Сочная долина»*. В коммерческих наименованиях активно используется обозначение ***«своего»*** пространства (минеральная вода *«Семейная»;* сок *«Моя семья»*), а также пространства, направленного ***вверх*** (вино «**Голубые небеса»,;** водка **«***Высота люкс»*; коктейль ***«****Горный»;* конфеты *«Стратосфера»*; минеральная вода «*Горная вершина»;* молоко *«Эдельвейс»;* чай *«Высокогорный»*). Важно отметить, что время и пространство в неймах не объединяются в хронотоп, как это часто происходит в языковой реальности.

Актуализация мифопоэтических ресурсов языковой системы может происходить за счет символики **цветообозначений**. Использование определенных цветов в наименованиях товаров способствует созданию у потребителя определенного образа, который обладает суггестивным значением и порождает цепную реакцию воображения [6]. Наиболее высокой частотностью обладает использование в наименованиях ***золотого*** цвета как символа совершенства, богатства и достатка [11] (пиво *«Золотая бочка»; чай «Золотой»;* вино *«Золотая амфора»***;** конфеты «*Вечер золотой»), **белого** цвета (водка *«Белая королева»;* пиво *«Белая ночь»;* чай *«Белый пион»;* вино «**Белая Леди**»), ***красного*** цвета и его оттенков (чай *«Красный женьшень»;* коктейль *«Розовый зайчик»;* вино «**Рябиновые бусы**»), ***голубого*** цвета (водка *«Голубой топаз»;* коктейль *«Голубая лагуна»;* вино ***«*Голубые небеса»)**, ***серебряного*** цвета (чай *«Серебряные иглы»;* минеральная вода *«Серебряный колодец»*). Использование в наименованиях ***зеленого*** цвета имеет неоднозначную трактовку, так как по смыслу это амбивалентный цвет [12; 34]. Поэтому такие неймы как *«Зеленый дракон», «Зеленый мексиканец», «Зеленая любовь»* (коктейль) *и «Зеленое ранчо»* (сок) воспринимаются по-разному: первые три – довольно негативно, а последний имеет положительную оценку. Использование ***черного*** цвета также требует повышенной осторожности, так как этот цвет почти повсеместно предстает как цвет негативных сил и печальных событий. Подобные ассоциации предопределяют негативное восприятие таких неймов как *«Черновар»* (пиво), *«Черноголовка»* (напиток)*, «Черноголовская»* (минеральная вода). Таким образом, с помощью цвета неймер апеллирует к мифологическому восприятию потребителя, воздействуя определенным образом на его подсознание.

В качестве средства объективации возможностей мифопоэтической системы в современных неймах фиксируется также активное использование **числовой символики.** Сила убеждения чисел огромна. Они ярко демонстрируют особенности этнической организации мира, так как в мифах народов мира сложились свои своеобразные представления о символике чисел. Именно на эти устоявшиеся представления и ориентируются неймеры при создании наименования для товара. Наиболее высокий процент употребления демонстрируют числа **1** (водка *«Первак», «Первая Гильдия»*)**, 3** (пиво *«Три Короля», «Три медведя», «Тройка»;* коктейль *«Три товарища»*)**, 5** (водка *«5 капель»;* минеральная вода *«Пять звезд»*)**, 7** (минеральная вода *«Семь ручьев»,* пиво *«Семь бочек»;* чай *«Семь самураев»*), так как они обладают наиболее широким спектром положительных значений.

В неймах напитков и кондитерских изделий активно используются числа, особо значимые для конкретной этнической системы. Например, в названии пива *«Львовское 1715»* подчеркивается представление о том, что этот продукт является первым украинским пивом с 1715 года. А для нейма молока *«33 коровы»* было использовано название хорошо известной песни из кинофильма «Мери Поппинс, до свидания».

Также, анализируя современные русские неймы напитков, можно обнаружить высокую частотность употребления в наименованиях чисел с размытой семантикой. Например: сок *«8 овощей»;* молоко *«36 копеек»;* пиво *«Экю-28»*.

Таким образом, одним из важных условий создания успешной коммерческой номинации является отражение в нейме особенностей этнической ментальности потребителя. Основные черты ментальности русских (почитание духовных ценностей, коллективизм и соборность, страх перед властью, надежда на лучшее будущее, фатализм и многие другие) активно используются при наименовании товаров.

Изучение мифологических проекций в неймах позволило зафиксировать активное использование в коммерческих наименованиях ключевых концептов культуры (времени и пространства), символики колоративов и чисел. Данный перечень не является исчерпывающим, так как в нем представлены лишь наиболее частотные по употреблению средства объективации возможностей мифопоэтической системы среди наименований напитков и кондитерских изделий.

Данное исследование демонстрирует, что для повышения манипулятивного потенциала нейма активно используются как этнические так и этномифологические маркеры.

1. Бердяев Н.А. Национальность и человечество // Судьба России. М., 1918. 2. Бондарь О.П. Мифотехнологии в практике социальных коммуникаций http://www.twirpx.com/file/143748/ 3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.,1985. 4. Гумбольдт В.фон. Язык и философия культуры, М., 1985. 5. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика. – К., 2001. С. 207–317. 6. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. К., 2000. 7. Мечковская Н.Б. Язык и религия. М.,1998. 8. Мяло К.Г. О русском идеале // Евразия, 1996, №1 (4). 9. Селиванова Е.А. Мотивационная природа мифа в номинативной подсистеме русского языка. selivanova.net/.../ 10. Сергеева А. В. Русские стереотипы поведения, традиции, ментальность. М., 2006. 11. Славянская мифология. Символы славян. http://russianmyth.ru/belyj/ 12. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. К., 2005. 13. Снитко Е. С., Кулинич И. А.

Русский язык в этнолингвистическом освещении. Лекционный курс. К., 2004. 14. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку// Новое в лингвистике, 1960.- М.. Вып., 165. 15. Уфимцева Н. В. Этнический характер, образ себя и языковое сознание русских // Языковое сознание: формирование и функционирование. М: РАН, Ин-т яз-ния, 1998.

Сірук О.Б., к.філол.н., наук.спів.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

«КОРПУС УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ» (КорУДіТ)

Стаття присвячена методиці побудови «Корпусу українських діалектних текстів» (КорУДіТ) в рамках «Корпусу текстів української мови» (КТУМ). Ми приділяємо спеціальну увагу особливостям представлення діалектних текстів в КорУДіТ, багаторівневій системі їхньої розмітки і створенню персональної картки учасника запису текстів. Тестування системної обробки діалектних текстів проводиться на матеріалах авторської діалектної текстотеки обсягом близько 100 тисяч словоформ, які представляють регіон західноволинських говірок. У дослідженні ми також торкаємося теми перспектив розвитку КорУДіТ.

Ключові слова: *діалектний текст, корпус, розмітка, українська мова, волинські говірки.*

Статья посвящена методике построения «Корпуса украинских диалектных текстов» (КорУДиТ) в рамках «Корпуса текстов украинского языка» (КТУЯ). Мы уделяем специальное внимание особенностям представления диалектных текстов в КорУДиТ, многоуровневой системе их разметки и созданию персональной карточки участника записи текстов. Тестирование системной обработки диалектных текстов проводится на материалах авторской диалектной текстотеки объемом около 100 тысяч словоформ, которые представляют регион западноволынских говоров. В нашем исследовании затрагивается также тема перспектив развития КорУДиТ.

Ключевые слова: *диалектный текст, корпус, разметка, украинский язык, волынские говоры.*

The paper is devoted to the methodology of building a Corpus of Ukrainian Dialect Texts (CorUDiT) in the framework of the Corpus of Texts of the Ukrainian Language (CTUL). We pay special attention to the peculiarities of the representation of dialect texts in CorUDiT, the multilevel markup system and the creation of a personal card for the participant in the text recording. The testing of the systematic treatment of dialect texts is done on the author's dialect text collection (of about 100000 word forms) representing the West Volynian dialect region. Our investigation also focuses on the future trends of the development of CorUDiT.

Key words: *dialect text, corpus, marking, Ukrainian language, Volynian dialect.*

1. Важливість корпусної методики дослідження діалектних текстів.

Вплив глобалізації як одного із визначних чинників сучасного розвитку суспільства позначається і на лінгвістичній науці. Масштабні дослідження міждисциплінарного характеру, вироблення для них нових методик та експериментальна перевірка даних, отриманих за допомогою таких досліджень сьогодні для українського мовознавства актуальні як ніколи. Найповнішою базою для таких фундаментальних лінгвістичних експериментів є **текст** у широкому розумінні цього терміна, текст як «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [Українська мова 2004, 679].

Якщо тексти стильових різновидів літературного ідіому більш-менш послідовно залучаються науковцями у якості дослідницької бази, то **діалектні тексти** все ще порівняно рідко стають фундаментом лінгвістичного дослідження. Безсумнівно актуальною сьогодні як у рамках діалектології, так і загалом в українському мовознавстві є підвищена увага до діалектної текстології. «Виокремлення діалектного тексту як окремого об'єкта дослідження зумовлено тим, що вся діалектна система з її лексичними та фонетико-граматичними особливостями найповніше реалізує себе саме у діалектних текстах» [Руснак 2009, 6]. Тільки в рамках тексту можливе всебічне ґрунтовне дослідження його одиниць, їхньої синтаксичної будови, семантичної та структурної цілісності, вираженої відповідними смисловими і формально-граматичними засобами зв'язку, а також його стильових ознак. Важливість дослідження саме діалектного тексту, на противагу текстам інших стильових різновидів мови, полягає в тому, що «…діалектні тексти репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту; це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень» [Гриценко 2003, XV–XVI].

Виникає запитання, у який спосіб найкраще здійснювати максимально продуктивне дослідження діалектних текстів. У зв'язку з цим відзначаємо, що на сучасному етапі розвитку української мовознавчої науки вже не потребує доведення важливість застосування корпусної методики та комп'ютерного інструментарію для дослідження мови. Корпус текстів забезпечує дослідника репрезентативною (аж до генеральної сукупності) вибіркою, одиниці якої можуть бути проаналізовані за своїми статистичними та лінгвістичними характеристиками. **Корпусна методика дослідження діалектних текстів** – застосування методів та інструментарію корпусної лінгвістики до царини текстової діалектології – є синтезом, взаємодоповнюючим поєднанням цих двох напрямків, яке забезпечує комплексність діалектологічного дослідження, його масштабність, частотну перевіреність і обґрунтованість висновків, їхню прозорість, а також швидкість отримання результатів (таблиця 1).

У процесі розроблення методики корпусного опрацювання діалектних текстів ми враховували доробок закордонних колег. Загалом історія дослідження діалектних матеріалів за допомогою точних методів із застосуванням комп'ютерного інструментарію нараховує більш ніж півстоліття. Одні з перших відомих спроб були зроблені американськими дослідниками в 50-х роках XX ст. і зафіксовані в матеріалах міжнародних конференцій з комп'ютерної лінгвістики (COLING). У 90-і роки XX ст. одну з найперших

спроб застосування комп'ютерних методів для обробки слов'янських діалектних даних здійснили словацькі дослідники; тоді ж активізували застосування статистичних методів у діалектологічних дослідженнях і польські вчені. У напрямку створення власне діалектних корпусів для слов'янських мов на початку XXI ст. роботу розпочали російські дослідники. Більш детально динаміка комп'ютерної діалектології висвітлюється нами в окремій публікації [Сірук 2011].

Таблиця 1.

Корпусна методика у дослідженні діалектних текстів.

Потрібно зауважити, що як специфіка діалектного матеріалу, так і психологічне тяжіння до традиції від початку створювали діалектологам додаткові труднощі в залученні електронного інструментарію для мовних досліджень. Сумніви у доцільності його застосування посилювалися, з одного боку, малодоступністю та недосконалістю перших ЕОМ та програмного забезпечення, з іншого – незнанням лінгвістами основ програмування й алгоритмізації. Тож кількість досліджень, які можна зарахувати до комп'ютерної

діалектології, апріорі не була значною порівняно з іншими галузями мовознавства. Але якщо в багатьох розвинених країнах вже стало традицією застосування комп'ютера в повсякденному житті, а комп'ютерних методик і програм – для лінгвістики, то в Україні ситуація суттєво не змінилася. Сьогодні комп'ютерна діалектологія перебуває на етапі формування; корпусів української діалектної мови наразі немає, як немає і публікацій з цієї теми. Тож і теоретичні засади, і практична реалізація нашого корпусного проекту є новаторськими для української діалектології та корпусної лінгвістики.

2. «Корпус українських діалектних текстів»: мета проекту.

Корпусна методика дослідження діалектних текстів передбачає наявність у науковця такого потужного інструмента для фундаментальних текстових досліджень, як корпус. **«Корпус українських діалектних текстів» (КорУДіТ)** покликаний відновити семантичну безперервність дослідження говірок, доповнюючи текстовими дані, отримані за допомогою питальників, а також забезпечити дослідника базою (структурованим мовним матеріалом та комп'ютерним інструментарієм) для багаторівневого аналізу діалектної мови, зокрема фонетичних, морфологічних, синтаксичних, семантичних, стильових рис на різних етапах її функціонування. Зокрема, це передбачає такі кроки, як:

1) зведення сукупності виявлених за різними джерелами українських діалектних текстів;

2) їх опрацювання як елементів єдиної лінгвістичної інформаційної системи;

3) забезпечення оперативного доступу користувачів до цього джерела мовних даних.

Розроблення методики укладання КорУДіТ – підготовки, внесення, структурування, зберігання та пошуку діалектної лінгвістичної інформації – та створення його сегмента на говірковому текстовому матеріалі відповідно до такої методики ми й поставили собі за найближчу **мету**. Іншими словами, нам потрібно за допомогою відповідного програмного забезпечення зробити доступними для корпусного опрацювання зафіксовані в паперовому чи аудіовигляді **тексти** шляхом їх переведення в комп'ютерну форму; забезпечити ці тексти відповідними **зовнішніми** (автор, інформація про видання або приватну текстотеку, про записувачів та інформаторів, анкета текстів тощо) та **внутрішніми маркерами**, які ще називають структурними (номер, початок і кінець тексту, розділу, абзацу, речення, слова тощо), а також комплексом власне **лінгвістичних розміток** (морфологічних, синтаксичних, семантичних та ін.).

3. Етапи опрацювання діалектних текстів.

Опрацювання текстового матеріалу в КорУДіТ здійснюється у такій послідовності:

1) "паспортизація" тексту (або зовнішнє маркування);

2) анкетування записувача / інформатора-респондента;

3) підготовка та внесення тексту;

4) лематизація й автоматичний морфологічний аналіз;

5) автоматизоване зняття омонімії (за допомогою шаблонів);

6) автоматичний синтаксичний аналіз;

7) автоматизований семантичний аналіз.

Зовнішнє маркування або паспортизація діалектного тексту здійснюється на початковому етапі роботи. Спершу вносяться основні дані про текст:

1) назва тексту – додається;

2) автор (автори) видання (текстотеки) – назва додається до бази даних і потім обирається з вже внесених;

3) назва джерела, де був опублікований діалектний текст. Якщо текст не був опублікований, то зазначається текстотека, з якої його взяли (додається або обирається з раніше внесених);

4) рік видання;

5) сторінки опублікованого тексту.

На цьому рівні здійснюється автоматична базова стильова розмітка – якщо текст вноситься у розділ діалектних, то він автоматично маркується як діалектний у рубриці «Стиль». Надалі запланована також більш детальна стиле-жанрова розмітка в межах діалектних текстів. У планах також визначення «стилю розмови» (це діалог / полілог чи оповідання, чи бере у розмові участь записувач, чи тільки носії діалекту).

Проблему збереження авторських прав вирішуємо таким чином: тексти вносяться або самим автором, або з дозволу автора. Відпрацювання системної обробки діалектних текстів у корпусі зараз проводиться на матеріалах авторської діалектної текстотеки об'ємом близько 100000 слововживань, які представляють регіон західноволинських говірок. У базі даних корпусу зберігається повна інформація стосовно авторства та видання.

Далі здійснюється внесення анкетних даних записувачів та респондентів (інформаторів). Для цього заповнюється спеціальна **картка дійової особи** (учасника) щодо кожного тексту. До картки вноситься така інформація:

1) прізвище, ім'я, по батькові дійової особи;

2) дата народження;

3) місце народження (країна, область, район, населений пункт);

4) дата запису тексту;

5) місце запису тексту (країна, область, район, населений пункт);

6) роль учасника (записувач або інформатор);

7) стать;

8) освіта (для інформаторів);

9) фах (для інформаторів);

10) установа (для записувачів).

Прізвища та імена усіх внесених до бази даних учасників відображаються у формі внесення текстів; учасника можна вибрати зі списку. У веб-інтерфейсі КорУДіТ інформацію про учасника планується показувати при підведенні курсору до відповідного прізвища.

Слід зазначити, що до корпусу включаємо як текст інформатора, так і текст записувача. Це потрібно для збереження логіки викладу та подальшого дослідження лінгвістичних змін в комунікації на стику двох різних стильових різновидів мови. Якщо немає запитань, діалог або полілог розриваються, діалектна канва спотворюється, виникає небезпека ототожнення з нормами говірки повторених за інформатором питальних фраз і конструкцій, які в інших комунікативних ситуаціях не вживаються, послідовно замінюючись іншими, не характерними для літературного ідіому, але питомими для говірки.

Наступним етапом роботи є **підготовка та внесення** діалектних текстів. У «Корпусі українських діалектних текстів» тексти додаються в трьох видах (відповідно до яких формуються три взаємопов'язані підкорпуси):

1) **фонетична транскрипція** (підкорпус транскрибованих діалектних текстів найбільше придасться для фахівців-діалектологів);

2) **літературизований (орфографічний) запис** (підкорпус діалектних текстів в орфографічному записі має ширшу аудиторію, зокрема позафілологічну; передбачається можливість досліджувати стилізацію художнього тексту під говірки та розмовний стиль в рамках корпусу усної української мови);

3) максимально наближений до **літературної мови** (підкорпус «перекладених» сучасною літературною мовою діалектних текстів може застосовуватися так само, як і літературизований запис; він необхідний для автоматичної розмітки тексту, зокрема для максимально плідної роботи автоматичного морфологічного аналізу, розрахованого перш за все на тексти літературного стандарту української мови).

Тексти мають такий вигляд:

1) *Шо ж за По́л'шчі пи́ли // ка́пл'у ту ви́пйе гурі́лкі / з:'іс́'т'і пішо́ў // куса́р прихо́диў з до́му ни гуло́дниї / куси́ў / на губі́д чи боршч там / чи ка́ша // там даду́т' ка́пл'у гурі́лкі / а ўве́че^{и}р пувиче́раў і пішо́ў дудо́му // буйа́лис'і / бу міл'іц́ийа би́ла тро́хі по́л'ска // ў‿Друж^{ш}купо́л'і буў пусте^{и}ру́но^{у}к / то^{у} бу́ло^{у} три міл'іц'ійа́нти // типе́р ни зна́йу кі́л'ко^{у} йіх йе / типе́р за те н'іц ни зна́йу //*

2) *Шо ж за П**о**льщі п**и**ли? К**а**плю ту в**и**п'є гур**і**лкі, зз**і**сьть і піш**о**в. Кус**а**р прих**о**див з д**о**му ни гул**о**дний, кус**и**в, на губ**і**д чи борщ там, чи к**а**ша. Там дад**у**ть к**а**плю гур**і**лкі, а вв**е**чер пувич**е**рав і піш**о**в дуд**о**му. Бу**я**лисі, бу мі**л**іция б**и**ла тр**о**хі п**о**льска. В Дружкуп**о**лі був пустер**у**нок, то б**у**ло три міліці**я**нти. Тип**е**р ни зн**а**ю к**і**лько їх є, тип**е**р за те ніц ни зн**а**ю.*

3) *Що ж за Польщі пили? Краплю ту вип'є горілки, з'їсть і пішов. Косар приходив з дому не голодний, косив, на обід чи борщ там, чи каша. Там дадуть краплю горілки, а ввечері повечеряв і пішов додому. Боялися, бо міліція била трохи польська. У Дружкополі був постерунок, то було три міліціянти. Тепер не знаю, скільки їх є, тепер за те нічого не знаю.*

Порівняння трьох видів тексту дає можливість виявити фонетичні, лексичні та граматичні розбіжності та відповідно їх маркувати. В одному слові може бути декілька відмінностей. Через відсутність автоматичного аналізатора наголосів у корпусі текстів літературної мови їх потрібно позначати вручну. Для автоматичного морфологічного аналізу тексти мають бути послівно вирівняні, і це теж потребує ручного редагування, особливо коли трапляються незвичні для літературної мови говіркові конструкції на зразок *А‿з**а**ра‿в**о**!* "А ось зараз!". Те саме – із вирівнюванням текстів за паузами/пунктуацією: діалектолог фіксує інтонацію і паузи живого мовлення говірки, яке дуже часто не збігається з нормативним.

Інколи текст може бути поданий тільки в орфографічному записі, який неавтору проблематично затранскрибувати точно. У такому випадку потрібно робити паспортизацію самого тексту (подавати перелік говіркових характеристик тексту відповідно до питальника). Хоча цінність такого тексту з діалектологічного погляду менша, для філолога-дослідника усного мовлення та стилістики він, безперечно, вартий уваги.

Тексти говірок переважно записані тільки в одному з трьох видів, потрібних для корпусу, рідко – у двох, ніколи – у всіх трьох. Для автоматизованого формування паралельних текстів передбачено спеціальну програму, яка на базі фонетичної транскрипції або орфографічного запису створює два інших тексти відповідно до **правил базової трансформації текстів.** Ці правила розроблені для групи «піддослідних» говірок (західноволинські говірки); їх можна застосовувати для текстів інших говірок та поповнювати за

потреби щодо конкретної говірки. Одним із завдань було послідовне збереження наголосів. Наведемо деякі паралелі між знаками літературизованого (орфографічного) запису та знаками фонетичної транскрипції:

1) голосні жирним шрифтом = голосні + наголос ´

2) голосний / пробіл + я/ю/є/ї = голосний / пробіл + йа/йу/йе/йі (тут і далі наголос, якщо він є, переходить на голосний)

3) голосний + й/в + приголосний / пробіл = голосний + ї/ў + приголосний / пробіл

4) пробіл + й + пробіл + приголосний = пробіл + ї + пробіл + приголосний

5) два однакових приголосних = приголосний + :

6) приголосний + ь = приголосний + ’

7) приголосний + я/ю/є/ї = приголосний + ’ + а/у/е/і

8) приголосний + ’ (апостроф) + я/ю/є/ї = приголосний + йа/йу/йе/йі

9) о нежирним шрифтом = у в позиції до наголошеного складу або до складу з у(ю), $о^{у}$ – після наголошеного, одного чи двох (правило тестується)

10) б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, дж, г, ґ, р з, ц, с, н, л, д, т, к, х + і = б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, д͡ж, г, ґ, р з, ц, с, н, л, д, т, к, х + ’ + і (правило м’якшення)

11) е/и нежирним шрифтом = $е^{и}/и^{е}$

12) щ/дж = шч/д͡ж *etc.*

Ці правила є двобічними, тобто відповідно до них можлива трансформація фонетичної транскрипції в орфографічний запис і навпаки. Низка правил працюють тільки в одному напрямку, наприклад, переведення фонетичної транскрипції в орфографічний та літературний тексти здійснюються за такими паралелями, як:

13) пробіл = ◡ (кожен знак ◡ вповідає пробілу, але не кожен пробіл відповідає знаку ◡)

14) кома / тире / двокрапка = / (у знака паузи в орфографічному записі є 3 відповідники; за замовчуванням можна поставити кому, але все одно не уникнути редагування в ручному режимі)

15) крапка / крапка з комою / три крапки / знак питання / знак оклику / знак питання = // (аналогічно до попереднього).

Деякі правила спрацьовують коректно тільки в певній послідовності, наприклад, правило «голосні жирним шрифтом = голосні + наголос» повинно виконуватися перед правилом «приголосний + я/ю/є/ї = приголосний + ’ + а/у/е/і», щоб зберегти і наголос, і трансформації голосних я/ю/є/ї у випадку, якщо вони будуть наголошені.

Автоматизоване зняття омонімії (за допомогою шаблонів), автоматичний синтаксичний аналіз та автоматизований семантичний аналіз наразі розробляються для всього корпусу українських текстів. Планується застосувати ці аналізатори до діалектних текстів за посередництвом їхніх літературних «перекладів».

4. Застосування КорУДіТ. Розвиток проекту.

Корпус діалектних текстів української мови розрахований на фахівців та усіх, хто цікавиться діалектним шаром української лексики; його можна використовувати як довідкову систему та з навчальною метою. За допомогою якісно-кількісного аналізу розмічених текстів можна зробити статистично обґрунтовані висновки щодо функціонування певного явища у певному середовищі часо-просторового континууму. КорУДіТ покликаний забезпечити дослідника текстовим матеріалом та програмним інструментарієм для порівняння 1) діалектної мови з літературним ідіомом, 2) говорів та говірок між собою, а також 3) текстів однієї говірки аж до вивчення 4) ідіолектів окремих її носіїв.

У поєднанні з іншими лінгвістичними програмними засобами КорУДіТ може бути підґрунтям для аналізу ідіостилю, для комплексного дослідження української мови на певному етапі її розвитку. Корпус є базою для створення різного типу вибірок, на основі яких можна укласти діалектні комп'ютерні алфавітні, тезаурусні, гніздові, частотні словники та картотеки, мережеві інформаційно-пошукові системи, а також зробити проекцію корпусних даних на лінгвістичні карти – від регіональних до загальноукраїнських, а в майбутньому – і до загальнослов'янських.

Методика обробки діалектного тексту, яка використовується у КорУДіТ, дає можливість сформувати і опрацьовувати паралельно три взаємопов'язані підкорпуси (затранскрибованих діалектних текстів, діалектних текстів в орфографічному записі та корпус «перекладених» літературною мовою діалектних текстів). Методика створення корпусу діалектних текстів придасться для формування корпусу текстів усного мовлення та паралельних корпусів.

У рамках розвитку проекту найближчим часом потрібно здійснити:

1) шліфування методики опрацювання діалектних текстів на засадах багаторівневого максимально точного їх маркування;

2) розроблення відповідного програмного забезпечення та онлайн-інтерфейсу КорУДіТ, «дружніх» як до діалектологів-фахівців, так і до користувачів ширшого профілю;

3) наповнення корпусу діалектними текстами всіх регіонів України та українських говірок за кордоном.

На майбутнє плануємо додати звукові файли з можливістю їхньої автоматизованої трансформації в друкований текст та підтримувати відносно стабільне поповнення КорУДіТ говірковими текстами для забезпечення діахронічності корпусу. Необхідним також видається викласти корпус в мережі Інтернет з метою його постійного поновлення та вдосконалення шляхом зворотного зв'язку з широким колом користувачів, зокрема фахівців з корпусотворення та діалектології. Це планується робити в контексті інших українських філологічних проектів поряд із результатами дослідження та лексикографічними працями лабораторії на сторінках лінгвістичного порталу MOVA.info.

1. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: діялектні тексти. – Канада, 2003. 2. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок. – Чернівці, 2009. 3. Сірук О. Б. До питання про застосування комп'ютерного інструментарію для обробки діалектних даних // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2011 (у друці). 4. Українська мова: Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка та ін. – К., 2004.

Ситникова Е.В., докторант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ МЕТОДИКИ ОПИСАНИЯ ВНУТРЕННЕГО ЛЕКСИКОНА ЧЕЛОВЕКА: ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ И ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ

У статті дається огляд класифікацій експериментальних методик опису внутрішнього лексикону людини для отримання певного уявлення про основні характеристики даних методик. Докладно розглядаються вільний і спрямований асоціативні експерименти, метод суб'єктивного шкалювання, метод вільних класифікацій, що найчастіше використовуються при вивченні мовної діяльності людини.

Ключові слова: *експериментальні психолінгвістичні методики, диференціальні ознаки класифікації, принципи класифікації, вільний асоціативний експеримент, спрямований асоціативний експеримент, метод суб'єктивного шкалювання, метод вільних класифікацій.*

В статье дается обзор классификаций экспериментальных методик описания внутреннего лексикона человека для получения определенного представления об основных характеристиках данных методик. Подробно рассматриваются наиболее часто используемые при изучении речевой деяльности человека свободный и направленный ассоциативные эксперименты, метод субъективного шкалирования и метод свободных классификаций.

Ключевые слова: *экспериментальные психолингвистические методики, дифференциальные признаки классификации, принципы классификации, свободный ассоциативный эксперимент, направленный ассоциативный эксперимент, метод субъективного шкалирования, метод свободных классификаций.*

The article views the classifications of experimental methods describing men's innate vocabulary to give an idea about their basic characteristics. Among them are the most frequently applied free and directed associated experiments, method of subjective scaling, method of free classification considered in detail.

Key words: *experimental psycholinguistic methods, differential signs of a classification, principles of a classification, free associated experiments, directed associated experiments, method of subjective scaling, method of free classification.*

Лингвистика как наука пользуется различными методиками анализа, в частности в рамках современной антропологической парадигмы особую актуальность приобрели экспериментальные методики, базирующиеся на различных типах психолингвистического описания языковых единиц.

В научной литературе встречаются более или менее развернутые и полные классификации экспериментальных психолингвистических методик, основывающиеся на разных классификационных принципах:

1. По источнику разработки экспериментальных методик выделяют психологические, физиологические и лингвистические методы психолингвистического исследования [Основы теории речевой деятельности 1974, 106-128]. С помощью психологических методов изучаются психические процессы, составляющие психологический механизм различных актов речевой деятельности; а путем физиологических методов исследуются свойства психических процессов, лежащих в основе речевой деятельности, и сами объективные процессы, имеющие место при осуществлении речевой деятельности [Ильясов 1974, 113, 122]. Лингвистический эксперимент ориентирован на описание языковой системы и нормы [Залевская 1983, 68].

2. По сфере применения экспериментов А.А. Леонтьев [Леонтьев 1965, 67-68] разграничивает экспериментальные ситуации, которые служат верификации:

а) модели языковой способности;

б) модели языкового стандарта;

в) модели языкового процесса.

В другой работе этого же автора детально обсуждаются экспериментальные методики, используемые для исследования значения слова:

1) эксперименты по наименованию;

2) эксперименты по экспликации субъективного содержания (типа *что такое X?*);

3) эксперименты на возможность/невозможность употребления данного слова в данном контексте;

4) эксперименты типа *как это называется?*;

5) ассоциативные эксперименты;

6) эксперименты по семантическому шкалированию;

7) эксперименты по оценке семантической близости слов;

8) эксперименты по выявлению зависимости психологического оперирования со словами от их содержательных характеристик;

9) эксперименты, направленные на изучение актуализации в оперировании отдельными словами ранее сформированной общей установки;

10) эксперименты по систематизации понятий [Леонтьев 1976, 63].

3. По общему характеру главной задачи исследования различают:

1) эксперименты качественного типа, позволяющие получить характеристики изучаемых явлений;

2) эксперименты факторного типа, ставящие своей задачей выявление фактов зависимости того или иного явления от определенного фактора;

3) эксперименты функционального типа, при которых обнаруживается, как изменяется одно из явлений, когда определенным образом изменяется другое явление [Рамуль 1966, 5-6].

4. В зависимости от характера ставящейся перед испытуемыми конкретной исследовательской задачи эксперименты делятся на положительные, отрицательные и альтернативные. Первые два вида экспериментов были выделены Л.В. Щербой, третий – А.А. Леонтьевым. Обосновывая роль эксперимента в языкознании, Л.В. Щерба не только показал важность получения утвердительных результатов апробирования сделанного лингвистом предположения о том или ином правиле для подтверждения адекватности постулата, но и особо подчеркнул ценность «отрицательного языкового материла» (вы-

сказываний с пометой «так не говорят»). По мнению Л.В. Щербы, роль такого отрицательного материала «громадна и совершенно еще не оценена в языкознании» [Щерба 1974, 33]. При альтернативном эксперименте испытуемый должен констатировать тождество или нетождество предъявляемых ему языковых фактов [Леонтьев 1965, 64-66].

5. По характеру фигурирующего в экспериментах исходного материала различают эксперименты с вербальным или невербальным материалом, а также эксперименты, базирующиеся на изолированных словах, на текстах или на ситуациях, создаваемых вербальным или невербальным путем. Данная классификация прослеживается в работе А.А. Брудного [Брудный 1968] и частично согласуется с фигурирующим в работах А.П. Клименко [Клименко 1968; Клименко 1970] подразделением экспериментов на парадигматические (когда слова берутся вне контекста) и синтагматические (связанные с использованием слов в тех или иных контекстах).

6. Участники исследования принимаются во внимание при разграничении внутреннего и внешнего экспериментов. В первом случае имеет место непосредственное, совершаемое путем волевого усилия произвольное выделение каких-либо элементов изучаемого явления и т.п. [Леонтьев 1965]. К.А.Рамуль. ставит под сомнение возможность рассмотрения внутреннего эксперимента в качестве эксперимента. К числу важнейших особенностей внешнего эксперимента он относит участие в эксперименте не менее двух лиц (экспериментатора и испытуемого), более типично участие группы испытуемых, а при многих исследованиях сравниваются данные, полученные от двух и более групп [Рамуль 1966, 3-5].

7. С учетом условий проведения эксперимента различают лабораторный и естественный эксперименты. В первые десятилетия развития психолингвистики использовался почти исключительно лабораторный эксперимент [Леонтьев 1965; Слобин, Грин 1968; Теория речевой деятельности 1968]; в последние годы имеет место выход за рамки лабораторного эксперимента, ставится задача наблюдения и описания вербального и невербального поведения носителей различных языков в реальных условиях общения [Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР 1982, 3]. В связи с этим следует отметить, что:

- тем самым делается акцент скорее на наблюдение как метод исследования;
- это вовсе не отменяет лабораторный эксперимент, без применения которого исследование определенного круга проблем оказывается попросту невозможным;
- корректно поставленный лабораторный эксперимент строится с учетом социальных характеристик говорящих и специфики тех или иных реальных условий общения;
- при реализации обширной программы исследований фактически имеет место сочетание лабораторного и естественного экспериментов, когда данные одного из них являются отправной точкой для организации другого и служат целям проверки, уточнения или коррекции получаемых результатов.

8. С точки зрения характера операций, производимых испытуемыми по ходу эксперимента, разграничивают методики, связанные с выполнением конструктивных и реконструктивных операций [Брудный 1968]. Различие между этими методиками состоит в том, что при конструктивных операциях текст является продуктом некоторой деятельности испытуемых, в то время как для реконструктивных операций текст выступает в качестве основы заданной в эксперименте деятельности. В связи с некоторой ситуаци-

ей могут иметь место операции речевой реконструкции ситуаций (при восприятия изображения или серий изображений тематического характера), дешифровки (испытуемый воссоздает реальный прообраз ситуации, отображенной в тексте) или достройки (выявляются элементы ситуации, не фигурировавшие в тексте). А.П. Клименко выделяет также эксперименты, в ходе которых испытуемые совершают некоторые метаязыковые операции [Клименко 1975], где к числу таких экспериментов отнесены оценка меры семантической близости слов, методика семантического дифференциала и др.).

9. По способу получения искомых экспериментальных данных обычно выделяют прямые и косвенные методы эмпирических исследований [Ильясов 1974, 106-108; Клименко 1970, 25; Фрумкина 1971, 8]. По мнению В.Ф. Петренко, в этом ряду должны фигурировать и опосредованные методы психолингвистических исследований. Так, если при субъективном шкалировании или классификации семантические связи устанавливаются непосредственно, то применение ассоциативных методик или методики семантического дифференциала позволяет установить такие связи опосредованно - через сходство ассоциаций на исследуемые стимулы или через сходство оценок значений, полученных по шкалам семантического дифференциала [Петренко 1983, 46–47]. К этому следует добавить, что один и тот же экспериментальный метод разными авторами может квалифицироваться как прямой, опосредованный или косвенный. Более четкому разграничению экспериментальных методов по этому принципу мог бы способствовать строгий учет того, кем именно - испытуемым в ходе выполнения задания или экспериментатором при обработке и анализе полученных материалов – используется прямой, опосредованный или косвенный доступ к искомым связям. А.Г Шмелев. в этой связи отмечает, что методологическая значимость противопоставления прямых и косвенных методов бесспорна, однако можно выделить три различных аспекта вопроса о «косвенности»: учитывать характер регистрации экспериментальных данных, способ обработки данных или постановку экспериментальной инструкции [Шмелев 1983, 78].

10. С учетом характера получаемых экспериментальных данных различают количественные и качественные эксперименты. А.П. Клименко указывает, что первые из них связаны «с получением от испытуемых каких-то количественных оценок тех или иных языковых явлений, оценок тех или иных фактов по некоторым шкалам», а в ходе вторых «получают от испытуемых не оценки, а некоторые другие языковые единицы, качественно отличные от заданных» [Клименко I968, 164-165]. Речь здесь идет не о конечных результатах исследования, а лишь о специфике продукта выполняемых испытуемыми операций; в обоих случаях полученные данные подвергаются далее количественной обработке, после чего они служат материалом для качественной интерпретации итогов проведенного исследования и для вывода об адекватности или неадекватности предлагавшейся рабочей гипотезы.

Несмотря на обилие различных вариантов экспериментального исследования, чаще всего используют свободный или направленный ассоциативные эксперименты, метод субъективного шкалирования и метод свободных классификаций.

Свободный ассоциативный эксперимент. Суть свободного ассоциативного эксперимента состоит в том, что информантам предлагается написать (или назвать вслух) рядом со словом-стимулом первое пришедшее в голову слово-ассоциат (первичный ответ) либо назвать ряд таких слов (цепь ответов).

Обобщение материала, полученного от разных информантов, дает в результате ассоциативную группировку слов, то есть такое множество слов-ассоциатов, данных информаторами в ответ на некоторое стимульное слово (или, в случае более объемной группировки, на некоторое множество стимульных слов), которое отражает некоторые стандартизованные (повторяющиеся) и нестандартные (единичные, индивидуальные) ассоциативные связи слов в лексиконе. Установление состава и структуры (сети связей) ассоциативной группировки, то есть объединение отдельных слов в какие-либо совокупности (подгруппы) и установление отношений, связывающих подгруппы и не поддающиеся обобщению (классификации) единичные ассоциаты со стимульным словом и между собой, ведет к гипотезе (всегда только гипотезе, так как результаты разных экспериментов, выполненных даже на однородном материале, могут отличаться друг от друга) относительно устройства ассоциативного поля – упорядоченного множества слов-ассоциатов, данных информаторами в ответ на одно или несколько стимульных слов. Таким образом, целью свободного ассоциативного эксперимента является установление состава и структуры ассоциативных полей.

Наиболее очевидная ценность такого рода работы заключается в том, что установление состава и структуры ассоциативного поля, как правило, приводит к выводам, которые практически невозможно прогнозировать умозрительно, опираясь, к примеру, на данные лингвистики или на собственную языковую компетенцию. Например, выясняется, что на стимул *агрессия,* помимо естественной реакции *война*, информанты достаточно часто называют и слова, на первый взгляд не имеющие со стимульным словом никакого семантического сходства (*действие*, *проблема*, *вопрос*, *ситуация* и др.); обобщение ассоциативного материала дает следующий список основных подгрупп: 1) ‘преступление’: *зверство*, *варварство*, *кровопролитие*, *грабеж* и т.д.; 2) ‘покушение’: *покушение*, *набег*, *вмешательство*, *конфликт* и др.; 3) ‘стихийное бедствие’: *гроза*, *буря*, *пламень*, *огонь* и др. [Лебедева 1987, 73-74]. Если теперь вычислить «вес» каждой из этих подгрупп (каждой из ассоциативных связей) в составе целого поля, то мы получим то, что можно считать одним из вариантов описания психолингвистической структуры значения, ассоциативным значением.

Разновидности свободного ассоциативного эксперимента определяются варьированием следующих факторов.

1. В составе стимульных слов могут быть употреблены:

а) наиболее частотные слова языка;

б) слова, составляющие часть некоего организованного лексического множества, например, синонимический ряд, антонимическая парадигма, тематическая или лексико-семантическая группа и т.д.

2. По составу информантов различают:

а) однородную (по возрасту, полу, социальному положению, месту жительства и другим социологическим характеристикам) группу информантов. В этом случае эксперимент получает возможность установить своеобразие реакций в группе с избранными социологическими характеристиками («психосоциологический крен» эксперимента);

б) неоднородную группу информантов, представляющую разные категории носителей языка. В данном случае эксперимент получает возможность собрать лингвистически более объективные, то есть зависящие от индивидуальных свойств информантов, дан-

ные, которые позволяют установить своеобразие реакций, характерных для языкового сообщества в целом («лингвистический или психолингвистический крен» эксперимента).

3. В качестве слов-ассоциатов могут быть употреблены:

а) только одно слово, первым пришедшее в голову информанта. В этом случае эксперимент получает массив слов, никак изначально не организованный и упорядочиваемый лишь впоследствии, в ходе обработки результатов;

б) два и более слов, приходящих в голову информанта при условии отсутствия с его стороны каких-либо сознательных усилий припоминания. В данном случае эксперимент получает массив слов, упорядоченный по параметру, который можно условно интерпретировать как «главное/второстепенное» или как «ядро/периферия».

4. Участниками свободного ассоциативного эксперимента могут быть:

а) один информант – в случае, если целью исследования является изучение особенностей его языковой личности и/или личности психологической;

б) группа информантов;

в) множество информантов – в случае массового ассоциативного эксперимента, который проводится в целях создания словарей ассоциативных норм; количество информантов массового ассоциативного эксперимента определяется, исходя из статистических критериев достоверности ожидаемых результатов (как правило, не менее 500-1000 человек).

Направленный ассоциативный эксперимент. Суть направленного ассоциативного эксперимента состоит в том, что испытуемым предлагается отвечать на стимул словами, принадлежащими какому-либо одному классу (например, на существительные – прилагательными, глаголами и т.д.). В этом случае объектом исследования оказывается только одно семантическое отношение (а не совокупность таких отношений, как в случае свободного эксперимента), а целью исследования – изучение разновидностей этого отношения и классов единиц, которые на его основе могут вступать во взаимосвязь. Например, с целью исследования типичных процессуальных характеристик, приписываемых наименованиям лиц, А.П. Клименко [Клименко 1975] предлагала информантам в первой серии эксперимента отвечать на стимул тремя-пятью глаголами, способными сочетаться со стимульными существительными, а во второй серии – на наиболее частотные глаголы, представленные в материалах первой серии, отвечать существительными. В результате установлен круг наиболее устойчивых синтагматических связей, зафиксированных в обеих сериях эксперимента: *врач лечит, оперирует, осматривает*; *малыш (ребенок) плачет, играет, смеется, бегает*; *колхозник, сеет, работает*; *бабушка вяжет*; *студент учится*; *человек живет, думает*; *старуха ворчит*; *девушка танцует*; *друг помогает* и т.д.; выявлены пары существительных, получивших три и более реакции, то есть синтагматически сильно связанные в лексиконе: *женщина – жена, отец – муж, старик – дед, мальчик – девочка, дочь – брат, мать – жена, брат – сестра* и т.д.; выяснилось, что большое количество единичных реакций связано с общим значением стимульного существительного (типа *старик, гражданин, юноша, друг, человек, мужчина*), ср.: *человек* – не только *живет, работает, ходит* (самые частотные реакции), но и *играет, смеется, бегает, танцует, ворчит, слушает* и т.д.

Метод субъективного шкалирования. Данный метод основывается на использовании биполярных градуальных шкал, полюса которых задаются антонимичными понятия-

ями. Совокупность таких шкал, если шкал достаточно много, образует семантическое пространство как некий условный исследовательский конструкт, а наименования шкал используются как метаязык описания значений исследуемых языковых единиц. Обычно используются следующие разновидности шкал:

а) однонаправленная шкала типа

Общее количество точек на шкале не должно превышать объема оперативной памяти человека, то есть «магической семерки» (7 +/- 2), однако может и превышать ее на единицу, либо, чаще, не достигать, ср.:

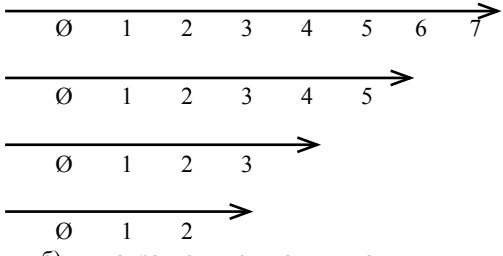

б) двунаправленные шкалы типа

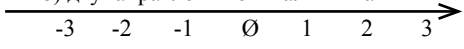

В этом варианте построения шкалы общее число точек также равно семи. Такая шкала удобна тем, что позволяет отчетливо различать положительные и отрицательные величины.

Содержание точек на шкале обычно задается и затем интепретируется на основе пары оппозитивных понятий. Задача информанта состоит в том, чтобы каждой предъявляемой в эксперименте языковой единице сопоставить какую-либо точку шкалы.

В эксперименте В.Ф. Петренко и А.А. Нистратова [Петренко, Нистратов 1981] по оценке образности и конкретности русских существительных использовалась семибалльная шкала. Информанты получали стандартные бланки с напечатанными словами и семибалльной шкалой, расположенной под каждым словом, а также две инструкции.

Инструкция на оценку образности: «Существительные различаются по способности вызывать психологические образы предметов или событий. Одни слова вызывают зрительный, звуковой, тактильный или вкусовой образ очень легко и быстро, тогда как другие лова вызывают его с трудом или вообще не вызывают. Например, возьмем слова *яблоко* и *факт*. Первое слово скорее всего вызовет образ относительно легко и будет отнесено к полюсу шкалы «высокая образность», второе слово, наверное, вызовет образ с трудом и будет отнесено к полюсу шкалы «низкая образность». Вам предстоит оценить степень образности предложенного списка слов по семибалльной шкале, где цифра 1 означает низкую образность, а цифра 7 - высокую. Так как слова у нас часто вызывают в качестве ассоциации другие слова, важно, чтобы ваша оценка давалась именно на предложенное слово, а не на его ассоциации».

Инструкция на оценку конкретности: «Существительные различаются по тому, стоят ли за ними конкретные объекты, доступные восприятию органами чувств, измерению с помощью приборов и т.д. или же абстрактные понятия. Слова, относящиеся к объектам, явлениям или событиям, доступным восприятию органами чувств или измерению с помощью приборов, должны получить высокую оценку по шкале конкретности, а слова, обозначающие абстрактные понятия, которые не могли бы быть чувственно восприняты, должны получить низкую оценку по шкале конкретности».

Подсчет среднего арифметического по группе информантов и среднего отклонения позволяет получить материал для последующих процедур обработки данных, например (первая цифра – коэффеициент образности, вторая - конкретности): книга – 6,43/6,77; город – 6,13/5,80; вера – 2,63/2,66; пропасть – 6,47/5,5; чистота – 4,9/3,93; действие – 3,03/3,63; развитие – 2,77/2,33.

Метод свободных классификаций. Суть классификационного эксперимента состоит в том, что испытуемые получают стопку карточек с рисунками или со словами, принадлежащими исследуемой группе, и инструкцию разделить эти карточки на группы, основываясь на своих представлениях о том, что может объединять эти предметы или слова. После выполнения работы исследователь обращается к информантам с просьбой объяснить, почему был образован тот или иной класс (группа), почему то или иное слово (рисунок) попало именно в данный класс и т.п. Все самоотчеты информантов фиксируются. По окончании эксперимента исследователь получает два массива данных: множество классов, образованных информантами, и множество самоотчетов, обосновывающих классификации. Цели классификационного эксперимента могут быть двоякими:

1) узнать нечто о материале, который предложен для классифицирования;

2) узнать нечто об испытуемых. В этом случае может быть констатирована, например, склонность испытуемого к образованию большого или малого числа классов, к соблюдению определенных соотношений между мощностями образуемых классов, к использованию тех или иных стратегий классификации, а именно: а) стратегии различия, когда информатор сразу выбирает безусловно различные слова, а затем присоединяет к ним оставшиеся; б) стратегии сходства, когда информант ищет некие совокупности сходных слов. Результатом классификационного эксперимента является установление категорий и классов предметов, формирующихся по этим категориям, то есть установление процессов концептуализации (формирования понятий), которые лежат в основе группировки каких-либо предметов в классы и совокупности. Однако в силу своеобразия индивидуальных решений состав отдельных классов у разных информантов – разный. Поэтому при сравнении классов по составу важно выделить их общую часть – устойчивую группу, которую образуют слова, регулярно попадающие в один и тот же класс. Определив устойчивые группы, можно проанализировать совокупность номинаций, относящихся к классам, в которые включались устойчивые группы, а с учетом того, выступали или нет эти группы в индивидуальных классификациях как отдельный класс, определить «ядра» основных классов. Например, в эксперименте на классификацию наименований плодов, ягод и фруктов [Михеев 1987] из восемнадцати групп лишь семь регулярно выступали у информантов как отдельный класс или как основа отдельного класса, а именно:

1) *орехи, каштаны*: ‘орехи’, в отличие от овощей, фруктов, ягод и трав;

2) *бобы, фасоль, горошек*: ‘бобовые’;

3) *апельсины, мандарины, лимоны, грейпфруты*: ‘цитрусовые’;

4) *брусника, голубика, ежевика, земляника, клюква, костяника, морошка, черника, клубника*: ‘лесные ягоды’;

5) *картофель, морковь, свекла, редиска, редька, репа, брюква*: два варианта объяснений: а) ‘корнеплоды’, б) ‘овощи, растущие под землей’;

6) *петрушка, укроп, сельдерей, салат, шпинат, щавель, спаржа*: два типа объяснений: а) ‘травы’, б) ‘приправы’ – или комбинированные объяснения ‘травы-приправы’, ‘травки для салата’, ‘съедобная трава’ и т.п.;

7) *крыжовник, малина, смородина, шиповник*: ‘ягоды’ с указанием на место произрастания - ‘на кустах’.

На это концептуальное «ядро» наслаиваются исключительно разнообразные связи, формирующие обилие индивидуальных классификаций: *огурцы, помидоры* – ‘наиболее часто употребляемые в сыром виде овощи, распространенные у нас’; *калина, рябина* - ‘лесные ягоды, которые растут на деревьях’; *инжир, финики* – ‘плоды, употребляемые в засушенном виде’; *лук, чеснок* – ‘острые овощи’; *абрикосы, персики* – ‘похожие по вкусу и внешнему виду’ и т.д.

Анализ экспериментальных методик описания внутреннего лексикона человека позволяет сделать следующие выводы:

1. В настоящее время нет единой достаточно полной и непротиворечивой классификации видов экспериментов, используемых в психолингвистических исследованиях.

2. При выборе экспериментальной методики, соответствующей задачам планируемого исследования, важно отдавать себе отчет в том, какой именно должна быть эта методика по своим общим характеристикам (способной обнаруживать определенную сторону языкового процесса; требующей от испытуемых операций реконструирования; предназначающейся для межъязыковых сопоставлений в условиях монолингвизма и т.д.).

3. Из всех психолингвистических методик свободный ассоциативный эксперимент является не только одним из самых популярных и апробированных методов, но и одним из относительно простых и в то же время весьма эффективных исследовательских инструментов. При проведении свободного ассоциативного эксперимента регистрируется тип реакции, частота однотипных ассоциаций, величина латентных периодов. Искусственная ситуация данной разновидности эксперимента является достаточно гибкой. В самой формулировке задания – «ответить на предъявляемое слово первым пришедшим в голову словом» – нет установки ни на общение с экспериментатором, ни на решение познавательной задачи. В этом состоит его несомненное достоинство, так как чем сложнее и искусственнее экспериментальная ситуация, тем менее информативны оказываются полученные в эксперименте данные. Кроме того, все типы ассоциативных словарей, представленные в печатной форме или электронные, построены на базе именно свободного ассоциативного эксперимента.

1. Брудный А.А. Пути и методы экспериментальных семантических исследований / А.А. Брудный // Теория речевой деятельности: проблемы психолингвистики. – М. : Наука, 1968. – С. 153-164. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 2. Залевская А.А. Проблемы психолингвистики: [учебное пособие] / А.А. Залевская. – Калинин: Калининский гос.

ун-т, 1983. – 135 с. 3. Ильясов И.И. Психологические и физиологические методы психолингвистического исследования / И.И. Ильясов // Основы теории речевой деятельности / [отв. ред. д-р филол. наук А.А. Леоньтьев]. – М. : Наука, 1974. – С. 106-128. 4. Клименко А.П. Вопросы экспериментального изучения значений слов / А.П. Клименко // Теория речевой деятельности: проблемы психолингвистики. – М.: Наука, 1968. – С. 164-172. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 5. Клименко А.П. Вопросы психолингвистического изучения семантики / А.П. Клименко. – Минск, 1970. – 210 с. 6. Клименко А.П. Психолингвистические методики исследования значения / А.П. Клименко // Методы изучения лексики / [под ред. А.Е. Супруна]. – Минск : Изд-во БГУ, 1975. – С. 52-56. 7. Клименко А.П. Функционально-прагматический аспект значения в психолингвистическом эксперименте и его использование в обучении языку / А.П. Клименко // Вопросы преподавания русского языка в школе с белорусским языком обучения. – Минск: НИИ педагогики, 1975. – С. 89-114. 8. Лебедева С.В. Опыт экспериментального исследования близости значения лексических синонимов / С.В. Лебедева // Психолингвистические исследования: звук, слово, жест : [межвузовский тематический сборник научных трудов / Калининский гос. ун-т; редколлегия: А.А. Залевская (отв. ред.) и др.]. – Калинин : КГУ, 1987. – С. 70-76. 9. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности: некоторые проблемы общей теории речевой деятельности / А.А. Леонтьев. – М. : Наука, 1965. – 246 с. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 10. Леонтьев А.А. Психолингвистический аспект языкового значения / А.А. Леонтьев // Принципы и методы семантических исследований: [сборник статей / ред. коллегия: чл.-кор. АН СССР В.Н. Ярцева (отв. ред.) и др.]. – М.: Наука, 1976. – С. 24-38. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 11. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождения речевого высказывания / А.А. Леонтьев. – М.: Наука, 1982. – 308 с. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 12. Михеев А.В. Общее и индивидуальное в классификационных решениях / А.В. Михеев // Экспериментальные методы в психолингвистике: [сборник статей / редколлегия: Р.М. Фрумкина (отв. ред.), А.В. Михеев]. – М.: Наука, 1987. – С. 63-86. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 13. Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР / [Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева и др.; редколлегия: Е.Ф. Тарасов (отв. ред.) и др.]. – М.: Наука, 1982. – 152 с. 14. Основы теории речевой деятельности / [отв. ред. д-р филол. наук А.А. Леоньтьев]. – М.: Наука, 1974. – С. 106-128. 15. Петренко В.Ф., Нистратов А.А. Коэффициенты образности, конкретности и ассоциативной значимости для 84 русских существительных / В.Ф. Петренко, А.А. Нистратов // Общение. Текст. Высказывание / [Андрющенко, В.И. Батов, В.П. Белянин и др.; отв. ред. Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов]. – М.: Наука, 1981. – С. 5-17. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 16. Петренко В.Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / В.Ф. Петренко. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 176 с. 17. Рамуль К.А. Введение в методы экспериментальной психологии / К.А. Рамуль. – 2-е изд., испр. – Тарту, 1966. – 329 с. 18. Слобин Д., Грин Дж. Психолингвистика / Д. Слобин, Дж. Грин; пер. с англ. Е.И. Негновицкой; под общ. редакцией и с предисловием д-ра филол. наук А.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1968. – 351 с. – (Общ. науки за рубежом. Философия и социология). 19. Теория речевой деятельности: проблемы психолингвистики. – М.: Наука, 1968. – 272 с. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 20. Фрумкина Р.М. Вероятность элементов текста и речевое поведение / Р.М. Фрумкина. – М.: Наука, 1971. – 168 с. – (АН СССР, Ин-т языкознания). 21. Шмелев А.Г. Введение в

экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / А.Г. Шмелев. – М.: МГУ, 1983. – 157 с. 22. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л.: Наука, 1974. – 428 с. – (АН СССР, Отд-ние лит-ры и языка. Комиссия по истории филологических наук).

Скаб І. М., викл.,
Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУР У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Розглянуто особливості вживання абревіатур у новогрецькій мові. Проаналізовано орфографічні, фонетичні і граматичні характеристики абревіатур, а також їх здатність утворювати нові слова.

Ключові слова: *абревіатура, калька, спосіб словотворення, суфікс, транскрипція.*

Рассмотрены особенности употребления аббревиатур в новогреческом языке. Проанализированы фонетические, орфографические и грамматические характеристики аббревиатур, а также их способность образовывать новые слова.

Ключевые слова: *аббревиатура, калька, способ словообразования, словосочетание, суффикс, транскрипция.*

The article deals with the features of the use of abbreviations in the Greek language. Phonetic, orthographic and grammatical descriptions of abbreviations, and also their ability to neologize, are analyzed.

Key words: *abbreviation, combination of words, loan-translation, suffix, transcribing, word-formation.*

Вживання абревіатур пояснюється, передусім, потребами економії місця під час друку або економії часу при спілкуванні. Явище абревіації об'єднує два зворотні процеси: перший – це процес словотворення і пов'язане з ним поняття "спосіб словотворення", яким оперують науковці, проте лексична одиниця за цим механізмом не утворюється, фактично виникає тільки нова форма, яка абсорбує в себе значення всієї вихідної одиниці; другий – це об'єднання скорочених компонентів у єдине ціле, тобто складання. Статус абревіатур у номінативній системі мови є досі невизначеним. Одні мовознавці стверджують, що абревіатури є не самостійними номінативними одиницями, а формальними дублетами твірних повних слів та словосполучень. Інші заперечують це твердження, оскільки існують випадки, коли значення абревіатури й повного словосполучення не збігаються, як, наприклад, абревіатура *загс* позначає установу, де відбувається реєстрація актів громадського стану, а словосполучення «запись актов гражданского состояния» – процес реєстрації. А деякі науковці вважають, що скорочені утворення є проміжним

явищем між самостійними похідними словами і фонетичними варіантами співвідносних твірних слів.

При творенні абревіатур мовці керуються передусім міркуваннями зручності, відтак менша кількість компонентів абревіатур та акронімів» сприяє продуктивному використанню утворених ними структур» [Бондаренко 2001,10]. Саме слово «абревіатура» грецькою мовою – «αρκτικόλεξο» складається з двох слів – αρκτικός (початковий) і λέξη (слово), тобто слово, що складається з початкових літер або звуків слів, які входять до складу словосполучення. Але заради милозвучності дуже часто до складу абревіатур входять не лише початкові букви, а й склади слів, наприклад, ПРО.ПО. – ΠΡΟγνωστικά ΠΟδοσφαίρου.

Абревіатури, побудовані з початкових частин компонентів, легко вимовляються і краще запам'ятовуються. Щодо вимови абревіатур ініціального типу, то тут важливо, до якого підтипу належить скорочена лексична одиниця, до звукового чи літерного. Звуковий підтип складають слова, утворені поєднанням початкових звуків слів, вони читаються як звичайне слово. Наприклад: ΚΕΠ – Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών.

Літерний підтип складають слова, утворені від назв початкових букв слів (слово вимовляється за назвами букв). Особливістю новогрецької мови є те, що дуже часто абревіатури не вимовляються за назвами літер, а між приголосними звуками, що входять до складу абревіатури, вставляється звук [u]. Наприклад, абревіатура Δ.Σ., що означає Διοικητικό Συμβούλιο, зазвичай, вимовляється [ðusu]. Хоча це явище переважно розповсюджене як розмовний варіант, а не як літературна норма. Деякі абревіатури вимовляються за назвами літер лише частково, наприклад, абревіатура Κ.Ψ.Μ., що означає Κέντρο Ψυχαγωγίας Μονάδας, вимовляється [kapsimi]. Тобто замість назви грецької літери κ [kapa] вимовляється [ka].

Орфографічними особливостями абревіатур новогрецької мови є те, що всі абревіатури пишуться з великої літери, окрім прийменників, які входять до абревіатур, і пишуться, зазвичай, з маленької літери, наприклад: ΑμΕΑ – Άτομα με Ειδικές Ανάγκες. Інше правило: після кожної літери ставиться крапка, і це зрозуміло, оскільки справді відбувається скорочення слова. Якщо ж абревіатуру побудовано з початкових частин компонентів, то крапка ставиться після кожної з них. Заради економії часу та простору в друкованих виданнях це правило часто порушується і все більше зустрічаємо абревіатури, написані без крапок. Низка грецьких мовознавців наголошує, що необхідно уникати крапок у таких абревіатурах, як, наприклад, ΕΛΤΑ – Ελληνικά ΤΑχυδρομεία. Написання ΕΛ.ΤΑ. не властиве акронімам, тому його краще уникати, вважають автори електронного словника Βικιλεξικό το ελεύθερο λεξικό. Опрацювавши низку видань, можемо зробити висновок, що правила написання абревіатур не є усталеними, одні й ті самі абревіатури пишуться по-різному, так зустрічаємо варіанти ΕΛΤΑ і ΕΛ.ΤΑ., ΑμΕΑ і Α.Μ.Ε.Α., ΦΑΠ і Φ.Α.Π.

Абревіатури іншомовного походження передаються на письмі за допомогою транскрипції, транслітерації або ж у своєму первісному вигляді – латиницею. Наприклад, в одному газетному виданні в статтях різних авторів зустрічаємо абревіатури FIFA (Fédération Internationale de Football Association), UEFA (Union of European Football Associations) та OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) в англійському та новогрецькому варіантах – ΦΙΦΑ, ΟΥΕΦΑ, ΟΠΕΚ. Велика частина новогрецьких абре-

віатур є кальками іншомовних скорочених лексичних одиниць, так абревіатура К.О.К., що означає Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας, є калькою французького словосполучення code de la route (правила дорожнього руху). А.Е.П. розшифровується як το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν і є калькою англійської абревіатури GDP – gross domestic product (внутрішній валовий продукт). Відзначимо, що абревіатури іншомовного походження найчастіше зустрічаються в терміносистемах нових галузей знань, наприклад, у термінології інформаційних та комп'ютерних технологій тощо.

Стосовно граматичних особливостей абревіатур, необхідно зауважити, що рід скорочених лексичних одиниць визначається за стрижневим словом вихідного словосполучення, наприклад: І.К.А. середнього роду, оскільки стрижневим словом у словосполученні Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων є το ίδρυμα середнього роду; Е.В.О. – жіночого роду, розшифровується як Ελληνική Βιομηχανία Όπλων, η βιομηχανία – жіночого роду. Число абревіатур так само визначається за стрижневим словом, хоча в множині рід не завжди збігається з родом стрижневого слова. Так, зустрічаємо «τα Μ.Α.Τ.», хоча йдеться про Μονάδες Αποκατάστασης Τάξης, а лексема μονάδες жіночого роду; τα Λ.Ο.Κ. (Λόχοι Ορεινών Καταδρομών), хоча ο λόχος чоловічого роду.

Переважна більшість абревіатур іншомовного походження середнього роду. Це пояснюється міркуваннями зручності, оскільки не всі мовці можуть розшифрувати запозичену абревіатуру, а визначити рід стрижневого слова буває іноді важко, а подекуди неможливо через відсутність категорії роду в деяких мовах. Наприклад, NATO (North Atlantic Treaty Organisation) середнього роду. Але зустрічаються абревіатури, що належать до інших родів, так, наприклад, UEFA і FIFA жіночого роду.

Особливістю новогрецьких абревіатур є їх невідмінюваність, відмінюється лише артикль, наприклад: η Δ.Ο.Ε. (Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος), της Δ.Ο.Ε., τη Δ.Ο.Ε.; τα. Λ.Ο.Κ. (Λόχοι Ορεινών Καταδρομών), των Λ.Ο.Κ., τα. Λ.Ο.Κ.

Інша характерна особливість абревіатур новогрецької мови – здатність утворювати нові слова. Найбільш уживані абревіатури утворюють похідні слова, наприклад: Λ.Ο.Κ. (Λόχοι Ορεινών Καταδρομών) – λοκατζής.

Похідні слова від абревіатур утворюються за допомогою суфіксації. Найбільш розповсюдженими суфіксами є:

-τζ-: Α.Ε.Κ. (Αθλητική Ένωση Κωνσταντινουπόλεως) – αεκτζής; ΠΑΟ (Παναθηναϊκός Αθλητικός Όμιλος) – παοτζής; ΠΑΟΚ (Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών) – παοκτζής; Ο.Τ.Ε. (Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος) – οτετζής;

-ιτ-: ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) – εδεσίτης; ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) – ΕΔΑίτης; ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού) – ακελίτης; ΑΕΛ (Αθλητική Ένωση Λάρισας) – αελίτης; ΕΠΟΝ (Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων) – επονίτης; ΟΝΝΕΔ (Οργάνωση Νέων Νέας Δημοκρατίας) – οννεδίτης; ΕΛΑΣ (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός) – ελασίτης;

-ισσ-: ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) – εδεσίτισσα; ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού) – ακελίτισσα;

-αρ-: Α.Ε.Κ. (Αθλητική Ένωση Κωνσταντινουπόλεως) – αεκάρα; Π.Α.Ο.Κ. (Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών) – παοκάρα; ΑΕΛ (Αθλητική Ένωση Λάρισας) – αελάρα.

Деякі похідні слова утворюються за допомогою додавання флексії: ΠΑΣΟΚ – η ΠΑΣΟΚα; ΚΚΕ – ο ΚΚΕς [kukues].

Серед похідних слів переважають іменники, від яких утворюються і прикметники: ΠΑΟΚτζής – ΠΑΟΚτζήδικος; ΑΚΕΛίτης – ΑΚΕΛίτικος; ΚΚΕς – ΚΚΕδικος; ΕΔΕΣίτης – ΕΔΕΣίτικος. Найпродуктивнішим суфіксом при утворенні прикметників виступає суфікс -ικ-.

Відмінюються іменники, похідні від абревіатур, як звичайні іменники з відповідними закінченнями. Іменники на -τζής у множині мають закінчення -τζήδες: ΠΑΟΚτζής – ΠΑΟΚτζήδες.

Зустрічаються різні варіанти написання похідних слів: παοκτσής та παοκτζής; ΕΔΕΣίτης та εδεσίτης. Це пов'язане з тим, що правила правопису таких слів не є усталеними.

За значенням переважна більшість похідних слів – це «особа, член певного колективу». Наприклад:

Ε.Π.Ο.Ν. (Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων) – Єдиний всегрецький союз молоді – επονίτης, επονίτισσα – член Єдиного всегрецького союзу молоді;

Ε.Λ.Α.Σ. (Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός) – Народна національно-визвольна армія – ελασίτης, ελασίτισσα – член Народної національно-визвольної армії;

Π.Α.Ο. (Παναθηναϊκός Αθλητικός Όμιλος) – Спортивний клуб «Панатинаїкос» – παοτζής – член або прихильник Спортивного клубу «Панатинаїкос».

Α.Ε.Κ. (Αθλητική Ένωση Κωνσταντινουπόλεως) – Спортивний союз вихідців з Константинополя – αεκτζής, αεκάρα – член або прихильник Спортивного союзу вихідців з Константинополя.

Ще однією характерною особливістю абревіатур є омонімія, як внутрішньогалузева, так і міжгалузева. Омонімія широко розповсюджена у випадку термінів-абревіатур та скорочень, адже саме науково-технічна література є сферою широкого вживання різних скорочень. Оскільки абревіатури і скорочення складаються з невеликої кількості літер, то існує ймовірність збігу їхніх форм у різних галузях науки чи техніки. Омонімічними можуть бути дво-, три- та чотирилітерні скорочення, а повні форми термінів, які вони позначають, можуть належати до однієї галузі науки. Прослідкуємо міжгалузеву омонімію абревіатури ΑΕ:

1. Αρχαία Ελληνική (γλώσσα) – лінгвістика.
2. Αρχαιολογική Εφημερίς – археологія, друковані видання;
3. (η) Αυτού Εξοχότητα –історія, археологія;
4. Αρχαιολογική Εταιρεία – історія, археологія;
5. Ασφαλιστική Εταιρεία – соціальний захист та послуги;
6. Ανώνυμη Εταιρεία – менеджмент та управління організаціями.

Потрібно наголосити, що явище омонімії є більш характерним для абревіатур з найменшою кількістю складових, наприклад скорочена лексична одиниця ΑΚ позначає:

1. Αρχικό Κόστος – менеджмент та організація підприємств;
2. Αγορά Κεφαλαίου – економіка;
3. Αναπληρωτής Καθηγητής – освіта;
4. Αμοιβαία Κεφάλαια – економіка;
5. Αφρικανικό Κογκρέσο – політика;
6. Αστικός Κώδικας – право;

7. Ανισόπεδοι Κόμβοι – транспорт;

8. Αριστερή Κοιλία – медицина.

Отже широко розвинена омонімія абревіатур ускладнює роботу перекладача. Для того, щоб уникнути неправильного вибору варіанта перекладу омонімічного терміна, необхідно добре знати ту галузь науки, якої стосується переклад, розуміти зміст терміну новогрецькою мовою і знати термінологію рідної мови, тобто важливими є фонові знання перекладача, а також його вміння шукати нові поняття, які відсутні в словниках, вміти користуватися різними енциклопедичними довідниками, інтернетом, цікавитися розвитком сучасної науки, розвиватися професійно, важливою є можливість проконсультуватися зі спеціалістом у цій галузі. Надзвичайно важливе значення має взаємодія абревіатури з контекстом, адже значення терміна обумовлене конкретною тематикою самого тексту оригіналу, а механічне заучування термінів може призвести до значних помилок у перекладі.

Усі особливості абревіатур новогрецької мови, про які йшлося у статті, потребують значно глибшого дослідження й висвітлення в науковій літературі. Це, зокрема, орфоепічні проблеми абревіатур, проблеми наголошування, милозвучності, сполучуваності абревіатур з іншими частинами мови, запозичення іншомовних абревіатур і їх правильного мовленнєвого й графічного оформлення, словотвірний потенціал абревіатур тощо.

Література

1. Бондаренко В.О. Фонетична структура інноваційних складних слів сучасної англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження): Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2001. - 20 с. 2. *Мацько О. М.* Абревіатури як згорнені мовні формули в дипломатичних текстах // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 31–36. 3. *Микульчик Р.* Сучасні українські абревіатури: перспективи і стан дослідження// Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2005. – № 538: Проблеми української термінології. – С. 12–15. 4. *Пашун О.В.* Орфографічний аспект новогрецьких абревіатур // Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій – ІІ: Матеріали науково-практичної конференції, 1-3 квітня 2009 р. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 119-120. 5. *Стишов О.А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): - К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с. 6. Сучасна українська літературна мова / За ред. *А.П.Грищенка*. – К.: Вища школа, 1997. – 493с. 7. *Хориков И.П., Малев М.Г.* Новогреческо-русский словарь/ За ред. *П. Пердикіса і Т. Пападопулоса*. – М.: Культура и традиции, 1993. 8. *Χρήστος Κλαίρης – Γεώργιος Μπαμπινιώτης.* Γραμματική της νέας ελληνικής. Δομολειτουργική – επικοινωνιακή. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα. – 2005. – 1160 σ. 9. http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html

Скалевська Г. О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ГОЛОВНІ КОНЦЕПТИ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ

У статті розглянуто проблему перекладу як одного з головних концептів міжмовної та інтертекстуальної комунікації та досліджено специфіку впливу лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників на рівень перекладності англомовної експериментальної поезії.

Ключові слова: *філософія перекладу, міжмовна комунікація, перекладність, екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники, експериментальна поезія.*

В статье рассматривается проблема перевода как одного из главных концептов межъязыковой и интертекстуальной коммуникации, а также исследуется специфика воздействия лингвистических и экстралингвистических компонентов на уровень переводимости англоязычной экспериментальной поэзии.

Ключевые слова: *философия перевода, межъязыковая коммуникация, переводимость, экстралингвистические и лингвистические компоненты, экспериментальная поэзия.*

The article deal with the problem of translatability as one of the aspects of cross cultural and intertextual communication and highlights the main linguistic and extralinguistic features which influence the level of translatability of the English experimental poetry.

Key words: *philosophy of translation, cross cultural communication, translatability, extralinguistic and linguistic features, experimental poetry.*

Переклад як один з основних концептів міжмовної та інтертекстуальної комунікації розглядався протягом багатьох десятиліть представниками різних мовознавчих, лінгвістичних, філософських та перекладознавчих шкіл. Є. С. Тейтельбаум у своїй статті «Філософія перекладу: спроба побудови чистої теорії» зазначає, що «Більшість філософських досліджень, присвячених перекладові, аналізують його з точки зору філософської герменевтики, теорії пізнання та філософії комунікації, що досліджують матеріали психології, психолінгвістики, семіології та культурології» [Тейтельбаум 2007, 14]. Однак, він також схиляється до думки, що «…у філософії може бути й самостійна, чиста теорія перекладу, що … не залежить від цих філософських підходів і навіть пояснює їх. Ця теорія пропонує більш глибокий для філософії аналіз перекладу, тому що з'ясовує самі умови його існування» [Тейтельбаум 2007, 16]. На жаль, сьогодні створення такої чистої філософської теорії перекладу існує лише на рівні концептуального проекту, адже філософи, мовознавці та філологи досі не можуть дійти згоди стосовно сутності, законів функціонування та лінгво-філософської ролі перекладу.

З філософської точки зору переклад розглядають як особливий феномен. До осмислення природи мови зверталися представники структуралізму, герменевтики, частково феноменології та екзистенціалізму. Усі вони вважали мову основою всього нашого буття

та єдиним чинником, що дозволяє нам пізнати буття, себе самих та встановити контакт між внутрішнім та зовнішнім світами кожної людини. Структуралісти, наслідуючи ідеї Ф. де Соссюра та Клода Леві-Стросса, розглядали мову, як досить складну, але системно упорядковану структуру, яка функціонує завдяки законам, чинним для всіх її складових. Вони вважали, що буття розкривається лише через мову, а Умберто Еко писав, що «…не людина мислить певною мовою, а мова мислить себе в людині» [Еко 2006, 63]. Як структуралісти, так і постструктуралісти вважали, що «до мови, як і до Буття, не можливо дібрати конкретний код або звести їх до якоїсь єдиної структури» [Тейтельбаум 2007, 16].

Цікавим є також погляд на сутність перекладу Жака Дерріди, який визнавав лише міжмовний переклад, протиставляючи його міжсеміотичному та внутрішньомовному перекладові. Він вважав, що переклад є своєрідним відображенням мов, їх виходом поза межі своєї сутності, певним «зазиранням» у Ніщо. Згідно його концепції переклад існує на межі мов і сприяє зростанню значимості оригіналу, адже «оригінал у ньому, поповнюючись, збільшується» [Дерріда 2002, 46]. Дерріда навіть ввів спеціальний термін «перекладальність», який він протиставляв перекладності, розуміючи останню як «…перекладність священного тексту, в якому зміст та буквальність вже неможна розрізнити» Дерріда 2002, 36]. В той же час він був переконаний, що зміст і буквальність не можуть бути тотожними один одному, і тому «перекладальність» робить переклад можливим, адже «внаслідок тотожності змісту та буквальності чисте перекладне може заявити про себе, представити себе перекладові під видом неперекладного» [Дерріда 2002, 90]. Продовжуючи розмірковувати над сутністю та взаємозалежністю мови та перекладу, не слід забувати про той факт, що будь-яка мова, згідно теорії Сепіра-Уорфа, відтворює певну модель світу. Згідно гіпотези цих мовознавців, яка склалася на основі філософсько-лінгвістичної теорії В. фон Гумбольдта, структура мови формує структуру мислення та спосіб пізнання навколишнього світу, а це, в свою чергу, допомагає зрозуміти, що точної відповідності перекладу з однієї мови на іншу не існує. Стосовно цього висловлює свою думку й Г. –Г. Гадамер, пояснюючи, що «Там, де потрібен переклад, доводиться миритися із невідповідністю точного змісту сказаного однією мовою та відтвореного іншою…» [Гадамер1988, 447]. Ще далі у подібних міркуваннях пішов У. Куайн, стверджуючи тезу про неможливість адекватного перекладу навіть на рідну мову. З його точки зору, кожна людина має свою власну мову, яку важко однозначно інтерпретувати мовою іншої людини [Куайн 2000].

Проблема перекладу також нерозривно пов'язана із філософією комунікації, сутність якої яскраво розкрито в роботі американського професора Джона Дарема Пітерса «Слова на вітрі. Історія ідеї комунікації». У цій роботі Пітерс розглядає історію розвитку і трансформації поняття «комунікація», визначає її проблеми та стверджує, що саме комунікація є однією з фундаментальних категорій сучасного життя і мислення. Також він розмірковує над важливістю ролі діалогу, як способу мовної та позамовної комунікації та світосприйняття [Пітерс 2004]. На нашу думку, подібне тлумачення діалогу є досить точним, адже все наше життя – це суцільний діалог, що твориться на різних рівнях та між різними його учасниками. А переклад є своєрідним видом діалогу між різними культурами, соціальними середовищами, історичними епохами та світоглядами. З усього зазначеного стає зрозумілим, що єдності у поглядах на філософські засади перекладознавства досі не існує, що й спричиняє велику кількість проблем у формуванні концепцій та законів перекладності.

Цікавим є підхід до проблеми перекладу, запропонований німецьким вченим Фрідріхом Шлейермахером. Згідно його концепції, основна проблема, що заважає успішній перекладності багатьох текстів, полягає в тому, що перед перекладачем завжди стоїть питання вибору між вірністю оригіналові та відповідністю аудиторії сприймаючої культури [Schleiermacher 1982]. До того ж, головна проблема полягає в тому, що майже ніколи не існує ідеального варіанту або механізму успішного перекладу, адже у кожному конкретному випадку перекладач змушений одночасно дотримуватися двох контрастивних умов: адаптувати варіант перекладу для представників сприймаючої культури і, при цьому, не втрати оригінальність та прагматичну своєрідність вихідного тексту.

Значний внесок у розвиток теорії перекладознавства зробив німецький лінгвіст Альбрехт Нойберт. Він запропонував концепцію перекладності, згідно якої «…адекватний переклад повинен зберігати прагматику оригінального тексту» [Neubert 1992]. Слід зазначити, що за Нойбертом прагматика включає в себе стилістику мови, а переклад він розглядає як розширення кола сприйнятих повідомлень; основне завдання перекладу – збереження усіх відтінків прагматичного впливу оригінального тексту на адресата, що може спричинити зміни навіть в самому тексті повідомлення. Подібну прагматичну концепцію перекладності підтримували й такі вітчизняні перекладознавці, як В.В. Коптілов [Коптілов 2003], Г.П. Кочур [Кочур 2008], Роксолана Зорівчак [Зорівчак 1989] та інші.

Говорячи про специфіку перекладу англомовної експериментальної поезії, слід, в першу чергу, зазначити головні риси, що визначають її унікальність і специфіку відтворення засобами будь-якої іншої мови. Можна без перебільшення сказати, що твори поетів-експерименталіствів існують на межі поезії і прози, музики і літератури, на межі свідомого і підсвідомого протесту проти усталених норм, законів і форм віршування. Кожне слово, кожен знак, кожен подих автору і кожна пауза під час її читання несуть високе стилістичне і прагматичне забарвлення та мають великий вплив на свідомість і емоційний стан як читачів, так і слухачів цієї поезії.

Тож, розмірковуючи над головними концептами вдалого літературного перекладу англомовної експериментальної поезії, слід звернути увагу на основні лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, що зумовлюють своєрідність даної поезії та впливають на специфіку її адекватної передачі засобами української мови.

До суто лінгвістичних чинників, як правило, відносять складні метафоричні конструкції, фразеологічні звороти та культурно забарвлену лексику, таку як: слова-реалії, особливі авторські слова, жаргонізми, специфічні алюзії, зрозумілі лише представникам певної культури, діалектизми та незвичні ідіоматичні вирази. Натомість, під терміном «екстралінгвістичні» чинники в контексті експериментальної поезії прийнято розуміти саму структурну єдність та синтаксичну своєрідність побудови поетичної строфи, а також загальне ритмічно-мелодійне звучання кожного рядка даної поезії.

Тому, у випадку з англомовною експериментальною поезією вся складність її адекватної передачі засобами іншої мови полягає в тому, що переклад лінгвістичних засобів є суворо обумовленим відповідною передачею екстралінгвістичних чинників, а саме, точним відтворенням структурної та ритмічно-мелодійної будови оригінальної поезії. Подібна залежність досить обмежує свободу дій перекладача, адже неможливими стають одразу декілька видів перекладацьких трансформацій, включаючи додавання, компенсацію та описовий переклад. Крім цього, дуже важким є саме завдання збереження син-

таксичної та ритмічної структури оригіналу, адже відомо, що навіть ідеальні еквіваленти не забезпечують збереження звукової будови оригінального виразу, а тому відтворити на перекладі ритмомелодійну структуру оригіналу є майже неможливим.

З іншого боку, далеко не всі твори експериментальної поезії відзначаються наявністю складних лексико-стилістичних одиниць. Існує ряд авторів, серед яких можна виділити, наприклад, Чарльза Буковські, твори яких є дуже простими з лінгвістичної точки зори. У них майже повністю відсутні художні засоби, немає складних алюзій чи специфічних культурно обумовлених реалій. Значення слів є повністю зрозумілим, і здається, що переклад такої поезії не викличе жодних труднощів. Але, насправді, перекладати її набагато важче, ніж поезію, мова якої насичена різноманітними художніми засобами. Адже дуже часто те, що звучить просто й невимушено мовою оригіналу, перетворюється на банальні, безбарвні та беззмістовні фрази у перекладі. Ще Роберт Векслер, автор книги «Гра за Лаштунками: мистецтво літературного перекладу», зазначав, що «перекладати структурно та лексично просту поезію набагато складніше, ніж ту, в якій наявні складні метафоричні конструкції та фразеологічні звороти» [Wechsler 1998, 105]. Адже, приспаний такою простотою, перекладач часто не помічає внутрішньої музики і неповторності образів вихідної поезії, і, як наслідок, свіжий пролісок оригіналу перетворюється на безбарвне пожовкле листя у перекладі.

Теж саме відбувається і в процесі перекладу поетичних творів Чарльза Буковські тому, що для збереження їх прагматичного впливу на читача, перекладач мусить вловити приховану музику та вібрації кожного слова і кожної паузи, відчутої самим автором, і знайти засоби їх точного відтворення мовою перекладу. А це, як показує досвід, є практично неможливим, адже намагаючись зберегти зміст ми втрачаємо структурну гармонійність, і навпаки. Тому, на сьогоднішній день, ще рано говорити про певні закони чи правила, які б стали запорукою адекватного перекладу експериментальної поезії українською мовою, адже кожна така поезія є окремим унікальним світом, в який треба зануритися, усвідомити і пережити в собі, і лише тоді робити спроби його відтворення у межах нового мовного і культурного середовища.

Хочеться нагадати, що ніколи не слід забувати по те, що кожного разу, коли ми беремося перекладати ту чи іншу поезію, ми кидаємо виклик самій сутності поетичних творів, адже, як казав ще Роберт Фрост «поезія – це те, що помирає у перекладі» [Wechsler 1998, 245]. І тому, перекладаючи, ми стаємо безпосередніми учасниками дивовижного процесу нового народження вже існуючої поезії в межах іншої мови та культури.

1. Гадамер Г. –Г. Истина и метод (Основы философской герменевтики) / Г. –Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с. 2. Деррида Ж. Вокруг вавилонских башен / Ж. Деррида. СПб., 2002. 3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с. 4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с. 5. Кочур Г. П. Література та переклад: Дослідження, рецензії, літературні портрети, інтерв'ю, в 2 томах / Г. П. Кочур. – К.: Смолоскип, 2008. 6. Куайн У. Слово и объект / У. Куайн. – М.: Праксис, 2000. – 386 с. 7. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі. Історія ідеї комунікації / Джон Дарем Пітерс. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 302 с. 8. Тейтельбаум Е. С. Философия перевода: попытка построения чистой

теории / Е. С. Тейтельбаум // Известия Уральского государственного университета. – 2007. - №48. С. 13-20. 9. Эко У. Отсутствующая структура: Введение в семиологию / Умберто Эко. – СПб.: Симпозиум, 2006. – 544 с. 10. Neubert A., Shreve G. Translation As Text / Albrecht Neubert, Gregory Shreve. – Kent State University Press, 1992. – 169 p. 11. Schleiermacher Friedrich On the Different Methods of Translation / Friedrich Schleiermacher // German Romantic Criticism. – New York., 1982. 12. Wechsler R. Performing Without a Stage: The Art of Literary Translation / Robert Wechsler. – Catbird Press, 1998. – 292 p.

Скрипник А.В., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛЬНИЙ ЖАРГОН У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено мовному аналізу кримінального жаргону у французькій та українській мовах та його історії виникнення. У статті наводяться приклади вжитку жаргонізмів антисоціальних та асоціальних груп людей, прослідковується історія розвитку кримінального жаргону у Франції та в Україні. Також розглядається кримінальна метафора та інші елементи виразності цього виду мовного субстандарту.

Ключові слова: *жаргон, арго, кримінальна субкультура, лексичний субстандарт, метамова, кримінальна метафора.*

Статья посвящена языковому анализу криминального жаргона во французском та украинском языках и истории его возникновения. В статье приводятся примеры употребления жаргонизмов антисоциальных та асоциальных групп людей, рассматривается история развития криминального жаргона во Франции и в Украине как части Советского Союза. Также анализируется криминальная метафора і другие елементы выразительности этого вида языкового субстандарта.

Ключевые слова: *жаргон, арго, криминальная субкультура, лексический субстандарт, метаязык, криминальная метафора.*

The article is devoted to the linguistic analysis of the criminal jargon in French and Ukranian languages in their historical development. The article gives examples of the reflection in tongue of prison-camp jargon of antisocial groups. This jargon linguistic phenomenon is also seen in terms of its development in Ukraine as a part of the Soviet Union. There are touched also the criminal metaphor and other elements of this linguistic substandard.

Key words: *jargon, criminal subculture, lexical substandard, metalanguage, criminal metaphor.*

Жаргон – це соціальний діалект, який відрізняється від загальновживаної мови специфічною лексикою та фразеологією, експресивністю зворотів та особливим використанням словотворчих засобів, але не володіє власною фонетичною та граматичною системою.

Основна функція жаргону полягає у вираженні належності до відносно автономної соціальної групи за допомогою використання специфічних слів, форм та зворотів. У роботі Н. Московцева та С. Шевченко висловлено думку про те, що завданням жаргону є відмежування від навколишнього світу, виділення «своїх» [Московцев, Шевченко 2009, 28].

З іншого боку, жаргон виступає засобом саморепрезентації мовця у значенні маркування ним свого екзистенційного статусу та вираження емоціонально-оцінних реакцій до денотата повідомлення, адресата та комунікативної ситуації.

Важливою ознакою жаргону є його «вторинний» характер, оскільки часто це слова, які замінюють нейтральну або пафосну лексику літературної мови. Важливими ознаками жаргону є також економія мовних та мисленнєвих зусиль.

Кримінальний жаргон – езотерична соціолектна форма існування лексичного субстандарту, яка обслуговує кримінальну субкультуру антисоціальних та асоціальних груп людей та виконує в ній функції конспіративного спілкування, паролю та емоційно-експресивного мовного засобу, чинить величезний вплив на літературний стандарт [Кудінова 2011, 3].

З одного боку, кримінальний жаргон виконує функцію своєрідної метамови, оскільки інформує не лише про позамовні обставини, але й маркує належність мовця до певної соціальної групи; з іншого боку, ця метамовна функція стає все менш виразною, оскільки з деяких причин, зокрема й екстралінгвістичних, кримінальна метафора та інші елементи виразності цього виду субстандарту широко використовуються масс-медійним та художнім дискурсом.

У межах кримінального жаргону виділяються:

1) загальнокримінальний жаргон (арго, феня);

2) професійні жаргони, тобто жаргони злочинців, які мають «спеціалізацію» у сфері девіантної поведінки. Така «спеціалізація» поділяється підгрупи:

- арго шахраїв: «*truands*» (блатні), *bonnetteurs* (шулери), *cartonniers* (карточні шулери), *pouciers* (повірники) та ін..

- арго злодіїв: «*arcans*» (злодії), *tireurs* (карманники), *caroubleurs* (домушники), *voleur à l'esbroufe* (ширмачі), *arracheur de sacs* (гоп-стопники), *roulottiers* (майданники, шлеппери), *piqueurs de tronc* (церковні злодії, «клюкушники») та ін.;

- арго грабіжників: «*rôdeurs de barrières», «dévaliseurs», «tire-laines»* (штопорила, стопарі);

- арго вбивць: «*surineurs*» (мокрушники, технарі), *«flingueurs»* (кіллери);

- тюремне арго (табірна феня), характерне для місць позбавлення волі (в'язниці та табори), які є обов'язковими етапами професійної кар'єри злочинців. У цій підгрупі частотним є вживання лексем на позначення в'язниці. Французькою мовою: *gnouf, auberge, ballon, bigne, dur, pistole, placard, ratière, séchoir, sourd, taule, tôle, grille, cabane, trou, bloc, boîte, cage, clou,* та ін. Українською мовою: академія, акваріум, зона, баркас, бендюга, бичарня, дальник, общак (у знач. колонія загального режиму), решітка, рогачівка та ін.

У французькій мові перша інформація про вживання жаргонізмів сягає у XIV століття й наводиться в текстах, які описують тюремний побут: *barbane, beaumont, beauvoir, borsueil, boucherie, gloriette, gourdaine, griesche, oubliette*. Усі ці слова вживаються у значенні в'язниці (*prison*) з різними конотаціями: *barbane* можливо походить від прован-

сальского *barban* (наубундючений монах), *borsueil* чи *bersueil* – старофранцузька форма слова *berceau* (колиска), *gloriette* – маленький дзвоник, *griesche* – горе, біль.

Інші жаргонізми, які зафіксовано з 1389 року, такі як *mouche*, вживаються і тепер у формі *mouchard* (доносчик) та *flic*, перейшовши через німецьку мову (*Fliege* – муха) [Sainéan 1972, 34].

У XV столітті зявився досить об'ємний документ, який свідчить про використання кримінального жаргону у французькій мові. У 1455 році в Діжоні було арештовано та засуджено членів банди Кокіярів. Під час судового процесу вони виказували імена своїх спільників і, виголошуючи свій захист, говорили на жаргоні, який самі називали *jobelin* або *jargon jobelin*. В архівах Діжонського процесу нараховується близько 70 слів та арготичних виразів.

Інший злочинець Луї Домінік Картуш (*Louis Dominique Cartouche* 1693–1721), був ватажком відомої банди, члени якої були страчені на площі Грев. Відразу після смерті він став центральною фігурою літературної творчості, його мова наділялася такими жаргонізмами, як «*trimer*» (ходити), «*trimard*» (шлях), «*pincer*», «*bouliner*» (красти), «*mioche*» (хлопець), «*ratichon*» (священник).

Наприкінці XVIII століття у Франції лютувала банда Підпалювачів (*Chauffeurs*), які мучачи своїх жертв вогнем, вибивали із них зізнання щодо захованого добра. Підпалювачі діяли майже по всій Франції, але саме бандити із кантону Оржер були засуджені (*Chauffeurs d'Orgères*) у 1800 році. Вони надали багато прикладів вживання жаргонізмів. Наприклад, запозичення із інших мов «*schnouf*» у значені «тютюн» від німецького *Schnupftabak*, «*chiqué*» у значенні «церква» від циганського *chiké* (дім). Є деякі приклади метафоричного вживання жаргонізмів: *sciager la gourgane* (перерізати горло) від слова *scier* (пиляти). У судових документах можна також вперше відслікувати назви кримінальних «спеціальностей»: *francs de campagne* – грабіжники сіл, *francs de maison* – злодії, що обкрадали житла, «домушники», *mioches* – учні злодіїв, та ін.

У минулому каторжанин, який надалі став служити в поліції, Франсуа Ежен Відок (*François-Eugène Vidocq* – 1775–1857) опублікував у 1828 році свої спогади під назвою «*Mémoires*» [Vidocq 1828], а у 1837 році книгу «*Les voleurs*». У цих творах наведено значний за обсягом словник кримінального жаргону XIX століття. У ньому можна знайти жаргонізми, що прийшли із попередніх століть, наприклад *gaffe* (караул, пост спостереження) вживалося Кокіярами, *mouchailler* (дивитися) було зафіксовано в XVII столітті. Також тут є частина слів XVI століття (період створення каторги): *barberot* від *barbier* (цирюльник), *cadènes* від *chaînes* (ланцюги). У словнику також наведені регіональні діалектизми, які свідчать про різне географічне походження злочинців: південний діалект – *cambrouse* (провінція), *flaque* (мішок), північний діалект – *gambiller* (танцювати), *abéquer* (годувати), центральний – *abouler* (прийти), *arpions* (ноги), *panoufle* (перука).

Відок також наводить запозичення із інших слів: *fenin* – ліар від німецького *Pfennig*, *niente* (нічого) із італійської мови.

Саме у словнику Відок ми можемо знайти жаргонізми, які вживаються й дотепер: *fric-frac* (пограбування, «гоп-стоп»), *mac* від *maquereau* (сутенер), *pioncer* (спати), *môme* (дитина), *papelard* (папір, гроші), *pieu* (ліжко), *pingre* (скупий), *pogne* (рука), *mézigue* (я), *tézigue* (ти), *toc* (фальшиві прикраси), та ін.

У XX столітті кримінальний жаргон попередніх століть фактично увійшов у повсякденний вжиток французької мови. Слова переходять від однієї соціальної групи до іншої і саме ця прозорість і характеризує сучасний кримінальний жаргон.

В українську мову кримінальний жаргон повноцінно увійшов в середині XX століття. Слід зауважити, що український кримінальний жаргон завжди був вторинним, похідним від російського і містить до 80% запозичень із російської мови та власне русизмів.

На теренах колишнього СРСР мову кримінального світу почали досить серйозно вивчати ще за часів царської Росії. Так, зокрема такі як "Жаргон тюрми" В. Трахтенберга, яка була видана в Санкт-Петербурзі в 1908 році [Трахтенберг 1908].

Вже пізніше т. зв. «феню» вважали ознакою поганого тону, і вона друкувалась виключно в довідниках Міністерства внутрішніх справ з метою службового використання. У 1982 році в Франфуркті-на-Майні було видано «Словник Арго ГУЛАГа» під редакцією Б. Бен-Якова [Бен-Яков 1982].

В 1983 році в Нью-Йорку В. Козловський видав "Збірник російських злодійських словників" в чотирьох томах [Козловский 1983].

На початку 90-х років словники "блатного світу" почали друкувати в Росії та на Україні.

Жаргонний спадок на початку століття нараховував приблизно тисячі слів і висловів. Протягом десятиліть жаргон змінювався і доповнювався новими словами. Лексичний запас сучасного кримінального світу включає в себе більше десяти тисяч слів і висловів.

Багато слів і словосполучень давно і міцно увійшли до повсякденної мови і вже не сприймаються як лексика, що відноситься до кримінального жаргону. Наприклад, звичними стали вирази «поставити до стінки» (засудити до вищої міри покарання), «вишка» (розстріл), «мент», «мусор» (співробітник органів внутрішніх справ), «стукач» (інформатор) і т.д. Перераховані слова з кримінального жаргону досить міцно увійшли до мови засобів масової інформації.

Ще більша кількість використовується в розмовній мові, особливо, як уже зазначалось, у середовищі неповнолітніх «кент» – друг, «моргали» – очі та ін. Необхідно відзначити, що через професійну деформацію вживанням лексики, що належить до кримінального (злодійського) жаргону, використовують його і співробітники правоохоронних органів, особливо місць утримання під вартою і позбавленнями волі («мент», «безконвойнік», «червоний», «козел» і т.д.).

Слід зауважити, що вплив кримінального жаргону на українську мову є набагато більшим в порівнянні із французькою мовою, оскільки це обумовлено різними соціополітичними причинами (система ГУЛаг, масові репресії і т.д.). Проте, як справедливо зауважує В.С. Єлистратов, типологічно українська та російська ситуації подібні до тих, що існують в інших країнах: у французьких арго відсоток кримінальних елементів не менший, ніж у російській та українській. Проте в російській і, як наслідок, в українській мовах кримінальний жаргон є значно цілісніше структурою взаємозалежних елементів, ніж у французькій. Також суттєвого значення набуває час входу арго у мовлення, адже процес інтенсивних запозичень злодійських елементів в розмовну мову, вихід арго в художнє слово відбувся у Франції на декілька століть раніше, ніж у нашій країні [Елистратов 2000].

1. *Балдаев Д. С.* Словарь блатного воровского жаргона. Т. 1-2. – М.: Кампана, 1997. – 525 с. 2. *Бен-Яков Б.* Словарь арго ГУЛага. – Frankfurt/Main: Посев, 1982. – 149 с. 3. *Быков В.* Русская Феня: Словарь современного интержаргона асоциальных элементов. – Смоленск: Траст-Имаком, 1994. – 222 с. 4. *Елистратов В.С.* Арго и культура. – М.: Изд-во Московского университета, 1995. – 231 с. 5. Козловский В. Собрание русских воровских словарей. Т.1. – New York: Chalidze publications, 1983. – 226 с. 6. *Кудинова Т. А.* Языковой субстандарт: социолингвистические, лингвокультурологические и лингвопрагматические аспекты интерпретации. Автореф. дис... д-ра філол. наук. – Нальчик, 2011. – 44 с. 7. *Трахтенберг В. Ф.* Блатная музыка: Жаргон тюрьмы. – М.: СПб., 1908. – 116 с. 8. *Фабричный П.* Язык каторги // Каторга и ссылка, 1923. №6. С. 177-178. 9. *Schwob M.* Études sur l'argot français. – P.: éditions Allia, 1889. – 28 p. 10. *Sainéan L.* Les Sources de l'Argot ancien (1455-1850). – P.: Slatkine, 1912. – 450 p. 11. *Vidocq E.-F.* Mémoires de Vidocq, chef de la police de Sûreté, jusqu'en 1827. T.1. – P.: Tenon, 1828. – 420 p.

Скибицька Н.В., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МЕТАФОРА ЯК ОСНОВА ОФОРМЛЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНІВ У КОМП'ЮТЕРНІЙ ЛЕКСИЦІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню комп'ютерної лексики в сучасній англійській мові, розкриттю ролі метафори як одного із основних засобів творення лексичних одиниць, особливо вторинних номінацій.

Ключові слова: *метафора, номінація, терміносистеми.*

Статья посвящена изучению компьютерной лексики современного английского языка, рассмотрению роли метафоры как одного из основных средств образования лексических единиц, в особенности вторичных номинаций.

Ключевые слова: *метафора, номинация, терминосистемы.*

The paper focuses on the investigation of computer vocabulary in Modern English. The research is aimed at defining the role of metaphor, which is viewed as one of the major means of lexical units formation, being of especial importance in creating secondary nominations.

Key words: *metaphor, nomination, terminological systems.*

Доба глобалізації вносить швидкі та суттєві зміни до лексикону мови. Сучасний процес термінологізації різноманітних галузей знання стає дедалі відчутнішим та привертає увагу багатьох учених. Цій мовознавчій проблемі присвячено праці О.О. Реформатського, О.В. Суперанської, В.А. Татаринова, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчика, Р.Г. Піотровського, І.Р. Гальперіна, А.Е. Левицького, В.І. Карабана, В.І. Сироти та багатьох інших дослідників.

У сучасних мовах поряд із терміносистемами (юридична, філософська, філологічна, медична), які склалися давно, ґрунтуються значною мірою на стародавніх мовах – латині та давньогрецькій і продовжують поповнюватися новотворами, бурхливо розвиваються інші терміносистеми, наприклад комп'ютерна, що базується на англійській мові.

На сучасному етапі посилюються процеси міграції лексики між різними функціональними стилями однієї мови, а також детермінізація лексики. Саме тому дослідники, звертаючи увагу на основні способи поповнення лексикону мов завдяки афіксації, композиції, юкстапозиції, абревіації, телескопії, визначають питому вагу неологізмів, утворених іншими способами, скажімо, калькуванням, через запозичення, а також семантичним словотворенням. Велика роль у цьому метафори та метонімії.

Метафору як термінотворчий феномен досліджували в межах спеціалізованих дискурсів: у політичному Н.Ф. Крюков, науковому (медичному) О.С. Зубкова, С.Л. Мішланова, М.В. Озінгін, екологічному М.М. Захарова.

В.В. Виноградов описав тенденції в науковому стилі XX століття як «прагнення до формування власної системи мовних засобів, відокремленої та замкненої, до чіткого викладу думок, віддалення від художнього стилю, до усунення всього емоційного та образного» [Виноградов 1980, 136]. Однак, на той час існувала й протилежна думка. Так, М.Н. Кожина відзначає, що зображальні засоби в науковому стилі набувають однозначності, вузькоконтекстуального значення, основною їхньою функцією є прояснення [Кожина 1968, 167]. У XXI столітті змінюються погляди щодо сутності наукового дискурсу. Метафора розглядається як засіб наукового пізнання, іншими словами, метафоризація є невід'ємним складником наукової думки та наукового дискурсу. Метафору визнають універсальним механізмом спеціальної комунікації [Алексєєва 1998, 1999; Лакофф, Джонсон 1990].

Раніше несумісні поняття «термін» та «метафора» набувають переосмислення. Метафора, художній засіб, троп, розглядається як ефективний засіб номінації, як вербалізований спосіб мислення та спосіб творення мовної картини світу [Арутюнова 1990, 1998].

Дж. Лакофф зауважив, що поява метафори – терміна є неминучістю, оскільки використання метафор покращує сприйняття абстрактних понять та складних ситуацій [Лакофф 1990].

У лінгвістиці XXI ст. чільне місце займає людина, мовна особистість. Увесь навколишній світ, природні явища стають базою для характеристики людини, «фрагментом мозаїки метафоричного портрету людини» [Троянова 2003, 3]. Потреба в номінації нових понять спонукає до створення термінів за подібністю, аналогією, інтуїтивним розумінням явищ та предметів довкілля, намагання зрозуміти нове через призму того, що вже існує.

Об'єктом нашого вивчення є метафоричні номінації в англомовній комп'ютерній термінології. Предметом дослідження – принципи метафоризації, що лежать в основі формування комп'ютерних термінів.

Нашою метою є визначення ролі метафори у формуванні, структуруванні та функціонуванні англійської комп'ютерної термінології останніх двох десятиліть. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: окреслити склад термінів-метафор в англомовній комп'ютерній термінології; визначити основні джерела та моделі метафоризації. Матеріалом дослідження слугували словники *Silicon Valley Jargon* (Branwyn 1997, 1998, www.jargonwatch.com), *The Microsoft Lexicon* (Barnes 1998).

Серед джерел метафоризації в комп'ютерній термінології (*сфери високих технологій*) найактивніше функціонують біоморфна (антропоніми, зооніми) та соціальна сфери.

- Біоморфні метафори представлено такими словосполученнями: *black widow* дослівно, чорна вдова, що є наслідком вторинного уподібнення. Первісним було порівняння поведінки жінки з поведінкою всім відомого павука-самки. У комп'ютерній лексиці цей термін позначає прикладну міні-програму Ява, після виконання якої руйнується інше програмне забезпечення на комп'ютері. Тут простежується явище так званої ретермінологізації – переходу терміна з однієї галузі в іншу: зі значення загальновживаного слова ®література, персонажі:

A Robin Hood Tax to Pay for the Wars [http://www.huffingtonpost.com/robert-naiman/robin-hood-taxes-to-pay].

Rep. Jeff Flake (R-Ariz.) called the event a chance for his wife of 25 years, Cheryl, "to be Cinderella" and added that she was buying a new dress for the event [http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/03/AR2010120301345.html];

- економіка:

«America cannot afford four more years of a president who is the first to lose jobs since Herbert Hoover in the Great Depression" [http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A15518-2004Jun4.html];

- політика:

For Obama, will it be Truman or Clinton?

In the weeks after his election two years ago, President Obama was often linked to two other presidents, Franklin D. Roosevelt and Abraham Lincoln. Today, Democrats debate whether he should act more like Harry Truman or Bill Clinton to avoid becoming another Jimmy Carter [http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/12/04/AR2010120401980.html].

Використання прецедентних імен *Harry Truman or Bill Clinton* має на меті вказати два стилі керівництва, які може обрати політичний лідер. Питання полягає в тому, який стиль управління вибере Барак Обама;

- терористичні акти:

The goal of any organized terrorist attack is to goad a vastly more powerful enemy into an excessive response. And over the past nine years, the United States has blundered into the 9/11 snare with one overreaction after another [http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/09/AR2010090904735.html?hpid=opinionsbox1].

Another John McCain Gaffe - Iraq Was the First Major Conflict After 9/11 [http://www.huffingtonpost.com/cenk-uygur/another-john-mccain-gaffe_b_114797.html].

9/11 є покликанням на жахливі події, які відбулися 11 вересня.

Прецедентні імена президентів Америки, представлені в політичному дискурсі, сприяють створенню іміджу мовної особистості:

Obama's opportunity to be the decider

We don't define periods in American history by who held the majority in Congress. It was the Reagan Era, not the Tip O'Neill Era - just as we're now living in the Obama Era, no matter what John Boehner or Mitch McConnell might hope. With a defiant, Churchillian vow to fight in the committees, on the beaches, etc., but "never surrender" to the encroaching hordes? With a broad smile and an invitation to join hands in bipartisan compromise, and

perhaps a singalong around the campfire? With a somewhat less genuine smile and a series of maneuvers, in concert with the Democratic leaders in Congress, that forces congressional Republicans to cast politically difficult votes? [http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/11/18/AR2010111804879.html].

Наведений фрагмент політичного дискурсу містить прецедентні феномени *Reagan Era, the Tip O'Neill Era, Churchillian vow*.

I realized that almost immediately with the election of Ronald Reagan in 1980, which is why I cast my first vote for president for the independent, liberal "Rockefeller Republican", John Anderson [http://voices.washingtonpost.com/politics/blognetwork/2010/11/sadly_there_are_no_more_sherwo.html].

Прецедентне ім'я *Rockefeller Republican* позначає ліберального республіканця.

They are younger and right now, Washington thinks they may have the cure for the Great Depression if only FDR hadn't been brainwashed by his liberal wife [http://voices.washingtonpost.com/politics/blog-network/2010/12/economic_liberalism_now_in_cry.html].

Прецедентне ім'я *FDR* є абревіатурою на позначення одного із екс-президентів США *Franklin Delano Roosevelt*.

Sarah Palin takedown of the week: Don't miss Kathleen Kennedy Townsend's superb essay drop kicking Half-Governor Whack Job's no-nothing, breathtakingly presumptuous criticism of JFK's famous speech on religion and politics [http://voices.washingtonpost.com/politics/blognetwork/2010/12/meyer_on_arnold_fail_obama_cir.html].

Аналогічно прецедентне ім'я *JFK* позначає *John Fitzgerald Kennedy*.

Таким чином, мовна особистість політика проявляється в процесі комунікації та взаємодії з іншими представниками тієї ж лінгвокультури. Використання прецедентних феноменівсвідчить про рівень сформованості комунікативної компетенції мовної особистості та сприяє реалізації її мовленнєвих інтенцій. Використання прецедентних феноменів у політичному дискурсі зумовлено національними особливостями культури, в якій вони функціонують. Перспектива дослідження вбачається у визначенні тактико-стратегічного аспекту діяльності мовної особистості політика.

1.Базылев В. Н. Политик в интеллектуальном контексте эпохи / В. Н. Базылев // Политический дискурс в России-6: материалы постоянно действующего семинара. — М., 2002. – С. 20-31. 2. Бакумова Е. В. Коммуникативные характеристики институциональных типов политиков/ Е. В. Бакумова // Социальная власть языка: сб. науч. тр. - Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 91-96. 3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества: сб. избр.тр. / М. М. Бахтин. – [2-е изд]. - М.: Искусство, 1986. – 444 с. 4. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с. 5. Ворожцова О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года: автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук 10.02.20 / О. А. Ворожцова; Ур. гос. пед. ун-т. - Екатеринбург, 2007. – 23 с. 6. Гудков Д. Б. Прецедентное имя. Проблемы денотации, сигнификации и коннотации / Д. Б. Гудков // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М.: МГУ, 1997. – С. 116-129. 7. Гудков Д. Б. Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний / Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Багаєва // Весник МГУ. - 1997. - Сер. 9. Филология. – № 4. – С.

106 – 118. 8. Гунько Ю. А. Особенности функционирования прецедентных высказываний в разговорной речи носителей русского языка : автореф. дис. … канд. филол. наук / Ю. А. Гунько. — СПб., 2002. -24 с. 9. Караулов Ю. Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Ю. Н. Караулов // VI Международный конгресс МАПРЯЛ. Современное состояние и основы проблемы изучения и преподавания руського язика и литературы: Доклады советской делегации. - М., 1986. – С. 105-126. 10. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с. 11. Козлов Р. Г. Функционально-семантический статус политического дискурса во французиком и русском языках: Автореф. дис. канд.. філол.. н: 10.02.20: [электронный ресурс] / Р. Г. Козлов; Казанський государственный університет им. В.И. Ульянова-Ленина. – Чебоксары, 2006. – 23 с. - Режим доступу: http://www.chuvsu.ru/university/zaschita_dissertaciy/kozlov_rg.doc 12. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. — 1994. — № 1. – С. 73 – 76. 13. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультороология / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 282 с. 14. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. - М.: Гнозис, 2001. – 270 с. 15. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность?/ В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375с. 16. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация): [монография] / В. В. Красных. – М.: Диалог – МГУ, 1998. – 352с. 17. Крячков Д. А. Языковой афоризм в речи американского политика (опыт социолингвистического анализа) / Д. А. Крячков // Вестник МГЛУ. - 2003. - Выпуск 478. Лексика в разных типах дискурса. – С. 126-134. 18. Кушнерук С. Л. Сопоставительное исследование прецедентных имен в российской и американской рекламе : автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.20 / С. Л. Кушнерук; Уральский государственный педагогический университет. — Челябинск, 2006. – 20 с. 19. Лисоченко О. В. Риторика для журналистов: прецедентность в языке и в речи: [учеб. пособие для студентов] / О. В. Лисоченко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 320 с. 20. Михайлова Е. В. Интертекстуальность : аспекты изучения проблемы / Е. В. Михайлова // Языковая личность : аспекты лингвистики и лингводидактики : сб. науч. тр. — Волгоград: Перемена, 1999.– С. 32 - 42. 21. Мордовин А. Ю. Аргументативные стратегии языковой личности североамериканского политика: на матириале дискурса Г. Киссинджера: диссер. … канд. филол. н: 10.02.04 / А. Ю. Мордовин; Иркутск. гос. ун-т. – Иркутск, 2004. – 212 с. 22. Нахимова Е. А Прецедентные имена в массовой коммуникации: [монография] / Е. А. Нахимова. - Екатеринбург: ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2007. — 207 с. 23. Пикулева Ю. Б. Прецедентный культурный знак в современной телевизионной рекламе : лингвокультурологический анализ : автореф. дис. … канд. филол. наук: 10. 02. 01 / Ю. Б. Пикулева. — Екатеринбург, 2003. - 22 с. 24. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в межкультурной коммуникации / Ю. Е. Прохоров // Функциональные исследования. Сб. статей по лингвистике. Вып.4. – М: МГУ, 1997. – С. 5 - 21. 25. Русское культурное пространство: Лингвокультороологический словарь: Вып. І. – [И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных]. – М.: “Гнозис”, 2004. – 318 с. 26. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. - М.: Academia, 2000. – 128 с. 27. Спиридовский О. В. Лингвокультурные характеристики американской президентской риторики как вид поли-

тического дискурса: дис. к. филол. н.: 10.02.04 / О. В. Спиридовский; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2006. – 255 с. 28. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. - № 6. - С. 17 - 29. 29. Терских М. В. Реклама как интертекстуальный феномен : автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.01 / М. В. Терских. — Омск, 2003. - 26 с. 30. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. - М.: КомКнига, 2006. - 280 с. 31. Филинский А. А. Стратегия манипуляции в политическом дискурсе // Языковые подсистемы : стабильность и динамика / А. А. Филинский. — Тверь, 2002. – С. 171 – 178. 32. Чудинов А. П. Политическая лингвистика/ А. П. Чудинов. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 256с. 33. Kristeva J. Bakhitne, le mot, le dialogue et la roman / J. Kristeva. // Critique P. – 1967. – № 23. – P. 438 – 467. 34. Україна Молода 17.10.2008. 35. Україна Молода 12.09.2008. 36. Україна Молода 15.11.2008. 37. http://www.washingtonpost.com/wpdyn/articles/A155182004Jun4.html 38. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/03/AR2010120301345.html 39. http://www.huffingtonpost.com/robert-naiman/robin-hood-taxes-to-pay 40. http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/12/04/AR2010120401980.html 41.http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/09/AR2010090904735.html?hpid=opinionsbox1 42. http://www.huffingtonpost.com/cenk-uygur/another-john-mc cain-gaffe_b_114797.html 43. http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/11/18/AR2010111804879.html 44. http://voices.washingtonpost.com/politics/blognetwork/2010/11/sadly_there_are_no_more_sherwo.html 45. http://voices.washingtonpost.com/politics/blognetwork/2010/12/economic_liberalism_now_in_cry.html. 46. http://voices.washingtonpost.com/politics/blognetwork/2010/12/meyer_on_arnold_fail_obama_cir.html

Смірнова К.Е., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ГАБРІЕЛЯ Г.МАРКЕСА В УКРАЇНСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті висвітлено питання перекладу українською та німецькою мовою стилістичних засобів візуалізації персонажів у творах Габріеля Г. Маркеса: відтворення порівнянь, які формують основну характеристику літературних героїв.

Ключові слова: *візуалізація, персонаж, стилістична фігура, порівняння, перекладацькі трансформації, відтворення.*

В статье рассматривается вопрос перевода на украинский и немецкий язык стилистических средств визуализации персонажей в произведениях Габриеля Г.Маркеса, а именно воспроизведение сравнений, которые формируют характеристику литературных героев.

Ключевые слова: *визуализация, персонаж, стилистическая фигура, сравнение, переводческие трансформации, воспроизведение.*

This article deals with the translation into Ukrainian and German of the stylistic means to visualize characters in Gabriel G.Márquez's novels, in particular with the problem of comparison reproduction, which forms literary heroes' characteristics.

Key words: *visualization, character, stylistic figure, comparison, translation transformations, reproduction.*

У сучасному перекладознавстві все вагомішими стають дослідження, спрямовані на вивчення проблем художнього перекладу, а стилістичні засоби, в свою чергу, є невід'ємною складовою художнього твору та важливими чинниками формування довершеного літературного образу персонажів. Але оскільки неможливо проаналізувати всі стилістичні засоби, що використовуються для візуалізації персонажів через їх значну кількість, у цій статті буде розглядатися лише порівняння та його відтворення при перекладі з іспанської українською та німецькою мовою. **Актуальність** та **новизна** дослідження визначається значною роллю та місцем такого важливого тропу, як порівняння, у структурі художнього твору та необхідністю його адекватного відтворення в перекладі. **Мета** статті – детально проаналізувати порівняння як засіб візуалізації персонажів творів Габріеля Г.Маркеса. **Об'єкт дослідження** – переклади романів Маркеса «Кохання в час холери» та «Записник з моїми сумними курвами» українською та німецькою мовою, а **предмет** – лексико-стилістичні трансформації, що здійснюються в процесі перекладу оригіналу німецькою та українською мовою при відтворенні порівняння як засобу візуалізації персонажів. Матеріали дослідження можуть використовуватися як доповнення до курсу стилістики та занять з перекладу, на яких розглядається питання відтворення стилістичних засобів візуалізації персонажів, що й визначає **теоретичну та практичну цінність** статті.

У сучасному світі будь-який талановитий твір явно чи незримо, прямо чи опосередковано впливає на світову літературу через безліч внутрішніх чи зовнішніх чинників. Те саме стосується й літературних перекладів, оскільки не тільки «експорт», але й «імпорт» літератури – це внесок у світову культуру [Зорівчак 2001, 129]. Важливим представником латиноамериканської культури є славнозвісний колумбійський прозаїк Габріель Г.Маркес, який вважається яскравим представником літературної течії – магічного реалізму. Метою письменника є поєднання реального та вигаданого, повсякденного та казкового [Омельченко 2009, 384].

Українські та німецькі переклади творів Габріеля Г.Маркеса відображають значну частину його літературного доробку. Він є одним з найбільш популярних іспаномовних письменників серед українських та німецьких читачів, літературознавців та перекладачів. У цій роботі, як вже зазначалося, увагу було зосереджено на романі «Кохання під час холери» та останньому творі письменника «Записник з моїми сумними курвами». Український переклад останнього, зроблений Г.Грабовською, вийшов у 2005р., німецький варіант з'явився у 2004р. у перекладі Дагмара Плоетца. Роман «Кохання під час холери» був опублікований у 1985 році. Його переклад українською мовою виконав Віктор Шовкун, а німецькою – знов таки, Дагмар Плоетц.

Переходячи безпосередньо до теми дослідження, варто зазначити, що персонажі без сумніву повинні займати привілегійоване місце в теоретичних дослідженнях літературних творів, адже саме вони залишаються в пам'яті читачів як найяскравіші прояви нере-

альних світів, створених різними письменниками. Саме через героїв літературних творів читач поринає у вигаданий світ, і тому персонажі становлять основний антропоморфний елемент оповіді. Про важливість правильного розуміння ролі персонажу у творі говорив ще Аристотель у «Поетиці» [Cabo 2006, 249–254]. Проаналізувавши наукову літературу, яка торкається теми зображення героїв, та приклади тропів, які використовуються для візуалізації персонажів творів Габріеля Г.Маркеса, ми дійшли висновку про те, що стилістичні фігури, зокрема й порівняння, які використовуються для формування образів, можна розділити на наступні групи: 1) характер; 2) зовнішність; 3) стан; 4) візуалізація через дії та вчинки героїв; 5) непряма візуалізація.

Стиль художньої літератури є складним сплавом, у якому відображається все багатство національної мови, і він вирізняється вживанням великої кількості різноманітних стилістичних засобів [Пономарів 1992, 15]. У художній літературі слова часто вживаються в переносному значенні для характеристики будь-якого феномену за допомогою вторинних смислових значень, «актуалізації» його внутрішньої форми. Саме вони називаються тропами.

Порівняння – один з тропів – будується на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого. Його стилістична роль полягає у виділенні певної особливості предмета чи явища, яка виступає дуже яскраво у того предмета, з котрим порівнюється якесь конкретне явище, предмет, особа тощо. Порівнюватись може все – живе і неживе, фізичне і психічне, конкретне і абстрактне [Пономарів 1992, 42]. Надзвичайно емоційно висловив свою думку про порівняння Дені Дідро: «Не слід вважати, що предмети неживі позбавлені характеру, метали і каміння володіють власним характером.» [цит. за Святовець 2003, 43]. На думку М.П. Брандес зображально-виразливий образ в цій фігурі виникає на основі перенесення прямого значення слова з однієї смислової сфери на слово, що означає предмет або особу, з іншої предметно-смислової сфери. Зв'язок між двома словами виникає на основі третього члена, який містить спільну якість двох порівнюваних величин, формально пов'язаних у нове ціле за допомогою сполучників порівняння *wie, als, als ob*, а також дієслів порівняльної семантики *gleichen, ähneln* у німецькій мові [Брандес 1983, 140-141]. В іспанській мові порівняння зазвичай сполучається за допомогою сполучників *como, como si, cual si* та дієслів *parecerse, semejarse* тощо. В українській мові порівняння зазвичай вживаються із сполучниками *як, наче, немов, мов, ніби* та конструкціями *бути схожим, походити на, бути подібним до.* У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку за якою один предмет порівнюється з іншим. Слова у порівнянні, взаємодіючи, вступають між собою у комплексні відношення, що виражаються в семантичних типах.

При перекладі порівнянь *можуть виникати певні складнощі. Перш за все це стосується відмінностей у роді та числі іменників в іспанській, німецькій та українській мовах, обраних для дослідження в цій роботі. Друга складність полягає у тому, що цей троп має дуже сильний зв'язок із культурою певного народу, а точніше з його сприйняттям навколишнього середовища, картинами світу. Один предмет може мати цілком протилежні характеристики і викликати протилежні асоціації у представників різних культур та народів. Українською мовою кажуть:* хитрий як лисиця, *іспанською* – estúpido como zorro *(дурний як лис)*, *німецькою* – schlau wie ein Fuchs *(хитрий як лис).*

Більш того для вираження однакових ознак чи характеристик використовуються різні суб'єкти порівняння: дурний як сосновий пень (як довбня, як колода, як кіл у плоті, як чіп), tonto como una piedra *(дурний як камінь)*, tonto como un burro *(дурний як осел),* dumm wie Bohnenstroh *(дурний як бобова солома)*, dumm wie Brot *(дурний як хліб)*. *Для адекватного перекладу варто чітко зрозуміти ознаку, за якою порівнюються два предмети чи об'єкти та знайти відповідник у мові перекладу або зробити дослівний переклад, для того щоб читач зрозумів, що хотів сказати автор. При відтворенні порівняння потрібно також робити розподіл на авторські та усталені порівняння, що наближаються до фразеологізмів. Для першого типу порівнянь, потребується адекватне, здебільшого дослівне відтворення. Якщо ж порівняння є усталеним виразом, перекладач має відшукати еквівалент у мові перекладу або використовувати ті способи перекладу, які застосовуються для відтворення фразеологізмів. Проаналізуємо деякі порівняння з романів Маркеса та їх переклад українською та німецькою мовами.*

1. Характер:

... ella siempre más resabida que cualquier hombre *[Márquez 2004, 5]*. - …sie wie stets schlagfertiger als jeder Mann *[Márquez 2006, 10]*. - …вона завжди розпусніша за будь-якого з чоловіків *[Маркес 2005, 4]*. – *При перекладі українською та німецькою мовою жодних значних трансформацій оригіналу не здійснено. В українському варіанті змінено число іменника (*cualquier hombr**e** - будь-якого з чоловік**ів**). *Але ознака, за якою відбувається порівняння, відмінна в німецькому перекладі:* más resabida – schlagfertiger *(меткий, спритний, винахідливий), тобто перекладач вдався до синонімічної заміни. Стилістична фігура порівняння вдало відтворено в обох варіантах.*

2. Зовнішність*:*

Parecía un ídolo fluvial, impávida dentro del vesido negro, con los ojos de culebra y la rosa en la oreja *[Márquez, 14]*. – Sie glich einer Flussgottheit, unerschrocken in ihrem schwarzen Kleid, mit den Augen einer Schlange und der Rose hinter dem Ohr *[Márquez 2008, 35]*. – У чорній сукні, незворушна, наче поганська богиня, з очима змії і трояндою біля вуха *[Маркес 1999, 19]*. – *Відтворюючі це порівняння, обидва перекладачі вдалися до певних трансформацій. Суб'єкт порівняння* un ídolo fluvial *передано в німецькій мові іменником* Flussgottheit. *Засоби німецької мови дають можливість утворювати складні іменники, що можуть містити у собі декілька різних частин мови. В українській мові еквівалентом стало* наче поганська богиня*, перекладач виконав генералізацію, опустивши прикметник «водна чи річкова», але в той же час зроблено розширення: додано означення* поганська. *Хоча нам здається, що можливо було зберегти означення у тексті оригіналу і перекласти наступним чином* вона нагадувала річкову/морську богиню. *В українському перекладі також зроблені перестановки. Остання частина порівняння має адекватний переклад в обох мовах. Варто звернути увагу на вживання прийменників у трьох порівнювальних мовах:* la rosa en la oreja *(дослівно троянда у вусі),* der Rose hinter dem Ohr *(троянда за вухом),* трояндою біля вуха, *хоча правильно було б сказати «*троянда за вухом*»*.

3. Стан:

La verdad es que toda la tarde la sentía ardiéndome como una brasa en el bolsillo, pero la emoción me había calado tan hondo que no tuve corazón para aguar la fiesta con mi renuncia *[Márquez 2004, 19]*. – Tatsächlich brannte sie schon den ganzen Nachmittag über wie eine

glühende Kohle in meiner Jackentasche. Doch die Rührung hatte mich dermaßen gepackt, dass ich es nicht über das Herz brachte, die Feier mit meiner Kündigung zu verderben *[Márquez 2006, 62-63]*. – Мовлячи правду, ціле пообіддя пекла вона мені в кишені, як жарина, та я був так глибоко зворушений, що не стало мені духу зіпсувати свято своєю відставкою *[Маркес 2005, 16]*. *– У наведених вище прикладах наявні два тропи: порівняння (*como una brasa en el bolsillo*) та гіпербола (*la emoción me había calado tan hondo que no tuve corazón para aguar la fiesta con mi renuncia*). Порівняння збережене в обох перекладах, але в німецькому зроблено парцеляцію, і тому два тропи опинилися в різних реченнях.*

4. Візуалізація через вчинки*:*

Hacía una fiesta de diez minutos sentado...como un ángel condedano a la podredumbre *[Márquez, 10]*. – hielt eine zehnminütige Siesta, … wie ein Engel, der zur Fäulnis verdammt ist *[Márquez 2008, 23]*. – Потім відпочивав хвилин десять, сидячи на терасі мов ангел, засуджений на гниття *[Маркес 1999, 13]*. *– При перекладі цього порівняння німецькою мовою було використана реалія (*Siesta*) для того, щоб зберегти іспанський колорит роману. Зроблене вилучення (*sentado*). В українському варіанті перекладач виконав реструктуризацію та компенсацію (*відпочивав хвилин десять, сидячи на терасі*). Суб'єкт порівняння в німецькій мові передано повністю, лише з певними замінами: дієприкметник замінено на підрядне означальне речення. Лексичні та граматичні можливості української мови дозволяють повністю відтворити суб'єкт порівняння та ознаку за якою порівнюється.*

5. Непряма візуалізація*:*

Es una mula de oro *[Márquez, 48]*. – Sie ist ein Goldesel *[Márquez 2008, 160]*. – Це мій золотий мул *[Маркес 1999, 84]*. *– Таку виразну характеристику дав батько своїй доньці в романі Маркеса «Кохання у час холери». Український переклад цілком адекватний, перекладач повністю зберіг повідомлення мови оригіналу, а в німецькому перекладі еквівалентом іспанського* mula de oro *виступає* Goldesel *(золотий осел), оскільки в цій мові існує тенденція до створення складних іменників, що можуть містити в собі одну або декілька інших частин мови, як у наведеному німецькому відповіднику: прикметник + іменник* – Goldesel.

Аналіз вживання порівняння у романах Габріеля Г.Маркеса, дозволяє стверджувати, що ця стилістична фігура переважно вживається для опису зовнішності персонажів та їх непрямої характеристики. Надзвичайно рідко порівняння використовують для візуалізації персонажів через їх вчинки. Для перекладу порівняння можуть використовуватися усі типи перекладацьких трансформацій в обох мовах, які порівнювалися: німецькій та українській. Дослідження українського та німецького перекладу романів Маркеса дозволяє констатувати, що у німецькому перекладі переважають граматичні трансформації та перестановки, тоді як в українському – лексичні; у німецькому перекладі вживається лексика загального регістру, збережені реалії, в українському – спостерігається тенденція до одомашнення.

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1983. – 144с. 2. Зорівчак Р.П. Художній переклад в Україні як чинник формування нації.// Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наукових праць. Спец. вип. - К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – С.129-132. 3. Омельченко О.В. Про переклади прози Г.Гарсія Маркеса українською мовою.// Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наукових праць. Вип. 26.

– К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 383-388. 4. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1992. – 248с. 5. Святовець В.Ф. Словник образотворчих засобів. - К.: КНУ ім. Т.Шевченка. Інститут журналістики, 2003 – 178с. 6. Cabo F. Manual de Teoría de la Literatura. – Madrid: Castalia Universidad, 2006. – 432 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Маркес Г.Г. Записник з моїми сумними курвами.//Журнал іноземної літератури Всесвіт – К. ТОВ Видавничий дім «Всесвіт» та Нац. Спілка письменників України, 2005 – С. 3-38. 2. Маркес Г.Г. Кохання в час холери. – Львів: Класика, 1999. – 346с. 3. Márquez, Gabriel G. El amor en los tiempos de cólera.// www.librosgratisweb.com. 4. Márquez, G.G. Memoria de mis putas triestes.// www.biblio3.url.edu.gt. 5. Márquez, G.G. Die Liebe in den Zeiten der Cholera. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2008. – 668c. 6. Márquez, Gabriel G. Errinerung an meine traurigen Huren. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2006. – 159c.

Смущинська І.В., д.філол.н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ

Статтю присвячено проблемі французьких інтернаціоналізмів і псевдоінтернаціоналізмів, їх лінгвокультурному аспекту. Особлива увага приділяється семантичному, фонетико-графічному, функціональному, стилістичному рівням.

Ключові слова: *інтернаціоналізми, псевдоінтернаціоналізми, запозичення.*

Статья посвящена проблеме французских интернационализмов и псевдоинтерационализмов, их лингвокультурному аспекту. Особое внимание уделяется семантическому, фонетико-графическому, функциональному, стилистическому уровням.

Ключевые слова: *интернационализмы, псевдоинтернационализмы, заимствования.*

The article deals with the phenomena of internationalism and his linguistic and cultural aspect. Also the article deals with the process of appearance of false internationalism.

Key words: *internationalism, false internationalism, adoption.*

У XXI столітті процеси спілкування, порозуміння, співпраці між народами, врегулювання конфліктів без зброї, подолання конфронтації тощо відіграють чи не найважливішу роль у житті людей. І наявність лексики, спільної для багатьох мов і такої, що не потребує перекладу, значно полегшує цю роботу. Факт існування таких інтернаціональних мовних одиниць, якими можуть бути не тільки слова, але й, наприклад, префікси, префіксоїди, словосполучення, фразеологізми, метафори, порівняння тощо, не викликає заперечень з боку мовознавців, однак проблема їх виникнення, появи в певній мові, асиміляції в плані форми і змісту, продовжує цікавити лінгвістів.

Вважається, що саме лексична система є найбільш проникною для зовнішніх впливів (так, за даними Ж.Марузо, у французькій мові зафіксовано запозичення з більше ніж 60 мов світу), що пояснюється перш за все необхідністю номінації нових явищ, об'єктів, процесів, для яких мова ще не випрацювала власного терміна і тому користується на першому етапі іншомовним словом: порівняти, наприклад, співіснування *computer* і *ordinateur*. Іншомовні слова потрапляють, як правило, двома основними шляхами:

- внаслідок безпосередніх контактів з іншими мовами: наприклад, велика кількість англіцизмів у французькій мові і навпаки, майже половина слів англійської мови є словами французького походження (хоч не всіма дослідниками цей очевидний факт визнається), велика кількість французьких слів в українській мові тощо,
- через мову-посередник: так, значна кількість арабських слів, що потрапили до французької мови у X столітті, а пізніше й в інші мови, прийшли через іспанську, провансальську, італійську, наприклад: *sucre, coton, orange, café, jasmin, artichaut, girafe, gazelle*; до речі, як засвідчує мовознавчий аналіз, арабська мова теж стала своєрідним «медіатором» на шляху елементів санскриту до мов Європи; так, український словник фіксує слово як запозичення з французької (наприклад, *альков*), яке у самій французькій мові фігурує як запозичення з арабської через іспанську тощо.

Щодо французької мови, то перш за все треба відзначити факт визнання науковцями її значного впливу на інші мови, зокрема європейського ареалу, а отже, велику кількість запозичень з французької, які здебільшого увійшли до складу інтернаціональної лексики. Простим підтвердженням цього факту можна вважати приклади інтернаціональних слів, що наводяться науковцями, і які здебільшого є словами французького походження. Процитуємо, наприклад, проф. М.П. Кочергана: «Інтернаціоналізми – слова, поширені у більшості мов світу. Наприклад: *нація, конституція, біологія, університет, декрет, ректор, алгебра, адмірал, іслам, бюро, мораль, політика* тощо. Інтернаціональні слова стосуються переважно спеціальної термінології, різних галузей науки і техніки» [Кочерган 2002, 234].

Завдяки формуванню міжнародного статусу французької мови у XVIII-XIX століттях до української мови потрапила значна кількість французьких слів, що належать до політичної, суспільної, економічної, фінансової, військової, технічної сфер, культури, мистецтва, літератури тощо. Така кількість запозичень з французької пояснюється значними політичними, культурними і технічними досягненнями Франції, у наш час запозичення з французької зумовлені високим рівнем розвитку у Франції суспільно-політичних наук, мистецтва, літератури тощо. Зокрема до запозичень із французької належать такі групи слів як:

- суспільно-політична термінологія (*абсолютизм, авантюра, департамент, інститут, авторитаризм, альянс, акредитація*),
- фінансово-економічна (*банк, баланс, тариф, аванс, акциз, акціонер, акредитив, ажіотаж*),
- військова (*лейтенант, капітан, маршал, атака, авангард, алюр, амбразура*),
- технічна (*шасі, ресора, екіпаж, авіатор, авіація, ампер, абразиви, азот*),
- мореплавна (*абордаж, флот, капітан, абандон*),
- будівництва (*бульвар, авеню, тротуар, фасад, тераса, алея, альков*),
- зі сфери культури, театру, літератури (*роль, артист, балет, інтелігент, авансцена, акварель, амплуа, ампір, альфонс*),

- кулінарії та напоїв (*олівьє, вінегрет, десерт, гарнир, абсент, шампанське, коньяк*),
- назви одягу (*костюм, вуаль, блуза, краватка, пальто*),
- назви предметів побуту (*абажур, канапа, люстра, альбом, ажур, аксесуар, амулет*),
- назви косметики й жіночих прикрас (*мода, пудра, парфум, браслет, брильянт*),
- численні терміни, зокрема й філологічні (*аспект, адреса, антонім, анонім, анкета, анестезія, акушерство, автомобіль, аспірант, атмосфера, епітет, епілог, енциклопедія*),
- філософські, етичні, психологічні поняття (*альтруїзм, атеїзм, адюльтер, азарт, азур, академізм)* тощо.

Цікавим є факт, що «внутрішня форма» слова, його етимологія часто втрачалися, наприклад, *éclair («блискавка») → еклер, lieutenant («той, хто тримає місце», XIII ст.) → лейтенант, Silhouette (ім'я французького міністра фінансів) → силует, maréchal («конюх, слуга, що опікується кіньми») → маршал* тощо.

Втрата «внутрішньої форми» призводить до втрати мотивації іншомовного слова, а отже, іноді до його неправильної інтерпретації носіями інших мов і до появи так званих «псевдоінтернаціоналізмів», які вже не допомагають, а заважають спілкуванню і порозумінню: так, фр. *plafond* означає «*стеля*», а не «*плафон*», хоч наявність суфікса «*-он*» говорить про його французьке походження в українській мові; фр. *journal* означає «*газета*», а не «*журнал*», оскільки походить від слова «*jour*» («день»), тобто «те, що повинно виходити щодня». Ще декілька прикладів: *trace («слід») – укр. траса, fontaine («колодязь, джерело») – фонтан, parole («мовлення, слова») – пароль, journal («газета») – журнал, binocle («пенсне») – бінокль, tablette («плитка шоколаду») – таблетка, baton («палиця») – батон, estafette («гонець») – естафета.*

Цікавим моментом є, на нашу думку, наявність «спільних» слів для французької та української мов, відсутніх в російській мові, наприклад:

cravate – краватка – галстук, serviette – серветка – полотенце,
valise – валіза – чемодан, cathédrale – катедра – собор,
perruque – перука – парик, parasol – парасолька – зонтик,
perle – перли – жемчуг, mur – мур – стена, забор,
forteresse – фортеця – крепость, sucre – цукор – сахар,
torture – тортури – пытки, tomate – томат – помидор,
moulin – млин – мельница, couleur – колір – цвет тощо.

Зазначимо, що при запозиченні і навіть інтернаціоналізації слово може зберігати свою соціокультурну конотацію. Серед таких «французьких» маркерів можна назвати:

- сполучення звуків [уа] (*будуар, тротуар*),
- [ан] перед приголосними (*антракт, баланс, аванс*),
- суфікси *-он, -аж, -ант, -анс, -ер* (*бульйон, екіпаж, лейтенант, реверанс, сапер*) [Бондар 2006, 257].

Характерними при запозиченні з французької є:

- чергування голосних: *е/і: sel – сіль, е/а: parlement – парламент, о/у: somme – сума, ю/у: culture – культура,*

- чергування приголосних: *д/т: salade – салат, г/к: dragon – дракон, р/л: sabre – шабля, с/ц: scène – сцена, ф/в: actif – актив, б/в: symbole – символ, н/м: confort – комфорт,*

- поява закінчення чи кінцевої приголосної, що вимовляється: *ferme – ферма, isométrie – ізометрія, drap – драп, tabac – табак, cravate – краватка,*

- поява додаткового звука чи літери (при написанні): *avocat – адвокат, amiral – адмірал, objet – об'єкт,*

- частотними є подвоєння чи їх відсутність, зокрема в українській мові: *classe – клас, effet – ефект*, *omelette – омлет, opérette – оперета,*

- спостерігаються також розходження написання словом чи словосполученням: *maître d'hôtel – метрдотель, chef d'œuvre – шедевр, avant-garde - авангард.*

Часто, при запозиченні з французької, спостерігається зміна граматичних ознак слова, зокрема, роду чи числа: *étape (f) – етап (ч.р.), drame (m) – драма (ж.р.), méthode (f) – метод (ч.р.), grippe (f) – грип (ч.р.), système (m) – система (ж.р.), mathématiques (pl) – математика (одн.).*

Щодо змін в семантиці слова, що можуть призвести до появи «псевдоінтернаціоналізма», можна назвати перш за все такі:

- при переході з однієї мови в іншу полісемічне слово, як правило, не зберігає всіх своїх значень: фр. «*audience*» має багато значень («увага», «вислуховування», «публіка», «коло слухачів», «судове засідання» тощо), запозичене «*аудієнція*» означає лише «прийом»,

- слово запозичується у більшості своїх значень, однак у певному контексті замінюється своїм синонімом, при запозиченні цей синонім не використовується: *numéro* відповідає «номеру» у більшості своїх значень, однак для позначення номеру в готелі у французів використовується інша лексема – *chambre*,

- при запозиченні слово може змінювати своє стилістичне забарвлення, тобто конотація лексем може бути різною, зокрема часто спостерігаються розходження наявності / відсутності такого забарвлення: так, говорячи про те, що Франція входить до числа розвинених країн, француз використає слово «*ghetto*», застосування ж його українського відповідника «*гетто*» в такій ситуації просто не можливо, чи «*voyage*» та «*вояж*» президента,

- до конотативних розходжень можна також віднести розходження значення актуального / застарілого типу *estrade / естрада*, певну проблему представляють собою розходження слова загального вжитку і професійного, термінологічного: *терапевт – médécin général (thérapeute), спортсмен – sportif (sportsman), малярія – paludisme (malaria)*,

- деякі інтернаціоналізми, зберігаючи ту саму денотацію і конотацію, можуть мати різну дистрибуцію: наприклад, «*à l'étape actuelle*» чи «*réaliser un plan*» краще перекладати не як «актуальний етап», а «сучасний», відповідно, не «реалізувати план», а «виконувати» тощо; відповідно, українська мова може використовувати французьке слово у виразах, де самі французи його не вживають: наприклад, «*original*» («оригінал») не використовується у виразі «читати в оригіналі», говорять «*lire dans le texte*», слово «*panique*» («паніка») не використовується у виразі «впадати в паніку», говорять «*s'affoler*» тощо,

- деякі вирази, пов'язані з міфологією, історією, релігією, що через калькування мають відповідники в різних мовах, можуть носити книжний характер і широко не використовуватися чи мати власні еквіваленти в певній мові: так, античний вираз «*aux calendes grecques*» («до грецьких календул») має власне французький відповідник «*à la Saint-Saucisson*» і український «*відкласти в довгий ящик*»,

- додамо також, що іноді відомі в світі інтернаціоналізми-назви поширених товарів, наприклад, можуть мати неблагозвучні асоціації в певній мові-реципієнті, що вимагає

зміни чи певного корегування фонетичної форми: *kaki – хурма;* загальновідомим є факт заміни «*кока-коли*» на «*коку-коле*» в китайській мові, тобто «кусай пуголовка» на «щастя в роті».

Отже, зважаючи на все вищесказане, можна зробити висновок про те, що існує необхідність більш чіткого визначення такого явища, як інтернаціоналізми і псевдоінтернаціоналізми, оскільки їх розуміння як слів, що спостерігаються у більшості мов світу і стосуються наукової і технічної термінології, є недостатнім і застарілим. На сьогодні науковці намагаються врахувати нові аспекти, зокрема лінгвокультурний. Широко обговорюються проблеми використання інтернаціоналізмів і зловживання ними [Пономарів 2001]: «*паблік рилейшнз*» чи «*зв'язки з громадськістю*», «*менеджер*» чи «*керівник*», «*інвестиції*» чи «*вкладення капіталу*», «*саміт*» чи «*зустріч на найвищому рівні*» тощо. Результати такої праці сприятимуть глибшому розумінню мов, їх типології, перекладацькому аналізу. Поява значної кількості інтернаціоналізмів наприкінці XX – на початку XXI століть, що пов'язане з процесами інтернаціоналізації та глобалізації, зрозуміло, потребує уваги, аналізу і серйозного осмислення.

1. *Бондар О.І.* та інш. Сучасна українська мова / Бондар Олександр Іванович. – Київ: Академія, 2006. – 368 с. 2. *Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Академія, 2002. – 368 с. 3. *Пономарів О.Д.* Культура слова. Мовностилістичні поради / Пономарів Олександр Данилович. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.

Солдатова Л.П., к.філол.н., доц.,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЯ – НЕОБХІДНІСТЬ ПОНЯТТЯ ДИСКУРС

У статті здійснено аналіз поняття дискурс. На основі проведеного аналізу основних дефініцій дискурсу було синтезовано більш-менш однозначне визначення даного поняття.

Ключові слова: *дискурс, інформація.*

В статье выполнен анализ понятия дискурс. На основе проведенного анализа существующих дефиниций было синтезировано единое определение этого понятия.

Ключевые слова: *информация, дискурс.*

The analysis of the discourse definitions has been done in the article. According to the carried out analysis the proper one-meaning definition was proposed.

Key words: *discourse, information.*

Запропонована робота є складовою частиною дослідження норм наукового дискурсу, які мають бути уподібнені до основних законів та закономірностей пізнання та висту-

пають релевантними сучасному процесу пізнання. Виникає необхідність детермінації понять, які використовуються в дискурсології, крізь висвітлення сутності частково-наукових та загально-наукових категорій, розглядуваних під кутом зору теорії пізнання.

З часів виникнення терміну *дискурс* в його дефініціях простежується неоднозначність тлумачень, а саме:

1. Під *дискурсом* розуміють удосконалення традиційних понять *мови*, *тексту*, *комунікативних процесів діалогу*, *монологу*:

- *дискурс* – це «мовлення, занурене в життя» [Арутюнова 1990, 137];

- *дискурс – текст*, узятий в аспекті дій, в якому мова розглядається як цілеспрямована соціальна дія [Арутюнова 1998, 137];

- «…будь-яке висловлювання, речення того, хто говорить, і того, хто слухає, та намір першого певним чином вплинути на другого» [Бенвенист 1974, 279];

- *дискурс* – «структура мовного акту разом з його контекстом, а не сам мовний акт» [Попович 2003, 29];

- *дискурс* – «це і фактичне наповнення (повідомлення, яке передається) тексту, і засіб його існування» [Іванова 2001, 25];

- «текст, що утворився у процесі дискурсії, коли зміст «на виході» стає адекватним авторському задуму» [Костомаров, Бурвикова 1995, 238];

- процес породження, функціонування та сприйняття мовленнєвого повідомлення, що існує у формі зв'язного тексту [Басималиєва 1999], при цьому сам текст являє собою «продукт творчої діяльності, вербальне уявлення комунікативного акту [Brown 1987].

2. Під *дискурсом* розуміють дослідження закономірностей руху інформації в комунікативному процесі:

- «за самою своєю суттю *дискурс* – явище когнітивне, тобто таке, що має справу з передаванням знань, з оперуванням знань особливого роду і, головне, зі **створенням нових знань**» [Кубрякова 2000, 23];

- «…процес живого вербального спілкування, суттєву роль в якому грають системні характеристики мови, ступінь спонтанності та завершеності, тематична зв'язність та понятійність для інших людей» [Епштейн 2008, 155]; - *дискурс* – це цілісно оформлена одиниця інформації, обумовлена лінгвістичними й екстралінгвістичними параметрами [Моргун 2002];

- «…*дискурс* – це засіб передачі інформації, але не засіб її накопичення та збільшення» [Димарський 2001, 44].

3. Під *дискурсом* розуміють стилістичну специфіку комунікативного процесу з соціологічною, ідеологічною, тематичною та особистісною орієнтацією:

- «термін *дискурс* позначає весь процес соціальної взаємодії, частиною якого є текст» [Fairclough 1995, 25];

- *дискурс* – це суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерні риси якої – інтереси, цілі та стилі [Дейк 1989];

- *дискурс* «як засіб соціальної взаємодії є новою формою політичної, наукової, організаційної й технічної сили суспільства, за допомогою якої індивід чи сукупність індивідів здійснюють обмін інформацією… На відміну від тексту, він є носієм не тільки інформації, а й усього, що його спричинило: чинників, що породжують нову інформацію і нові тексти» [Серажим 2003, 23];

- *дискурс* – це «процес мовленнєвої діяльності мовця (монолог)/мовців (діалог), в якому представлено набір суб'єктивних, соціокультурних, у тому числі й стереотипних, прецедентних і т.ін. сенсів; фактично, дискурс – це форма (засіб) реалізації тексту» [Олєшков 2006, 74].

4 . Під *дискурсом* розуміють *дискурс* раціональності – *дискурс* методу, способу пізнання, мислення:

- особливий та ідеальний вид комунікації, який здійснюється у відокремленні від соціальної реальності, мета якої полягає у критичному усвідомленні та обґрунтуванні поглядів та дій суб'єктів комунікації [Декарт];

- *дискурс* як засіб відображення розумових, чуттєвих, психічних процесів, які характерні для людини [Пономаренко 2004];

- «дискурс у філософії сприймається як засіб пізнання та мислення» [Іванова 2008, 91];

- «… відображення процесу орієнтування людини в універсумі своїх цінностей, при якому на основі системи мовних еталонів або специфічних мовних мір, відбувається ціннісне розбиття реальності та співвідносне взважування її частин – встановлення евалюативних відповідностей – з урахуванням власних переваг, потреб та можливостей мовця» [Борботько 2009, 55];

- «…процес конструювання мовлення мовцем. При цьому аналізуються такі фактори і контекст дискурсу, як контекст ситуації, роль загального судження та теми, інформаційна структура, когезія та когерентність, знання про світ (фрейми, сценарії, схеми, ментальні моделі)» [Олєшков, 2006, 85];

- «…багаторівневе утворення вербального та невербального характеру, побудоване за визначеними правилами, вираженими та прихованими, що визначають і виражають ті чи інші дії, які проявляються у формах культури та беруть участь у створенні цієї культури» [Wodak 1996, 17];

- *дискурс* як особливий та ідеальний вид комунікації, який відбувається у максимально можливому відстороненні від соціальної реальності, традицій, авторитетів та має за мету обґрунтування поглядів та дій учасників…, без яких не може бути нормального процесу взаємодії» [Habermas 1981, 31];

- «Під дискурсом ми маємо розуміти набір упорядкованих мовних засобів, використаних у окремо взятому комунікативному акті, який відбувається між визначеними учасниками при визначених умовах (у даному оточенні, як реакція на певний стимул і з урахуванням конкретної мети)… Дискурс може розглядатися і як процес, і як результат (фактично – як результат акту комунікації) [Hausenblas1964, 70—71].

На основі історичного досвіду використання поняття *дискурс* [Борботько 1981], знань фізіології функціонування мозку [Прибрам 1975] і знань про соціум [Сорокин 1992] можна представити деякі складові дефіанта у першому наближенні до його пізнання (набор фрагментів для синтезу повної дефініції) поняття *дискурс* як процес формування інформації в суб'єкт-суб'єкних і/або суб'єкт-об'єкних відношеннях:

- для перетворення станів дійсності засобом дій;

- для відображення пізнання станів буття у структурах мозку або іншим засобом (текст, відеоструктури…);

- для пізнання невідомої сутності буття;

- для навчання, виховання суб'єкта;

- для створення Символів та їх Образів у структурах людського мозку (створення навичок для умовних реакцій, які відбуваються без процесів мислення);

- для задоволення (релаксації) фізіологічних потреб станів мозку (збудження) та інших підсистем організму людини та соціуму, у тому числі, і для створення Образів ірреальних станів.

З цього випливає, що *дискурс* є надмовний процес, в якому мова виступає його інструментарієм; *дискурс* – це одна з основних складових процесу у загальній структурі комунікативного, відображаючого, розумового процесу функціонування мозку людини, людей у соціумі та середовищі існування. *Дискурс* – ***процес*** креативний, створюючий.

Із складових дефіанта поняття *дискурс* виходить, що його основною сутністю є поняття *інформація*.

У першому наближенні до сутності поняття, що визначається, візьмемо за основу таку дефініцію: «*Інформація* – це визначена кількість узгоджених понять, знань і даних, які відображають властивості та стани об`єктів і явищ об`єктивного світу в природних, соціальних та штучних системах (у тому числі і абстрактних), у часових і просторових координатах, відображених та створених процесом мислення у людській суб`єктивній свідомості» [Солдатова 2005, 77–78].

З цього виходить, що *інформація – це відображена, пізнана сутність буття, тобто вона є реально існуючою субстанцією дійсності. І вона є похідною від основних діалектичних категорій буття та сутності*. *Інформація* про сутність ірреальності: бажань, мрій, фантазій і т.ін. – сама є реальною, тому що існує в Образах і структурах мозку або в інших формах (засобах реєстрації).

Поняття *інформація* – найбільш розповсюджене інтернаціональне поняття в усіх соціумах.

Інформація – це реально існуюча субстанція дійсності, вона є необхідною функціональною потребою людини і соціуму. Інформація розвивається: від простої структури сутності до її копії.

Аналіз наявних дефініцій поняття *дискурс* виділяє єдину спільну ознаку для всіх дефініцій – це здобування, отримання, формування і т.ін. *інформації* про сутність чого-небудь.

Таким чином, поняття *дискурс* можна тлумачити через поняття *інформація,* яке імплікує *процес формування інформації свідомістю людини за певними нормами та законами буття, що необхідно для забезпечення життєдіяльності людини та соціуму.*

Запропоноване визначення є єдиним і задовільним щодо експлікації сутності поняття *дискурс.*

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.– 296 с. 2. Арутюнова Н.Д. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – М., 1998. 3. Басималиева М.К. О понятиях «текст» и «дискурс»/М.К.Басималиева //Филологические науки. 1999. - №2. – С.78-85. 4. Бенвенист Э. Общая лингвистика /Э.Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с. 5. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. Изд. 3-е, испр. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 288 с. 6. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван

Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 7. Декарт Р. Онлайн Энциклопедия Кругосвет ЯндексДирект Гуманитарные науки: Лингвистика. 8. Дымарский М.Я. Проблемы текстообразования и художественный текст: На материале русской прозы XIX—XX вв. М, 2001. 9. Иванова Е.А. Коммуникативный статус текста в дискурсе – художественном, виртуальном, сакральном //Вісник Харківського національного університету. – 2001, вип. 33, № 520, с. 22-27. 10. Иванова Л.С. О структуре дискурса философской антропологии // Вісник СевДТУ. – Вип. 86: Філософія: зб. наук. пр. — Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. 11. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Субъективная модальность как начало дискурсии // Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения академика В. В. Виноградова: Тезисы докл. М., 1995. 12. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике (Обзор)//Дискурс, речь, речевая деятельность: Функциональные и структурные аспекты. М, 2000. 13. Моргун Н.Л. Научный сетевой дискурс как тип текста. Автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тюмень, 2002. 14. Основы функциональной лингвистики: дискурсивный аспект: учеб. пособие для студентов фак. рус. яз. и лит./авт.-сост. М.Ю.Олешков; Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия. – Нижний Тагил, 2006. 146 с. 15. Пономаренко Ев. В. Системность функциональных связей в современном английском дискурсе : Дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04, 10.02.19 : М., 2004 447 с. 16. Попович М.В. Поняття «дискурс» у метафізичному та логіко-лінгвістичному розумінні // Філософська думка. – 2003. – № 1. – С. 27–36. 17. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти): на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу). Автореф.дис. … д-ра.філол.наук. К., 2003. – 27 с. 18. Эпштейн О.В. Семантико-прагматические и коммуникативно-функциональные категории политического дискурса// Филологические науки. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2008. №2 (2). С. 150-156. 19. Wodak R. Disorders of discourse. L.; N. Y.: Longman, 1996. P. 17. 20. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. Frankfurt/M., 1981. P.31. 21. Hausenblas K. On the Characterization and Classification of Discourses // Travaux linguistique de Prague. 1. L'école de Prague d'aujourd'hui. Prague, 1964. P. 67-84. 22. Борботько В.Г. Элементы теории дискурса: учеб. пособие / В.Г. Борботько. – Грозный: Изд-во Чечено-Ингуш. гос. ун-та, 1981. – 113 с. 23. Прибрам К. Языки мозга. – М.: Прогресс, 1975. – 464 с. 24. Солдатова Л.П. До правомірності використання поняття "інформація" як лінгвістичного об`єкта//Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Випуск 11. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К., 2005, с. 78 – 75. 25. Сорокин Питирим. Человек, цивилизация, общество.- Москва, 1992. – 543 с. 26. Brown P. Politeness: Some universals in language usage/ P.Brown, S.C. Levinson. – Cambridge: CUP. – 2. Verbesserte auflage, 1987. – 345p. 27. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language/ Fairclough N. – London, New York: Longman, Addison-Wesley Publishing Company, 1995. – 265 p.

Сорока Н.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК ЕПІТЕТІВ ТВОРІВ ВАСИЛЯ СТУСА ТА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

В статті розглядається система епітетів у творах Василя Стуса та Миколи Вінграновського. Укладено словник та здійснено порівняння індивідуально-авторських епітетів.

Ключові слова: *епітет, троп, лексико-семантичний критерій, таблиця, модель, словник.*

В статье рассматривается система эпитетов в произведениях Василия Стуса и Николая Винграновского. Создан словарь и осуществлено сравнение индивидуально-авторских эпитетов.

Ключевые слова: *эпитет, троп, лексико-семантический критерий, таблица, модель, словарь.*

This article contains an a system of epithets in the works of Vasyl Stus and Nicholas Vingranovskiy. Created and implemented dictionary compare individual copyright epithets.

Key words: *epithet, trails, lexical-semantic criterion, the table, the model, dictionary.*

Епітети серед інших стилістичних засобів літературної мови відіграють велику роль. Вдалий, свіжий епітет підсилює виразність й образність нашого мовлення, збагачує зміст сказаного, підкреслює індивідуальні особливості означуваного предмета чи явища. У роботі розглянемо епітети поетів, які жили і творили приблизно в один проміжок часу – Василя Стуса та Миколи Вінграновського.

Мета роботи: систематизувати та порівняти за лексико-семантичним критерієм індивідуально-авторські епітети Василя Стуса та Миколи Вінграновського, розробити словник епітетів.

Об'єкт дослідження: тропи в художніх творах.

Предмет дослідження: епітети в творах В. Стуса та М. Вінграновського.

Актуальність: В українській мові вперше у 1998 році надруковано «Словник епітетів української мови» за редакцією Л. О. Пустовіт, в якому розглянуто найуживаніші епітети до того чи іншого іменника. Словникова стаття складається із заголовкового слова – іменника та алфавітного списку прикметникових і дієприкметникових означень. У кількісно й семантично розгалужених епітетних рядах використано систему семантичних груп (Про розмір, Про форму, Про інтенсивність дії тощо). Основний масив загальномовних та традиційних епітетів супроводжується ілюстративним матеріалом – прикладами з творів художньої літератури та публіцистики. Введено рубрику «Оригінальні епітети», в якій подано перелік індивідуально-авторських епітетів письменників і поетів від І. Котляревського до наших днів.

Словник доповнено за рахунок заголовкових слів та збільшення кількості узгоджених означень і перевидано 2009 року під назвою «Новий словник епітетів української мови» за редакцією С. Я. Єрмоленко.

У російській мові існує «Словарь эпитетов русского литературного языка» за редакцією К. С. Горбачевича, який перевидано кілька разів з 1979 року. Словникова стаття складається із заголовкового слова – іменника та переліку загальномовних та народно-поетичних епітетів за алфавітним порядком. Означення розміщені за семантичними рубриками (Про величину, розмір, Про форму, Про колір тощо). Індивідуально-авторські епітети помічено зірочкою, побутові, термінологічні – чорним ромбом. Приклади з художніх творів та публіцистики відсутні.

У 1999 році видано двотомний «Словарь поэтических образов» за редакцією Павлович Н. В. на матеріалі російської художньої літератури XVIII – XX ст. Словник представляє собою зведення парадигм образів російської поезії і прози XVIII – XX ст. За допомогою цього словника можна навчати розуміти мову образів, культуру сприйняття. Словник складається із 23 розділів. Наприклад, «*Живі істоти*», «*Вода*», «*Рослини*» тощо. Словникова стаття складається із заголовкового слова – іменника (*Вода*), після якого іде перелік більш конкретних понять (*Бризки, Бухта, Вал, Волога, Водоспад* тощо), про які розповідають поетичні образи. Розділ містить менші рубрики. Рубрикація словника дає відповідь на питання, ***про що*** образи, створені російською словесністю, і фактично описує тезаурус російської образної мови. У кожній парадигмі наведено всі парадигми образів для даного поняття і дається відповідь на питання, ***з чим*** же порівнюється саме це поняття в російській образній мові. До кожного порівняння наведено приклади з російської прози та поезії XVIII – XX ст.

Розроблений нами словник епітетів може бути підставою для створення словника образів української художньої літератури певного проміжку часу, напрямку, течії в літературі, окремого автора чи групи авторів. За допомогою словника образів можна робити висновки про мовну картину світу досліджуваних авторів, простежити, які мовні засоби притаманні тій чи іншій літературній течії, чим вони різняться тощо.

№	epitet	context	model	parent	child	lexparent	lexchild	poet
1	я один-одинокий	коли я один-одинокий	PA	я	один-одинокий	людина	відчуваємо	В.Стус
2	зелений сніг	коли я один-одинокий	AN	сніг	зелений	явище природ	дескриптивни	В.Стус
3	ти далека-далека, миттєва	коли ти така далека-д	PAA	ти	далекий-далекий	людина	кваліфікативн	В.Стус
4	ти далека-далека, миттєва	коли ти така далека-д	PAA	ти	миттєвий	людина	відіменникові	В.Стус
5	"люблю" одне-єдине, кругле, вологе, соковите	тільки сказки " люблю	NAAAA	"люблю"	один-єдиний	абстрактне по	відчуваємо	В.Стус
6	"люблю" одне-єдине, кругле, вологе, соковите	тільки сказки " люблю	NAAAA	"люблю"	круглий	абстрактне по	дескриптивни	В.Стус
7	"люблю" одне-єдине, кругле, вологе, соковите	тільки сказки " люблю	NAAAA	"люблю"	вологий	абстрактне по	дескриптивни	В.Стус
8	"люблю" одне-єдине, кругле, вологе, соковите	тільки сказки " люблю	NAAAA	"люблю"	соковитий	абстрактне по	дескриптивни	В.Стус
9	червоне слово	тільки сказки " люблю	AN	слово	червоний	абстрактне по	дескриптивни	В.Стус
10	добрий, притомлений кінь	нехай навіть засипає	AAN	кінь	добрий	тварина	кваліфікативн	В.Стус
11	добрий, притомлений кінь	нехай навіть засипає	AAN	кінь	притомлений	тварина	деприкметни	В.Стус
12	глибокий сніг	пішов глибоким снігом	AN	сніг	глибокий	явище природ	кваліфікативн	В.Стус

Оскільки дослідження здійснюється на комп'ютері, було розроблено відповідний формат – база даних у вигляді таблиці в програмному середовищі Access, яку можна поповнювати епітетами різних авторів. У таблиці виділено такі колонки: **number, epitet, context, model, parent, child, lexparent, lexchild, poet.** В колонці під назвою **number** – порядковий номер епітета; **epitet** – власне епітет; **context** – контекст, у якому вжитий

епітет у поезії; **model** – модель епітета, які частини мови і в якому порядку входять до епітета; **parent** – головне слово, яке епітезується, подано в називному відмінку однини; **child** – залежне слово, художнє означення в називному відмінку однини чоловічого роду; **lexparent** – лексико-граматичний клас головного слова; **lexchild** – лексико-граматичний клас залежного слова (в основному прикметника чи дієприкметника); **poet** – автор. На основі таблиці зроблено певні висновки щодо авторських неологізмів, використання автором тих чи інших моделей з контекстом уживання, переважання певних лексико-граматичних класів головного чи залежного слова.

Таблиця має вигляд (див. табл.).

Відомо, що будь-який троп, зокрема епітет, ґрунтується на порівнянні одного явища чи предмета з іншим (наприклад, у В. Стуса: *пузатий автобус* – де автобус порівнюється з людиною, твариною; у М. Вінграновського: *воленька кароока* – де воля порівнюється з дівчиною). На основі даних таблиці розроблено словник користувача, у якому за лексико-семантичним критерієм порівнюються індивідуально-авторські епітети В. Стуса та М. Вінграновського. Словник складається із двох частин: 1 – словникова стаття складається із заголовкового слова – іменника та епітетів вказаних авторів; 2 – заголовок словникової статті – епітет, подано перелік епітетизованих іменників. У дужках біля головного та залежного слів вказаний їх лексико-граматичний клас. Зазначено, з чим порівнюється епітетизований предмет, явище чи особа з огляду на первинне лексичне значення означення та наведено контекст, в якому вживається епітет. Користувач, у разі потреби, може звернутися до будь-якої частини словника. Словникова стаття першої частини має такий вигляд:

Бажання (опредметнена дія).

1) *зголоднілий* (віддієслівний) – порівн. з живою істотою, людиною чи твариною (… *чи я діжду коли поліття для* ***зголоднілого бажання***… В. Стус);

2) *глухий* (дескриптивний) – порівн. з людиною чи твариною (…*рвали шори* ***глухі бажання…*** В. Стус);

3) *непізній* (відприслівниковий) – порівн. з рослиною, з часом доби, з розвитком якихось процесів, явищ (…*доки в серці* ***бажання непізні***… М. Вінграновський);

4) *затурканий* (розм. від **заморочений**, дієприкметник) – порівн. з живою істотою, людиною (…***затуркані бажання*** *золоті*... М. Вінграновський);

5) *золотий* (відіменниковий) – порівн. з ювелірним виробом, предметом

(…*затуркані* ***бажання золоті…*** М. Вінграновський).

Словникова стаття другої частини:

Шовковий (відіменниковий) – порівн. з предметом неживої природи: одягом, тканиною.

1) *вальс* (танець) – …***на шовковому вальсі*** *ти любила мене*... (М. Вінграновський);

2) *вода* (явище природи) – …*сюди, на ці* ***шовкові води*** (М. Вінграновський);

3) *ключиця* (частина тіла) – …*лошиця із* ***шовковими ключицями****, з шовковими пожежними губами*...(М. Вінграновський);

4) *губи* (частина тіла) – ...*лошиця із шовковими ключицями, з* ***шовковими*** *пожежними* ***губами…*** (М. Вінграновський);

5) *тиша* (абстрактне поняття) –...***шовкову тишу*** *тіла*... (М. Вінграновський);

6) *шепт* (авторське, опредметнена дія) –…***шовковий шепт*** *пригашених калюж*... (В Стус).

Запропонована модель буде корисною як мовознавцям, так і літературознавцям для дослідження і характеристики індивідуального стилю певного письменника, оскільки дає можливість простежити розвиток образного мислення в різні періоди творчості, зміну естетичних оцінок, світобачення, настроїв. За епітетами можна порівняти стилі авторів різних напрямків і часових відрізків, їхньої образності, словникового складу, мовних особливостей тощо. З дидактичною метою дане дослідження може бути використане для викладання теорії віршування. Розроблений словник буде представлений на порталі лабораторії комп'ютерної лінгвістики www.mova.info. Повна каталогізація буде доступною для всіх користувачів. В каталозі можна задати будь-який прикметник чи іменник, і машина знайде відповідний епітет з його прикладами.

Словник сприятиме розвитку мови, образного мислення, виховуватиме художньо-естетичне чуття слова і буде корисний філологам, студентам, учителям, учням та широкому колу читачів, поціновувачам творчості В. Стуса та М. Вінграновського.

«Коли епітет б'є стрілою у саму найглибшу суть» (М. Рильський), виникає енергія мовотворення, розкриваються таємниці життя слова в його вічному розвитку. Пошук найвлучнішої, найдоречнішої оцінки, втіленої в епітетному словосполученні, сприяє розвиткові, увиразненні мови, піднесенню й збагаченню її культури.

Стахова В.Г., асп.,
КНПУ ім. М. П. Драгоманова

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В МЕЖАХ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню структурно-семантичних процесів фразеологічної трансформації в межах сучасного політичного дискурсу радіо і телебачення.

Ключові слова: *політичний дискурс, мова ЗМІ, фразеологізми, структурно-семантичні процеси, трансформаційність*

Статья посвящена исследованию структурно-семантических процессов модификации фразеологических оборотов в современном политическом дискурсе радио и телевиденья.

Ключевые слова: *политический дискурс, язык СМИ, фразеологизмы, структурно-семантические процессы, модификация.*

The article is devoted to research of structural-semantic processes of phraseology transformation within the limits of modern political discourse of radio and television.

Key words: *political discourse, language of MASS-MEDIA, phraseological units, structural-semantic processes, modification.*

Трансформація стійких сполучень слів є одним із проблемних питань у мовознавстві, оскільки вона зумовлена насамперед екстралінгвальними чинниками. Зміна суспільних орієнтирів, потреба в номінації нових явищ, посиленні експресивних функцій мови активізували переосмислення фразеологічного матеріалу. Саме позамовні чинники спричинили їх оновлення, що засвідчує аналіз різних прийомів структурно-семантичних модифікацій. Потенційну ж оказіональну видозміну стійких словосполук уможливлює їхня відносна стійкість і семантична нерозкладність, нарізноформленість, відтворюваність.

Дослідники явищ трансформації неодностайні в тому, чого стосуються видозміни. Так, В. М. Вакуров трансформацію розглядає як перетворення семантики й структури фразеологічних одиниць [Вакуров 1983, 101], М.М. Шанський – як зміну, переоформлення, оновлення значення й структури [Шанський 1985, 150-155]. В.П. Ковальов трансформацію пов'язує із семантичним обігруванням і перетворенням складу фразеологізмів [Ковальов В. П. 1985, 67-72].

О. В. Кунін був одним із перших дослідників, хто розглядав контекстуальне перетворення фразеологічних одиниць як закономірне мовне явище. Йому ж належить думка про системність їхніх оказіональних змін. «У разі оказіонального вживання фразеологічних одиниць, – зазначав О.В. Кунін, – можлива заміна компонентів, уклинювання слів і перемінних сполучень, часто ускладнене лексичними змінами, додавання перемінних компонентів, синтаксична деформація, часто ускладнена уклинюванням і лексичними змінами» [Колоїз 2007, 10].

У телерадіомовленні трансформація фраземних сполучень, як і в мові газетної публіцистики, є творчою, свідомою, зумовленою певними стилістичними завданнями. Журналісти часто вдаються до оказіонального перетворення фразеологічних одиниць, яке відбувається під впливом актуалізації певного мотиву для посилення образного змісту інформації. Але завжди семантика й структура ФО вимагає такої перебудови, за якої зберігається співвіднесеність з нормативним, вихідним фразеологізмом Це і забезпечує їм певний стилістичний ефект, напр.: *«...екс-меру Черновецькому в рік Кролика Космос пряників не обіцяє…»* (7 днів сіті (новини). – СІТІ. – 25.12.2010) – астрологічний прогноз для колишнього мера Києва не обіцяє нічого хорошого.

Слова, перенесені в інше середовище, в інший контекст, набувають нових значеннєвих відтінків. Словесно-контекстуальне обігрування є неабияким виявом журналістської гостроти і майстерності, напр.: *«Політику порівнюють з театром. Аби прем'єра вдалася, оголошують аншлаг»* (7 днів сіті (новини). – СІТІ. – 25.12.2010).

Інший спосіб досягнення експресивності характерний для суто політичного мовлення. Політична мета зумовлює такий добір лінгвістичних засобів, який би у формально усному вияві здійснював насамперед емоційний вплив. «Нелінгвістичні елементи змісту повідомлення завжди змінюють структуру та зміст повідомлень, речень, абзаців тощо. Тобто екстралінгвістична (дискурсивна за Т. ван Дейком) інформація впливає на суто лінгвістичні структури» [Холод 2004, 387]. Заради цього можуть застосовуватися елементи усно-розмовного мовлення із вкрапленнями гумору і сатири, переосмислення вільних словосполучень, створення нових образних одиниць шляхом несподіваного парадоксального поєднання відомих, іншомовних запозичень тощо.

До найпоширеніших способів відфраземної видозміни, основаних на кількісному варіюванні складників ФО, належить *структурно-семантичний*. О.Д. Пономарів називає

його ще частковим [Пономарів 2000, 127] через незначну видозміну узуальної фраземи в бік її поширення чи усічення. Найпродуктивнішим різновидом такого фраземотворення є *амплікація* – деривaційний процес, що виникає внаслідок цілеспрямованої заміни одного, кількох або усіх компонентів узуальної фраземи на функціонально схожі. Таке незначне формальне модифікування сприяє оновленню контекстуального значення, відображаючи задум мовця залежно від предмета розмови, поновлює мікрообраз і представляє його в іншому стилістичному світлі: «…що *ціни* теперішні – *з акулячими зубами»* (Світань благовісна. – Радіо ЕРА. – 15.03.2009) – гіперболізована видозміна на основі словникового *ціни кусаються* [СФУМ 2008, 758]; «Голосувати розумом, а не серцем, *холодною головою*…» (Олег Зарубінський, нардеп, фракція Блоку Литвина. – Шустер Live. – ТРК Україна. – 30.10.2010) – синонімічна трансформація на основі синекдохи *ясною (тверезою) головою*; відповідно до політичної мети – додає іронічного відтінку: «Коли від можновладців люди чують слово «реформи», – *хапаються за кишені*, бо будуть грабувати…» (Олег Тягнибок. «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ICTV. – 25.10.2010) – вихідна ФО *вхопитися (хапатися, братися, взятися) за голову*. Бути у відчаї, розпачі; дуже переживати, шкодувати [СФУМ 2008, 45]; або сатиричного з елементами негативної конотації: «…ми дуже ретельно підходимо до кадрової політики, і як в нас з'являється якась *паршива вівця*, ми намагаємось чиститися від таких людей» (Кость Бондаренко, заступник голови партії «Сильна Україна». – Від першої особи. Радіо «ЕРА». – 27.10.2010) – від *блудна (приблудна) вівця* з акцентом на лексемі *вівця – перен*. Про покірну, м'яку людину [СФУМ 2008, 104].

Іноді результати амплікаційних деривaційних процесів мають кількісно (а подекуди й якісно) нову формальну структуру: адресант передовсім вдається до амплікації таких компонентів узуальної фраземи, заміна яких зумовлена контекстуально, тобто пристосовуючи сконструйовану одиницю до умов конкретної ситуації, мовець тим самим конкретизує план змісту (у О.Д. Пономаріва такий випадок дефініціюється як повна трансформація ФО): «…люди не можуть *відірватися від підлоги…»* (Михайло Бродський. «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ICTV. – 11.10.2010) – у значенні про низький рівень життя – на основі вихідного фразеологічного звороту *нижче плінтуса*; «Ніхто так не уміє *зомбувати аудиторію*, як Юлія Тимошенко…» (Михайло Бродський. «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ICTV. – 11.10.2010);

Повній трансформативності передує не лише стилістичний контекст, а й певна індивідуально-авторська образність адресата. Авторська заміна компонентів призводить до зрушень у семантиці та експресивному забарвленні словосполуки і супроводжується актуалізацією її внутрішньої форми, уможливлює вираження й інших експресивних значень: ступеня інтенсивності, оцінки, емотивності, іронічного ефекту та іншої додаткової або підтекстової інформації. Наприклад: «Судді кажуть, що значно менше стало тих, хто *приносить конверти*, бо бояться…» (Інна Богословська, народний депутат від фракції ПР. – Від першої особи. – Радіо «Ера». – 27.10.2010) – оказіональна амплікація в значенні «давати хабара» із вжитою концептолексемою «конверт», що асоціюється із грошовою винагородою; «Також БЮТ вимагає припинити *гру в наперстки*, бо влада має бути зосереджена в руках міського голови, обраного громадою» (Тетяна Дем'яненко. – Родео. – Радіо «Ера». – 17.11.2010) – про зміну влади в Києві. Модифікована ФО, давньослов'янське семантичне походження якої дозволяє відживити значення – володіти перстом (перснем)

влади, яким за часів Київської Русі наділявся лише престольний князь, обраний громадою [Ужченко 1994, 302].

Іншим різновидом структурно-семантичної видозміни є *експлікація.* Модифікаційні результати експлікаційних процесів постають унаслідок того, що до структури узуальної фраземи вводиться додатковий компонент (компоненти). «Поширення ФО – це різновид структурно-семантичного типу фразеологічних трансформацій, при якому слова вільного вжитку, взаємодіючи з компонентами фразеологізму, проникають у традиційну структуру ФО і розширюють її» [Білоноженко 1989, 120]. Одиниці, що експлікують узуальну фразему, з одного боку, наближають її до тієї мовленнєвої ситуації, яка стала причиною відповідного оказіонального фраземотворення, а з іншого, модифікуючи її структуру, конкретизують індивідуалізують її семантику. Наприклад: «Громадяни, які нібито мають рівне виборче право, згідно з цим законом не зовсім рівне право мають, бо вони мають домовитися з якоюсь політичною партією, *пройти через партійне чистилище*, і лише якщо їх підтримає партія, вони можуть бути висунуті в мери…» (Кость Бондаренко, заступник голови партії «Сильна Україна». – Від першої особи. Радіо ЕРА. – 27.10.2010) – уточнення, конкретизація сталого *пройти (крізь) чистилище*. Зазнаючи великих випробувань, позбутися багатьох вад, недоліків [СФУМ 2008, 574] додатковою політичною лексемою *партійний*; «…ви *ламаєте державу через коліно*» (Наталія Вітренко, лідер Прогресивної Соціалістичної Партії. – «Свобода слова» з Андрієм Куликовим. – ICTV. – 25.10.2010) – пор. *ламати через коліно* – знищувати особливо нещадно [СФУМ 2008, с. 272.].

Зазначені приклади дозволяють узагальнити, що в експлікаційному деривaційному процесі беруть участь лексеми, які щодо вихідної фраземи займають позицію об'єктних чи атрибутивних поширювачів, та з прагматичного погляду передають в основному негативну або ж глузливо-іронічну конотацію.

Контамінація – це один із прийомів структурно-семантичної трансформації, який полягає в поєднанні двох чи кількох стійких сполучень слів на основі значеннєвої, граматичної та функціональної спільності або без будь-якої спільності, що спричиняє утворення індивідуально-авторського сполучення слів. Як і амплікаційні та експлікаційні, контаміновані фраземи демонструють, з одного боку, тенденцію до автоматизму (використання готового будівельного матеріалу), з іншого, – тенденцію до мовотворчості: «Ми вже більше півроку намагаємось це зробити, і якщо це була дійсно сумлінна влада, якщо б вона виконувала чинне законодавство, то той же Литвин мав давно вже подати до суду, якщо вони не хочуть самі *позбавитися мандату* чи свого *крісла*» (Іван Стойко, народний депутат від фракції НУ-НС, член групи «За Україну». – Від першої особи. – Радіо «ЕРА». – 22.10.2010) – пор. *позбавитися мандату* – суто політична семантизація із значенням втратити депутатську недоторканість (мандат – документ, який дає право на здійснення певних повноважень [Андрейченко 2006, 365]) і *позбавитися крісла* – в значенні посади (крісло – *перен*. Про високу адміністративну посаду [Андрейченко 2006, 341]); «… а вони вам за податковим *накрутять і ціни, і хвости*, бо цей закон не передбачає відповідальності…» (Олег Мацех, представник «Альянсу громадських об'єднань «За чесні податки». – Родео. – Радіо «Ера». – 18.02.2011) – контаміноване об'єднання сполук *накрутити ціни* і *накрутити хвости*, що в контекстуальному значенні пояснює безвідповідальну вигоду: новий Податковий кодекс не для всіх матиме однакові наслідки.

Як засвідчує аналіз ілюстровного матеріалу, спільною ознакою контамінованих одиниць є кількісна характеристика їх деривaційних баз: у кожній із ситуацій вихідними є дві узуальні фраземи, а механізми їх контамінування дозволяють посиленіше, експресивніше відтворити значення у кожному з тематичних контекстів.

Із кількісною модифікацією компонентного складу пов'язаний і такий спосіб фраземеної модифікації, який у мовознавчій літературі кваліфікують як *еліптизація* і визначають переважно як «пропуск одного (кількох) із членів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, слова, що легко домислюються, відновлюються в контексті або в ситуації мовлення» [Білоноженко 1989, 131]. У мові політики еліптизація є досить поширеним явищем, коли потрібно образно натякнути на якийсь момент повідомлення, посилити його експресивність, не загострюючи уваги на розлогих мовних засобах: «… сьогодні суспільна реакція на їхню (партійну) газетну мазню вже є миттєвою і однозначною: ніхто не дозволяє *вішати собі* чергову блажню» (Сергій Таран, голова правління Центру соціологічних та політологічних досліджень «Соціовимір». – Шустер Live. – ТРК «Україна». – 12.10.2010) – еліптизаційне усічення вихідної ФО – *вішати лапшу (локшину) на вуха* – навмисне нав'язування непотрібної зайвої інформації, улесливе переконання [СФУМ 2008, с. 259].

Отже, результати модифікаційних фраземних процесів у мові політики демонструють елементарні формальні та здебільшого передбачувані смислові відношення між похідною одиницею та вихідною деривaційною базою. Джерельним підґрунтям виступає розмовне мовлення, що, накладаючись на стилістичний суспільно-політичний ареал, спрощує виклад думки, поглиблює влучність та оцінність вислову.

Структурно-семантичні відфраземні модифікації, незначною мірою видозмінюючи узус стійкої сполуки, дозволяють усталену форму поєднати із політичною семантикою в дискурсивно-контекстуальному розрізі.

1. Андрейченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матер. укр. преси XX – поч. XXI ст.): дис. … канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01 – українська мова / Оксана Іванівна Андрейченко / НАН України; Ін-т укр. мови. – К., 2006. – 285 с. 2. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна обробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, С. І. Гнатюк – К.: Наукова думка, 1989. – 156 с. 3. Вакуров В. Н. Основы стилистики фразеологических единиц: (на материале современного фельетона) / В. Н. Вакуров. – М.: МГУ. – 1983. – 175 с. 4. Ковалев В. П. Выразительные средства художественной речи / В.П. Ковалев. – К.: Сов. школа, 1985. – 136 с. 5. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: Монографія / Ж. В. Колоїз. – К.: Акцент, 2007. – 311 с. 6. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: підручник. – 3-тє вид., перероб. і доповн. / О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Богдан, 2000. – 248 с. 7. Словник фразеологізмів української мови [ред.-упоряд. В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наукова думка, 2008. – 1104 с. 8. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: дис. … д-ра філол. наук: спеціальність 10.02.02 – історія мови / Віктор Дмитрович Ужченко / Луганський пед. ін-т ім. Т. Г. Шевченка Східноукр. ун-ту. – Луганськ. – 1994. – 453 с. 9. Холод О. М. Зібр. наук. праць: У 10-ти т. – Т. 2: Психолінгвістика іміджу: монографія /О. М. Холод. – Кривий Ріг, 2008. – 395 с. 10. Шанский Н. М. Фразеология современного русского язика / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.

Стеценко Н.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНТЕРТЕКСТЕМИ В ЗАГОЛОВКАХ НОВИННИХ МЕДІАТЕКСТІВ

У статті приділено увагу дослідженню явища інтертекстуальності в газетних новинних текстах, розглянуто існуючі трансформації інтертекстем у заголовках текстів новин та їх функції.

Ключові слова: *інтертекстуальність, інтертекстема, трансформація, фразеологізм, мовленнєвий вплив.*

В статье уделено внимание исследованию явления интертекстуальности в газетных новостных текстах, рассмотрены существующие трансформации интертекстем в заголовках текстов новостей и их функции.

Ключевые слова: *интертекстуальность, интертекстема, трансформация, фразеологизм, речевое воздействие.*

The article deals with the problem of intertextuality in the news mediatexts. The author analyses different transformations of intertexteme in the headlines of news texts and their functions.

Key words: *intertextuality, intertexteme, transformation, phraseological unit, linguistic manipulation.*

Численні лінгвістичні дослідження сучасної мови ЗМІ відзначають такі особливості її стилю, як експресивність, пародійність, активізацію мовної гри, карнавалізацію, інтертекстуальність. Ці характеристики сучасної публіцистики є, з одного боку, способом привертання уваги аудиторії, а з іншого боку, одним із способів відображення авторської точки зору, а також мовленнєвого впливу на читацьку аудиторію.

У загальному комплексі засобів масової інформації газеті належить особливо важлива роль, що пов'язано з її широкою повсякденною доступністю, великим діапазоном вибору інформації, інформаційною оперативністю, фіксованістю матеріалу у зручній для користувача формі [Васильева, 1982, 30].

Глибоке й усебічне вивчення мовних явищ новинних текстів є актуальним, оскільки саме новини, які вважаються базовими для всього масиву текстів масової інформації [Добросклонская, 2008], завдяки надзвичайно сильному впливу на аудиторію, формують ідеологію суспільства.

Особливе місце у формуванні мови сучасних ЗМІ належить явищу інтертекстуальності, якій приписують встановлення зв'язку між поколіннями, традиціями, «перетворення вже почутого в якісно новий витвір». [Шаталова, 2007,440]

Метою роботи є аналіз та характеристика особливостей та функції інтертекстуальних елементів у новинних газетних текстах.

Дослідженням інтертекстуальності у пресі займалися Е.М. Анікіна, К. А. Костигіна, А. А. Негришев, О. В. Романова, М.В. Сабліна, Т. А. Ускова, О. В. Шаталова та ін.

Термін «інтертекстуальність» було введено до наукового вжитку в 1967 р. Ю.А. Кристевою, і на сьогодні найважливіші ознаки інтертекстуальності можна подати у тако-

му визначенні: «інтертекстуальність – присутність у тексті інших текстів або їх елементів» [Кушнерук, 2006, 7].

Зв'язок будь-якого тексту з раніш створеними текстами може виявлятися у присутності цитування, пародіювання, алюзіях, а також трансформації сталих мовних одиниць на різних рівнях. «Найчастіше наслідком інтертекстуальності є трансформація відомого тексту. Це, як правило, фразеологізми, цитати з художньої літератури, фольклорних текстів, висловлювання популярних людей, віршовані рядки, уривки з пісень, назви художніх фільмів, а останнім часом і мова реклами тощо» [Квашнина, 2003, 27].

Фразеологічні звороти, прислів'я, крилаті вислови, цитати із загальновідомих текстів є джерелом експресивно-емоційної насиченості, вони надають газетному тексту певну впливову силу, оскільки здатні не тільки проілюструвати відповідну думку більш стисло, але й передати ставлення, оцінку. Користуючись ними, автор новинного тексту обирає із синонімічних засобів висловлення те, що найбільше відповідає характеру тексту, його меті та завданням. Таким чином, інтертекстуальні компоненти в новинному тексті, крім власне передавання інформації, виконують функцію впливу.

Мовленнєвий вплив – це «такий прояв психологічного комунікативного впливу, який здійснюється тільки або переважно за допомогою мови і мовлення і спрямований явно та (або) приховано як на сферу раціонально-критичного, так і несвідомого сприйняття» читача [Негрышев, 2009, 9]. Досить частотними є випадки використання інтертекстуальності в заголовках медіатекстів за допомогою різноманітних лексичних інтертекстем, які ми, слідом за А.С. Жулінською, розуміємо як лінгвістичний засіб реалізації інтертекстуальних зв'язків [Жулинская, 2005, 75].

У новинному матеріалі заголовок має особливе значення, оскільки ефективність медіатексту визначається саме його назвою. Основна мета сучасного газетного заголовка полягає у привертанні уваги до поданого в газеті матеріалу: не розкриваючи до кінця змісту статті, він зацікавлює (і заінтриговує) читача.

Розглянемо інтертекстеми заголовків на прикладі новинних текстів газет «Аргументы и факты в Украине» (АиФ), «Московский комсомолец» (МК) и «Комсомольская правда» (КП) за листопад 2010 року.

Аналіз цих газет свідчить, що у заголовках текстів новин досить часто використовуються дослівні назви художніх творів, точні цитати, а також фразеологізми. Наприклад, замітка «Отцы и дети» (АиФ в Украине, 2010, № 44, с. 6) містить інформацію про доповнення Верховної Ради до Сімейного кодексу стосовно проблем всиновлення, «Деньги на бочку!» (МК, 2010, № 48, с. 9) – назва для серії матеріалів про зміни в Податковому кодексі. У першому прикладі використання назви твору І.С. Тургенєва не має ідеологічної мети, а є способом привертання уваги до статті.

У другому випадку назва опосередковано містить ставлення автора до надрукованого, оскільки додає об'єктивним фактичним даним емоційності фразеологізма «деньги на бочку», походження якого пов'язане із піратською традицією грати в азартні ігри, складаючи ставки на діжку, щоб будь-хто міг слідкувати за ними, і означає негайну вимогу віддати гроші.

З метою розширення експресивних можливостей заголовків, посилення їх функціонально-стилістичної значущості журналісти вдаються до різноманітних трансформацій інтертекстем.

Наприклад, у назві замітки «Нечеловеческий фактор», яка містить інформацію про необхідність українців працювати за кордоном (АиФ, 2010, № 46, с. 16), – трансформація назви роману Г. Гріна. Така зміна назви (додавання частки «не») дозволила автору передати своє негативне ставлення до економічної ситуації в країні, яка стає причиною вимушених заробітків тисяч українців далеко від Батьківщини.

Активно трансформуються в заголовках новинних текстів також фразеологізми, цитати з пісень – такі зміни надають нових емоційних відтінків передаваним новинам і є способом мовленнєвого впливу. Наприклад, заголовок «Ящик преткновения» (АиФ в Украине, 2010, № 46, с. 5), який є переробкою біблійного сталого вислову «камень преткновения», викликає асоціації з одним із символів Біблії і підкреслює масштабність і важливість інформації щодо проблем суспільного і цифрового телебачення.

Назва статті про вивезення радіоактивних відходів «Катится, катится ядерный вагон» (АиФ в Украине, 2010, № 45, с. 6) є трансформацією відомої дитячої пісні (автор – А. Тимофєєвський); надзвичайна важливість інформації начебто контрастує із безтурботною цитатою, однак саме перетворена інтертекстема підводить читача до думки про те, що до проблеми радіоактивних відходів на Україні ставляться надто несерйозно.

Узагальнивши дослідження трансформацій елементів інших текстів в новинах, ми можемо виділити найбільш типові трансформації інтертекстем у новинних газетних заголовках:

1. Переосмислення значення інтертекстеми (семантична трансформація). Наприклад, стаття «Темнота – друг молодёжи» (КП, 2010, № 268, с. 27) – порівн. цитату з пісні «Темнота – друг молодёжи» (авт.- музична група «Шпильки») – містить інформацію про вплив ультрафіолета на залози внутрішньої секреції.

2. Синтаксична трансформація передбачає, що стверджувальна конструкція може бути замінена заперечною і навпаки, розповідне речення може бути замінене питальним із лексичними зсувами або без них. Наприклад: питання у назві замітки «Надо, надо умываться?» (АиФ, 2010, № 45, с. 6) – порівн. цитату «Надо, надо умываться по утром и вечерам» К.І. Чуковського; тверджувальна конструкція у назві «Место можно изменить» (АиФ в Украине, № 40, с. 2) – порівн. назву фільму «Место встречи изменить нельзя»; запитання питального заголовка «Кто русский бы выучил?» (АиФ в Украине, № 43, с. 2) – порівн. цитату з вірша В. Маяковського «Я русский бы выучил только за то…»; запитальний заголовок «Работа – не волк?» (АиФ в Украине, 2010, № 46, с. 14) – порівн. прислів'я «Работа не волк, в лес не убежит».

3. Лексична трансформація передбачає маніпуляцію з будь-якими елементами інтертекстеми.

Найчастіше відбувається **заміна лексеми**. Заміна може мати пряме значення, а може супроводжуватися ефектом алюзії (натяк, асоціативні зближення) [Кривенко, 1993, 48]. Наприклад: «*Пиво* детям не игрушка» (МК, 2010, № 45, с. 3) – порівн. «Спички детям не игрушка»; «Готовь аттестат с осени» (АиФ, 2010, № 44, с. 1) – порівн. прислів'я «Готовь сани летом, а телегу – зимой»; «Деньги *в заморозку*» (АиФ в Украине, 2010, № 43, с. 17) – порівн. фразеологізм «деньги на бочку»; «Дайте жалобный *портал*» (АиФ в Украине, 2010, № 42) – порівн. назву кінокомедії Е. Рязанова «Дайте жалобную книгу».

Можливе також **усічення або скорочення** компонентного складу інтертекстеми: «Сдавайте права» (АиФ, 2010, № 42, с. 8) – порівн. вислів «сдавать на права», а також **введення додаткового компонента.**

Авторські зауваження при цьому дають можливість уточнити ситуацію, конкретизувати особу, сферу його діяльності, його вчинки и т.д., стосовно яких використано сталий вислів, цитату тощо. Наприклад, «*Дедовщина* поднимает голову» (МК, 2010, № 44, с. 3) – порівн. фразеологізм «поднимать голову»; «Лом *пошёл ко дну*» (АиФ в Украине, 2010, № 41, с. 6) – порівн. стійкий вислів «пойти ко дну».

4. Створення лексично нового варіанта за моделлю загальновідомого зворота.

Наприклад: «Монополиста – на аукцион» (АиФ, 2010, № 41, с. 6) – порівн. сталі вислови «деньги на бочку» або «судью на мыло»; «О чём болят ноги» (АиФ в Украине, 2010, № 46, с. 26) – порівн. назву роману «По ком звонит колокол». Якщо вихідним матеріалом в таких утвореннях є фразеологізм, такі знов створені конструкції дослідники називають квазіфразеологізмами [Кривенко, 1993, 45].

Творча осмислення журналістами загальновідомих цитат, назв, фразеологізмів надає їм нового експресивного забарвлення, посилюючи їх виразність, а за рахунок якісної зміни інтертекстем створюється яскрава образність.

Дослідники відзначають, що сучасний заголовок орієнтований «на підсилення значеннєвої напруженості, він набуває незвичної форми, стає оцінювальним, експресивним», а також «інформує,…налаштовуючи на певне сприйняття газетного матеріалу» [Покровская, 2005, 70].

Така ситуація викликає різні оцінки вчених. Е. Н. Канаєва вбачає «у словотворчості подібного роду небезпечну, мотивовану вседозволеністю тенденцію до розхитування морально-етичних засад … суспільства» [Канаева, 2007, 77] і вважає зразком роботу журналістів друкованих ЗМІ Італії і Германії, які залишають за газетним заголовком суто інформативну функцію, мінімізуючи використання прецедентних мовленнєвих одиниць.

Таким чином, розглянуті приклади заголовків сучасних новинних текстів російськомовних ЗМІ України свідчать, що для називання текстів новин частотним є використання фразеологізмів, назв художніх творів, цитат з пісень та інших інтертекстем.

Заголовки-інтертекстеми можуть зазнавати різних трансформацій, серед яких найчастіше використовуються лексичні трансформації із заміною компонента.

Інтертекстуальні включення в заголовках новинних текстів виконують функцію привертання уваги читача до опублікованого матеріалу, а також функцію мовленнєвого впливу.

1. Васильева А. Н. Газетно-публицистический стиль речи. – М. «Русский язык», 1982.- 198 с. – с. 30. 2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – М.: Флинта: Наука, 2008. - 264 с. 3. Жулинская А. С. Интертекстуальность как объект лингвистических исследований // Учёные записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия Филология. Т. 18 (57). – 2005. – № 1. – С. 71−75. 4. Канаева Е. Н. Несколько замечаний о газетных заголовках // Русская речь, 2007, № 6, с. 75−77. 5. Квашнина Е. Н. Интертекстуальность как категория лингвистическая // Интертекст в художественном и публицистическом дискурсе: Сб. докл. междунар. науч. конф. (Магнитогорск, 12-14 ноября 2003 г.).Ред.-сост. С.Г. Шулежкова. – Магнитогорск, 2003. – с. 27.6. Кривенко Б. В. Фразеология и газетная речь // Русская речь, 1993, № 3. – С. 45. 7. Кушнерук С. Л. Сопоставительное исследование прецедентных имен в российской и американской рекламе: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: (10.02.20)

/ С. Л. Кушнерук. – Челябинск, 2006. – 22 с. − с. 7. 8. Негрышев А. А. Аспекты речевого воздействия в новостях СМИ. – Владимир:ВГГУ, 2009. – 144 с. 9. Покровская Е. В. Газета в современной культурно-речевой ситуации // Русская речь, 2005, № 5, с. 70. 10.Шаталова О.В. Интертекстуальность в масс-медиа:специфика существования/Язык и стиль современных средств массовой информации.-М.:МГУП,2007.-476с.-с.440.

Столярова А.А., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В ТЕКСТАХ ГРЕЦЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті досліджуються особливості лексичних засобів вираження категорії суб'єктивної модальності в новогрецьких законодавчих текстах та розглядаються прагматичні аспекти її функціонування. Аналіз проведено на матеріалі текстів чинних кримінального, кримінально-процесуального кодексів Греції та спеціальних кримінальних законів димотикою. Зіставне вивчення новогрецьких законодавчих текстів різних жанрів дозволило виявити та пояснити відмінності в мовних засобах вираження категорії модальності в текстах базового законодавства та актах поточної правотворчості.

Ключові слова: *законодавчий текст, кодекс, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність.*

В статье рассматриваются особенности лексических средств выражения категории субъективной модальности в новогреческих законодательных текстах и затрагиваются прагматические аспекты её функционирования. Анализ проводится на материале текстов действующих уголовного, уголовно-процессуального кодексов Греции и специальных уголовных законов на димотике. Сопоставительное изучение новогреческих законодательных текстов различных жанров позволило автору выявить и объяснить различия в языковых средствах выражения категории модальности в текстах базового законодательства и актах текущего правотворчества.

Ключевые слова: *законодательный текст, кодекс, объективная модальность, субъективная модальность.*

The article focuses on the study of lexical means of expressing subjective modality in Modern Greek legislative texts as well as on pragmatic aspects of the functioning of this category. The research is based on the texts of the valid Criminal Code, the Code of Criminal Procedure and the texts of special criminal laws written in Demotic over the past ten years. Comparative study of different genres of Modern Greek legislative texts enabled the author to establish and explain the differences in the linguistic means of expressing the category of modality in the texts of basic legislation and the texts of current legislation.

Key words: *code, legislative text, objective modality, subjective modality.*

Комунікативно-прагматична орієнтація сучасних лінгвістичних досліджень дозволяє розглядати мовні особливості текстів різних жанрів, зокрема й законодавчих, а також їхні композиційно-структурні особливості як прагматично вмотивовані, тобто як такі, що є результатом впливу позамовних чинників. Розуміння ж тексту як засобу та основної одиниці комунікації, яке панує в сучасній лінгвістиці, спонукає дослідників фокусувати увагу на функціонуванні мови і принципах добору комунікантами мовних засобів залежно від мети комунікації. У нашому випадку ідеться про комунікацію між законодавцем і громадянами, яка здійснюється через посередництво законодавчих текстів. Б. Марков влучно зазначив: "Еволюція стратегії влади полягає в тому, що влада починає спиратися не стільки на тілесний примус, покарання, скільки на легітимізацію сили у вигляді права, на управління людською поведінкою через слово" [Марков 1993, 82]. Проте, для того, щоб законодавець був спроможний впливати на поведінку членів суспільства за допомогою слова, комунікація "законодавець – громадяни" має бути ефективною. Сучасний же, широкий підхід до вивчення мови, як зазначає Н. Скибицька, дозволяє "аналізувати роль граматичних явищ в організації цілісного тексту, ... в окресленні взаємозв'язку між учасниками спілкування" [Скибицька 2010, 3]. При цьому категорії модальності у працях, присвячених вивченню лінгвістики тексту та прагмалінгвістики, відведено особливу роль, зважаючи на те, що саме вона уможливлює виконання реченням та ширше – текстом свого комунікативного призначення [Бєлова 2002; Зеленщиков 2010, 11].

Дослідники здебільшого дотримуються загальноприйнятого тлумачення категорії модальності, тому зупинимося на визначенні модальності, поданому в енциклопедії «Українська мова»: "Модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного" [УМЕ 2004, 367]. Розбіжності у поглядах учених на модальність стосуються в основному класифікації складників означеної категорії. Так, якщо у традиційному мовознавстві прийнято виділяти об'єктивну та суб'єктивну модальність, то останнім часом у зв'язку з комунікативно-прагматичною переорієнтацією мовознавчих студій дедалі актуальнішим стає розуміння категорії модальності як комплексної категорії. У межах такого підходу ряд дослідників (А. Пешковський та ін.) підкреслюють умовність протиставлення об'єктивної та суб'єктивної модальності, через що вона починає вивчатися у взаємодії з іншими функціонально-семантичними категоріями та у її зв'язку з категоріями прагматичного рівня [ЛЭС 1990, 304]. Не заперечуючи переваг такого підходу, вважаємо, що для вивчення прагматичного навантаження категорії модальності в законодавчих текстах у межах цієї розвідки не має підстав відмовлятися від традиційного поділу на об'єктивну та суб'єктивну модальність.

У попередньому дослідженні [Столярова 2009] ми докладно вивчали специфіку функціонування категорій способу, часу та стану дієслова в текстах сучасних грецьких законодавчих документів різних жанрів з комунікативно-прагматичних позицій та запропонували своє пояснення розбіжностей у функціонуванні цих категорій у текстах чинних кримінального, кримінально-процесуального кодексів Греції та спеціальних кримінальних законів димотикою. Вивчення функціонування категорії способу в зазначених текстах підвело нас до розгляду модальності, адже саме спосіб дієслова є провідним засобом оформлення об'єктивної модальності. Задля здійснення комплексного аналізу функціонування та прагматичної ролі категорії модальності в новогрецьких законодав-

чих текстах ми ставимо в цій статті за **мету** дослідити особливості мовної реалізації та прагматичного навантаження категорії суб'єктивної модальності у текстах сучасного грецького кримінального законодавства, а також знайти пояснення відмінностям у реалізації цієї категорії в різних жанрах грецьких законодавчих текстів.

Актуальність обраної теми зумовлено загальною комунікативно-прагматичною орієнтацією сучасних лінгвістичних досліджень та, зокрема, відсутністю ґрунтовних розвідок з обраної теми як у вітчизняній, так і в грецькій елліністиці.

Предметом дослідження є особливості лексичного вираження, а також прагматичне навантаження категорії суб'єктивної модальності у новогрецьких законодавчих текстах. **Об'єктом** аналізу – уся сукупність засобів лексичного вираження зазначеної категорії. **Матеріалом** для аналізу слугують тексти чинних кримінального, кримінально-процесуального кодексів Греції, перекладені димотикою у середині 80-х рр. XX ст. (у подальшому – КК та КПК відповідно), а також тексти спеціальних кримінальних законів димотикою (у подальшому – СКЗ), видані упродовж останніх десяти років. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу складає близько 1000 сторінок.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше в грецькій та українській елліністиці проведено аналіз специфіки реалізації та ролі суб'єктивної модальності в грецьких законодавчих текстах з комунікативно-прагматичних позицій.

Загальновизнаною ознакою текстів офіційно-ділового стилю, зокрема й законодавчих, є панування в них дійсного способу дієслова та висока частотність використання форм теперішнього часу. Уживання теперішнього часу дійсного способу дозволяє досягти категоричності висловлювання, не переобтяжуючи текст лексичними маркерами суб'єктивної модальності, такими як "повинен", "зобов'язаний" тощо, а також формами наказового способу дієслів, оскільки завдяки використанню форм теперішнього часу дійсного способу сутність правових норм позиціонується не як щось бажане, а як щось реальне, об'єктивно існуюче, незалежне від наших бажань – те, чого змінити не можна (об'єктивна модальність).

Попри загальну тенденцію до уникання вираження свого ставлення до висловленого в тексті закону, законодавець, як виявилося в ході дослідження, у ряді випадків все ж таки вважає за необхідне висловити своє ставлення до постульованого в нормах створеного ним закону. Свідченням цього є наявність в аналізованих текстах лексичних маркерів суб'єктивної модальності. Зокрема, нами визначено, що в КК та КПК використовуються такі дієслова з деонтичним значенням та вирази, що їх замінюють: *μπορώ, είναι δυνατόν να, πρέπει, οφείλω, επιτρέπω / επιτρέπεται*. Найчастотнішим виявляється модальне дієслово *μπορώ*, яке підкреслює можливість, але необов'язковість певних дій:

Αν Έλληνας καταδικαστεί στην αλλοδαπή για πράξη που, σύμφωνα με τις διατάξεις των ημεδαπών νόμων, συνεπάγεται παρεπόμενες ποινές, το αρμόδιο δικαστήριο των πλημμελειοδικών μπορεί να επιβάλει τις ποινές αυτές (ст. 11 КК).

Ο εξεταζόμενος δεν μπορεί να χρησιμοποιεί σημειώσεις, εκτός αν πρόκειται για λογιστικά ζητήματα ... (ст. 226 КПК).

Іноді замість цього дієслова вживається вираз "*είναι δυνατόν να*", що дорівнює йому за значенням:

Στο ίδιο δικαστήριο πλημμελειοδικών είναι δυνατόν να λειτουργούν και περισσότερα μονομελή (ст. 6 КПК).

Окрім дієслова *μπορώ* та виразів, що дорівнюють йому за значенням, допустимість певних дій передається в кодексах безособовим дієсловом *επιτρέπεται* або особовим *επιτρέπω*:

Επιτρέπεται η αναπλήρωση ενός μόνο δικαστή από πάρεδρο στο πρωτοδικείο ... (ст. 5 КПК).

... *δεν επιτρέπεται όμως σε καμιά περίπτωση ένας δικαστής να υπηρετήσει σ'αυτό [το ποινικό τμήμα] περισσότερο από δύο χρόνια συνεχώς* ... (ст. 11 КПК).

Значно рідше використовує законодавець у кодексах безособове дієслово *πρέπει*, оскільки значення обов'язковості виконання викладених у них норм визначається перформативним характером текстів кодексів, який на морфологічному рівні реалізується розширеним уживанням форм теперішнього часу дійсного способу дієслів. Іноді, проте, законодавець вважає за необхідне наголосити на обов'язковості певної норми та вдається до модальних дієслів *πρέπει* та *οφείλω*:

Η επίδοση της πολιτικής αγωγής στον κατηγορούμενο πρέπει να γίνει πέντε τουλάχιστον ημέρες πριν από τη δικάσιμο (ст. 167 КПК).

Αν συντρέχει κάποιος από τους λόγους αποκλεισμού ή εξαίρεσης ..., οι προανακριτικοί υπάλληλοι ... οφείλουν να τον αναφέρουν στον προϊστάμενό τους εισαγγελέα, χωρίς καμιά χρονοτριβή, συνεχίζοντας όμως το έργο τους (ст. 25 КК).

У ході аналізу вживання модальних дієслів з деонтичним значенням було помічено, що законодавець уникає в кодексах абсолютної категоричності. Це виражається передусім у тому, що в КК та КПК не трапляються дієслова *απαγορεύεται* та *απαγορεύω*. Якщо є необхідність підкреслити, що певні дії забороняються, законодавець висловлюється м'якіше, ідучи, як правило, від протилежного та застосовуючи заперечення – *δεν μπορεί* та *δεν επιτρέπεται* замість *απαγορεύεται, δεν επιτρέπει* замість *απαγορεύει* тощо.

Як виявилося під час аналізу, деонтичність актів поточної правотворчості має, порівняно з кодексами, експліцитніший характер через ширше вживання модальних дієслів обов'язку, у першу чергу *υποχρεούμαι* та *οφείλω*. Крім того, тексти досліджених нами спеціальних кримінальних законів вирізняються більшою категоричністю через інтенсивне використання модальних дієслів заборони, передусім категоричного *απαγορεύεται*, а також пом'якшеного заперечного *δεν επιτρέπεται*, дієслова дозволу (*επιτρέπεται*) і через контрастне чергування висловлювань з дієсловами *απαγορεύεται* та *επιτρέπεται*:

Απαγορεύεται η μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής υπό τις προϋποθέσεις της προηγούμενης παραγράφου και στις περιπτώσεις των εγκλημάτων ... (ст. 2 СКЗ № 1646/1986).

Ο αστυνομικός επιτρέπεται να κατέχει και να φέρει τον οπλισμό ... εφόσον κρίνεται σωματικά και ψυχικά κατάλληλος.

Ο αστυνομικός, όταν ... δεν επιτρέπεται να οπλοφορεί ..., μπορεί να παραδίδει τον ατομικό του οπλισμό προς φύλαξη στην Υπηρεσία του.

Ο αστυνομικός απαγορεύεται να οπλοφορεί στις περιπτώσεις που τελεί σε κατάσταση μακράς αναρρωτικής άδειας ...

Ο αστυνομικός υποχρεούται να παραδίδει τον ατομικό του οπλισμό στην Υπηρεσία του ... (ст. 2 п.п. 1, 2, 3, 4 СКЗ № 3169/2003).

На експліцитну імперативність та категоричний характер актів поточної правотворчості звертав увагу ще А. Піголкін [Пиголкин 1972, 19], думку якого ми вважаємо слушною. Дослідник пояснює таку їхню особливість тим, що, на відміну від кодифікаційних актів, які регулюють найпринциповіші питання, що охоплюють широкі сфери суспіль-

них відносин, закони містять норми оперативнішого характеру з конкретніших питань, з огляду на що виникає необхідність чітко визначити, до яких саме дій дозволяється чи, навпаки, забороняється вдаватися в кожному конкретному випадку.

Проведене дослідження засвідчує, що попри панування морфологічного вираження модальності в грецьких законодавчих текстах за допомогою форм теперішнього часу дійсного способу дієслів (об'єктивна модальність), які дозволяють уникати категоричності та надмірної авторитарності, законодавець остаточно не відмовляється від її лексичного вираження (як правило, за допомогою модальних дієслів з деонтичним значенням або синонімічних їм виразів), що дозволяє йому висловити своє ставлення до постульованого ним у тексті закону та наголосити на факультативності, дозволеності або категоричній забороні тих чи інших дій. З іншого боку, порівняльний аналіз базового кримінального законодавства Греції з текстами актів поточної правотворчості, у яких регулюються конкретніші питання, доводить категоричніший характер останніх, який забезпечено ширшим, порівняно з текстами кодексів, уживанням модальних дієслів.

Перспективи подальших досліджень. З метою всебічного вивчення функціонування категорії модальності у текстах юридичних жанрів доцільним видається проведення в подальшому порівняльного вивчення мовної реалізації та функціонування категорії модальності у новогрецьких законодавчих та процесуальних документах.

1. Бєлова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / Алла Дмитрівна Бєлова // вісник «Іноземна філологія» Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – Вип. 32-33. – С. 53-59. 2. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность / А. В. Зеленщиков. – М., 2010. – 216 с. 3. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с. 4. Марков Б. В. Философия и аргументация / Б. В. Марков // Речевое общение и аргументация. – Вып. 1. – СПб: Экополис и культура, 1993. – С. 76-85. 5. Пиголкин А. С. Особенности языка законодательства как особого стиля литературной речи / А. С. Пиголкин // Учёные записки ВНИИ советского законодательства. – М.: 1972. – Вып. 26. – С.3-20. 6. Скибицька Н. В. Епістемічна модальність в англійській мові (діахронний аспект): [монографія] / Надія Василівна Скибицька. – К.: Логос, 2010. – 215 с. 7. Столярова А. А. Прагматична зумовленість використання дієслівних категорій способу, часу та стану в новогрецьких законодавчих текстах / Анна Анатоліївна Столярова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К.: Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – Вип. 16. – С. 449-460. 8. УМЕ – Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с. 9. Ποινικός Κώδικας και ειδικοί ποινικοί νόμοι / Επιμέλεια: Λ. Μαργαρίτης, Ν. Παρασκευόπουλος. – Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005. – Σ. 378-1063. 10. Ποινική Νομοθεσία ΙΙ – Δίβιβλος: Ποινικός Κώδικας, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας / Επιμέλεια: Η. Γ. Αναγνωστόπουλος. – Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, 2004. – 792 σ.

Столярська Т.О., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОБРАЗНО-АСОЦІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ *PÜNKTLICHKEIT*

У статті визначено зміст образно-асоціативного компоненту семантичної структури концепту PÜNKTLICHKEIT: його утворюють смисли „точний", „відповідальний", „ввічливий", „надійний".

Ключові слова: *концепт, образ, асоціації, пунктуальний.*

В статье определено содержание образно-ассоциативного компонента семантичной структуры концепта PÜNKTLICHKEIT:его образуют смисли „точный", „ответственный", „вежливый", „надежный".

Ключевые слова: *концепт, образ, ассоциации, пункутальный.*

The article covers the sense of Figurative-Associative Component of the Semantic Structure of Concept PÜNKTLICHKEIT: it is created by the notions "accuracy", "politeness", "reliability", "confidence".

Key words: *concept, figurative, associations, punctual.*

Об'єктом статті є лінгвокультурний концепт *PÜNKTLICHKEIT*, предметом – образно-асоціативна складова його семантичної структури. Завдання дослідження полягає у визначенні змісту даної складової та її лексичної наповненості.

Актуальність роботи полягає в тім, що лінгвокультурологічна проблематика перебуває в руслі сучасних мовознавчих студій, спрямованих на вивчення історичних і сучасних мовних фактів скрізь призму духовної культури етносу. Пунктуальність як важливий індикатор і регулятор поведінки людини в німецькому суспільстві, незважаючи на свою соціальну значущість і когнітивно-прагматичну особливість, ще не було до цього предметом спеціального дослідження українських і німецьких лінгвістів.

Образно-асоціативну складову семантичної структури лінгвокультурного концепту складають ті знання, образи та асоціації, що виникають у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом. Він формується на підставі узагальненого образу (гештальту), у якому закладені почуттєвий індивідуальний досвід і колективне знання. Це – своєрідний ореол, що оточує співвідносне з концептом слово [Приходько 2008, 57]. Образна-асоціативна складова фіксує когнітивні, метафоричні, асоціації і тим самим підтримує концепт у мовній свідомості [Арутюнова 1993, 3]. В основі метафори – порівняння, певна формальна чи функціональна схожість між фрагментами дійсності. Людська свідомість, фіксуючи схожі суміжності, ніби уподібнює один предмет, його ознаки, явище загалом іншому явищу. На основі такої предметно-ментальної операції, як співставлення за аналогією, людина переносить найменування одного предмету на інший.

Конотації слова „**Pünktlichkei**t" („**pünktlich**") – *nationale Tugend* / *ein guter Ton* / *Höflichkeit* / *Zeichen des Respekts* / *das wesentliche Element des Zusammenlebens* / *oberstes Gebot* / *Sorgfalt* / *Gewissenhaftigkeit* тощо – підтверджують його концептуальну сут-

ність. Сполучення таких смислів привело до утворення у свідомості німців образу „*пунктуальна людина*“: первісний, поняттєвий, бік слова „pünktlich“ (*точний у часі*) набув додаткових смислів: сьогодні *пунктуальна людина* у свідомості німців – це людина відповідальна (*verantwortlich*), ввічлива (*höflich*), якій можна довіряти, (*zuverlässig*). У сукупності це призводить до нових і чітких образних смислів соціального феномену „пунктуальна людина” / „пунктуальність” та сприйняття його у форматі **лінгвокультурного концепту**.

1. Пунктуальна людина – відповідальна людина (*Ein pünktlicher Mensch ist der verantwortliche Mensch***)**

Виникнення та репрезентація понять *pünktlich*, *Pünktlichkeit*; *verantwortlich*, *Verantwortung* зумовлено об’єктивними факторами: розвитком суспільних відносин між членами колективу та реакцією мови як засобу відображення реальних ситуацій. Логіко-семантичні зв’язки між складовими pünktlich(er) + *Mensch* та складовими verantwortlich(er) + *Mensch* відбивають якісну характеристику суб’єкта. При зіставленні пар (*pünktlicher Mensch – verantwortlicher Mensch*) є очевидним, що прикметники *pünktlich* і *verantwortlich* тематично пов’язані: вони належать одній лексико-семантичній групі та слугують для позначення якісних рис людини. У сполученні *ein pünktlicher und verantwortlicher Mensch* прикметник *verantwortlich* розширює цю характеристику.

Wahrig Deutsches Wörterbuch розкриває значення слова ***Verantwortung*** / ***Verantwortlichkeit*** (укр.: **відповідальність**) як: «*Pflicht*» (обов’язок), *«Bereitschaft, für seine Handlungen einzustehen*» (готовність відповідати за свої дії) [Wahrig ... 1975, 3903]. Отже, йдеться про соціально-правові відношення між людиною і суспільством: обов’язок людини відповідати за свої дії.

У дійсності пунктуальність звичайно асоціюється з відповідальністю. Сполучення: *die Verantwortung haben / tragen / übernehmen* (мати / нести / брати на себе відповідальність); *verantwortungsbewusstes / verantwortungsloses Handeln, Denken*; *Verantwortungsgefühl besitzen* – виявляють конотативні значення слова *Verantwortung*, що веде до утворення образної характеристики суб’єкта.

Пунктуальність і відповідальність як риси характеру людини і як соціальні цінності фігурують разом у межах одного контексту, що обґрунтовує правомірність постановки питання про об’єктивну основу сполучення цих прикметників і широке розуміння явища пунктуальності. У фрагменті брошури *„Knigge*“, яка присвячена темі „*Pünktlichkeit* und *Verantwortung*” і адресована учням, автори зазначають, що **пунктуальність** є важливою рисою (***Pünktlichkeit*** *ist sehr* ***wichtig***): насамперед, це знак. Він сповіщає, що на Тебе можна покластися (*dass man sich auf Dich verlassen kann*), і що батькам і друзям не варто хвилюватися (*damit sich Eltern und Freunde nicht unnötig Sorgen machen*). Пунктуальність є ознакою того, що „Ти стаєш дорослим, а доросла людина несе **відповідальність** за свої дії ... ” (*Denn zum Erwachsensein gehört auch,* ***Verantwortung*** *zu tragen*):

> *Pünktlichkeit und Verantwortung: Pünktlichkeit ist sehr wichtig. Erst einmal um den anderen zu zeigen, dass man sich auf Dich verlassen kann, damit sich Eltern und Freunde nicht unnötig Sorgen machen.*
>
> *Und es ist doch auch eine gute Gelegenheit, um zu zeigen, dass Du auf dem besten Weg bist, erwachsen zu werden. Denn zum Erwachsensein gehört auch, Verantwortung zu tragen und zu seinem Wort zu stehen.* [Knigge]

2. Пунктуальна людина – ввічлива людина (*Ein pünktlicher Mensch ist der höfliche Mensch*)

У Wahrig Deutsches Wörterbuch поняття ***Höflichkeit*** (ввічливість) асоціюється із поведінкою людини (*höfliches Betragen*); прикметник *höflich* надає іменнику *Mensch* такі конотативні характеристики: *ein höflicher Mensch: ist verbindlich, taktvoll, rücksichtsvoll, liebenswürdig, gefällig, zurückkommend* [Wahrig ... 1975, 1860]. Загальновизнаною є думка про те, що ввічливість стає обов'язковим компонентом в ділових партнерських відносинах.

Варіативність лексичного значення є звичайним явищем у мовленні. Під впливом змін у соціально-культурних відношеннях слово може набувати нового конотативного значення. Якщо це відбувається, то воно отримує додаткові можливості поєднуватися з іншими словами, які, у свою чергу, також можуть виявити нові конотативні значення. Така картина спостерігається з лексемами *pünktlich* і *höflich* (*Pünktlichkeit* і *Höflichkeit*): перше асоціюється сьогодні не тільки із „точністю у часі", а друге – розширило пряме значення „ввічливості" (це – „повага до людини", „кваліфікаційна ознака"). У певному контексті ці слова (« *Ein pünktlicher Mensch ist der höfliche Mensch* / *... pünktlich bedeutet höflich ...*) надають вислову своєрідно окреслену стилістику, яка формує образність суб'єкта, визначаючи його якісні характеристики. Частотне вживання цих слів у типових ситуаціях дає підстави зазначити нове бачення явища пунктуальності в німецькому соціумі. Відомі вислови: ***Pünktlichkeit*** *ist* ***Höflichkeit***, ***Pünktlichkeit*** *ist die* ***Höflichkeit*** *der Könige*, *In Deutschland gilt das* ***Pünktlichkommen*** *als* ***höflich***, ***Pünktlichkeit*** *ist einfach eine Art der* ***Höflichkeit***. ***Pünktlichkeit*** *und* **Höflichkeit** *ist vielmehr eine Einstellung zu -und ein respektvoller Umgang mit sich selbst ...* – свідчать, що пунктуальність як риса характеру людини включає у себе компонент ***ввічливість***.

3. Пунктуальна людина – надійна людина (*Ein pünktlicher Mensch ist der zuverlässige Mensch*)

Семантика слів ***Zuverlässigkeit*** і ***Verlässligkeit*** розкривається через їхнє лексичне значення: *Vertrauen* (довіра), *Treue* (вірність, відданість; надійність; точність; правильність) [Wahrig ... 1975, 3945]. Словник Wahrig Deutsches Wörterbuch пояснює слово ***zuverlässig*** як: „надійний"; „точний" (*Vertrauen verdienend, vertrauenswürdig, seine Versprechungen haltend, treu*) [Wahrig ... 1975, 3945] і вказує на такі конотативні можливості *Zuverlässigkeit* і *zuverlässig*: *ein zuverlässiger Mensch, Mitarbeiter*; *zuverlässiges Wesen; zuverlässige Beschaffenheit (стан справ)* [Wahrig ... 1975, 4302]. Звичайно, йдеться про риси характеру людини – її надійність і точність, які дають підставу для довіри. Зазначимо лексеми та відповідні значення, які вказують на збільшення змісту поняття ***Zuverlässigkeit*** / ***Verlässligkeit***:

1. **Die Zuverlässigkeit** *ist die Eigenschaft, sich auf eine Person verlassen zu können*: « ***Eigenschaft*** *einer* ***Person****: Auf solche Person kann man sich verlassen* (**Властивість людини**: на таку людину можна покластися / така людина має довіру / їй можна вірити).

2. **Verlässlichkeit** *wird definiert als die Eigenschaft eines Systems, dass begründbares Vertrauen in die Leistung, die es erbringt, gesetzt werden kann*: « **Eigenschaft** eines **Systems**: Es setzt *begründbares Vertrauen* in die Leistung (**Властивість системи**: вона забезпечує *обґрунтовану довіру*).

3. *Bevor man vertraut,* ***verlässt man sich*** *auf andere. Deswegen ist* **Verlässlichkeit** *sehr wichtig und drückt sich am besten durch Taten aus, indem man seine Zusagen* nämlich auch

fristgerecht einhält: " **Vertrauen** und **Verlässlichkeit**; **Verlässlichkeit** – *wichtig*; **Verlässlichkeit** – *durch Taten ausgedrückt*; **Verlässlichkeit** – *Zusagen*, *fristgerecht* (**Довіра і надійність; довіра** – важливий фактор; довіра виявляє себе через дії; довіра – у погодженні часу).

4. **Verlässlichkeit** ist auf jeder Ebene wichtig: zwischen Kollegen, Vorgesetzten, aber auch zwischen dem Unternehmen und seinen Kunden und Zulieferern: " **Verlässlichkeit** – *wichtig*; *Kollegen*, *Vorgesetzten*; *Unternehmen*, *Kunden*, *Zulieferern* (**Довіра** – *важливий фактор; колеги, керівники; підприємці, клієнти, поставщики*)

5. Wenn **sich** andere auf einen **verlassen**, ist das auch **ein Zeichen** gegenseitiger Wertschätzung, denn, wenn man sich bemüht, seine Zusagen zu realisieren, zeigt es dem Partner, dass man ihn ernst nimmt. Und diese Investition fließt oft in gleicher Form zurück: " **Verlässlichkeit** – **Partner**, *gegenseitige Wertschätzung*; **Verlässlichkeit** – *gegenseitige Wertschätzung – als Form der Investition* (**Довіра** – *парнер, однакове ставлення до цінностей;* **Довіра** – *однакове ставлення до цінностей – як форма інвестицій*).

6. Gerade in wirtschaftlich schwächeren Zeiten kommt **der Verlässlichkeit ein ganz besonderer Wert** zu: er wird zum **Beliebtheitsfaktor**. Denn **Verlässlichkeit** steht auch für Stabilität, dafür, dass alles so ist, wie es sein soll. Für Stärke und gute Organisation: " *wirtschaftlich schwächere Zeiten* – **Verlässlichkeit** – *ein* ***ganz besonderer Wert***: **Verlässlichkeit** – *Beliebtheitsfaktor***; Verlässlichkeit** – *Stabilität, Stärke, gute Organisation* (Важкі часи в економіці – **довіра** – *особлива цінність:* **довіра** – *фактор, що приваблює;* **довіра** – *стабільність – сила – хороша організація*).

Риси людини: готовність до дії, вдумливість, розсудливість у вчинках, професійність – є основою того, що викликає довіру до людини. Хоча німці звикли до таких характеристик, вони вважають, що потрібно частіше пропагувати те, що виправдало себе практикою поведінки людини. У наступному прикладі смисл вислову досить глибокий, і це дає підставу для повторення – цього разу у формі настанов на адресу молодої людини з метою формування її образу, а також ставлення до неї з боку інших людей:

Verlässlichkeit *ist* ***wichtig****. Seien Sie selbst* ***verlässlich****, und verbessern Sie auch Ihr Gespür für die* ***Verlässlichkeit*** *anderer Menschen. Denn:* ***Verlässlichkeit*** lässt sich im Erwachsenenalter nur dann "anerziehen", wenn jemand das sehr bewusst möchte. […] *Tolerieren Sie Menschen* ***ohne Verlässlichkeit*** *in Ihrem Umfeld, aber bauen Sie bei Ihren Projekten* ***nicht*** *auf Sie.* [Kann 2007, 39]

Ідея висловленого: Довіра – це важливо. Будьте такими, щоб Вам довіряли. Вмійте самі довіряти і розвивайте це почуття в собі.

Мовний матеріал дає можливість розкрити розуміння довіри у лінгвокультурному просторі Німеччині. Позитивний результат взаємодії грунтується перш за все на довірі [Brinker 2001, 137] (*das positive Resultat einer Zusammenwirkung gründet sich auf der Zuverlässlichkeit ...*) [...] – між дітьми і батьками, учнями і вчителем, робітниками і їхніми керівниками (*unter Kindern und Eltern, Schülern und ihren Lehrern, Arbeitern und ihren Leitern im Betrieb*). Довіра – це своєрідний „допуск на самостійність" (*Die Verlässlichkeit ist eine Zulassung für die Selbsständigkeit*), яка необхідна людині в житті. У той же час, довіру слід постійно доводити справами (*die Verlässlichkeit muss man ständig durch Taten beweisen*), бути точним і пунктуальним у виконанні того, про що було домовлено (*Du musst genau und pünktlich Deinen Versprechungen folgen*). Вартість підпису під домовленостями має прямий зв'язок із довірою. І навпаки (*der Wert Deiner Unterschrift hat eine*

direkte Verbindung mit der Verlässlichkeit). Пунктуальність і довіра є найважливішими факторами успішної взаємодії [Brinker 2001, 44-47].

Висновок. Зміст образно-асоціативного компоненту семантичної структури концепту PÜNKTLICHKEIT утворюють такі одиниці мовно-мовленнєвого плану: „***pünktlich und verantwortlich***", „***pünktlich und höflich***", „***pünktlich und zuverlässig***".

Сполучення таких смислів призвело до утворення у свідомості німців образу **пунктуальна людина**: сьогодні пунктуальна людина у німців – це людина відповідальна (*verantwortlich*), ввічлива (*höflich*), якій можна довіряти (*zuverlässig*). У сукупності це призвело до нових образних смислів соціального феномену „пунктуальна людина" / „пунктуальність" та сприйняття його у форматі **лінгвокультурного концепту**.

1. Арутюнова Н.Д. Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М., 1993. – С. 4 – 22. 2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики /А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 322 с. 3. Brinker K. Linguistische Gesprächsanalyse: Eine Einführung. / K. Brinker, S. Sager. – 3. Aufl.-Berlin: Erich Schmidt, 2001. – 215 S. 4. Kann J. Neue Flexibilität, neue Normierungen: Der zuverlässige Mensch der Wissensgesellschaft / Jürgen Kann. – VS Verlag für Sozialwissenschaft. – Berlin, 2007. – 96 S. 5. Knigge. Der große Knigge. – Електроний режим: http://www.vnr.de/b2b/organisation/rainer-waelde-puenktlichkeit-in-der-fremde.html. 6. Wahrig Deutsches Wörterbuch. Verlagsgruppe Bertelsmann GMBH / Bertelsmann Lexikon -Verlag, Gütersloh, Berlin, München, Wien, 1975.

Суховій О.О., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОЛЕКСАНДР ПОТЕБНЯ І ШКОЛА «ПСИХОЛОГІЇ НАРОДІВ»

Статтю присвячено дослідженню ролі школи етнопсихології у формуванні наукових поглядів О.О.Потебні.

Ключові слова: *етнічна психологія, мова, мовознавство, «дух народу».*

Статья посвящена исследованию роли школы этнопсихологии в формировании научных взглядов А.А.Потебни.

Ключевые слова: *этническая психология, язык, языкознание, «дух народа».*

The article focuses on the role of ethnopsychology school in shaping O.O.Potebnya›s scientific ideas.

Key words: *ethnopsychology, language, linguistics, "spirit of the nation".*

Олександра Опанасовича Потебню вважають основоположником психологічного напряму у слов'янському мовознавстві. Велику роль у формуванні поглядів ученого ві-

грали наукові теорії не лише мовознавців, а й філософів, психологів, істориків, зокрема авторів і прихильників концепції «психології народів». Наше завдання – висвітлити цю концепцію і з'ясувати, які саме теорії представників школи етнопсихології вплинули на формування наукового світогляду Олександра Потебні.

Обізнаність із досягненнями не тільки лінгвістів, а і психологів дала змогу вченому здійснити глибокий аналіз процесів зближення обох наук. «Перш ніж мовознавство стало потребувати допомоги психології, – пише Олександр Потебня, – воно повинне було виробити думку, що й мова має свою історію і що вивчення її має бути порівнянням її сучасного з минулим; що таке порівняння, почате всередині однієї мови, залучає до свого кола всі інші мови, тобто, що історичне мовознавство невіддільне від порівняльного» [Потебня 1993, 39-40]. Думку про порівняння всіх мов у мовознавстві Олександр Потебня вважає таким самим великим відкриттям, як ідею людства – для історії. І народи, і їхні мови мають різні витоки і не бувають взаємозамінними, інакше всю історію можна було б вважати однією величезною тавтологією.

Концепцію «психології народів» розробили німецький філолог Г. Штейнталь (1823-1899) та філософ М. Лацарус (1824-1903) під впливом філософії мови В. Гумбольдта та поширених у галузі філології, історичної школи права та філософії історії уявлень про народ як «історичний індивідуум» і носій духовних начал, котрі творять мову, звичаї, право, соціальні інститути тощо. Ці уявлення стали ідейно-теоретичною основою психологічних учень про націю і склали концептуальне ядро «психології народів».

Г.Штейнталь у книзі «Граматика, логіка та психологія» (1855) уперше вживає термін Völkerpsychologie, говорячи про завдання цієї нової науки у зв'язку з мовознавством, причому першою вказівкою на її зародження він вважає статтю М. Лацаруса «Deutsches Museum» (1851), але її передчуття констатує також у К. Ріттера та В. Гумбольдта, вважаючи їх, таким чином, своїми попередниками.

Існують різночитання терміна Völkerpsychologie, який у вітчизняній науці тривалий час перекладали як «народна психологія». Однак уже Г. Шпет указує на двозначність цього терміна, пропонуючи замінити його на «етнічну психологію», у прикметниковій формі вживати «етнопсихологічний» [Шпет 1989, 486]. Окрім того, побутують терміни «психологія народів» та «етнопсихологія». Українська наукова думка здебільшого послуговується запропонованим Г. Шпетом терміном «етнічна психологія», розуміючи під ним науку, яка вивчає особливості психічного складу й поведінки людей, що визначаються їх національною (племінною) належністю або етнічною спільністю [Філософський словник 1973, 144].

У вченні Г. Штейнталя та М. Лацаруса, як у своєрідному «концептуальному ембріоні», втілилися численні постулати та ідеї попереднього етапу розвитку філософії історії, соціології, порівняльного мовознавства, антропології, емпіричної психології, етнографії, та намітилися елементи подальших, у тому числі й сучасних, трактувань національного розвитку. Це вчення неоднозначно сприйнялося в науковому світі. Так, французький історик Ренан критикував його за надмірну метафізичність, німецький мовознавець Г. Пауль узагалі заявив про неможливість наукової психології народів, проте, попри наявну критику, цей напрям широко розвинувся й переріс у цілу науку.

Найбільшої єдності критики та коментатори психології народів досягли в питанні про її джерела, до яких належать насамперед ідеї В. Гумбольдта про народ (націю) як

особливу форму історичної індивідуалізації людського духу, що має певний мовний статус і закони розвитку, а також психологічне вчення Й.Гербарта (1776-1841), який вважав основою всього існуючого «реали» – вічні, незмінні, непізнаванні духовні сутності. У Й. Гербарта Г. Штейнталь і М. Лацарус запозичили положення про актуальні душевні процеси індивідуальної психіки, яке потім шляхом аналогії перенесли на явища суспільної свідомості. Напрям і мету свого дослідження вони визначили так: «Як біографія індивідів базується на законах індивідуальної психології, так і історія, біографія людства, має свою раціональну основу в народній психології» [Штейнталь, Лацарус 1864, 96].

До функцій народної психології Г. Штейнталь і М. Лацарус віднесли, по-перше, емпіричне вивчення «специфічних способів життя та форм діяльності духу в різних народів», а по-друге, з'ясування причин і підстав поділу людського роду на народи [Штейнталь, Лацарус 1864, 94]. Відповідно до абстрактних (загальнолюдських) і конкретних (національних) проявів «народного духу» та функцій психології народів німецькі вчені ділять її на дві науки. Перша з них має відкривати закони, необхідні для всіх народів, а друга – «характеризувати окремі народи як прояв загальних законів у дійсності» [Штейнталь, Лацарус 1864а, 252]. На думку вчених, щоб знайти умови єдності народу, необхідно встановити закон, за яким окремі індивіди об'єднуються в єдине ціле. Таким номологічним і внутрішнім зв'язком вони називали «дух народу».

Ідейно-теоретичними витоками концепції «духу народу» можна вважати філософію історії Дж. Віко, І. Канта, Й. Гердера, ідеї йенських романтиків (Ф. Новаліс, Ф. Шлегель, Л. Тік та інші), а також ряд фундаментальних положень теорії історичного мовознавства В.Гумбольдта. Останній, розвиваючи запропоновані ще Й. Гердером у праці «Про походження мови» (1772) ідеї про роль мови в існуванні етнокультурних спільнот, сформулював базові постулати, котрі визначили особливості культурологічного підходу в інтерпретації сутності нації та націогенезу в концепції «духу народу». Це стосується, перш за все, визнання нації як основного суб'єкта всесвітньо-історичного процесу, її розуміння як своєрідного народу-індивіда, що діє на світовий арені [Вілков 2003: 174–176].

Особливий вплив на формування концепції «духу народу» здійснило положення вчення В. Гумбольдта про тотожність духовної культури народу (фактично, сутності самої нації) та мови. У цьому аспекті вплив історичного мовознавства В. Гумбольдта проявився в тому, що вихідним постулатом концепції «духу народу» стала його ідея про те, що поняттям мови «власне і визначається поняття нації». А «велика частина обставин, – констатує В. Гумбольдт у праці 1806 р. «Лацій і Еллада», – що супроводжують життя націй, – державний устрій, вдачі і звичаї, – від самої нації можуть бути відокремлені. І тільки одне явище зовсім іншої природи – подих, сама душа нації – мова, виникає одночасно з нею» [Гумбольдт 1984, 48].

У XIX ст. мову народу визнавали першоосновою його духу, а межі її поширення - межами нації. Найбільш яскраво це сформулював Й. Фіхте, який писав, що «кордони національної єдності закінчуються там, де закінчуються кордони даної мови. Усі, хто говорить однією мовою, уже через одну свою духовну природу природно поєднані, спаяні безліччю невидимих і непорушних зв'язків» [Мелещенко 1958, 52]. Цю думку поділяв і Олександр Потебня. Так, Ю. Шевельов зазначає, що гострий протест Олександра Потебні проти денаціоналізації взагалі і українців зокрема, яка була для нього ідентична душевному й духовному розкладу («Мова і народність», 1895), випливав «з погляду на

мову як на єдино властиві кожній людині й нації спосіб і можливість сприймати світ і мислити». Ю.Шевельов підкреслює, що позиція Олександра Потебні співзвучна з романтично-ідеалістичною системою поглядів В.Гумбольдта, «але з помітним впливом школи асоціативної психології Й. Гербарта і Г. Льотце і особливо психологічного мовознавства Г. Штейнталя» [Енциклопедія українознавства 1996, 2280].

Мову і національну самосвідомість вважали основними націєтвірними чинниками в концепції «духу народу», а культуру нації інтерпретували як автономне і самодостатнє (стосовно інших національних культур) ціле. Стверджувалось, що національна культура, як особлива духовна життєдіяльність народу, неповторна. Кожна національна культура розвивається лише на своєму власному ґрунті, без якихось відчутних зовнішніх впливів. Роль фактора спадкоємності та запозичень (цінностей, ідеалів тощо) в існуванні та розвитку кожної культури нації оцінювалась як негативне явище, що руйнує її цілісність та унікальність. Для німецьких представників концепції «духу народу» показовою є ідея німецького месіанізму, яка вимагала етнічної чистоти та національно-культурної відособленості. Історичне призначення кожного народу (нації) зводилось до виконання однієї певної, визначеної їй функції (Й.Фіхте, Ж.Де-Местр). Між тим подібна діалектика національного та загальнолюдського неминуче вела до месіанізму. Олександр Потебня констатує, що ідея національності – це завжди різновид месіанізму, і додає: «вбачаючи всезагальність цих рис, у різноманітних, іноді протилежних поглядах, забарвлених «ідеєю національності», ми приходимо до думки, що вони є неминучим наслідком відомих умов народного життя, і втрачаємо і право, і бажання ставитися з насмішкою до таких явищ, як наше слов'янофільство» [Потебня 1993, 177]. Учений ставить слов'янофілів і німецьких культуррегерів на один щабель, вважаючи, що обидві течії однобокі в тому сенсі, що «своє» видають за єдино правильне і несумісне з інонародною формою. Олександр Потебня розумів, що «національність може слугувати і прогресу, і реакції, зважаючи на те, що саме досі перешкоджало національному розвитку», і що не можна ігнорувати досягнення людства; що «сама цивілізація викликала силу, ворожу до найвищих інтересів людства, оскільки національне прагнення утримати народні відмінності, всупереч нівелюючій цивілізації неминуче переходить у несправедливу пристрасть до свого, до незнання чужого, до зневаги і ворожості до нього» [Потебня 1993, 178].

Таким чином, можна констатувати, що погляди Олександра Потебні, сформувавшись під впливом школи «психології народів», еволюціонували і, у свою чергу, стали витоками для нових наукових концепцій у слов'янському мовознавстві.

1. *Вілков 2003:* Вілков В.Ю. Ідейно-теоретичні засади та політико-ідеологічна сутність концепції "духу народу"// Політологічний вісник. Зб-к наук. праць: Вип. 14.– К.: Т-во «Знання» України, 2003.– С.174–181; 2. *Гумбольдт 1984*: Лаций и Эллада // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984; 3. *Енциклопедія українознавства 1996:* Енциклопедія українознавства. – Т.6.– Львів: НТШ, 1996; 4. *Мелещенко 1958:* Из истории идейно-философской борьбы за единство Германии в XVII и начале XIX вв. – Л., 1958; Потебня 1993: Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993; 5. *Філософський словник 1973:* Філософський словник. – К.: Гол. редакція УРЕ УН УРСР, 1973; 6. *Шпет 1989:* Шпет Г.Г. Сочинения. – М.: Изд-во «Правда», 1989; 7. *Штейнталь, Лацарус 1864:* Штейнталь Г., Лацарус М. Мысли о народной психологии. – Филологические записки. –

Воронеж, 1864. – Вып. 1; 8. Штейнталь, Лацарус 1864а: Штейнталь Г., Лацарус М. Мысли о народной психологии. – Филологические записки. – Воронеж, 1864. – Вып. 5.

Телешун К.О., асист., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АБРЕВІАЦІЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ

У статті досліджено актуальні питання фахової мови торгівлі турецької мови: термінотворення за допомогою абревіації, структурні типи абревіатур, ініціально-літерні скорочення, часткове скорочення в термінології торгівлі.

Ключові слова: *термін, абревіатура, турецька фахова мова торгівлі.*

В статье исследованы актуальные вопросы профессионального языка торговли турецкого языка: терминообразования посредством аббревиации, структурные типы аббревиатур, инициально-буквенные сокращения, частичные сокращения в терминологии торговли.

Ключевые слова: *термин, аббревиатура, лексика торговли.*

The pressing questions of Turkish trade terminology are examined in the article: term formation by abbreviation, structural types of abbreviations, formation of trade terms, initially-letter abbreviations v.s.

Key words: *term, abbreviation, commerce vocabulary.*

Абревіація як мовне явище неодноразово ставала об'єктом дослідницької уваги науковців на матеріалі різних мов, водночас на сьогодні ще не було проведено комплексного лінгвістичного дослідження цього явища у сфері турецької торгівельної термінології, що вказує на актуальність обраної для дослідження наукової проблеми.

Мета статті полягає у спробі описати функціонування лексичних одиниць, створених за допомогою абревіації в сучасній турецькій мові, виявити специфіку словотворчих процесів турецької мови, охарактеризувати структурні особливості абревіатур фахової мови торгівлі.

Інтерес до тематики обумовлено тим, що ініціальні абревіатури, характерні для письмової наукової мови, викликають значні труднощі при сприйнятті текстів торгівельно-економічної тематики. Невпорядкованість цього класу одиниць вказує на необхідність її систематизації.

А**бревіація** є одним із структурних типів утворення термінології торгівлі та складає 95 одиниць або 1,65 % від загальної кількості термінів вибірки. З приводу творення термінів за допомогою абревіації Д.С. Лотте вказував, що цей метод часто призводить до

псування та перекручування мови й до технічних помилок. Водночас учений зауважує, що можна застосовувати цей спосіб творення, у випадку якщо буде “ збережено почуття міри, мовного чуття і термінологічного смаку”. [Лотте, 1961, 31]. В.М. Лейчик зазначає, що створення абревіатур є найпродуктивнішим способом компресії багатослівних назв [Лейчик 1982, 59]. Вживання скорочень безумовно призводить до раціоналізації фахової комунікації, утворені короткі форми підвищують “ читабельність ” наукового тексту (але тільки для фахівця) [Гнатишена 1996, 65]. Інтенсивне входження в ужиток абревіатур зумовлене перш за все екстралінгвістичними чинниками, зокрема активізацією міжнародних зв’язків Туреччини в галузі економіки, співпрацею держави з міжнародними організаціями; є одним із виявів пристосування терміносистеми до умов сучасної наукової комунікації в багатьох мовах світу.

Однією з основних причин виникнення абревіатур є потреба в точності, мовленнєвій і графічній економії. Загальновідомо, що абревіація не породжує нових понять, оскільки вона співіснує у мові зі складними назвами для позначення того чи іншого багаточленного найменування. Таке явище більш поширене к писемній формі професійної комунікації, популярністю при цьому користується акронімія.

Оскільки безпосередніми складниками термінів-абревіатур виступають літери, звуки, склади, то й розглядають їх з погляду структури по-різному. Так, О.Т. Волох визначає три типи абревіатур: 1) часткові, 2) ініціальні, 3) комбіновані [Волох 1986,192]. В.М. Лейчик поділяє абревіатури на: 1) літерні, 2) звукові, 3) складові, 4) комплексні [Лейчик 1982, 77-84]. О.Селіванова розрізняє такі основні типи, як 1) ініціальні зі звуковим та літерним різновидами; 2) складові; 3) поєднання скороченого до складу (у деяких мовах до звука чи букви) першого слова й цілого слова у прямому або непрямих відмінках; 4) мішані [Селіванова 2006, 8].

На основі класифікацій скорочень, запропонованих вищезазначеними та деякими іншими дослідниками (О.С. Ахманова, В.Г. Гак, В. П. Даниленко, Н.Ф. Клименко, О.П. Шаповалова, Л.В. Щерба та ін.) нами було виокремлено описані нижче структурні типи абревіації в межах турецької фахової мови торгівлі.

До ініціальних абревіатур (акронімів) належать лексеми, що постали на основі ініціальних, тобто початкових звуків чи літер складної номінації. Зокрема: літерні, звукові, літерно-звукові, літерні та звукові з числовими складниками.

-Ініціальні літерно-звукові скорочення- домінантний та надзвичайно продуктивний тип в турецькій фаховій мові торгівлі, їх кількість дорівнює 71 одиницям або близько 75 % від загальної кількості скорочень, напр., *DAB (Döviz Alım Belgesi), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), GB (Gümrük Beyannamesi), İKV(İktisadi Kalkınma Vakfı).*

Частотними є *еліптичні абревіатури* в яких випущений один з компонентів (повнозначне чи службове слово), напр., *TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), SDŞ (Sektörel Dış Ticaret Şirketi), İGEME (İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi).*

Значна частина вищезазначених одиниць є міжнародними абревіатурами-калькаами, зміст яких в турецькій мові перекладається, а сама абревіатура є незмінною, напр., *OECD (Organization For Economic co-operation and Development- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, ICC-İnternational Chamber of Commerce -Millerlerarası Ticaret Odası (MTO), S.W.I.F.T (Society for Worldwide İnterbank Financial Telecommunication- Dünya Bankalararası Finansal Haberleşme Topluluğu), İMF (İnternational Monetary Fund-*

Uluslarası Para Fonu), EFTA (European Free Trade Agreement- Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması) тощо.

- *Складові абревіатури,* напр., *Sa.Al.Ko (Satın Alma Komisyonu), Ar-Ge (Araştırma Geliştirme) Güm.Ta.(Gümrük Tarifesi*) характеризуються окремим написанням компонентів*;*

- *Частково скорочені абревіатури (контрактури).* Характерною особливістю частково скорочених абревіатур є скорочення одного чи кількох компонентів твірної синтаксичної структури, за умови обов'язкового збереження одного повного слова, напр., *Krediko (Kredi Kooperatifi)* тощо. Збереження одного повного слова сприяє більшій прозорості внутрішньої форми абревіатури, полегшує її розуміння та сприйняття слухачами й читачами, активізує процес входження цих одиниць до загальновживаної лексики та подальшу їхню кодифікацію. До цього типу можна віднести й такі скорочення, як, *nominal GSMH (nominal gayri safi milli hasıla), e-ticaret (elektronik ticaret.)*

Структура частково скорочених слів свідчить про їх проміжний характер між абревіацією й осново складанням.

Останні типи є малопоширеними і загалом складають 24 одиниці або близько 25% від загальної кількості всіх абревіатур.

За частотою вживаності в усному та письмовому професійному мовленні скорочені форми термінів можна умовно поділити **на три групи**:

- абревіатури, які вживаються однаково як у письмовому, так і усному мовленні; повні їх форми зустрічаються рідко, такі одиниці характеризуються найбільшою поширеністю, напр., *GTİP* (*Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu), KOBİ (Küçük ve orta büyüklükteki işletme);*

- абревіатури, які переважають у письмовій формі; в усному мовленні термін вживається як у повній, так і в скороченій формі: *GSMH (gayrisafi milli hasıla*), *Ar-Ge (Araştırma Geliştirme), DAB (Döviz Alım Belgesi), MTO (Milletlerarası Ticaret Odası);*

- абревіатури, які використовуються переважно лише в письмовій формі комунікації: *DP (doğrusal program), TPTB (Türk Lirası Transfer Belgesi), DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı)*. Причинами маловживаності таких абревіатур в усній формі вочевидь є нелогічність, відсутність милозвучності або незначна поширеність повних форм термінологічних одиниць.

Скорочення бувають загальноприйнятими і широковживаними, а також виняткови та контекстуальними. Загальноприйняті абревіатури входять до словникового складу мови разом з повними термінами та термінологічними словосполученнями. Вони вживаються як у письмовій, так і в усній мові, їх значення подаються у словниках. Виняткові (текстові скорочення) вживаються окремими авторами з метою запобігання повторення довгих назв та економії місця, вони пояснюються в тексті або в примітках. У деяких випадках виняткові скорочення переходять до термінологічних скорочень.

Під час дослідження не були виявлені літерні умовні позначення та скорочення з графічним компонентом, цифрами чи числами.

Використання термінологічних абревіатур у фахових текстах мотивується їхньою компактністю, лаконічністю та сприяє реалізації закону мовної економії, подальшій кодифікації, стандартизації турецької торгівельної термінології. Зважаючи на зазначене вище потрібне подальше ґрунтовне наукове дослідження даного явища в турецькій мові.

1.Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. Вид. друге, перероблене і доповнене. – К.: Вища школа, 1986.-199 с. 2.Гнатишена І.М. Сучасна німецька медична термінологія (аспекти етимології, структури та інтернаціоналізації): Дис... канд. філолог. наук: 10.02.04 / Гнатишена Ірина Михайлівна; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 1996. – 141л. – Бібліогр.:л.146 3.Лейчик. В.М. Люди и слова.-М.: Наука, 1982.-176с. 4.Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии.-М.: Изд.-во АН СССР, 1961.-158 с. 5.Селіванова О. О.Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. — Полтава: Довкілля. — К, 2006. — 716 с. 6.Халіновська Л. Особливості абревіації в українській авіаційній термінології / Л. Халіновська // Проблеми української термінології: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Л. Полюга. - Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. - 202, [2] с. - (Вісник / Національний університет «Львівська політехніка»; № 675). - С. 50-53. [Електронний ресурс] - Режим доступу до статті http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2010_675/12.pdf.

Теличко В.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВЛАСТИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІВ

У статті досліджено властивості англомовних професійних Інтернет-форумів, виокремлено їхні специфічні і загальні риси, що притаманні усім різновидам комп'ютерної комунікації.

Ключові слова: *англомовний професійний Інтернет-форум, віртуальна спільнота, професійна віртуальна спільнота, віртуальна ідентичність.*

В статье исследованы свойства англоязычных профессиональных Интернет-форумов, выявлены их отличительные и общие признаки, присущие всем разновидностям компьютерного общения.

Ключевые слова: *англоязычный профессиональный Интернет-форум, виртуальное сообщество, профессиональное виртуальное сообщество, виртуальная идентичность.*

The article studies English-language professional online discussion forums to reveal their distinctive features, as well as common features of all types of computer communication.

Key words: *English-language professional online discussion forum, virtual community, professional virtual community, virtual identity.*

У фокусі уваги сучасної антропо та комунікативно зорієнтованої лінгвістики опиняються дослідження, присвячені вивченню нових форм комунікації, зокрема комп'ютерно-опосередкованого спілкування. Увагу дослідників привертає людський фактор у мережі,

проблема віртуальної ідентичності, вивчення різних віртуальних спільнот користувачів. Серед різновидів комп'ютерної комунікації Інтернет-форум неодноразово привертав увагу лінгвістів [Галичкина 2001; Лукашенко 2006; Кутузов 2006; Малая 2008]. Проте дослідження англомовних професійних Інтернет-форумів є недостатньо опрацьованим питанням, що визначає актуальність і новизну пропонованої статті. Метою статті є опис властивостей англомовних професійних Інтернет-форумів. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати та визначити риси, властиві всім різновидам комп'ютерної комунікації і специфічні риси англомовних професійних Інтернет-форумів.

Інтернет-форум визначають як віртуальну спільноту користувачів, організовану на певному сайті з метою спілкування на визначені теми [Лутовинова 2009, 188]. Інтернет-форуми поділяють на тематичні (визначаються метою отримати інформацію з предметної теми форуму) та нетематичні (необмежені конкретною тематикою, основна мета яких – саморепрезентація).

Професійні форуми є тематичними, оскільки мета їх створення – обмін фаховою інформацією між представниками професійної віртуальної спільноти.

Різновидом професійних віртуальних спільнот, зорієнтованих на обмін знань між їх учасниками, є Інтернет-спільноти, що в науковій літературі зустрічаються під терміном «communities of practice» [Markus, 2002]. Їх визначають як неофіційні самоорганізовані мережі користувачів із різним рівнем професійних знань, практичних навичок та здобутого досвіду, члени яких об'єднуються для обміну інформацією та вдосконалення власних знань шляхом спілкування з більш досвідченими спеціалістами [Communities of practice]. Спілкування в межах цих віртуальних спільнот фокусується на обміні знаннями між їх членами, які варіюються від новачків до експертів у певній професійній сфері. Менш досвідчені користувачі, які є членами професійної віртуальної спільноти, отримують знання та навички від тих, хто в цій спільноті позиціонується як досвідчений фахівець [Fontainha, E., Gannon-Leary, P. 2008]. Таким чином, професійні віртуальні спільноти, як і професійні Інтернет-форуми, виконують дві основні функції: інформаційну, що полягає в забезпеченні обміну фахової інформації між комунікантами, та навчальну, що дає змогу отримувати знання й досвід у процесі спілкування з більш досвідченими фахівцями.

Англомовному професійному Інтернет-форуму як різновиду комп'ютерної комунікації притаманний набір властивостей, які можна поділити на загальні (спільні для всіх жанрів комп'ютерного спілкування) та специфічні (характерні тільки для англомовного Інтернет-форуму в межах професійної віртуальної спільноти).

Сучасні дослідники комп'ютерної комунікації наголошують на таких її характерних рисах за різними критеріями:

− за типом каналу спілкування: електронний сигнал як канал спілкування;

− за типом медіума: опосередкованість (здійснюється за допомогою технічних засобів);

− за формою реалізації засобів мовного коду: гібридність – синтез писемної та усної форми комунікації, оскільки комп'ютерне спілкування вирізняється писемною формою реалізації, але будується за принципами усного розмовного мовлення [Галичкина 2001; Лукашенко 2006; Кутузов 2006];

− за способом організації тексту: наявність гіпертекстів (різновидів текстових документів, окремі частини яких зв'язуються за допомогою гіперпосилань) та мультимедійних текстів (інтегрованих різновидів текстів, що поєднують текст, графіку, аудіо, анімації, малюнки тощо) [Столярова 2005, 5].

− за типом кодової системи: вживання специфічних графічних елементів – емотиконів або «смайликів», які компенсують відсутність паралінгвістичних компонентів реального спілкування у віртуальному просторі [Столярова 2005, 5];

− за способом адресованості: ретіальна комунікація, адресована анонімній для автора аудиторії. Анонімним у віртуальному просторі нерідко виступає і сам адресант, який за власним бажанням конструює новий віртуальний імідж, що може не відповідати його реальній ідентичності. Анонімність адресанта та адресата є істотною складовою комп'ютерної комунікації, що суттєво впливає на характер взаємодії між її учасниками. Відсутність темпорально-просторових обмежень та психологічна розкутість ще більше підкреслює анонімність комунікантів, дає змогу їм грати із власною віртуальною ідентичністю. Як зазначає Дж. Донат, анонімність у віртуальному просторі є амбівалентним поняттям. Вона може відігравати важливу роль, формуючи позитивну репутацію учасника комп'ютерного спілкування на основі висловлених ним ідей та думок, а не за його реальними статусними характеристиками, які в реальному житті можуть заважати його самовираженню. З іншого боку, анонімність корелює із вседозволеністю та анархією, які можуть призвести до відкритої вербальної агресії учасників віртуального спілкування [Donath 1996].

У контексті професійних Інтернет-форумів анонімність комунікантів, а також пов'язане з нею явище – створення віртуального іміджу, що не відповідає реальній соціальній ідентичності, ускладнюється за рахунок деяких факторів. По-перше, повністю анонімні комуніканти здатні спілкуватися між собою, але це значно ускладнює умови для створення анонімної спільноти. «Анонімна спільнота» є оксиморoном, а формування будь-якої репутації унеможливлюється в цілком анонімному середовищі. Мотивація багатьох якостей, які асоціюються із спільнотою, від кооперативної поведінки до творчих намагань, залежить від існування чітко визначених (distinct) особистостей [Donath 1996]. По-друге, у спілкуванні фахівців, навіть у віртуальному просторі, значення реального соціально-професійного статусу є більш вагомим, аніж у непрофесійних віртуальних спільнотах. Навіть якщо на ініціальній стадії спілкування в мережі «візитівкою» учасників є їх повідомлення, листи та висловлені в них ідеї, а не особисті здобутки, титули, вік тощо, то в подальшому процесі спілкування соціальний статус поступово виявляється (наприклад, в компетентності висловлювань) та враховується членами Інтернет-спільноти (у формі довіри до інформації, інтересу до публікацій, розробок тощо) [Розина 2004]. Також слід враховувати фактор специфіки професійної діяльності, який впливає на комунікативну поведінку людей, зумовлює їх вибір мовленнєвих дій. Досліджувані англомовні професійні форуми вчителів і психологів характеризуються високою комунікативною спрямованістю професійної діяльності їх учасників, у професійну компетенцію яких входить вільне володіння мовленням та дотримання норм мовленнєвого етикету. Цей фактор, помножений на професіоналізм у своїй сфері діяльності, який неодмінно відображається в постах користувачів професійних Інтернет-форумів, значно ускладнює створення «псевдопрофесійної» віртуальної ідентичності.

З метою встановлення гармонічної мовленнєвої взаємодії між учасниками комп'ютерного спілкування у віртуальному просторі діють спеціальні норми та правила етикетної поведінки. Нетикет або мережевий етикет є сукупністю правил, сформованих на основі принципів загальнолюдської ввічливості, призначених регулювати комунікативну взаємодію у віртуальному просторі, сприяти успішності спілкування і створювати привабливий образ мовця [Столярова 2005, 5]. Для кожного жанру комп'ютерної комунікації існують свої кодекси правил, які варіюються залежно від ступеня регламентованості веб-ресурсу.

До специфічних рис англомовного професійного Інтернет-форуму відносять такі:

1. Асинхронна форма спілкування. Вона полягає в тому, що адресант та адресат не обов'язково повинні одночасно бути присутніми на форумі, на відміну від синхронної комунікації (наприклад, чатів). Асинхронність комунікації передбачає незалежність від реального часу, що сприяє створенню відшліфованих повідомлень, адаптованих до особливостей цільової аудиторії, зберігаючи смисл, зв'язність та завершеність [Montero, Watts, Garcia-Carbonell 2007]. Дистанція в часі не вимагає від користувача негайної відповіді на попереднє повідомлення та має свої переваги: дозволяє продумати власне повідомлення, аргументовано відповісти на питання, виправити створюваний пост [Лутовинова 2009, 200];

2. Полілогічна форма спілкування, оскільки на форумі в обговореннях може брати участь необмежена кількість учасників. У полілозі, на відміну від діалогу, не діють суворі правила про чергування реплік комунікантів, що зумовлює розмаїття схем мовленнєвої взаємодії [Айрапетов 2006, 7]. Для того, щоб було зрозуміло, кому адресоване повідомлення в треді, користувач або вказує нік того, кому надсилає відповідь, або цитує частину повідомлення, яку він хоче прокоментувати;

3. Жорстка ієрархія учасників спілкування на форумі. Інтернет-форум є найбільш ієрархічною структурою [Лутовинова 2009, 35], він передбачає систему модерування, тобто слідкування за порядком на веб-ресурсі, за дотриманням встановлених правил мережевого етикету. Ця ієрархічна структура форуму конструює таку градацію учасників спілкування: адміністратори, модератори, керівники груп (окремих підрозділів форуму) та всі інші учасники.

Адміністратори вирішують питання дозволу або заборони доступу до форуму, назначають модераторів різних підрозділів форуму, а також в їх компетенції «банити» користувачів за порушення правил форуму («бан» від англ. ban – забороняти, оголошувати незаконним – у комп'ютерному сленгі – обмеження або повне позбавлення прав брати участь в житті форуму (наприклад, залишати повідомлення) [Словарь форумов].

Модератори – це також представники «керівного органу» форуму, призначені адміністраторами, основним завданням яких є контроль за змістом повідомлень учасників форуму. Вони слідкують за відповідністю повідомлень заданому треду (темі), мають право переносити пости учасників в інші більш тематично-релевантні треди, а також редагувати, видаляти треди та повідомлення в тому підрозділі форуму, який контролюють. Одним із основних порушень на форумі вважають відправлення грубих та образливих повідомлень на адресу інших користувачів, а також публікацію повідомлень-флеймів (під якими розуміють злонавмисні провокації в повідомленнях, словесну війну, образи, що нерідко супроводжуються відступом від теми треду), відправлення флуду (дуже ко-

ротких і неінформативних повідомлень, повідомлень без сенсу, які часто повторюються) та спаму (повідомлень, що опубліковують тільки з рекламною метою, вони здебільшого не відповідають змістові форуму) [Словарь форумов].

Наявність ієрархії учасників Інтернет-форуму сприяє переосмисленню поняття «статусна рівноправність» комунікантів у віртуальному просторі. Як зазначає російський дослідник А. Кутузов, не можна говорити про повну статусну рівноправність між учасниками спілкування у віртуальному вимірі, оскільки деякі жанрові різновиди Інтернет-комунікації мають свою жорстку ієрархію користувачів, зокрема жанр Інтернет-форуму [Кутузов 2006].

На англомовних професійних Інтернет-форумах вищезазначена ієрархія учасників доповнюється наявністю різних груп користувачів (user groups), серед яких деякі потребують згоди керівника групи до вступу до них, інші є закритими або взагалі прихованими. Індикатором статусу на форумах виступає також ранг учасника, який підвищується з кількістю опублікованих повідомлень, що є доцільними та не порушують правила відповідного форуму.

4. Різний рівень регламентованості англомовних професійних форумів. Інтернет-форум – ієрархічна та регламентована структура, ступінь регламентованості якого відрізняється в залежності від того, чи є форум тематичним або нетематичним. Спілкування на тематичних Інтернет-форумах, до яких відносять і професійні, характеризується більшим ступенем конвенційності, порівняно з нетематичними форумами. Користувачі цих ресурсів намагаються слідкувати за правильністю свого мовлення, вибором мовленнєвих засобів тощо [Лутовинова 2009, 201]. Англомовні професійні Інтернет-форуми різняться за ступенем регламентованості: від ресурсів, відкритих для всіх користувачів, зацікавлених стати учасниками певної професійної віртуальної спільноти до більш регламентованих ресурсів, де для участі необхідно надати детальну інформацію про свою освіту, професійну підготовку, сферу наукових інтересів, яка має відповідати вимогам форуму.

5. Маркування соціально-професійного статусу комунікантів на професійних Інтернет-форумах. У наукових дослідженнях існує загальноприйнята думка, що у віртуальній комунікації нівелюються реальні статусно-рольові характеристики комунікантів [Галичкина 2001; Лутовинова 2009; Donath 1996]. Це значною мірою зумовлено анонімністю учасників спілкування у віртуальному просторі. Проте реальний соціально-професійний статус комунікантів може відображатися на професійних Інтернет-форумах, оскільки учасниками таких форумів нерідко виступають фахівці з різним рівнем досвіду, які поважно ставляться до більш досвідчених членів віртуальної спільноти. Об'єктивне незнання статусу, а також реальне або передбачуване ігнорування соціального статусу комунікантів може призвести до виникнення конфліктних ситуацій в академічних Інтернет-спільнотах [Розина 2004]. Маркерами соціально-професійного статусу на англомовних професійних Інтернет-форумах можуть виступати різні формули мовленнєвого етикету, які вживають у клішованих конструкціях звертань (*Dear colleagues*, *Dear fellow researchers)* та заключних виразах на зразок *Regards*, *Best regards*, що супроводжуються реальною ідентифікацією адресанта із зазначенням посади, наукового ступеня чи звання: *Best Regards, Dr. A.Stones-Abbasi, Harold Dawley, Ph.D., ABPP, Clinical Psychologist; With Regards, K. Jaishankar Ph.D. Editor*. У більш офіційних повідомленнях, наприклад у запрошеннях на наукові конференції, запрошеннях до участі в експерименті, опубліко-

куванні результатів дослідження авторських наукових статей, комуніканти можуть також зазначати юридичну адресу місця роботи, як прийнято в ділових листах: *With best regards, Dr. Érico Castro Assistant to Freitas-Magalhães, Ph.D. Facial Emotion Expression Laboratory, University Fernando Pessoa, Health Sciences School, Rua Carlos da Maia, 296, 4200 - 150 Porto, PORTUGAL; Sincerely, Russell Eisenman, Ph.D. Department of Psychology, University of Texas-Pan American, Edinburg, TX 78541-2999* [Social Psychology Network; Psychminded Discussion Forum].

6. Профіль користувача як засіб саморепрезентації фахівця на англомовному професійному Інтернет-форумі. На будь-якому Інтернет-форумі засобами реалізації стратегії саморепрезентації віртуальної мовної особистості виступають аватар та ориджин. На професійному форумі центральною фігурою стає користувач, що є носієм певних професійних даних, які є цінними для даної віртуальної професійної спільноти. Отже, реальні професійні здобутки фахівця позиціонують його як компетентного учасника форуму, поради якого будуть високо оцінені іншими користувачами у процесі віртуального спілкування. На англомовному професійному Інтернет-форумі «візитівкою» фахівця стає його профіль із зазначенням сфери професійної діяльності, посади, на деяких більш регламентованих ресурсах (наприклад, на форумі psychminded.co.uk) – із наведенням детальної інформації про освіту, професійні сертифікати, опубліковані праці тощо. Маркування соціально-професійного статусу на англомовних професійних Інтернет-форумах збільшує довіру користувачів щодо компетентності фахівців, які публікують свої повідомлення, та оптимізує якість обміну спеціальною інформацією між колегами-фахівцями.

Отже, характеризуючи властивості англомовного професійного Інтернет-форуму, можна виокремити загальні (властиві усім різновидам комп'ютерної комунікації) і специфічні риси. Загальні риси охоплюють: електронний сигнал як канал спілкування, опосередкованість технічними засобами, гібридність форм спілкування, наявність мультимедійних текстів і гіпертекстів, вживання емотиконів («смайликів»), наявність мережевого етикету (нетикету), відсутність темпорально-просторових обмежень, анонімність і психологічна розкутість учасників. До специфічних рис англомовного професійного Інтернет-форуму можна зарахувати: асинхронну та полілогічну форми комунікації, наявність жорсткої ієрархії учасників спілкування, градацію за рівнем регламентованості професійних ресурсів, а також наявність маркерів соціально-професійного статусу комунікантів, які відображаються у використаних ними формулах мовленнєвого етикету та профілі користувача.

Одним із перспективних напрямів подальших розвідок є дослідження особливостей професійного спілкування, зокрема засобів його оптимізації, що сприяють комфортному перебігу комунікативного процесу у просторі англомовних професійних Інтернет-форумів.

1. Айрапетов, Г. Э. Интеракциональные особенности полилогического дискурса : На материале французского языка : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / Г. Э. Айрапетов. – Воронеж, 2006. – 17 с. 2. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках: на материале жанра компьютерных конференций: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / Е.Н. Галичкина. – Астрахань, 2001. – 212 с. 3. Кутузов А. Б. Коммуникативные особенности дискурса компьютерных сетевых форумов [Электронный ресурс] / А. Б. Ку-

тузов // Третьи Лазаревские чтения. – Челябинск, 2006. – Режим доступа: tc.utmn.ru/files/kutuzov_discourse.pdf 4. Лукашенко Н. Г. Іспаномовний Інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н. Г. Лукашенко. – Київ, 2006. – 22 с. 5. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса: дис. … д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 / О.В. Лутовинова. – Волгоград, 2009. – 519 с. 6. Малая О. Ю. Реалізація мовленнєвих стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних Інтернет-форумів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Ю. Малая. – Харків, 2008. – 20 с. 7. Розина И. Н. Педагогическая и профессиональная коммуникация в академических Интернет-сообществах / И. Н. Розина // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 314-331. 8. Словарь форумов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://webjobguide.narod.ru/slovar-forumov.htm 9. Столярова М. О. Етикет у віртуальній англомовній комунікації (на матеріалі чатлайнових сесій): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Столярова М. О. – Київ, 2005. – 20 с. 10. Community of practice. Definition [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.businessdictionary.com/definition/community-of-practice.html 11. Donath J. S. Identity and Deception in the Virtual Community [Electronic resource] / J. S. Donath // Communities in Cyberspace / M. A. Smith & P. Kollock (Eds.) – London: Routledge, 1996. – Mode of access: http://smg.media.mit.edu/people/judith/Identity/IdentityDeception.html 12. Fontainha, E. & Gannon-Leary, P. Communities of Practice and Virtual Learning Communities: Benefits, barriers and success factors [Electronic resource] / E. Fontainha & P. Gannon-Leary // eLearning Papers Special edition / E. Fontainha & P. Gannon-Leary. – 2008. – Pp. 20-29. – Mode of access: www.elearningeuropa.info/files/media/media13563.pdf 13. Markus U. Characterizing the virtual community [Electronic resource] / U. Markus // SAP Design Guild. – 5-th ed. – 2002. – Mode of access: http://www.sapdesignguild.org/editions/edition5/communities.asp. 14. Social Psychology Network. Professional Discussion Forum // http://www.socialpsychology.org/forums/professional/ 15. Psychminded Discussion Forum Index // http://www.psychminded.co.uk/discussionforum/forumindex.php.

Тищенко О.О., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЛОВОЗМІННІ РОДОВІ ВАРІАНТИ НОВОГРЕЦЬКИХ ІМЕННИКІВ

У статті розглянуто словозмінні родові варіанти новогрецьких іменників, проаналізовано групи абсолютних дублетів та таких варіантів, що відрізняються функціональним стилем уживання, визначено основні причини їхнього існування в новогрецькій мові.

Ключові слова: *граматичний рід, словозмінні родові варіанти, іменник.*

В статье рассмотрены словоизменительные родовые варианты новогреческих существительных, проанализированы группы абсолютных дублетов, а также тех вариантов, которые отличаются функциональным стилем употребления, определены основные причины их существования в новогреческом языке.

Ключевые слова: *грамматический род, словоизменительные родовые варианты, существительное.*

The article deals with the word-changing variants of Modern Greek nouns, the groups of absolute alternatives as well as the variants which have stylistic differences are analysed, the main reasons of their existence in Modern Greek are covered.

Key words: *grammatical gender, word-changing variants, noun.*

Постановка проблеми. Дослідники в галузі мовознавства неодноразово розглядали сутність родових варіантів у мові, причини їхньої появи та існування. Їхні погляди стосовно класифікації родових варіантів залишаються неузгодженими. Наявність родових варіантів характерна для новогрецької мови, що зумовлює потребу їхнього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття родових варіантів та їхню природу розглянуто в наукових працях В. Виноградова, О. Смирницького, О. Ахманової, М. Шанського, Ф. Філіна, М. Жовтобрюха.

Метою статті є систематизація словозмінних родових варіантів новогрецьких іменників, формування цілісного уявлення про них.

Виклад основного матеріалу. У новогрецькій мові граматичні родові варіанти ми поділяємо на словозмінні та словотвірні родові варіанти. Граматичними словозмінними родовими варіантами у новогрецькій мові вважаємо такі, що відрізняються словозмінними афіксами – флексіями, Словозмінні родові варіанти новогрецьких іменників можуть бути виражені усіма трьома грамемами іменникового роду: чоловічим, жіночим, середнім. Серед них є абсолютні дублети, які мають тотожне значення, та такі, стиль вживання яких є відмінним.

На основі проведеного аналізу можна виділити такі групи словозмінних родових варіантів, які є абсолютними дублетами:

1) іменники чоловічого і середнього роду, що відрізняються флективно: *το αλαβάστρο – ο αλαβάστρος, ο ακροκεραμός – το ακροκέραμο, το αλαλητό – ο αλαλητός, ο άνηθος – το άνηθο, το αστραπόβολο – ο αστραπόβολος, το ζόχι – ο ζοχός / ζόχος, ο ηλιόσπορος – το ηλιόσπορο, ο κέδρος – το κέδρο, ο κομός – το κομό, ο κρίνος – το κρίνο, το λάζο – ο λάζος, ο λιβανωτός – το λιβανωτό, το λούστρο – ο λούστρος, το μαγκάνι / μάγκανο – ο μάγκανος, το μάνταλο – ο μάνταλος, το μάραθο – ο μάραθος, το μπαλαούρο – ο μπαλαούρος, ο ναύλος – το ναύλο, ο ξεροπόταμος – το ξεροπόταμο, ο οπάλιος – το οπάλιο, ο πεντοζάλης – το πεντοζάλι, το περίγυρο – ο περίγυρος, ο πλάτανος – το πλατάνι, ο πνεύμονας – το πνευμόνι, το ποτάμι – ο ποταμός, το σκίνο – ο σκίνος / σχίνος, το σμπάρο – ο σμπάρος, ο στρόφαλος – το στρόφαλο, ο ταμπάκος – το ταμπάκο, το τσάμικο – ο τσάμικος, το φόυμο – ο φόυμος, ο φράξος – το φράξο, το φώσφορο – ο φωσφόρος / ο φώσφορος, το φωτοστέφανο – ο φωτοστέφανος, ο χαρτοβάμβακας – το χαρτοβάμβακο.* А. Анастасіяді-Симеоніді та Д. Хіла-Маркопулу пояснюють існування таких варіантів у новогрецькій мові тим, що іменники чоловічого роду-назви неістот із закінченням *-ος, -ης* у знахідному відмінку закінчуються на *-ο*, такої форми вони набува-

ють і в називному відмінку, а, оскільки нова форма не закінчується на -ς, рід іменника змінюється на середній [Αναστασιάδη-Σημεωνίδη, Χειλά-Μαρκοπούλου 2003, 26]. Винятком у цій групі становить пара варіантів *ο πνεύμονας - το πνευμόνι,* де іменник *το πνευμόνι* був оформлений в середньому роді як зменшувальна назва давньогрецького іменника чоловічого роду *ο πνεύμων*.

2) іменники жіночого та середнього роду, які відрізняються флексіями:

а) *η βρακοζώνα – το βρακοζώνι, το ματσούκι – η ματσούκα* – варіанти, оформлені в середньому роді, виникли як зменшувальна назва;

б) *το λανάρι – η λανάρα, το μουσούδι – η μουσούδα* – варіанти, оформлені в жіночому роді виникли, як збільшувальна назва;

в) *η κλημεντίνη – το κλημεντίνι, η μελάνη – το μελάνι, το ρακί – η ρακή* – варіанти, оформлені в жіночому роді виникли внаслідок однакового звучання звука [ι];

г) *η παλισάνδρη – το παλίσαντρο* – варіант, оформлений в середньому роді виник за аналогією із загальною назвою *το φυτό*, оформленою в середньому роді;

ґ) *η κανναβάτσα – το κανναβάτσο* – іменник середнього роду виник унаслідок сплутування форми жіночого роду однини із формою середнього роду множини, які у новогрецькій мові збігаються;

3) іменники чоловічого і жіночого роду, які відрізняються флективно: *η κρυψώνα – ο κρυψώνας, ο περιστερεώνας / περιστερώνας / περιστεριώνας – η περιστερώνα, η σολέα – ο σολέας, ο σωλήνας – η σωλήνα, ο φάλαγγας – η φάλαγγα*.

У давньогрецькій мові ці іменники були оформлені у чоловічому роді, у знахідному відмінку вони мали форму *κρυψώνα, σωλήνα* тощо, внаслідок цього у новогрецькій з'явився варіант, оформлений в жіночому роді, оскільки така форма характерна саме для грамеми жіночого роду.

У випадку варіантів *ο φάλαγγας – η φάλαγγα*, на основі того, що в давньогрецькій мові іменник був оформлений в жіночому роді *η φάλαγξ*, у знахідному відмінку мав форму *φάλαγγα*, у новогрецькій мові з'явився варіант, оформлений в чоловічому роді.

4) композити чоловічого і середнього роду з другою основою *-τόπ(ος) – τόπ(ι)*: *ο βαλτότοπος – το βαλτοτόπι, το βοσκοτόπι – ο βοσκότοπος, ο βουρκότοπος – το βουρκοτόπι, ο γιδότοπος – το γιδοτόπι, ο δασότοπος – το δασοτόπι, ο πετρότοπος – το πετροτόπι, ο σιταρότοπος / σταρότοπος – το σιταροτόπι / σταροτόπι*. Лише пара варіантів *το ψαροτόπι – ο ψαρότοπος* розрізнюється за функціональним стилем уживання. Родовий варіант *το ψαροτόπι* характерний для народного мовлення. Окрім родових варіантів чоловічого і середнього роду *ο βραχότοπος – το βραχοτόπι*, існує варіант, оформлений в жіночому роді *η βραχοτοπιά*. Варіант *η βραχοτοπιά* відрізняється від двох інших стилем вживання, а саме народним мовленням.

5) родові варіанти, оформлені у трьох родах: *ο μπάτσος - η μπάτσα - το μπάτσο, το σβηστήρι – η σβηστήρα – ο σβηστήρας, η σκλήθρα / κλήθρα – το σκλήθρο – ο σκλήθρος*. Першим з родових варіантів *ο μπάτσος – η μπάτσα – το μπάτσο* виник варіант, оформлений в жіночому роді, оскільки він був запозичений з італійської мови, де також оформлений в жіночому роді. Далі внаслідок сплутування форми жіночого роду однини з формою середнього роду множини з'явився варіант, оформлений в середньому роді. Варіант, оформлений в чоловічому роді, виник на основі знахідного відмінка варіанта, оформленого в середньому роді.

У родових варіантах *το σβηστήρι – η σβηστήρα – ο σβηστήρας* іменник жіночого роду був утворений, як збільшувальна назва від іменника середнього роду, а чоловічого — на основі знахідного відмінка варіанта, оформленого у жіночому роді.

6) варіанти, які в середньому роді є невідмінюваними, а в чоловічому роді мають кінцеву -ς: *το ζελέ – ο ζελές, το ζιλέ – ο ζιλές, ο καμπινές – το καμπινέ, το κασκορσέ – ο κασκορσές, το λεβιέ – ο λεβιές, το λουτροκαμπινέ – ο λουτροκαμπινές, ο μπερές – το μπερέ, ο μπούστος – το μπούστο, ο πασατέμπος – το πασατέμπο, το πλισέ – ο πλισές, ο πουρές – το πουρέ, ο ρομπινές / ρουμπινές – το ρομπινέ / ρουμπινέ, το τουπέ – ο τουπές, το φραπέ – ο φραπές*.

Існування таких варіантів пов'язане з тим, що спершу запозичений іменник увійшов до новогрецької мови як не асимільований її морфологічною системою невідмінюваний іменник середнього роду, у подальшому з'явився варіант, оформлений в чоловічому роді, адаптований до димотичної форми мови.

Абсолютними дублетами у новогрецькій мові є також запозичені іменники, не асимільовані морфологічною системою новогрецької мови:

1) варіанти, оформлені в жіночому та середньому роді: *η ζαργκόν – το ζαργκόν, η καμέα – το καμέο, η καρτ ποστάλ – το καρτ ποστάλ, η κέτσαπ – το κέτσαπ, το κομπινεζόν – η κομπινεζόν, η λίμπιντο - το λίμπιντο, η μάσκαρα – το μάσκαρα, το μιλφέιγ – η μιλφέιγ, η μους – το μους, η περμανάντ – το περμανάντ, η πολαρόιντ – το πολαρόιντ, η ρειβ – το ρειβ, το ροκ – η ροκ, η σλανγκ – το σλανγκ, η τιραμισού – το τιραμισού, η τουρ – το τουρ;*

2) варіанти, оформлені в чоловічому і середньому роді: *ο καπουτσίνο – το καπουτσίνο, ο κομπιούτερ – το κομπιούτερ, το νες – ο νες, ο τζόκερ – το τζόκερ*.

Ці іменники у новогрецькій мові мають родові варіанти з декількох причин, основними з яких є:

1) вони були запозичені з мов, у яких були оформлені переважно в жіночому роді, відповідно до цього вони набули такої грамеми роду й у новогрецькій мові. Проте, оскільки невідмінювані іменники-назви неістот традиційно оформлені в новогрецькій мові в середньому роді, з'явилися і такі варіанти;

2) у випадку запозичення з англійської мови (внаслідок нерозрізнення у ній грамем роду) іменник було зараховано до середнього роду, однак унаслідок існування в новогрецькій мові паралельної назви з'являється ще один варіант, напр: *ο κομπιούτερ*, оскільки питома оформлена в чоловічому роді – *ο υπολογιστής*.

3) запозичене слово традиційно входить до іменників середнього роду, але внаслідок його формальної подібності до іншого, вже асимільованого запозичення (що має інше значення), оформлюється в такому ж роді, напр: *ο καπουτσίνο*, оскільки є іменник *ο καπουτσίνος*.

4) у новогрецькій мові оформлення в роді запозичених невідмінюваних іменників-назв неістот відбувається за принципом гіперо-гіпонімічних відношень. Увійшовши до новогрецької мови, іншомовне слово-назва неістоти оформлюється переважно за допомогою грамеми середнього роду, оскільки саме вона нейтралізує ознаку статі. Проте, розвиваючи лексико-семантичні та синонімічні зв'язки і входячи до лексичної системи новогрецької мови, запозичений іменник починає підпорядковуватися гіперо-гіпонімічним відношенням в оформленні роду. Іншомовне слово входить до певної лексичної групи однорідних назв, відбиваючи перенесення граматичного роду загальнішої (родової) назви на назву конкретнішу (видову). Таким чином, у новогрецькій мові співіснують два

родові варіанти: перший, оформлений в середньому роді, другий, оформлений в певній грамемі роду за гіперо-гіпонімічним принципом: *ο νες*, оскільки гіперонім *ο καφές* оформлений в чоловічому роді.

У новогрецькій мові існують також родові варіанти, що є абсолютними дублетами, які протиставлені за парадигмою відмінювання артикля чоловічого і жіночого роду: *η απόστροφος – ο απόστροφος, η άργιλος – ο άργιλος, ο δίφθογγος – η δίφθογγος*. Існування таких варіантів пояснюється тим, що у давньогрецькій мові такі іменники були оформлені в жіночому роді. У новогрецькій мові закінчення *-ος* є типовим закінченням чоловічого роду, тому варіант, оформлений в чоловічому роді, виник унаслідок його пристосування до димотичної форми новогрецької мови.

Стильове розрізнення родових варіантів у новогрецькій мові відбувається на основі їхньої формальної структури. Словозмінними родовими варіантами, які розрізнюються за функціональним стилем уживання є:

1) іменники жіночого та середнього роду, що відрізняються флексіями: *η γιαούρτη (рідко) – το γιαούρτι, η ζακέτα – το ζακέτο (рідко), το κυπαρίσσι – η κυπάρισσος (книжн.), η λίτρα (заст.) – το λίτρο, η μάχαιρα (книжн.) – το μαχαίρι, το μπαρούτι – η μπαρούτη (рідко), η μπλούζα – το μπλουζί (фаміл.), η πανήγυρη (книжн.) – το πανηγύρι, η περικοκλάδα – το περικοκλάδι / περιπλοκάδι (нар.), το περίπολο (розм.) – η περίπολος, η ποτιστήρα (рідко) – το ποτιστήρι, η σπηλιά – το σπήλιο (нар.), η χτένα – το χτένι (нар.)*. Крім того іменники *η μπλούζα* та *το χτένι* мають також інші значення, яких не мають їхні варіанти, оформлені в середньому роді.

У парі родових варіантів *η στενή (нар.) – το στενό* іменник середнього роду позначає закрите приміщення взагалі, а іменник жіночого роду в розмовному мовленні позначає в'язницю, отже, відбулося звуження значення.

2) іменники чоловічого і жіночого роду, протиставлені флективно: *η γεμιστήρα (розм.) – ο γεμιστήρας, η γλαδιόλα – ο γλαδίολος (книжн.), ο πατσάς – η πατσά (рідко), η πήχη (розм.) – ο πήχης / ο πήχος, η προβλήτα – ο προβλήτας (рідко), ο στρατώνας – η στρατώνα (фаміл.), η τελαμώνα (розм.) – ο τελαμώνας*. В останній парі родових варіантів відбулося звуження значення варіанта, оформленого в жіночому роді. Варіанти, оформлені в жіночому роді, найчастіше притаманні розмовному мовленню на відміну від варіантів, оформлених у чоловічому роді.

3) іменники чоловічого і середнього роду, протиставлені флективно: *ο αέρας – το αέρι / αγέρι (літер.), το άνθος – ο άνθος (літер.), ο βάμβακας (книжн.) – το βαμβάκι, ο δάκτυλος (книжн.) – το δάχτυλο, το δροσόπαγο (літер.) – ο δροσόπαγος, το κλαδί – ο κλάδος (книжн.), το νεφρό / το νεφρί (нар.) – ο νεφρός (книжн., наук.), το πεύκο – ο πεύκος (нар.), το πλοκάμι – ο πλόκαμος (книжн.), το στιλό – ο στιλός (розм.), το στομάχι – ο στόμαχος (книжн.), το ταβάνι / νταβάνι – ο τάβανος (книжн.)*. Варіанти, оформлені в чоловічому роді, притаманні переважно книжному та науковому стилям, а варіанти, оформлені в середньому роді, – усному, розмовному, народному мовленню. У парі родових варіантів *το κλαδί – ο κλάδος* відбулося звуження значення варіанта *το κλαδί*, у ньому відсутнє переносне значення, що має варіант *ο κλάδος*. Варіант *το αέρι / αγέρι* у парі родових варіантів *ο αέρας – το αέρι / αγέρι,* внаслідок свого походження (як зменшувальна назва), може вживатися також зі значенням „слабкий вітер".

4) родові варіанти, оформлені у трьох родах: *η ανηφόρα / ανηφοριά – το ανηφόρι (літер.) – ο ανήφορος, ο άυλακας (книжн.) – η αύλακα (книжн.) – το αυλάκι, η κατηφόρα – το κατηφόρι (літер.) – ο κατήφορος*.

До родових варіантів, що відрізняються за стилем вживання належать іменники чоловічого та жіночого роду, що протиставляються за парадигмою відмінювання артикля: *η άσφαλτος – ο άσφαλτος (розм.), ο βάτος – η βάτος (книжн.), η δοκός – ο δοκός (таміл.), η ψήφος – ο ψήφος (розм., нар.)*. У цій групі варіанти жіночого роду характерні для книжного стилю, а чоловічого роду обмежені сферою усного мовлення, оскільки вони виникли на основі перших унаслідок відповідності їхньої форми чоловічому роду в димотиці. У родових варіантах *η κρύσταλλος – ο κρύσταλλος (книжн.) — το κρύσταλλο* варіант *το κρύσταλλο* має звужене значення, а варіанти *η κρύσταλλος – ο κρύσταλλος* є багатозначними і тотожними в усіх значеннях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, словозмінні родові варіанти новогрецьких іменників протиставлено флективно. Вони можуть бути абсолютно тотожними (абсолютні дублети) або мати відмінності стосовно функціонального стилю свого вживання. Для запозичених невідмінюваних іменників характерним є співіснування двох родових варіантів, один з яких оформлено за допомогою середнього роду, а інший відповідає роду, в якому оформлено в новогрецькій мові його гіперонім. Таким чином, помітною є лексикалізація граматичного роду в новогрецькій мові.

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О.С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295с. 2. Виноградов В. В. О формах слова / В.В.Виноградов // Изв. АН СССР. Сер. ОЛЯ. - 1944. - Вып. 1. - Т.3. - С. 40 – 41. 3. Жовтобрюх М. А. Морфологічна будова сучасної української мови / Жовтобрюх М.А. – К., 1975. – 208с. 4. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις στο γένος της ελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Σημεωνίδη, Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου // Το Γένος. – Αθήνα, 2003. – Σ. 13 – 56.

Ткаченко О.А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МІФОЛОГЕМА СНУ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ (на матеріалі латинської, англійської та української мов)

Стаття присвячена аналізу «оніричної» міфології. Дослідження проведено на базі лексикографічних джерел та джерелознавчої бази української, англійської та латинської мов. Розглядаються етимологічні особливості назв міфічних божеств на матеріалі трьох різноструктурних мов.

Ключові слова: *«онірична» міфологія, етимологія.*

Статья посвящена анализу «онирической» мифологии. Исследование проведено на базе лексикографических источников и источниковедческой базы украинского, англий-

ского и латинского языков. Рассматриваются этимологические особенности названий мифических божеств на материале трех разноструктурных языков.

Ключевые слова: *«онирическая» мифология, этимология.*

The article deals with the analysis oneiro mythology. The research is grounded upon the dictionaries and source base in Ukrainian, English and Latin. Etymological features of the names of mythological deities are singled out in languages with different structures.

Key words: *oneiro mythology, etymology.*

Актуальність теми дослідження визначено загальною спрямованістю низки сучасних лінгвістичних досліджень на виявлення лінгвокультурних особливостей окремих груп лексики.

Об'єктом нашого аналізу слугувала «онірична» міфологія в українській, англійській та латинській лінгвокультурах, а **предметом -** етимологія назв міфічних божеств у різних культурах на матеріалі трьох різноструктурних мов.

Мета дослідження полягає в розкритті етимологічних властивостей «онірічної» міфологічної термінології у трьох різноструктурних мовах.

Кожна культура приділяла значну увагу таємниці сновидінь. Саме тому в міфології кожного народу існували божества, які насилали гарні або погані сновидіння (жахіття) на сплячих людей. Так, зокрема в римській міфології головним божеством сну був – **Сон (Somnus)** за грецькою міфологією Υπνος, син **Ночі (Nox)** брат близнюк **Мора (Mors - смерть)**, антропоморфне божество, а також його сини, божества сновидінь: **Фобетор (Phobetor), Фантаз (Phantasus)** і **Морфей (Morpheus)** .

Овідій у «Метаморфозах» змальовує печеру на Кіммерійській землі, на північ від Чорного моря, де завжди панують сутінки і звідки витікає струмок забуття (Лета). Перед входом у печеру – велике макове поле. У центрі цієї печери на прекрасному ложі спить Сомнус – бог сну, його очі завжди напівзакриті:

Est prope Cimmerios longo spelunca recessu,
mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni:
quo numquam radiis oriens mediusve cadensve
Phoebus adire potest. [Publius Ovidius Naso книга 11,592].
Неподалік од землі Кіммерійської, ген на відлюдді,
У скелі заглибина є, де покоїться Сон бездіяльний.
Феб ні ранковим туди, ні південним, ані призахідним
Променем не зазирне [Публій Овідій Назон 1985, книга 11, 592].

Його оточують напівпрозорі безтілесні та безформні божества-створіння – сновидіння, а також його сини, божества сновидінь: **Фобетор (Phobetor)** [Publius Ovidius Naso книга 11,640], який наслідує звірям, птахам і зміям, та **Фантаз (Phantasus)** [Publius Ovidius Naso книга 11,642], який з`являється сплячим людям у вигляді предметів та речей оточуючого їх світу – води, дерев, землі, каменю та **Морфей (Morpheus)**, крилате божество, яке являлося людям у снах, приймаючи образ будь-якої людини [Publius Ovidius Naso книга 11,635]. Він вмів абсолютно ідентично наслідувати голосу і стилю вимови людини, яку зображував. Тільки під час відпочинку він зберігав свою зовнішність. Морфей жив у царстві сну серед маків і кожного разу доторкався до сплячого однією з квіток, навіваючи приємні сни.

Окрім гарних та солодких сновидінь траплявся поганий сон, на ім`я **Incubo** – інкуб, нічний жах.

Давні римляни звертали свою увагу на сни і намагалися розтлумачити їх. Цю функцію виконували **interpretes somniorum –** тлумачі сновидінь. Давні римляни вірили в містичність своїх сновидінь. Вони вважали, що сни їм надсилають боги з певною метою. Наприклад, жахливі сни виникали для застереження.

В українській «оніричній» міфології, **Сон,** син **Ночі** та брат **Смерті –** «кудлатий чоловік з чотирма очима», добрий і зовсім не страшний. У нього є ще помічниця – **Дрімота** – та помічник – **Здухач**. Під час сну людини із нього виходить дух, який приводить за собою вітер, що розганяє грозові хмари, воює з іншими духами. Вночі у вигляді дівчаток прилітають у хати нічниці. У народі кажуть: «Нате вам ночниці, оддайте нам сонниці». Вони забирають сон у людей, але й присипляють; інколи бувають мстиві, нападають на дітей. До літніх людей найчастіше приходить **дух безсоння** [Войтович 2002, 495].

Змора – міфологічна істота, яка душить і мучить людину, що спить. Найчастіше змора – невидима істота, у неї прозоре тіло, але при місячному світлі можна бачити її ребра. У неї сонний вигляд, повільні рухи, вона часто облизує губи. [Войтович 2002, 197]

В українській міфології також існувала богиня **Мара**, донька Чорнобога, божество ночі, хвороб, тривожних сновидінь, неспокою, зла, привидів, втілення смерті, мору. Так зображається її народження: «…тоді пустив Чорнобог дві чорні сльози і вродилися з них Змій – Дракон із трьома головами та вогнедихаючими пащами і потворна жінка – Мара з гнилими очима та кублом зміюк на голові» [Плачинда 1993, 55].

За переказами Мара терзає людину чи тварину уві сні: як істота вчасно не прокинеться – може наслати хворобу, а то й смерть. Уявлялася блідою, з розкуйовдженим волоссям страшною жінкою, що з'являється як привид [Плачинда 1993, 37]. Одна з її дочок **Кікімора** була духом сновидінь. Вона уявлялася сонною, блідою дівою, що жила в комині. Ця істота насідала на сонну людину, турбувала її, тоді сон був неспокійний, хворобливий. Коли людина прокидалася – Кікімора враз зникала [Кононенко 2008,242].

За народними уявленнями, мандри душі в іншому світі – це і є сон. Коли душа вертається до тіла, сон припиняється. Коли душа відлітає від тіла назавжди, настає смерть. Від того спілкування з іншим світом уві сні постали віра у сни й ворожіння по снах.

У англійському фольклорі існувала богиня Меб (Mab) королева фей. Про неї згадує Меркуціо у трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта»:

O, then, I see Queen Mab hath been with you.
She is the fairies' midwife, and she comes
In shape no bigger than an agate-stone
On the fore-finger of an alderman,
Drawn with a team of little atomies
Athwart men's noses as they lie asleep [акт 1 сцена 4].

Була з тобою королева Меб!
То повитуха фей, така маленька, –
Не більша, ніж агатовий камінчик
У олдермена в персні. Цугом їздить

Вона на найдрібніших порошинках
В нас по носах, як міцно ми спимо
[В. Шекспір 1986, акт 1, сцена 4].

У англійській міфології також існувало божество **Nightmare** – жах, істота, яка сідала на груди сплячої людини та душила її та навівала нічні страхіття. Також є свідчення про відьму **the Old Hag**, яка мала ті ж самі властивості що і Мара в українській міфології. Згадується також домовик **(hob-goblin)** який має здатність насилати нічні кошмари.

Етимологія назв цих міфічних божеств у трьох різноструктурних мовах виглядає так: імена римського бога Сну та українського походять від однієї лексеми «somnus» – сон, яка походить від і.-є. *suepnos, с. д.-і. svapnah "сон" [Тронський 1960, 234].

Ім'я Інкуба походить від лат. incubo «лежачий (на кладі); інкуб, нічний жах», далі від incubare «лежати, возлежати», далі з in- «в» + cubāre «лежати, покоїтися» (походить з праіндоевр. *keu «клонитися») [Тронський 1960, 229].

У сучасній англійській мові лексема «nightmare» –- нічний жах, яка походить від складання двох слів: night + mare. Друга частина цієї лексеми походить від давньо-англійського mare – злий дух [Online Etymology dictionary: 9].

Українське божество Мара походить від давньослов'янського mara – привид, сновидіння, забуття [Болдирєв 1989, 389]. Для лексеми «кікімора» не існує загальноприйнятої етимології. Можливо перша частина слова походить від «кика» – коса, чуб або від «кикати» – кричати, кукати – звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику зозулі. Друга частина слова «мора» має значення – кошмар, домовик, привид та споріднене з давньо-англ. «mara» – надприродна жіноча істота, яка вночі сідає на груди сплячому і душить його, польське «mora» – привид; давньо-ірланд. «morrigan» – королева духів; чеське «můra» – кошмар, нічний метелик; [Болдирєв 1989,511].

Отже, не зважаючи на плин часу ми маємо змогу спостерігати значну схожість в оніричній міфології трьох різних культур. Так наприклад, за уявленнями давніх римлян та українців, богиня Ночі є матір'ю Смерті та Сну. У кожній з трьох обраних нами культур існували окремі божества, які насилали лише гарні та погані сновидіння.

Таким чином, міфологема сну від античності до сьогодення у трьох різноструктурних мовах позначається лексемами, які мають своє специфічне емоційно наповнене забарвлення. Перспективним є подальший, детальний розгляд оніричної лексики у співставленні трьох різноструктурних мов.

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983. Т. 3: Кора — М / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. — 1989. — 552 с. 2. Овідій Назон, Публій. Метаморфози. К.: Дніпро, 1985. 304 с. // Електронний ресурс: http://ae-lib.org.ua/texts/ovidius__metamorphoses__ua.htm 3. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології: - К.: Укр. письменник, 1993. – 63 с. 4. Ромео і Джульєтта. // Електронний ресурс: shakespeare.mit.edu/romeo_juliet/ 5. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх відлунь у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / [упор. О. А. Кононенко]. – К.:2008. – 784 с. 6. Тронский И.М. Историческая грамматика латинского языка / Иосиф Моисеевич

Тронский. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. – 320 с. 7. Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах. Том 2. К.: Дніпро, 1986. 624 с. - С.: 311-413. // Електронний ресурс: http://ae-lib.org.ua 8. Dictionary of Mythology Folklore and Symbols by Gertrude Jobes. The Scarecrow Press. New York. 1962. 9. International dictionary of regional European ethnology and folklore. Volume II Copenhagen. 1965. 10. Online Etymology dictionary. // Електронний ресурс: http://www.etymonline.com/index.php 11. Publius Ovidius Naso. Metamorphoses // Електронний ресурс: http://thelatinlibrary.com

Угрин Т.В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ У ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІА В 2004-2009 РОКАХ

У статті подаються основні результати проведеного автором аналізу мовної репрезентації українських політиків у французькому медійному дискурсі 2004–2009 років. Після стислого обґрунтування об'єкту дослідження, мети, основних завдань та актуальності роботи автор подає систематизований виклад результатів проведеного кількісного та якісного аналізу представлення В.Ф. Януковича, В.А. Ющенка та Ю.В. Тимошенко у французькій пресі та на телебаченні у період з 2004 по 2009 рік.

Ключові слова: *медійний дискурс, мовна репрезентація, В.Ф.Янукович, В.А.Ющенко, Ю.В.Тимошенко*

В данной статье представлены основные результаты проведённого автором анализа языковой репрезентации украинских политиков во французском медиа-дискурсе 2004 - 2009 годов. После краткого обзора объекта исследования, цели, главных задач и актуальности работы автор систематически излагает результаты проведённого количественного и качественного анализа представления В.Ф.Януковича, В.А.Ющенко и Ю.В.Тимошенко во французской прессе и на телевидении в период 2004-2009 гг.

Ключевые слова: *медиа-дискурс, языковая репрезентация, В.Ф.Янукович, В.А.Ющенко, Ю.В.Тимошенко*

The article describes the principal outcomes of the research on the linguistic representation of Ukrainian politicians in the French media discourse during 2004-2009. This overview starts with a brief description stating the object of research, its goal, main tasks and topicality. Further, the author develops a systematical summary of the results obtained by virtue of quantitatif and qualitatif analysis of media representation of Viktor Yanukovych, Viktor Yuschenko and Yulia Tymoshenko in the French press and television in 2004-2009.

Key words: *media discourse, linguistic representation, Viktor Yanukovych, Viktor Yuschenko, Yulia Tymoshenko*

Робота є спробою проведення міждисциплінарного аналізу міжкультурних репрезентацій українських політиків у Франції. **Актуальність** обраної теми **дослідження** зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення міжкультурної комунікації та актуальністю робіт у галузі дискурсивного аналізу, соціолінгвістики і корпусної лінгвістики. Крім того, актуальність роботи зумовлена потребою у створенні корпусу статей сучасних французьких друкованих видань, тематика яких пов'язана з Україною, що створить можливість подальшого його використання як матеріалу для інших досліджень.

Метою даної роботи є представлення основних результатів проведеного кількісного та якісного аналізу мовної репрезентації трьох українських політиків – Віктора Федоровича Януковича, Віктора Андрійовича Ющенка та Юлії Володимирівни Тимошенко – у французькому медійному дискурсі 2004–2009 років, який і є **об'єктом нашого аналізу**.

Під терміном «*репрезентація*», слідом за Жаном-Клодом Абріком, ми розуміємо «*соціокогнітивну конструкцію*» [Абрік 2001, 14], що відображає в ментальних картинах або людській мові відсутню реальність. Іншими словами, ми говоримо про систему усталених для певного суспільства уявлень, що мають динамічний характер та слугують основою для дій індивідуума в соціумі.

Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань**:

- створити корпус дослідження і провести його кількісний аналіз;
- на основі результатів проведеного кількісного аналізу провести якісний аналіз мовної репрезентації українських політиків у французьких медіа 2004-2009 років та стисло представити його результати.

Матеріалом дослідження послугували два типи вибірок, які увійшли до нашого корпусу чи, використовуючи терміни математичної статистики, до виділеної нами *генеральної сукупності*, під якою слід розуміти «*однорідний масив (або корпус) деяких одиниць, які належить обстежити*» [Перебийніс 2001, 14]:

1) уривки телепрограм, відібрані нами за допомогою електронних пошукових систем Національного інституту аудіовізуальних матеріалів Франції, у яких в період з листопада 2004 року до травня 2009 року включно фігурують три ключові постаті української політичної сцени; загальна кількість таких програм – 605;

2) електронні версії статей, відібрані нами за допомогою пошукової системи *Factiva* та опубліковані у французьких щоденних виданнях *Le Figaro, Le Monde* та *Libération*, а також у щотижневих виданнях *L'Express* та *Nouvel Observateur*; загалом ця вибірка нараховує 1292 статті.

Кількісні характеристики представлення українських політиків у французькій пресі свідчать про жвавий інтерес французьких національних щоденних газет *Le Figaro, Le Monde* та *Libération* до ключових постатей сучасного українського політикуму, у той час як найбільш популярні тижневі періодичні видання *L'Express* та *Nouvel Observateur* приділяють їм досить мало уваги.

У центрі уваги знаходиться колишній Президент України Віктор Андрійович Ющенко (425 згадувань у *Le Figaro,* 467 у *Le Monde* та 237 у *Libération*). Такі кількісні характеристики істотно не різняться з даними щодо висвітлення постаті В.А. Ющенка на французькому телебаченні (537 згадувань або втричі більше, ніж згадувань про В.Ф. Януковича, та майже у 9 разів більше, ніж згадувань про Ю.В. Тимошенко). Різниця між кількісним представленням двох останніх політиків на французькому телебаченні є до-

сить істотною (168 посилань на В.Ф. Януковича проти 63 на Ю.В. Тимошенко), тоді як у французькій пресі ця різниця є менш відчутною (194 проти 183 у *Le Figaro*, 238 проти 201 у *Le Monde* та 121 проти 80 у *Libération*).

Наведені вище кількісні показники свідчать про наявність неістотних відмінностей між двома вибірками, проте загальна тенденція залишається незмінною: найбільше у Франції говорять про В.А. Ющенка, за ним слідує В.Ф. Янукович і на останній сходинці знаходиться Ю.В. Тимошенко.

Комбінуючи кількісний та якісний аналіз відібраного корпусу, ми виокремили низку **домінуючих типів образів**, що використовувались французькими журналістами для медійної репрезентації українських політиків. При цьому нами було укладено список слів та виразів, які, з більшою чи меншою частотністю, співвідносилися з постатями В.Ф. Януковича, В.А. Ющенка та Ю.В. Тимошенко. До нього увійшли як загальні назви (*président, premier ministre, député, leader de l'opposition* тощо), так і власні назви (*Ioulia, Lady Iou, Viktor, Vitia* тощо), які часто мали сильну конотацію (*la tsarine de Kiev*, *la Princesse du gaz*, *Marianne à la tresse, le revanchard* тощо). Коротко представимо основні результати дослідження.

Мовна репрезентація В.Ф. Януковича у французьких медіа

Основними різновидами образів, використаних для мовної репрезентації Віктора Федоровича Януковича у французьких медіа, є такі:

(1) образи, пов'язані з посадою, функціями, політичною партією, до якої належить В.Ф. Янукович (*chef du gouvernement pro-russe, Premier ministre pro-russe, leader de la coalition prorusse, leader pro-Moscou, tête de liste du Parti des régions* тощо);

(2) образи, пов'язані з роллю В.Ф. Януковича в подіях Помаранчевої революції (*vainqueur «officiel» de la présidentielle, candidat «élu», candidat malheureux, ex-premier-ministre «fraudeur», candidat du pouvoir et de Moscou, mauvais perdant ukrainien* тощо);

(3) образи, пов'язані із зовнішністю В.Ф. Януковича (*un poids lourd, le grand géant);*

(4) образи, пов'язані з особистісними та професійними якостями В.Ф. Януковича (*terne, discrédité, pragmatique, usant la langue de bois, au passé criminel et opaque*);

(5) образи з яскраво вираженою соціокультурною домінантою (*la "Cendrillon" de Donetsk*).

Подана вище загальна класифікація типів образів дозволяє нам виокремити певні особливості мовної репрезентації діючого Президента України у Франції в 2004–2009 роках. По-перше, для представлення В.Ф. Януковича на шпальтах французьких видань та на французькому телебаченні журналісти широко використовують посилання на посаду, функції та політичну партію, до якої належить В.Ф. Янукович. Очевидно, це пов'язано з прагненням до максимально об'єктивного зображення зовнішньої реальності, притаманному медійному дискурсу як такому.

По-друге, протягом усього проаналізованого періоду Віктор Федорович зображається французькими журналістами як проросійський кандидат / Прем'єр-міністр / лідер опозиції тощо. Видається, що роль «проросійського кандидата», яку він відіграв у подіях Помаранчевої революції 2004 року, коли він вперше постав перед французькою публікою, міцно закріпилася за ним і майже не зазнала хронологічної еволюції: ярлик «проросійськості» супровождує його образ у медіа і в 2009 році. Для підсилення образів цього типу журналісти часто зверталися до контрасту, протиставляючи «проєвропейськість»

В.А. Ющенка орієнтації на Росію В.Ф. Януковича, що свідчить про досить спрощене бачення французькими журналістами зовнішньополітичної орієнтації обох політичних лідерів.

По-третє, відсутність образів, пов'язаних зі статтю В.Ф. Януковича, є очікуваною у зв'язку з належністю чоловічої статі до загального, повсюдного, немаркованого статевими ознаками. Тим самим можна пояснити і майже абсолютну відсутність посилань на зовнішність Віктора Януковича.

Нарешті, майже повна відсутність образів з соціокультурною домінантою, широке використання яких загалом притаманне французькому медійному дискурсу, свідчить про невисокий рівень зацікавленості журналістів (та публіки?) у постаті діючого Президента України.

Мовна репрезентація В.А. Ющенка у французьких медіа

До основних видів образів, що характеризують медійну репрезентацію В.А. Ющенка у Франції, відносяться такі:

(1) образи, пов'язані з посадою, функціями, політичною партією, до якої належить В.А. Ющенко (*dirigeant de l'opposition démocratique ukrainienne, président pro-occidental, réformiste pro-européen, pur nationaliste, chef de Notre Ukraine* тощо);

(2) образи, пов'язані з роллю В.А. Ющенка в подіях Помаранчевої революції (*candidat pro-occidental, vainqueur de l'élection présidentielle ukrainienne, candidat privé de sa victoire, figure de proue de la "révolution orange"*, *âme de la "révolution orange"* тощо);

(3) образи, пов'язані зі статтю В.А. Ющенка (*duo, tandem, couple politique, divorce, séparation; "gendre américain", père de cinq enfants, marié à une Américaine* тощо);

(4) образи, пов'язані із зовнішністю В.А. Ющенка (*belle allure, beau gosse, candidat défiguré, homme au visage grêlé, héros à visage ravagé par l'acné* тощо);

(5) образи, пов'язані з особистісними та професійними якостями В.А. Ющенка (*integre, pragmatique, mou, modéré, fort, consensuel, réservé, froid, rebelle prudent, économiste et technocrate au caractère posé, gestionnaire tranquille, banquier respecté, intelligent, cultivé, charismatique; martyr, victime* тощо).

Коротко окреслимо основні особливості представлення В.А. Ющенка у французькому медійному дискурсі. Поруч із традиційними образами, що представляють Віктора Андрійовича в якості кандидата на президентських виборах, обраного Президента України, лідера політичної партії «Наша Україна» тощо, важливою у медійному представленні екс-Президента України у Франції стала роль, яку він відіграв у подіях Помаранчевої революції. Протягом всього проаналізованого періоду В. Ющенко залишився її символом та уособленням нового проєвропейського вибору України, що дозволяє нам говорити про певну емблематизацію образу Ющенка у Франції.

Крім того, цікавою видається наявність у дослідному матеріалі образів, пов'язаних зі статтю В.А. Ющенка, що є досить нетиповим при представлені політиків-чоловіків у медіа. У цому випадку підкреслення статі Віктора Андрійовича відбувається опосередковано через зображення його відносин з Ю.В. Тимошенко за допомогою метафор з семантичного поля подружніх відносин (*дует, тандем, пара, розрив, розлучення* тощо) та протиставлення емоційності пані Тимошенко урівноваженості Віктора Ющенка.

Іншою характерною рисою мовної репрезентації Віктора Ющенка у французьких медіа є наявність образів, що описують зовнішність цього політика. Це, безумовно,

пов'язано з тезою про отруєння Віктора Андрійовича під час передвиборчих перегонів 2004 року. Зміни у зовнішності п. Ющенка підкреслюються журналістами усіх проаналізованих джерел, що призводить до певної віктимізації його особи у Франції.

Що стосується зображених особистісних та професійних якостей колишнього Президента України, загалом образ В.А. Ющенка є досить позитивним: неодноразово підкреслюються його професіоналізм, розум та інтелігентність. Політик зображений як стриманий та схильний до консенсусу лідер, проте в кризових ситуація ця притаманна В.А. Ющенку стриманість представлена як зайва обережність, м'якість та нерішучість.

Таким чином, ми дійшли висновку, що, незважаючи на певну віктимізацію, загальний образ найбільш згадуваного французькими медіа українського політика є досить позитивним. Крім того, про важливість та знаність цієї фігури української політичної сцени свідчить процес емблематизації його образу у Франції (Ющенко як уособлення Помаранчевої революції та Ющенко як отруєний президент).

Мовна репрезентація Ю.В. Тимошенко у французьких медіа

У результаті дослідження нами було виокремлено п'ять основних типів образів, пов'язаних з постаттю Ю.В. Тимошенко у французькому медійному дискурсі, а саме:

(1) образи, пов'язані з посадою, функціями, політичною партією, до якої належить Ю.В. Тимошенко (*opposante, libérale, démocrate, pro-occidentale, orange; député(e), femme politique, parlementaire; Premier ministre, Première ministre, chef du gouvernement; économiste, femme d'affaires* тощо);

(2) образи, пов'язані зі статтю Ю.В. Тимошенко (*femme, jeune femme, petit bout de femme; le seul homme du Parlement*);

(3) образи, що підкреслюють її зовнішність (*belle, sexy, séduisante, tresses blondes* тощо);

(4) образи, пов'язані з особистісними та професійними якостями Ю.В. Тимошенко (*charismatique, volcanique, flamboyante, incontrôlable, déterminée, ferme, décidée, emportée, courageuse, combative, ambitieuse, rusée, sportive ; oratrice, zélée, professionnelle, expérimentée, bonne organisatrice, radicale, puissante* тощо);

(5) образи з яскраво вираженою соціокультурною домінантою (*égérie, emblème, symbole, icône, pasionaria, dame de fer, princesse du gaz, tsarine de Kiev, Jeanne d'Arc ukrainienne, Heidi, Evita Péron, Lady Iou; mère, Madone, Marianne; Ioulia* тощо).

Ведучи мову про мовне представлення Ю.В. Тимошенко у французьких медіа, можна говорити про такі його особливості. Перш за все, варто відзначити, що, репрезентуючи Ю.В.Тимошенко, французькі журналісти приділяють значну увагу її статі, а також її зовнішності. Гардероб екс-Прем'єр-міністра України, її волосся та краса є центральними елементами образів цього типу. Іншими словами, має місце «статеве розрізнення жіночності» [Frisque 1997, 107], коли «чоловіче начало» належить до загального, повсюдного, тоді як «жіноче» є одиничним та позначеним категорією «стать».

Крім того, ми дійшли висновку, що якості, які традиційно асоціюються з жіночністю (*м'якість, емоційність* тощо), в політичному контексті отримують негативну конотацію. Так, пані Тимошенко часто кваліфікують як *émotionnelle, incontrôlable, imprévisible, emportée*. У той самий час, надмірна жорсткість або жадоба влади можуть бути оцінені негативно, оскільки така поведінка більш притаманна чоловікам.

Нарешті, для мовної репрезентації Ю.В. Тимошенко у французьких медіа характерне широке використання посилань на низку соціокультурних образів. Так, образи Егерії та Пасіонарії [див. М.-Ж. Бертіні] є центральними елементам медійного дискурсу щодо Юлії Тимошенко у Франції, в той час, як образи Матері, Музи та Мадонни майже не обігрувались французькими журналістами. Також варто взяти до уваги і лексичне багатство передачі образів цього типу: згадаймо хоча б про «Українську залізну леді», «Українську Жанну д'Арк», «Київську царицю», «Газову принцесу», «Леді Ю», «Маріанну з косою» тощо.

Що стосується еволюції виокремлених образів, слід підкреслити відносну стабільність у використанні більшості образів усіх виділених нами типів протягом п'яти років (2004–2009).

Наостанок зазначимо, що виокремлені нами образи використовуються як французькими журналістами, так і самою Юлією Володимирівною в якості дискурсивних стратегій з метою побудови бажаного етосу сильного політика, як-от на сторінках *Le Figaro: Cette admiratrice de Jeanne d'Arc croit en sa bonne étoile : «J'ai la foi. Regardez tout ce que Jeanne d'Arc a réalisé"* [09/04/2005].

Таким чином, проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що репрезентація Ю.В. Тимошенко у французьких медіа спирається на використання ряду традиційних – тобто стереотипних, емблематичних та / або мітичних – жіночих образів, широко відомих французькій публіці. На дискурсивному рівні таким образам відповідають стійкі лексичні одиниці, від яких ми і відштовхувалися в ході нашого аналізу.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про центральність образів трьох українських політиків – В.Ф. Януковича, В.А. Ющенка та Ю.В. Тимошенко – у медійній репрезентації українського політикуму у Франції в 2004–2009 роках. Крім того, варто відмітити маркованість загальної репрезентації Ю.В. Тимошенко категорією «стать», що призвело до стереотипізації та емблематизації її образу у Франції, емблематичне представлення екс-Президента України В.А. Ющенка та нейтральність репрезентації діючого Президента України В.Ф. Януковича.

У перспективі даної роботи цікавим видається ведення подальшого аналізу розподілу уваги журналістів до українських політичних лідерів після президентських виборів 2010 року та простеження можливої еволюції виділених образів.

1. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів: Навчальний посібник / Валентина Ісидорівна Перебийніс. – Вінниця: Нова Книга, 2001. – 168с. 2. Bertini Marie-Joseph. Femmes. Le pouvoir impossible. – Pauvert: Arthème Fayard, 2002. - 252p. 3. Frisque Cégolène. Les mythologies du sexe in L'objet femme. – Paris: La Documentation française, 1997. - 150p. - P.106-114. 4. Pratiques sociales et représentations // Sous la direction de Jean-Claude Abric. – Paris : Presses Universitaires de France, 2001. - 252p. – P.1-82. - Collection Psychologie sociale.

Фоменко О.С., к.філол.н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОРОЛІВСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ ЯК СТРАТЕГІЯ КОРЕКЦІЇ ІМІДЖУ БРИТАНСЬКОЇ МОНАРХІЇ (на матеріалі англійської мови)

Досліджується бренд 'The Royal wedding' як складова бренду 'The Monarchy': розглядається уплив бренду на імідж британської монархії і Великої Британії, описуються вербальні й невербальні засоби його актуалізації в англомовному віртуальному просторі.

Ключові слова: *бренд 'The Royal wedding', культурний символ, імідж, дискурс.*

Изучается бренд 'The Royal wedding' как компонент бренда 'The Monarchy': рассматривается влияние бренда на имидж британской монархии и Великобритании, описываются вербальные и невербальные средства его актуализации в англоязычном виртуальном пространстве.

Ключевые слова: *бренд 'The Royal wedding', культурный символ, имидж, дискурс.*

The paper examines the brand 'The Royal wedding' as a component of 'The Monarchy' brand: The author studies the brand's impact on the monarchy's and Britain's public images and analyses verbal and nonverbal means of its actualization in the English-language virtual space.

Key words: *brand 'The Royal wedding', cultural symbol, image, discourse.*

Весілля принца Вільяма та Кейт Міддлтон 29 квітня 2011 року опинилося у центрі уваги глобальної аудиторії: ця подія стала першим королівським весіллям доби соціальних медіа *Twitter*, *Facebook* і *YouTube*, за яким у живому ефірі спостерігало понад 1.6 мільярда глядачів або майже кожний третій житель планети [Choney 2011]. Весілля, яке назвали "подією десятиліття", супроводжувалося великою кількістю комунікацій, насамперед в Інтернеті. Одним з ключових слів численних повідомлень і коментарів події у віртуальному просторі, широка відомість якої у світі сприяла її перетворенню на потужний бренд країни [Orr 2011; Calkins 2011], була номінація *The Royal wedding*.

Бренд розуміємо як один із символів, що фокусує в собі уявлення про ту чи іншу країну, який можна розглядати як "візитівку" цієї країни. Цей символ виступає позначенням типової для країни реалії, типового явища чи типової ознаки життя громадян. Брендом може бути ключове слово для позначення культурно-маркованого концепту, стереотипу, прецедентного феномену тощо.

Мета роботи – дослідити бренд 'The Royal wedding' як складову бренду 'The Monarchy": розглянути вплив бренду на імідж монархії і Великої Британії у світі та описати вербальні й невербальні засоби його актуалізації в англомовному віртуальному просторі.

Об'єктом дослідження був бренд 'The Royal wedding', а його предметом – вербальні та невербальні засоби його актуалізації у мові.

Актуальність дослідження пов'язана з інтересом у лінгвістиці до вивчення особливостей відображення у мові суспільних явищ, до впливу на мовні процеси позамовних

чинників, до вивчення нових комунікаційних процесів сучасного комунікативного простору.

Матеріалом дослідження були англомовні тексти енциклопедій, електронних видань (*BBC News*, *Financial Times*, *The Daily Mail* та ін.), соціальних мереж, форумів і блогів.

Одруження принца Вільяма, якого вважають наступником трону, та Кейт Міддлтон вважають "поворотним моментом для британської монархії" ("The turning point for British monarchy") [Tomforde 2011], ставлення до якої у країні упродовж декількох останніх десятиліть було здебільшого негативним. Занепад бренду 'The Monarchy' пов'язують з численними скандалами, пов'язаними з членами королівської родини, серед яких невдалі шлюби, недостойна поведінка осіб королівської крові, трагічна загибель принцеси Діани та інші. Внаслідок цього бренд 'The Monarchy' почали вважати "незручним" і навіть ставити його поряд з іншими брендами, що зазнають значної критики, як, наприклад, це зробила автор публікації "Uncomfortable Brands 101: The Donald, The Monarchy and Bin Laden" [Kendall 2011].

Сумнівна репутація монархії у країні стала настільки звичним явищем, що це відобразилося в енциклопедіях і довідникових виданнях. Зокрема, в *Encyclopedia of Contemporary British Culture* 1999 року стаття про монархію [Smith 1999, 344-345] починається зі згадки про відсутність у британському суспільстві поваги до членів королівської родини:

In recent years, the monarchy has all but fallen into disrepute in Britain. It was the butt of sophisticated humour on television programmes such as Spitting Image*, was lampooned in Sue Townsend's novel* The Queen and I *(1994) and became the subject of much tabloid treatment which ridiculed the affairs of Prince Charles, Prince Andrew and their wives. To compound such adverse publicity, Buckingham Palace has proved inept at handling the British media. Opponents of the Palace used the newspapers against them, publishing for example Prince Charles's conversations with his long-term lover Mrs Camilla Parker-Bowles. Broadcasts of this and other gaffes turned the royals into a beleaguered, if not endangered, institution*.

У цьому уривку негативне зображення монархії здійснюється шляхом використання лексичних одиниць з яскраво-вираженою негативною конотацією: *to fall into disrepute, the butt of humour, was lampooned, tabloid treatment, to ridicule the affairs, proved inept, gaffes.* Використання емфатичної конструкції (*the monarchy has all but fallen into disrepute*) та стилістичного прийому клімаксу (*a beleaguered, if not endangered, institution*) посилюють негативні асоціації, викликані вищезгаданою лексикою. Решта невеликої за обсягом статті так само насичена лексичними одиницями з негативною конотацією. Зокрема, автор їх уживає, коли говорить про невдоволення платників податків високою вартістю утримання інституту монархії і про небажання утримувати коштом британців осіб, що не є безпосередніми членами королівської родини. По відношенню до цих осіб використовується апелятив з негативною конотацією *hangers-on*, що вживається у складі непрямого запитання: *"…the country had regarded those other than the immediate Royal Family as 'hangers-on' and questioned why they should pay for their support"*). У статті також ідеться про несхвальне ставлення у суспільстві до аморальної поведінки і чисельних розлучень членів королівської родини. Говорячи про критику поведінки членів королівської родини, в якій розлучення трапляються одне за одним, автор використовує гіперболізовану метафору *avalanche* й риторичний прийом повтору: *"…the Royal Family*

was hit by an avalanche of negative responses to rumours of the extra-marital affairs of the younger royals… Princess Anne divorced Captain Mark Philips, Prince Andrew divorced Sarah Ferguson (Fergie) and Charles divorced Diana Spencer". Ще однією причиною невдоволення громадськості королівською родиною вважають небажання королівських осіб змінювати інститут монархії разом зі змінами в суспільстві, а також зневажливе ставлення до критики на свою адресу. Це, на думку автора, значно більшою мірою вплинуло на погіршення іміджу монархії усередині країни, аніж поведінка молодших членів родини, яку вона поблажливо називає "дрібними грішками" – *peccadilloes*. Використовуючи умовний спосіб і модальне дієслово *might* з інфінітивом дієслова у формі *Perfect*, автор припускає, що якби не високомірна зневага членів королівської родини до критики, то, можливо, вони не втратили б частини колишніх привілеїв: *"People might have tolerated the younger royals' peccadilloes if complaints had not been treated with lofty disdain, and if the monarchy had not chosen to ignore many crucial twentieth-century changes in society's outlook. …adherents of Margaret Thatcher's 1980s 'me' generation were unlikely to be as ready to continue to fund lifestyles which they themselves were never likely to emulate*).

Серед інших причин невдоволення британців королівською родиною – надто стримана реакція її членів на трагічну загибель "народної принцеси" Діани. Автор протиставляє королівську родину та британське суспільство та королівську родину і принцесу Діану, використовуючи лексичні одиниці з семантикою відчуження і протиставлення (*to be (seriously) out of touch, antipathy*) і намагання применшити значення смерті Діани (*to downplay the death*), а також вживає по відношенню до представників монархії метонімію *the Palace / the Buckingham Palace*, ще більше підкреслюючи відстань між ними та народом: *"The Palace was seriously out of touch with the mood of the people when Diana was killed in a car crash in Paris in the summer of 1997. <…> Traditionalists feared that any offspring produced by this relationship* [between Princess Diana and Dodi Fayed] *would be in line to inherit the throne, and were thus seen as 'relieved' by the accident. Buckingham Palace appeared to think it could downplay the death of someone with whom it had had public quarrels, but people were well aware of the antipathy between the Palace and Diana…"*. Згадка про те, що королівська родина була змушена визнати серйозність трагедії під тиском громадськості, здійснюється шляхом використання модального дієслова зі значенням примусовості *to have to* (*"There was thus a huge outpouring of public grief, and the Palace had both to lose face and to upgrade the funeral obsequies to three days of national mourning"*), що також посилює думку про "відірваність" членів королівської родини від народу.

Хоча автор статті пише, що представники деяких прошарків британського суспільства симпатизують членам королівської родини, значення цієї позитивної інформації дещо применшується унаслідок використання оціночного прислівника *paradoxically*: "*The Royal Family has always paradoxically drawn support from large segments of the working class"*. Більше того, говорячи про підтримку монархії частиною робочого класу, автор водночас імпліцитно повідомляє, що її не підтримують представники середнього (основи кожного розвинутого суспільства) та вищого класів.

Ще одним позитивним фактом про монархію у статті є згадка про те, що ставлення до членів королівської родини за межами країни краще, ніж у Британії: *"The monarchy continues to be much better received overseas than in Britain. Americans display much more interest in it than in their own 'aristocracy', and in Canada the young princes William and*

Harry received a rousing welcome to British Columbia in November 1998" [Smith 1999, 345]. Утім, надмірна конкретизація (зазначення часу події, під час якої молодих принців – синів принцеси Діани (а не королеву або інших "дорослих" членів родини) з почестями приймали в англомовній канадській провінції) та іронічне згадування американської "аристократії", про що свідчить пунктуація (взяття слова в лапки), применшують прагматичний вплив цієї інформації.

На нашу думку, негативне зображення британської монархії і ставлення до неї у суспільстві у виданні довідкового характеру свідчить про поширеність такого погляду серед британців наприкінці 1990-х років.

Пізніші видання теж підтверджують неоднозначне ставлення до монархії у британському суспільстві. Зокрема, антрополог Кейт Фокс у дослідженні "Watching the English: The hidden rules of English behavior" [Fox 2004, 65] говорить про ностальгію англійців за часами, коли важливі для країни символи здавалися непохитними: *"The English do suffer from a sort of 'nostalgia isn't what it used to be' syndrome. The belief that the country is going to the dogs, that things are not what they were, that some cherished bastion or emblem of Englishness (such as the pub, queuing, sportsmanship, the monarchy, courtesy) is dead or dying, seems to be endemic"*. Автор ставить монархію поряд з іншими важливими культурними символами країни (*pub, queuing, sportsmanship, courtesy*), а ностальгію англійців за "старими добрими часами" порівнює з хворобою, використовуючи медичну метафору *syndrome* у складі номінації-оказіоналізму *'nostalgia isn't what it used to be' syndrome*.

Свідченням втрати британською монархією колишнього статусу в країні, значна частина жителів якої більше не вважає її символом Британії, є те, що жодна з лексем, пов'язаних з монархією (*monarchy, Royal family* або *Queen*) не увійшла до переліку ста найбільших символів Англії – "портрету" країни, створеного в Інтернеті 2006 року. Проект з назвою "ICONS. A Portrait of England" був частиною програми "Culture Online", яка підтримувалася Міністерством культури, ЗМІ та спорту Великої Британії. Хоча кожний охочий міг надіслати слово-"кандидат" на звання одного з найбільших культурних символів країни, їхній остаточний відбір здійснювався комісією експертів. Єдиним символом, пов'язаним з монархією, у цьому списку є поштова марка номіналом п'ять фунтів із зображенням голови Королеви Єлизавети II. Цей символ представлений у списку номінацією *Queen's Head stamp*, а в поясненні, чому його було визнано символом країни, ідеться не про королеву, а про художника, що створив це зображення для марки, яка вже протягом сорока років є одним з найбільше тиражованих творів мистецтва в світі [ICONS 2006].

За таких не найкращих для британської корони часів весілля принца Вільяма та Кейт Міддлтон стало першою визначною подією позитивного характеру останніх 30 років, пов'язаною з королівською родиною.

Великий інтерес до весілля з боку світової спільноти, яка завдяки сучасним ЗМК мала змогу спостерігати за приготуваннями до церемонії і згодом дивитися її у прямому ефірі, сприяв тому, що цю подію назвали 'The World Wide Wedding' [Drury 2011]. Утім, якщо для світової спільноти весільна церемонія була передусім яскравим видовищем, викликаним цікавістю до життя відомих осіб, "екзотичністю" для більшості країн світу інституту монархії і пошуком нових розваг, то для британського суспільства ця подія пов'язана з набагато серйознішими питаннями: з національною ідентичністю, роллю монархії у суспільстві, іміджем монархії і Великої Британії у світі [Orr 2011].

Одруження принца Вільяма та Кейт Міддлтон має важливе політичне значення як для країни, так і для королівської родини, яка останнім часом потребує певного "апгрейду". Сучасні монархії більше не в змозі ігнорувати суспільну думку, продовжуючи існувати в "автономному" режимі, оскільки мають певну суспільну складову, яка вимагає від них комунікацій з громадськістю. Небажання монархів це робити може призвести до формування у суспільстві думки про необхідність скасування інституту монархії. Саме тому одруження принца Вільяма та Кейт Міддлтон подавалося у ЗМК як загальнонаціональне свято, а не лише як "особисте" свято британської корони. На думку експертів [Ashton 2011], жодна інша подія не змогла б краще змінити суспільну думку про монархію, аніж "казкове" весілля принца з Королівства та "звичайної людини" (*'commoner'*).

Про важливе значення королівського весілля для іміджу монархії і Британії у світі свідчать запитання, що пролунали в ефірі телеканалу BBC NEWS під час живої трансляції церемонії вінчання у Вестмінстерському абатстві: "How this [the wedding] will shape the future of the monarchy in Britain?", "What it gives to the image of Britain?" Ведучі прямої трансляції, яку дивилися глядачі 180 країн світу, закликали аудиторію висловлювати думки щодо цих питань. Водночас телеведучі самі частково озвучили відповіді на ці запитання, які можна було почути в ключових фразах прямого ефіру "The British monarchy is back" і "Proud to be British" (BBC News, 29 April 2011).

У дискурсі віртуального простору важливість одруження принца Вільяма та Кейт Міддлтон для іміджу монархії передається за допомогою лексеми *boost* (у формах іменника та дієслова), що використовується у номінаціях *reputational boost, poll boost, much needed boost* тощо: e.g. *A Royal Wedding Provides A Reputational Boost for the Monarchy, Video Wedding Gives Monarchy Poll Boost, Royal wedding a boost for monarchy: experts, Royal Wedding 'Boosts Image Of Monarchy', The Royal Wedding appears to have given the British monarchy a much needed boost, Brits think wedding will boost monarchy's appeal, Friday's wedding will boost the image of the Royal Family.*

У віртуальних ЗМК опис можливого ефекту королівського весілля на монархію здійснюється шляхом використання лексем (дієслів, віддієслівних іменників) з префіксом *re-* в значенні "знову, назад" (e.g. *the* **wedding…** *was a chance to* **relaunch** *the* **monarchy** *on the world stage*, *The forthcoming royal wedding offers the chance to 're-make the royal family for a new era', Relaxed* **Royal Wedding** *to Renew British* **Monarchy, …***this was a* **remaking – ***indeed a rebranding – of the* **monarchy** *in 1917, William will* **remake** *the* **Monarchy** *by showing love, leadership and compassion*), лексичних одиниць (дієслів, дієприкметників, іменників) з семантикою покращення, удосконалення, оновлення *update*, *revive, rehabilitate, rejuvenate, reboot* (e.g. *William, Kate Praised for Perfect* **Royal Wedding***, Updating* **Monarchy** *Image*, *Royal Wedding Score: Monarchy revived, The monarchy has been rejuvenated by the marriage of the second in line to the throne, The success of the Royal Wedding has helped rehabilitate the monarchy after those difficult years, Will the royal wedding 'reboot' the British monarchy? British monarchy revival?*

Ідею оновлення британської монархії, початку її "нової ери" також утілено в номінаціях – метафорах **Monarchy's** *new dawn* (e.g. *The Royal* **Wedding***:* **Monarchy's** *new dawn sealed by a thoroughly modern marriage*), *The Firm is back in business* (e.g. *The Firm, as the Queen refers to the* **royal** *family, is back in business*) і *The monarchy's comeback (e.g. The monarchy's comeback: The Royal wedding)*.

Цитата з одного британського видання дуже вдало, на наш погляд, перераховує риси принца Вільяма та Кейт Міддлтон, які відрізняють їх від решти членів королівської родини, що, на думку експертів, може відіграти ключову роль у відродженні бренду Британії:

Brand Britain has a potentially highly effective new branding device in Wills and Kate. In stark contrast to previous iterations, they come across as attractive, modern and in touch. They even seem to be gaffe-free. The royal wedding is a big-budget launch that will drive the brand's key measures in the right direction. After that it will be about building on the launch - royal visits, appearances at London 2012 and perhaps even some royal babies [Orr 2011].

Автор уживає по відношенню до подружжя метафору *a branding device*, а також акцентує увагу на позитивних атрибутах молодят (*attractive, modern and in touch, gaffe-free)*, протиставляючи їх решті членів королівської родини. Королівське весілля подається як подія зі сфери шоу-бізнесу, про що свідчить використання автором термінології останньої (*a big-budget launch*). Порівняння весільної церемонії принца Вільяма та Кейт Міддлтон з подією зі сфери шоу-бізнесу, як-от: прем'єрою нової стрічки або виходом музичного альбому, ще раз доводить, що в добу комп'ютерних технологій і соціальних медіа перші особи країн перетворюються на знаменитостей, за якими уважно спостерігають як представники ЗМК, так і громадськість. Тому одруження британського принца майже нічим не відрізняється від, приміром, церемонії нагородження "Оскаром": *"It's showbiz, America has Hollywood, we have the royals as natural celebrities"* [Tomforde 2011].

Візуальною репрезентацією ідеї позитивного впливу одруження принца Вільяма та Кейт Міддлтон на імідж країни в світі стала карикатура художника газети *The Telegraph* Крістіана Адамза (див. рис.), який зобразив поцілунок молодят на тлі прапору Великої Британії у вигляді сонця, що розганяє чорні хмари. Ця візуальна метафора має одночасно декілька значень. По-перше, вона має пряме значення: всі звернули увагу на те, що небо розхмарилося щойно молоде подружжя вийшло на балкон Букінгемського палацу для того, щоб привітати публіку, яка зібралася біля палацу, і традиційного поцілунку. Інше, глибинне значення зображення поцілунку молодят на тлі прапора пов'язане з чисельними сподіваннями на здатність весілля поліпшити імідж Великої Британії у світі.

Поцілунок принца Вільяма та Кейт Міддлтон, представлений у віртуальному просторі лексемами *The Royal kiss, Royal newlyweds kiss, Prince William and Kate Middleton's*

balcony kiss, The Royal wedding kiss, Royal kiss-off, William and Kate's balcony kiss, the royal peck, став кульмінацією знаменної події, а також "центральним" зображенням весільної церемонії, що швидко "облетіло" світ.

Ефективність візуальних повідомлень пояснюється тим, що візуальний образ здатен швидко передати великий обсяг інформації у конденсованому, згорнутому вигляді. Візуальна інформація не потребує перекладу й тому суттєво спрощує сприйняття та інтерпретацію повідомлення, підвищує його фактуальність [Бєлова 2010, 22]. Інформація, представлена візуально, може не лише повідомляти про подію, а й спонукати глядачів створювати інші зображення, пов'язані з нею (напр., вже згадана карикатура та ін. – див. рис.).

Про важливість візуальної інформації для аудиторії свідчить те, що в день весілля ключовими словами понад шести мільйонів запитів пошукового сервісу *Yahoo* були 'the dress' та 'the kiss' [Choney 2011].

Утім, незаперечним лідером серед ключових слів події у віртуальному просторі була лексема *The Royal wedding*. Окрім доволі поширених номінацій, до яких традиційно входить лексема *wedding* (e.g. *the royal wedding party, the royal wedding kiss, the royal wedding invite list*, *the royal wedding night*), у ЗМК використовувалися й інші номінації, пов'язані з VIP-статусом цієї події (e.g. *The royal wedding England, The royal wedding charity fund, royal wedding buzz, the royal wedding route, the royal wedding security, the royal wedding walk, the royal wedding memorabilia, the royal wedding street party,* **royal wedding-***themed wagers, royal frenzy*). Значна частина цих номінацій безпосередньо пов'язана з чисельними комунікаційними процесами, які відбувалися навколо події, що спричинила справжній "бум" серед користувачів Інтернету: *The royal wedding coverage, the royal wedding website, the royal wedding broadcast, the royal wedding blog, the royal wedding page, the royal wedding video, the royal wedding timeline, the royal wedding streaming*). Деякі лексичні одиниці (*timeline*, *streaming*), що увійшли до цих номінацій, є комп'ютерними термінами, що свідчить про невід'ємність новітніх комунікаційних процесів від суспільного життя.

Частина номінацій, більшість яких є стилістично-заниженою лексикою, утворена за моделлю *royally + Adjective/Past Participle: e.g. royally mad, royally obsessed, royally wed, royally sexy, royally inspired, royally pissed.*

Чисельні коментарі події у соціальних мережах рясніють емоційними прикметниками (e.g. *adorable, beautiful, gorgeous, awesome, hilarious, cute, lovely, sweet, outstanding*, *inspiring, special, genuine, cool*) і прикметниками найвищого ступеня (e.g. *the happiest couple in the Windsordom, the most beautiful wedding in the world, the cutest couple in the world*).

Весільна церемонія вдало поєднала вікові королівські традиції з інноваціями, що засвідчують чисельні заголовки та підзаголовки публікацій, які рясніють лексемами *tradition, modernity, innovation, continuity*: e.g. *"Tradition, modernity mingle at royal wedding", "Royal wedding tradition and modernity fashion", " Showing the best of Britain – striking the balance between tradition and innovation", "'Marrying' innovation with tradition: The case of the wedding", "Royalty – Traditions and* **Continuity**".

Як бачимо, завдяки сучасним ЗМК значні події, що відбуваються у суспільстві, знаходять широке відображення у віртуальному просторі, де вони актуалізуються як вербальними, так і невербальними засобами. Мовним відображенням бренду "The Royal wedding" в англомовному віртуальному просторі стали численні номінації, пов'язані як безпосередньо з весіллям принца Вільяма та Кейт Міддлтон так і з іншими важливими для британського суспільства проблемами, серед яких національна ідентичність, культурні символи країни, імідж монархії та Великої Британії у світі.

1. *Choney S.* Royal wedding breaks Internet records / Suzanne Choney [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: //http://digitallife.today.com/_news/2011/04/29/6556575-royal-wedding-breaks-internet-records 2. *Orr W.* UK royal wedding: Brand Britain on a ride / William Orr [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: //http://economictimes.indiatimes.com/features/brand-equity/uk-royal-wedding-brand-britain-on-a-ride/articleshow/8093576.cms 3. *Calkins T.* The Royal Wedding and Branding / Tim Calkins [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: //http://strongbrands.wordpress.com/2011/05/01/the-royal-wedding-and-branding/ 4. *Tomforde A.* ANALYSIS: "Celebrity wedding" a turning point for British royals? / Anna Tomforde [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.://http:// www.monstersandcritics.com /news /uk/news/article_1633818.php/ANALYSIS-Celebrity-wedding-a-turning-point-for-British-royals 5. *Kendall A.* Uncomfortable Brands 101: The Donald, The Monarchy And Bin Laden / Allen Kendall // Mediapost [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.:// http://www.mediapost.com/?fa=Articles.showArticle&art_aid=149707 6. *Smith, M.* Monarchy / Mariane Smith // Encyclopedia of contemporary British culture/edited by Peter Childs and Mike Storry. - First published 1999 by RoutledgeTaylor & Francis e-Library, 2002. – P. 344-345. 7. *Fox, K.* Watching the English: The Hidden Rules of Behaviour / Kate Fox [Електронний ресурс]. – Hodder, 2004. – 158 p. 8. ICONS. A portrait of England [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту.: // http://www.icons.org.uk/ 9. *Drury E.* William and Kate: The World Wide Wedding / Emma Drury [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: //http://www.mecmanchester.co.uk /blog/william-kate-world-wide-wedding.html 10. *Ashton, M.* The political impact of the Royal Wedding / Matthew Ashton [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст.: //http://drmatthewashton.com/2011/04/28/the-political-impact-of-the-royal-wedding/ 11. *Бєлова А.Д.* Видеориторика в современном коммуникативном пространстве / Алла Дмитриевна Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов: редкол.: А.Д. Бєлова (голов. ред.) – К.: Логос, 2010. – С. 22-34.

Хачатурян Г.Х., викл.,
Київський міжнародний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ ФРАНЦУЗЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ П'ЯТОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті мова йде про особливості політичного дискурсу президентів Франції П'ятої республіки. Пропонується стислий компаративний аналіз стилістичних рис дискурсів перших трьох президентів з урахуванням жанрового характеру промов.

Ключові слова: *президентський дискурс, політична риторика, Франція П'ятої республіки, медіатизований політичний дискурс, жанри політичних промов.*

В данной статье речь идет об особенностях политического дискурса президентов Франции Пятой республики. Предлагается краткий компаративный анализ стилистической специфики дискурсов первых трех президентов, учитывая жанровые характеристики выступлений.

Ключевые слова: *президентский дискурс, политическая риторика, Франция Пятой республики, медиатизированный политический дискурс, жанры политических выступлений.*

This article is about the peculiarities of political discourse of French presidents of the Fifth Republic. We propose a short comparative analysis of the stylistic specifics of discourses of the firsts three president taking into account genre features of the speech.

Keywords: *president discourse, political rhetoric, French Fifth Republic, mediatizated political discourse, genres of political speeches.*

За останні роки погляди на роль мови в політиці стрімко змінились. У сучасному демократичному суспільстві політичний дискурс має чи не найважливіше значення у побудові іміджу політика, адже якщо ще 100 років тому пересічний громадянин міг й не здогадуватись як виглядає і розмовляє голова його держави, то на теперішній час така ситуація здається неймовірною. Мовленню в політиці приділяється роль одного із найпотужніших засобів впливу на масову аудиторію.

Одним із головних чинників, які впливають на розвиток комунікації в політиці, є засоби масової інформації, які «співпрацюють» з усіма формами суспільної свідомості. Наприкінці XX століття та на початку XXI-го ЗМІ перетворилися на «четверту владу», яка перетворила виступи та, зокрема, дискурс політиків на основний засіб звертання до масової аудиторії та переконання слухачів і глядачів. Комунікативні стратегії, що застосовуються в дискурсі політиків, значною мірою пов'язані з технологіями та стратегіями ЗМІ. Сучасний політичний дискурс можна назвати «медіатизованим». Це свідчить також про значну залежність політиків від ЗМІ. Але в той же час політики мають від того зиск, адже саме ЗМІ сприяють переконанню громадян, більшість з яких вільний час проводять в Інтернеті, за читанням газет, або перед екраном телевізора. Те, що громадяни надають перевагу телебаченню, тобто займаються інформаційною діяльністю за власним бажанням, є надійною передумовою для здійснення маніпуляції свідомістю. Згодом, під час

передвиборчих кампаній, телебачення стає найпотужнішим засобом впливу та місцем головних баталій як для політичних партій, так і для окремих їх представників. Завдяки телебаченню політики мають доступ до величезних аудиторій, що сприяє формуванню відповідних поглядів та отриманню підтримки виборців. Така можливість надає нового значення мові в політиці. Мова стає найважливішим фактором досягнення успіху на політичній арені.

Зазначимо, що ефект впливу ЗМІ може мати місце у всьому розмаїтті рівнів політичної системи. Яскравим прикладом значення ЗМІ можуть слугувати політичні виступи французьких президентів.

З часів генерала де Голля французькі політики із завзятістю використовують телебачення як інструмент презентації широкій аудиторії своєї особистості та своїх політичних поглядів, оскільки саме перший президент Франції П'ятої республіки Шарль де Голль першим зрозумів ефективність телевізійних та радіоповідомлень і почав дуже часто, як на той час, проголошувати промови, які транслювалися на всю країну. Ця спроба використати радіо і телебачення не тільки як засіб реклами, а й підтримки бойового духу нації під час воєнних дій виявилась настільки вдалою, що її запозичили інші французькі політики. З того часу можливість масової аудиторії почути чи прочитати інформацію про дії французького уряду чи президента вважалась найважливішим елементом демократичного суспільства. Тембр голосу доповідача, його міміка, жестикуляція, швидкість та виразність мовлення – усі ці чинники відігравали й відіграють велику роль у сприйнятті інформації публікою. Але, звісно, все вищеперераховане має бути підкріплене майстерно скомпонованою промовою, насиченою усіма необхідними аргументативними та риторичними засобами, адже саме засоби аргументації відіграють провідну роль у переконанні і прихиленні аудиторії на свій бік.

Спробуємо розглянути і проаналізувати особливості дискурсу перших трьох з шести президентів Франції П'ятої республіки, починаючи з генерала Шарля де Голля. Для початку, слід зазначити, що стиль вербальної поведінки політиків пов'язаний з багатьма чинниками, зокрема фактами їх біографії. Простота, чіткість, класичність і яскравість стилю де Голля пояснюється його захопленням літературою та поезією, а стриманість в голосі, жестикуляції та міміці пояснюється довгою службою в армії, через що французи продовжували називати його «генералом» і на посаді президента, на якій він перебував з 1958 по 1969 рр. З ім'ям Ш. де Голля пов'язують посилення президентської влади у Франції та виникнення V Республіки з появою нової п'ятої конституції у 1958 році. Слід зазначити, що з усього численного спектру видів політичних промов де Голль найчастіше використовував відкрите звертання до народу. Цей вибір є зрозумілим, адже повоєнна Франція потребувала рішучого сильного лідера, відкритого і зрозумілого для народу; лідера, який пробудив би в нації бойовий дух і відкрив шлях до позитивних змін. Саме тому стилю Шарля де Голля притаманна підвищена адресантність. Це не лише дотримання правил французької граматики, а й прагматична необхідність, тобто відображення своєї особистої позиції (***J'ai*** *un mandat du peuple/****Je ne suis pas*** *mécontent que cela se termine ainsi*). Також у своїх промовах де Голль використовував значну кількість риторичних прийомів і стилістичних фігур, які сприяли досягненню яскравішого ефекту: антитезу, градацію, анафору, епіфору, риторичні запитання тощо *(La France a perdu une bataille! Mais la France n'a pas perdu la guerre!/ Mais le dernier mot est-il dit? L'espérance doit-elle disparaître?)* [4].

Що ж стосується паралінгвістичних засобів впливу, то в промовах де Голля важливу роль відігравала впевненість в голосі та виразність інтонації, адже більшість слухачів чули промови президента по радіо, бо на той час далеко не всі мали доступ до телебачення. Отже, всі вищеперераховані чинники мали свій вплив на настрій, подальші рішення та дії аудиторії.

З 1969 по 1974 рік посаду президента Франції займає близький споборник Ш. де Голля Жорж Жан Раймон Помпіду. Літературознавець за фахом, викладач словесності та цінитель мистецтва, Жорж Помпіду увійшов в історію Франції як лідер, що зробив значний внесок у модернізацію країни та в розвиток економіки в цілому. Дуже влучно Жоржа Помпіду охарактеризував перший президент Сенегалу Леопольд Седар. Він сказав: «Перш за все**,** Жорж Помпіду був освіченою людиною. І через те, що він був видатною освіченою людиною, він був і видатним політиком» [3].

Характеризуючи дискурс Ж. Помпіду, слід звернути увагу на те, що з розвитком телебачення образ другого президента Франції став більш візуалізованим. Помпіду частіше виступав перед широкою аудиторією, ніж його попередник, тому тематика виступів, а разом з тим зміст і стиль промов, змінилися. Глядач міг ознайомитися не тільки з передвиборчими, дипломатичними, парламентськими та вітальними промовами президента, а й переглянути телевізійні репортажі про його офіційні візити та навіть прослухати інтерв'ю президента по національному радіо і телебаченню. Таким чином, завдяки новим телемедійним технологіям образ президента ставав біль «олюдненим» для народу.

Безсумнівним є те, що кожному з видів політичних промов притаманні свої стилістичні та лексичні особливості: так, стиль заздалегідь підготовлених дипломатичних промов завжди був більш офіціозним та стриманим, аніж стиль передвиборчих виступів чи інтерв'ю політиків у ЗМІ. Однак можна прослідкувати загальні особливі риси, що простежувались у промовах Помпіду: чіткість вимови, яскрава акцентуація слів, яка підсилювалась жестикуляцією. На відміну від стилю де Голля, виступи Помпіду звучать більш експресивно та емоційно. Майстерна побудова аргументативних засобів переконання, лаконічність стилю, образність, метафоричність промов, широке використання гіперболи та антитези пояснюється здобутою ним освітою в галузі літературознавства. Його дискурс характеризується відкритістю до народу, ніби президент дає розгорнутий аргументований детальний звіт про свою роботу та наміри на майбутнє. З риторичних прийомів Жорж Помпіду часто використовував у своїх промовах гіпофору та анафору (***Il fallait. Il fallait. Il fallait*** *d'abord retablir l'ordre progressivement mais fermement <...>* ***il fallait*** *remettre la France au travail!*) [2]. Також у менш офіційних виступах ним часто використовувались риторичні запитання, гумор, іронія та антифраза (*Quelle horreur!* – дивлячись на проект Центру Помпіду */Il est admis, généralement, que je fais de la politique. Par ailleurs, j'ai non seulement du goût, mais une vraie passion pour la poésie. La question que je me suis posée était donc celle-ci : y a-t-il deux hommes en moi, comme dit le psaume, un qui aspire à Dieu, je veux dire à la poésie, et un autre qui succombe à la tentation diabolique, je veux dire à l'action politique, ou bien peut-on soutenir que poésie et politique sont, disons, conciliables?)* [2].

Після смерті Жоржа Помпіду у квітні 1974 року президентом стає 48-річний Валері Жискар д'Естен. Виходець з шанованої родини аристократів (в усякому разі, так він себе презентує), знавець англійської мови, випускник найпрестижніших вищих навчальних

закладів Франції, Жискар д'Естен здається ідеальним кандидатом в президенти. За час його президентства було проведено низку вдалих соціальних реформ, розпочато розбудову TGV (надшвидкісний поїзд) та АЕС, але впроваджені ним економічні реформи були визнані невдалими, призвівши до підвищення цін та безробіття. Це і було однією з причин поразки д'Естена при балотуванні на другий термін.

Як зазначалось, з розвитком телебачення публічний спектр виступів політиків автоматично розширювався. Ще у 1965 році, під час президентських виборів, на французькому телебаченні з'явився новий на той час вид політичних промов – теледебати в прямому ефірі. Це був значний поступ у сфері політичного телемовлення. Якщо раніше будь-який громадянин Франції міг тільки прослухати заготовлену заздалегідь промову політика, то тепер можна було почути його «живу» мову, побачити, як потенційний лідер держави вміє не тільки відстояти свою позицію, швидко зреагувати, без підготовки знайти необхідні аргументи тощо, а й тактовно вказати на недоліки в політиці опонента, тим самим підкреслюючи власні чесноти та плюси своєї політичної кампанії. Таким чином, оцінювальна конотація виступів автоматично розширювалася.

Спочатку теледебати проводились «**Face à Face» між кандидатами в президенти і журналістами.** І тільки під час передвиборчої кампанії у травні 1974 року були проведені перші передвиборчі теледебати між кандидатами в президенти, у яких взяли участь Валері Жискар д'Естен та його опонент лідер соціалістичного руху Франсуа Миттерран. Під час теледебатів д'Естен проявив себе як людина зважена та інтелігентна, яка вміє оперувати словами та тактовно вказати на недоліки свого опонента, аргументовано відстоюючи свою позицію. Прикладом ораторської майстерності Жискар д'Естена може слугувати відома фраза, виголошена ним під час тих же теледебатів. У той вечір, на слова Франсуа Миттеррана: «c'est une affaire de cœur et non pas seulement d'intelligence», *він відповів:* «Tout d'abord je trouve toujours choquant et blessant de s'arroger le monopole du cœur. Vous n'avez pas Monsieur Mitterrand, le monopole du cœur ! Vous ne l'avez pas... J'ai un cœur comme le vôtre qui bat à sa cadence et qui est le mien. **Vous n'avez pas le monopole du cœur**» *[1]*.

Перебуваючи на посаді президента, свою політичну філософію Жискар д'Естен виразно та стисло виклав у невеликій книжці «Démocratie française».

Говорячи про дискурс Жискар д'Естена за часів його президентства, слід сказати, що не дивлячись на зростаючий технічний прогрес, він не так часто звертався з промовами до народу. Частіше президент давав інтерв'ю на телебаченні, його можна було побачити та почути в теленовинах. Образ д'Естена як політика був стриманий: зваженість кожного слова, вживання евфемізмів, майже відсутність жестикуляції та міміки, повна серйозність та навіть «холодність», яку закидали йому журналісти. Але разом з тим, у своїх промовах д'Естен, зберігаючи аналітичність і прагматичність, намагався бути чесним і відкритим до народу. Про це свідчить цитата з одного з його виступів по телебаченню: «On me fait parfois le reproche d'être quelqu'un de froid. Ce n'est pas vrai, je suis quelqu'un de réservé parce que c'est mon caractère et que je n'aime pas rechercher les effets et en dire trop. J'ai dit que je voulais regarder la France au fond des yeux, mais je voudrais aussi atteindre son coeur» [1].

Стилю Валері Жискар д'Естена притаманні стриманість та лаконічність, цей стиль він зберіг до останнього дня свого перебування на посаді президента. У квітні 1981 року,

під час президентських виборів Жискар д'Естен програє своєму опонентові Франсуа Миттеррану. Яскравим прикладом вишуканості стилю д'Естена може слугувати його прощальне телевізійне звернення до громадян Франції 10 травня 1981 р. Після промови, у якій вже колишній президент висловив подяку французькому народу за довіру та плідну співпрацю, Жискар д'Естен, зі словами «Au revoir!», встав з крісла та під величний гімн «Марсельєза» залишив залу Єлисейського палацу [3]. Видовище, яке згодом назвали «піти красиво».

Отже, аналізуючи дискурси перших трьох президентів Франції, ми приходимо до висновку, що засоби масової інформації відігравали важливу роль у створенні їхніх іміджів. Завдяки ЗМІ громадяни могли краще зрозуміти не тільки політичні орієнтири та погляди політика, а і його індивідуальність та людські якості. Говорячи про спільні риси, притаманні першим трьом лідерам П'ятої республіки, необхідно відзначити високий інтелектуальний рівень кожного з президентів. Шарль де Голль, Жорж Жан Раймон Помпіду та Валері Жискар д'Естен були людьми глибоко освіченими, що одразу відчувається у їх виступах, насичених численними образними засобами та риторичними прийомами.

1.A la une: video, radio, audio et publicité - Actualités, archives du jour de la radio et de la télévision en ligne [Електронний ресурс]: http://www.ina.fr 2.Association Georges Pompidou [Електронний ресурс]: http://www.georges-pompidou.org 3.Dailymotion – Vidéo, musique et film [Електронний ресурс]: http://www.dailymotion.com 4.La Fondation Charles de Gaulle [Електронний ресурс]: http://www.charles-de-gaulle.org

Хрипко С.І., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

У статті подається загальна характеристика сучасних проблем вивчення мовленнєвого етикету, а також особливості вивчення етикету в різних науках. Осолива увага приділяється дослідженням різних вченних, які займаються цим питанням та характеристиці мовленнєвого етикету різних народів.

Ключові слова: *мовленнєвий етикет, мовленнєва поведінка, мова, лінгвістика, метакомунікація, комунікативний акт.*

В статье рассматривается общая характеристика современных проблем изучения речевого этикета, а также особенности изучения этикета в разных науках. Особенное внимание уделяется исследованиям разных ученных, которые занимаются этим вопросом и характеристики речевого этикета разных народов.

Ключевые слова: *речевой этикет, речевое поведение, язык, лингвистика, метакоммуникация, коммуникативный акт.*

In this article are examined the common characteristic of the modern problems of studying the speech etiquette, and also some features of studying etiquette in a different sciences. The very special attention is paid to the researches of different scientifics that study this question and to the characteristic of speech etiquette of different nations.

Key words**:** *speech etiquette, speech behavior, language, linguistics, metacommunication, communicative act.*

Сучасний період вніс певні корективи в мовленнєвий етикет і українців, і арабів.

Дослідження проблем комунікації, національно-культурної та соціально-культурної специфіки мовленнєвої поведінки висуває проблеми мовленнєвого етикету, які актуальні в плані комунікативного і національно-культурного спрямування.

Проблема вивчення мовленнєвого етикету належить до актуальних проблем сучасної науки. Незважаючи на розробленість загальних питань «мова і суспільство», «мова і культура» та вивчення і вдосконалення літературної мови, посилюється інтерес лінгвістів до цього питання. Цією проблемою займалися такі вчені, як Б.Н. Головін, Т.О. Винокур, М.Р. Львів, Б.У. Бушелева, Н.І. Формановська та інші.

Дев'яності роки XX століття стали «переломними» в історії України, оскільки відбулися суттєві зміни в політиці, економіці, соціальній сфері, які докорінно змінили життя всього українського суспільства. Зміна соціально-економічного устрою суспільства призвела до значних змін у мові, до зниження культури мови.

На сьогодні багато лінгвістів, такі як О.Ф. Коробкова, Н.А.Куніна, відзначають гострий конфлікт між старим мовленнєвим етикетом як поведінкової основою суспільства і реальною дійсністю.

Існує необхідність відновлення моральних засад, суспільних цінностей, здатних об'єднати суспільство, протистояти його розпаду, для цього і необхідно дотримання тих чи інших норм поведінки, зокрема й мовленнєвої.

Тому виникла необхідність вивчати етикет, виникла потреба в літературі, яка б допомогла відновити втрачений історичний зв'язок поколінь. Упродовж останніх років з'явилася достатня кількість джерел, які безпосередньо присвячены етикету. Це повчальна, життєописова, критична література XIX століття, науково-історичні праці, публіцистична література XIX–початку XX століття, а також література, що розкриває зміст сучасного етикету [Сухова 2005, 31].

Історико-етнографічне вивчення етикету на значному матеріалі фольклорного і мовленнєвого характеру, на основі записок мандрівників і етнографів допомагає простежити походження етикетної поведінки, її комунікативний, семіотичний і семантичний характер.

Етикет символізує деякі суттєві для даного суспільства біологічні та соціальні критерії, тим самим служить засобом об'єктивізації соціальних відносин, головним чином, за статевою належністю, віком і громадським статусом. На мову етикету переводяться виключно ті комунікативні ситуації, для яких важливо враховувати зазначені відмінності. Для різних національних і соціальних груп не обов'язкові всі правила поведінки, деякі з них мають відносний або умовний характер, кожна суспільна група додає свій колорит у їх дотримання.

Основне призначення етикету – обрати таку модель спілкування, такий тип поведінки кожного з учасників спілкування в біосоціальній ієрархії суспільства, який задо-

вольняє обох учасників спілкування. Етикетною є лише та ситуація, для якої істотні відмінності (статеві, вікові, соціальні) між учасниками спілкування. Ситуації спілкування, у яких ці ознаки не впливають на стратегію спілкування або не беруться до уваги при виборі тієї чи іншої лінії поведінки, не можуть бути класифіковані як етикетні.

При характеристиці мовленнєвого етикету різних народів, соціальних або вікових груп необхідно враховувати такі фактори:

1. Ставлення до темпу мови, мовчання, пауз;
2. Мовленнєві формули;
3. Стандартні теми і способи підтримки бесіди;
4. Заборонені теми;
5. Ставлення до забороненої лексики, використання евфемізмів;
6. Загальноприйняті метафори;
7. Відмінності, пов'язані з становою диференціацією;
8. Відмінності, пов'язані зі статевою диференціацією;
9. Відмінності, пов'язані з віковою диференціацією.

При вивченні етикету виникає необхідність давати характеристику учасникам спілкування. Чим більше ознак, за якими учасники спілкування «не збігаються», тим вище ступінь етикетності ситуації.

Актуальні для етикету протиставлення можуть бути представлені у вигляді опозиції *вище-нижче*, або *старше-молодше*. Для етикету важливий сам факт нерівності [Сухова 2005, 33].

Етикет забезпечує спілкування нерівних комунікантів. Етикет – компроміс, укладений на взаємоприйнятних умовах.

Відмінності, які можна віднести до важливих:

1. Статеві відмінності (чоловічий варіант етикету і жіночий).
2. Вік.
3. Соціальні відмінності.
4. Національні принципи.
5. Конфесійні відмінності.
6. Родинні зв'язки.
7. Ступень знайомства.
8. Зовнішність.
9. Індивідуальна манера поведінки.
10. Просторово-мовний контекст.

Етикет можна розділити і залежно від ступеня ритуалізації поведінки. 1. Повсякденний етикет – найменш строгий різновид. Можливі варіанти у виборі поведінки.

2. Оказіональний – прийом гостя, наприклад.

3. Святковий – вручення подарунків, тости. Хоча можливо і скасування етикету, наприклад, на карнавалах.

3. Церемоніал. Тут часто розробляється спеціальний сценарій [Байбурін 1988, 15].

При появі нових соціально-економічних чи ідеологічних умов життя формуються нові правила поведінки людини.

Етикет виконує регулятивну, розпізнавальну, ідентифікаційну, комунікативну, етичну та естетичну функції в людському суспільстві, тому він (зокрема, мовленнєвий ети-

кет) залучає увагу кількох наук: психології, соціології, історії, етнографії, лінгвістики та інших.

Вербальні засоби соціального символізму знаходяться у фокусі, як лінгвістики, так і суміжних з нею наук: психології та соціолінгвістики.

Семіотична сторона етикету була вивчена В.Є. Гольдіним; Л. В. Свистун займався соціально-психологічної стороною; етнічною – Б. Х. Бгажноков, А. К. Байбурін; комунікативною – Р. Лакофф, Дж. Ліч, М. А. Макаров; окремі одиниці етикету вивчали К. Е. Гаджиєва, Р.Б. Ахмедова; способи варіативного їх подання – К. В. Голубкіна.

Найбільш повно вивченим етикет виявляється в лінгвістиці. Для лінгвістів, етикет – це завжди діалог двох комунікантів, носіїв певних соціальних функцій. М. І. Формановська дає таке визначення етикету: «Етикет – функціонально-семантична мікросистема мовних одиниць, прив'язана до шаблонних ситуацій, соціально заданих і національно-специфічних, регулюючих правила мовної поведінки щодо соціолінгвістичної тональності спілкування» [Формановська 1989,12].

Зарубіжні лінгвісти і представники інших наук також неодноразово зверталися до проблеми етикету.

Термін фатична метакомунікація був уведений до наукового обігу польським етнологом Маліновські у 1923 р. Учений пропонував розглядати одиниці фатичної комунікації як неінформативні повідомлення, якими обмінюються співрозмовники з метою підтримки контакту – з поваги, з ввічливості, для того, щоб перервати мовчання.

Звідси фатична комунікація визначається як тип мовлення, у якому згода, єднання передаються за допомогою простого обміну словами.

Метакомунікація розглядається як «комунікація про комунікації. В. Д. Девкин, описуючи функції мови, крім трьох функцій (комунікативної, когнітивної, емоційної) виділяє метамовну функцію, тобто здатність мови в повному обсязі і несуперечливо описувати саму себе.

Таким чином, метакомунікативні висловлювання – це засоби, призначені обслуговувати процес ведення розмови. Вони є сигналами встановлення, підтримки і розмикання мовленнєвого контакту, очевидно, що етикетні формули належать саме до цього класу висловлювань.

Б. Х. Бгажноков пише про психологічну основу фатичної комунікації і зазначає, що вона носить умовний характер. «Це своєрідна гра, яку зобов'язані підтримувати усі члени суспільства». Разом з тим автор вважає, що не завжди прийняті в тих чи інших народів формули ввічливості цілком порожні в сенсі відображення будь-яких думок. У зв'язку з цим відзначається труднощі відділення фатичної комунікації від реальної.

М. І. Формановска, оцінюючи ступінь інформативності метакомунікативних висловлювань – одиниць мовленнєвого етикету (ОМЕ), відзначає, що формули мовленнєвого етикету, не маючи інформативного значення, все-таки мають якусь свою, особливою значущістю.

Перш за все, в соціальному спілкуванні піддаються стандартизації найпростіші мільйони і мільярди разів повторювані комунікативні прояви, кожен з яких начебто б наділений атрибутом значущості, а їх сукупність знаходить життєво важливу іпостась людських відносин. Це, в першу чергу, відносини етикету, підтримки неантагоністичних контактів в людському побуті. Вони обростають семіотичними стереотипами, які засвоюються з дитинства в процесі виховання і продукуються в комунікативних ситуаціях.

У Словнику про етику етикету дається таке визначення: «Етикет – сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву відносини до людей (поводження з оточуючими, форми звертання і вітання, поведінки в громадських місцях, манери та одяг) « [Стельмахович 1981, 34].

Н. І. Формановская розширює і уточнює визначення мовленнєвого етикету: «Мовленнєвий етикет – мікросхема стійких національних специфічних формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування в обраній тональності». Вона виділяє функціональне поле етикету (сукупність спеціалізованих функцій МЕ), і ґрунтується на відомому в загальній психології та лінгвістиці положенні про те, що мова має дві основні, іманентні функції – комунікативну (функцію спілкування) і когнітивну (функцію вираження думок).

Етикетна комунікативна ситуація включає такі компоненти, як комунікативна інтенція адресата, умови спілкування (релевантне для конкретної комунікації предметне оточення, місце, час тощо).

Для успішного перебігу будь-якого акту комунікації необхідно дотримання його учасниками цілого ряду соціальних правил поведінки і мовленнєвого спілкування, вироблених тим чи іншим спільнотою людей. Соціально зумовлені відносини між комунікантами визначаються набором соціальних ролей, статусних характеристик комунікантів (стать, вік, освіта, професія тощо).

Для етикетного контакту до числа основних відносяться: принцип кооперації Г. П. Грайса, максима ввічливості Дж. Ліча, постулати мовленнєвого спілкування Д. Гордона і Дж. Лакоффа та інші.

Мовленнєвий хід – це зміна ролей мовця і слухача, мовленнєвий крок – висловлювання (послідовність висловлювань) у межах одного мовленнєвого ходу, інтерактивні ланцюжки-ходи об'єднують ініціюють і відповідні мовні кроки з інтерактивними ходами партнерів по комунікації.

Не можна обійти стороною і такі важливі для мовленнєвого етикету поняття, як соціальний фактор і рольові відносини комунікантів. У шістдесяті роки дуже популярною була модель комунікативного акту, запропонована Якобсоном Р. і пізніше модифікована Хаймзом Д.

Вона мала такий вигляд:

1. Відправник;
2. Одержувач;
3. Форма спілкування;
4. Канал зв'язку;
5. Код;
6. Тема;
7. Обстановка (сцена, ситуація).

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що мовленнєвий етикет є однією із важливих сторін людського спілкування, – це сукупність значною мірою стандартизованих висловів, що складають стереотипи мовлення, готові формули з певною синтаксичною структурою і лексичним наповненням.

Вибір стандарту мовленнєвої поведінки, етикетних формул залежить від соціальних якостей (статусу, віку, освіти) адресата мовлення у їх стосунку із якостями автора ви-

словлювання, і від характеру взаємин між комунікантами, ступеня їх знайомства і близькості та інших конкретних ситуацій мовлення.

1. Байбурин А.К. Об этнографическом изучении этикет //Этикет у народов Передней Азии. – М.: 1988. С.12–37. 2. Стельмахович М. Г. Мовний етикет // Культура слова. — К., 1981. — вип. 20. 3. Сухова Е.Ф. Социолингвистический и политологический анализ обращений арабского и русского речевых этикетов. – Нижний Новгород, 2005. – 199 с. 4. Формановська Н.И. Речевой этикет и культура оборащения. – М.: Вычшая школа, 1989. – 156 с.

Циганкова К.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРХЕТИПНА ПЛЕЯДА «МАТИ – ДИТЯ» У НОВЕЛІСТИЦІ ДЖ. ГАРДНЕРА

Стаття присвячена дослідженню архетипних проявів у творі та міцності зв'язку матері і дитини з позицій архетипної критики.

Ключові слова: *архетип матері, жінка, дитина, Деметра, Кора, Юнг, несвідоме*

Статья посвящена исследованию архетипных проявлений в произведении и прочности связи матери и ребенка с позиций архетипной критики.

Ключевые слова: *архетип матери, женщина, ребенок, Деметра, Кора, Юнг, бессознательное*

The article is devoted to the study of archetypal manifestation in short stories and the strength of mother and child relationship from the point of view of archetypal critics.

Key words: *mother archetype, woman, child, Demeter, Cora, Jung, the unconscious*

К. Юнг у своїй роботі «Душа і міф: шість архетипів» стверджує, що чоловікові ніколи не зрозуміти, що таке бути жінкою, саме через материнський інстинкт жінки, який проявляється в ній у фізичних, психологічних та духовних особливостях. На підтвердження, він наводить слова однієї абіссінської жінки, які він знайшов у немецкького етнографа Фробеніуса: «Звідки чоловікові знати, що таке життя жінки? Життя чоловіка і життя жінки – це зовсім не одне і те саме. Так встановлено Богом. Порівняно з бездітною жінкою, жінка-матір – це зовсім інша людина. Протягом дев'яти місяців вона носить у своєму тілі плід однієї ночі. З'являється дещо, що вже ніколи не покидає її життя. Тепер вона мати. Вона – мати, і залишиться нею, навіть якщо її дитина помре, навіть якщо помруть всі її діти. Оскільки був час, коли вона носила під серцем своє дитя. Це почуття ніколи не покидає її душу. Навіть коли дитя померло. Усього цього чоловік не знає. Він не знає, як змінює жінку усвідомлення любові, як змінює її материнство. Він і не може усе це знати. Тільки жінка може це знати і говорити про це» [Юнг 1996, 121].

Оскільки зв'язок між матір'ю і дитиною розвивається як взаємна архетипна плеяда, значна його частка відбувається на підсвідомому рівні: у кожному з них є перцептивна ділянка, що відповідає за спонукання архетипу в іншому. З самого початку існує повне таїнство співучасті між дитиною і її матір'ю, а поза ним поступово виникає власне его дитини та формується власна свідомість. Так з'являється the Self, яку Юнг називав самістю. Саме the Self несе в собі зерна повноцінної особистості – цей факт символічно відображається в астрологічній ідеї, що вірогідність того, скільки проживе людина, визначається в момент народження. По мірі того, як дитина дорослішає, его розвиває суб'єктивно-досвідну незалежність від the Self, але насправді воно залишається внутрішньо тісно пов'язаним до неї. У цьому сенсі, the Self для его є тим, чим є матір для дитини. Отже, для початку, the Self і архетип матері взаємопов'язані як одне ціле [Stevens 2002, 111]. Розвиваючись, его поступово відрізняє себе від the Self. [Stevens 2002, 112].

Міфологічним проявом архетипу материнства є образ Деметри. Подвійний образ Деметра-Кора розглядається архетипною критикою як двоїстий і нерозривний, у якому кожна з них доповнює іншу. Персефона уособлює у собі жіночі відносини з матір'ю і з чоловіком як дві форми існування, кожна з яких максимально розвинута і протиставлена іншій. Одна із форм (мати з донькою) представляється як життя, а інша (молода дівчина з чоловіком) – як смерть [Юнг 1996, 128]. Донька з матір'ю становлять єдине ціле, яке і залишається цілим навіть якщо зв'язок розірвано на фізичному чи навіть на емоційному рівнях.

Розглядаючи архетипну плеяду Деметра-Кора, та її реалізацію у новелістичному циклі «Tales of queen Eloisa» Дж. Гарднера, варто зазначити, що материнські персонажі суттєво відрізняються від реальних жінок-матерів. Часто вони наділені тваринними або надприродними рисами, особливо у казковому хронотопі. Навіть у зовнішності, деякі риси можуть бути гіперболізовані. Королева Луїза, наприклад, постає перед нами вперше як велика зелена ящірка. Звичайно, в літературних образах виражається не зовнішня реальність, для цього в сучасному світі є фотографія і телебачення. Вони втілюють різні аспекти материнства. Щоб зрозуміти природу материнського архетипу, варто подумати про суть материнського начала як такого. У найширшому сенсі воно символізує життєвий досвід кожної живої істоти, адже у кожного є матір. Так, у всього психічного життя є певна праматір, яка існувала до появи свідомості, і, певне, буде існувати, коли чи якщо свідомість зникне. Таким чином, слідуючи міркуванням Юнга, приходимо до висновку, що архетип материнства – це передумова нашого психологічного, це несвідоме, яке відноситься до свідомості як матір. Таким чином, материнський аспект постає як несвідоме, як початок початків, як основа всього матеріального і нематеріального. Узагальнено описати архетип матері можна так: з ним пов'язані материнські риси – виявлення уваги та співчуття, магічний авторитет фемінності, мудрість та душевне піднесення, будь-який корисний інстинкт або імпульс, все, що називається добротою, все, що дає піклування та підтримку, сприяє розвитку та родючості. Водночас, серед негативних аспектів материнського архетипа виділяють все таємне, приховане, темне, безодню, світ мертвих, все, що поглинає, зваблює та отруює, все, що викликає жах і є невідворотнім як сама доля.

Оповідь не показує нам ані причин, через що мати розлучили з донькою, ані того, як це сталося. Перед нами епізод, у якому королева Луїза в один момент розуміє, що перед нею її донька. *«But the moment the thought occurred to her, she was certain she was right.*

(These hunches of hers were infallible). But if so, than his majesty was the chambermaid's fat peasant father, who was sleeping with the lady-in-waiting because of her troubles with her husband; and the peasant's child, that is the king's, her little chambermaid, could be only – her own lost daughter!» [Гарднер 1976, 150]. Це підтверджує думку про те, що навіть якщо матір і доньку розлучили за певних обставин, то зв'язок між ними, навіть у дорослому віці, зберігається. Наявністю такого зв'язку пояснює, наприклад, той факт, що дитина легше і швидше заспокоюється на руках у матері, ніж у когось іншого.

Згідно з Юнгом, Кора з'являється у жінок у вигляді молодої дівчини, часто у вигляді Гретхен або ж незаміжньої матері [Юнг 1996, 180]. Дівчина часто описується як істота, яку не можна вважати людською у звичайному плані; у неї або невідоме, або особливе походження, або вона дивно виглядає, або потрапляє у дивні ситуації, що підштовхує зробити висновок щодо її незвичайної міфологічної природи [Юнг 1996, 182]. Звернемося ж до епізоду, коли до королеви Луїзи заходить її покоївка, яка пізніше виявиться її втраченою донькою. *«The door flew open, and the chambermaid rushed in. She was supposed to be here when the queen awakened. Queen Louisa felt a catch and thoughtfully narrowed her large and luminous (she knew) eyes. What had the chambermaid been up to? she wondered. The girl looked flushed. She was fourteen, no older. She looked – the queen touched her bosom in alarm – she looked pregnant!»* [Гарднер 1976, 148]. Таким чином, покоївка Мюріель виявляється Корою королеви Луїзи. Як архетипний образ Кора була «безіменною» дівчиною [Болен 2006, 178]. Кора проявляється у молодій дівчині, яка ще не знає, не усвідомлює своїх бажань і своєї сили. Деякі жінки можуть залишаються «Корами» протягом всього життя. У цих відносинах «мати-донька» донька дуже близька до матері, вона хоче перш за все подобатись своїй матері. Мюріель намагається виправдати очікування королеви Луїзи, вона призвичаюється до нового життя, усвідомлює себе як Давнозагублену Принцесу, і більше не співвідносить себе з Танею. Для неї розпочалось зовсім нове життя, і вона звикає до своїх численних пишних нарядів, до лицарського оточення, до свого нового становища. У неї не проявилося жодного протесту, чи неприйняття матері, яка з'явилась трохи запізно (донька і сама вже вагітна). Хоча королева Луїза була готова до саме такої реакції відчуження (*«My sweet, she said, "it's natural that youth should be rebellious. I was rebellious myself. But I want you to know that if you want to come home, your father and I agree, you're welcome»* [Гарднер 1976, 162]). Навпаки, вона щосили намагається подобатись матері, відповідати тому, що королева від неї очікує. Навколо королеви Луїзи як жінки, в якій діє архетип Деметри, доньки Кроноса і Реї, сильно відчувається аура Землі. Вона «твердо стоїть на землі», вона робить те, що необхідно і з достоїнством, помірно, без поспіху. У всьому відчувається її авторитетність. До неї дослухаються, її поважають і одне її слово може зупинити все, як зупинило битву між двома арміями. Мати-Земля відіграє важливу роль у несвідомому жінки, оскільки всі її прояви характеризуються як «могутні» [Юнг 1996, 181].

Зв'язок матері з донькою є, по-перше, несвідомим, по-друге, взаємним, по-третє, нерозривним. Душа, що виникає раніше ніж свідомість (наприклад, у новонародженої дитини) з одного боку має відношення до душі матері, в той час як з іншого боку вона простягається до душі доньки. Кожна матір містить в собі свою доньку, а кожна донька – свою матір, і що кожна жінка тягнеться назад – у свою матір, і вперед – у свою доньку. Ця взаємна участь і таке зміщення створюють характерну невизначеність стосовно часового

виміру [Юнг 1996, 184]. У Гарднера все закручено ще більш сильно, з натяком на безперервність життя. Саме жінка може «доторкнутися» до безкінечного життя, до життя як такого. Жінка дає життя новій людині. І саме у цьому зв'язку мати-дитина відбивається та нескінченність життя, яку людина здатна осягнути. У «Tales of Queen Louisa» перед нами королева Луїза – мати зі своєю донькою Мюріель, яка в свою чергу також вагітна. Тобто Мюріель є одночасно і донькою і матір'ю, хоча і майбутньою. Жінка стає матір'ю ще до того, як народжує дитину. Усі дев'ять місяців вона носить під серцем те, що вже ніколи не покине її життя, те, що назавжди буде з нею, навіть якщо дитина помре. Кожна жінка створена спочатку бути донькою, а потім стати матір'ю, це природно і нічого дивного у вагітності Мюріель нема, однак її вагітність є символічною в даному контексті, вона символізує неперервність життя, певну повторюваність і наперед визначеність – оскільки основна роль жінки, її основний інстинкт це материнство.

Іноді образи Кори і матері взагалі переходять в царство тварин, и тоді їх улюбленими представниками є то кішка, то змія, то ведмідь, то якесь чорне пекельне чудовисько, наприклад, крокодил чи інші саламандро подібні, які відносяться до викопних тварин. «З причини своєї часткової позасвідомості, самість настільки відсторонюється від свідомого розуму, що може бути вираженою через людські образи лише частково, друга ж її частина змушена шукати вираження в об'єктивних, абстрактних символах. Людські образи – це мати і донька, батько і син, король і королева, бог і богиня. Теріоморфними символами є дракон, змія, слон, лев, ведмідь та інші могутні тварини або ж павук, краб, метелик, жук, черв'як тощо. Рослинні символи – це здебільшого квіти (лотос і троянда). Вони приводять до геометричних фігур, таких як коло, сфера, квадрат, чотирикутник тощо. Вичерпний опис людської особистості неможливий через невизначеність величини несвідомого компонента. Тому несвідоме доповнює картину людськими образами, які розташовані між двома полюсами між людського буття (між тваринним і божественним), і доповнює їх шляхом внесення тваринних і рослинних абстракцій в цей мікрокосм» [Юнг 1996, 183–184]. Увесь твір можна таким чином розглядати як проекцію несвідомого. В один момент і королева Луїза сумнівається у тому, що все це відбувається насправді, а не є витвором її фантазії. «*You've all misunderstood everything", she said. "Or else I have. But no matter, since I'm th queen. ... Though she'd admit, in all fairness, that perhaps the rosebush was cut down, since she was insane and could never know anything for sure, and perhaps the whole story was taking place in a hotel in Philadalphia*» [Гарднер 1976, 159]. Якщо ж розглядати усі образи і символи як частину, як проекцію несвідомого компонента самості, то твір просякнутий символічними образами, які, за Юнгом, є виразами несвідомого. По-перше, мати з донькою, подвійний образ, архетипна плеяда Деметра-Кора. По-друге, барвиста теріоморфна символіка. З перших сторінок перед читачем постає Королева Луїза, «іноді як королева, іноді як величезна і сонна жаба в окулярах» [Гарднер 1976, 147]. Її матір'ю була Ірландка, батьком був Дракон. «Ніхто не вірив у те, що цей шлюб протримається», розповідала про своє дитинство королева Луїза. Королева не відчуває дискомфорту через свою зовнішність. «*"A queen with a difference", she liked to say, winking coyly»* [Гарднер 1976, 154]. Королева буває і іншою. *«Queen Louisa had changed from an enormous toad to a magnificently beautiful redheaded woman with a pale, freckled nose. Her white arms were so delicately dimpled at the elbows»* [Гарднер 1976, 158]. Така зміна нікого не дивує, вона є повністю природною у тому напів-уявному, напів-несвідомому світі.

Мотив перевертання / трансформації також посідає значне місце у творі, особливо у момент кульмінації першої новели, де одночасно королева Луїза перетворюється з жаби на красиву рудоволосу дівчину, собака – на короля Грегора, відьма – на фрейліну королеви, а трояндовий кущ – на крижану палицю. Образ трояндового куща, до речі, також є дуже промовистим. Юнг виділяв троянди, як і лотоси, одним із найпоширеніших способів вираження несвідомого через рослинні образи. Варто також виділити фольклорний елемент, пов'язаний з тим, що кущ не можна було зрубати, він лише розростався (*«every stroke you strike makes the rosebush stronger»* [Гарднер 1976, 158]). Це, по-перше, є алюзією на казку про Сплячу красуню, у якій принц мав так само пробиватися крізь терни до замку. Такий сюжетний елемент часто вживається у казках. Та ми вже робили висновок про казковість хронотопу у творі. А, по-друге, у цьому вбачається філософський зміст. Кущ не можна зрубати, але за допомогою чар він і сам зникне. Відповідь на питання чому, лежить у площині несвідомого, яке єдино правильного потрактування не має і не може мати.

1. Gardner, John. Tales of Queen Louisa // The King's Indian. Stories and Tales. NY: Ballantine Books, 1976 – 354 p. 2. Stevens, Anthony. Archetype Revisited. An Updated Natural History of the Self. – London: Brunner-Routledge. Taylor & Francis Group, 2002. – 386 p. 3. Болен, Джин Шинода. Богини в каждой женщине. Новая психология женщины. Архетипы богинь / перев. С англ. – М.: ООО Издательский дом «София», 2006. – 272 с. 4. Юнг 1996, 121. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов. – К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.

Чаюк Т.А., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ *ПРИВАТНІСТЬ* У СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена опису концепту ПРИВАТНІСТЬ, його основних компонентів та місця в концептуальній картині світу дитячої англомовної особистості. У результаті аналізу текстів сучасної британської дитячої літератури було виявлено мовні засоби репрезентації концепту, певні моделі поведінки, що представляють цей концепт і деякі особливості, притаманні саме дитячому уявленню про концепт ПРИВАТНІСТЬ.

Ключові слова: *концепт, концептуальна картина світу.*

Статья посвящена описанию концепта ПРИВАТНОСТЬ, его основных компонентов и места в концептуальной картине мира детской англоязычной личности. В результате анализа текстов современной британской детской литературы были выявлены языковые средства репрезентации концепта, определены модели поведения, которые представляют данный концепт і некоторые особенности, присущие именно детскому видению концепта ПРИВАТНОСТЬ.

Ключевые слова: *концепт, концептуальна картина мира.*

This article deals with the analysis of the concept PRIVACY, its basic components and its place in the conceptual picture of the world of the British children. It has been defined that the concept PRIVACY is represented by certain linguistic units as well as with the help of some special patterns of behaviour in the analysed texts of the modern British literature and has some specific features typical for the child's vision of the concept PRIVACY.

Key words: *the concept, the conceptual picture of the world.*

Антропологічний вектор сучасних лінгвістичних досліджень передбачає вивчення загальнолюдських механізмів породження і розгортання змістів, що лежать в основі людського буття, та репрезентації їх мовними засобами. У різних лінгвістичних дисциплінах відбувається пошук оптимального терміну на позначення цих змістів – функціонально-семантичні поля, концепти, сапієнтеми (программи породження змістів) [Верещагин, Костомаров 2005, 909].

Для когнітивної лінгвістики ключовим поняттям є концепт. Концепти – інформаційні структури свідомості, різносубстратні за способами формування та представлення знань про певні явища і об'єкти [Селіванова 2006, 258]. У процесі пізнавальної діяльності в результаті категорізації та концептуалізації оточуючого світу в людській свідомості відбувається формування концептуальної системи, складниками якої є концепти. Концептуальна система мовної особистості починає закладатися з раннього дитинства. Дискусійним є питання про первинність чи вторинність процесу концептуалізації відносно засвоєння мови у філогенезі й онтогенезі. Лінгвісти та психологи функціональної орієнтації вважають, що засвоєння дитиною мовних засобів і форм комунікації відбувається паралельно із засвоєнням концептуальних основ оточуючого світу та опануванням моделей соціально зумовленої поведінки. Кожна людина, незалежно від віку, належить до певного мовного коллективу – групи людей, які мають спільну мову і подібну систему цінностей: " У свідомості кожної мовної особистості існує модель ціннісної картини світу, в якій виділено найбільш значущі для окремої культури ціннісні орієнтири, сукупність яких і визначає певний тип культури, що підтримується і зберігається у мові представників цієї культури" [Карасик 1996, 5]. Виявлення структури та етнокультурної специфіки ціннісно-значущих концептів є перспективним напрямком сучасної лінгвістики. Завдання цієї статті – описати концепт ПРИВАТНІСТЬ, визначивши його основні компоненти у складі картини світу дитячої англомовної особистості на матеріалі творів сучасної британської дитячої літератури. Новизна даної роботи – у спробі виявити властивості саме дитячого світобачення, враховуючи особливості психічного і когнітивного розвитку дитини. Використання в якості матеріалу для дослідження текстів сучасної британської дитячої літератури видається доцільним з наступних причин. По-перше, тексти дитячої літератури – один із основних видів дискурсу, доступних дитині. По-друге, текст є фрагментом картини світу, проінтерпретованим суб'єктом [Серебрянников 1988, 240]. Художній текст – це суб'єктивний образ об'єктивного світу, індивідуальна опосередкована картина світу, виражена мовними засобами. Тобто текст є водночас і результатом мовленнєвої діяльності певної людини і категорізації нею світу і засобом впливу на інших мовних особистостей – текст здатен змінити модель світу в свідомості реціпієнта. Таким чином, погляд на текст як систему, що моделює оточуючий світ у свідомості членів мовного соціуму, підводить дослідника до концепції про можливість

проекції системи цінностей на змістовий простір дискурсу, створенного представниками цього етносу. Аналіз змістового простору тексту дозволяє виділити й описати найбільш типові для представників цієї культури ціннісні домінанти і виявити їх особливості порівняно з існуючою системою загальнолюдських цінностей і оцінок. Формування у дитини соціопрагматичної компетенції (під якою розуміється здатність членів соціуму оперувати системою символів, цінностей і оцінок) в межах англомовної культури передбачає засвоєння таких соціально-значущих концептів, як приватність, дім, соціальний статус, практичність, лояльність, дія тощо.

Для англійців ПРИВАТНІСТЬ (PRIVACY) – один із ключових концептів ціннісної картини світу, який вирізняється етнокультурною специфікою і має історично зумовлений зміст. Р.М. Фрумкіна в своїй статті "Константы культуры – продолжение темы " зазначає: " Характерная для англичан отстраненная вежливость отражает освященную законом ценность личной неприкосновенности… Юный англичанин усваивает понятие неприкосновенности личности на том же уровне безоговорочности, как юный японец – понятие о почитании старших" [Фрумкина 2001,172–176].

Концепт ПРИВАТНІСТЬ у людській свідомості пов'язаний насамперед з відчуттям безпеки, що є однією з основних потреб людини і, відповідно, з концептом ДІМ. Ідея " дім як благо, як прихисток " є одним із апріорних змістів, спільним для всіх людей [Верещагин, Костомаров 2005, 927]. С.О. Радзієвська в своєму дисертаційному дослідженні "Семантичний простір концепту *ДІМ* в американській поезії XX століття." довела, що ДІМ у поетичній картині світу американців XX століття відіграє важливу роль і має високий ціннісний статус як у житті окремої людини, так і в житті суспільства, що підтверджується глибоким ступенем свідомого і несвідомого осмислення феномену дому як специфічної реалії людського буття. Завдяки лінгвокогнітивному процесу метафоричної проекції концепт ДІМ та складники його семантичного простору осмислюються крізь призму інших концептів, а також інші концепти осмислюються за допомогою концепту ДІМ [Радзієвська2008].

В уявленні англійців концепти ПРИВАТНІСТЬ і ДІМ мають ще одну обов'язкову спільну складову *володіння власним будинком*: "Для англійців… дуже важливим є володіння власним будинком. По всій країні, крім півночі Англії і Шотландії, домінував один тип житла – індивідуальний будинок. Перепис населення в 1851 р. засвідчив, що бажання володіти власним будинком – це найзаповітніше, найбільше бажання кожного англійця" [Городецька 1999,132].

На когнітивному рівні концепт ПРИВАТНІСТЬ в уявленні дорослої англомовної особистості має наступні 3 блоки: власний будинок, приватний / міжособистістний простір, особисті речі.

PRIVACY

interpersonal distance personal possessions private house

На комунікативному рівні концепт ПРИВАТНІСТЬ включає певні моделі поведінки, дотримання або порушення яких забезпечує реалізацію концепту ПРИВАТНІСТЬ і, відповідно, дотримання або порушення принципу недоторканості особистості.

Вербальні засоби репрезентації концепту ПРИВАТНІСТЬ влючають насамперед лексеми *privacy* і *private*. Дефініційне значення концепту в тлумачних словниках англійської мови визначається наступним чином:

Privacy – state of being alone or undisturbed ; freedom from interference or public attention [ORD, OALD].

Private – 1) belonging to or for the use of one particular person only, personal;

2) not to be revealed to others, secret;

3) quiet and free from intruders (place);

4) undisturbed by others, alone (people) [ORD, OALD].

Інші вербальні засоби (див. наведені нижче приклади), що представляють даний концепт у дослідженому матеріалі – це слова, що належать до різних частин мови: own, personal, secret, alone, special (прикметники); my, mine, for me, for her (присвійні займенники); undisturbed (дієприкметник). Характерною особливістю саме дитячої мовної репрезентації концепту ПРИВАТНІСТЬ є вживання інтенсифікаторів – прикметника very, прислівників specially, strictly, just. Інтенсифікатори підсилюють ідею особистого володіння. Інколи, якщо цього вимагає ситуація, вживається відразу декілька лексем зі значенням приналежності.

Приклади: "Lizzie can have her very own special bedroom" said Sam. "We can turn my study into Lizzie's room [Jacqueline Wilson 2000, 19–20]. It's mine, specially made for me [Jacqueline Wilson 1991, 67]. But I never thought anyone would stoop so low as to write in my own private life story [Там само, 31]. I'd let you have a look at it but it's strictly personal [Jacqueline Wilson 1991, 107].

Компаративне дослідження концепту HOME (рідна домівка) в дорослій і дитячій картині світу, проведене на матеріалі дитячих поезій, в першу чергу nursery rhymes, показало, що до складу дитячої картини світу в цьому віці (вік основних читачів, яким адресовано ці поезії, – 2–4 роки) не входить компонент being private, властивий картині світу дорослої мовної особистості [Чаюк 2004, 343].

У результаті аналізу змістового простору дискурсу літературних казок і оповідань для дітей старшого віку (від 5 до 10 років) встановлено, що:

По-перше, уявлення дитини про розмір рідної домівки залежить від її віку: чим старшою стає дитина, тим більше розширюються межі її власного простору. Відповідно, спостерігається динаміка концепту HOME від теплої колиски – *warm cradle* і куточка дитячої кімнати – *nursery nook*, де дитина почувається затишно і безпечно, до власної кімнати – my own room, де вона вже є господарем і почувається не тільки захищеною – *safe*, а й має можливість і право бути приватною, недоторканою, на самоті – *private*, *alone*, *undisturbed.* Таким чином, на цьому етапі когнітивного розвитку дитини компонент змісту being private, який є спільним для концептів HOME і PRIVACY, вбудовується в картину світу дитячої мовної особистості.

По-друге, для дитини старшого віку дійсно дуже важливою стає реалізація свого права на приватність з цілого ряду причин:

– для неї це нове відчуття, новий досвід, який вона переживає досить емоційно;

– право на приватність є невід'ємним правом дорослих, і той факт, що дитина також має змогу реалізовувати це право, наближає її до такого бажаного і загадкового світу дорослих, ставить її врівень з ними;

– дитина отримує такий же ступінь поваги до себе як особистості, що і дорослі члени соціуму – і, таким чином, підтверджує свій соціальний статус;

– вимагаючи від оточуючих дотримання принципу недоторканості особистості, поваги до своїх прав і свобод, дитина закріплює свій гідний соціальний статус.

Саме тому, діти активно захищають своє право на приватність, використовуючи при цьому певні засвоєні ними моделі поведінки, що репрезентують концепт ПРИВАТНІСТЬ на комунікативному рівні. Наприклад, нормою є наступні правила поведінки: 1) якщо дитина знаходиться у власній кімнаті, ніхто не має права без її дозволу заходити до неї – відповідна вербалізована модель поведінки: *You are not allowed to come in unless I say so* [Francesca Simon 2007, 152-153]; 2) якщо якась річ належить дитині, вона сама визначає, що з нею робити – відповідна вербалізована модель поведінки: *It's my diary. I can write what I want to* [Там само]; 3) на порушника існуючих правил можна поскаржитись дорослим: *Henry's in my room! And he didn't knock! And he won't leave!* [Там само]; 4) за порушення загальноприйнятих норм слідує покарання або, щонайменше, корекція дитячої поведінки з боку дорослого: *Say sorry. Don't be horrid. A diary is private. Now leave your brother alone* [Там само]. Наведені приклади взято з оповідання відомої англійської дитячої письменниці Франчески Саймон про "жахливого" Генрі (Horrid Henry) – одного із найулюбленіших персонажів сучасних маленьких читачів в Великобританії – про його сварку з братом "досконалим" Пітером (Perfect Peter*)*. Генрі впевнений, що брат порушує його право на приватність тим, що пише в своєму щоденнику саме про нього: *It is too my business if you're writing about me*. Звичайно, він відчуває, що повинен захистити своє право. Пітер, що знаходиться у власній кімнаті й пише в особистому щоденнику, в свою чергу знає напевно, що ніхто не повинен порушувати його приватність, хіба що він сам дасть на це дозвіл. Таким чином, кожен з дітей однаково наполегливо обстоює власне право на приватність. Але роблять вони це слідуючі різним моделям, застосовуючи наявні в їхньому особистому арсеналі прийоми поведінки відповідно до притаманних їм типізуючих характеристик. Лексема *horrid* в імені Horrid Henry має специфічне контекстуальне семантичне наповнення – сміливий, самостійний, помірно неслухняний і дещо зухвалий – отже, з подібною характеристикою співвідносяться дієслова поведінки: *demand, burst (into the room), scream, hiss, lunge (for the diary), force (Peter's fingers off the diary)*; у той час як лексема *perfect* в імені Perfect Peter наділяє цей персонаж зовсім іншими якостями – але навіть зазвичай тихий і спокійний, дещо боязкий, занадто слухняний Пітер у цій ситуації спочатку поводиться досить сміливо: намагається вигнати брата зі своєї кімнати: *Get out of my room, None of your business* і самостійно захистити свій приватний щоденник від зазіхань: *cover the closed notebook tightly with his arm*, *hold on tight, scream, shriek, snivel*. Коли ж це не діє, він (як і всі слухняні дітки) звертається по допомогу до матусі.

Когнітивний блок концепту PRIVACY private house в уявленні дитини реалізується скоріше на рівні власної кімнати (private room) і пов'язаний насамперед зі статусом дитини.

Так, наприклад, у героїні твору Жаклін Вілсон "The Suitcase Kid" Енді більше немає власної кімнати. Її батьки розлучились і продали свій колишній котедж, і тепер вона повинна жити тиждень у мами і тиждень з татом. Статус Енді серед її оточення суттєво погіршився, коли вона втратила власну кімнату. Найкраща подруга Енді, Айлін, не хоче більше приходити до неї в гості. У будинку нової родини свого батька у Енді немає навіть власного ліжка, а в будинку, де тепер мешкає її матуся, Енді доводиться спати в кімнаті наймолодшої з трьох дітей нового маминого чоловіка, Кеті:

Katie is not a sugar mouse. Katy is a King-Size Rat. She's very spoilt. She's got her very own television and video in her bedroom. When it's my week to sleep at my mum's place I have to share it with Katie. She always insists that she gets to choose what's on television, and she always gets first pick of the videos [Jacqueline Wilson 1993, 14].

Katie flounced off, forbidding me in a whisper to touch any of her videos or records – "Or I'll get you later." [Jacqueline Wilson 1993, 54].

Mum did let me have Aileen round to tea one time, but Katie kept hanging round us and we didn't have anywhere private to play so we just ended up listening to Paula's records.We couldn't be secret and special the way we used to be [Jacqueline Wilson 1993, 43].

У наведених прикладах також спостерігається відповідність поведінки дітей існуючим загальноприйнятим нормам. Кеті є власницею кімнати і певних речей, а тому має право поводитись як повноправна хазяйка. Модель її поведінки включає лексеми з семантикою, що відповідають її домінуючому положенню і вищому статусу (право першого вибору, заборони, погрози і т. п.): insist, get to choose, get first pick, forbid, get you later, keep hanging round. Енді реалізує модель поведінки залежного, нижчого за статусом суб'єкта – знаходимо в тексті лексеми з відповідною семантикою (вимушеності, неможливості, жалю за минулим): didn't have, have to share, couldn't, used to be.

На відміну від попередньої героїні, ставший класичним персонаж Ведмежа на ім'я Падінгтон з одноіменної книги Майкла Бонда відразу отримав власну кімнату, щойно англійська родина вирішила залишити його жити разом з ними:

"That's the bathroom, said Judy. "And that's my room. And Jonathan's – he's my brother, and you'll meet him soon. And that's Mummy and Daddy's." She opened a door. "And this is going to be yours!" [Bond 2003, 28]

Компонент концепту PRIVACY private house (володіння власним будинком) виражений в текстах дитячої літератури імпліцитно, і також пов'язаний із статусом персонажу. Дійсно, більшість улюблених героїв прецедентних текстів дитячої літератури мають власний будиночок – наприклад, герої казок про Вінні –Пуха, Пітер Пена, Мері Попінс та інш. У змістовому просторі дискурсу дитячої літератури присутній образ рідної домівки, куди персонажі завжди можуть повернутися і повертаються.

Предмети, а серед них і тіло людини як предмет, – єдина відносно стабільна величина в психічній реальності, тому володіння предметами дуже важливе для усвідомлення меж "моє-чуже", а дотримування міжособистістної дистанції – для переживання своєї автономності від іншої людини. Усе це, в свою чергу, має безпосереднє відношення до усвідомлення дитиною себе як окремої особистості з усіма належними правами і свободами. Предмети, якими володіє дитина, певною мірою стають ніби частиною її власного "я", позначають і зміцнюють межі "я" [Абрамова 1999, 428]. Особисті речі (personal possessions), які має дитина – це іграшки, книжки, одяг. Володіти предметами означає для дитини наступне:

Це моя річ. Ніхто інший без мого дозволу не може брати мою річ. Я роблю з нею, що хочу: користуюсь / не користуюсь, граюсь / не граюсь, читаю / не читаю, одягаю / не одягаю. Захочу – поміняю на щось інше, продам, подарую, поділюсь з іншим або не поділюсь.

Найголовніше те, що дитина повною мірою усвідомлює: бути власником речі значить мати право вибору, вирішити самій – дозволити / не дозволити; поділитись / не поділитись.

“It’s my telly. It’s my bedroom. I can do what I want” [Jacqueline Wilson 1993, 86].

“Look kiddo, you write whatever you want in your life story. It’s your own book, after all” [Jacqueline Wilson 1991, 30].

Бути господарем власної кімнати означає мати свій особистий простір (interpersonal distance). Тобто, якщо до дитини звертаються з проханням дозволити іншій дитині пожити в її кімнаті або спати в її ліжечку (to share) вона розглядає це як порушення її права на приватність. Як видно з наступних прикладів, подібна поведінка з боку навіть тих дорослих, яким вона довіряє, викликає у дитини підозру і непряме несхвалення:

“Where are they going to sleep, these twin babies?” Mum and Dad looked at each other. Connie started to get suspicious. They’re not going to come in with me, are they?” she said.”There won’t be room for three of us.*”* “We thought we could make you a special new big girl’s bedroom” said Mum.” Then the twins could have your old room” [Jacqueline Wilson 2006, 6-7].

“You’ll like the swing, Lizzie” said Mum. “Imagine having your own swing!” “It’s my swing” said Jake. “But you won’t mind sharing it with Lizzie, will you?’ said Sam. Jake looked as if he minded a lot [Jacqueline Wilson 2000, 18].

I don’t have to share my bedroom with Lizzie, do I?” Jake asked suspiciously. “Because there’s not room. Not with all my Beanie Babies and their special beds” [Там само].

У межах дослідження власне дитячого уявлення про концепт ПРИВАТНІСТЬ на особливу увагу заслуговує поняття ” ділитися ” (sharing), що являється змістовим компонентом концепту ПРИВАТНІСТЬ, властивим саме дитячій картині світу. Згідно з існуючими нормами поведінки, ділитися з іншими означає проявити добрі і дружні почуття й отримати схвалення від дорослих. Так, наприклад, позитивну оцінку від дорослого отримала навіть Кеті, героїня повісті Жаклін Вілсон ”The Suitcase Kid” (див. приклади вище), що ображала Енді і не визнавала за нею жодного права на приватність і повагу, але ж дозволила іншій дитині жити в своїй кімнаті:

She’s been a good little girl sharing her bedroom and all her precious bits and bobs with you [Jacqueline Wilson 1993, 72].

Дитина має право на остаточне рішення, вона здійснює вибір: дає дозвіл або, навпаки, не погоджується впустити іншого на свою особисту територію. Саме так проявляється не тільки характер дитини – власника речі, а і її ставлення до тієї чи іншої людини у своєму оточенні.

Sam wanted Jake to give me one of his Beanie Babies. Jake didn’t want to be kind. “They are mine” he said. “I don’t want to give them to Lizzie Zipmouth.” “Hey, stop the name-calling,” said Sam. “What about the little purple teddy? He’d like to live in Lizzie’s room.” “No, he wouldn’t” said Jake. “He’d hate it!” [Jacqueline Wilson 2000, 23]. Цікаво, що чим старшою стає дитина, тим вище вірогідність того, що для відмови вона вдасться до непрямих засобів – внаслідок опанування дорослих мовленнєвих тактик:

*“*I wouldn’t mind sharing my bedroom with Lizzie but I have to warn her that the worms wriggle around a lot. They could just end up in her bed” [Jacqueline Wilson 2000, 19].

Вартим уваги є також той факт, що дитина до 10 років не завжди чітко розрізняє право на особисті речі і особисті стосунки і демонструє власницьку поведінку, особливо якщо це стосується її улюбленої дорослої людини. Вона ніби поширює своє право на володіння речами, переносить його з речі на людину. Таким чином, можна вважати, що це

особливості дитячого сприйняття компоненту концепту PRIVACY personal possessions. (До речі, деякі дорослі також мають таку особливість, але це, як правило вважається проявом інфантилізму.) У досліджуваному матеріалі таких прикладів багато, особливо, якщо герої творів – соціально-незахищені діти. Подібну поведінку демонструють, наприклад, Трейсі Бікер (The Story of Tracy Beaker) з дитячого притулку або Енді (Suitcase Kid),чиї батьки розлучились:

Look, I've got a letter! A letter from – " "I think it's maybe from Cam Lawson" Jenny said, very quickly indeed. I caught my breath." Yeah. Cam Lawson. See that? She's written me my own personal letter. And she's not written to any of you lot. See! She's written to me." "So what does she say then?" "Never you mind. It's private." I went off to read it all by myself [Jacqueline Wilson 1991, 104].

I wanted to keep Mr and Mrs Peters all to myself. They'd become my sort – of grandparents and I didn't see why I should have to share them. It was enough bother having to share my mum and my dad [Jacqueline Wilson 1993, 144].

На нашу думку, це можна пояснити тим, що постать улюбленої дорослої особистості відіграє значну роль на всіх рівнях життя і розвитку дитини. Доросла людина присутня в усіх змінах психічної реальності дитини в ранньому дитинстві [Абрамова 1999, 408]. У середньому дитинстві в дитини з'являється потреба у визнанні з боку оточуючих, в першу чергу дорослих; реалізація цієї потреби так само, як і потреби в любові і схваленні, є важливою для формування правильної "я"– концепції і нормального психо-емоційного розвитку дитини [Мухіна 2000, 235–255].

Відомий американський психолог Грейс Крайг, аналізуючи життєвий шлях дітей з неблагополучного оточення, які добилися успіху в дорослому житті – він називає їх життєво-стійкі діти – пише: "Дослідження, що тривало більше тридцяти років, підтвердило, що можна досягти успіху в житті, незважаючи на повне тяжких випробувань дитинство. Серед чинників, що сприяли життєвої стійкості цих дітей, істотно виділялася підтримка з боку дорослих. Що особливо важливо, в житті цих дітей була принаймні одна людина, що обдаровувала їх безумовною любов'ю" (переклад – наш) [Крайг 2002,143].

Таким чином, у результаті проведеного дослідження, було виявлено й описано основні компоненти концепту ПРИВАТНІСТЬ у картині світу дитячої англомовної особистості, зазначено вербальні засоби його репрезентації на матеріалі творів сучасної британської дитячої літератури, виявлено особливості саме дитячого уявлення про приватність, і встановлено зв'язок концептів ПРИВАТНІСТЬ з концептами ДІМ і СТАТУС.

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учеб. пособие для студ. вузов. - 4-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр "Академия", 1999. – 672 с. 2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Три лингвострановедческих концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы. – М.: "Индрик ", 2005. – 1040 с. 3. Городецька О.В. Національний менталітет, система цінностей британського суспільства та їх відображення в мові // Науковий Вісник Чернівецького університету: Серія "Германська філологія": Зб.наук.праць. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – Вип. 60. – С. 128-135. 4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск. 1996. С. 3-16. 5. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2002. – 992с. 6. Мухина В.С. Детская психология. – М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во

ЭКСМО-Пресс, 2000 – 352с. 7. Радзієвська С.О. Семантичний простір концепту *ДІМ* в американській поезії XX століття. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних нфук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. 8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 9. Серебрянников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – Л.: Наука, 1988. – 216 с. 10. Фрумкина Р.М. Константы культуры – продолжение темы // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / Отв. ред. Е.С. Кубрякова, Т.Е.Янко. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С.167 – 177. 11. Чаюк Т.А. Концепт HOME в світобаченні дитини і дорослої мовної особистості // Мовні і концептуальні картини світу: Зб.наук.праць. – Київський університет, 2004. – Вип. 12. Ч. 2 – С. 338-343. 12. Michael Bond. A Bear in Hot Water // A Bear Called Paddington. London: Collins, 2003. – 25-44 p. 13. Francesca Simon. Horrid Henry and the Mummy's Curse // A Triple Treat of Horrid Henry. – London: Dolphin paperbacks, 2004. – P.67-83. 14. Francesca Simon. Horrid Henry Peeks At Peter's Diary // Horrid Henry Rules the World. London: Orion Children's Books, 2007. – P.151-169. 15. Jacqueline Wilson. Best Friends. – London: Dolphin paperbacks, 2008. – 224 p. 16. Jacqueline Wilson. Lizzie Zipmouth. – London: A Young Gorgi Book, 2000. – 79 p. 17. Jacqueline Wilson. Starring Tracy Beaker. – London: Gorgi Yearling Books, 2008. – 173 p. 18. Jacqueline Wilson. The Story of Tracy Beaker. – London: Gorgi Yearling Books, 1991. –158 p. 19. Jacqueline Wilson. The Suitcase Kid. – London: Gorgi Yearling Books, 1993. – 155 p. 20. Jacqueline Wilson. Twin Tales. – London: Egmont, 2006. – 218 p. **Прийняті скорочення**: ORD – The Oxford Reference Dictionary, Oxford, 1991. OALD – Oxford Advanced Learner`s Dictionary. Oxford University Press, 1989.

Чернишук В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СПІВОЧОГО МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена особливостям розвитку українського співочого мовлення від найдавніших часів до сьогодення. Подається короткий огляд історії становлення основних видів вокальної культури — народної творчості, церковного співу та світської професійної вокальної музики — у лінгвістичному аспекті.

Ключові слова: *співоче мовлення, вокальне мистецтво, фольклор, церковний спів, світська вокальна музика.*

В статье описываются особенности развития украинской певческой речи. Представлена краткая история становления основных видов певческой культуры — народного творчества, церковного пения и светской вокальной музыки — в лингвистическом аспекте .

Ключевые слова: *певческая речь, вокальное искусство, фольклор, церковное пение, светская вокальная музыка.*

The article is devoted to the development of Ukrainian song speech. We also present the short history of singing culture's main kinds — folklore, church singing and secular music — from linguistic point of view.

Key words: *song speech, vocal art, folklore, church singing, secular vocal music.*

Співоче мовлення як особлива форма комунікації безумовно відображає фонетичні, лексичні та синтаксичні особливості мови на певному етапі її існування. Як відомо, вивчення будь-якої мови здійснюється однаковою мірою в синхронічному та діахронічному аспектах, оскільки ті чи ті мовні риси з'являються внаслідок певних історичних процесів та змін. Зважаючи на це, дослідження історії виникнення та розвитку вокальної музики є необхідним для подальшого визначення й пояснення артикуляційних та акустичних характеристик сучасного українського співочого мовлення. До проблеми історії українського співу в різні часи зверталися багато вчених. Вагомий внесок у наукове осмислення формування та розвитку основних форм українського вокального мистецтва зробили М. Грінченко [Грінченко 1922], О. Кошиць [Кошиць 1993], О. Шреєр-Ткаченко [Шреєр-Ткаченко 1969], Л. Корній [Корній 1996], В. Барвінський [Крип'якевич 2002], Д. Антонович [Крип'якевич 2002]. У їхніх працях систематизовано й описано історію розвитку вокальної культури українського народу, зокрема національні особливості формування співочого мовлення, однак різні вокальні жанри в них мають неоднаковий ступінь висвітлення. Найкраще дослідженою є фольклорна творчість, натомість церковна та професійна вокальна музика вивчалася значно менше. М. Грінченко зазначав: «Найбільше розроблено і до деякої міри досліджено українську народну музику. Власне тільки ця ділянка української музики й звертала на себе увагу дослідувачів, бо наша музика дуже довгий час існувала у формі народної…» [Грінченко 1922, 34]. Відтак, метою статті є з'ясування особливостей розвитку різних жанрів співочого мовлення як особливої форми комунікації від найдавніших часів до сьогодення. Актуальність дослідження полягає в лінгвістичній інтерпретації історії української вокальної культури.

Українське музичне мистецтво пройшло понад тисячолітній шлях свого розвитку. Найдавніші його форми та жанри формувалися в колисці народної творчості та поступово збагачували свій жанровий потенціал. Українська народна музика зароджується, очевидно, з виникненням перших поселень на території України. Тоді народні пісні, хороводи, музичні ігри були пов'язані з анімістичними віруваннями, виконували магічну та обрядову роль. До архаїчних форм українського народного співочого мовлення належать календарно-обрядові (колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, жниварські, купальські) та родинно-обрядові (весільні, поховальні) пісні [Грінченко 1922]. З прийняттям християнської релігії пісенний фольклор певним чином змінюється, у ньому проявляються релігійні мотиви, з'являються нові теми та мовні засоби. М Грінченко стверджував: «З заведенням християнства обрядова пісенна творчість українського народу набірає иншого вигляду, збагатившись на нові теми, навіяні впливами Візантії, а разом з тим втрачає вона і де-що з своєї архаїчности: діятонизм не проводиться так строго, межі мелодійного рисунку поширюються, ритмична будова пісні ускладнюється» [Грінченко 1922, 54].

У часи Київської Русі сформувався жанр билинного епосу. Билинні наспіви були схожі на плавну, співучу народну мову. З народу виходять талановиті співці, основною справою яких було оспівування та прославлення Батьківщини та її героїв [Шреєр-Ткаченко

1969, 14]. Відгомін билин пізніше спостерігається в думах. Згодом билина поступово трансформується в нові фольклорні жанри, зокрема балади [Корній 1996, 25].

У наступні століття українське народне співоче мовлення збагачується новими жанрами та формами. У добу Відродження з'являються історичні пісні та думи, які стали одним із найяскравіших явищ української національної культури. Ґенеза дум тісно пов'язана з давніми плачами й голосіннями, билинною епікою княжої доби, південнослов'янськими історичними піснями. Мовностилістичними особливостями дум є тавтологічні звороти та синонімічні пари слів (хліб-сіль, мед-вино. турки-яничари. жити-проживати тощо); архаїзми, старослов'янізми (глас, іспадати, перст, глава); здрібнілопестливі форми (неділенька, матіночка). Історичні реалії різних часів зумовлюють появу нових фольклорних жанрів, виникають чумацькі, козацькі, рекрутські, заробітчанські пісні тощо [Шреєр-Ткаченко 1969].

Після запровадження християнства в 988 році в Київській Русі розпочинається розвиток оригінальної церковної музики, про витоки якої серед науковців і досі існують суперечки. Л. Корній писала: «… в Україні-Русі був введений візантійський церковний спів, який лише згодом набув місцевого варіанта» [Корній 1996, 62]. Натомість В. Барвінський зазначав, що колискою церковного співу був Київ, і лише з Києва він розповсюджувався на інші землі» [Крип'якевич 2002]. Зважаючи на історичні відомості про запровадження християнської релігії в Київській Русі, найбільш вірогідною вважаємо теорію М. Грінченка: «…загальна картина стану церковного співу на Україні-Русі в той давній період виявляється в такому вигляді: увесь перший «круг» церковного співу прийшов на Русь з Греції, але не простим шляхом, а при посередництві південних слов'ян і скоріше за все — булгар, що мали вже і слов'янський переклад богослужебних книжок, і грецький спів ослов'янений» [Грінченко 1922, 116]. Згодом візантійський церковний спів, потрапивши разом із християнством на київські землі через посередництво південних слов'ян, поступово збагатився автентичними рисами розвиненої місцевої музичної культури.

Найпоширенішими жанрами візантійської церковної вокальної музики, які перейняла Русь, були псалми (короткі та порівняно нескладні за формою релігійні пісні, що входять до Псалтиря), гімни, антифони (почерговий спів двох хорів), кондаки (короткі церковні пісні, що прославляють Бога) тощо. З візантійського Богослужіння була також запозичена практика співу в церкві трьох хорів: двох хорів співаків та хору прихожан [Корній 1996, 64].

В українській церковній музиці існували два традиційні види співу: монодичний (одноголосий) і поліфонічний (багатоголосий). Провідним моноголосим церковним жанром був знаменний спів (спів декламаційного характеру, у якому ритм слова формував ритм музичного супроводу). Свою назву знаменний спів отримав від назви знаків, що використовувались для його запису — знамен. Цей різновид монодії був запозичений із Візантії й розвивався в контексті українських народнопісенних традицій [Корній 1996]. Поруч із цим існував також кондакарний вид співу, що характеризувався яскравою віртуозністю та пишністю. Він застосовувався для виконання кондаків (коротких церковний пісень, що прославляють Бога) та псалмів, через що і отримав свою назву [Корній 1996].

Орієнтовно з кінця XVI століття в українських православних та греко-католицьких храмах почав функціонувати і багатоголосий спів. З його появою в хоровому жанрі від-

булося чітке розмежування голосів за висотою й тембром на бас, тенор, альт, дискант [Грінченко 1922].

Наступним етапом розвитку вокального мистецтва стало виникнення партесного співу (церковного співу, в основі якого лежить хорове виконання вокальної композиції), який почали використовувати у практиці церковних хорів завдяки діяльності братських шкіл – Острозької, Львівської, Київської, Луцької та ін. Незважаючи на те, що партесні співочі твори створювались авторами, до нас вони дійшли переважно як анонімні [Корній 1996, 223-224].

Різновидом жанру багатоголосого церковного співу був жанр концерту, хорового твору з інструментальним музичним супроводом. Виникнення цього нового жанру було зумовлене активним розвитком у Європі віртуозної інструментальної музики, яка впливала на зростання рухливості мелодики хорових голосів [Шреєр-Ткаченко 1969].

Поряд із партесним співом у XVII – XVIII ст. в Україні популярним став позацерковний духовний спів. Творцями таких пісень були відомі культурні діячі, письменники й богослови П. Беринда, Д. Туптало, К. Транквіліон-Старовецький, Ф. Прокопович та ін. Важлива роль у музичній культурі цього періоду належить кантам (пісням релігійного характеру) і псалмам, появу яких зумовили постійні контакти церковного співу з народною творчістю. В Україні підґрунтям для появи такого жанру були релігійні пісні, колядки та щедрівки християнського змісту. О. Кошиць зазначає: «…канти відіграли не тільки величезну ролю в бурхливім релігійнім житті України в XVI – XVII ст., але й стали чинником перенесення в народні маси засад європейської музики, бо самі були найпростішим і найкращим до сприймання її зразком. З боку музичного канти – оригінальне, своєрідне вживання й пристосування до українського матеріалу європейських засобів музичної композиції XVI – XVII ст.» [Кошиць 1993, 42].

Таким чином, внаслідок контактів церковної музики з іншими видами вокального мистецтва витворилися нові позацерковні вокальні жанри. Початки світської музики знаходимо ще в княжому середовищі Київської Русі, де популярність мали світські співочі жанри, наприклад величальні пісні. Про існування таких жанрів знаходимо відомості у «Слові о полку Ігоревім», де розповідається про придворного співця-дружинника Бояна-гусляра, який співав «слави» князям [Корній 1996, 81]. У XVI — на початку XVII століття осередками існування світського музикування були двори князів та багатих вельмож. Одним з таких був маєток князя Костянтина Острозького, який з кінця XVI століття тримав придворних поетів Симона Пекаліда та Лаврентія Залєського [Корній 1996]. З розбудовою міст та ремісничих професій, появою людей третього стану виникає міський побутовий спів, у розвитку якого важливу роль відігравали музичні цехи [Корній 1996].

Світські жанри вокальної музики використовувались у драматургії з самого початку її існування в Україні. У виставах лунав переважно хоровий, а інколи – сольний і дуетний співи [Корній 1996, 261]. На ранньому етапі розвитку драми хори не виступали активним учасником драматичного дійства, а виконували функцію музичного тла. Пізніше хор все ж почав виконувати певну роль у драмі, передовсім функції роз'яснення та коментування дії, засудження вчинків та явищ, співчування та оплакування, віщування, розважання тощо [Корній 1996, 264]. Діяльність аматорських і відкриття перших професійних театрів, в яких ставилися музично-сценічні твори на національні сюжети, зіграли важливу роль у становленні української опери, першою з яких вважається «Запорожець за Ду-

наєм» Гулака-Артемовського (1863). Основоположною для розвитку національної професійної музики стала різнобічна діяльність М. Лисенка, який створив класичні зразки творів у різних жанрах (зокрема 9 опер, фортепіанна й інструментальна музика, хорова й вокальна музика, переважно на слова українських поетів, у тому числі Т. Шевченка). Він же став організатором музичної школи в Києві (1904; з 1918 – Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка) [Грінченко 1922].

У кінці XIX століття значного поширення набуває хоровий рух, виникають хорові товариства «Торбан» (1870) і «Боян» (1891). Відкриваються вищі оперні театри у Києві (1867) та Львові (1900), Вищий музичний інститут у Львові, школи при Російському музичному товаристві в Києві (1868), Харкові (1883), Одесі (1897) та інших містах. На початку XX століття всесвітню славу здобули плеяда українських виконавців, серед яких – С. Крушельницька, О. Петрусенко, З. Гайдай, М. Литвиненко-Вольгемут, М. Менцинський, О. Мишуга, І. Паторжинський, Б. Гмиря.

У 1899 році фірмою «Еміль Берлінер» у Лондоні були випущені перші грамплатівки зі співом українською мовою. Записи зроблені протягом гастролей російського хору С. Медвєдєвої. Один запис мав назву «Чорнохмари», вірогідно, це був дует Оксани й Андрія з опери «Запорожець за Дунаєм», інша платівка – пісня «Сонце низенько». До нашого часу ці записи не збереглися. У 1900 році «Еміль Берлінер» записав ще сім українських платівок. У Львові в 1904 – 1905 роках зроблено записи українських пісень у виконанні С. Крушельницької, а в 1909 році – Ф. Лопатинської. У Києві в 1909 – 1911 роках працювала студія звукозапису «Інтернаціональ Екстра-Рекорд». З 1911 року функціонувала фірма грамзапису «Екстрафон», яка вперше на території України почала виготовляти грамплатівки [Мозговий 2007].

Світове визнання отримала національна школа вокального мистецтва, яскравими іменами якої є І. Козловський, А. Солов'яненко, Д. Гнатюк, Б. Руденко, Є. Мірошниченко.

Паралельно з формуванням поп-музики в західних країнах, в Україні досягає свого розквіту радянська естрада. Зростанню популярності української естрадної пісні сприяли розвиток телебачення, вдосконалення звукозаписувальної та звуковідтворювальної техніки. У середині 50-х років популярними були пісенні твори українських композиторів П. Майбороди, Я Цегляра, І. Шамо, А. Кос-Анатольського, С. Сабадаша, В. Михайлюка, вокально-інструментальні ансамблі «Смерічка», «Червона рута», «Кобза», «Мрія», «Водограй», «Світязь» та ін. Серед визначних суб'єктивних чинників розвитку української пісні на початку 70-х років слід вважати життя і творчість В. Івасюка. Створені ним у другій половині 60-х – на початку 70-х років численні пісні, зокрема «Червона рута» і «Водограй», донині залишаються класикою вітчизняної естрадної музики [Мозговий 2007]. У період 70-х – початку 90-х років XX століття на вітчизняній естраді відомими стали талановиті співаки: С. Ротару, Ю. Богатиков, Н. Яремчук, В. Зінкевич, О. Білозір, І. Бобул, Л. Сандулеса, А. Кудлай, В. Білоножко, П. Зібров. М. Мозговий зазначав, що, незважаючи на комерціалізацію популярної музики, вітчизняному пісенному мистецтву вдалося зберегти національну самобутність і високий художній рівень. Фольклорного напряму дотримуються не тільки відомі солісти, а й гурти, зокрема квартети «Явір» та «Гетьман». Альтернативну течію представляють групи «Плач Єремії», «Мандри», «Кому вниз» тощо. Значну роль відіграють традиції народного піснетворення у творчості визнаних майстрів українського року, зокрема груп «ВВ», «Океан Ельзи», «Гайдамаки», «ДахаБраха» [Мозговий 2007].

Отже, українське співоче мовлення, створюване протягом тривалого історичного періоду, є важливим складником духовної культури українського народу. До середини XVIII століття сформувались основні жанри народної пісенної творчості. Особливо цінним надбанням українського фольклору є героїчний епос та різноманітні ліричні твори. З прийняттям християнства на території Київської Русі з'являється церковна вокальна музика, що існувала в двох формах: монодії та багатоголосся. Традиційними жанрами церковної музики були знаменний, кондакарний, партесний співи. Крім фольклору та церковної співочої культури існувало також і світське професійне музичне мистецтво, що зародилось у часи Київської Русі з величальних пісень. У наступні століття світська музика поступово розвивається, збагачуючись новими жанрами. Сучасний етап розвитку українського співочого мовлення характеризується співіснуванням великої кількості напрямків та стилів, серед яких народний, церковний естрадний, академічний вокал та інші.

1. Грінченко М. Історія української музики / М. Грінченко. – Київ : Спілка, 1922. – 278 с.; 2. Історія української дожовтневої музики. / [за ред. О. Шреєр-Ткаченко]. – Київ : Музична Україна, 1969. – 588 с. 3. Крип'якевич І. Історія української культури [Електронний ресурс] / І. Крип'якевич – 2002. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/krypcult/krcult.htm; 4. Корній Л. Історія української музики. Частина перша (від найдавніших часів до І пол. XVIII ст.) / Л. Корній. – Київ, Харків, Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 1996. –316 с.; 5. Кошиць О. Про українську пісню й музику / О.Кошиць. – Київ : Музична Україна, 1993 . – 47 с.; 6. Мозговий М. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні [Автореферат] : Автореф. дис. канд. мистецтвознавча : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Мозговий М.П ; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2007.

Чистяк Д.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО МІФОЛОГІЧНОГО ІНТЕРТЕКСТУ У ФРАНКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена розробці методики виявлення структурно-семантичних компонентів давньогрецького міфологічного інтертексту в художньому тексті. Пропонується співвіднести міфеми і міфологеми із наративними структурами Агенса, Ознаки та Предиката з подальшою лінгвопоетичною інтерпретацією.

Ключові слова: *міф, текст, інтертекст, лінгвопоетика.*

Статья посвящена разработке методики анализа структурно-семантических компонентов древнегреческого мифологического интертекста в художественном тексте.

Предлагается соотнести мифемы и мифологемы с наративными структурами Агенса, Обозначения и Предиката с последующей лингвопоэтической интерпретацией.
Ключевые слова: *миф, текст, интертекст, лингвопоэтика.*

The article deals with the elaboration of method to analyze the structural and semantic components of Ancient Greek mythologic intertext in the literary text. It is suggested that mythems and mythologemes should be found out during the analysis of narrative structures of Agent, Attribute and Predicate on a large linguocultural material.
Key words: *myth, text, intertext, linguopoetics.*

Постановка проблеми. У сучасній філологічній науці набуває дедалі більшої *актуальності* проблема виявлення міфічного субстрату художнього тексту, оскільки вона розкриває його структурні й семантичні первні**.** *Мета* дослідження – вибудувати методику аналізу давньогрецького міфологічного інтертексту в художньому тексті. Основні *завдання* розвідки: вияснити поняття давньогрецького міфологічного інтертексту та його структурні особливості; виявити наративні структури, в яких може проявитись міфологічний інтертекст; запропонувати інтертекстуальну методику його аналізу на лінгвопоетичному ґрунті. *Об'єктом* статті є відношення міфологічного інтертексту до літературного гіпертексту, *предметом* – його реалізація в текстовому масиві. У сучасному мовознавстві не існує чіткої методики аналізу міфічних структур у художньому тексті, тож *наукова новизна* статті полягає у спробі сформулювати цю методику з позицій інтертекстуального методу.

Виклад основного матеріалу. У річищі інтертекстуальної теорії, яка розглядає будь-який художній текст як полілог кодів семіозису культури, семіосферу (Ю. Лотман), як прояв мови у її креативній функції, що саморегулюється за стрілою часу (Н. Кузьміна), мовний знак постає певною конфігурацію значної кількості інтертекстуальних «слідів» (Р. Барт), а в семантиці – «інтертекстуальної полісемії» (Ж. Моліньє), «нескінченної конотації» (К. Кербрат-Орекйоні), гіпограм фено-тексту (Ю. Крістева). Однією з полізотопій (Ф. Растьє) міфологічно маркованих лексичних одиниць постане відтак міфологічний образ, що у свою чергу може актуалізувати одне зі своїх можливих значень, залежно від етапу розвитку міфологічної картини світу. Таким чином, під *міфологічним інтертекстом* розуміємо семіотичний процес, що актуалізує в текстах різних епох у певних мовних засобах структурно організовані семантичні відношення, генеровані міфологічною картиною світу певного культурного ареалу, які слугують прагматично направленим актом комунікації.

Реконструкція семантичних інваріантів у давньогрецькій міфологічній картині світу [Чистяк 2011, 8–15] показала, що в основі міфічного образу лежить низка семантичних опозицій, що коріняться у дихотомії ЖИТТЯ-СМЕРТЬ і долаються шляхом медіації в актанті оповіді, а також низка анімістичних смислових тотожностей, які з набуттям причинно-наслідкового зв'язку лягають в основу наративу. Таке спостереження підтверджується виділеними В. Папушиною [Папушина 2005, 30–31] та О. Колесник [Колесник 2002, 90] структурними одиницями міфічного в тексті – *міфемою* як проекції міфічного імені, реалії чи явища та *міфологемою* – як проекції міфічної сюжетної моделі. Це підтверджують також, з одного боку, орієнтація на іманентність предикативних схем у мі-

фічному та фольклорному тексті у В. Проппа, Ж. Дюрана, Н. Лисюк та А. Ж. Ґреймаса, а з іншого – орієнтація на виявлення сталих актантів («дійова особа» у В. Проппа, міфема у Ж. Дюрана, тема в тематичній критиці, актант ув А. Ж. Ґреймаса), а також їхніх означень: «міфічних декорацій» у Ж. Дюрана, «ознак образу» в Н. Лисюк, «точок простору» в Т. Цив'ян, «точок міфологічного простору» в Ю. Лотмана [Лотман 1972]. Усі ці спостереження дають нам підстави висунути припущення, що структурно-семантичний інваріант типу «актант + предикат + ознака» лежить в основі трансформації у гіпертексті. Цікаво, що схожа схема становить інформаційний інваріант тексту, виділений Л. Черняховською [Черняховская 1989, 12]. Однак, певна річ, ідеться не про механічне перенесення міфічних моделей на гіпертекст, а саме на глибинному структурно-семантичному цілому, що моделює його наратив і семантику.

Очевидно, що основним індикатором міфеми на першому етапі аналізу виступатимуть актанти тексту, але зауважимо, що функції актанта може виконувати не лише жива істота, але й неживе як рудимент анімістичного світогляду. Виявлення актантів у тексті не викликає особливих труднощів: будь-який діяч, суб'єкт, об'єкт або отримувач дії постає актантом із різними функціональними характеристиками. Якщо актанти тексту в певній мірі відсилають до міфеми як медіатора семантичних опозицій доби родового ладу, то атрибутивні характеристики актанта мають співвідноситися з атрибутами міфеми, що виникли з анімістичних аналогій. Ідентифікувати атрибути складніше: за спостереженням А. Ж. Ґреймаса [Greimas 2002, 154], ними можуть виступати як прикметники, так і форми дієслова на позначення стану, а також прислівники (зокрема, на позначення часової та просторової інформації). Зрештою, необхідна фіксація предикатів як можливих проекцій дії, що лягла в основу міфологеми – міфічної сюжетної моделі у добу розкладу родово-племінних відносин. Як слушно зауважив А. Ж. Ґреймас [Greimas 2002, 154], предикати можна поділити на функції (власне дії) та «означення» [qualifications], тобто дієслівні форми стану чи характеристики, що реалізуються в мовній системі у прислівниках чи прикметниках (схожий поділ на актантів дії, умови та ознак дії у Ю. Лотмана [Лотман 1970, 290]). Оскільки предикат пов'язаний із об'єктом дії, на якого спрямована дія Агенса, його також доцільно виокремити з текстового масиву. Отже, перший етап нашого аналізу полягатиме у фіксації чотирьох основних семантичних масивів – проекцій міфічних інваріантів, що їх можна зобразити в такій схемі:

АГЕНС	ОЗНАКА	ОБ'ЄКТ	ОЗНАКА	ПРЕДИКАТ

У разі, якщо мовні знаки, зафіксовані на першому етапі, проявлятимуть високу семантичну дискретність, доцільно згрупувати їх за структурно-семантичним критерієм до ширших класів. Для цього актантів можна об'єднати в макросемантичні класи за класифікацією Ф. Растьє (Агенс (діяч), Пациєнс (той, хто отримує дію), Дестинатор (той, кого дія змінює), Бенефіціар (той, для кого твориться дія) [Hébert 2001, 116]), А. Ж. Ґреймаса (Суб'єкт і Об'єкт, Подавач і Отримувач дії, а також Помічник і Супротивник дії [Greimas 2002, 181]), Ч. Дж. Філмора (Агент, Контрагент, Об'єкт, Пациєнс, Адресат, Результат (річ, після дії на неї), Інструмент (те, чим виконують дію), Джерело (місце, звідки направляється дія), з можливим подальшим групуванням адреса, Місця й Об'єкта [Апресян 1974, 25]) або, з певними застереженнями, В. Проппа (антагоніст (шкідник),

дарувальник, помічник, царівна чи її батько, відправник, хибний герой [Пропп 1969, 23]). Предикати можна звести до відмінкових форм за Ф. Растьє (акузативи, атрибутиви, бенефікативи, дативи, ергативи, фіналі, інструменталі, локативи та результативи [Hébert 2001, 116-118]), до низки функцій за В. Проппом [Пропп 1969, 29–60], очевидно, з урахуванням подальшої трансформації до сучасного наративу в А. Ж. Ґреймаса [Greimas 2002, 194-195]. Після таких аналітично-синтетичних операцій, подібність із міфічними образами, зафіксованими в античних текстах, буде більшою, і виявить накладання давньогрецького літературного інтертексту на гіпертекст.

Другий етап передбачає виявлення в організованому таким чином текстовому масиві мовних одиниць, інтертекстуально маркованих текстами літературних обробок міфу періоду грецької класики та їхніми елліністичними інтерпретантами. Відтак маємо виявити, які саме міфологічні структури та семантику закодовано в цих давньогрецьких художніх текстах (сталі актантні відношення доби родового ладу та розкладу родових зв'язків, семантичні опозиції доби родового ладу чи рудименти семантичних тотожностей доби анімізму). У цьому слугуватимуть за орієнтир праці з історичної семантики античних текстів І. Франк-Каменецького, О. Фрейденберг, О. Лосєва, Т. Цив'ян, Ж. Дюрана та ін.

Однак методика, що починалась із аналізу лінгвістичної семантики і завершується широкою антропологічною міфологічною реконструкцією картини світу, була би неповною, якби ми не виявили лінгвопоетичну складову авторського тексту. На жаль, єдиної методики лінгвопоетичного аналізу на сьогодні не існує. Як відомо, поетика – це «наука про форми, види, засоби і способи словесно-художньої творчості, про структурні типи і жанри літературних творів» [Виноградов 1963, 206], пов'язана з естетичним фактом, тобто з інтерпретацією їхньої концептуальної складової як «нової дійсності» (Г. Винокур) [Винокур 1990, 28]. Згідно з А. Ліпгартом, лінгвопоетика – це «розділ філології, в межах якого стилістично марковані мовні одиниці, використані у художньому тексті, розглядаються у зв'язку з питанням про їхні функції і порівняльної значимості для передання певного ідейно-художнього змісту і створення естетичного ефекту» [Липгарт 2007, 18-19]. Однак термін «естетичне» дослідником не розкривається, як і термін «естетичний ефект».

Проте існують ширші розуміння лінгвопоетичного. Згідно з Л. Лисиченко та О. Маленко, лінгвопоетика – це «наука про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку зі стильовими напрямками в літературі» [Лисиченко 2007, 38]. Вочевидь, таке визначення надто широке. Натомість, як слушно відзначила В. Задорнова [Задорнова 1984, 127], роботи В. Виноградова фактично виясняли проблему образу автора. Саме ця категорія здається нам релевантною для прояснення естетичної складової художнього тексту. Схожа позиція у Ф. Растьє: він наголошує, що варто співвідносити теми твору із «естетичними теоріями авторської картини світу» [Rastier 1994, 280], що беруть участь у генеруванні змістово-концептуальної інформації, «індивідуального авторського розуміння відносин між явищами» (І. Гальперін, [Гальперин 1983, 28]; Пор. «концептуальність тексту» у В. Кухаренко [Кухаренко 2004, 80]). З. Тураєва виділяла авторську інтенцію як одну зі складових «ідейно-тематичного змісту тексту» [Тураева 1986, 57]. Під «образом автора» слушно розуміти, згідно з В. Бєляні-

ним, «вираження засобами природної мови моделі людського відношення до світу» [Белянин 1988, 18]. Це поняття значно уточнене З. Хованською: «композиційно-мовленнєві форми реалізують ідейно-художню основу творчості письменника» [Хованская 1975, 331], а естетичний намір автора, що являє собою поєднання суспільного середовища, психологічних особливостей автора та його естетичного кредо, є «квінтесенцією змістовної характеристики художнього твору» [Хованская 1975, 334].

Отже, третім, власне лінгвопоетичним етапом дослідження має бути співставлення результатів, отриманих на другому етапі, із ідейно-тематичним рівнем художнього гіпертексту з метою прояснення, яким саме чином міфічні структури та семантика проявилися у концептуалізації авторської інтенції.

Висновки і перспективи дослідження. Виходячи із зазначеного вище, згідно з концепцією міфологічного інтертексту, можна стверджувати, що міф на рівні мовної моделювальної форми породжує не лише глибинні текстові структури, але і здійснює вплив на формування ідейно-естетичної концептуалізації, як в окремо взятому художньому тексті, так і на рівні всіх авторських текстів і не лише художніх, але й естетико-теоретичних праць. Тож перспективним здається *четвертий етап* дослідження міфологічного інтертексту в художньому гіпертексті: виявити, яким саме чином відбувалася проекція міфічних компонентів на ідейно-естетичні погляди певного письменника, зафіксовані в його естетико-теоретичних працях.

1. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика: Синонимические средства язика / Апресян Ю. Д. – М.: Наука, 1974. – 367 с. 2. *Белянин В. П.* Психолингвистические аспекты художественного текста / Белянин В. П. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 120 с. 3. *Виноградов В. В.* Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 3-201. 4. *Винокур Г. О.* Филологические исследования. Лингвистика и поэтика / Винокур Г. О. – М.: Наука, 1990. – 452 с. 5. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И. Р. – М.: Наука, 1983. – 140 с. 6. *Задорнова В. Я.* Восприятие и интерпретация художественного текста: Учеб. пос. для ин-тов иностр. яз. и філол. фак-тов ун-тов / Задорнова В. Я. – М.: Высшая школа, 1984. – 152 с. 7. *Колесник О. С.* Міфопоетичне відтворення архетипу: дис. … канд. філ. наук: 09.00.08 «естетика» / Колесник Олена Сергіївна. – Чернігів, 2002. – С. 3-110. 8. *Кухаренко В. А.* Інтерпретація тексту: Навч. пос. для студ. старш. курсів фак-тів англ. мови / Кухаренко В. А. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272 с. 9. *Липгарт А. А.* Основы лингвопоэтики / Липгарт А. А. – Изд. 3-е. – М.: КомКнига, 2007. – 168 с. 10. *Лисиченко Л. А., Маленко О. О.* Сучасна лінгвопоетика: інтеграція наукового мислення / Лисиченко Л. А., Маленко О. О. // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 29. – С. 38-39. 11. *Лотман Ю. М.* О мифологическом коде сюжетных текстов / Лотман Ю. М. // Сборник статей по вторичным моделирующим системам. – Тарту: ТГУ, 1972. – С. 86-90. 12. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста / Лотман Юрий Михайлович. – М.: «Искусство», 1970. – 385 с. 13. *Папушина В. А.* Рецепція античної міфології в поезії українського і російського символізму (типологічний аспект): дис… канд. філол. наук: спец. 10.01.05 «порівняльне літературознавство» / Папушина Валентина Антонівна. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 202 с. 14. *Пропп, В. Я.* Морфология сказки. Изд. 2-е. / Пропп В. Я. – М.: «Наука», 1969. – 168 с. 15. *Тураева З. Я.* Лингвистика текста (Текст:

семантика и структура): Уч. пос. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностранный язык» / Тураева З. Я. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с. 16. *Хованская З. И.* Принципы анализа художественной речи и литературного произведения / Хованская З. И. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1975. – 432 с. 17. *Черняховская Л. Г.* Информационный инвариант смысла текста и вариативность его языкового выражения: автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «общее языкознание» / Черняховская Л. Г. – М., 1989. – 35 с. 18. *Чистяк Д. О.* Поняття давньогрецького міфологічного інтертексту і методика його аналізу в художньому тексті / Чистяк Д. О. // Мова та історія. – 2011. – Вип. 159. – С. 4-29. 19. *Greimas, A. J.* Sémantique structurale / Algirdas Julien Greimas. – Paris: P. U. F., 2002. – 264 p. 20. *Hébert, L.* Introduction à la sémantique des textes / Louis Hébert. – Paris : Honoré Champion, 2001. – 232 p. 21. *Rastier, F.* Le problème du style pour la sémantique du texte / François Rastier // Qu'est-ce que le style ? : Actes du Colloque international (Paris, 9-11 octobre 1991) / Sous la dir. de G. Molinié et P. Cahné. – P. : P.U.F., 1994. – Pp. 263-282.

Чумак Л.М., викл.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

УТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ОДИНИЦЬ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМБІНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ СКОРОЧЕННЯ ТА СУФІКСАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню англомовних одиниць, утворених за допомогою комбінування механізмів скорочення та суфіксації. Розглядаються, зокрема, закінчення -ie, -y, -o, -er, -ers та визначається їх місце у процесах деривації нових форм.

Ключові слова: *словотвір, словотвірна модель, скорочення, суфіксація*

Статья посвящена исследованию англоязычных единиц образованных при помощи комбинированных механизмов сокращения и суффиксации. Рассматриваются, в частности, окончания -ie, -y, -o, -er, -ers, также определяется их место в процессах деривации новых форм.

Ключевые слова: *словообразование, словообразовательная модель, сокращение, суффиксация.*

The article is devoted to the investigation of the English language units, formed with the help of combining mechanism of shortening and affixation. In particular, the endings -ie, -y, -o, -er, -ers and their role in the derivational process of new units are studied.

Key words: *word building, word-forming pattern, shortening, affixation.*

Останнім часом все частіше можна чути висловлювання лінгвістів про порушування норми в сучасній мові. Цей процес можна також розглядати як еволюцію мовного стандарту. Слова з'являються та зникають. Вони визначають не стан системи, а процеси,

що характеризують активізацію в різні періоди існування мови тих чи інших закономірностей функціонування її рівнів та підсистем: фонетичної, словотвірної, синтаксичної, семантичної.

Аналіз динаміки розвитку словникового складу англійської мови стає предметом досліджень сучасної лінгвістики. У цьому аспекті, мовознавці зосереджують увагу на різнорідних активних трансформаційних процесах лінгвальних знаків. Мається на увазі видозміна їх будови (афіксація, деафіксація, абревіація, усічення), семантичної структури (розширення, звуження, переосмислення значення).

Сучасна англійська мова характеризується функціональною відкритістю, прагненням до підвищення експресивних характеристик та оціночного аспекту, акцентуванням на адекватному відображенні фактів екстралінгвальної дійсності, оновленням фонду мовних засобів. Відмітною особливістю деривaційних процесів в сучасній англійській мові є компресія, що набула широкого розповсюдження у розмовній мові, жаргонах, мові художньої літератури та ЗМІ.

Стислість та точність найбільш цінуються у сучасному спілкуванні. Саме тому носії мови звертаються до специфічних моделей словотвору, що відповідають потребам в економії засобів вираження. Одним з таких способів є усічення або скорочення, що зумовлюється дією закону мовної економії, з одного боку, та прагненням до експресивності, з іншого. Мовна економія спостерігається на всіх мовних рівнях завдяки функціонуванню різних видів скорочення, за якими утворюються: абревіатури, акроніми, літерно-цифрові комбінації, контракції, тощо. У якості нової форми одиниці номінації використовується сегмент вихідного слова або словосполучення.

Явища усікання поставали предметом дослідження у працях таких вчених як Андрусяк І.В., Біле П., Гармаш О.Л., Єнікєєвої С.М., Зацного Ю.А., Земської О.А., Катамби Ф., Клименко О.Л., Крайдлер Ч., Кубрякової О.С., Левицького А.Е., Махачашвілі Р.К., Плага І., Санджи-Горяєвої З.С., Шмельова Д.М., Янко-Триницької Н.О., тощо.

Предметом дослідження є комбінований тип словотвору, який поєднує ознаки скорочення та афіксації (усічення вихідного слова з одночасним додаванням суфікса).

Під усіченими маємо на увазі нові варіанти вихідних мовних одиниць, які, зберігають відносну тотожність значення й етимологічного образу та характеризуються меншою кількістю компонентів, що надає їм певних експресивно-стилістичних відтінків.

Так звані «чисті» усічення є морфонологічним явищем, що супроводжується нульовою суфіксацією. У лінгвістичній літературі вживаються такі терміни щодо усічень різних частин слова [Верба 2003, 47]: апокопа − скорочення слова зі збереженням початкового складу слова: bi < bisexual, binos < binoculars, афереза – збереження кінцевого елемента при опущенні початкового: fro < Afro, loid < celluloid, та синкопа – редукція початкового та кінцевого елементів слова: jam < pajamas, van < advantage, flu < influenza, fridge < refrigerator.

Часто апокопа як словотворчий прийом поєднується із суфіксальним способом, при цьому більшість суфіксів є носіями сленгової семантики.

Ч. Крайдлер [Kreidler 1979, 24-36] зазначає, що усічення зазвичай є односкладовими одиницями, що закінчуються на приголосну. Проте, зустрічаються також такі скорочені слова, які закінчуються на голосну, наприклад, telly від television, breaky від breakfast. Кінцева голосна у слові telly повинна мати статус суфікса (або так званого псевдосуфік-

са), оскільки, скорочена форма від television повинна бути tel. Слово vegetables має як усічену форму veg так і форму з додованням -ies − veggies. Цей мовний феномен відомий у лінгвістичній літературі як «емоційна суфіксація» [Tournier 1985, 303], [Plag 2003, 13], який надає слову додаткового до основного значення (від добродушного, насмішкуватого до зневажливого, глузливого): folkie < folk singer; undies < underclothes / underwear:

When I first saw Lindisfarne live, the folkies were supported by an up-and-coming band called Genesis, whose frontman Peter Gabriel had a penchant for wearing a fox's head and a dress. (Sunday Mercury (Birmingham, England), September 14, 2003);

And if retro's your thing then make sure your undies are adorned with lace and bows or opt for a gorgeous silk chemise to up the wow factor. (Liverpool Echo (Liverpool, England), February 9, 2011).

В англійській мові є доволі багато прикладів усічень зі зміною закінчень, що підтверджує загальну тенденцію процесу афіксації. Саме тому і виникає необхідність досліджень таких мовних одиниць. Термін «зміна закінчень» дасть більш точний опис того, що відбувається з одиницями, які утворюються через процес усічення, аніж термін «суфіксація».

Словотвірний процес з участю суфіксації є продуктивним як для розмовної, так і для кодифікованої літературної мови. Коли ж мова йде про усічення, то часто усічене слово сполучається із словотворчими псевдоморфемами. Вони збігаються з існуючими в мові лексемами або «мертвими» афіксами (їх формування є мотивованим саме омонімічністю) [Зацний 1998, 60]. В англійській мові частіше зустрічаються усічення із закінченнями на -ie/-y, рідше – на -o, також є приклади усічень на -er, -ers, -s.

Омонімічний елемент -ie/-y має зменшувально-пестливе значення: hussy < housewife, chappie < chap. Прикладами з -ie/-y є усічені форми власних імен, що створюють певну інтимність або передають зменшеність, наприклад, Andy < Andrew, Betsy / Lizzie < Elizabeth, Cathy < Catharina, Catherina, Charlie < Charles, Eddie < Edgar, Edmund, Edward, Edwin, Gerry < Gerald, Maggie < Margaret, Mandy < Amanda, Patty < Patricia, Robbie < Roberta, Ronnie < Ronald, Sally < Sarah, Suzie < Suzanne, тощо, або ж прізвищ, наприклад, Fergie, Gorby, Schwarzy. Цей омонімічний суфікс зустрічається також у прикладах творення прізвиськ, кличок: Anie, Fatty, Froggie, або ласкавих словах типу dearie, sweetie. Дослідники [Plag 2003, 117], [Katamba 2005, 181] називають цей словотвірний процес «суфіксація способом -y (орфографічний варіант -ie, інколи -ee)».

У розмовній мові усічення мають тенденцію закінчуватись на -ie (-ee)/-y і вимовлятись з кінцевим [ī]: loony > lunatic, telly > television, poly > polytechnic. Проте використання -ie/-y до усіченої основи все ще є маргінальним явищем. Вважається, що частіше діти створюють скорочені слова, які закінчуються на -ie/-y. Скорочення в галузі дитячої лексики не виходять за межі домашнього побуту, шкільні і студентські скорочення популярні в навчальних закладах. Військові скорочення, навпаки, виходять за межі казарми і полігону, а газетярські спостерігаються на всіх рівнях усного мовлення.

Значення -ie/-y є доволі різними. Окрім вже названого зменшувально-пестливого значення з власними іменами, це закінчення вживається в гумористичному, іронічному контексті для вираження зменшення, приниження, наприклад: pressie (a present), shortie (something or someone that is shorter than normal), biccy (a biscuit), burnie (small burn), chewie (a chewing gum), preemie (a prematurely born infant), feardie / feartie (frightened

person, coward), gamie (gamekeeper), kiltie (kilted soldier), mannie (man), Nessie (Loch Ness Monster), postie (postman), wifie (woman):

Well, I am quite a gamie (I guess, foodie as in food).(www.groundreport.com);

Just like Scotland's elusive "Nessie", nothing has been found, but the employee who first saw it has stuck to his story. (www.strangeark.com);

Some time ago I wondered if any of my local posties even noticed the cards, as none of them had ever said anything, and a lot of people mention how their posties make comments. (www.katesquilting.blogspot.com).

Дуже часто суфікс -ie/-y додається до слів, що вже мають негативну конотацію. Зміна закінчення усіченого слова призводить до створення ще більш експресивного значення. Так, у політичному лексиконі вживаються слова типу commie, lefty, rightie: *She was disregarded and written off as a loonie leftie and probably a commie pinko agitator.* (The Guardian, February, 8, 2011).

Іншими прикладами певних соціальних протирічь є слова, що вказують на: а) національність, наприклад, Argie (a person from Argentina), Frenchie, Jerry (a German), Russky, limey (an English person): *This Argie thought he was the best football player in the world*. (www.urbandictionary.com);

Here's some limey named Rich Johnston to wrap it all up for us. (Indecision Internationale, Feb. 20, 2010);

б) сексуальну або інші схильності (тенденції): tootsie (a young woman, especially one perceived as being sexually available), lesbie, lessie, prostie, alkie, dipsy (a middle place between drunk and tipsy), loony (a foolish or crazy person), druggie (a drug addict), winie **(**a person with an obsessive interest in wine), deccie (a person obsessively interested in interior decoration and compulsively redecorating his / her flat), cuppie (a wealthy middle-class devotee of yacht racing), softie (a person who is sentimental, weakly foolish, or lacking in physical endurance), hottie (a physically or sexually attractive person): *Schock was deemed the No. 1 male "hottie" in Congress, No. 2 "gym rat," No. 3 "best dressed," and second most likely to star in a scandal.* (The Huffington Post, February 20, 2011);

It was in that Advent silence that the story changed for me, that the magistrate became more of a hero to me and less of an unprofessional softie. (The Huffington Post, December 13, 2010);

If the stars turn out to be a druggie or an alcoholic, it's on their shoulders. (The Huffington Post, February 21, 2011);

в) також професію, рід заняття: archi **(**an architecture student), prexy (president), wharfie (a wharf labourer; docker), newsie (a reporter or a person who sells or delivers newspapers), umpie (an official who rules on the playing of a game, as in cricket or baseball or a person who rules on or judges disputes between contesting parties), bookie (bookmaker): *The gimmick began in the 2000-2001 season when then - president now NBC Universal prexy Jeff Zucker came up with a "brilliant" idea how to battle "Survivor" on CBS.* (Archive 2007-05-01);

In 1951 he took a job as wharfie on the Adelaide waterfront. (Sydney Indymedia, Feb. 20, 2011);

Meanwhile, we're still waiting to find out if anything will be done about the off-duty cops who beat up a newsie a whole year ago. (Archive 2010-01-01);

Over to the left is Anderson Hall, home of all of Rice's Archis. (O-week advisor August, 2003);

...sorry, goalkeeper Danny Vukovic has been suspended for six months by the flamin' Australian A-League after slapping an umpie during his side's 1-0 grand final defeat to Newcastle (not that Newcastle, obviously). (www.guardian.co.uk).

Активність у приєднанні до усічених основ виявляє морфема -о. Слова, які мають закінчення на -о є носіями сленгової ознаки, добре розпізнаються і мають дещо зухвалу, нешанобливу, легковажну конотацію [Wentworth, Flexner 1975, 623], наприклад: boyo, dumbo (a person regarded as stupid), pinko (a person who holds moderately leftist political views; a pink), wino (an indigent wine-drinking alcoholic): *At that point, Mr Cameron was seeking to ingratiate himself with Mr Rupert Murdoch, as Mr Brown and Mr Tony Blair had done before him, in both cases with a fair degree of success; while Mr Osborne was trying his luck with a no-good boyo from Russia who failed to produce any discernible benefit.* (The Independent, November, 16, 2008);

Just like her husband, Bill, won against George Bush 41, because of the perception that he seemed more articulate and informed, but also more in touch with "regular people" than George 41, Hillary is now winning because of the perception that none of us wants to elect a "dumbo" or inarticulate "moron" ever again, even when none of the Democratic candidates could be thought of in that way in the least, but "Perception is a crazy mistress!".(www.opednews.com/articles/opedne);

The word pinko was all over the Toronto media recently, and I had to explain to a friend who speaks perfect English as a second language what it meant, as it's a term that hasn't been used in the media here since she moved to Canada 17 years ago. I explained that it meant socialist or communist sympathizer without hard-core Marxist doctrine, and that it was a joke on a diluted shade of red for a diluted form of communism. And that it was used in U.S. politics in the early and mid-20th century. And that its connotation of effeminacy – because pink was held to be a girl's colour for some reason in that century – was deliberate, and intended to signify weakness. (The Globe and Mail, Dec. 17, 2010);

Scruton is generally not a writer I'd wish to be heard quoting, but whatever else he may be, he's no slouch when it comes to wine, and the first part of the book combines a memoir of his development as a "wino" (his word) with some useful tips and unexpected factoids. (gardian.co.uk).

Слова на -о мають ту саму сферу вживання, що і усічення на -у/-ie. Наприклад, commo < communist, dero < derelict ((AU) homeless person; tramp; hobo), ethno < ethnic, gippo (an Egyptian person or thing; a gypsy), journo < a journalist, lesbo, reffo ((AU) a refugee who has settled in Australia), nasho < national service, compo < compensation, тощо: *Entitled Opinions and its ethno techno theme music, is back, starting the new season with a discussion of Sartre.* (enowning.blogspot.com);

Some previous stuff I have done on thieving pikey bastards: assorted pikey pictures and my bit on how you can not call pikey thieving gippo scum itinerant travellers. (newportcity.blogspot.com);

Laziness, for starters − it's hard to cultivate new sources, so when a journo is on deadline, it's a safe bet to fall back on pundits you know can deliver a pithy soundbite. (The Huffington Post, February 23, 2011);

While the majority of Generation Y might be unfamiliar with a word like nasho, it wasn't so long ago that the birthday ballot compelled young men into the armed forces. (au.news.yahoo.com);

Road rage man ordered to pay compo to policeman whose testicles he squeezed in road rage incident at Brisbane Riverfire. (www.billcrider.blogspot.com).

Варто відмітити, що суфікс -о з'явився у мові дещо раніше за суфікс -у/-іе. Усічені основи з -о є поширеними у австралійському варіанті англійської мови, хоча зустрічаються в американському та британському варіантах.

Суфікс -er, звичайно, є одним із найвідоміших в англійській мові, однак закінчення -er і особливо -ers мають зовсім інші функції аніж суфікс -er. Вживання слів з цими закінченнями є характерною рисою сленгу студентів Оксфорду та моряків британського флоту. Дослідник Пол Біле зазначає, що «Оксфордске закінчення -er» вперше з'явилось у 1875 році [Beale 1989, 529], а сам термін визначив лексикограф з Нової Зеландії Ерік Партрідж [Partridge 1970, 267].

Процес створення слів з «Оксфордским закінченням -er» складається з усічення вихідної основи та одночасним додаванням -er як нового закінчення слова для однини, наприклад: bluer < blue blazer, yarder < school yard, cheeser < cheese-cutter та -ers – для множини, наприклад: congratters (gratters) < congratulations, flaggers < flagman, flag officer, flagship (a traffic controller): *He cited sections in the 700-page travel and traffic plan that call for each load to be escorted by state police, an ambulance and crew, repair trucks and mechanics, and a staff of flaggers to help manage traffic flow.* (Breaking News: CBS News, February, 27, 2011).

Винятками є слова brekkers (breakers) < breakfast, preggers < pregnant, champers (shampers) < champagne, softers < software, starkers < stark naked, де закінчення -ers не передає форму множини: *Today I was having my brekkers when a kind fellow rang the bell to tell me I'd left my keys in the lock. We are all at it.* (guardian.co.uk, September, 9 2010);

The simplest is the Champagne Cocktail: just pour the champers over a brown sugar cube soaked with a few drops of Angostura bitters — this extra sweetness plays nicely off the wine's acidity. (The Wall Street Journal, February12, 2011).

Першими прикладами на -er, що зареєстрував словник, були слова footer < football (1863), soccer < Association Football (1889), rugger < Rugby football (1893).

Однією причиною виникнення усічень з одночасним додаванням закінчення -er є той факт, що усічене слово-апокопа повністю збігалося з уже існуючим у мові словом (foot, rug, soc(k), champ). Іншою – англійське усічене односкладове слово зазвичай закінчується на глуху приголосну [k], [g], [t], [p] (vet, bike, sig), тому природно потребує деякого подовження з кінцевим [ə]. Так з'явились слова типу eccer / ekker < exercise, kegger (a party at which a keg of beer is available), the Brigger < brigadier.

Слова на -ers були особливо вживаними на радіо BBC у програмі Test Match Special (1957), у якій спортивні коментатори отримали прізвиська (скорочену форму від прізвища із закінченням -er): Blowers < Henry Blofeld (відомий в Австралії як "Blofly"), Aggers < Jonathan Agnew, Bearders < Bill Frindall (також відомий як "the Bearded Wonder), McGillers < Alan McGilvray. Ця тенденція з додаванням закінчення до скороченої форми власних імен є дуже поширеною серед спортсменів, продюсерів, журналістів, тощо: McCrackers (Ingers) < Colin Ingleby-Mackenzie (капітан команди з крикету), Selvers < Mike Selvey (журналіст), Backers < Peter Baxter (продюсер), < David Beckham (екс-капітан футбольної збірної Англії), Jenkers < Christopher Martin-Jenkins (спортивний оглядач), Britters < Britney Spears (американська співачка), Camers/Cammers < David Cameron (прем'єр-міністр Великобританії):

Слова на -er(s) є у назвах різних будівль університету та міста Оксфорда: Adders < Addison's Walk, Magdalen College, Bodder < Bodleian Library, Deepers < Lincoln College, "Deep Hall", Staggers < St Stephen's House, Wuggers / Wuggins < Worcester College.

Таким чином, закінчення -ie, -y, -o, -er, -ers широко використовуються у процесах деривації нових форм, семантичних та граматичних варіантів одиниць спілкування в сучасній англійській мові. Як спосіб словотворчості процес одночасного скорочення та афіксації є продуктивним як для розмовної, так і для кодифікованої літературної мови.

Дослідження не є вичерпним і потребує подальшого вивчення. У перспективах передбачається детальний опис функцій усічень в художньому тексті, ЗМІ та реклами з прикладами ілюстративного матеріалу.

1. *Верба Л.Г.* Порівняльна лексикологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 160 с. 2. *Зацний Ю.А.* Розвиток словникового складу англійської мови в 80-і – 90-ті роки XX століття. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. – 431 с. 3. *Beale Paul* A Concise Dictionary of Slang and Unconventional English. London: Routledge, 1989 – 534 p. 4. *Katamba F.* English words: structure, history, usage, London: Routledge, second edition 2005. – 352 p. 5. *Kreidler, Charles W.* Creating New Words by Shortening, Journal of English Linguistics, vol. 13, March 1979, pp. 24-36. 6. *Partridge E.* Slang To-day and Yesterday. − London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1970 − 381p. 7. *Plag Ingo*, Word-Formation in English, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge: CUP, 2003. − 254 p. Tournier 1985 Tournier, Jean, Introduction descriptive à la lexicogénétique de l'anglais contemporain, Paris-Genève, Champion-Slatkine, 1985. − 517 p. 8. *Wentworth H., Flexner B.S.* Dictionary of American Slang. Second Supplemented Edition. – New York: Thomas Y. Crowell Publishers, 1975. – 766 p.

Шапкіна Н.М., здобувач,
Київський національний лінгвістичний університет

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ЧИТАЧА ІНШОМОВНОГО ТЕКСТУ

Стаття висвітлює сутність і форми навчального читання іншомовних текстів у когнітивно-комунікативному аспекті.

Ключові слова: *діяльність читання, когнітивна теорія, мовна особистість.*

Статья раскрывает сущность и формы учебного чтения иноязычных текстов в когнитивно-коммуникативном аспекте.

Ключевые слова: *деятельность чтения, когнитивная теория, языковая личность.*

The article reviews the essence and forms of the training reading of the foreign-language texts in the cognitive and communicative aspect.

Key words: *reading activity , cognitive theory, language identity.*

Успішність опанування іноземної мови залежить від ретельного вивчення і врахування психолінгвістичних особливостей процесу навчання. Навчання іноземній мові в університетах України стає все більш значущим на тлі процесів інтеграції освіти кожної країни у глобальний освітній простір.

Актуальною залишається проблема навчання читання іншомовних текстів в аспекті міжкультурного спілкування для підготовки філологів-перекладачів, оскільки в процесі своєї професійної діяльності вони повинні виконувати роль посередника культур, а отже, бути здатними та готовими брати участь у глобальному комунікативному процесі. Необхідність розв'язання проблеми формування особистості студента-читача іншомовного тексту стає нагальною через соціальне замовлення суспільства і полягає у цілеспрямованому розвитку читацької компетенції студентів. Діяльність читання є однією з ключових засобів отримання інформації та є важливим типом пізнавальної активності студентів у навчальному процесі. Характер і функції діяльності читання залежать від того, яким є зміст інформаційного насичення, що транслюється, та яке місце відводиться рецепції у блоці інших діяльностей.

Під читацькою компетенцією зазвичай розуміють систему якостей особистості, інтелектуальної та операційної сфер читача, що дозволяють йому вступати у взаємодію з будь-яким твором, коригуючи залежно від цілей читання та жанру твору, стратегії сприймання та розуміння тексту, оперувати його елементами, вести діалог з ним [Чепелєва Н.В.,1990]. Одним із шляхів організації процесу читання, є когнітивно-комунікативний підхід, який передбачає врахування особливостей суб'єкта, і зокрема – рівень розвитку читацької компетенції студентів вищої школи. З цього погляду читацька діяльність є навчальною діяльністю суб'єкта з оволодіння узагальненими способами дій, скерованих на його саморозвиток на основі розв'язання поставлених викладачем навчальних завдань та через навчальні дії. Об'єктом навчання за такого підходу є мовленнєва діяльність, зокрема читання. Змістом навчання читання іншомовних текстів є знання, навички та уміння, необхідні для здійснення цього виду діяльності.

Формування читача іншомовного тексту як мовної особистості відбувається на трьох рівнях: аспектно-мовному, формально-інформаційному, психолінгвістичному. Викладач, студент-читач та автор тексту є суб'єктами складного процесу, під час якого усувається дисгармонія між емоційною, функціональною, інформаційною конструктами тексту, виправляються помилки сприйняття, долається викривлення процесу мисленнєвої обробки тексту. В аспектно-мовному сенсі це долання відбувається фонетичним, лексичним та граматичним шляхами [Цетлин В.С., 1994; 9]

Читання, з лінгводидактичного погляду, – це один із видів навчальної діяльності поряд із мовленням, аудіюванням і створенням текстів. Головні підходи, що сформувалися як психологічні основи лінгводидактики, реалізуються у виборі необхідної методики і практичної діяльності студентів та викладачів, що дозволяє грамотно й оптимально організувати процес набуття мовно-мовленнєвої компетенції сучасного філолога.

Читання з психологічного погляду, є рецептивною мовленнєвою діяльністю, яка охоплює сприйняття і осмислення писемного мовлення [Методика обучения иностранным язикам, 1982]. На відміну від сприйняття усного мовлення активізується зоровий канал отримання інформації. Читання супроводжується проговорюванням матеріалу у формі внутрішнього мовлення, яке стає цілком розгорнутим лише при читанні вголос.

В основі внутрішнього механізму читання – психічні процеси зорового сприйняття, співвіднесення зорових образів зі слуховими та моторними (за М. Жинкіним), розпізнавання, осмислення, передбачення, відтворення чужої думки та відповідна вербальна чи невербальна реакція на прочитане.

Когнітивна теорія мовної особистості спирається на взаємозв'язок інтелектуальних процесів та мовленнєвої поведінки. Якщо бачити в суб'єкті навчання читанню узагальненого читача, то метою такого навчання стане інтерпретування чужомовного тексту. Головним поняттям у такому процесі часто визначають «конструкт» (від англ. construct – будувати). Це поняття охоплює особливості усіх відомих пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, мовлення) [Франселла Ф., Баннистер Д., 1987].

Читач використовує конструкти для пізнання тексту та комунікативної ситуації, для встановлення міжособистісних (часом опосередкованих) стосунків із мовцями, автором тексту, іншими читачами. Конструкти, які лежать в основі таких стосунків, прийнято називати міжособистісними; саме вони форматують мовлення відповідно до типів суб'єктів мовлення. Формування читацьких конструктів студентів відбувається під впливом автора тексту з одного боку, та викладача, який вимагає певної інтерпретації тексту з огляду на навчальну мету, – з іншого. У цьому трикутнику, за словами М. Бахтіна, «автор авторитетний і необхідний для читача, що ставиться до нього не як до особи, не як до іншої людини, не як до героя, не як до визначеності буття, а як до принципу, якого слід дотримуватися (лише біографічне дослідження автора перетворює його на героя, у визначеної в бутті людини, яку можна спостерігати» (Бахтин,1986; 190)-Бахтин М.М.Эстетика словесного творчества.– 2-е изд.– М: Искусство, 1986.–445 с.)

З іншого боку, і сучасний викладач не може відігравати роль інформатора чи того, хто задає набір певних практичних операцій, що обумовлене вузькими рамками спеціальної методики.

Когнітивно-комунікативна концепція читача розкриває функції, предметний зміст іншомовного читання, психологічні механізми, внутрішня й зовнішня структура професійного читання, розроблені шляхи тезаурусного накопичення мовних одиниць, підхід до інформативного читання майбутніх спеціалістів.

У більшості досліджень читання іншомовних текстів розглядається як специфічна форма міжкультурного спілкування, в процесі якого у читача-студента формуються зразки й моделі поведінки, розвиваються мислення, здатність до аналізу й оцінки, формується структура мовної особистості. Результатом міжкультурного спілкування автора тексту і читача є розуміння, яке має діалогічні риси та породжене особистісними смислами читача. Потужним засобом тексту, що впливає на процес навчання читання в аспекті міжкультурного спілкування, є його соціокультурний потенціал. Залучення естетичних і соціокультурних знань до процесу соціально спрямованої комунікативної діяльності, якою є читання, стає важливим чинником засвоєння іноземної мови, з одного боку, і процесом становлення мовної особистості – з іншого. Отже, реальні можливості для формування майбутнього філолога іноземної мови як суб'єкта діалогу культур закладені як у самому процесі читання, яке ми розглядаємо як комунікативно-пізнавальну діяльність, так і в природі іншомовного тексту.

У сучасній лінгвометодиці види навчального читання визначаються за різними принципами. Інтенсивне та екстенсивне читання відображають темп та способи роботи з

текстом. Аналітичним (з дослідженням незрозумілого, нового) вважають пояснювальне читання або читання з використанням словника. Синтетичним вважають швидке, або так зване курсорне, читання без словника, розраховане на безпосереднє розуміння змісту. На основі критеріїв одержання інформації з тексту, повнота і ступінь його розуміння визначають оглядове, ознайомлювальне та дослідницьке читання. [Любашенко О.В., 2006].

Таким чином, навчання читанню іншомовного тексту є роботою з текстом (сприйняттям, осмисленням, створенням, інтерпретуванням) пов'язане з усіма рівнями мови – фонетичним, орфографічним, орфоепічним, граматичним). Крім того, читання важливе (як зазначалося раніше) з погляду розвитку когнітивних здібностей особистості.

Оволодіння діяльністю читання іншомовних текстів супроводжується низкою труднощів лінгвістичного та дидактичного характеру. Незважаючи на те, що техніка читання і процес смислового сприйняття прочитаного – два взаємопов'язані плани рецептивної діяльності, у студентів спостерігається спад темпу читання, зумовлений труднощами осмислення текстів, які належать до стилів, що мало опрацьовувались у попередніх курсах. Тому навчальні тексти повинні бути закінченими фрагментами спілкування, не сконструйованими для певної теми заняття, а взятими з природного стильового матеріалу мови. Такий текст виконує роль комунікативного завдання: „для того, щоб одиниця мовленнєвої діяльності стала одиницею навчання, необхідно приховано чи неприховано включити її в комунікативне завдання" [Методика интенсивного обучения иностранным языкам, 1988, 212].

Це відбувається шляхом залучення мотиву та комунікативного наміру до певної ситуації спілкування. Тобто текст має бути максимально «залученим» викладачем до процесу спілкування, а не залишатися навчальним матеріалом без комунікативного завдання мовлення.

Труднощі сприймання прочитаного спостерігаються тоді, коли: 1) текст не охоплено студентом як цілісний, інформація запам'ятовується непослідовно, фрагментарно; 2) значення термінів та суспільно-політичної лексики незнайоме студентам, або в їх розумінні є смислові неточності. Рецептивні стратегії навчання мови здатні усунути ці дві причини недосконалого читання.

Не слід забувати, що читання – це вид спілкування між студентом і викладачем, між студентами в групі, між будь-якими соціально значущими партнерами комунікації. Одним з таких партнерів є автор тексту.

Авторський іншомовний текст, запропонований студентам для досягнення навчальної мети, стає навчальним текстом і стає джерелом комунікативного досвіду студента – майбутнього фахівця. Такий текст може, крім того, бути адаптованим, синтезованим чи модельованим [Барабанова Г.В. 1985]. Читання й розуміння спеціальних текстів, наукового та офіційно-ділового стилів у вищому навчальному закладі в основному спрямоване на формування способів добування інформації з тексту, її опрацювання і готовності застосовувати отриману інформацію для створення текстів у подальшому. Так можна досягнути, поряд з уже наявними динамічними характеристиками читання, повноти отриманої інформації та глибини розуміння змісту.

Серед провідних напрямків вивчення процесу читання як когнітивної, комунікативної та лінгводидактичної категорії можна виокремити когнітивну, соціокогнітивну, соціолінгвістичну й інтерактивну моделі процесу формування мовної особистості читача.

До кола проблем, дотичних до названої, входять:

- взаємозв'язок і взаємодія читання і письма;
- читання як розв'язання проблеми;
- читання як конструювання смислу тексту;
- соціальний та культурний текстові компоненти;
- роль знання у розумінні тексту;
- чинники, що впливають на адекватне розуміння тексту;
- індивідуальні та вікові особливості читача;
- міждисциплінарний аспект читання як навчальна проблема;
- композиція, граматичні характеристики, інформативність навчального тексту [Сметанникова Н. Н., 2003].

Ефективно здійснювати читацьку діяльність і використовувати її результати у фаховому й особистісному розвитку допомагають наукові висновки про зміст читацької діяльності і структуру читацької компетенції, критерії її сформованості, алгоритм удосконалення читацьких умінь студентів-філологів. Читання іноземною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування є важливим видом мовленнєвої діяльності та однією з головних цілей навчання і практики усного та писемного іншомовного мовлення. Багатоаспектний і багаторівневий характер тексту зумовлює його поліфункціональність і можливість використання в усіх сферах методичної підготовки фахівця з іноземної мови, що сприяє реалізації освітньої, виховної, розвивальної та практичної цілей навчання.

Активна діяльність читання іншомовних текстів формує мовну особистість читача, оскільки забезпечує йому:

1) знання правил функціонування мовних одиниць у мовленні (елементи лінгвістичної компетенції);

2) вміння розуміти явища мови і мовлення;

3) знання особливостей комунікативної ситуації,

4) відомості про особливості функціональних типів текстів, жанри текстів,

5) вміння виділяти основну думку, мету висловлювання,

6) знання засобів структурного зв'язку у тексті.

Ми переконані, що когнітивно-комунікативна концепція читача іншомовного тексту визначає, насамперед, розвиток читацької компетенції, що дає змогу студентові постійно оновлювати оперативну частину культурного досвіду, який є неодмінною складовою успішної професійної діяльності. За умов відсутності мовного середовища для студентів, які вивчають англійську, німецьку, іспанську, італійську та інші мови в Україні,засоби читацького збагачення предметної компетенції є надзвичайно цінними. Текст для читання є безпосереднім інструментом розвитку професійно важливих умінь, а отже, розвитку особистісних якостей фахівця, які у сукупності визначають рівень готовності філолога до перекладу, інтерпретації, тлумачення, вдосконалення мовлення. Крім того, читацька компетенція є критерієм рівня професійної освіти серед колег і загальною інтегративною характеристикою конкурентоздатності особистості.

1. Барабанова Г.В. Лингвометодические требования к ученому специальному тексту // Методика обучения иностранным языкам.– Вып.15.– Минск,Вышейшая школа, 1985.–.51-55. 2. Бахтин М.М.Эстетика словесного творчества.– 2-е изд.– М: Искусство,

1986.–445 с. 3. Любашенко О.В. Рецептивні стратегії читання у навчанні української мови // Педагогічний пошук. – 2006. – № 3. – С. 68 – 71. 4. Методика интенсивного обучения иностранным язикам / Под ред. В.А. Бухбиндера, Г.А. Китайгородской. – К.: Вища школа, 1988. – 340 с. 5. Методика обучения иностранным языкам. / под ред. Н.И. Гез, М.В. Ляховицкого. - М.: Высшая школа, 1982. 6.Сметанникова Н. Н. Чтение в современной парадигме науки // Международный институт чтения. – Вып. 1. – М., 2003. – С. 33-36. 7. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности.–М.: Прогресс,1987.–236 с. 8. Цетлин В.С. Трудности текстов для чтения, // Иностранные языки в Школе. – 1994. - №3. 9. Чепелєва Н.В. Психологія читання тексту студентами вузів. – К.: Либідь, 1990. – 96с.

Шевченко М.Ю., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ДО АНАЛІЗУ МЕДІАДИСКУРСУ.

Статтю присвячено дослідженню сучасних теорій комунікативних стратегій та їх застосування до медіадискурсу.

Ключові слова: *комунікативна стратегія, мовленнєва ціль, стратегія каптації, стратегія легітимації, стратегія визначення ступеня вірогідності.*

Статья посвящена исследованию современных теорий коммуникативных стратегий и их применения к медиадискурсу.

Ключевые слова: *коммуникативная стратегия, речевая цель, стратегия каптации, стратегия легитимации, стратегия определения степени достоверности.*

The article is focused on the modern theories of communication strategies and their application to the media discourse.

Key words: *communicative strategie, media discourse, speech objective, capture strategie, legitimation strategie, credibility strategie.*

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в галузі комунікативної лінгвістики значна увага приділяється вивченню комунікативних стратегій. Поняття стратегії є важливим для комунікації в цілому, тому що воно визначає направленість процесу комунікації, його зміст і результат.

У дослідженні ми маємо на **меті** розглянути сучасні теорії комунікативних стратегій, розроблені, зокрема, О.С. Іссерс, Т. ван Дейком та П. Шародо, а також їх застосування до медіадискурсу.

Об'єктом дослідження є медіадискурс.

Предметом дослідження є комунікативні стратегії у медіадискурсі.

Наукову новизну обраної проблеми обумовлено відсутністю системних лінгвістичних досліджень сучасних теорій комунікативних стратегій у застосуванні до масмедійної комунікації.

Поняття стратегії було запозичене багатьма дисциплінами з військової науки, де воно означало мистецтво ведення війни, планування військових дій. Це поняття застосовується для загального визначення будь-якої дії, що будується певним чином для досягнення певної цілі. Термін стратегії увійшов у термінологічний апарат таких наук як когнітивна та соціальна психологія, дискурсивний аналіз та багатьох інших.

У 80-х роках XX сторіччя цей термін почав широко вживатися в межах лінгвістики. Багато дослідників намагалися дати визначення стратегії, класифікувати стратегії за різними критеріями, вивчити їх з точки зору різних підходів [ван Дейк 1989, Белова 1997, Янко 1999, Иссерс 2002, Толмачева 2008, Яшенкова 2010].

У своїй монографії [Иссерс 2002] О.С. Іссерс розглядає мовленнєві стратегії з точки зору різних теорій мовленнєвого спілкування.

Виділивши із загальнопсихологічної теорії діяльності А.Н. Леонтьєва найбільш продуктивні для аналізу спілкування категорії цілі, мотиву та дії, автор робить висновок про те, що мовлення має не тільки безпосередню ціль, а й мотив, тобто те, заради чого досягається мовленнєва ціль. Тому комунікативні стратегії як різновид людської діяльності мають глибинний зв'язок з мотивами, що керують мовленнєвою поведінкою особистості, та явний зв'язок з потребами та установками комунікантів.

З точки зору автора, в основі механізму мовленнєвих стратегій лежать перетворення мотиву в мотив-ціль, вибір однієї з кількох цілей, виділення проміжних цілей та визначення засобів їх досягнення. О.С. Іссерс пропонує підходити до аналізу дискурсу з точки зору двох типів цілей – першорядних та другорядних. Першорядні цілі ініціюють комунікативний процес та керують мовленнєвими діями, а другорядні слугують межами, що визначають вербальний вибір, тип мовленнєвої поведінки.

За О.С. Іссерс, прогноз майбутньої вербальної комунікації будується на основі уявлень про мовленнєвий акт, комунікативну взаємодію (з урахуванням мотивів та цілей мовця та слухача) і про всю ситуацію в цілому. Ці уявлення зумовлюють стратегічний вибір значущих одиниць різних рівнів та способів їхньої організації, тобто конструювання зв'язного тексту, оптимального для рішення комунікативної задачі мовця. При цьому потрібно враховувати, що планування мовленнєвої поведінки – це не просто конструювання мовних висловлювань, а частина інтерактивного процесу, в якому слухач не пасивно сприймає текст-повідомлення мовця, а активно інтерпретує його мовленнєві дії, реалізуючи власну стратегічну лінію.

Зауважимо, що однією з найважливіших особливостей масової комунікації є специфічний характер отримувача – читача, глядача або слухача. Отримувач завжди віддалений у просторі чи/та часі, і це обумовлює відсутність безпосереднього контакту з ним та відстроченість зворотнього зв'язку. За М.В. Луканіною, особливий вид аудиторії масової комунікації має такі характеристики: масовість, розосередженість, відносна анонімність та різнорідність за багатьма ознаками (культура, миттєвий досвід, вік, професія) [Луканина 2003, 129]

Мовленнєве планування комунікації безпосередньо пов'язане з контролем за здійсненням плану. Стосовно мовленнєвої стратегії контроль означає, що в процесі мовлен-

нєвої взаємодії мовець намагається направляти релевантні інтелектуальні й емоційні процеси слухача (його інтереси, оцінки, судження) таким чином, щоб вони в кінці привели його до потрібного рішення (стану).

У теорії мовленнєвого спілкування важливе значення по відношенню до стратегій має схема основних факторів спілкування Р.О. Якобсона [Якобсон 1985], який розробив її та шість базисних функцій мовленнєвої комунікації під впливом ідей К. Бюлера [Бюлер 1993]. До основних факторів спілкування входять відправник, повідомлення, отримувач, контекст, канал та код. О.С. Іссерс стверджує, що стратегічно значущими є всі компоненти комунікативної ситуації, тому що кожна зі складових моделі має діяльний потенціал і може використовуватись для вирішення стратегічних та тактичних задач. Наприклад, спосіб спілкування, тобто канал зв'язку, зумовлює різноманітні імітаційні стратегії, ціль яких – "наблизити" адресата, прихилити його до сприйняття повідомлень. Так, популярний нині у молодіжних теле- і радіопередачах жанр "базікання" створює ілюзію безпосереднього контакту.

На відміну від мовленнєвих актів та жанрів мовленнєві стратегії можуть мати кілька цілей або задач. За Т. ван Дейком [ван Дейк 1989, 272], саме оптимальне досягнення цілі є однією з типових ознак ефективної стратегії. При цьому або досягається максимальна кількість цілей, або досягнення кожної з цілей здійснюється у відповідності до бажань, що передували складанню плану дій.

Французький лінгвіст П. Шародо розробив власну теорію дискурсивних стратегій. На його думку, мовленнєві стратегії базуються на трьох поняттях – каптації, легітимації та визначення ступеня вірогідності [Dictionnaire d'analyse du discours 2002, 549].

Стратегія каптації (stratégie de captation) тісно пов'язана з цільовою орієнтацією повідомлення. Однією з основних кінцевих цілей будь-якої стратегії є корекція моделі світу адресата, або моделі конкретної ситуації. Поняття моделі ситуації було розроблене голландським вченим Т. ван Дейком [ван Дейк 1989, 247]. На його думку, модель ситуації – це уявлення в пам'яті індивіда його узагальненого досвіду та інформації про певну ситуацію у сприйнятті й трактовці її цим індивідом. Тобто моделі ситуації – це когнітивні репрезентації різноманітних ситуацій в пам'яті окремої людини, її особисті знання як результат попереднього досвіду. За Т. ван Дейком, ціллю читання, наприклад, статті в пресі є саме побудова моделі події, описаної в тексті, або оновлення раніше створеної моделі. Стратегія каптації (stratégie de captation) має на меті переконати співрозмовника в такий спосіб, щоб він перейняв модель світу, що лежить в основі комунікативного акту і розділив її цінності.

Для цього мовець може обрати один з прийомів: полеміку або драматизацію. У першому випадку він ставитиме під сумнів деякі позиції, які захищає його співрозмовник. Під час драматизації мовець розгортає дискурсивну діяльність з використанням аналогій, порівнянь, метафор і т.д., яка більше орієнтується на віру, ніж на знання, щоб змусити співрозмовника відчути певні емоції.

Стратегія каптації може набувати різних дискурсивних конфігурацій в залежності від ситуації комунікації. У медіакомунікації вона використовується задля того, щоб представити інформацію у вигляді певної вистави, видовища, щоб зачепити почуття глядача. Тому мас-медіа подають інформацію, намагаючись створити ефект співучасті, закликаючи до почуттів.

Стратегія визначення ступеня вірогідності (stratégie de credibilité) намагається виявити правдоподібність чиїхось слів або певної ситуації. Ступінь вірогідності визначається внаслідок висновку, який виноситься людиною про те, що вона бачить чи чує. Цей висновок, що полягає у визначенні здатності мовця говорити правду, робиться на основі розуміння того, що будь-який мовець, який хоче, щоб йому повірили, намагається представити своє мовлення в такий спосіб, щоб він міг здобути цю довіру. Тут вступає в дію одне з загальних правил спілкування, а саме конверсаційна максима Якості, запропонована логіком П. Грайсом [Грайс 1985] у межах принципу Кооперації. Принцип Кооперації об'єднує кілька постулатів, які містять рекомендації для правильного ведення розмови, а саме максими Кількості, Відношення, Манери мовлення та Якості, яка передбачає повідомлення лише істинної інформації та обґрунтованих оцінок [Лингвистический энциклопедический словарь 1990, 487].

Постулати Грайса діють в масовій комунікації так само, як і в будь-якій іншій. Аудиторія часто сприймає повідомлення ЗМІ на віру, тому що вона діє за правилами мовленнєвої кооперації, згідно з якими співрозмовник має говорити лише правду.

На думку О.С. Іссерс, для поняття стратегії важливіша не кооперація у процесі спілкуванні, а перемога, яка розуміється як результативний вплив на слухача, як трансформація його моделі світу в бажаному для мовця напрямку. Тому тут навіть доцільніше говорити про принцип Некооперації, в основі якого лежить пріорітет інтересів мовця над інтересами слухача. Це змушує вважати вихідною точкою в аналізі мовленнєвих стратегій комунікативні цілі мовця.

Для мовця ця стратегія визначення ступеня вірогідності полягає в тому, щоб притримуватися позиції правдивого викладу інформації таким чином, щоб повідомлення було сприйняте всерйоз. Для цього комунікант може обрати одну з трьох позицій: позицію нейтральності, ангажованості чи відчуження.

Ці позиції виражаються по-різному в залежності від ситуації комунікації. У медіакомунікації для журналіста, що виконує роль мовця, йдеться про те, щоб навести докази правдивості його слів або самим існуванням фактів, або наданням якогось пояснення.

Стратегія легітимації (stratégie de légitimation) має на меті визначити правову авторитетну позицію, яка дозволяє мовцю взяти слово. Ця авторитетна позиція може складатися з двох елементів: інституційного авторитету, що є наслідком статусу мовця, який надає йому право знання (наприклад, авторитет експерта, спеціаліста) та особистого авторитету.

Поняття легітимації означає, що мовець входить у дискурсивний простір, тому що має право слова і легітимно вступає в розмову. Наприклад, оскільки журналіст від імені певного друкованого органу виступає посередником між якоюсь подією або суспільним явищем і масовим читачем, то аудиторія сприймає його повідомлення як заяву легітимно діючої особи.

Таким чином, сучасні теорії комунікативних стратегій, розроблені, зокрема, О.С. Іссерс, Т. ван Дейком та П. Шародо, розглядають механізм втілення мовленнєвої стратегії залежно від прогнозу майбутньої вербальної комунікації, а також різні аспекти функціонування та застосування стратегій у дискурсі. У медіадискурсі використання мовленнєвих стратегій залежить від специфічного характеру отримувача. Його віддаленість, масовість та різнорідність змушують відправника вдаватися до дедалі майстерного та

витонченого мистецтва використання стратегій каптації, легітимації та стратегії визначення ступеня вірогідності. До того ж, окрім отримувача, інтереси якого в медіакомунікації виходять на перший план, стратегічно важливими є всі компоненти комунікативної ситуації.

1. *Бєлова* А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / Алла Дмитрівна *Бєлова* // Мовні і концептуальні картини світу *: зб. наук. праць.– К. : Логос, 2004. - Вип. 10. – С. 11-16.* 2. *Бюлер* К. *Теория языка: репрезентативная функция языка / Карл Бюлер. - М. : Прогресс, 1993. – 501 с.* 3. *Грайс П. Логика и речевое общение / П. Грайс ; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике / ред. Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева. – Вып*. 16 *: Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 217-237. 4. Дейк ван Т. Когнитивные и речевые стратегии выражения этнических предубеждений / Теун ван Дейк ; [пер. с англ.] // Язык. Познание. Коммуникация / ред. В.И. Герасимов. – М. : Прогресс, 1989. – 268-304 с. 5. Дейк ван Т. Структура новостей в прессе / Теун ван Дейк ; [пер. с англ.] // Язык. Познание. Коммуникация / ред. В.И. Герасимов. – М. : Прогресс, 1989. - 228-267 с. 6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с. 7. Луканина* М. *В. Газетный текст через призму теории коммуникации / М. В. Луканина // Вестник Московского университета. – Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М. : Изд ательство Московского университета, 2003. - № 2. – С. 123-133. 8. Толмачева Т.А. Методический* потенциал использования коммуникативных стратегий иноязычного речового поведения в процессе обучения иностранному языку в языковом вузе / Татьяна Анатольевна Толмачева // Международный научный журнал: Мир науки, культуры, образования. – Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2008. - № 4 (11). – С. 95-98. 9. *Якобсон Р.*О. Избранные работы / Роман Осипович Якобсон. - М. : Прогресс, 1985, 460 с. 10. Янко Т.Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии / Т.Е. Янко // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1999. - № 4 – С.28-53. 11. Яшенкова *О.В.* Основи теорії мовної комунікації / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К. : ВЦ Академія, 2010. 312 с.

Довідники

12. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. Виктория Николаевна Ярцева]. - М. : Советская энциклопедия , 1990. – 685 с. 13. *Dictionnaire d'analyse du discours* / [sous la dir. de P. Charaudeau, D.Maingueneau]. – P. : Éditions du Seuil, 2002. – 661 p.

Шевченко Л.І, д. філол. н., проф., ***Дергач Д.В.,*** к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОЛІР У ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

У статті розглядаються концептуальні підходи українських лінгвістів до розгляду питання природи та функцій кольороназв. Звертається увага на динаміку мовознавчих епістем у контексті розвитку знання про словесну колористику.

Ключові слова: *словесна колористика, вербалізація, мовна свідомість, мовна функція, синхронія, діахронія.*

В статье рассматриваются концептуальные подходы украинских лингвистов к вопросам природы и функций цветовых номинативных единиц. Авторы анализируют динамику специализированных эпистем в контексте развития знания о словесной колористике.

Ключевые слова: *словесная колористика, вербализация, языковое сознание, языковая функция, синхрония, диахрония.*

The article touches upon the problem of investigation of colour nominations' linguistic nature and functions. The authors analyze the dynamic of professional epistems through the evolution of the verbal colouristics' conception.

Key words: *verbal colouristics, verbalization, linguistic consciousness, linguistic function, synchronism, dyachronism.*

Дослідники-філологи люблять аналізувати колір. Коли йдеться про фольклорні джерела літературної мови, не можна залишити поза увагою колористику, співвіднесену з етнічною самоідентифікацією українців (С. Єрмоленко, Н. Слухай, Ю. Дядищева-Росовецька та ін.). Коли говоримо про лексико-семантичну систему мови, колір можна розглядати в різних парадигмальних диспозиціях – синонімічних, антонімічних, омонімічних, полісемантичних відношень (Т. Венкель, С. Кантемір та ін.). Колір водночас є характеристикою слова в кореляції даного і нового, властивого системі й запозиченого, колір можна розглядати також у контексті тенденцій розвитку мови (А. Критенко, І. Бабій, Т. Козак, С. Іваненко, О. Скляренко, О. Кудря та ін.).

Окремий аспект мовознавчого аналізу висвітлюють праці, в яких вербалізація кольору розглядається в діахронному ракурсі, з увагою до характеристик кольороназв, домінантних у певні історико-культурні періоди (О. Огуй, Ю. Ус, Т. Козак та ін.).

Не можна не назвати авторів і праць, де колір інтерпретується як особливий, естетично значимий компонент художнього тексту, варіативний щодо ідіостилів й ідентифікуючий, коли говоримо про літературні напрямки чи школи (В. Калашник, Н. Слухай, А. Бєлова та ін.). Поза увагою до кольору не можна аргументувати мовно-естетичну архітектоніку тексту, а отже, дослідник завжди заглиблюється в кольорові репрезентації / трансформації вербалізованої авторської свідомості, щоб пояснити метафоризовані (чи символізовані) смисли і прочитання художньої дійсності (Л. Шулінова, А. Калєтнік, О. Хом›як, Л. Домилівська, А. Слухай та ін.).

Проблематика слів-колоративів настільки глибинно відбита в інтелектуальному осягненні світу, що дозволяє зіставити своє і чуже, в компаративній моделі аналізу заглибитися у витоки людської свідомості, знайти спільне й відмінне в культурній пам›яті й рефлексії на світ. Різні мови, різна колоративна атрибуція вербалізованих досвіду, пам›яті, уявлень виокремлює грані множинності цивілізацій і культур із тим, щоб ідентифікувати свій народ і його особливий погляд на життя (А. Бєлова, О. Огуй, О. Васильєва, О. Кудря, С. Іваненко, Т. Козак, Ю. Ус та ін.).

Деякі українські мовознавці (зокрема, Н. Сукаленко, О. Огуй та ін.) пов›язують історико-мовний контекст наукових підходів до кольору із типами мислення, сприйняття й реакцій людини. У такому дослідницькому локусі формулюється і питання концептуалізації в наївній мовній картині світу фізіологічних і духовних систем людини через конвенційний колір (Н. Сагаровська та ін.).

Спектр наукових підходів увиразнює обшир і складність проблеми, неможливість її розв›язання лінійними методиками, необхідність міждисциплінарного наукового досвіду і знання для розуміння принципів вербалізації кольорового феномену – однієї з онтологічно визначених домінантних характеристик людини.

Намагання систематизувати проблему лінгвістичного опису колоративів спричиняє до вирішення дослідником численних загальних і часткових питань.

Якщо йдеться про колоративи як один із концептів етномовної картини світу, переконливою видається аргументація, побудована: а) на врахуванні кореляцій і зумовленостей із іншими концептами, адже мозаїка, як відомо, є естетичним феноменом за умови цілісності фрагментів; б) на обґрунтуванні своєрідності, неповторності чи навіть унікальності колоративів (окремих чи їх сукупностей), коли йдеться про компаративний аналіз; в) на поясненні причиновості саме такого спектру кольорів та їх відтворюваної семантики, сполучуваності в етномовній свідомості народу, що, зрозуміло, вимагає зверненості до психології етносу, культурної антропології, археології культури, тобто екстралінгвальних пояснень, без яких мовознавчий досвід є недостатньо аргументативним.

Окремо в розглядуваному аспекті формулюється питання про еволюцію семантики колоративів, пов›язаних із етномовною картиною світу: їх приростання смислами, а отже, і новими значеннями, здатність до поліваріантної символізації, вплив на розвиток лексико-семантичної системи літературної мови, фразеологізацію колоративів, особливий характер парадигмальних відношень із запозиченими чи неологічними назвами кольорів та ні. Кожен із названих аспектів, безумовно, вимагає ґрунтовної аргументації, яка ще має сформуватися.

Якщо йдеться про власне компаративні зіставлення і пояснення, цікавий і навіть захоплений лінгвістичний коментар продуктивний за умови зверненості до історії цивілізації чи культурної історії окремих народів. Загальна проблема полягає в тому, що жодне національне мовознавство (й українське також) не має систематичного, повного й різноаспектного опису колоративів. А отже, паралелі й зіставлення фрагментарні, відповідно мовознавчо об›єктивують лише сегмент кольорового спектру.

Тим не менше в українському мовознавстві питання кольору, його формальних і функціональних характеристик перебуває в активі сучасного дослідницького пошуку. З’являються нові праці, позначені, в першу чергу, застосуванням синкретичних методик із різних галузей гуманітарного знання. Лінгвісти все частіше звертаються до розробки

теоретичних постулатів колористики, вивчення семантики кольороназв (І. Бабій, А. Кристенко та ін.), параметрів їх функціонування у текстах різних стилів і жанрів (В. Калашник, Н. Слухай, Л. Хавкіна та ін.), проблем перекладу словесної колористики і семантичних трансформацій, що відбуваються в неспоріднених мовах (А. Бєлова, О. Васильєва, О. Скляренко, М. Середич, А. Слухай та ін.). У результаті це дозволяє визначити іманентні мотиваційні параметри кольору у зв'язку з особливостями лінгвокультури, аксіологічними домінантами вербалізованої суспільної свідомості, а отже, й національно специфічними інтерпретаціями об'єктивної реальності.

Так, О. Васильєва, О. Кудря, М. Волошина, І. Пірог, М. Літвінова та ін., спираючись на конструкти лінгвокультурологічної епістеми, розглядають поняття кольору в аспектах його концептуалізації в англійській, німецькій, та українських мовах, зокрема на матеріалі фразеологічних одиниць. Перспективність й об'єктивна актуальність саме такого об'єкту дослідження підтверджується перманентним оновленням мовної картини світу та знання про неї, що вимагає пошуку доказових для цього процесу фактів. Беручи до уваги в цьому аспекті аналіз кольору, дослідники інтерпретують його як предметно-логічний складник семантики фразеологізмів, що зумовлює появу конототивних відтінків і специфічних колірних асоціацій, типових для певного мовного простору.

У свою чергу, В. Желязкова, М. Середич та ін. розширюють методологічну базу лінгвістичних досліджень колоративів в аспекті їх семантичного розвитку як маркерів культури та пропонують визначати мовні концепти кольору через асоціативний експеримент. Асоціації в такій постановці пошукової проблеми, безперечно, є важливими, оскільки вони визначають специфічні конотації значення кольороназви, що в результаті й визначає функціональний потенціал кольору, концептуалізований у мові. Особлива природа словесної колористики, на слушне переконання дослідників, «відображає шляхи формування, освоєння, закріплення в культурній пам'яті не тільки загальних, але й національно забарвлених культурно-значимих концептів» [Желязкова 2009, 300].

З іншого боку, національний мовознавчий пошук позначений і реалізацією когнітивної, психолінгвістичної епістеми в діахронії. Зокрема, О. Огуй, Ю. Ус та ін. звертаються до аналізу кольору (наприклад, синього) в середньовічних німецькомовних текстах, у лінгвокультурі давніх германців із увагою до ментальних характеристик нації в певну епоху. Так, Ю. Ус досліджує функціонування лексем на позначення синього кольору в німецькій мові, характеризує різні уявлення про синій колір, в результаті визначаючи вербалізовані домінантні прототипи синього впродовж 16-19 століть. Показовими в такому аспекті видаються і спостереження О. Огуя, який, описуючи історико-мовний германський контекст, позначений латинським впливом, простежує логічну кореляцію типів мислення та процесів вербалізації кольороназв. Наприклад, дослідник наводить ряд ілюстрацій, що переконливо свідчать про функціональну семантичну варіантність у давньоверхньонімецькій мові синього кольору, що «включає в себе різнотипні семні комплекси» [Огуй 2010, 8]:

(1а) «синій» (як колір тогочасної моди): *der hete wapenkleider an mit eime purper* (дорогоцінний шовк різного забарвлення'), *der was bla*; (1б) «синій (кольору безхмарного неба)» (у протиставленні до *wolken- bla*)*: Was der himel also vin, daz nie kein lasur wart so bla, kein wolken noch kein flecke da*; (1в) «синій, ультрамариновий» (щодо тканин): *ein brutlachen* (Brauttuch: фата) *von Gent, noch blawer denne ein*; *daz was genant ciclade, blawer*

dann lasure; (1г) «сапфірно-синій» (щодо дорогоцінних каменів): *der smarag und safire durch des tieres varwe, daz bla und gruen pikmire nach pfawen veder spiegel schint begarwe*; (1д) «фіолетово-синій»: *reht alsam blawe viol waren siniu wapenkleit*: Такими голубими як фіалка була його; (1е) «посинілий (від ударів)»: *der arm mac im werden bla*; *den heiden die kopfe bla machen*;

С.2 «вірний»: 2а «вірний (у поведінці)» (за колірною символікою): *w.re einer in wendic aller bla von rehter stæte*; *ein zorn ist swarz, ein st.te bla*; 2б "вірний (у коханні)": *bla bezeigt die mine*.

*Мовознавець у результаті приходить до логічного висновку: колоратив «синій» у давніх германців «*епідигматично розвинув свою семантичну структуру, ставши багатозначним» [Огуй 2010, 10], що, безперечно вимагає синкретичної мотивації – інтра- й екстралінгвальної (психо-, соціолінгвістичної, історико-культурологічної).

За ситуації, коли численні праці й здавалось би вичерпний аналіз колористики дають повне уявлення про їх онтологічний, еволюційний, психоемоційний, вербальний, функціональний контексти, реальний стан наукового знання про семантеми на позначення кольору ще тільки вибудовує перспективу.

Як і в інших гуманітарних і негуманітарних сферах, у мовознавстві домінують традиційні, досить детально опрацьовані епістеми й відповідні їм методики аналізу. Проте ріка життя невпинно несе свої води в океан знання й, отже, допитливий філолог звертає свій зацікавлений погляд на ще не сказане й іще не пізнане. Так виникає новий ракурс у мовознавчому пізнанні колоративів – аналіз їх як маркерів суспільної свідомості певного часу, місця й ситуації. На наш погляд, і закономірність, і парадоксальність такого підходу полягає в тому, що в частковому (колоратив) ми можемо побачити загальне (мовну свідомість соціуму): моделювання і сприйняття гами світу, в якій домінують основні чи периферійні кольори, їх відтінки, опозиції чи взаємозалежності, темні чи світлі оцінки явищ дійсності, врешті прагнення означити перспективу розвитку індивіда, соціальної групи або країни як рух до кольорів, що символізують життя чи, навпаки, його відсутність.

Суспільна рефлексія на колоративи дозволяє зробити скринінг чутливості соціуму до традиції (фольклорна колористика) та новаторства (набутий культурний досвід) – таке знання, на нашу думку, є справді актуальним для лінгвістики, якщо формулювати її об›єтність як життя мови в реальному світі, реальному часі й реальній історії свого народу.

1. Желязкова В. Визначення мовних концептів кольору методом асоціативного експерименту / Вікторія Желязкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика. – Херсон, 2009. – Вип.. 9. – С. 300-304; 2. Козак Т.Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) / Козак Т. Б.: Дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. – Одеса, 2002. – 197 с.; 3. Літвінова М. Відтворення семантики німецьких фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у перекладі / Марина Літвінова // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – Випуск 81 (4). – С. 178-181; 4. Огуй О. Позначення синього кольору в середньоверхньонімецькій мов / О.Д. Огуй // Вісник Житомирського національного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2010. – Вип.. 51 «Філологічні науки». – С. 7-11; 5. Огуй О. Світло- та кольоропозначення давніх германців та латинський вплив на їх колірний менталітет //

Наукові записки. – Вип. 89 (3): Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 10-15; 6. ***Середич М. Колористика Василя Стефаника як перекладацька і перекладознавча проблематика (на матеріалі російських перекладів) / Марія Середич // Проблеми гуманітарних наук. – Вип. 24. Філологія. – С. 119-133; 7.*** Ус Ю. М. Розвиток системи кольоро- і світлопозначень у німецькій мові XVI-XIX століть: Дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 258 с.; 8. Хавкіна Л.М. Колористика в рекламі як засіб втілення рекламної концепції: функціональні варіанти // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – № 647. – Серія : Філологія. – Вип. 43. – Х. : ХНУ, 2005. – С. 404–408.

Шевчук О.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ‘НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ’ В ЗАХІДНО-ГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНОСЛОВ’ЯНСЬКИХ МОВАХ

Стаття присвячена зіставному аналізу лексико-семантичної групи ‘населений пункт’ в західно-германських та східнослов’янських мовах; виділяються аломорфні та ізоморфні риси зазначеного ЛСГ; аналізується семна структура конституентів.

Ключові слова: *ЛСГ, населений пункт, архісема, сема, аломорфізм, ізоморфізм.*

Статья посвящена анализу лексико-семантической группы ‹населенный пункт› в западно-германских и восточнославянских языках; выделяются аломорфные и изоморфные черты ЛСГ; анализируются семная структура конституентов.

Ключевые слова: *ЛСГ, населенный пункт, архисема, сема, аломорфизм, изоморфизм.*

The article deals with the analyzis of the lexical-semantic group ‘inhabited location’ in West Germanic and East Slavic languages; allomorphic and isomorphic features of the above LSG are singled out; the semantic structure of the constituents are analyzed.

Key words: *LSG, inhabited location, archseme, seme, allomorphizm, isomorphizm.*

Лексична семантика протягом декількох останніх десятиліть перебуває в центрі уваги вчених-мовознавців [див., напр., Апресян 1995, 11]. Розвідки у цій галузі пов’язані з усвідомленням того факту, що аналіз значення представляє собою загальнонаукову проблему, від розв’язання якої залежить успішний розвиток лінгвістики [Гак 1977, 10].

Серед учених, які присвятили свої дослідження зазначеній проблематиці, найвагоміших результатів досягли О.С. Кубрякова, М.В. Нікітін, Г.А.Уфімцева [Кубрякова 2009, 6; Никитин 1988, 5-7; Уфимцева 1974, 66]. В Україні цією проблематикою займаються, зокрема В.В. Левицький, О.О. Селіванова [Левицький 2009, 70; Селіванова 2008, 70].

Системність лексики чітко простежується у феномені структурованих лексичних множин, зокрема у лексико-семантичних групах (ЛСГ). Цей факт пояснює вагомий

інтерес до проблем семантики слів, що утворюють різні ЛСГ. Основну увагу при цьому приділяють обсягу й складу ЛСГ, побудові її одиниць, лексико-семантичним зв'язкам і особливостям функціонування слів-компонентів ЛСГ у мові й мовленні.

ЛСГ тлумачать як виокремлене об'єднання слів, члени якого мають однаковий граматичний статус і характеризуються однорідністю смислових відношень – відношень синонімії, гіпонімії, гіперонімії, часткового смислового перетину. Це об'єднання слів, яке позначає поняття, що розрізнюються ступенем вияву якості, ознаки, дії та протиставлені за якостями ознаки, дії, предмета, явища [Уфимцева 1986, 14; Шмелев 1973, 9].

Наше дослідження присвячене аналізу структур ЛСГ 'населений пункт' в західногерманських та східнослов'янських мовах. **Метою** розвідки є виявлення ізоморфних та аломорфних рис зазначеної ЛСГ у мовах, що зіставляються.

Предметом дослідження є семна структура лексичних одиниць на позначення 'населеного пункту', **об'єктом** розвідки є складники ЛСГ 'населений пункт' в західногерманських та східнослов'янських мовах. **Матеріал** дослідження складають тлумачні та енциклопедичні словники мов, що зіставляються.

Обрані мови дозволяють нам, з одного боку, виявити ступінь схожості, що демонструють близько споріднені та неблизько споріднені мови, а, з іншого, – розкрити аломорфізм у семній структурі лексичних одиниць, що входять до ЛСГ 'населений пункт' як такий, що відображує розбіжності у менталітеті народів, що зумовлює наукову новизну розвідки.

На основі методу аналізу словникових дефініцій конституентів ЛСГ 'населений пункт' виділяємо лексеми та семи, що є компонентами значення [Попова, Стернин 2010, 49]. **Сема** є елементарним компонентом значення, а також одиниці, що є компонентом семеми і відображує певні ознаки предмета чи об'єкта [Попова, Стернин 2010, 48]. Слідом за В.Г. Гаком термін *архісема* використовуємо для позначення інтегральної семи, що є спільною для групи слів, які порівнюються. До поняття *архісеми* також включаємо будь-які семантичні ознаки, притаманні класам об'єктів [Гак 1977, 14].

Семний аналіз конституентів ЛСГ мов, що зіставляються, дозволяє виділити сему 'міський тип поселення' у структурі семем ЛСГ, що є ізоморфною рисою. Лексема *містечко* (*селище міського типу* переважно в Україні та Білорусі [Бусел 2005, 679]) актуалізує в українській мові сему 'міський тип'. Наступна лексема, селище (*населений пункт міського типу, розташований поблизу міста або фабрики, заводу* [Бусел 2005, 1304]) також актуалізує дану сему, але лише в іншому значенні.

Лексеми, що в російській мові актуалізують сему 'міський тип': м*естечко – в Украине и Белоруссии – большое селение городского типа* [Ушаков]; п*осад – поселок городского типа (дореволюц.)* [Ушаков]; *посёлок – небольшое поселение городского типа [Ефремова]*.

Водночас, зазначена сема 'міський тип поселення' не визначається у словникових дефініціях української лексеми місто (*великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр* [Бусел 2005, 679]) та російської лексеми *город (крупный населенный пункт, административный, торговый, промышленный и культурный центр),* а характер населеного пункта визначається семами 'центр', 'розмір', 'тип управління', 'тип діяльності'. З іншого боку, аналіз словникових дефініцій лексем *місто – город* свідчить про спільність фрагменту мовної та концептуальної картин світу

українського та російського народів, пов'язану з особливостями використання назв на позначення такого населеного пункту.

У західно-германських мовах сема 'міський тип поселення' наявна в словникових дефініціях конституентів досліджуваного ЛСГ через інші лексеми. Так, наприклад, в сучасній англійській мові ця сема визначається за допомогою лексеми *town* та *city* у словах: *borough – British a town (as distinct from a city) with a corporation and privileges granted by a royal charter* [Oxford Dictionaries]; *burg – an ancient or medieval fortress or walled town; North American informal a town or city* [Oxford Dictionaries]; та у лексемі *township – Australian /NZ a small town* [Oxford Dictionaries]. У свою чергу, лексема *city* також визначається за допомогою лексеми *town* та існує в британському варіанті англійської мови: *city – British a town created a city by charter and usually containing a cathedral* [Oxford Dictionaries]. Аналіз словникової дефініції лексеми *town* показує, що остання актуалізує сему 'міський тип поселення' та визначається як група об'єднаних домівок, магазинів та заводів, що за розміром займає проміжне положення між *village and city*: *town – a large group of houses, shops, factories, etc., smaller than a city and larger than a village, urban* [Collins Dictionary of the English Language 1986, 1610].

Лексеми, що в німецькій мові актуалізують сему 'міський тип поселення': *Krähwinkel – der abwertend spießbürgerliche Kleinstadt oder Gesinnung* [Das „Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache]; *Landgemeinde – ein kleiner Ort auf dem Lande* [Langenscheidts Großwörterbuch 2008, 631]; *Städtchen – kleine Stadt* [Wahrig Deutsches Wörterbuch 2002, 1215]; *Umland – umliegendes, umgebendes Land; ~ einer Stadt* [Wahrig Deutsches Wörterbuch 2002, 1320]. *Як свідчать визначення словникових дефініцій зазначених лексем, то лексеми Ort* та *Stadt мають сему 'розмір'. Лексема Ort (Ortschaft, Stadt* [Duden 2006, 1107]*)* визначається через лексему *Stadt* (*großere, dicht geschlossen Siedlung, die mit bestimmten Rechten ausgestattet ist u. den verwaltungsmaßigen, wirtschaftlichen u. kulturellen Mittelpunkt eines Gebietes darstellt; große Ansammlung von Hausern (u. öffentlichen Gebäuden), in der viele Menschen in einer Verwaltungseinheit leben* [Duden 2006, 1448]), яка, у свою чергу, актуалізує архісему 'населений пункт', характер якої визначається семами 'центр', 'розмір', 'тип управління', 'тип діяльності'.

Під час аналізу конституентів ЛСГ 'населений пункт' у східнослов'янських мовах виділено сему 'неміський тип поселення', яка, у свою чергу, є наявною лише в українській мові у дефініції лексеми *село (населений пункт (звичайно великий) неміського типу, жителі якого займаються перев. обробітком землі* [Бусел 2005, 1305]*)*.

Неміський тип поселення в українській мові визначається семою '*тип місцевості' (селище – населений пункт у сільській місцевості* [Бусел 2005, 1304]) або через використання у словникових дефініціях інших лексем. Наприклад, лексема *виселок* визначається через лексеми *селище*, *поселення* із актуалізацією семи 'розмір' і архісеми 'населений пункт' як невелике селище*, яке виникло внаслідок переселення людей з іншої місцевості або іншого населеного пункту, а також поселення людей на новому місці* [Бусел 2005, 150]. Лексеми присілок та слобода визначаються через лексему село, актуалізують сему 'розмір': *присілок – невелике село, розташоване поблизу більшого, або частина великого села* [Бусел 2005, 1130]; *слобода – велике село, селище* [Бусел 2005, 1344]*;* а лексема *хутір* визначається через лексеми *селище* і актуалізує сему 'розмір': *хутір – невелике селище, яке виникло внаслідок переселення людей із сіл, козачих станиць тощо; виселок* [Бусел 2005, 1576].

У російській мові неміський тип поселення визначається як *крестьянский поселок* або *крестьянское селение*: *выселок – крестьянский поселок на новом месте, выделившийся в порядке землеустройства из многодворного селения* [Ушаков]*; деревня – крестьянское селение* [Ожегов 1995, 157]*; село – большое крестьянское селение (в настоящее время – административный центр сельского района)* [Ожегов 1995, 699]*; хутор – в южных областях: крестьянский поселок, селение* [Ожегов 1995, 859]. Аналіз зазначених словникових дефініцій показує, що в російській мові неміський тип поселення асоціюється із жителями *(крестьянин – сельский житель, занимающийся возделыванием сельскохозяйственніх культур и разведением сельскохозяйственных животных как своей основной работой* [Ожегов 1995, 300]). Крім того, такі лексеми, як *весь, селение, сельцо* актуалізують сему ‘неміський тип поселення’ через використання інших лексем у словникових дефініціях: *весь – деревня, село* [Ушаков]*; селение – населенный пункт – село, поселок* [Ожегов 1995, 699]*; сельцо – в старину: небольшая деревня при помещичьей усадьбе; сейчас вообще небольшая деревня* [Ожегов 1995, 699].

В англійській мові сема ‘неміський тип поселення’ актуалізується у цілому ряді лексем і визначається як поселення за межами міської території: *country – districts and small settlements outside large urban areas or the capital* [Oxford Dictionaries]; сільська місцевість: *countryside – the land and scenery of a rural area* [Oxford Dictionaries]; *village – a group of houses and associated buildings, larger than a hamlet and smaller than a town, situated in a rural area* [Oxford Dictionaries]; *estate – British an area of land and modern buildings developed for residential, industrial, or commercial purposes; an extensive area of land in the country, usually with a large house, owned by one person, family, or organization*. [Oxford Dictionaries]; земля, що використовується з сільськогосподарською метою: *farm – an area of land and its buildings, used for growing crops and rearing animals* [Oxford Dictionaries]; або визначається опосередковано як поселення менше за село: *hamlet – a small settlement, generally one smaller than a village, and strictly (in Britain) one without a church* [Oxford Dictionaries].

У німецькій мові неміський тип поселення визначається через лексему *Dorf*: *Flecken – eine kleine Ortschaft* ≈ *Dorf* [Langenscheidts Großwörterbuch 2008, 358]; *Ortschaft – Gemeinde, Siedlung, Dorf* [Wahrig Deutsches Wörterbuch 2002, 961] або семою ‘розмір’ *Dörfchen – kleines Dorf* [Wahrig Deutsches Wörterbuch 2002, 357]; *Ansiedlung –ein ziemlich kleines Dorf* [Langenscheidts Großwörterbuch 2008, 39]; *Weiler – ein kleines Dorf mit nur wenigen Häusern* [Langenscheidts Großwörterbuch 2008, 1168]. У свою чергу, лексема *Dorf актуалізує* архісему ‘населений пункт’, характер якої визначається семою ‘тип місцевості’: *Dorf – kleinere geschlossene, vorwiegend bäuerliche Siedlung auf dem Lande* [Das „Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache];

Таким чином, семний аналіз конституентів ЛСГ ‘населений пункт’ дозволяє виділити семи ‘міський / неміський тип поселення’ у структурі семем ЛСГ мов, що зіставляються. У західно-германських та східнослов’янських мовах досліджуванні семи актуалізуються словникових дефініціях або містяться у визначеннях опосередковано через інші лексеми, які у своїй семній структурі їх актуалізують. У той же час, характер населеного пункта визначається семами ‘центр’, ‘розмір’, ‘тип управління’, ‘тип діяльності’, ‘тип місцевості’. Аломорфною рисою є відсутність у конституентів досліджуваного ЛСГ у російській мові прямого відтворення семи ‘неміський тип поселення’ у словникових

дефініціях, натомість у визначенні використовуються інші конституенти ЛСГ (наприклад, деревня, село, посёлок) та відносний прикметник ‘крестьянский’; в українській мові використання у словникових дефініціях семем інших конституентів ЛСГ ‘населений пункт’ (наприклад, селище, село).

Подальші перспективи дослідження пов’язуються із залученням матеріалу інших західно-германських та східнослов’янських мов, а також аналізу інших сем ЛСГ ‘населений пункт’ та виявленням ізоморфних та аломорфних рис у системних угрупуваннях лексики не близько споріднених мов.

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Том I. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю.Д. Апресян. – 2-издание, исправленное и дополненное. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 464с. 2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 3. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. – М., Междунар. отношения, 1977. – 247 с. 4. Ефремова Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка. [Електронний ресурс] / Т.Ф. Ефремова. – Режим доступу до словн. : http://www.slovopedia.com/15/192-0.html 5. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Отв. ред. Е.А. Земская; Предисл. В.Ф. Новодрановой. Изд. 3-е. – М.: Книжный дом «Либерком», 2009. – 208 с. 6. Левицкий В.В. Семантические дериваты индоевропейских корней со значеним «РЕЗАТЬ» / В.В. Левицкий // STUDIA GERMANICA ET ROMANICA: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : зб. наук. праць. – Донецьк, 2009. – Том 6, № 1 (16). – 2009. – С. 69-78. 7. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с. 8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка : 80000 слов фразеологических выражений / Рос. АН, Ин-т рус. яз., Рос. фонд культуры / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 2-е испр. и доп. – М.: АЗЪ, 1995. – 928 с. 9. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания: Учебное пособие – 2-е изд.,исправ. и доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 176 с. 10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 11. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе язика / А.А. Уфимцева. – Москва: Издательство «Наука», 1968. – 272 с. 12. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – Москва: Издательство «Наука», 1974. – 206 с. 13. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс] / Д.Н. Ушаков. – Режим доступу до словн. : http://www.slovopedia.com/3/192-0.html 14. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). / Д.Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 176 с. 15. Collins Dictionary of the English Language. Second edition. Ed. by P.Hanks. – Collins London and Glasgow, 1986. – 1771 p. 16. Das “Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : http://www.dwds.de 17. Duden, Deutsches Universalwörterbuch. – Bibliographisches Institut & FA Brockhaus AG, 2006. – 2016. 18. Langenscheidts Großwörterbuch, Deutsch als Fremdsprache. – Langenscheidt Pub Inc, 1996. – 1182. 19. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словн. : http://oxforddictionaries.com 20. Wahrig Deutsches Wörterbuch, Mit einem „Lexikon der deutschen Sprachlehre“. – Bertelsmann Lexikon Verlag, 2002. – 1452.

Шікіда І.Г., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НОМЕНІВ «OSSI» І «WESSI» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних зв'язків німецьких номенів Wessi і Ossi у сучасній німецькій пресі та визначенню їхніх комунікативно-когнітивних характеристик.

Ключові слова: *Wessi, Ossi, картина, боротьба, провина, ідентифікація.*

Статья посвящена исследованию лексико-семантических связей немецких номенов Wessi и Ossi в современной немецкой прессе и определению их коммуникативно-когнитивных характеристик.

Ключевые слова: *Wessi, Ossi, картина, борьба, вина, идентификация.*

The lexical and semantic connections of the German group names Wessi and Ossi in the modern German press are investigated in this paper. Their communicative and cognitive characteristics are detected.

Key words: *Wessi, Ossi, pattern, struggle, fault, identification.*

Об'єктом дослідження у статті є номени *Wessi* і *Ossi*, **предметом** – їхні лексико-семантичні, концептуальні та дискурсивні зв'язки в сучасній німецькій пресі. **Мета роботи** спрямована на дослідження національно-культурних особливостей зазначених номенів у німецькій мовній картині світу. Відповідно, наше **завдання** полягає у вивченні лексико-семантичної сполучуваності номенів *Wessi* і *Ossi* та визначенні їхніх комунікативно-когнітивних характеристик.

Термін *номен* позначає у статті мовну одиницю, яка має номінативне значення і пов'язана з ним через внутрішню форму. Під номінацією ми розуміємо процес створення та закріплення мовних найменувань за фрагментами реальності, а під номеном – мовну одиницю, утворену в процесі називання.

Лексико-семантичні зв'язки визначаємо як реалізацію лексичної і семантичної сполучуваності, тобто здатності лексем об'єднуватися у словосполучення під час мовлення, утворюючи певну структуру значень, або «вступати у зв'язки з іншими словами», у процесі чого розкриваються їхні семантичні особливості [Гікова 2007, 7]. Лексико-семантичні сполучення номенів *Wessi* і *Ossi* з іншими мовними одиницями – це не суміш окремих значень, а фрагмент мовної картини світу, з властивими йому предметно-поняттєвими, національно-культурними, образно-асоціативними, а також оцінними характеристиками і дискурсивними відношеннями. У результаті взаємодії окремих компонентів таких словосполучень утворюється «речовина» з новими семантичними ознаками як ментальна реакція на суспільну дійсність.

Функціонально-прагматична інтерпретація лексем у складі сполучень з номенами *Wessi* і *Ossi* передбачає аналіз їхніх функцій у межах контексту і спрямована на виявлен-

ня їхньої прагматичної сполучуваності. Цей метод дає змогу на основі лексико-семантичних зв'язків і з урахуванням когнітивної функції мови та її конвенційного характеру зробити висновки про специфіку бачення явищ *Wessi* і *Ossi* у німецькому суспільстві.

Спостереження над практичний матеріалом дає можливість встановити, що номени Wessi і Ossi у газетних текстах сучасної Німеччини можуть:

1) сполучатися з певними частинами мови: – (діє)прикметниками; –прислівниками; – особовими, присвійними, вказівними займенниками; –часткою als) і власними іменами;

2) утворювати складні слова (як правило іменники [Шікіда 2011а];

3) входити до складу дієприкметникових зворотів, генетивних конструкцій, фразеологізмів, усталених зворотів, фраз стереотипного характеру;

4) **бути ядром** газетних заголовків і деяких жартів-анекдотів.

Нижче ми наводимо приклади їхнього вживання, які характеризуються найвищою частотністю і значущістю для нашого дослідження, оскільки відображають специфіку бачення явищ *Wessi* і *Ossi* у німецькому суспільстві. (Оригінальна орфографія і пунктуація прикладів збережені.)

Уявлення про явища *Wessi* і *Ossi* утворюють фрагмент сучасної німецької мовно-концептуальної картини світу. Лексико-семантичні утворення з номенами *Wessi* або *Ossi* в центрі характеризуються в німецькій мові поняттям «*Bild*» – картина, портрет, малюнок, зображення, образ, символ. (Символічна природа номенів *Wessi* або *Ossi* досліджена [Ящик 2010, 174].) Ці номени здебільшого супроводжуються емотивно-оцінними прикметниками-епітетами, наприклад: 1) *Der **arrogant**e, allzu **selbstgewiss**e Wessi, der **gedemütigt**e, **in seiner Identität gebrochen**e Ossi – stimmen diese Bilder noch?* [Schneider 2005]; 2) *das Zerrbild von den **selbstsicher**en Wessis und den **verängstigt**en Ossis* [Binsky 2007]; 3) ***Besser**wessis und **doof**e Ossis, Subventionen und Massenentlassungen, zuletzt Aufarbeitung und Nostalgie. Die Mauer in den Köpfen erwies sich teilweise stärker als die echte Grenze*. [Rößner, Kanoke 2006]. Їх можна поділити на дві групи синонімів, одна з яких характеризуватиме номен *Wessi* (*arrogant*, *selbstgewiss*, *selbstsicher*, *Besser-*), а друга – номен *Ossi* (*gedemütigt*, *in seiner Identität gebrochen*, *verängstigt*, *doof*). За значенням вони належать до протилежних лексико-семантичних груп.

«Словесні зображення» номенів *Wessi* і *Ossi* створюються за принципом протиставлення. Їхні окремі «образи» хоч і збірні в контексті німецького суспільства, але не «групові». Немає однієї спільної картини (тому *diese Bilder* – множ.), ментальна межа не дозволяє їй з'явитися (*Mauer in den Köpfen*, *Grenze*). Третій приклад можна розглядати як ствердну відповідь на запитання у першому, незважаючи на те, що риси цих «портретів» іноді сприймаються як зображені викривлено (*Zerrbild*) (це «викривлення» можливе як у негативний (карикатура), так і у позитивний бік (шарж).

Може здатися, що картини сприйняття явищ *Wessi* і *Ossi* у німецькому суспільстві створені художниками-баталістами. Лексико-семантичні зв'язки номенів *Wessi* і *Ossi* встановлюються насамперед з мовними репрезентаціями концепту KAMPF (боротьба, битва). На «полі бою» його лексикону ці номени отримують протиставні мовні характеристики, за допомогою яких створюється смисловий контраст між ними.

Розгляньмо відповідні приклади: *Kommt er also doch wieder hoch, der alte **Ossi-Wessi-Streit**, der immer auch etwas vom **Kampf** ungleicher Brüder hat, der letztlich von Überlegenheit*

– wie Minderwertigkeitsgefühlen handelt, von einer tief empfundenen Ungleichzeitigkeit und Ungerechtigkeit der historischen Entwicklung? [Mohr 2007].

У ситуації боротьби (*Streit*, *Kampf*) відображені уявлення про нерівність між «братами» *Wessi* і *Ossi* (*ungleiche Brüder*), один з яких перебуває у більш вигідному (*Überlegenheit*), а інший – у менш вигідному (*Minderwertigkeit*) становищі, втілені у відповідні мовні форми. Заперечний префікс не- (*un-*) фігурує не лише у позначенні «стану речей» (нерівність) у стосунках між *Wessi* і *Ossi*. (Окремо слід зауважити *родинність* цих стосунків (брати), яка розуміється як спільність *національного* походження (німці). Наявна відмінність рис одного «брата» від іншого, незважаючи на спільне коріння, обґрунтовується різними умовами їхнього (історичного) розвитку (*historische Entwicklung*).) Нерівність ставиться в один когнітивний ряд із неодночасністю і несправедливістю (*Ungleichzeitigkeit und Ungerechtigkeit*), що є поняттями *оцінними*. Отже, ця боротьба – це протистояння ідеалів і цінностей, неодмінно пов'язана з почуттями (*tief empfunden*). Такі мовні одиниці, як *wieder*, *alt*, *immer* підкреслюють серійний характер «битв», типовість, тривалість у часі такого «військового стану».

Те, що у цьому прикладі виражене у формі риторичного запитання, підтверджується іншими контекстами: *Die Wochenzeitung* **Freitag** *schrieb angesichts des* ***David-gegen-Goliath-Match****es von der «nächsten Runde des* ***Kampf****es arroganter Wessis gegen tumbe Ossis.»* [Dobbert 2008]. Якщо навіть такий вид взаємодії як гра, якою б важливою або складною вона не була (*David-gegen-Goliath-Match*), подається газетою як «наступний тур боротьби зверхніх «Вессі» проти обмежених «Оссі», то можна припустити, що мотиви протистояння криються глибоко в ментальних рисах. Причини, які уможливлюють мовну характеристику в цій розгорнутій формі, полягають у використанні специфічних прикметників (*arrogant* і *tumb*) у сполученні з номенами *Wessi* і *Ossi* та вже описані нами вище. Або: *Die DDR taugt doch gewiss nur als Komödienstoff für Leander-Haussmann-Filme, damit die* ***siegreich****en Wessis sich ergötzen können und den* ***unterlegen****en Ossis der Trost bleibt, so schlimm sei es nicht gewesen.* [Schmid 2007]. Тут, наприклад, за допомогою прикметників *siegreich* і *unterlegen* в ідейній битві розподіляються ролі «переможця» (*Wessi*) і «переможеного» (*Ossi*). Ці ролі викликають відповідні емоції – почуття насолоди (*sich ergötzen*) і бажання розради (*Trost*, *schlimm*).

Прийменник *gegen* (проти) у типових для номенів *Wessi* і *Ossi* «перехресних» конструкціях виражає не тільки протиставлення і протистояння цих номенів одне одному, але і протилежність пов'язаних з ними характеристик і цінностей. Наприклад, у словосполученні

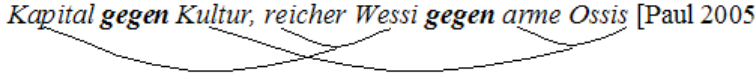

феномен *Wessi* співвідноситься із концептом БАГАТСТВО (*Kapital*, *reich*), а номен *Ossi* – з концептом БІДНІСТЬ (*Kultur*, *arm*). Слід указати на моральний компонент цього протиставлення: відсутність грошей має на увазі наявність культури і виступає водночас передумовою цього. Висловлюється взаємовиключність понять «гроші» і «культура».

Таким чином, смисл моральної переваги закріплюється за номеном *Ossi*, носієм ролі «переможеного». За рахунок цього комунікативного «маневра» відновлюється порушена дискурсивна рівновага. Ієрархія соціальних ролей у «нематеріальній» смисловій площині прямо протилежна до їхньої послідовності у площині «матеріальній».

Вибір площини порівняння визначає шкала суспільних цінностей, яка для німецької національно-культурної спільноти історично сформована і традиційно зумовлена. Історичний етап Возз'єднання Німеччини 1989/90-го років (який відповідає періоду виникнення і розвитку номенів *Wessi* і *Ossi*) спричинив, однак, такий уявний перерозподіл ціннісних орієнтирів у соціумі.

Тісно пов'язаним з номенами *Wessi* і *Ossi* є також концепт SCHULD (провина). У комунікативних актах взаємодії з ним важливо зауважити аспект успішності висловлення. Наприклад: *Mittlerweile kennt er die wechselseitigen Vorurteile (Der faule Ossi! Der aufgeblasene Wessi!),* ***Schuld****zuweisungen (Der ruinöse Solidarpakt! Die räuberische Treuhand!), Totschlagargumente (Ihr wart doch alle bei der Stasi! Ihr seid doch genauso korrupt wie Helmut Kohl!) auswendig und kann sie parieren*. [Finger 2005a].

Ідея ментальної межі, яка розділяє концептуальні сфери номенів *Wessi* і *Ossi* втілюється у проявах безуспішності комунікації. Взаємні (*wechselseitig*) упередження (*Vorurteile*), звинувачення (*Schuldzuweisungen*) і «вбивчі» аргументи (*Totschlagargumente*), пов'язані з ними, – протилежність взаєморозумінню в діалозі, особливо, коли вони спираються на конфліктно-образливу (*faul*, *aufgeblasen*, *ruinös*, *räuberisch*, *Stasi*, *korrupt*) і мортальну (*Totschlag*) лексику. Діалогу по суті не відбувається.

Процес спілкування між соціальними категоріями, позначеними в німецькій мові номенами *Wessi* і O*ssi*, можна схематично зобразити так: → || ←. Інформація повідомляється в зустрічному напрямку, але не проникає до співрозмовника. Цьому перешкоджає «когнітивний мур» (*Mauer in den Köpfen*), який розділяє німців на *Wessi* і O*ssi*, а отже, інформація не почута (і не сприйнята) іншою стороною.

Або ж спостерігається «асиметрія» комунікації, «односторонність» впливів: → || __. Наприклад: 1) *Und wenn sie daheim auf löchrigen Straßen im Stau stehen oder baufällige Schwimmbäder besuchen, dann sind in ihren Augen die undankbaren Ossis daran* ***schuld***. [Seils 2007]; 2) *Und es gibt ihn immer noch, den Klassiker des «Besserwessis», der an einer ostdeutschen Autobahnraststätte dem Kassierer herrisch erklärt, wie das EC-Karten-Gerät funktioniert - es kann sich ja schließlich nicht um ein technisches Problem handeln, der unfähige Ossi muss* ***Schuld*** *haben.* [Göring-Eckardt 2007]; 3) *Du hast den Geschirrspüler kaputt gemacht, du ahnungsloser Ossi*. [Winkels 2008].

Ці приклади теж витримані в іронічно-обуреному модусі. Постійні звинувачення однієї сторони (*Wessi – Klassiker des «Besserwessis»*, *herrisch*), її нав'язування відчуття провини іншій (O*ssi – undankbar*, *unfähig* (знову оцінне заперечення позитивних рис префіксом не-), *ahnungslos*) сприймаються як явище несправедливе. Спрацьовує когнітивна установка: Несправедливість – явище, з яким варто боротися. Це повертає нас до концепту KAMPF. Суперечка про вічні цінності не вщухає в німецькому соціумі, а номени *Wessi* і O*ssi* виступають його «вічним двигуном», час від часу наново з'являючись у газетних текстах. Так, оперуючи по суті обмеженим інвентарем смислів, вони здатні безкінечно стимулювати суспільну дискусію своїм функціонуванням у різних контекстах.

Як ми впевнились вище, за номенами *Wessi* і O*ssi* дискурсивно можуть закріплюватися мовленнєві характеристики певних ролей і категорій. При чому самими мовцями (наприклад, у вигляді іронії) можуть висловлюватися сумніви щодо істинності або правдивості цих характеристик. Це передбачає існування у їхній свідомості уявлення про певні «автентичні» значення цих номенів, за якими їх можна ідентифікувати як «об'єктивні», тобто позбавлені семантичних «викривлень», конфліктно-образливих конотацій, емотивно-оцінних домішок. Тому номени *Wessi* і O*ssi* завжди пов'язані з концептом ідентичності / ідентифікації, який є основою для набуття ними розрізнюючих смислів, які до неї додаються (див. вище *der ... in seiner Identität gebrochene Ossi* [Schneider 2005]).

Розгляньмо такий приклад: *Ebenso wie Ulla Klingbeil ist auch Gerald Uhlig ein* ***echt****er Wessi. 1953 in Heidelberg am Neckar* ***geboren****,* ***wuchs*** *er an der „Grenze zwischen Normalen und Verrückten"* ***auf****...* [Broder 2005]. «Справжній» *Wessi* (*echt*) визначається походженням із Західної Німеччини (*in Heidelberg am Neckar geboren*) / ФРН (*1953*) і відповідною соціалізацією (*wuchs ... auf*). За аналогією «справжній» *Ossi* повинен народитися і вирости у Східній Німеччині / НДР. Знову постає мотив межі: *die echte Grenze* [Rößner, Kanoke 2006] = *Mauer in den Köpfen* [Rößner, Kanoke 2006] = *Grenze zwischen Normalen und Verrückten*. Тут «нормальне» співвідноситься з номеном *Wessi*, а «божевільне» – з номеном *Ossi*.

Незважаючи на ознаку національності, яка семантично об'єднує ці номени і дозволяє ідентифікувати їх як споріднені, інші значення і смисли «працюють» на підкреслення відмінностей між ними: *Denn eigentlich sind die Wessis ohnehin die* ***besser****en Ossis* [Lißmann 2007]. За додатковими ознаками номени *Wessi* і O*ssi* порівнюються і в конкуренції за краще (*besser*) положення створюється вже описаний смисл нерівності. Намагання відновити справедливу рівновагу реалізується за рахунок комунікативного пристосування до «кращої» норми, підміни «справжньої» ідентичності на вигідну: *Der Ossi* ***als*** *Wessi* [Finger 2005b]. Але неприродність спроб приховати власну суть розцінюється як провина (SCHULD): *Bei öffentlichen Auftritten redet er bemüht Hochdeutsch, er* ***wirkt*** *dann wie ein* ***umgebaut****er Ossi*. [Pfeil 2006].

Картина стосунків, відображена у семантиці характерних прикметників, у сполученні з якими виступають номени *Wessi* і O*ssi* у сучасній німецькій пресі, набуває стійкості/усталеності і ідіоматичності завдяки словосполученням, створеними ad hoc за допомогою номенів *Wessi* і O*ssi* та певних фразеологізмів, таких, наприклад, як: 1) *Ossis* über *das Ohr hauen*; 2) *Wessi zieht Ossi* über *den Tisch* і 3) *der Wessi tritt den Ossis/uns Ossis ins Kreuz*. Ці словосполучення можна розглядати як засоби відбиття особливого модусу стосунків між *Wessi* і O*ssi* у німецькому соціумі. За М. Халлідеєм їх можна віднести до групи «ідеєтворчих (*ideational* від англ. *ideate* – 1) *філос*. формувати поняття, 2) викликати в уяві; *ideation* – здатність до формування й сприйняття ідей)», які «передають (...) такі феномени досвіду, як чуттєве, афективне та оцінне» [Яцкевич 2008]. Звернімо увагу на семантику цих ідіом, які сполучаються з номенами *Wessi* і O*ssi*.

Фразеологізм *jdn. über das Ohr hauen* означає *(ugs.) jdn. übervorteilen, betr***ü***gen* [Duden 1999, 2792] і походить з мови фехтування, у якій цей вираз називав удар зброєю по голові вище вух після обманного фінта. Його слід розглядати як синонім до ідіоми *jdn. über den Tisch ziehen*, тобто *(ugs.) jdn. übervorteilen, hereinlegen* [Duden 1999, 3911], що можна перекласти як «обдурити», «кинути». Вираз *jdn. ins Kreuz treten* зустрічається у словнику

у формі *jdn. aufs Kreuz legen – (salopp) jdn. übertölpeln, hereinlegen* [Duden 1999, 2277].

Фразеологізми über *das Ohr hauen* та *ins Kreuz treten* (дослівно: «зарядити у вухо» і «пнути у поперек») можна класифікувати як соматичні фразеологізми. Пряме значенням цих виразів – спричинення насилля названій частині тіла (вуху, попереку), фізичний біль від цього. У переносному значенні «обдурити» закладене значення болю переноситься у ментальну / моральну площину. Образність підступного нанесення болю людині (ззаду) або його спричинення у дуже чутливому місці (вусі) передає семантику особливо брутального поводження з нею. Фразеологізм über *den Tisch ziehen* (дослівно: «тягти через стіл») також відбиває уявлення про обман у жорстокий спосіб.

Одним із критеріїв ідіоматичності є те, що «у фразеологізмі так чи інакше закладено, закодовано культурний світогляд, притаманний колективній свідомості носіїв мови» [Яцкевич 2008]. За визначенням О. С. Кубрякової, фразеологізми можна інтерпретувати як культурні знаки, якщо у їхньому образному компоненті виражені культурно значущі риси світобачення [Кубрякова 1997]. Розглянувши вищенаведені фразеологізми, можна стверджувати, що обман сприймається у німецькій культурі дуже негативно, а людина, здатна на такий вчинок, розцінюється як аморальна. Тому всі ці ідіоми позначені як стилістично занижені (розмовно-фамільярні).

Номени *Wessi* і O*ssi* у поєднанні з цими трьома фразеологізмами утворюють у сучасній німецькій мові усталені словосполучення / усталені вирази. Наприклад: 1) *Da kommen auch mal westliche Unternehmer vor, die Ossis über das Ohr hauen.* [Löbbecke 2007]; 2) *Der 60-jährige Gau fühlt sich nun von einem typischen Wessi über den Tisch gezogen*. [sh/pag/rg 2008]; 3) *Jetzt werden natürlich wieder viele sagen, der Wessi tritt den Ossis ins Kreuz*. [Hensel 2005].

За допомогою них також вербалізується концепт KAMPF, який визначає і регулює лексико-семантичні зв'язки номенів *Wessi* і O*ssi*. Ситуація боротьби, відображена взаємодією значень цих номенів у поєднанні з цими фразеологізмами, має чітко виражену спрямованість «хто кого». Спостерігається тенденція до дискурсивного закріплення за номеном *Wessi* смислу «джерела насилля», а за номеном O*ssi* – смислу «ролі жертви».

Можна стверджувати, що прозора образність лексико-семантичних сполучень цих номенів у німецькій мові відбиває певні історично зумовлені національно-культурні форми взаємодії, оскільки за допомогою мовних одиниць і їх сполучуваності мова чутливо реагує на будь-які зміни соціальних відношень, які піддаються осмисленню та інтерпретації на когнітивному рівні.

Висновоки**.** За допомогою номенів *Wessi* і O*ssi* образно створюються і передаються специфічні для німецького соціуму ідеї та уявлення про відповідні суспільні явища. У цих номенах закодована неоднозначність і амбівалентність ментальних і соціокультурних процесів у Німеччині останніх десятиліть. Їх справедливо вважати «одиницями невичерпного змісту», оскільки вони, сполучаючись з певними концептами (такими, як KAMPF, SCHULD та ін.), можуть контекстуально переймати окрему сукупність їхніх смислів, структурно реорганізовуючи інформацію. У контексті вони слугують певним «реагентом» для аналізу оточуючих значень і функціонують як «інтерфейс» управління розумінням, який поєднує потрібним чином позначення, натяки, асоціації і т. д. з близьких концептуальних структур.

1. Гікова Г. В. Синтагматичні та парадигматичні властивості прислівників у сполученні з дієсловами в сучасній німецькій мові (на матеріалі художніх і публіцистичних текстів): Автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2007. – 21 с.; 2. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова – М.: Наука, 1997. – 247 с.; 3. Шікіда І. Г. Когнітивний аспект семантики нелексикалізованих іменникових композит з компонентами «Ossi-/-ossi» і «Wessi-/-wessi» (На матеріалі сучасної німецької преси) / І. Г. Шікіда // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011; 4. Шікіда І. Г. Лінгвокультурний аспект дослідження номенів *Wessi* і *Ossi* (на матеріалі німецьких публіцистичних текстів) / І. Г. Шікіда // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2011; 5. Яцкевич О.О. Відбиття у світовій фразеології сучасних лінгвістичних тенденцій / О.О. Яцкевич. – 2008. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu_lingv/2008_26/20.html; 6. Ящик Н. Лінгвістична інтерпретація німецьких слів-символів з історичною семантикою / Н. Ящик // Наукові записки. – Випуск 89 (3). – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 171-175; 7. Binsky J. Verarmen, vergreisen, verblöden / J. Binsky // DIE WELT. – 15.09.2007; 8. Broder H. M. Jeden Tag Premiere / H. M. Broder // SPIEGEL special. – 4/2005. – S. 64; 9. Dobbert S. Bundesliga: Schicksale des DDR-Fußballs / S. Dobbert // ZEIT online. – 2008. – http://www.zeit.de/online/2007/44/ddr-fussball-teil-2; Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: in zehn Bänden / Dudenredaktion. – Mannh.-Lpz.-Wien-Zürich: Dudenverlag, 1999; 10. Finger E. Deutschland: Die Mauerschützer / E. Finger // DIE ZEIT. – 2005. – Nr. 40 – http://www.zeit.de/2005/40/Grenzmuseum_kurz; Finger E. Nur weil sie eine frau ist? Der Ossi als Wessi / E. Finger // DIE ZEIT. – 2005. – Nr. 35 – http://www.zeit.de/2005/35/Merkel_Ost_2fWest; Göring-Eckardt K. Porträt: Lob der Provinz / K. Göring-Eckardt // DIE WELT. – 2007. – http://www.welt.de/welt_print/article1130562/Lob_der_Provinz.html; Hensel J. Das ostdeutsche Raumschiff / J. Hensel // DIE WELT. – 07.08.2005; Lißmann C. Werbung: Die Ossiversteher / C. Lißmann // ZEIT online. – 2007. – http://www.zeit.de/online/2007/29/ost-west-werbung; Löbbecke A. Unterhaltung: Wie die Tatort-Krimis zum Kult wurden / Löbbecke A. // WELT online. – 2007. – http://www.welt.de/fernsehen/article752085/Wie_die_Tatort_Krimis_zum_Kult_wurden.html; Mohr R. Deutschland: Ostneid, Westneid? Es geht uns gut! / Mohr R. // WELT online. – 2007. – http://www.welt.de/kultur/article850776/Ostneid_Westneid_Es_geht_uns_gut.html; Paul A. Pfui, Investor! / A. Paul // DIE ZEIT. – 38/2005. – http://www.zeit.de/2005/38/Pfui_Investor_; Pfeil G. G. Comeback: Die 13. Runde / G. G. Pfeil // DER SPIEGEL. – 42/2006. – S. 170; Rößner J., Kanoke M. Das lange Warten auf die blühenden Landschaften / J. Rößner, M. Kanoke // WELT online. – 2006. – http://www.welt.de/vermischtes/article156991/Das_lange_Warten_auf_die_bluehenden_Landschaften.html; Schmid T. «Ich danke Arnold Schwarzenegger» / T. Schmid // DIE WELT. – 2007. – http://www.welt.de/welt_print/article737074/Ich_danke_Arnold_Schwarzenegger.html#article_comment; Schneider P. Debatte: Wie der Osten gewann / P. Schneider // DER SPIEGEL. – 48/2005. – S. 174; Seils Ch. Wirtschaftsförderung: Aufbau West / Ch. Seils // ZEIT online. – 2007. – http://www.zeit.de/online/2007/15/aufbau-ost; sh/pag/rg. DDR-Vergangenheit: Wirt der Berliner Stasi-Kneipe war selbst IM / sh/pag/rg // DIE WELT. – 2008. – http://www.welt.de/regionales/berlin/article2412846/Wirt-der-Berliner-Stasi-Kneipe-war-selbst-IM.html; Winkels H. Belletristik: Wo bist du, Adam? / H. Winkels // DIE ZEIT. –2008. – Nr. 34 – http://www.zeit.de/2008/34/L-Schulze.

Шклярук О.М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В ТРАКТАТІ ДАНТЕ "DE VULGARI ELOQUENTIA" ("ПРО НАРОДНЕ КРАСНОМОВСТВО")

Трактат Данте «De vulgari eloquentia» цікавий тим, що це перша робота в історії нової Європи на філологічну тему, а її автор жив на межі двох епох – Середньовіччя та Відродження. Данте протиставляє живу народну мову й мертву писемну латину, яку вважає мовою вторинною, похідною від першої. Автор захищає повноправне вживання народної мови в красномовстві і аргументує необхідність уживання її в науковій літературі. У своєму трактаті Данте характеризує мовний знак як чуттєвий і водночас розумний, тобто автор є одним із попередників білатеральної теорії мовних знаків. Данте визнає еволюцію мови та є першим італійським діалектологом.

Ключові слова: *Данте, Середньовіччя, народна мова, латина.*

Трактат Данте «De vulgari eloquentia» интересен тем, что это первая работа в истории новой Европы на филологическую тему, а ее автор жил на грани двух эпох – Средневековья и Возрождения. Данте противопоставляет живой народный язык и мертвую письменную латынь, которую считает языком вторичным, производной от первой. Автор защищает полноправное употребление народного языка в красноречии и аргументирует необходимость применения его в научной литературе. В своем трактате Данте характеризует языковой знак как чувственный и в то же время умный, то есть автор является одним из предшественников билатеральной теории языковых знаков. Данте признает эволюцию языка и является первым итальянским диалектологом.

Ключевые слова: *Данте, Средневековье, народный язык, латынь.*

Dante's «De vulgari eloquentia» is interested because of it is first work in history of new Europe about philological theme, and its author lived just on the line of two epochs – Middle Ages and Renascence. Dante opposes living national language to dead writing Latin, which, as he considers, is secondary language and comes from first. Writer speaks in support of use of national language in oratory, in scientific literature. In the own treatise Dante describes linguistic sign how sensual and intelligent, that is author is one of precursor of bilateral theory of linguistics signs. Dante also accepts evolution of language and he is first Italian dialectologist.

Key words: *Dante, Middle Ages, national language, Latin.*

Данте писав "De vulgari eloquentia" ("Про народне красномовство") протягом перших років вигнання із Флоренції (1304-1308) і залишив його незавершеним, бо захопився написанням політичного трактату "Монархія" ("Monarchia"). Та зацікавлення трактатом "Про народне красномовство" було завжди великим не лише серед дантознавців, але й серед мовознавців. Багато загальних питань, які поставив автор у своєму трактаті, досі залишаються недостатньо висвітленими. Інтерес до трактату зумовлений тим, що це перша робота в історії нової Європи з філологічної теми, а її автор жив на межі двох епох – Середньовіччя та Відродження. В Україні про лінгвістичний трактат Данте (який, як і

решту його латинськомовних творів та "Бенкет", написаний італійською, українською мовою ніколи не перекладали) існує розлога розвідка С.В. Семчинського (1931-1999) [Семчинський 1996] і ґрунтовні студії М.А. Собуцького [Собуцький 1997, 10]. Однак, як справедливо зауважує Д.С. Наливайко в збірці праць "Теорія літератури й компаративістики", "латиномовна література Відродження – це величезний масив, все ще недостатньо освоєний і на Заході, а у нас маловідомий" [Наливайко 2006, 337].

Основна мета першої книги "De vulgari eloquentia" – захист повноправного вживання народної мови в красномовстві, передусім у поетичній творчості, що відбивало процес становлення італійської нації й національної самосвідомості. Загальноіталійська мова через політичну та соціально-економічну роздрібненість у країні розвинулася насамперед як літературна мова і лише згодом осмислилася як мова національна. Саме на основі цього деякі дантознавці розуміли назву Дантового трактату як "Про народну мову". Так, уперше 1922 р. переклав російською мовою В.Б. Шкловський (фрагменти цього перекладу було ще раз опубліковано 1962 р. в 1-му томі шеститомника "Пам'ятки світової естетичної думки"). Під цією назвою знаходимо виклад трактату в підручнику "Історія лінгвістичних учень" Ф.М. Березіна (видання 1975 і 1984). Подібної думки дотримувався й Іван Франко, який зазначав, що в Данте "можна бачити ініціатора всіх новочасних літератур, бо він своїм трактатом "De vulgari eloquio" переламав панування середньовічної латини і відкрив перед народними язиками широкі перспективи розвою" [Франко 1965, 64].

Та сам Данте, як переконливо показав С.В. Семчинський [Семчинський 1996], мав на увазі передусім створення поетики італійської літературної мови (він називав *vulgare* італійську літературну мову на противагу середньовічній писемній латині – *grammatica*). Не забуваймо й про те, що праця Данте залишилася незавершеною: автор планував написати її в чотирьох частинах, з яких йому вдалося закінчити лише першу і початок другої. "De vulgari eloquentia" не досліджує мови, а стосується експресивної народної мови, мистецтва використання цієї мови у творах, призначених широкій громадськості.

Данте протиставляє живу народну мову і мертву писемну латину, яку вважає мовою вторинною, похідною від першої. Якщо в "Бенкеті" він порівнював народну мову із ячмінним хлібом, а латину – з пшеничним, то тепер він надає перевагу народній мові: "з цих двох мов славетніша народна, тому що нею людський рід користується спершу, тому що її вживає весь світ, попри розбіжності вимови й слів, бо вона для нас природна, у той час вторинна мова більш штучна" [Данте 1968, 270]. За словами Данте, народна мова *(vulgaris locutio)* – це та мова, якої навчаються "наслідуючи годувальниці", без будь-яких правил. А тому ця лінгвістична система первинна, природна, на відміну від вторинної – "грамотної" *(grammatica locutio)*. Слід зазначити, що під "грамотною" мовою Данте має на увазі не лише латину, а й будь-яку мову, засвоєння якої потребує спеціального навчання, адже для середньовічної монастирської чи соборної школи вивчення латинської граматики було вивченням чужої мови, яка вже не функціонувала, що вимагало більшого напруження всіх методичних засобів.

Замисливши створити поетику й риторику італійської літературної мови, Данте *ab initio* виходить за межі даної теми. Автор розбирав не лише техніку мови, поезії та красномовства, а й висловив глибокі та нові на той час думки про походження та становлення мови. Звичайно, де в чому він дотримується панівної в Середньовіччі та й пізніше біблій-

ної концепції походження мови (про неї писатиме, зокрема, Павло Житецький у своїй загальномовознавчій статті "Вільгельм Гумбольдт в історії філософського мовознавства"): мова – це дар божий. У наш час ця "архаїчна" концепція реанімується (на зразок історизмів, які можуть повертатися в мову, якщо відновлюються відповідні чи подібні реалії), її пропагує, наприклад, М.П. Кочерган у фундаментальному підручнику "Вступ до мовознавства": "Найвірогіднішою гіпотезою є гіпотеза божественного, чи інопланетного (космічного), походження мови. Нині чимало вчених повертаються до біблійного пояснення походження мови. Бог створив людину і дав їй мову" [4, с. 44]. Найдавнішою, за Данте, була мова нащадків Євера – єврейська. Поряд із міфологічними відомостями у трактаті знаходимо й цікаві висловлювання, які не втрачають свого значення і сьогодні. Це насамперед відмова Данте визнати існування якоїсь мови у тварин: "тварини керуються лише природнім чуттям, тому їм мова не потрібна" [Данте 1968, 271]. Серед істот лише людина володіє мовою, бо вона їй необхідна для спілкування: "Людському родові для взаємного обміну думками потрібно мати якийсь розумовий і чуттєвий знак. Бо ж для сприйняття від розуму для передачі до розуму знак повинен бути розумовий. А оскільки від розуму до розуму в людей не може ніщо бути передано інакше як засобами чуття, знак повинен бути чуттєвим. Цей знак – чуттєвий, оскільки він є звуком, але він і розумовий, бо очевидно означає те, що нам потрібно" [Данте 1968, 271]. На підставі таких висловлювань Данте з повним правом визнають (Р.О.Будагов, О.Л. Доброхотов, С.В. Семчинський, Л.Г. Степанова) одним із попередником білатеральної теорії мовних знаків: "Білатералісти твердять, – зазначає С.В. Семчинський, – що значення знака (його ідеальна сторона) є не безпосереднім відображенням об'єктивної реальності у свідомості, а відношенням як до реальних предметів чи явищ об'єктивної дійсності, так і до їх психічних відображень" [Семчинський 1996, 32].

На думку Данте, до Європи переселилися люди, які принесли з собою "трояку мову": одна гілка заселила Південну Європу (романські мови), інша – частину Європи і частину Азії (грецька). Третя заселила весь простір від гирла Дунаю чи навіть від Меотійських боліт аж до західних кордонів Англії. Це була область, на його думку, єдиної мови. Хоча потім через слов'ян, угорців, тевтонів, саксонців, англійців та інших племен вона розгалузилася на різні народні говірки. Отже, Данте ще був далекий від правильного трактування спорідненості мови. Він звертається до романських мов і дає їх першу класифікацію на основі того, як формулюється в них ствердувальна відповідь: іспанці кажуть "*ок*", французи "*ойл*", італійці "*сі*". Таким чином, Данте виступив передвісником порівняльно-історичного мовознавства, як і Гівельм Постеллус (1510-1581), Юлій-Цезар Скалігер (1484-1558) та ін. [Кочерган 2003, 40]

Данте, на відміну від своїх попередників, визнає мовну еволюцію. Ще в "Бенкеті" він зазначив: "Якщо добре придивитися, можна прийти до висновку, що в містах Італії за останні п'ятдесят років багато слів зникло, з'явилось і змінилось; якщо короткий час викликає такі перетворення, то довший породжує їх у ще більшій кількості. Отож, я вважаю, якби ті, хто залишив це життя тисячу років тому, повернулися до своїх міст, вони б на основі відмінностей у мові прийшли до висновку, що їх міста зайняли чужоземці" [Данте 1968, 120]. "Ми набагато більше відрізняємось від найдавніших наших співвітчизників, – продовжує Данте, – ніж від найвіддаленіших сучасників. Якщо в одного й того самого народу з плином часу відбуваються послідовні зміни в мові, і вона не може

залишитися постійною, то у тих, хто мешкає відокремлено й далеко один від одного, вона неодмінно повинна змінюватися по-різному" [Данте 1968, 277]. Отже, Данте задовго до свого співвітчизника, філософа Джамбатісти Віко (Vico, 1668-1744), який працював професором Неаполітанського університету, там же в Неаполі 1725 р. видав знамениту книгу *"Підвалини нової науки про спільну природу націй" ("Principi di una scienza nuova d`inintorno alla commune natura delle nazioni"),* якою й уславився, утверджує історичний погляд на мову. У подальшому так близько підійшов до історичного мовознавства аж у XVIII ст. Йоган-Готфрід Гердер (Johann Gottfried Herder, 1744-1803), який у "Дослідженні про походження мови" (опубліковано 1772 р.) висловив думку, що мова пов'язана з культурою народу, постійно розвивається і в процесі свого розвитку вдосконалюється, визнавши таким чином поступальний світової цивілізації і його сприятливі наслідки для людського роду – не лише матеріальні, але й духовні, моральні [Кочерган 2003,40-41].

Розглядаючи діалектний поділ італійської мови, Данте розрізняє в ній щонайменше чотирнадцять говірок, які визначає на основі головних відмінностей. Свій поділ діалектів він пов'язує з фізичною та етнографічною географією. Більше того, він помітив не лише територіальне, а й соціальне розшарування мови (пригадаємо відповідний розділ "Загального мовознавства" С.В. Семчинського): "Найдивовижніше те, що різняться за мовою навіть жителі одного й того ж міста, як наприклад, болонці з передмістя Сан-Феліче і болонці з Головної вулиці" [Данте 1968, 277]. На соціальну розшарованість мови вказує і те, що Данте, посилаючись на біблійну оповідь про змішання мов при зведенні Вавілонської вежі, каже, що спільна мова утрималася лише у тих, хто був зайнятий однією справою. Наприклад, "одна мова у всіх зодчих, одна – у всіх каменотесів, одна – у всіх перевізників каменю" [Данте 1968, 275].

Щодо другорядних діалектів, то їх, на думку флорентійця, понад тисячі. Проведене ним групування італійських діалектів було безприкладним на той час. Мовознавець Данте розглядає говірки з погляду їхньої художньої експресивності, щоб виділити серед них найдостойнішу і найяскравішу, яку можна було б покласти в основу єдиної літературної мови Італії. Однак через "убогість", "потворність", "різкість голосу", "неправильність наголосу", "млявість", "грубість", "гортанність", "жорсткість" та інші вади жодний із діалектів не визнається достойним для задуманого Данте наддіалекту або міждіалектного койне. Критики зазнала й рідна поетові тосканська говірка. Відзначимо, що лише в наш час (кінець XIX–XX ст.) італійські неолінгвісти Джуліо Бертоні, Джуліано Бонфанте, Джакомо Девото, Бруно Мільйоріні вдосконалили методику лінгвістичної географії, пов'язавши її з проблемами порівняльно-історичного мовознавства.

Літературною мовою, вважає автор, може користуватися тільки людина, яка володіє талантом і відповідними знаннями, її слід уживати для трактування лише високих тем. Автор також намагається визначити поетичні форми, "гідні народної мови", і обґрунтовано надає перевагу канцонам, які були популярні в тодішній італійській поезії: *"Il Canzoniere"* – так називатиметься славнозвісна поетична збірка Петрарки, молодшого сучасника Данте, фундатора класичної філології як науки і водночас – співця Лаури, безсмертного кохання. Данте наголошує на тому, що слід рівнятися на закони вченої поетики античних авторів. Він називає існування трьох стилів у літературній мові: вищого – для трагедії, середнього – для комедії, нижчого – для елегії. У XVIII ст. теорію "трьох стилів" розвиватиме М.В.Ломоносов (1711-1765). Данте не лише підвів підсумки резуль-

татів науки свого часу, але й зумів перевершити ідеї пізніших епох і пізніших поколінь. Тому незакінчений трактат Данте, написаний ще латиною, місцями плутаний і навіть "темний", наголосимо ще раз – досі не перекладений українською мовою, на відміну від "Божественної комедії" (її повний український переклад, як відомо, належить Євгенові Дроб'язку, "Пекло" перекладали Іван Франко, Петро Карманський і Максим Рильський, Максим Стріха), разом із тим зберігає велике значення для нашої сучасності.

1. Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили. – М.: Высш. шк, 1967. – С. 332-350. 2. Данте Алигьери. Малые произведения / Издание подготовил [и примеч. составил] И.Н. Голинищев-Кутузов. – М.: Наука, 1968. – 651 с. 3. Жлуктечко Н.Ю. І.В.Шаровольський як дослідник середньовічного епосу // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. Вип.. 22, частина І. – К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2007. – С.104-108. 4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник. – К.: ВЦ "Академія", 2000. – 368 с. 5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: ВЦ "Академія", 2003. – 464 с. Наливайко Д.С. Теорія літератури й компаративістика. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 347 с. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: АТ "ОКО", 1996. – 416 с. Семчинський С.В. Трактат Данте: про мову чи про красномовство? // Мовознавство, 1986, №5. – С. 58-63. Собуцький М.А. Мовна ситуація західноєвропейського середньовіччя в аспекті мовно-культурної взаємодії. Автореф. дис. ... доктора філол. наук. – К., 1999. – 32 с. Собуцький М.А. Мовно-культурний простір західноєвропейського середньовіччя. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 208 с. Степанова Л.Г. Итальянская лингвистическая мысль XIV-XVI веков (от Данте до Позднего Возрождения). – СПб.: Изд-во РХГИ, 2000. – 504 с. Франко І. Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії / Вступ. ст. І.Басс "золоті мости духовного єднання". – К.: рад. письменник, 1965. – 327 с.

Шулінова Л.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СИНЕСТЕЗІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

У статті розглянуто синестезії, в основі яких сприйняття звукових, зорових, смакових і тактильних відчуттів у поетичному художньому мовленні Василя Симоненка.

Ключові слова: *синестезія, ідіостиль, мовна картина світу, відчуття.*

The syneasthesiae of acustic's, optical's, smell's, tactile's and taste's sensation in the poetical speech of Vasyl Symonenko are reviwed in the article.

Key words: *syneasthesia, individual style, languages pattern of the world, sensations, feeling.*

В статье рассмотрены синестезии, сформированные на визуальном, звуковом, вкусовом и тактильном восприятии мира в поэтической художественной речи Василия Симоненко.

Ключевые слова: *синестезія, идиостиль, языковая картина мира, ощущения.*

Аналіз сучасного стану і ретроспективи в розвитку літературної мови, зокрема української, у сукупності її інтелектуально-виражальних і чуттєво-зображальних засобів цілком підставно здійснювати на прикладі мовотворчості визначних і презентативних в обрисах ідіостилю письменників. Ця підставність зумовлена тим, що саме їх мовна діяльність як вияв духовної сили народу створює хай розрізнені в часі, але ж вершини у розвитку мови, що, в об'єднуючому ці вершини контурі, відображає безперервний рух мови, надає йому наростаючої сили.

Досліджуючи історію української літературної мови, Русанівський В.М. визначає 60-ті роки як зародження третьої хвилі – письменників-шістдесятників і наголошує, що саме Василь Симоненко «першим відчинив двері у нову поезію … Він ще писав у межах виробленої на той час української літературної традиції, але вже наважився говорити про ті явища в повсякденному житті, яких нібито не бачили інших» [Русанівський В.М. 2002, 378 – 379].

Тому, на наш погляд, ідіостиль Василя Симоненка є яскравим свідченням еволюції української мови особливо в аспекті розкриття її інтелектуального потенціалу. Дослідження поетичного мовлення митця дає можливість простежити за особливими знаковими етапами розвитку мови у перспективах ще не реалізованих можливостей. Ідіостиль письменника розглядатимемо з позицій віднесеності його до інтелектуального стилю (за Л. Шевченко), тобто такого, що «зорієнтований на суб'єктивно новий, нестандартний мовно-естетичний пошук, відкритість новаціям, несподіваний, часом парадоксальний спосіб постановки і вирішення художньо-естетичних завдань» [Шевченко Л.І. 2001, 12].

Ідіостиль кожного письменника не може бути описаний без урахування того, що лексика на позначення відчуттів посідає в мовотворчості значне місце (це виявляється і кількісно, і якісно). Саме назви відчуттів є однією з найвиразніших атрибутивних характеристик широкого кола важливих для майстра слова образів, у тому числі й ключових, що проходять наскрізно через усю його творчість, вони є тими «постійними, організуючими, цементуючими елементами ... носіями єдності в численних творах поета, елементами, що накладають на ці твори відбиток поетичної особистості ... ці елементи вносять цілісність в індивідуальну міфологію поета» [Якобсон Р. 1987, 145].

Одним із найвиразніших показників індивідуальності автора є синестезії, які розкривають особливості сприйняття й відображення ним картини світу.

Проте, вважаємо, це можна зробити не завжди (наприклад, не можливо дешифрувати всі картини Сальвадора Далі, Пабло Пікассо). Та чи є у цьому потреба, іноді важливе саме естетичне враження від побаченого і почутого, а не його тлумачення (основна функція мистецтва – естетичний вплив). Тому питання, що, ймовірно, митці відчувають світ якось по-особливому – дискусійне і потребує окремого розгляду. Проте, співвідчуття властиве кожній людині, яка може мислити асоціативно. Майже всі хоча б раз ужитті асоціювали запах зі смаком (*гіркий, терпкий аромат*), звук із дотиком (*м'який, теплий звук*) та ін.

Як відомо, феномен синестетичного мислення, а також роль синестезії в сучасному мистецтві привертає увагу дослідників уже понад сто років, від відомого сонета Артюра Рембо «Голосні», у якому він розфарбував звуки.

У художньому мовленні синестезії створюють надзвичайно цікаві контексти, що мають потужний експресивний вплив на сприймача інформації.

В естетичному сприйнятті відчуттів значна роль належить звичкам, традиціям, характерам людей, їх психічному стану. Надання переваги тим чи іншим відчуттям у мовотворчості можуть свідчити і про рівень засвоєння націокультурних традицій, здобутків світової цивілізації, і про психічний склад митця.

Художньому поетичному мовленню В.Симоненка властиві різноманітні синестезії, що засвідчує асоціативність та унікальну складність мислення. Розглянемо детальніше кожну із груп синестезій.

Звук і дотик: *І шукаю знову / я для неї мови / і* ***гарячих слів*** [Симоненко 2010, 83]; *А він вимовляє, виспівує /* ***Гарячі*** *прості* ***слова*** *– І все давниною сивою / В очах моїх ожива* [Симоненко 2010, 104]; *Я досхочу напився* ***милої отрути****, / Я натомився від* ***гарячих слів*** [Симоненко 2010, 165]; *Полюбив не за чорні брови, / не за вроду, немов весну, / а за щиру,* ***гарячу мову*** */ і за душу її ясну* [Симоненко 2010, 133]; *З шаленим щастям і* ***сміхом гарячим****…* [Симоненко 2010, 247]; *Кожне* ***слово*** *душу* ***пекло****.* [Симоненко 2010, 292]; *Знову читаю ці* ***холодні фрази****…* [Симоненко 2010, 162]; *Та встає перламутровий ранок / Крізь* ***холодний і злісний рев****, / І проміння зализує рани / В закатованих ніччю дерев* [Симоненко 2010, 223]; *Але чому це сніг такий скрипучий? / Що крок – по серцю б'є* ***холодний скрип*** [Симоненко 2010, 287]; ***Зойки захололі*** *на губах* [Симоненко 2010, 138]; *Тишина хиталася велично, /* ***Ніжні струни квилили*** *внизу –/ Тож було і солодко й незвично / У твоїх очах читать грозу* [Симоненко 2010, 205]; *І краяв темінь / Передсмертний* ***стогін****, / Безпомічний і* ***гострий****, / Мов ланцет* [Симоненко 2010, 253]; *Не розірвати цю* ***холодну тишу****, / Вона* ***міцна*** *й* ***похмура****, мов граніт, / Хоч в ній пробив мікроскопічну нішу / Наш галасливий і бездарний світ* [Симоненко 2010, 169]; *У льоху, у* ***холодній тиші*** */ Шаруділи сонні миші…* [Симоненко 2010, 361]; *Ні нас не вабить* ***ніжна тишина****…* [Симоненко 2010, 173].

Як бачимо, більшість синестезем має за основу не просто звук чи його відсутність, а вербалізований осмислений звук, тобто ***слово*****,** що, безумовно, є важливим для автора. Привертає увагу те, що лексема на позначення тактильного відчуття ***гарячий*** використана автором у різних (почасти абсолютно протилежних) значеннях: *переконливий, небайдужий, запальний, пристрасний, напружений*. Звісно ці значення є переносними щодо власне дотикового відчуття (який має високу температуру, сильно нагрітий), проте за шкалою рівня емоцій така віднесеність є підставною. Традиційним є використання лексеми ***холодний*** для відтворення негативних емоцій, переживань, ставлення.

Звук і зорові відчуття: *Я із надій будую човен, / І вже немовби наяву / З тобою, ніжний,* ***срібномовен****, / По морю радості пливу* [Симоненко 2010, 196]; *Білі хмари і* ***срібні ріки*** [Симоненко 2010, 238]; ***Ріки хлюпають срібно*** */ У сиві скелі* [Симоненко 2010, 239]; *Ой,* ***зима****! / Біжить,* ***регоче біло****, Бубонами брязкає в степу…* [Симоненко 2010, 257]; ***Гоготіло*** *в ночі* ***багаття****…* [Симоненко 2010, 203]; *Ніби краплі солоного поту, /* ***Світять*** *чесні його* ***слова*** [Симоненко 2010, 230]; *У* ***чорному ґвалті*** *боїв…* [Симоненко 2010, 238]; *Ми не слухали, ми не чули /* ***Чорний шепіт*** *сліпих віків* [Симоненко 2010, 290].

1) Як можемо спостерігати, поетичному мовленню Василя Симоненка властива синестезія, в основі якої зорово-звукові образи з атрибутом *срібний*. Як відомо, це одним зі способів художнього відображення дійсності через створення звуко-зорових асоціацій, вибудованих на символічному значенні атрибута "***срібний***". Адже, саме «поява звукового значення у слова срібний реалізувало мовну тенденцію до синестезії – комплексної експлікації різнорідних чуттєвих уявлень» [антропним: ***вражий син*** [12: 642], ***як циган у вівцях*** [12: 757], ***сім мішків гречаного Гаврила*** [12: 651], ***як дівка засватана*** [12: 201], ***сліпий побачить*** [12: 663] тощо;

2) антропно-соматичним: ***майстер на всі руки*** [12: 364], ***дати серцю волю*** [12: 177], ***битий у тім'я*** [12: 30], ***як сіль в оці*** [12: 651], ***коли на долоні волосся виросте*** [12: 124] тощо;

3) зооморфним: ***як свиня в дощ*** [12: 631], ***як з козла молока*** [12: 754], ***як свиня на коня*** [12: 631], ***як рак свисне*** [12: 592-593]тощо;

4) рослинним: ***як голому в тернУ*** [12: 159], ***сім міхів горіхів*** [12: 651] тощо;

5) природним: ***як свиня в дощ*** [12: 631], ***побий тебе грім*** [12: 152], ***як вовк у зорях*** [12: 754] тощо;

6) артефактно-речовим: ***втопити в ложці води*** [12: 136], ***скуштувати каші*** [12: 661], ***як макогін на ночви*** [12: 365], ***покуштувати хліба*** [12: 661], ***як з цапа вовни*** [12: 754], ***як сіль в оці*** [12: 651] тощо;

7) духовним: а) релігійно-антропоморфним: ***Агнець Божий*** [12: 19], ***Мати Божа*** [12: 370]; б) релігійно-артефактним: ***як баран у Біблії*** [12:], ***як мертвому кадило*** [12: 284], ***бий тебе хрест*** [12: 152] тощо.

Отже, слова-компоненти фразеологізму виконують і функцію мовних знаків з їхнім лексичним значенням, і функцію імен реалій, що набули культурного смислу.

Таким чином, негація – складне й цікаве явище у сфері фразеології, має свій обсяг значення, не адекватне логічній категорії. Фразеологізми із заперечною семантикою репрезентують культурні коди, віддзеркалюють особливості концептуальної картини світу. Слова-компоненти формують фразеологізми як культурні знаки та співвідносяться з певними кодами культури.

Перспективи дослідження полягають у подальшому (етимологічному, семантичному, культурологічному, структурному) дослідженні явищ негації у сфері фразеології, а також опису культурних кодів за допомогою фразеологізмів із заперечною семантикою, віддзеркалення явища симетрії та асиметрії у сфері фразеології.

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремиология / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семененко. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с. 2. Баган М. П. Специфіка фразеологічної реалізації заперечення в українській мові / М. П. Баган // Мовознавство. – 2010. – №1. – С. 68-75. 3. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий [Текст] / отв. ред. В. Н. Телия. М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. 4. Гудков Д. Б. Телесный код русской культуры: материалы к словарю / Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. – М.: Гнозис, 2007. – 288с. 5. Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов [Текст] / К. Н. Дубровина. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 808 с. 6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. –

262 с. 7. Іващенко В. Л. Фразеологічні енантіосеми та енантіоніми в українській мові / В. Л. Іващенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь: Из-во Таврич. национ. ун-та им. В. И. Вернадского, 2009. – С. 26-32. – (Серия «Филология. Социальные коммуникации»; Том 22 (61), № 4 (1). 8. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / Красных В. В. – М., 2002. – 463 с. 9. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Ин-т языкознания АН СССР; Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с. 10. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре: Монография / В. А. Маслова – М.: Гнозис, 2007. – 320 с. 11. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с. 12. Словник фразеологізмів української мови [Текст] / уклад. В. М. Білоноженко, Гнатюк І. С., Дятчук В. В. та ін.; [відпов. ред. В. О. Винник]. – К.: Наукова думка, 2003. – 1098 с. 13. Телия В. Н. Большой фразеологический словарь русского языка [Текст] / В. Н. Телия. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. 14. Ужченко В. Д., Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с. 15. Философский энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред. Л. И. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

Шумейко О.В., асп.,
Чернівецький національний університет імена Юрія Федьковича

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ „СТРАХ” В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Стаття присвячена аналізу метафоричних моделей представлення емоційного концепту „страх” у прозових творах сучасних американських письменників.
Ключові слова: *когнітивна метафора, метафорична модель*

Статья посвящена анализу метафорических моделей представления эмоционального концепта „страх” в прозаических произведениях современных американских писателей.
Ключевые слова: *когнитивная метафора, метафорическая модель*

The article is an analysis of metaphorical mappings of the concept “fear” in modern American prose.
Key words: *cognitive metaphor, metaphorical mapping*

У сучасній лінгвістиці спостерігається особливий інтерес учених до механізмів метафоричного відображення дійсності. Лінгвістичні дослідження у сфері мовного моделювання (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Н. Д. Арутюнова, І. М. Кобозева, М. Блек та ін.) свідчать про те, що метафора є одним із найпродуктивніших засобів інтерпретації мов-

ної реальності, провідним гносеологічним механізмом, який слугує не тільки засобом передачі закладеного додаткового смислу, а й засобом підсилення поетичної образності, естетичної концептуалізації. Варто зазначити, що механізми породження метафор, функціонування метафори як мовної одиниці викликають особливий інтерес до даної проблематики не тільки лінгвістів та літературознавців, а й соціологів, філософів, психологів.

Термін „метафора" в широкому розумінні означає „найпродуктивніший креативний спосіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні" [Селіванова 2006, 326]. У вузькому – це спосіб бачення й осмислення одного предмету чи явища крізь призму іншого [Приходько 2008, 114]. Практично всі існуючі визначення метафори походять від класичного тлумачення Аристотеля, який розглядав метафору як троп, який базується на подібності, порівнянні, аналогії об'єктів [Маслова 2001, 89].

На сучасному етапі розвитку науки когнітивна лінгвістика представляє метафору як складніше явище, яке пронизує мову, культуру, науку, життя, весь світ. Дослідники роблять висновок, що метафора – модель вивідного знання, формулювання гіпотез, це засіб оформлення реальності [Маслова 2001, 89]. Концепти мовної картини світу, які метафора представляє у вербальній формі поєднують різноманітні логічні сутності у свідомості мовної спільноти та є результатами взаємодії емпіричного досвіду, пізнавальних процесів та культурним надбанням певного етносу.

Усе більшої актуальності набувають когнітивні / концептуальні метафори як форми концептуалізації світу. Когнітивна теорія метафори зводиться до того, що базисними для процесів метафоризації є процедури обробки знань людини – фреймів та сценаріїв [Лакофф 2004, 9]. При цьому, відбувається взаємодія двох когнітивних структур знання – „джерела" (більш конкретного знання, отриманого людиною на досвіді) та „цілі" (менш конкретного та визначеного знання) [Лакофф 2004, 9-10].

Метафора демонструє різні форми взаємодії мовної, концептуальної та художньої сфери. Основні семантичні властивості художнього мовлення – образність та алегоричність – визначають особливу конструктивну роль метафори в художньому мовленні. Як зазначає І. В. Толочин, художній текст – це повідомлення „про щось інше" і, коли ми зіштовхуємось із присутністю в тексті складного прихованого смислу, ми маємо справу з естетичним джерелом (образністю) [Толочин 1996, 15].

З позицій дескриптивної теорії метафори (А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов) метафора – це послідовна множина сигніфікативних та денотативних дескрипторів. Сигніфікативні дескриптори – це слова, які представляють поняття з різних семантичних полів, а денотативні – це ті, які відображають політичні та соціальні феномени [Лакофф 2004, 10–12]. Тематично пов'язані поля сигніфікативних дескрипторів утворюють „метафоричні моделі" (М-моделі) [Лакофф 2004, 12]. Відтак, метафорична модель – це схема зв'язків між понятійними сферами у свідомості носія мови, коли система концептів однієї ментальної сфери (сфери-джерела) слугує основою для моделювання іншої сфери (сфери-цілі).

На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, кількість образів-схем за допомогою яких багато ділянок досвіду структуруються метафорично є незначною [Taylor, 337–338]. Це такі схеми:

1. Контейнер з його зовнішніми та внутрішніми характеристиками. Ця образна схема застосовується метафорично як по відношенню до лінгвістичних форм (наприклад, *the contents of an essay; empty words*), так і – емоційних станів (*be in love; fall out of love*).

2. Подорож та складники цього процесу (початок, стежка, місце прибуття, можливі перешкоди та обхідні шляхи). Найчастіше за цією схемою концептуалізуються: а) життя (*My life isn't getting anywhere; He's come a long way*); б) прогрес (рух вперед) суспільства (*She's ahead of her time; He's a progressive*).

3. Наближення та віддалення. Ступінь емоційного занурення та можливість взаємовпливу розуміється як наближення (*a close friend; keep one's distance*).

4. Сполучення та роз'єднання. Ця схема пов'язана з попередньою, коли просторі поняття застосовуються по відношенню до абстрактних зв'язків (*We keep in touch; We break social and family ties*).

5. Орієнтація перед-назад. Схема першочергово застосовується по відношенню до тіла людини. Перед тіла – це та частина, на якій розташовані основні сенсорні органи; це бік, в напрямку якого людина рухається. Ця схема часто також застосовується по відношенню до часових характеристик (*to look forward to the future; to look back on the past*).

6. Зв'язок частина-ціле. Ціле охоплює частини у просторовій конфігурації. Ця схема застосовується до низки абстрактних понять, наприклад, міжособистісних відносин (A married couple form a whole*; on* divorce they *split up*, or *break up;* later, they *come together* again).

7. Лінійність. Ця схема упорядковує об'єкти в одно просторовому напрямку по мірі віддалення від спостерігача. Метафорично може застосовуватись по відношенню до часової послідовності подій (what occurs *first* happens before, what comes *second* occurs later).

8. Орієнтація вгору-вниз. Схема пов'язана з орієнтацією в просторі в межах гравітаційного поля (*high quality/society; higher education*).

Метою дослідження даної статті є виявлення метафоричних моделей емоційного концепту „страх" в прозових творах сучасних американських письменників. Для досягнення цієї мети у статті поставлено та послідовно вирішено такі завдання: виявити та систематизувати структурні моделі образної репрезентації емоційної концепту „страх" в прозових творах сучасних американських письменників.

Наукова новизна дослідження полягає в типології метафоричних моделей концепту „страх" за джерелом метафоричної експансії.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що дане дослідження відповідає сучасним тенденціям лінгвістичних досліджень у сфері метафоризації навколишньої дійсності та робить внесок у подальшу розробку теорії метафори.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що одержані результати можуть бути використані у викладанні курсів загального мовознавства, лексикології англійської мови; у наукових дослідженнях лінгвістичного, психолінгвістичного та соціолінгвістичного спрямування, а також у спецкурсах по теорії метафори.

Між когнітивними та мовними структурами існують певні кореляції у зв'язку з тим, що мовна форма виступає відображенням когнітивних структур. Когнітивний підхід розглядає концепт як ментальну структуру, інтегроване та систематизоване знання суб'єкту про дійсність. Відповідно, емоційний концепт розуміється як „етнічно, культурно зумовлене, складне структурно-смислове, як правило лексично та / або фразеологічно верба-

лізоване утворення, яке базується на понятійній основі, охоплює окрім поняття, образ та оцінку, та функціонально замінює людині у процесі рефлексії та комунікації безліч однопорядкових предметів (в широкому смислі слова), які викликають пристрасне відношення до них людини" [Красавский 2008, 49]. Концептуальна сфера „емоції людини" характеризується абстрактністю та притягує значну кількість концептів з різних понятійних баз, а тому серед засобів вербалізації емоційних концептів досить чітко виокремлюється метафорична профілізація.

При всій своїй контекстній та художній зумовленості, індивідуально-авторська / оказіональна метафора спирається на існуючі в культурі типи, приклади між категоріального вжитку, є видозміною концептуальної метафоричної моделі, розширенням її потенціалу. Створюючи оказіональні метафори, автор спирається на базові метафоричні моделі, архетипи [Резанова 2003, 681].

Образні репрезентації емоційного концепту „страх" в сучасних американських прозових творах дозволили виокремити 5 М-моделей за сферою джерела метафоричної експансії.

М-модель l ЖИВА ПРИРОДА представлена наступними когнітивними метафори:

- СТРАХ – СУБ'ЄКТ, який може діяти подібно до людини: *Each attack on privacy is justified by the pervasive culture of fear that seems to surround us and grow stronger every day* (J.T. Hawks);

- СТРАХ – ПАРАЗИТ у тілі людини, який порушує роботу органів травлення: *She stopped and listened, fear eating through her stomach* (J. Gregory);

- СТРАХ – ЩУР у клітці, який будь-якої миті може вибігти та вкусити індивіда: *The panic-rat was out of its cage, now. Running and biting* (S. King);

- СТРАХ – ВОРОГ, з яким особа бореться: *Fighting panic, she forced her palms flat onto the marble floor and pushed hard* (J.T. Hawks).

В М-моделі 2 ПРИРОДНІ ЯВИЩА виокремлюємо такі метафори:

- СТРАХ – ХВИЛЯ, яка здіймається у тілі людини: *Then, in a wave of horror, he had one final cognition* (D. Brown);

- СТРАХ – ХМАРА, яка затьмарює обличчя: *She turned, face to face with a wizened cardinal. His visage was clouded by fear* (D. Brown);

М-модель 3 ЗНАРЯДДЯ ДІЇ охоплює метафори:

- СТРАХ – РАКЕТА, яка мчить крізь тіло індивіда: *"Run, David!" Yael screamed as horror rocketed through him* (J. Gregory);

- СТРАХ – УДАР тупим предметом – кулаком у грудну клітку людини: *A vague and sickening dread hit the center of my chest like a punch* (J. Patterson); та удар гострою зброєю – ножем у тіло людини: *It was nothing, really just a few black pebbles – but she felt a stab of fear* (J.T. Hawks);

- СТРАХ – ЗБРОЯ, здатна паралізувати особу: *Fear cripples faster than any implement of war* (D. Brown).

М-модель 4 СТАН РЕЧОВИНИ представлена наступними когнітивними метафорами:

- СТРАХ – РІДИНА, яка наповнює тіло людини як контейнер: *She felt like a different woman. Like a fugitive, filled with terror* (J. Gregory);

- СТРАХ – ТВЕРДА МАСА у грудях людини: *A lump of fear hardened in his chest. "What did you tell him?"* (H. Coben).

В М-моделі 5 ТЕМПЕРАТУРА виокремлюються такі метафори:

- СТРАХ – ХОЛОД, коли температура тіла понижується до температури замерзання: *When his hand clamped around her wrist and his strong fingers dug into her skin, she stopped breathing, her heart frozen with terror* (J. Gregory);

- СТРАХ – ЩОСЬ ПЕКУЧЕ на плечах людини: *Staring down from the hotel window at the freighters on the Hudson, tension seared across David's shoulders* (J. Gregory).

Отже, метафори в прозових текстах експлікують смисли, закладені у свідомості людини. Виявлення прихованих характеристик певного явища дає можливість здійснити відповідне метафоричне перенесення. Образні репрезентації емоційного концепту „страх" в сучасних американських прозових творах представлені 5 метафоричними моделями за сферою джерела метафоричної експансії: ЖИВА ПРИРОДА, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ЗНАРЯДДЯ ДІЇ, СТАН РЕЧОВИНИ та ТЕМПЕРАТУРА. М-модель СТРАХ – СУБ'ЄКТ є домінуючою за своїми функціональними властивостями (частотою та продуктивністю).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні метафоричних моделей емоційних концептів у художньому дискурсі та проведені порівняльного аналізу їх структурних особливостей.

1. Изард К. Э. Психология эмоций / Кэролл Э. Изард. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с. 2. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография / Николай Алексеевич Красавский. – М.: Гнозис, 2008. – 374 с. 3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон; [пер. с англ. А. Н. Баранов, А. В. Морозова]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с. 4. Маслова В. А. Лигвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с. 5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. 6. Резанова З. И. Метафора в процессах языкового миромоделирования / Зоя Ивановна Резанова // Метафорический фрагмент русской языковой картины мира: ключевые концепты. Часть I. – Воронеж: РИЦ ЕФ ВГУ, 2003. – С. 3-74. 7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 8. Толочин И. В. Метафора интертекст англоязычной поэзии: лингвистический аспект / Игорь Владимирович Толочин. – Спб: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1996. – 96 с. 9. Taylor J. R. Category extension by metonymy and metaphor / John R. Taylor // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. – New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P.P. 323-347.

Щербачук Л., к. філол. н.,
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

КУЛЬТУРНІ КОДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НЕГАЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Характерною особливістю сучасної лінгвістики визначається дослідження мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, пізнанням довкілля, практичною діяльністю. Тому на перший план висувається вивчення мови з урахуванням мовної особистості. Людина не просто сприймає світ, вона живе в ньому, у результаті чого в її мові знаходить вираження не лише об'єктивна реальність, але й сама людина як суб'єкт, що пізнає світ.

Актуальність дослідження. Сучасний антропоцентричний підхід до дослідження мовних явищ ґрунтується на залученні даних різних наук: філософії, психології, природничих, фізико-математичних тощо. Інтерес до заперечення пояснюється багатьма причинами, серед яких визнання універсальності категорії та складність визначення дефініцій, багатоаспектність й потенційні можливості категорії, що актуалізуються в акті комунікації, при реалізації її в тексті. Вивчення мовного заперечення – проблема, що включає велике коло питань. Необхідність аналізу такої обов'язкової характеристики мови очевидна, а важливість її для лінгвістики випливає з обов'язковості категорії заперечення для будь-якої мови. Вивченню цієї категорії як мовної універсалії в україністиці присвячені роботи М. П. Баган, Є. М. Галкіної-Федорук, О.П. Кущ, А.Й. Паславської, О.О. Селіванової та ін. Однак, не зважаючи на значну кількість робіт, пов'язаних з виявленням особливостей реалізації категорії заперечення, об'єктивація культурних кодів через призму негації у фразеологічній системі української мови залишається малодослідженою. У цьому полягає *новизна* запропонованого аналізу проблеми.

Мета дослідження: охарактеризувати особливості репрезентації культурних кодів через призму фразеологічної негації (заперечення).

У науковій літературі існує велика кількість концепцій щодо заперечення, яку розглядаємо як філософську категорію, що виражає певний тип стосунків між двома стадіями об'єкта [15: 471]. Негацію (від лат *negatio* – заперечення) з точки зору філософської логіки трактують унарною операцією над судженням, результатом якої є судження, «протилежне» вихідному. Логіка розглядає заперечення та ствердження безвідносно до засобів їх вираження. У Лінгвістичному енциклопедичному словнику заперечення визначається як одна з характерних для всіх мов світу вихідна, семантично нерозкладна смислова категорія… [9: 354]. Логічна основа заперечення, як і інші елементи будови мислення, одна для всіх мов. Проте мовні форми, що виражають ці категорії, різні.

Методологічною основою пропонованого дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених (Л. Г. Авксентьєва, Н. Д. Бабич, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Виноградова, В. М. Мокієнка, О. І. Молоткова, Л. Г. Скрипник, Ю. Ф. Прадіда, В. Д. Ужченка, В. М. Телії та ін. учених), у яких закладено теоретичні основи фразеології, а також роботи В. Г. Адмоні, Ш. Баллі, Н. А. Булах, О. Есперсен, Н. Г. Озерової та ін., де обґрунтовано категорію заперечення й визначено, що це явище складне, далеко не периферійне, а важливий фактор, який має той чи інший вияв на всіх рівнях мовної структури. Природним і продуктивним явищем використання фразеологізмів для вираження запере-

чного змісту вважає Н. П. Баган. При цьому дослідниця за характером реалізації заперечення виділяє три групи аналізованих мовних одиниць: 1) фразеологізми, що функціонують як предикати вторинної істиннісної оцінки, 2) фразеологізми, що є самодостатніми виразниками певних комунікативних актів на основі заперечення, 3) фразеологізми, що містять заперечення у своєму значенні, яке виявляють у складі членованих синтаксичних одиниць [2: 69].

Предметом пропонованого аналізу слугують українські енантіосемічні фразеологізми, яким притаманний один план вираження, два плани змісту, антонімічний характер стосунків між ними та які належать, за визначенням В. Л. Іващенко, до власне енантіофразем, фразеологічних енантіонімів, фразеологічних енантіосем, тропеїчних енантіофразем-іронімів [7]. У статті характеризуються випадки, коли фразеологізм як цілісна структура вживається із заперечною семантикою: 1) у конотативно-стверджувальному значенні, 2) до значення супровідного слова фразеологізму, 3) до значення компонента фразеологізму.

Наш інтерес до фразеології мотивується, насамперед, визначенням В. М. Телією фразеологізмів як «найкультуроносніших компонентів мови в дії», що зароджуються на перетині мови й культури [4: 91]. Фразеологізми відбивають у своїй семантиці довготривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки й стереотипи, еталони й архетипи [10: 268]. Характеризуючи фразеологізми в контексті культури, дослідники залучають значний обсяг екстралінгвальної інформації. Екстралінгвальна дійсність, або культурний простір, складається з певних культурних кодів, що уявляються як мережа, яку культура «накидає» на довкілля, членує, категоризує, структурує та оцінює його. Культурні коди співвідносяться з найдавнішими архетипними уявленнями людини. Вони універсальні за своєю природою [8: 232], проте детермінуються і суб'єктивним фактором. Тому кодування культурного простору є специфічним для кожної національно-культурної спільноти. Учені (М. Л. Ковшова, В. В. Красних, В. М. Телія, В. Д. Ужченко та ін.) виділяють різну кількість культурних кодів (антропний, зооморфний, рослинний, артефактний, просторовий, кількісний, часовий, гастрономічний тощо), проте одностайні в тому, що їхні межі нестабільні.

У рамках статті зупинимося на репрезентації антропного культурного коду через призму негації, виражену енантіофразеологізмами української мови.

Антропний, або власне людський код, – це сукупність номінацій (назв) людини в цілому в його фізичній, реляційній або функціональній іпостасях, що визначають різноманітні аспекти людини й специфічні для неї якісні й кількісні характеристики, фізичні й/або ментальні інтелектуальні, емоційні й т. ін. стани або дії, пози, жести та види діяльності, які несуть у додаток до природних властивостей функціонально значимі для культури смисли, що надають цим іменам роль знаків «мови» культури [4: 96; 13].

На основі схем-спроб проектування поняттєвого універсаму Р. Халліга – В. фон Вартбурга, концептуально мовного універсуму В. В. Жайворонка [6: 11–15], ідеографічної класифікації Ю. Ф. Прадіда [11: 11–18], у яких визначається, що в центрі універсуму (світу як цілого) стоїть людина, а також досліджуваного фразеологічного матеріалу визначено групу фразеологізмів із заперечною семантикою, що характеризують антропний код: «**Людина як істота (жива, духовна, суспільна** тощо)». У межах енантіофразеологізмів цієї групи виділено мікрогрупи на позначення: 1) номінації людини, 2) характеристики людини, 3) діяльності людини.

1. Номінація людини.

Фразеологізм ***Агнець Божий*** в Енциклопедичному словнику біблейських фразеологізмів зафіксовано у 2-х протилежних значеннях: 1) тиха, чиста, невинна, смиренна, послушна людина. 2. *Ірон.* Лицемір, брехун, що прикидається смиренною, беззахисною жертвою [5: 18]. Далі у словнику подається етимологічна довідка. «Вислів, що фіксується як у Старому, так і Новому Заповіті. Агнці (ягнята) – жертовні тварини, яким надають перевагу при використанні таких у релігійних обрядах ізраїльтян. Вважалася, що кров жертовної тварини очищала від гріхів. Обов'язкова вимога до жертви, що приносилася – її непорочність: *...Тварину сліпу, чи ушкоджену, чи хвору, чи коростяну, чи паршиву, таких не приносьте Господу і в жертву не давайте на жертовник Господній* (Лев. 22: 20-22)… Разом з тим деякі характеристики ягняти – його смиренність, послухання – переносяться на людину, стосовно якої така характеристика набуває символічного значення. Так, пророк Ієремія говорить про себе: *А я, як смиренний агнець, якого ведуть на заклання, і не знав, що вони чинять замисли проти мене…*(Ієремія, 11: 19). У результаті виникає образ агнця як істоти смиренної, невинної, послушної, безголосої, призначеної бути жертвою. Зрештою, Агнцем непорочним і чистим називають Ісуса Христа.

Іронічний смисл, який вкладається у вислів ***Агнець Божий***, змінив його семантику на протилежну, тобто заперечив вихідне значення: так часто називають лицеміра, що позиціонує себе як невинну, беззахисну жертву» [5: 18-20].

Фразеологічний словник української мови кодифікує реєстрову мовну одиницю ***Агнець Божий*** як *книжн., несхв.* безвольна, покірлива, розумово обмежена людина, проте ілюстрація-цитата конкретизує його полісемічність і належність до енантіофразеологізмів: *Бачиш* ***агнець Божий****, покірний, тихий перед тобою, а що він у бригаді виробляв, хай тобі люди розкажуть!* [12: 19].

Так само контекст уточнює додаткове значення і фразеологізму ***знатна птиця***, *зневажл.* Заможна людина, поважна особа: *З усіх боків дівчата так і постріловали поглядами на цю* ***знатну****, в картатому костюмі,* ***птицю****, що не вміла навіть сидіти до ладу на траві* [12: 583].

Фразеологізм ***вражий син*** кодифіковано у двох протилежних значеннях: уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь і уживається для вираження доброзичливого, позитивного ставлення до когось або захоплення кимсь [12: 583].

2. Характеристика людини.

За допомогою енантіофразеологізмів описано зовнішність людини, її фізичні, індивідуально-психологічні властивості, емоції, суспільні функції.

Зовнішній вигляд людини експліковано у фразеологічній системі української мови опозиційно: чепурний / зовсім нечепурний, охайний / зовсім неохайний, схожий / зовсім несхожий, личить / зовсім не личить і т.п.:

– заперечення охайності: ***як свиня в дощ*** зі сл. *чепурний* [12: 631];

– заперечення схожості: ***як свиня на коня*** зі сл. *схожий* [12: 631], ***як батіг на мотовило*** [12: 631], ***як макогін на ночви*****,** перев. зі сл. *схожий* [12: 365];

– заперечення того, що пасує, личить, підходить, пристало особі: ***як корові сідло*** [12: 650], ***як барану окуляри*** [12:], ***як свині наритники*** [12: 630-631].

Фізичні властивості людини експліковано у фразеологічній системі української мови опозиційно: слабкий / сильний:

– заперечення відсутності фізичної сили: ***слабий як учетверо мотуз*** [12: 661].

Індивідуально-психологічні особливості людини експліковано у фразеологічній системі української мови опозиційно: наявність / відсутність розумових здібностей, наявність / відсутність щирості, гідності тощо:

– заперечення розуміння в якомусь питанні репрезентовано фразеологізмами зі супровідними словами *розбиратися, розуміти*: ***як цап (вовк) у (на) зорях*** [12: 754], ***як циган у вівцях*** [12: 757], ***як баран в аптеці*** [12: 23];

– заперечення щирості: ***святий та божий,*** *ірон*. [12: 638];

– заперечення гідності: ***багато (забагато) честі*** *для кого, кому, перев. ірон*. [12: 22];

– заперечення везіння: ***як (тому) утопленику (утопленому),*** зі сл. *щасти́ти, ве́зти* і т. ін. [12: 738];

– заперечення вартості особи: ***як (мов, ніби*** *і т. ін.****) з цапа (з козла) молока*** *з кого-чого, від кого-чого, ірон.* [12: 754], ***як (мов, ніби*** *і т. ін.****) мертвому кадило,*** зі сл. *допомага́ти, помага́ти* і под. [12: 284].

Емоції людини експліковано у фразеологічній системі української мови опозиційно: бажання / небажання і небажання / бажання, почуття / відсутність почуттів:

– заперечення бажання: ***як голому на вулицю,*** зі сл. *хочеться* [12: 159];

– заперечення небажання: **як *(мов, ніби*** *і т. ін.****) циган копійки,*** зі сл. *не хотіти*: [12: 756-757];

– заперечення хорошого самопочуття й задоволення: ***як голому в терну,*** зі сл. *добре, ірон*. [12: 159];

– заперечення почуття любові: ***як (мов, ніби*** *і т. ін.****) сіль в оці*** зі сл. *любити, ірон.* [12: 651]***, як кіт таба́ку,*** *ірон,* зі сл. *любити* [12: 289].

Людина як суспільна істота експлікована полісемічним фразеологізмом ***майстер на всі руки***: 1. людина, яка вміє все робити, вправна, тямуща людина; 2) людина, яка за все береться, але робить невправно, неякісно [12 : 364].

3. Дії людини.

Дії людини репрезентовано фразеологізмами:

а) у значенні яких заперечується дія, що її виражає компонент фразеологізму: ***гладити по спині***. бити, карати [12: 148], ***наказати довго жити*** 1. умерти [12 : 419];

б) із заперечною семантикою до супровідного слова: ***як Сірко на прив'язі,*** зі сл. *нагуля́тися, ірон.* [12: 651], ***як Сірко́ па́скою***, зі сл. *поживи́тися* [12: 652] тощо.

Антропний код тісно пов'язаний з іншими культурними кодами. Підтримуємо думку М. Ф. Алефіренка й Д. М. Шмельова в тому, що хоч лексична семантика компонентів ніби «розчиняється в значенні цілого» (в узуально-цілісному значенні фразеологізмів), разом з тим вона відображає значення цілого, у зв'язку з чим слово потенційно зберігає здатність до представлення відображеного значення в нових контекстах [1: 94–95], а ключовою ланкою культурної інтерпретації фразеологізму є співвідношення його співкомпонентів з кодами культури (антропним, соматичним, артефактним, кольоровим та ін.); це породжує культурну конотацію фразеологізму, формує його роль як знака культури [4: 95]. Закодований культурний смисл у компонентах фразеологізмів убачав також В. Д. Ужченко, описуючи репрезентацію культурних концептів, наприклад: *чоботи, дорога, осика, вогонь* тощо [14: 289–337].

У ході аналізу виявлено, що компоненти енантіофразеологізмів української мови співвідносяться з такими кодами культури:

1) антропним: ***вражий син*** [12: 642], ***як циган у вівцях*** [12: 757], ***сім мішків гречаного Гаврила*** [12: 651], ***як дівка засватана*** [12: 201], ***сліпий побачить*** [12: 663] тощо;

2) антропно-соматичним: ***майстер на всі руки*** [12: 364], ***дати серцю волю*** [12: 177], ***битий у тім'я*** [12: 30], ***як сіль в оці*** [12: 651], ***коли на долоні волосся виросте*** [12: 124] тощо;

3) зооморфним: ***як свиня в дощ*** [12: 631], ***як з козла молока*** [12: 754], ***як свиня на коня*** [12: 631], ***як рак свисне*** [12: 592-593]тощо;

4) рослинним: ***як голому в терну*** [12: 159], ***сім міхів горіхів*** [12: 651] тощо;

5) природним: ***як свиня в дощ*** [12: 631], ***побий тебе грім*** [12: 152], ***як вовк у зорях*** [12: 754] тощо;

6) артефактно-речовим: ***втопити в ложці води*** [12: 136], ***скуштувати каші*** [12: 661], ***як макогін на ночви*** [12: 365], ***покуштувати хліба*** [12: 661], ***як з цапа вовни*** [12: 754], ***як сіль в оці*** [12: 651] тощо;

7) духовним: а) релігійно-антропоморфним: ***Агнець Божий*** [12: 19], ***Мати Божа*** [12: 370]; б) релігійно-артефактним: ***як баран у Біблії*** [12:], ***як мертвому кадило*** [12: 284], ***бий тебе хрест*** [12: 152] тощо.

Отже, слова-компоненти фразеологізму виконують і функцію мовних знаків з їхнім лексичним значенням, і функцію імен реалій, що набули культурного смислу.

Таким чином, негація – складне й цікаве явище у сфері фразеології, має свій обсяг значення, не адекватне логічній категорії. Фразеологізми із заперечною семантикою репрезентують культурні коди, віддзеркалюють особливості концептуальної картини світу. Слова-компоненти формують фразеологізми як культурні знаки та співвідносяться з певними кодами культури.

Перспективи дослідження полягають у подальшому (етимологічному, семантичному, культурологічному, структурному) дослідженні явищ негації у сфері фразеології, а також опису культурних кодів за допомогою фразеологізмів із заперечною семантикою, віддзеркалення явища симетрії та асиметрії у сфері фразеології.

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремиология / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семененко. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с. 2. Баган М. П. Специфіка фразеологічної реалізації заперечення в українській мові / М. П. Баган // Мовознавство. – 2010. – №1. – С. 68-75. 3. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий [Текст] / отв. ред. В. Н. Телия. М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. 4. Гудков Д. Б. Телесный код русской культуры: материалы к словарю / Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. – М.: Гнозис, 2007. – 288с. 5. Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов [Текст] / К. Н. Дубровина. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 808 с. 6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с. 7. Іващенко В. Л. Фразеологічні енантіосеми та енантіоніми в українській мові / В. Л. Іващенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь: Из-во Таврич. национ. ун-та им. В. И. Вернадского, 2009. – С. 26-32. – (Серия «Филология. Социальные коммуникации»; Том 22 (61),

№ 4 (1). 8. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / Красных В. В. – М., 2002. – 463 с. 9. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Ин-т языкознания АН СССР; Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с. 10. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре: Монография / В. А. Маслова – М.: Гнозис, 2007. – 320 с. 11. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с. 12. Словник фразеологізмів української мови [Текст] / уклад. В. М. Білоноженко, Гнатюк І. С., Дятчук В. В. та ін.; [відпов. ред. В. О. Винник]. – К.: Наукова думка, 2003. – 1098 с. 13. Телия В. Н. Большой фразеологический словарь русского языка [Текст] / В. Н. Телия. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. 14. Ужченко В. Д., Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с. 15. Философский энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред. Л. И. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

Юревич М.В., к.філол.н., наук.спів.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЧНО ЗВ'ЯЗАНІ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКСЕМИ «ДУША» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Оскільки кількість предметів і явищ навколишньої дійсності, відображених у свідомості людини, безмежна, а кількість слів, що означають ці предмети і явища, значно менша, то одне й те саме слово може означати декілька предметів і висловлювати декілька понять, тобто бути багатозначним [1, 21]. При цьому смисловий аспект слова утворює не просту сукупність значень і вживань, а певну «систему взаємозв'язаних і взаємозумовлених елементів» [6, 83], яку, як правило, називають смисловою структурою слова.

Найбільшого поширення набула точка зору В.В. Виноградова, згідно з якою між окремими значеннями багатозначного слова існують певні ієрархічні відносини, що дозволяють поділити ці значення на вільні і фразеологічно зв'язані, основні й похідні, прямі й переносні тощо. Основне значення частіше є прямим, стилістично нейтральним і незв'язаним (вільним). У той час як другорядні значення здебільшого є переносними, стилістично забарвленими і фразеологічно зв'язаними.

Натомість В.А. Звегінцев пропонує виділити в слові певне спільне, інваріантне значення, по відношенню до якого решта значень будуть виступати як його варіанти [3, 151].

Метою нашого дослідження є зіставлення фразеологічно зв'язаних, за теорією Виноградова, значення лексеми «душа» в українській і польській мовах на матеріалі фразеологічних та тлумачних словників української та польської мов [2, 4, 5, 7, 8].

Етимологічний словник української мови [2] подає наступне значення лексеми душа:

Доуша – псл. duša (<*dux-ja <*dhou-sīā), споріднене з лит. dvasiā «дух, дихання».

В українській мові основні значення лексеми душа – це:

• Внутрішній, психічний світ людини з її настроями, переживаннями, почуттями;

• Сукупність рис, якостей, властивих певній особі

• Людина

• Саме основне, суть чогось та ін. [4, 445].

У польській мові – це:

1. Психічні властивості людини, духовні якості людини, психіка, свідомість

2. За релігійними ідеалістичними уявленнями – нематеріальне і безсмертне начало в людині

3. Людина та ін. [8, 434].

Основні семантичні групи, які можна виділити для лексеми «душа» в українській мові – це:

Якості людини: душа бісова (проклята, собача), відкрита, душа не з лопуцька (сміливий, принциповий), навстіж (відвертий), каїнова, мишача (боязка людина з підлою вдачею), черства, широка, щира тощо.

Пол. Dusza bratnia, siostrzana, dobra, harda, naga, rogata, pobożna, poczciwa, szlachetna, podła, hultajska, psia, ludzka,

Стан людини:

Гнів: кипить душа

Доброта*:* душа розм'якла,

Пол.: okazać komu ludzką duszę

Жаль, туга: душа огортається жалем

Загибель: без душі, душа вилітає, душа переставилася, душа прощається з тілом, віддати Богу душу

Пол. oddać Bogu duszę, leżeć bez duszy, dusza martwa

Інтимність переживань: на дні душі, в глибині душі

Пол. na dnie duszy, w głębi duszy

Марні дії, даремність: за пухлу душу, ні за цапову душу

Матеріальний стан: тільки душа в тілі (бідність), за душею -

Пол. nie mieć grosza przy duszy

Небажання*:* душа не приймає, душа не лежить, душа сохне

Нестримний потяг: душа поривається

Переживання: душа несе тягар

Прихильність, любов, уподобання, задоволення, злагода*:* душа пристала до когось, для душі, з душею, за милу душу, як свою душу (любити), душа в душу, з дорогою душею, западати в душу

Пол. z całej duszy, dusza duszy

Радість: душа радіє

Пол. aż dusza rośnie, dusza napełnia się czymś

Слабкість: ледве душа держиться в тілі

Страждання: душа болить, душа замутилась («втрата рівноваги, спокою»), душа несе тягар (переживає, страждає), душа обливається кров'ю, душа перетліла (переживання), душа розривається надвоє, душа скніє, душа рветься, душу рве (огортає, гнітить переживання, тривога)

Пол.Wypłakać duszę, dusza wyrywa się

Страх: душа мало не втекла з тіла, душа в п'яти тікає, заяча душа, мишача душа, в душі похолонуло

Пол. dusza zamiera, mieć duszę na ramieniu, dusza siedzi komuś w piętach ze strachu

Співчуття, жаль: душа перевертається

Спустошення: порожня душа

Тривога: душа замутилась, душа не на місці

Пол. uchodzić z duszą

Інші дії, поведінка: Відводити душу (ділитись переживаннями, думками), віддати душу (за кого, кому), душі не чути в комусь, душу вивертати, заглядати в душу, звеселяти душу, звіряти душу, вкладати душу, лізти в душу, влазити в душу, кривити душею, стояти над душею, продати душу дияволу; робити, що душа забажає.

Пол. brać na swoją duszę, być gdzie duszą (mріяти), oddać, zaprzedać, zapisać duszę diabłu,okazać komu ludzką duszę, czytać w czyjej duszy, odkryć komu duszę,wkładać w co całą duszę, włazić z kałoszami do czyjejś duszy, stać nad kim, jak kat nad dobrą duszą, robić czego dusza zapragnie

Проаналізувавши семантичні поля лексеми "душа" в українській та польській мовах ми дійшли висновку, що деякі фразеологічно зв'язані значення цієї лексеми в українській мові є більш поширені, ніж у польській.

Звертає увагу семантичний ряд на позначення "Стан людини – Страждання", який в українській мові кількісно значно переважає.

Не мають відповідників у польській мові українські варіанти: «Ні за цапову душу», «За пухлу душу», «Душа не з лопуцька», «Мишача душа».

Натомість цікаві фразеологізми знаходимо у польській мові: «Mieć rogatą duszę» (мати «рогату душу» мати горду, вперту вдачу), «Mieć duszę na ramieniu» (мати «душу на плечах» – боятися), «Dusza przez gębę idzie» (душа «виходить через вуста» – відверта розмова), «Włazić z kałoszami do czyjej duszy» (влізати «з калошами» у чиюсь душу – безцеремонно себе поводити з почуттями інших), «U polaka dusza na języku» (У поляка душа на язиці).

Такі дослідження потребують ширшого соціального та культурного контексту для виявлення закономірностей розвитку фразеологічних значень у споріднених слов'янських мовах, семантичних гнізд тощо. Це спонукає до продовження і поглиблення етнолінгвістичних досліджень, що в свою чергу дасть матеріал для виявлення мовно-культурної специфіки у процесі створення мовної картини світу. Дослідження фразеологічно зв'язаних значень необхідно також для створення методик вивчення іноземних мов.

1. Виноградов В.В. Русский язык. – М. – Л., 1947. – С.15. 2. Етимологічний словник української мови. – К., 1985. – рр. Т.2. – С.150. 3. Левицкий В.В.Экспериментальные данные к проблеме смысловой структуры слова //Семантическая структура слова. – М., 1971. – С.151–168. 4. Словник української мови. – К., 1971. – Т.II. – С. 445– 447. 5. Словник фразеологізмів української мови. – К., 2003. – С.225–231. 6. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. – М., 1962. – С.83. 7. Słownik frazeologiczny języka polskiego / pod red. St.Skorupki. –Warszawa, 1974. – T.I. – S. 194–195. 8. Słownik języka polskiego / pod red. W.Doroszewskiego. –Warszawa, 1960. – T.II. – S. 434–435.

Яворська О.М., асп.,
Дрогобицький державний педуніверситет імені Івана Франка

ТОПОСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДРОГОБИЧА В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ АНДЖЕЯ ХЦЮКА

У статті проаналізовано топос міста Дрогобича в прозі маловідомого польського письменника-дрогобичанина Анджея Хцюка, який є автором двох книжок спогадів про Дрогобич між двома світовими війнами. Зокрема подано аналіз художньої манери створення образу міста та мотиви ідеалізації його автором.

Ключові слова: *топос, образ міста, час, простір, пам'ять.*

В статье анализируется топос города Дрогобыча в произведениях малоизвестного польского писателя Анджея Хцюка, который является автором двух книжек вспоминаний о Дрогобыче между двумя мировыми войнами. В частности подан анализ способа представления образа города и мотивы идеализации его автором.

Ключевые слова: *топос, образ города, время, пространство, память.*

The article deals with the topos of Drohobych in prose of Drohobych writer Andrzej Chciuk, who is the author of two books of recollections about Drohobych betweer two World Wars. The analisis of the artistic manner of creating of town image and motswes of its idealization by the author are represented in the article.

Key words: *topos, town image, time, space, memory, idealization.*

Тема топосу міста в художній літературі бере свій початок ще з античності, коли в римській літературі утвердився образ Рима як коду до розуміння римської культури, свідомості та ментальності. Місто для античної людини було моделлю космосу, і вже в самій його забудові відображалася певна концепція світобачення та світосприйняття [Курганов 2002, 7]. По-іншому топос міста осмислювали письменники середньовіччя, для яких важливим було протистояння двох градів – Божого, уособленням якого був Небесний Єрусалим, та земного. Починаючи з епохи Відродження, топос міста в художній літературі набуває нового, не зовсім позитивного значення для формування світогляду його мешканців і культури в цілому, що простежується у творах Рабле та Бокаччо. Найбільш різнобічною характеристикою образ міста представлено у літературі XIX ст., зокрема у творах Гюго, Бальзака, Достоєвського. В українській літературі цього періоду особливе місце займає топос Петербурга, створений Тарасом Шевченком, як диявольський символ проклятої столиці, збудованої на кістках запорозьких козаків. Про символічне значення Петербурга в російській літературі пише В. Топоров, підкреслюючи, що петербурзький текст належить до «сверхнасыщенных реальностей, которые немыслимы без стоящего за ними целого и, следовательно, уже неотделимы от мифа и всей сферы символического» [Топоров 1995, 259]. Своє символічне значення в українській та польській та австрійській літературі має топос галицького міста, представлений, зокрема, образом Львова, про що свідчить робота Грабовича [Грабович 2002, 11–17]. Для європейської літератури кінця XIX ст. місто було уособленням морального розпаду, гніту,

визискування і несправедливості, однак докорінно нової інтерпретації цей образ набуває у ХХ ст., в добу радянської літератури, де місто мислиться як символ індустріалізації, рівності і братерства, світлого майбутнього пролетаріату. Разом з тим у повоєнний період в еміграційній літературі виникає образ міста як символу втраченої батьківщини і краю дитинства. Саме в такому контексті інтерпретується топос Дрогобича Анджея Хцюка.

Анджей Хцюк – це маловідомий польський письменник, який народився в Дрогобичі в 1920 році. Тут він провів дитинство і юність, і саме в місцевій пресі відбувся його творчий дебют. Однак з початком Другої світової війни Хцюк емігрував до Угорщини, звідти до Франції, а згодом до Австралії, де й прожив решту життя. Анджей Хцюк належить до тієї когорти польських письменників-емігрантів, творчість яких становить автобіографічна проза в поєднанні з документалізмом та літературною фікцією. Теми його творів здебільшого пов'язані з повоєнною еміграцією та ностальгією за втраченою батьківщиною і світом дитинства.

Батьківщиною А. Хцюка було місто Дрогобич, яке на той час входило, як і вся Західна Україна, до складу Польщі. Цю територію поляки ще називають *кресами*, *пограниччям* або *Східною Малопольщею.* З приходом сюди Червоної Армії у вересні 1939 року Польща втрачає Галичину, а галицькі поляки, рятуючись від радянської окупації, масових арештів і вивезень, емігрують до країн Європи, Америки та Австралії. Така ж доля спіткала Анджея Хцюка. Опинившись в Австралії та аналізуючи історичні події рідного міста і свого дитинства з перспективи емігранта і зрілої людини, він пише дві книжки спогадів про Дрогобич – «Атлантида. Розповідь про Велике Князівство Балаку»(1969р.) та «Місячна Земля. Друга розповідь про Велике Князівство Балаку»(1972р.).

Князівством Балаку в міжвоєнний період ХХ ст. називали землі Східної Галичини, мешканці якої розмовляли особливою говіркою – балаком, – що була наслідком синкретизму польської, української, німецької мови та ідиш. Мова, якою розмовляли в Дрогобичі, відзначалася особливою мелодійністю і лексикою. «Це була справжня мовна ропа, з якої ще треба було видобути польську. (…) Українські селяни вільно розмовляли жаргоном, жидки затягували по-львівськи, поляки говорили по-чесько-австро-угорськи, а все це моделювала мелодія єдиного в світі діалекту» [Hadaczek 1993, 155].

У центрі Князівства Балаку Хцюк розмістив свій Дрогобич, місто напівпольське, напівжидівське, напівукраїнське в якому менш-більш мирно співіснували три народи: поляки, українці та євреї, кожен з яких вважав місто своїм. «*Поляк хотів показати в ньому свою польськість, русин свою руськість, а жид його жидівськість, і, що винятково, в морі ненависті, яка настала пізніше, ці речі і справи не ворогували, а вдосконалювались. Бо люди там завжди ділились на друзів, знайомих і незнайомих»* [Chciuk 1972, 27]. Однак автор усвідомлює, що не було життя в його місті дитинства якоюсь ідилією. Письменник пригадує і польсько-українські міжнаціональні конфлікти, які загострились перед початком війни, але робить це ніби між іншим, посилаючись на те, що в його пам'яті живе інший Дрогобич.

Анджей Хцюк пише про Дрогобич як про Аркадію поза часом, яка, на жаль, перетворилася на легендарну Атлантиду. Своїми спогадами письменник прагне затримати в пам'яті і ще раз пережити неповторні миттєвості дитинства.

Таким чином у творчості А. Хцюка про Дрогобич виділяється складне і багатопланове розуміння часу і простору: «*Постійно ця двоїстість. Я тут, живу тут, в Австралії, тут*

вже моє життя і сім'я, тут навіть росте дерево на мою труну. Але скільки ж то разів мало не щодня, хоча й так занадто часто, я є там? Достатньо думки, одного чийогось слова, інтонації – і я вже ніби повертаюся туди» [Chciuk 1972, 6].

Наведені вище «*тут*» і «*там»* вводять читача в проблематику літературного простору крізь призму бачення його письменниками-емігрантами. Таких фрагментів роздумів над проблемою простору у спогадах Хцюка є чимало, і здебільшого вони сконцентровані навколо питання сутності емігранта: ким він є? якими є його думки, почуття, цінності? що тепер відбувається з його краєм дитинства?

Герой-оповідач «Атлантиди» і «Місячної Землі» існує реально в просторі «*тут*», з якого шляхом пам'яті змушений повертатися в «*тамту землю*». Його уявне «*там*» розміщене поза часом і може одночасно вміщувати різні часові пласти. Існує також чимало зафіксованих в пам'яті часових і просторових понять, які стають головними для автора-героя-оповідача. Це, безперечно, дитинство, юність, рідне місто, які є квінтесенцією його існування. Так природа, мешканці міста, улюблені речі волею наратора переміщуються в його уявний світ, бо саме він творить свою реальність, свій простір, наповнений спогадами про рідне місто, домівку, школу. Це, на жаль, простір сну, пам'яті, візії, які не існують насправді. Тому топос міста у творах А. Хцюка набуває оціночного забарвлення і має два виміри: позитивний, або «*там*» (Дрогобич дитинства і юності) і негативний (Дрогобич в часі війни і після війни). Але читач розуміє, що мова йде не про реальне місто чи країну, а про уявну, створену автором-героєм-оповідачем, шляхом його спогадів і пам'яті відчуттів. «*Там*» і «*тут*» чітко протиставляються, оскільки «*тут*» - це обмежений простір, а «*там*» – це цілий світ мрій, спогадів, відчуттів, доведений до сакралізації: «*Молюся, щоб у хвилину смерті я мав час подумати про той пейзаж ще раз, і ще раз! В тих горах, більше, ніж потім у всіх інших, я найкраще відчував присутність Бога і Його, хотілося б сказати «людськість». Бог, який створив такі гори і їх красу, не грізну, а близьку, заспокійливу, яка дарує радість життя і тишу і неперевершене відчуття бути з собою наодинці, коли б Він був людиною, то був би дуже доброю людиною(...) Ті гори доводять мені існування Бога більше, ніж будь-що і будь-хто!* » [Chciuk 1969, 99-100].

Як бачимо, пейзажі рідної землі автор подає дуже детально, супроводжуючи їх описом відчуттів. Вони подані в русі, а сам наратор присутній в кожному з них.

Зовсім по-іншому письменник-емігрант описує простір «*тут*»: «*Австралійські пейзажі інколи можуть бути прекрасні: ці дикі квіти, ці високлі солоні озера, які нагадують льодовик при температурі 120 градусів за Фаренгейтом, ці руді трави, ця земля червона, чорна і золота, ці вітри, що шепочуться в горах з туманом найхимерніших кольорів, де крім усіх відтінків срібла, синяви і зелені, сірості і цілої гами жовтих барв, часом кричить червінь і фіолет*» [Chciuk 1972, 7].

Звернімо увагу на те, що опис австралійського пейзажу це тільки перелік його елементів, і мало який з них отримав почуттєву оцінку автора. Натомість пейзажі з краю дитинства просяклі тугою за рідною землею і усвідомленням що того часу і простору вже не існує.

Але не тільки у пейзажі відчуваємо різницю емоційного стосунку автора-героя-оповідача до простору «*тут*» і «*там*». У подібний спосіб письменник представляє читачеві осіб і події, в наслідок чого наратор стає репортером і, несподівано опинившись в минулому, починає розповідати все з перспективи теперішнього часу, описувати події, учас-

ником яких він є безпосередньо. У такий спосіб все в просторі «*там*» унаочнюється: кожен крок, слово, речення.

Героїв спогадів Хцюк часто описує «згрубшого», намагаючись представити усі «*типи і типики*» втраченого краю. Читач знайомиться з багатьма дрогобичанами, сучасниками автора, серед яких як відомі люди, так і нікому незнані. При цьому автор поєднює ситуативний гумор з цілком серйозними роздумами з перспективи еміграції. Хцюк представляє читачеві своїх сучасників в коротких, часто пікантних ситуаціях. Вони постають ніби живі, а істотну інформацію про їх дальші долі автор подає нижче, уже як спогади емігранта. Так, наприклад, про його учителя математики з Дрогобицької гімназії, Мирослава Кравчишина, дізнаємося таке: «*Був лисий, як вилита куля сиру. Не любив мене, бо 1) я був скаутом, 2) маю кучеряве волосся, 3) я писав на нього злісні віршики, 4) любив мене директор, 5) я був винятковим дурнем, якщо йдеться про його предмет*» [Chciuk 1969, 73]. Пізніше на сторінках спогадів знаходимо ніби останній штрих до портрету математика, але вже з перспективи дорослого Хцюка емігранта-письменника: «*Якщо б я хотів і міг про всіх писати так, як вони себе бачать і так, як вони цього хочуть, то не було б спогадів, була б січка і прилизаний конкретизм. Правда спогадів каже, що можна мені Кравчишина не любити, так як і він мене не любив тоді*» [Chciuk 1969, 87].

Натомість в зовсім інший спосіб подає Анджей Хцюк портрет улюбленого вчителя Бруно Шульца. Йому автор присвячує, крім окремих штрихів, розкиданих по всій «Атлантиді», цілий розділ, який так і називається «*Про Шульца*». У ньому автор з симпатією згадує про уроки Шульца, про його неперевершені фантастичні казки, яких, на жаль, ніхто не записав, про малюнки, про майстерню, про те, коли «*як грім серед ясного неба на Дрогобич впала звістка, що Шульц видав книжку*» [Chciuk 1969, 59].

Так один за одним представляє Хцюк читачеві людей, яких колись знав і серед яких минав час його дитинства. У його пам'яті живе цілий вир імен, прізвищ і прізвиськ, пов'язаних з подіями міжвоєнного Дрогобича. Усі ці «*типи і типики*» втраченого краю дитинства автор хоче увічнити на сторінках своїх творів.

Отже, простір «*там*» в минулому для Анджея Хцюка є насамперед рідним, освоєним. Рідним є балак, безпосередній стиль життя, пейзажі і люди. Але присутня тут і свідомість війни, початок кінця *Великого Князівства Балаку.*

У творах Хцюка про Дрогобич помітною є різниця у візії міста перед війною, в часі війни і після війни. Яким щоразу іншим ставало тоді місто, таким щоразу іншим було відношення до нього автора. Довоєнний Дрогобич письменник порівнює з казковою Аркадією, де менш-більш мирно в тісному сплетінні співіснували три народи – українці, поляки та євреї. Зовсім іншою є Хцюкова батьківщина дитинства в часі війни. Війна принесла у Дрогобич зло, яке спричинило терпіння, репресію, втечу за кордон, смерть. Це трагічний час насамперед для українців та поляків (радянська окупація), а пізніше для євреїв (німецька окупація). Дрогобич-«*там*» до війни і Дрогобич-«*там*» після війни в художніх текстах Анджея Хцюка розділяється дуже вузькою межею. Про масові виселення, знищення євреїв і терпіння дрогобичан читач дізнається небагато, переважно з роздумів про долі мешканців міста. Але ця межа є очевидною, бо це вона дає зрозуміти, що простір «*там*» закінчується, щоб існувати поза часом, в пам'яті. Вона теж починає теперішній час якісно іншого простору. Нова еміграція і нова країна є зовсім іншою, ніж

був край дитинства. Тому читач відчуває кривду Хцюка, бо йому нема куди повернутись, і кривду тих, хто залишився на місці колишньої *Атлантиди.*

Письменники-емігранти ХХ століття ототожнюють простір «*там*» після війни радше з суспільно-політичною системою, аніж з певною географічною місцевістю, бо ця батьківщина фактично вже не існує, а утворює сферу емігрантських спогадів. Під впливом політичних змін ця місцевість втратила свій індивідуальний характер, якісно змінившись настільки, що вже важко її називати «*там*».

Анджей Хцюк болісно переживає ці зміни, тому дуже рідко згадує про події і людей Дрогобича після війни. Вони для нього чужі і далекі. Натомість в його пам'яті живе тільки той прекрасний край, яким було *Велике Князівство Балаку* в часі його дитинства і юності. Це і є для нього батьківщина, саме в такому часі і просторі.

1. Грабович Г.Мітологізація Львова:відлуння присутности та відсутности // Критика. – 2002. – №7 – 8. – С.11 – 17. 2. Курганов Е. Анекдот. Символ. Миф. Этюды по теории литературы. – Санкт-Петербург, 2002. 3. Топоров В. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» (Введение в тему) / Топоров В. Миф. Ритуал. Символ. Исследования в области мифопоэтического. – Москва, 1995. 4. Chciuk A. Atlantyda. Opowieść o Wielkim Księstwie Bałaku. – Londyn, 1969. 5. Chciuk A. Zievia Księżycowa. Druga opowieść o Wielkim Księstwie Bałaku. – Londyn 1972. 6. Hadaczek B. Kresy w lsteraturze polskiej XX wieku. Szkice. – Szczecin, 1993.

Ямкова І.В., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДАВНІХ ІТАЛІЙСЬКИХ ПРИКАЗОК

У науковій статті було розглянуто зміну давніх італійських приказок впродовж їхньої еволюції, зокрема, обгрунтовано їхні семантико-структурні трансформації. Аналіз конкретних фразеологічних одиниць показав, що давні італійські приказки характеризуються стійкістю відносно часу та соціально-культурних змін.

Ключові слова: *семантико-структурні трансформації, давні приказки, фразеологізми, діахронія фразеологізмів, синонімічний варіант, конкретизація, еволюція, розширення, спрощення.*

В научной статье было рассмотрено изменение старых итальянских поговорок в течении их эволюции, в частности, было обосновано их семантико-структурные трансформации. Анализ конкретных фразеологических единиц показал, что старые итальянские поговорки характеризуются устойчивостью относительно времени и социально-культурных изменений.

Ключевые слова: *семантико-структурные трансформации, старые пословицы, фразеологизмы, диахрония фразеологизмов, синонимический вариант, конкретизация, эволюция, расширение, упрощение.*

In the present paper it was examined the change of the old Italian proverbs during their evolution, in particular it was proved their semantic and structural transformations. The analysis of the certain idioms showed that the old Italian proverbs were resistant to the time and the social and cultural changes.

Key words: *semantic and structural transformations, old proverbs, idioms, diachrony of the idioms, synonymic variant, concretization, evolution, expansion, simplification.*

Вивчення особливостей формування, організації та функціонування семантичної структури фразеологізмів уможливлює розуміння їхньої природи та сутності, поглиблює осмислення закономірностей організації семантичної системи мови, її специфічних властивостей, що зумовлюють спроможність мови бути засобом пізнання та комунікації. Дослідження в галузі семантики фразеологізмів охоплює широке коло проблем, які вивчалися такими лінгвістами, як Т.З. Черданцева, Ф. Бруні, М. Дардано, М. Тріфоне, Ф. Казадеї та ін. Попри значну кількість праць, які присвячено італійським фразеологізмам, системне вивчення аспекту семантико-структурних трансформацій давніх італійських приказок залишилося без належної уваги.

Метою наукової статті є дослідження аспекту семантико-структурної трансформації давніх італійських приказок.

Актуальність обраної теми дослідження полягає у важливості вивчення зміни семантичної структури давніх італійських приказок і прислів'їв. З часом структура фразеологізмів зазнає постійного розвитку, переосмислення та оновлення, тому цей діахронічний аспект не можна залишити без уваги.

Предметом дослідження є власне прийоми семантичних трансформацій фразеологічних одиниць.

Об'єктом дослідження є давні італійські приказки у ході їхньої еволюції.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні різних шляхів структурно-семантичних трансформацій давніх італійських приказок.

Сучасні італійські приказки майже не відрізняються від своїх давніх відповідників. Проте, в ході історії давні фразеологізми все ж таки зазнали деяких змін. Йдеться про так звані семантико-структурні трансформації, які були зумовлені особливостями певної культурно-історичної доби. Невідповідність цілісного значення та його розчленованої форми уможливлює різні семантичні переосмислення, обігрування фразеологізмів, коли той чи інший вираз сприймається в контексті двопланово. Семантико-структурні перетворення реалізуються кількома шляхами: буквалізацією фразеологічного значення, утворенням синонімічного варіанту від давнього сталого виразу, зміною значення фразеологізму, конкретизацією значення фразеологізму, звуженням чи розширенням значення сталих виразів [4:214].

Буквалізація фразеологічного значення базується на подвійному сприйнятті. У природі фразеологізмів закладена їх семантична двоплановість. Компоненти більшості стійких виразів раніше вживалися у прямому значенні, потім з часом вони метафоризували-

ся і почали використовуватися у переносному значенні. Наприклад, словосполучення *acqua cheta* спочатку вживалося лише у своєму прямому значенні – «тиха вода», але згодом воно метафоризується, таким чином набуваючи вторинного значення – «сам собі на думці» [1:147]. Давні італійські приказки також пройшли процес буквалізації. Наприклад, еволюцію давньої італійської приказки *acqua cheta rovina i ponti* – «тиха вода греблю рве» можна умовно поділити на три етапи. Описаних вище два перших етапи переходять у третій: сталий вираз *acqua cheta* стає ядром народної приказки. Проте, більшість давніх італійських приказок не зазнають трипланової структурно-семантичної трансформації. Наприклад, такі давні приказки, як *in cent'anni e cento mesi torna l'acqua ai suoi paesi* – «через сто років та сто місяців повернеться вода до своїх країн (берегів)», *a cotale boccone cotale montone* – «кожному своє», *a caval donato non si guarda in bocca* – «подареному коню в зуби не заглядають» у творені на основі народного спостереження і тому вони не проходять вищезгадані етапи семантико-структурних трансформацій [8:346].

Багато давніх італійських приказок в процесі своєї еволюції утворювали нові синонімічні варіанти. Наприклад, приказка *corvi con corvi non si cavano gli occhi* є фонетичним варіантом ще більш давньої приказки *corbo con corbo non si cava mai occhio* – «ворон ворону око не виклює». Згодом виник інший варіант вищезгаданої приказки – *lupo non mangia lupo* – «вовк вовка не їсть» і ще пізніше *cane non mangia cane* – «собака не їсть собаку» [2:74]. Вищезгаданий тип варіанту відноситься до фонетичного, тобто сучасний варіант приказки містить фонетичні варіанти слів давньої приказки. Розрізняють також морфологічні, лексичні, лексико-синтаксичні варіанти. Морфологічний варіант: *mostrare la corda (le corde)* – показати свою убогість виникає тоді, коли два варіанти фразеологізмів у якості компонентів мають морфологічні варіанти слів. Лексичний варіант: *fare di una mosca (di una pulce) un elefante* – робити із мухи слона полягає у взаємозаміні одного елементу іншим, подібним йому за лексичним значенням елементом. Так, слово *mosca* – «муха» можна замінити іншим, близьким до нього за значенням та характеристикою роду словом *pulce* – «блоха». Лексико-синтаксичний варіант: *essere al terzo (settimo) cielo* – бути на третьому (сьомому) небі полягає у заміні елементу давньої приказки іншим елементом, який, однак, не характеризується близькістю до попереднього за лексичним чи семантичним значенням, проте, ці взаємозамінні елементи ототожнюються за своїми образними значеннями. Вищезгадані варіанти активно використовуються в щоденному вжитку, при чому вони не витісняють один одного [3:263].

Загалом структура новоутворених варіантів приказок тяжіє до спрощення. Наприклад, прадавня приказка говорить: *"Dopo molto tempo l'acqua torna ai suoi fonti"* – «через багато років вода повернеться до своїх витоків». Ця стара мудрість пізніше зазначається у Біблії, щоправда, її семантична структура зазнає спрощення: *"Quel che è stato sarà"* – «те, що було, знову буде».

Той чи інший компонент приказки може реалізувати своє лексичне значення також за допомогою уточнювальних або пояснювальних слів, словосполучень або речень, які перебувають в межах одного мікротексту. Причому, в конкретному тексті чи комунікативній ситуації давній фразеологізм може набувати нового відтінку значення. Наприклад, таке іронічне висловлювання: *"Se c'è una donna che dice di no, guardala bene nel viso, e le vedrai correre la bugia su per il naso"* – «Якщо є така жінка, яка каже «ні», то подивись їй

уважно в обличчя, і побачиш, що у неї ніс видовжився від брехні». В основі вищезгаданої комунікативної ситуації лежить давня приказка *la bugia corre su per il naso di chi la dice* – «брехуна виказує його ніс, на злодієві шапка горить».

Деякі давні приказки в сучасному світі змінюють своє значення, відтак, набуваючи іронічного звучання, а подекуди вони виражають зовсім протилежне від того, що сумарно позначають. Наприклад, біблійна приказка *amatevi come fratelli* (любіть один одного, як брати) пізніше утворює варіант зовсім протилежний за значенням – *amor di fratello, amor di coltello* (дослівно перекладається як «любов брата – це любов ножа»). Біблійна приказка *porgere l'altra guance* – «підставити іншу щоку» також часто вживається сьогодні в іронічному світлі, а її давнє, тобто біблійне значення залишилося в минулому. Сьогодні хіба що суто в релігійному контексті можна зустріти перше значення вищезгаданої приказки [6:255].

Внаслідок семантико-структурних слів фразеологізми можуть набувати багатозначності. Багатозначність фразеологічних одиниць як правило виникає тоді, коли образ може викликати різні асоціації залежно від ситуації, яка відображається у висловленні. Так, фразеологічний зворот *mettere nel sacco* означає: а) перевершити когось, втерти комусь носа, б) обдурити когось, обвести навколо пальця. Як багатозначні трактуються такі фразеологізми, як *fare la pelle* – прикінчити (не буквально) і вбити (буквально), *terra terra* – буквально «земля, земля» – а) вживається у характеристиці людини (непримітний, простий), б) професії (звичайний), в) при зазначенні висоти (низько над землею), *a colpo sicuro* – а) напевно, б) без ризику, в) безпомилково. Вищеописаний ряд фразеологізмів доцільно завершити давньою італійською приказкою: *sacco vuoto non sta in piedi* – «пустий мішок стояти не буде, на пустий шлунок багато не попрацюєш». Спочатку на базі народних спостережень виникла ця давня приказка, а потім уже від її ключового елемента утворилися різного роду фразеологічні звороти [3:262].

Багатозначними можуть бути фразеологізми, які базуються на неприродних, неймовірних фактах. Такі фразеологізми можуть набувати різних значень, навіть протилежних. Наприклад, фразеологізм *testa quadra* – буквально перекладається як «квадратна голова» – має наступні значення: а) розумний, б) дурний. *Mettere in luce* – дослівно покласти на світло, може вживатися у двох значеннях: а) розкрити брехню, показати правду, б) приховати брехню. Таким чином, трактування фразеологізму в даному випадку залежить від контексту чи від значення конкретного речення. До багатозначних можна віднести фразеологічні вирази, які пояснюються своїм історичним походженням. Наприклад, фразеологізм *essere al verde* має значення «не мати грошей», а також відносно недавно набуло значення «жити в злиднях». Даний фразеологізм має свою історію: у XVII столітті в Італії використовували свічки, нижня частина яких мала зелений колір. Коли свічки догорали до зеленої позначки, їх викидали. Бідні люди, не маючи грошей на нові свічки, ще довго користувалися зеленими недогарками. Очевидно, що ще більш давнім фразеологізмом по відношенню до вищезгаданого була приказка *si tira verde* – «сидимо та хліб їмо».

У ході історії багато давніх італійських приказок звузили або розширили свої значення. Наприклад, стара приказка *nutrirsi di pane bianco* – «жити в достатку» звузила своє значення. Колись давно білий хліб уважався привілеєм багатих людей, бідні ж їли хліб грубого помелу. Сьогодні такого чіткого поділу прошарків суспільства за вживанням

хліба не спостерігається, хліб грубого помолу та білий хліб відрізняються на рівні сорту зерна та способу приготування. Таким чином, приказка стає застарілою. Вона зазвичай вживається у прямому значенні. Інша приказка – *non di solo pane vive l'uomo* – «не хлібом єдиним» з тим же самим центральним словом *"pane"*, навпаки, розширила своє значення. Крім свого первинного значення, давня приказка набуває різних відтінків залежно від ситуації та контексту. Давня приказка *al mangiare gaudeamus; al pagare suspiramus* – «частувались – веселились, а підрахували – просльозились» розширює своє значення і вживається в різних контекстах.

Отже, давні італійські приказки впродовж своєї еволюції практично не змінилися. Незначні семантико-структурні перетворення давніх приказок свідчать про їх відносну стійкість до часових та культурних чинників. У старих італійських приказках відображається образ Італії та національна самобутність італійців. Таким чином, давні приказки продовжують жевріти вічним вогником пам'яті предків, наповнюючись і збагачуючись досвідом нових поколінь.

1.Черданцева Т.З. Очерки по лексикологии итальянского языка. – Москва: Высшая школа 1982. – С. 145-155. 2. Черданцева Т.З. Язык и его образы. – Москва 1977. – С. 72-75. 3. Alberto Sobrero Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi. – Roma: Laterza e figli 1993. – P. 261-264. 4. Francesco Bruni e Gabriella Alfieri Manuale di scrittura e communicazione. – Bologna: Zanichelli 1997. – P. 212-215. 5. Luca Serianni e Maurizio Trifone Dizionario della lingua italiana. – Firenze: Felice Le Monnier 2005. – P. 255-300. 6. Maurizio Dardano e Pietro Trifone La nuova grammatica della lingua italiana. – Bologna: Copyright 1997. – P. 555-557. 7. Proprietà letteraria riservata Dizionario dei proverbi. – Milano: Rizoli libri 1991. – P. 345-422.

Ярошевська М.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЯВИЩЕ ІНТЕРАКЦІЙНОЇ СИНХРОНІЗАЦІЇ
(на матеріалі французького ток-шоу)

У цій статті ми розглядаємо яким чином мовці координують свої комунікативні дії задля розбудови спільної мовленнєвої діяльності у звичайній розмові та медійній інтеракції.

Ключові слова: *маркери привернення уваги, маркери зворотного зв'язку, інтеракційна синхронізація, медійна інтеракція, комунікативний контракт.*

В этой статье мы рассматриваем каким образом говорящие координируют свои коммуникативные действия для организации общей речевой деятельности в обычном разговоре и медийной интеракции.

Ключові слова: *маркеры привлечения внимания, маркеры обратной связи, интеракционная синхронизация, медийная интеракция, коммуникативный контракт.*

In this article we investigate how interlocutors coordinate their communicative acts in order to organize common speaking in casual conversation and media interaction.

Key words: *captivators, regulators, interactional synchronization***,** *media interaction, communicative contract.*

Мета. Дослідити, яку роль відіграє інтеракційна синхронізація у звичайному побутовому мовленні та медійних інтеракціях ток-шоу.

Актуальність дослідження визначається перш за все живим інтересом до медійної комунікації. При аналізі медійного мовлення нас зацікавив жанр ток-шоу, де має місце як живе, спонтанне, так і підготовлене мовлення. Більш того, враховуючи вплив, що чинять сучасні засоби масової комунікації на сьогоднішнє життя, аналіз медіа інтеракції, який робиться у даній статті, стає актуальним та злободенним.

Предметом дослідження стали вербальні та невербальні засоби синхронізації у французьких побутових розмовах та інтеракціях ток-шоу.

Об'єктом дослідження є телевізійний дискурс сучасних автентичних програм французьких ток-шоу.

Матеріалом дослідження стали фрагменти французьких побутових діалогів та розмов телевізійного ток-шоу «Ce soir ou jamais».

Мовленнєва діяльність лежить в основі будь-якого спілкування, учасники якого активно взаємодіють між собою, адже, як писав один із засновників інтеракційного підходу Джон Гамперз: «розмовляти – це взаємодіяти» [1 : 29]. Ще один відомий дослідник Герберт Кларк зазначав, що спілкування нагадує вальс, де кожний партнер виконує індивідуальні рухи, однак в унісон з іншим, інакше вони не будуть парою [2]. Спілкування також є не простою сумою усього сказаного комунікантами, а сукупністю мовних і немовних дій, які учасники спілкування узгоджують між собою. Під час інтеракції мовці взаємовпливають один на одного не тільки на вербальному, але й на невербальному рівні. Саме завдяки скоординованій роботі адресанта й адресата реалізується *інтеракційний процес*, у якому комунікативні ролі визначаються заздалегідь, а регулюється він за так званим комунікативним контрактом (термін Патріка Шарадо) – набором прав та обов'язків співрозмовників у певній інтеракції, що є складовою частиною комунікативної компетенції мовців.

Французька дослідниця Катрін Кербра-Орекккйоні пише, що для того, щоб відбувся комунікативний обмін, недостатньо однієї присутності двох мовців, що позмінно говорять, необхідно, щоб вони були «*залучені*» до цього обміну [1 : 17]. Її думку поділяє Ервінг Гоффман, який зазначає, що співрозмовники починають спілкуватися після взаємної ратифікації, тобто тоді, коли вони відкрито заявляють про спільну готовність вести розмову і у подальшому її підтримувати, використовуючи при цьому різноманітні комунікативні засоби [3 : 33].

Комуніканти зазвичай розпочинають будь-яку мовленнєву інтеракцію привітаннями, або так званим small talk. Однак мовець може звертатися до свого слухача не тільки словами, а й жестами чи поглядом. Щоб підтримувати увагу адресата, адресант повідомлення застосовує численні вербальні «маркери привернення уваги» («captateurs»), такі як: *«hein», «n'est-ce pas», «tu sais», «tu vois», «dis», «j'vais t'dire», «j'te dis pas», «en fait», «si vous voulez», «si tu veux»* тощо [1 : 18]. Щоб побачити яким чином вони функціонують

у розмовному мовленні розглянемо наступний побутовий діалог між двома друзями:

Locuteur 1: Tu prends toujours des cours d'tennis?

Locuteur 2: Ouais

L1: C'est bien. Moi, j'hésite justement là parce que j'ai une proposition, là

L2: C'est très cher <u>hein</u>? A moins qu't'aies des trucs

L1: Mais justement [5 : 30]

Цей діалог належить до розмовного регістру, про це свідчить використана лексика: розмовний варіант *oui – ouais*, семантично розмите слово *truc*; випадіння голосних: *cours d'tennis*, *moins qu't'aies des trucs*; незавершені речення. На прикладі цього діалогу можна пересвідчитися наскільки гнучкими є інтерлокутивні ролі співрозмовників: хоча перший мовець (locuteur 1) і розпочинає розмову і виступає як адресант повідомлення, це не заважає мовцям у ході обміну мінятися місцями: адресант стає адресатом мовлення і навпаки. І нарешті, маркер *hein*, що вживається другим мовцем (locuteur 2) для підтримання розмови, і який ніби залучає співрозмовника до подальшої взаємодії.

До речі, більшість вищеназваних маркерів привернення уваги належать, в основному, до розмовного регістру: *«hein», «tu sais», «tu vois», «dis», «j'vais t'dire», «j'te dis pas»*, тоді як в офіційному підготовленому мовленні частіше вживаються *«en fait», «n'est-ce pas»*. Прикладом підготовленого мовлення можуть стати медійні інтеракції жанру ток-шоу. Мовці у цьому випадку звичайно не розмовляють завченими тексами, однак вони продумують заздалегідь сценарій сказаного, оскільки знають наперед тему розмови. Особливістю медійних інтеракцій, зокрема жанру ток-шоу, є той факт, що кількість маркерів привернення уваги у такому мовленні значно нижча у порівнянні з побутовим розмовним діалогом, оскільки учасники передачі ток-шоу знають, що їх автоматично ратифікують, тобто нададуть право на мовлення, і їм не потрібно буде його «виборювати».

Отже, прийоми, які застосовуються мовцем для підтримання контакту зі своїм співрозмовником, називаються *фатичними*. У разі, коли адресат не дочув повідомлення або неправильно витлумачив його, адресант «виправляє» неточності інтерпретації повторами, переформулюванням сказаного, підвищення тону голосу, збільшенням маркерів уваги у мовленні тощо.

Адресат же у свою чергу використовує певні маркери, що можуть сигналізувати адресанту про розуміння сказаного. Ці «регулятори» (термін Кербра-Ореккйоні), або так звані «маркери зворотного зв'язку» мають різну природу [1 : 18]: невербальну (погляд, похитування головою на знак згоди, а також насуплювання брів, посмішка, зміна положення тіла), паравербальну (*«hmm»,* вокалізації) або вербальну (*«oui», «d'accord», «hein»*). Розглянемо приклад розмови ведучого ток-шоу «Ce soir ou jamais» Фредеріка Таддеї та запрошенного гостя Жерара Депардьє.

Depardieu: Mais ça c'est Jean Gabin, je voyais une émission avec Francois Mangeabalais Chalet qui était interviewé Gabin sur Archimède et c'était d'une…c'était terrifiant, c'était déjà la la … un peu l'emission sur le cinéma de maintenant

Animateur: ***Ah oui?*** *Qu'est-ce que vous lui reprochez?*

D: Rien, c'étaient des questions stupides…

A: ***Hein?***

D: Une réponse de Gabin qui était ailleurs

A: ***Hein?***

D: Déjà alors le cinéma c'que tu…quand tu parle du cinéma libre, y a pas de cinéma libre…

Як бачимо на даному прикладі, ведучий ток-шоу вживає численні регулятори: *«ah oui»*, декілька разів повторює *«hein»*; кількісно таких регуляторів значно більше, ніж у звичайному побутовому діалозі. Вищезгадані маркери зворотного зв'язку у звичайному побутовому мовленні сигналізують про зацікавленість співрозмовника, у даному ж випадку вони вжиті у більшій мірі для того, щоб «розговорити» гостя.

Постійне вживання таких регуляторів у мовленні є необхідною передумовою успішного перебігу міжособистісної комунікації. Низка проведених досліджень засвідчив, що їх кількість залежить від особливостей певної мовної культури: те, що в одній мовній спільноті є нормою, в іншій – надлишком. У той же час їх повна відсутність негативно позначається на адресантові, і, до речі, може використовуватися адресатом як спеціальна комунікативна тактика задля виведення першого з рівноваги.

Отже, вищезгадані маркери привернення уваги та зворотного зв'язку, що продукуються мовцями, є не просто словами-паразитами, як це вважали раніше, а важливими засобами людського спілкування, вони свідчать про залучення мовців до розмови [1 : 19]. У медійному телевізійному мовленні кількість маркерів привернення уваги значно знижується у порівнянні зі звичайним побутовим діалогом, оскільки гостю ток-шоу не потрібно конкурувати за право на мовлення з іншими учасниками медійної інтеракції, воно надається йому ведучим у ході розмови, тоді як кількість маркерів зворотного зв'язку збільшується, особливо у мовленні ведучого, оскільки за комунікативним контрактом він має дізнатися якомога більше інформації від запрошених гостей, тоді як дані маркери сприяють йому в цьому.

Таким чином, щоб стати повноцінним учасником мовленнєвої інтеракції, співрозмовники мають «залучити» один одного до процесу комунікації за допомогою різних комунікативних засобів та погодити розподіл інтерактивних ролей згідно з певним контрактом комунікації.

Як було вже зазначено, мовленнєва діяльність учасників інтеракції має скоординований характер. Наприклад, коли адресант «губиться», це відразу позначається на його мовленні, у такій ситуації адресат починає збільшувати кількість регуляторів, причому, як свідчать проведені дослідження, він робить це спонтанно. І навпаки, мовець підсвідомо збільшує кількість різних фатичних засобів, коли бачить незацікавленість або байдужість слухача. Подібна взаємна координація зусиль мовців зацікавила вчених Д. Кондона і А. Кендона, які запропонували для даного явища термін *«інтеракційна синхронізація»* [4 : 312]. На сьогоднішній день під ним розуміють сукупність механізмів, що мають на меті призвичаїти мовців один до одного та ознайомити їх з особливостями певного спілкування. У комунікації вона реалізується через:

- *обмін репліками* інтерактантів (tours de parole);
- їх *мову тіла*: дослідження засвідчують, що під час інтеракції мовці імітують жести, міміку, положення тіла один одного;
- *вибір тем, стилю та регістру мовлення*, *вжитих слів* та *виразів* тощо.

Найбільш яскравим проявом синхронізації є функціонування і зв'язування реплік мовців у діалогічну єдність. Комуніканти загалом володіють певними знаннями та вміннями, за допомогою яких вони розбудовують свій діалог, як правило, не перебиваючи

один одного та уступаючи місце адресата мовлення. Проте, наприклад, у комунікативній ситуації ток-шоу, мовці менше перебивають один одного, адже вони говорять тоді, коли їм надають слово, правда варто зазначити, що все залежить також від типу передачі, адже в деяких ток-шоу ведучий навмисно провокує гостів перебивати один одного. У звичайному ж мовленні мовці підсвідомо керуються наступним конверсаційним правилом: задля успішного протікання комунікативного обміну, потрібно мінімалізувати паузи та накладання реплік у діалозі [21].

Ще одним проявом інтеракційної синхронізації є імітація положення тіла, міміки співрозмовника і навіть збереження подібної відстані у мовленні. До речі, цей принцип взаємної синхронізації підсвідомо застосовується мовцями і найяскравіше проявляється у спілкуванні дітей з дорослими.

Вербальними проявами інтеракційної синхронізації, що природно проявляються у мовленні, є повтори слів, вжитих раніше співрозмовником. Мовці прагнуть вживати одні й ті самі слова для позначення певних референтів задля того, щоб скоординувати свої мовленнєві дії. Подібний засіб синхронізації є особливо поширеним у розмовному мовленні. Поглянемо на побутовий діалог двох подруг, що розповідають про свій перший професійний досвід:

Locuteur 1: Bon, alors je vous raconte mon histoire de camionnette de glaces

Locuteur 2: Ah oui, raconte, raconte, alors…

Повтори як засіб координації мовних зусиль є універсальним явищем і зустрічаються як у спонтанному непідготовленому, так і у підготовленому мовленні; прикладом останнього можуть стати медійні інтеракці жанру ток-шоу:

Depardieu: Je suis déjà en trois D, je vis en trois D (tout le monde rit) je trouve c'est…

Animateur: Nous tous, nous tous

*D: Mais moi **plus** que les autres*

*A: **Plus**?*

Досліджуючи це явище, С. Гаррод і А. Андерсон назвали його «лексичним включенням» [2 : 1483]. Вони прийшли до висновку, що лексичне включення визначається наступними чинниками: *останнім вживанням виразу* (адресат прагне побудувати власне висловлювання за тією ж моделлю і семантичними правилами, які використав у своєму останньому висловлюванні адресант), *частотою вживання* (чим частіше звучить даний лексичний вибір, тим більша вірогідність його вживання), *умовністю вибору* (обраний лексичний вибір не є обов'язковим, тому спершу його потрібно ратифікувати всіма учасниками) та *особливостями співрозмовника* (лексичний вибір робиться в залежності від особи, з якою ведеться розмова) [2 : 1483]. Поглянемо яким чином мовці передачі ток-шоу «Ce soir ou jamais» синхронізують свої мовні зусилля:

Depardieu: Déjà alors le cinéma c'que tu…quand tu parle du cinéma libre, y a pas de cinéma libre, y a des cinémas, il y a une industrie qui fait c'qu'elle fait à savoir dix-huit films par s'maine avec qui remplissent Dechaud, Gothard on passe même des films en vingt huit seconds pour essayer de faire un peu plus…

Animateur: Plus vite

D: Rapide, plus vite pour avoir une séance de plus.

Гість передачі Жерар Депардьє розказує про ситуацію, у якій опинилось сучасне французьке кіно, у певний момент мовлення він зупиняється, щоб віднайти вдалий лек-

сичний вираз, який найкраще би передавав його думку. Бачачи, що співрозмовник знаходиться у «скрутній» ситуації пошуку слова, ведучий передачі пропонує свій варіант: «plus vite». Хоча Депардьє врешті-решт сам віднаходить фразу: «plus rapide», він погоджується на варіант ведучого. На мою думку, цей мовленнєвий хід гостя передачі є абсолютно спонтанним і свідчить про бажання мовців узгоджувати свої дії у мовленнєвій діяльності.

Варто зазначити, що механізми інтеракційної синхронізації є універсальними, вони проявляються у комунікації від самого народження і забезпечують успішний перебіг комунікативних обмінів. Чим «синхронніше» діють інтерактанти у своєму мовленні, тим гармонічніші їх відносини у звичайному житті, і навпаки, антипатія, психологічне неприйняття співрозмовника спричинює збої у комунікації, що проявляються через такі «асинхронні» засоби, як перебивання, накладання реплік, тривале мовчання тощо.

До речі, подібна комунікативна асинхронія, найчастіше, має місце між представниками різних мовних культур. Наприклад, у ситуації суперечки, японці перш за все будуть небагатослівними, віддаючи перевагу мовчанню, тоді як французи захочуть обговорити існуючу проблему і дізнатися її причину. Однак асинхронне спілкування може виникати і серед представників однієї культури, так у Франції ритуал цілування при зустрічі досить часто викликає зніяковіння мовців. Оскільки подеколи незрозуміло, коли краще потиснути руку співрозмовнику, а коли, навпаки, поцілувати, і скільки разів це слід зробити, адже тут немає прописаних норм. Такий ритуал може залежати від низки соціальних чинників: віку особи, її місця проживання, походження.

Отже, на прикладі комунікативної асинхронії, можна пересвідчитися, що комунікація між адресантом і адресантом є не просто обміном вербалізованими думками, а *колективною* мовленнєвою діяльністю, для розбудови якої учасники застосовують спільні фонові знання та вміння.

Таким чином, інтеракційна синхронізація є надзвичайно важливим явищем людської комунікації, оскільки вона засвідчує взаємне бажання мовців самим розуміти один одного, і щоб інші їх розуміли. Щоб призвичаїтись до особливостей один одного співрозмовники свідомо чи підсвідомо (в цьому ми пересвідчилися на прикладі медійних інтеракцій ток-шоу і звичайних побутових діалогів) вдаються до численних комунікативних механізмів: обмінюються репліками, імітують жести, поставу, дотримуються однієї теми, стилю, регістру. Налаштовуючись вербально чи невербально «на спільний лад», співрозмовники закладають основу успішного комунікативного обміну.

1. *Kerbrat-Orecchioni C.* Les interactions verbales / Catherine Kerbat-Orecchioni. – P.: Armand Colin – 1998. – T.1. – P. 315. 2. *Bennan S.* Conceptual Pacts and Lexical Choice in Conversation / Susan Bennan, Herbert H. Clark // Journal of Experimental Psycology : Learning, Memory and Cognition. – vol. 22. – # 6. – 1996. – P.1482-1493. 3. *Goffman E.* Les rites d'interaction / Erving Goffman. P.: Minuit – 1974. – P. 33. 4. *Kendon A.* Differential Perception and Attentional Frame in Face-to-Face Interaction : Two Problems for Investigation / Adam Kendon // Semiotica. – # 24. – 1978. – P. 305-315. 5. *Traverso V.* L'analyse de conversations / Veronique Traverso. – Lyon.: Armand Colin. – 2009. – P. 128.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. *Augé H.* Tout va bien 3 / Helene Augé – P.: CLE Internarnational – 2005. – P. 160. 7. *Ток-шоу* «Ce soir ou jamais» [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: http://ce-soir-ou-jamais.france3.fr/index-fr.php?page=emission&date=2010-04-15

Яцук А.К., здобувач,
НаУКМА

КОНЦЕПТИ «ПОЕТИЧНЕ МОВЛЕННЯ» І «МОВЧАННЯ» У ПОЕЗІЇ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО 1915-1940 РОКІВ

У статті проаналізовано еволюцію поетики М. Рильського крізь призму змін у лексичному вираженні концептів «поетичне мовлення» та «мовчання».

Ключові слова: *концепт, лексичне вираження, поетичне мовлення, мовчання.*

В статье проанализирована эволюция поэтики М. Рыльского сквозь призму изменений в лексическом выражении концептов «поэтическая речь» и «молчание».

Ключевые слова: *концепт, лексическое выражение, поэтическая речь, молчание.*

The object of the analysis is Maksym Rylsky's poetical evolution reflected in the concepts «poetic speech» and «silence».

Key words: *concept, lexical expression, poetic speech, silence.*

Поезія Максима Рильського є здебільшого авторефлексивною: у його збірках часто можна натрапити на роздуми про співвідношення думки і слова, на коментарі (часто – іронічні) щодо власної творчості, на різноманітні (залежно від настрою й теми) означення творчого процесу. Відтак, концепти «поетичне мовлення» і «мовчання» видаються нам особливо цікавими для дослідження еволюції в поезії письменника, який свідомо працював над власною стилістикою і сам для себе фіксував її зміни – у 20-х роках ХХ століття ці зміни постали як наслідок вибудови «неокласичного» стилю на зміну попереднім символістським шуканням, а в 30-х роках поет був змушений «ламати» свій поетичний стиль, щоб вижити в умовах репресивного панування соцреалізму. Цікаво, що лексичне вираження названих концептів залишалося більш-менш сталим протягом усього досліджуваного періоду: власне «поетичне мовлення» Рильський найчастіше називав «співом» або «піснею», а «мовчання» для нього було «тишею», «німотою». Зате мікро- та макроконтексти й кількісні показники вживання цих концептів різняться в різні періоди творчості, і досить суттєво.

Матеріалом для дослідження стала поезія Максима Рильського, вміщена у збірках «На білих островах» (1910), «Під осінніми зорями» (1918, 1924) – «символістський» період (спираємося на періодизацію поетових стилістичних пошуків, що її запропонувала В. Агеєва в: Агеєва, 2011, с. 226-287; втім, усвідомлюємо умовність подібної періоди-

зації), «Синя далечінь» (1922), «Тринадцята весна» (1926), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929) – «неокласичний» період, «Знак терезів» (1932), «Київ» (1935), «Літо» (1936), «Україна» (1938) – поезія часів соцреалізму. Вважаємо цей матеріал достатньо репрезентативним для дослідження означеної стильової еволюції у творчості Рильського.

Перш ніж переходити до безпосереднього аналізу концептів, визначимо зміст цього центрального для когнітивної лінгвістики поняття. Єдиного визначення, що таке «концепт», досі не існує. Засновники когнітивної лінгвістики по-різному окреслювали це поняття. Наприклад, Рональд Лангакер стверджував, що в людському мисленні існують узагальнені сфери значень (наприклад, сфера кольорів), на базі яких виникають концепти: «...можна вважати, що окремі концепти використовують значеннєвий потенціал цих сфер. Конкретніше, концепт можна визначити як відокремлену конфігурацію у сфері (чи в сукупності сфер)» [Langacker, 1987, p. 149]. Джордж Лакофф визначав концепт як ідеалізовану когнітивну модель [Lakoff, 1987, p. 68-76]; раніше, наголошуючи на важливості концептів для людського мислення, він писав: «Наші концепти структурують наше сприйняття, те, як ми поводимося у світі, як спілкуємося з іншими людьми. Відтак, наша концептуальна система є центральним чинником, яка визначає реальність, що в ній ми живемо» [Lakoff, 1980, p. 3]. Леонард Талмі використовував термін «когнітивна репрезентація», складовою якої є концепт (або зміст), і визначав її як «особливий вид досвідного комплексу» [Talmy, 2000, p. 2]. Отже, всі три науковці серед основних ознак концепту називали такі: 1. належність до сфери повсякденного, досвідного мислення; 2. узагальненість щодо явищ дійсності та 3. конкретність щодо широких значеннєвих сфер.

Над визначенням поняття концепту в Україні активно працює О. О. Селіванова, у Росії, серед інших, В. І. Карасик, С. Г. Воркачов, О. С. Кубрякова, О. О. Залевська. Остання визначає концепт як перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру на відміну від понять і значень як продуктів наукового опису [Залевская, 2001, с. 38-39]. Наголошення на динамічній природі концепту особливо імпонує нам у контексті дослідження творчої еволюції Рильського.

Концепти, що їх тут розглядатимемо, є метадискурсивними, адже вони стосуються сфери мовлення, хоч і не повсякденного, а творчого. «Поетичне мовлення» та «мовчання» – взаємодоповнювальні концепти, два протилежні вираження одного явища: співвідношення думки, емоції зі словом. У цих концептах відбито поетові уявлення про власну творчість, про (не)можливості поетичного слова, про його природу. Вербально концепти «поетичне мовлення» та «мовчання» у Рильського оформлені як окремі лексеми, словосполучення, часом цілі фрази. За частинномовною належністю їх найчастіше можна кваліфікувати як іменники, дієслова, а також іменниково-прикметникові сполучення.

У ранніх збірках Максима Рильського – «На білих островах», «Під осінніми зорями» та частково у «Синій далечіні» – аналізовані концепти з'являються чи не найчастіше, у переважній більшості віршів поет рефлексує над власною творчістю. Найчастіше для вираження концепту «поетичне мовлення» використано лексеми зі значеннєвого поля «спів»: «співати» [Рильський, 1983, Т.1, с. 31, 39, 44, 53, 96, 123, 139. Далі в посиланнях на це видання буде вказано лише том і сторінку], «пісня» [Т.1, с. 33, 37, 42, 46, 79, 86, 106, 138] (інваріант цієї лексеми – «гімн», Т.1, с. 64), дух названо «повноголосим» [Т.1.

с. 89] тощо. Іменник-суб'єкт «пісня» кілька разів поєднано у валентній парі з дієсловами-предикатами, що виражають активні дії: «летить» [Т.2, с. 33], «дзвенить» [Т.1 с. 37], «славить» [Т.1, с. 42]; приблизно з такою ж частотою «пісня» стає об'єктом дії: «любов безумну в пісню вклав», «пісню я тобі віддав» [Т.1, с. 45], «радість... виливається в піснях» [Т.1, с. 79], «Вглибися у те, / Чим я свою пісню зогрів» [Т.1, с. 81]. Ця «об'єктність» позиції концепту «поетичне мовлення» засвідчує початок поступової відмови від емотивного констатування на користь більш-менш відстороненого рефлексування. На підтвердження цієї тези можна навести також факт, що кількаразове вживання емотивно маркованої лексеми «сльози» (варіант – «плач») на позначення свого роду «альтернативи» «поетичному мовленню» трапляється лише у першій збірці Рильського [Т.1, с. 33, 34, 35, 45, 49] і пізніше ніколи не використовується.

Подібною «альтернативою» словам, які часто не можуть адекватно висловити почуття, а тому не заслуговують на довіру (про лексему «слово» йтиметься далі), є музика. Її не можна повною мірою вважати репрезентантом концепту «поетичне мовлення», адже музика у Рильського – це щось зовнішнє щодо поета, проте саме в ній він знаходить вираження власних почуттів («Струни ніжно заспівали... Що і нашу тугу вчули», Т.1, с. 83). Відтак «музику» та «сльози» пропонуємо вважати окремими, суміжними з «поетичним мовленням» і «мовчанням», концептами, що займають проміжне становище між двома досліджуваними концептами.

Переходячи до аналізу концепту «мовчання», наведемо цікавий і вельми промовистий факт. Для вираження ідеї «невиражальності» поет використовував здебільшого ті ж самі лексеми, що і для опису «поетичного мовлення»: «пісня», «спів», а також лексему «слово». Ранній Рильський не довіряє слову, яке є «облудним» [Т.1, с. 51], «непромовленим» [Т.1, с. 127], «непотрібним» [Т.1, с. 129]. Дуже часто слів бракує для висловлення почуттів і думок, або ліричний герой просто від них відмовляється («І я мовчу, і слів немає», Т.1, с. 88, «Чи, може, грішним навіть буде спів / У час, коли ні в нас, ні понад нами / Немає слів?», Т.1, с. 146). Таким чином поет «від протилежного» вибудовує концепт «мовчання».

Те саме можна сказати про інші його лексичні вираження, «спів» і «пісня». Ліричний герой хоче, але не може співати: «Я б співав про темні хвилі... / Та струни мої / Пилом вкрились і не грають, / А мовчать або... ридають...» [Т.1, с. 44], «Лежать в душі моїй пісні, / Та втілить їх в житті – несила» [Т.1, с. 106], або й зовсім відмовляється від пісень: «Тоді рука моя не хоче / Пером виводити пісні» [Т.1. с. 139]. Так мовчання виникає з неможливості мовлення.

Для концепту «мовчання» є й інші лексичні вираження: «тишина» [Т.1. с. 102, 103, 133, 142], «мовчання», «мовчазний» [Т.1, с. 82, 97, 137, 149], «німота» [Т.1, с. 171]. Прикметно, що саме такі «позитивні» (не через заперечення мовлення) вислови на позначення «мовчання» найчастіше зустрічаємо у другій та третій збірках Рильського – «Під осінніми зорями» та «Синя далечінь» – саме вони є найбільш «символістськими» у поетовій творчості, а тому концепт «мовчання» в них є програмовим і зустрічається навіть частіше, ніж концепт «поетичне мовлення». Символісти вважали, що по-справжньому суттєве неможливо висловити, лише навіяти через півтони, настрій, музичність. Ранній Рильський дотримувався саме такої позиції, яку висловив у програмовій поезії: «Не показать, а заховать я хочу / В моїх словах душі моєї світ… Не сяєвом, а димом фіал-

ковим / У присмерковій музиці зітхань / Я пропливу незрозумілим словом / За дальню грань» [Т.1, с. 137]. У першому виданні збірки «Під осінніми зорями», до якого увійшов цей текст, його було названо «Слова». Однак тут ідеться радше не про «поетичне мовлення», а все-таки про «мовчання» як спосіб художнього самовиразу. Та навіть у цьому підкреслено «символістському» вірші прозирає пізніший «неокласицизм» Рильського, який, на нашу думку, був іманентним поетовому світовідчуванню. Цю «неокласичну» поставу видно в тому, що Рильський кілька разів поряд із типово символістськими образами («присмеркова музика зітхань», «пропливу… за дальню грань») використав образи зорові: «показать», «заховать», «сяєво», «дим». Микола Зеров саме цю візуальність, пластичність («мальовничі епітети») називав однією з основних ознак неокласичного стилю [Зеров, 1990, с. 561].

Іншими рисами цього стилю дослідник називав зрівноваженість і кларизм, міцне логічне побудування і строгу течію думки. Роль емоції у творчості в неокласиків зводилася до мінімуму, адже ці поети вважали, що вірші є результатом не натхнення, а праці. У збірках Рильського 20-х років дуже виразно відбито ці настанови. Перш за все впадає в око, що концепти «поетичне мовлення» і «мовчання» трапляються у віршах неокласичного періоду в кілька разів рідше, ніж раніше: кількість прямих згадок про поетичну творчість у чотирьох книжках («Тринадцята весна», «Крізь бурю й сніг», «Де сходяться дороги», «Гомін і відгомін») майже вдвічі менша, ніж у трьох попередніх віршових колекціях. Навряд чи це свідчить про зменшення уваги до творчого процесу – програмові вірші, у яких висловлено поетове творче кредо, є в кожній збірці. Просто Рильський став значно стриманіше висловлювати власні емоції, уникав їх називати, а тому писати щось на зразок «моя пісня ридає» поет собі просто не дозволяв. Тут варто відзначити, що сама лексема «пісня» (та її варіанти «спів», «співати») на позначення концепту «поетична творчість» трапляється рідше, ніж раніше, – адже пісню неможливо уявити без емоції, почуття, вона несумісна з «морозним супокоєм». Контекст вживання лексеми «пісня» майже завжди позитивний [Т.1, с. 182, 195, 198, 254] або нейтральний [Т.1, с. 203, 268] – на противагу до перших двох збірок, де лексему «пісня» було подано в різних, та все ж переважно негативних контекстах.

Лексемою, що найчастіше використовується для вираження концепту «поетичне мовлення» у збірках 1920-х років є «слово»: «слова... незрозумілі» [Т.1, с. 188], «од хитро вигаданих слів» [Т.1. с. 297], «слова, що давно оджили» [Т.1, с. 250], «слова... віщі» [Т.1, с. 263], «скупі слова» [Т.1, с. 298], «шорсткі слова» [Т.1, с. 307], «слів нерівних, гарячкових... Немудрих слів, сильніших за премудрі» [Т.1, с. 266]. Як бачимо, в усіх прикладах, крім останнього, лексему вжито з негативними означеннями – в цьому сенсі вона є своєрідним негативним складником концепту «поетичне мовлення» (поряд із позитивно маркованою лексемою «пісня»).

Є у Рильського і більш нейтральні вираження цього концепту: фрази, що описують формальний бік творчості. Звернімо увагу, що для цих описів здебільшого використано зорові образи – це типово для неокласиків: «Так і ти, поете, слухай / Голоси життя людського... Хаос ліній, дим шукання / В панцир мислі одягни» [Т.1, с. 194], «...вдягає у прозорі рими / У мармур ліній і пісень кришталь» [Т.1, с. 197], поет «У днях труда, блаженних і тяжких / У затишку своїх самотніх келій / Творить постави грізні та веселі» [Т.1, с. 209], «Серед суворих стін / Німу розмову з ним (поетом – *А.Я.*) суворий хтось про-

вадить» [Т.1, с. 257], «Невтомна подруга, сувора творчість» [Т.1, с. 262], «Сонетні лінії вирізуєш ти потай» [Т.1, с. 309]. Поетичне мовлення як праця стає наскрізним образом у збірках 1920-х років.

Ця типова для неокласиків настанова працювати на ниві творчості може стати поясненням того цікавого факту, що у збірках Рильського 1920-х років майже повністю відсутній концепт «мовчання» як неможливості мовлення: адже, на думку неокласиків, здатність поета говорити залежить не від натхнення, а лише від його волі. Лише двічі ліричний герой визнає свою неспроможність висловитися – перший раз напівжартома: «Красу описувать, жіночу поготів / Шкода і думати!» [Т.1, с. 242], а вдруге у хвилину зневіри: «І марні всі слова, – і всі пісні даремні» [Т.1, с. 292]. Ідучи за ідеєю Соломії Павличко, що «замовчування сучасності поступово стало одним із принципів» творчості неокласиків [Павличко, 2002, с. 198], можна стверджувати, що концепт «мовчання» має у збірках Рильського 1920-х років невербальне вираження. Поет майже ніде прямо не говорить про свою неспроможність або небажання писати, але про деякі, модні в той час, речі говорити принципово відмовляється, наголошено приділяючи увагу своїм улюбленим темам: природі, сільським жанровим сценам, античним сюжетам [Т.1, с. 236, 252 та ін.]. Автокоментарі, що з'являються з цього приводу, набувають іронічного характеру: поет «Співа, *що* хоче, і співа, *як* хоче / Хоч би сто раз казали *це* і *так* / Десятки мудровивчених писак... Тепер на місце квітки й соловейка / Звитяжно стали криця і бетон... Та чую небезпеку і з бетоном, / Що стане він, а може й став, шаблоном» [Т.1, 195].

Такі іронічні авторефлексії ставали вираженням концепту «мовчання» і в 1930-ті роки, коли мовчати про «сучасність» (а точніше про її штучно створений соцреалістичний образ) уже було заборонено (для Рильського ця заборона набула конкретного вияву під час ув'язнення 1931 року). У більших за обсягом творах поет часто підсміювався чи то над собою, чи то над власними віршами, показуючи своє несерйозне до них ставлення: «Адже я мав піднять на плечі / Оте «широке полотно», / Що обіцяю вже давно / В листах, газетах, передмовах / І по анкетах програмових» [Т.2, 253]. На нашу думку, іронічні ремарки свідчать про те, що поет волів би мовчати (якби мав змогу), аніж писати подібні вірші.

Втім, концепт «мовчання» має й більш конкретні лексичні вираження у поезії Рильського 1930-х років. Кілька разів для його вираження використано іменникове словосполучення з контекстуально синонімічними лексемами «папір» і «стіл»: «Німий папір, і неба циферблат» [Т.2, с. 19], «Лампа і сніжний папір» [Т.2, с. 63], «За німим столом / Сиджу й пишу. Уже потерпли пальці...» [Т.2, 189]. Також для лексичного вираження концепту «мовчання» поет звертався до образів природи: «Будь мовчазний, як мовчазна сніжинка» [Т.2, с. 39], «Цей лермонтовський голубий туман / Мені залити хоче всю роботу / І геть зірвати виробничий план» [Т.2, с. 297]; до античних образів: «Захрип діонісійський хор» [Т.2, с. 23]. Якщо проаналізувати ширші контексти наведених висловлювань, можна зробити висновок, що концепт «мовчання» має позірно негативну, а насправді амбівалентну семантику: поет ніби-то відмовляється від тиші, проганяє її від себе; однак це мовчання є хоча б коротким відпочинком від необхідності говорити неприйнятні речі, ідучи проти власної волі.

Щодо концепту «поетичне мовлення», то варто відзначити, що ідеологія соцреалістичного письма справила суттєвий вплив на семантику цього концепту у збірках Риль-

ського 1930-х років. Та в деяких питаннях поетове уявлення про творчість збігалися з «офіційними». Наприклад, він зберіг наскрізне для 1920-х років зображення писання як праці, хоча лексика вираження цього концепту «поетичне мовлення» змінилася: «Не жрець, не вождь, а робітник – / Поета справжнього імення» [Т.2, с. 31]. До лексикону Рильського активно повернулася лексема «пісня», щоправда, тепер із семантикою утилітарності, адже майже завжди це «пісня про...»: «Пісня про позику» [Т.2, с. 338], «Засівна пісня», «Зажинкова пісня» [Т.2, с. 24], «Гімни труду і сонцю» [Т.2, с. 21-22], «Балада про любов» [Т.2, с. 61] тощо. Саме ця утилітарність стала в 1930-х роках найсуттєвішою зміною в семантиці концепту «поетичне мовлення», адже і в «символістському», і в «неокласичному» періодах творчості йшлося виключно про мистецтво заради мистецтва, творчість як самовираження, а не корисну для убдь-кого діяльність.

Новими для Рильського епітетами, що супроводжують лексеми-вираження концепту «поетичне мовлення», стали мовні одиниці з семантикою яскравості, гучності: «Яскраві барви, повні тони! / Нюанси пріч і геть півтони!» [Т.2, с. 31], «Ритми – незборно-сталеві» [Т.2, с. 180], «Сіяє творчість, гордість, молодінь» [Т.2, с. 201]. У 1930-х поет співав не пісні від надміру емоцій, як у ранніх збірках, і не від радості, яка часом вихлюпується попри стриманість, як у поезії 1920-х, а гучні ритуальні співи, від яких годі було кудись сховатися...

Підсумовуючи, можемо сказати, що концепти «поетичне мовлення» та «мовчання» яскраво відбивають еволюцію поетики Рильського – від «декадентсько-символістської» в перших збірках, «неокласичної» у 1920-ті роки до «соцреалістичної» у 1930-х. У той час, як лексичне вираження названих концептів змінювалося мало («пісня», «спів» та «тиша», «німота» відповідно), їхня семантика зазнала суттєвих змін. У «символістський» період творчості великого значення поет надавав концептові мовчання як неможливості висловити власні емоції та думки; у «неокласичний» період лексичне вираження концепту мовчання майже відсутнє, натомість він набуває невербального вираження, а концепт «поетичне мовлення» виражає ставлення до творчості як до праці; у 1930-х роках під впливом ідеології соцреалізму цей концепт набуває семантики утилітарності, а концепт «мовчання» постає спробою уникнути необхідності говорити на «замовлені» теми.

▪

1. Агеєва В.П. Апологія модерну: обрис XX віку. Київ: Грані-Т, 2011. 2. Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж: ВГУ, 2001. 3. Павличко С.Д. Теорія літератури. – Київ: Основи, 2002. 4. Рильський М.Т. Зібрання творів: у 20 томах. Т.1, 2. Київ: Наукова думка, 1983. 5. Langacker, Ronald W. Foundations of Cognitive Grammar, Volume I, Theoretical Prerequisites. Stanford, California: Stanford University Press, 1987. 6. Lakoff, George. Women, Fire, and Dangerous Things: what categories reveal About the Mind. University of Chicago Press, 1987. 7. Lakoff, George, Johnson, Mark. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 8. Talmy, Leonard. Toward a Cognitive Semantics, Volume 1: Concept Structuring Systems (Language, Speech, and Communication). Cambridge, MA: MIT Press, 2000.

Дорофеєва А.В., методист вищої категорії,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

ЯВЛЕНИЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИНОНИМИИ В ПОДЪЯЗЫКЕ ХИМИИ

Статтю присвячено аналізу явища синонімії в російській хімічній термінології.
Ключові слова: *термін, синонімія, хімічна термінологія*

Статья посвящена анализу явления синонимии в русской химической терминологии.
Ключевые слова: *термин, синонимия, химическая терминология*

The paper studies the phenomenon of synonymy in chemistry terminology.
Key words: *term, synonymy, chemical terminology.*

Терминологическая синонимия считается закономерным явлением в лексической системе подъязыков науки.

Широко распространенные явление лексической и структурной мотивированности химических терминов и их синонимов свидетельствует об общем стремлении термина-знака и симметричности, которая достигается посредством общих формальных признаков (аффиксальных, морфологических, синтаксических).

Научный термин, являясь знаком реалии, так же, как и слово выступает единицей терминосистемы (или лексики язика науки в целом). Его значимость не зависит в полной мере от соотношения с другими знаками. Есть другая зависимость: значимость знака-термина определяется с одной стороны, объективным содержанием соответствующего понятия, с другой – тем субъективным сознательным началом, которое привносится исследователем, определяющим, уточняющим границы содержания специального понятия, именуемого тем или иным термином. Этот субъективный момент терминотворчества является одной из причин появления омонимичных терминов (явление, которое необходимо устранять в рамках одной терминосистемы), случаев полисемии и синонимии (явления нежелательные в терминологии, но объективно существующее и поэтому неизбежные).

Химический термин, подобно понятию в понятийной системе, также является членом знаковой, словесной и отчасти символической химической терминосистемы. Для выполнения номинативной функции, которая в языковой структуре термина находит выражение в его стремлении быть “интеллектуально чистым” знаком, лишенным каких бы там не было коннотаций, химический термин также должен занимать точное, вполне определенное место среди других терминов ”своей” терминосистемы. Логическая системность термина особым образом преломляется в языковой системности термина, находящей, как правило, формальное выражение в следующих его особенностях:

1) его “абсолютной” номинативности;

2) стремлении термина к лаконичности (краткости) знаковой формы;

3) специализации, регулярному употреблению морфологических и синтаксических средств языка, их терминологической избирательности, подчиненной выражению специальных значений;

4) стандартности и специализации словообразовательных средств языка (основ, аффиксальных морфем и т. д.), приводящих в целях терминообразовании к использованию ограниченного круга словообразовательных моделей;

5) идиоматичности , в силу которой химический термин обозначает лишь одно специальное понятие независимо от того обладает ли он аналитическим или синтетическим типом значения;

6) стремление химического термина к семантически мотивированной, в большинстве случаев прозрачной внутренней форме, что диктуется требованием, предъявленным к термину: выражать в своей форме классификационный признак называемого термином понятия;

7) структурной деривационной мотивированности по отношению к однородным, однопорядковым понятиям, находящимся на одной и той же классификационной ступени предметно-понятийной системы химической науки.

Кроме лексической мотивированности в терминосинонимии химии применяется и структурная мотивированность терминов-синонимов, например, устройство для **электродекантации** = **электродекантат<u>ор</u>**, **экстракционный аппарат** = **экстракт<u>ор</u>** и др.

Широко распространенное явление лексической и структурной мотивированности химических терминов и их синонимов свидетельствует об общем стремлении термина-знака к симметричности, согласованности его языковой формы (структуры) со структурной формой однопорядковых терминов, называющих предметы или понятия одной и той же категории или сменных категорий по общим или близким дифференциальным признакам (ДП). Эта симметричность достигается посредством общих формальных признаков (корневых, аффиксальных, морфологических, синтаксических). Факты подтверждают наличие в этой сфере терминотворчества ведущей тенденции к системному соответствию формально-структурной и семантической сторон термина – тенденции к строго терминологически избирательному закреплению однотипных элементов содержания термина за однотипными значащими элементами звуковой (графической) его формы. Эта тенденция является выражением стремления химического термина в специальной коммуникации: однозначного отношения языковой формы термина к соотнесенной с ним реалии (понятия).

Таким образом химическая терминосистема в большом объеме располагает средствами структурно-лексической мотивированности терминосинонимов химии и наряду с дефиницией их значения может быть использована в качестве важного средства их идентификации.

Взгляды языковедов на содержательную сторону научно-технического термина в соответствии с требованиями системности, однозначности и стилистической нейтральности его понятийного аппарата делятся в основном на три группы:

1) в одних синонимичность в терминологии понимается как “ведущая тенденция в данном функциональном классе слов”, которая никогда не реализуется полностью [4].

2) в других утверждается абсолютная однозначность терминов, т. е. категорически отрицается наличие синонимии в терминосистемах языка науки [1].

3) в третьих синонимии как общеязыковому явлению противопоставляется явление терминологической дублетности [2].

Мы разделяем мнение В.Н.Прохоровой, которая утверждает, что терминологическая синонимия считается закономерным, широкораспространенным явлением в лексической

системе подъязыков науки, наделенным по сравнению с общеязыковыми синонимами своей спецификой.

В рамках любой терминосистемы синонимы-термины, подобно общеупотребительным словам в нетерминологической лексике, обязательно должны иметь общую предметно-логическую основу значений, должны обладать тождеством денотативно-сигнификативного аспекта значения, т. е. должны соотноситься с одним и тем же предметом номинации (денотатом) называть одно и то же понятие о нем (сигнификат).

Таким образом, синонимичными терминами химии следует считать слова или словосочетания:

1) одной и той же части речи (грамматико-категориальная соотнесенность), напр. **жаростойкость – жаропрочность** – имена существительные; **термостойкость – термоустойчивый** – имена прилагательные; **распадаться – разлагаться** – глаголы; **раздробленный – размельченный** – причастия и т. д.;

2) обладающие одной и той же тематической (семантико-категориальной) соотнесенностью: т**ермостойкость – термоустойчивость** (категория оптических состояний); **распад – разложение** (категория деструктивных процессов) и др.;

3) реализующиеся:

а) в прямой словесной форме названия понятия, предмета и т. д. (**гемиоксид азота – одноокись азота**);

б) в символической форме именования (**N2O**) (**O** - кислород);

г) в словесно-символической форме означивания (**витамин В6 – пиридоксин, комплексы с перевесом заряда - комплексы)** и т. д.

Вследствие типичной для терминов однонаправленности, обособленности его функционально-семантических характеристик значительно переосмысляется и ограничивается роль прагматического аспекта терминов, обладающих прагматическими коннотациями (напр. **термины благородные газы, благородные металлы** и т. п. с положительной эмоциональной окраской элементов “благородные”, **кислородный мостик** с оттенком уменьшительности элемента “мостик”, **болезнь аминокислот, цинковая обманка** и др., элементы которых “обманка”, и “болезнь” несут отрицательные эмоциональные коннотации. В силу чистой, “абсолютной” номинативности научно-технической терминорациональной его соотнесенности со строго предметно-логическим значением-понятием, возможны у него прагматические элементы коннотации (экспрессивности, эмоциональности, образности и т. д.). Напр., образный термин **“весящий газ”** в химической науке обозначает то же, что и его коннотативно немаркированный научный синоним **оксид азота**.

Научно-технический термин, как правило, не образует и стилистических синонимов, частотных в общелитературном языке. Исключения представляют стилевые (межстилевые) синонимы варианты типа **горелка Бунзена** (строго нормативный “книжный” термин) – **бунзен** (разговорный, устный, не строго нормативный вариант, ср. еще **соляная кислота – солянка** и др. темпоральные синонимы типа **серная кислота** (современный термин) – **купоросное масло** (устаревший термин) и т. д.).

У химических терминосинонимов в силу функционально-семантической специфики терминов не существует дифференцирующих, контрастирующих контекстов “неполного замещения”, в которых могли бы реализоваться важные для нетерминологической

коммуникации “оттенки” значения. Напр.: **ван-дер-вальсовы силы – дисперсионные силы – межмолекулярные силы; волны вероятности – волны де Бройля – волны материи – фазовые волны**.

Эти терминосистемы называют одно и то же понятие (предмет) с разных сторон (в смысле эквиполентного коньюктивного соположения или привативного включения), а не разные понятия (предметы).

В подязыке химии встречаются и паралельные наименования химических понятий, полностью совпадающие по всем ДП их семного состава-равнопризнаковые, абсолютные терминосинонимы дублеты: **эклиптический-заслоненный** (от греч. eklipsis – затмение); **степень превращения – степень конверсии**) (от лат. conversio – превращение) и дублетно-комплементарные гибриды, являющиеся по семантике дублетами и по форме комплементативами типа **анодный потенциал – потенциал на аноде**. Следует признать также существование гибридных привативных дублетов, т. е. с ”эксплицитно-имплицитно” тождественными ДП их семного состава: абразив-абразивный материал; дубитель – дубящее вещество. По форме эти синонимы представляются эксплицитными привативами, поскольку двусловные или их трехсловные дериваты содержат родовые элементы: амбразивный **материал,** дубящее **вещество** и т. д. Видовой элемент развернутого синонима не уточняет, а лишь “подтверждает”, повторяя видовой признак кратного эквивалента.Термины с переносным “невещественным” признаком денотата следует считать родовидовыми или родовыми комплементативами по смыслу и привативами по форме. Например, термин **серебряный блеск**, который определяет синоним **аргентит** по роду с помощью тривиального признака оптического эффекта. В свою очередь **аргентит** в непрозрачной внутренней форме скрывает лишь признаки базового материала – руда **серебра** и в суффиксе-**ит** “эксплицитно-имплицитно” содержится классифицирующее значение “минерал”, “руда”.

В данную тематическую группу входят и синонимы, образующие группу “комплементативов с имплицитным общим родом”, содержащие формально не выраженный признак общего рода и комплиментарные, эмплицитные видовые признаки, напр. **марганцевая зелень – пасселевая зеленая (“краска”).**

Лексические дублеты наиболее частотны в химической терминологии.

К дублетам видового типа относятся терминосинонимы, абсолютно идентично обозначающие общее видовое понятие. В большинстве случаев это понятие категорий свойств, качеств и состояний, напр. э**клиптический-заслоненный** и др.

К разряду родо-видовых дублетов относим нулевые оппозиции, у которых видовые и родовые терминоэлементы по отношению друг к другу являются дублетами, т. е. и в целом они будут дублетными словосочетаниями: **преломление света – рефракция света** (от позднелат. refractio-преломление).

Недублеты, в отличие от дублетов не совпадают полностью по семантике, а лишь по некоторым признакам называемого ими понятия. Терминосинонимы-недублеты можно подразделить по основным взаимоотношениям соответствующих признаков терминируемого понятия на:

1) синонимы-привативы, отличающиеся по обьему значения: родовой термин с более широким значением включает в себя значение видового синонима с более узким объемом значения. Встречаются: а) родовые имплицитные привативы: **спирты** (род) – **ал-**

коголи (вид); б) родо-видовые эксплицитно-имплицитные привативы: **бихромат** (вид) – **средняя соль двухромовой кислоты.**

При введении нового термина естественным представляется принцип презентации терминосинонимов от формы (звуковой и графической) к (значению) понятию. При определении значения термина логично выходит из общекатегориального родового понятия и затем конкретизировать его через отдельные дифференциальные признаки вида. Правильно ориентирующая (прозрачная) внутренняя форма (мотивированность) терминов существенно облегчает и ускоряет прочное и сознательное их усвоение и употребление как по форме, так и по содержанию. Например: **хемотроны-электрохимические преобразователи**; общий тип значения – узкоспециальное, предметно-логическое понятие; полностью замещают друг друга в своем контексте "своей области" знания.

Кроме того, она играет важную роль при определении семантических типов представляемых терминосинонимов, а характер отраженных в ней мотиваторов является важным критерием рекомендуемости или нерекомендуемости данных синонимов для практического применения.

В настоящее время наблюдается тенденция к составлению лексических минимумов с учетом будущей сферы деятельности обучаемых, жанрово-стилевой дифференциации текстов и т.д. Это позволяет облегчить процесс обучения лексике." Такой мини-словарь не будет отвечать всем требованиям академической лексикографии, но свою практическую значимость не утратит, поскольку будет содержать то количество терминов, которое выражает базовые понятия изучаемого предмета. Объем словника, как правило легко доступен для запоминания и минимизирован в учебно-методических целях" [3].

Умение пользоваться словарем особенно важно для понимания научно-информационных и научных текстов, при переводе терминированных слов общелитературного языка.

"Реализация коммуникативной цели обучения начинается с решения вопроса о том, как отобрать учебный материал, необходимый для развития всех видов речевой деятельности" [5].

1. *Винокур Г. О.* О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии: [труды МИФЛИ] / Григорий Осипович Винокур. ─ [Т. 5]. – М.: 1939. – С. 3-54; 2. *Капанадзе Л. А.* О понятиях «термин» и «терминология»// Развитие лексики современного русского языка / Л.А.Капанадзе. – М.: Наука, 1965. – С. 75-85; 3. *Масленникова О. Н.* Некоторые аспекты обучения научному стилю речи: роль межкафедральных терминологических словарей в учебном процессе // Русский язык, литература и культура в современном обществе / О.Н.Масленникова // Материалы международной конференции. – Иваново: 2002. – С. 507-509; 4. *Реформатский А. А.* Что такое термин и терминология: [в кн. Проблемы структурной лингвистики] / Александр Александрович Реформатский. – М.: АНСССР, 1961. – 230 с.; 5. *Хрептулова Л. И.* Об использовании в учебнике типовых речевых единиц учебно-профессионального общения // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному / Лидия Ивановна Хрептулова. – М.: Русский язык, 1986. – С. 57-66.

ЗМІСТ

Лабенко О.А.
ФРАНЦУЗЬКО-УКРАЇНСЬКА МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ:
ФОРМАЛЬНІ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ 3
Лавриненко С.Т.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРОПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИВНОСТІ
У БАЛАДАХ ПРО СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ 8
Левко О. В.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ Ὁ ἈΓΩΝ У ДИСКУРСІ
РАННЬОХРИСТИЯНСЬКИХ ГРЕКОМОВНИХ ПИСЬМЕННИКІВ 15
Локота О. П.
ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ В ДИПЛОМАТИЧНІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ 20
Лук'янець Г.Г.
ФУНКЦІЇ АТРИБУТИВНОГО ПРИКМЕТНИКА
ПРИ ЗМІНІ СЕМАНТИКИ КОЛЬОРУ 25
Лук'янець Т.Г.
ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ
ЯК ПОЛІКОДОВОЇ ЄДНОСТІ 30
Любашенко О.В.
КОМУНІКАТИВНА ДИСТАНЦІЯ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО-
ОРІЄНТОВАНОЇ СПІВДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАННЯ МОВ 34
Любченко Т.В.
КОНЦЕПТ КОХАННЯ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ 39
Мазепова О.В.
СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД
ДО АНАЛІЗУ МОВНИХ ЯВИЩ 42
Мартинюк О.М.
СТРУКТУРНО-СМИСЛОВІ СКЛАДОВІ ГІПЕРТЕКСТУ
ВЕБ-САЙТА (на матеріалі сучасної італійської мови) 48
Мегела К.І.
ЧИННИКИ МНОЖИННОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ДИСКУРСИВНИХ
МАРКЕРІВ (на матеріалі українських перекладів твору
Р.Л.Стівенсона "Острів скарбів") 55
Мельник І.В.
ПРОВОКАЦІЙНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ТИП КОМУНІКАЦІЇ 62

Мельничук О.П.
ТЕКСТИ МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО
ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-МОВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 67
Мініахметова Е.Х.
СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ
У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ..... 71
Михайлова Є.В.
МОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРЕЦЬКОГО СЛОВА
ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЙОГО ЧАСТИНОМОВНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ 78
Міщишина І.О.
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ:
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ 82
Монастирська О.В.
ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЖАРТУ В РІЗНИХ
СФЕРАХ СУЧАСНОГО СПІЛКУВАННЯ..... 86
Наєнко Г.М.
ЗАСОБИ АДРЕСАЦІЇ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ
ІНОКЕНТІЯ ҐІЗЕЛЯ 90
Непоп-Айдачич Л.В.
ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ
КОДІВ У ПОЛЬСЬКИХ НОМІНАЦІЯХ КВІТІВ 95
Несина І.І.
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КИТАЙСЬКИХ ВЛАСНИХ НАЗВ
ІЗ НОМЕНКЛАТУРНИМ ЕЛЕМЕНТОМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ..... 103
Нечипоренко Б.Ю.
РЕАЛІЗАЦІЯ СУГЕСТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ
ПРЕДИКАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У КИТАЙСЬКИХ ЗМІ..... 108
Ніколаєнко О.А.
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РИМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
III-I СТОЛІТТЯ ДО Н. Е. (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ
РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ДОБИ РИМУ) 113
Нідзельська Ю.М.
РОЛЬ ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ
ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА США..... 118
Носова О.В.
КОНЦЕПТ ЗРАДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ
ТРАДИЦІЙНОГО ІСТОРИЧНОГО ОБРАЗУ..... 122
Овсейчик С.В.
ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛЕКСИКИ 126

Олексій К.Б.
ОЦІННІСТЬ ЯК МАРКЕР ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ 131
Онац О.М.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ КАНАДИ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ 135
Оробінська Р.В.
ІМПЕРАТИВНЕ РЕЧЕННЯ У МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ НІМЕЦЬКИХ ХУДОЖНІХ ФІЛЬМІВ 139
Охріменко В.І.
СМИСЛОВА СТРУКТУРА МОДАЛЬНОГО ІНКОРПОРОВАНОГО МАРКЕРА АСОЦІАТИВНОСТІ *CERTO* (на матеріалі італійської мови) 145
Павліченко Л.В.
СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ПРАВНИЧОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ РОЗГЛЯДУ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 152
Панасевич В.А.
ОЗНАКИ БЕЗОСОБОВОСТІ РЕЧЕННЯ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ 159
Парасін Н.Д.
ВІЗУАЛЬНО – ПАРАМЕТРИЧНІ ПРОТОТИПИ ТА ЇХ ОБ'ЄКТИВАЦІЯ В МОВІ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА 163
Сингаївська А.В. Патєха Ю.І.
ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СФЕРІ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ) 168
Пацеєвська О.С.
ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ (НА МАТЕРІАЛІ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ) 172
Перевишко К.С.
КОНЦЕПТ *ВЛАДА* В СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТ XIV- XV СТОЛІТТЯ) 177
Перепльотчикова С.Є.
МІФОЛОГЕМИ КОНЦЕПТУ ΘΥΜΟΣ/ГНІВ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ 181
Пічахчи О.В.
НЕОЛОГІЗМИ З АФІКСОЇДНИМИ КОМПОНЕНТАМИ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ 187
Плахотнікова О.Ю.
АСИМІЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі виступів депутатів Верховної Ради України) 191

Подорожна К.Ю. Кожедуб Л.Г.
ВИДИ КОН'ЮНКТИВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ
(на матеріалі німецьких публіцистичних статей економічної тематики) 195
Подшивайлова А.М.
ГРАНИЦЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ЭКСПЕРИМЕНТА
В ИССЛЕДОВАНИИ МАНИПУЛЯТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ
НА МАССОВУЮ АУДИТОРИЮ 200
Пожидаєва І.В.
КОНЦЕПТ ***ПАТРІОТИЗМ*** У МАНІПУЛЯТИВНОМУ
ДИСКУРСІ БЛОГОСФЕРИ РУНЕТУ ТА УКРНЕТУ 207
Покровська І.Л.
СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОХІДНИХ КОЛЬОРАТИВУ
ЧЕРВОНИЙ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ 214
Пономаренко О.В.
МОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТІВ VS ДИПЛОМАТИЧНИЙ ДИСКУРС 218
Потапова Г.М.
МОРФОНЕМА – КОНСТИТУТИВНАЯ
ИЛИ ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ЕДИНИЦА? 222
Прожогіна І. М.
ЕРОТИЧНО-РЕПРОДУКТИВНА СИМВОЛІКА ВЗУТТЯ
У ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДАХ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН 226
Прушковська І.В.
ТУРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ ХХ СТОЛІТТЯ У ПЕРЕКЛАДАХ
МИКОЛИ МІРОШНИЧЕНКА 230
Рєзнік В.Г.
ПОЛІСЕМІЯ У ЗАГАЛЬНОВЖИВАНІЙ МОВІ ТА ПРАВНИЧІЙ МОВІ
ЯК ФАХОВІЙ. ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ПОЛІСЕМІЯ
(FACHPOLYSEMIE) 235
Рижикова М. Д.
МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЛАУДАЦІЇ У ВИДАВНИЧИХ
РЕКЛАМНИХ ОГОЛОШЕННЯХ (на матеріалі англійської мови) 241
Рыжова И.А.
ФОРМИРОВАНИЕ ФИЛОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ
В КИЕВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ
И ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО КАК ИНОСТРАННОГО 246
Римар Є.Ф.
ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ, КОНКРЕТИЗАЦІЯ ТА ЗАМІНА
ЯК ПРАГМАТИЧНО ЗУМОВЛЕНІ ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В ПЕРЕКЛАДІ ВІЙСЬКОВИХ ТЕКСТІВ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ НА
УКРАЇНСЬКУ МОВУ 249

Романченко В.І.
ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В КРАЇНАХ ЄС 255
Савеленко Л.М.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧИСЛОВИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ
У ПОЕТИЧНИХ ПОСТМОДЕРНИХ ТЕКСТАХ 260
Саволоцька А.А.
ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ *FEAR*
ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ 263
Сандюк І.В.
ПЕРЕКЛАД ЗАГОЛОВКІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЗМІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 268
Сапун М.В.
КОНЦЕПТ ТА АРХЕТИП У КАРТИНІ СВІТУ ПИСЬМЕННИКА 273
Седлерова А.І.
ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ І ЕСТЕТИЧНИЙ ПРИНЦИП
«ОБ'ЄКТИВНОГО РЕАЛІЗМУ» ГІ ДЕ МОПАССАНА:
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОНТЕКСТ 278
Сидоренко М.О.
КОМУНІКАТИВНИЙ САБОТАЖ У КОНТЕКСТІ
СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ 283
Синявская О.Е.
СОВРЕМЕННЫЕ РУССКИЕ НЕЙМЫ
ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ 288
Сірук О.Б.
«КОРПУС УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ» (КорУДіТ) 293
Ситникова Е.В.
ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ МЕТОДИКИ ОПИСАНИЯ
ВНУТРЕННЕГО ЛЕКСИКОНА ЧЕЛОВЕКА:
ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ
И ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ 301
Скаб І. М.
ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУР У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ 311
Скалевська Г.О.
ГОЛОВНІ КОНЦЕПТИ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ
АНГЛОМОВНОЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПОЕЗІЇ 316
Скрипник А.В.
КРИМІНАЛЬНИЙ ЖАРГОН У ФРАНЦУЗЬКІЙ
ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 320

Скибицька Н.В.
МЕТАФОРА ЯК ОСНОВА ОФОРМЛЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНІВ У КОМП'ЮТЕРНІЙ ЛЕКСИЦІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 324
Смірнова К.Е.
ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ГАБРІЕЛЯ Г.МАРКЕСА В УКРАЇНСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ 329
Смущинська І.В.
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ 334
Солдатова Л.П.
ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЯ – НЕОБХІДНІСТЬ ПОНЯТТЯ ДИСКУРС 338
Сорока Н.В.
ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК ЕПІТЕТІВ ТВОРІВ ВАСИЛЯ СТУСА ТА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО 343
Стахова В.Г.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В МЕЖАХ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ 346
Стеценко Н.М.
ІНТЕРТЕКСТЕМИ В ЗАГОЛОВКАХ НОВИННИХ МЕДІАТЕКСТІВ 351
Столярова А.А.
ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В ТЕКСТАХ ГРЕЦЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 355
Столярська Т.О.
ОБРАЗНО-АСОЦІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ *PÜNKTLICHKEIT* 360
Суховій О.О.
ОЛЕКСАНДР ПОТЕБНЯ І ШКОЛА «ПСИХОЛОГІЇ НАРОДІВ» 364
Телешун К.О.
АБРЕВІАЦІЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ 368
Теличко В.О.
ВЛАСТИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІВ 371
Тищенко О.О.
СЛОВОЗМІННІ РОДОВІ ВАРІАНТИ НОВОГРЕЦЬКИХ ІМЕННИКІВ 377

Ткаченко О.А.
МІФОЛОГЕМА СНУ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ЛАТИНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ
ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ) 382
Угрин Т.В.
МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ
У ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІА В 2004-2009 РОКАХ 386
Фоменко О.С.
КОРОЛІВСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ ЯК СТРАТЕГІЯ КОРЕКЦІЇ
ІМІДЖУ БРИТАНСЬКОЇ МОНАРХІЇ (на матеріалі англійської мови) 392
Хачатурян Г.Х.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ
ФРАНЦУЗЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ П'ЯТОЇ РЕСПУБЛІКИ 400
Хрипко С.І.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ 404
Циганкова К.О.
АРХЕТИПНА ПЛЕЯДА «МАТИ – ДИТЯ»
У НОВЕЛІСТИЦІ ДЖ. ГАРДНЕРА 409
Чаюк Т.А.
КОНЦЕПТ *ПРИВАТНІСТЬ* У СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ
ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 413
Чернишук В.
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СПІВОЧОГО МОВЛЕННЯ 421
Чистяк Д.О.
МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО МІФОЛОГІЧНОГО
ІНТЕРТЕКСТУ У ФРАНКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 426
Чумак Л.М.
УТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ОДИНИЦЬ ЗА ДОПОМОГОЮ
КОМБІНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ СКОРОЧЕННЯ ТА СУФІКСАЦІЇ 431
Шапкіна Н. М.
КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА
КОНЦЕПЦІЯ ЧИТАЧА ІНШОМОВНОГО ТЕКСТУ 437
Шевченко М.Ю.
СУЧАСНІ ТЕОРІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЇХ
ЗАСТОСУВАННЯ ДО АНАЛІЗУ МЕДІАДИСКУРСУ 442
Шевченко Л.І, Дергач Д.В.
КОЛІР У ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИКАХ УКРАЇНСЬКИХ
МОВОЗНАВЦІВ 447

Шевчук О.О.
ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ‘НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ’
В ЗАХІДНО-ГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНОСЛОВ’ЯНСЬКИХ МОВАХ 451
Шікіда І.Г.
КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ЗВ’ЯЗКІВ НОМЕНІВ «OSSI» І «WESSI»
У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ 456
Шклярук О.М.
ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В ТРАКТАТІ ДАНТЕ
“DE VULGARI ELOQUENTIA” (“ПРО НАРОДНЕ КРАСНОМОВСТВО”) ... 463
Шулінова Л.В.
СИНЕСТЕЗІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПОЕТИЧНОМУ
МОВЛЕННІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА 467
Шумейко О.В.
МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО
КОНЦЕПТУ „СТРАХ” В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ СУЧАСНИХ
АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ 471
Щербачук Л.
КУЛЬТУРНІ КОДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НЕГАЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ
СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 476
Юревич М.В.
ФРАЗЕОЛОГІЧНО ЗВ’ЯЗАНІ ЗНАЧЕННЯ ЛЕКСЕМИ «ДУША»
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ 481
Яворська О.М.
ТОПОСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДРОГОБИЧА
В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ АНДЖЕЯ ХЦЮКА 484
Ямкова І.В.
СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ДАВНІХ ІТАЛІЙСЬКИХ ПРИКАЗОК 488
Ярошевська М.О.
ЯВИЩЕ ІНТЕРАКЦІЙНОЇ СИНХРОНІЗАЦІЇ
(на матеріалі французького ток-шоу) 492
Ящук А.К.
КОНЦЕПТИ «ПОЕТИЧНЕ МОВЛЕННЯ» І «МОВЧАННЯ»
У ПОЕЗІЇ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО 1915-1940 РОКІВ 498
Дорофеєва А.В.
ЯВЛЕНИЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИНОНИМИИ
В ПОДЪЯЗЫКЕ ХИМИИ 504

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 37

Макет і комп’ютерне верстування: *Є. Нестеренко*

Підписано до друку 21.11.2011 р.
Формат 60 х 84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 22,30. Ум.-друк. арк. 21,25. Наклад 300 прим. Зам. № 1129.
Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41
Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-227-38-28; e-mail: conf@graffiti.kiev.ua
www.burago.com.ua